ISTORIA ROMÂNILOR

SUB

MICHAIU VODA VITÉZUL

URMATA

DE SCRIERI DIVERSE

DE

NICOLAE BĂLCESCU.

Publicate de pre decisiunea

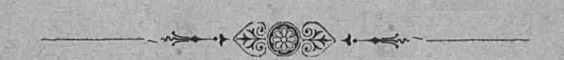
ACADEMIEI ROMANE

ȘI INSOȚITE CU O PRECUVÎNTARE ȘI NOTE

DE

A. I. ODOBESCU.

Edițiunea II.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORAT. ROMÂNI)

No 42. — STRADA COLȚEI, — No. 42.

1887.

MICHAEL WAIVODA WALACHIÆ TRANSALPINÆ. VTRAQVE FORTVNA INSIGNIS: ET IN VTRAQ. EADEM VIRTVTE. ÆT. XLIII
cum priul. S.Cæ.M.tis

ÎN ONÓREA

NAȚIUNEĬ ȘI OȘTIRILOR

ROMÂNESCĬ

PRECUVÎNTARE

Îndeplinesc astădĭ una din cele maĭ viĭ şi maĭ stăruitóre ale mele dorinţe: aceea de a scóte la lumină *Istoria Românilor sub Michaiŭ Vodă Vitézul*, lucrarea de căpetenie a eminentuluĭ şi mult-deplânsuluĭ nostru istoric Nicolae Bălcescu, care tot de odată este şi o scriere de frunte în literele românescĭ.

De douĕ-ḑecĭ şi cincĭ de anĭ, de când *Nicolae Bălcescu* a murit, înstreinat de prea-iubita şi prea-dorita sa ţéră, eŭ unul n'am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publiculuĭ românesc acéstă frumósă operă, în care îşĭ pironise mintea

şi puterile sale un om de un rar talent, pe care, de copil încă, mĕ deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cincĭ-spre-ḑece anĭ din aceştia, am păstrat cu sânţenie la mine manuscriptele luĭ, cercându-mĕ, de câte orĭ mĭ-a stat în putere, a da publicităţeĭ cel puţin o parte din ele. Dar, spre ruşinarea nóstră de până acum, a trecut un pătrar de secol de la mórtea Bălcesculuĭ maĭ nainte ca să pótă fi pus sub ochiĭ naţiuneĭ române, tot ceea-ce dînsul lucrase întru cea maĭ mare a eĭ onóre.

A trebuit ca o raḑă din acel foc de vitejie strămoşéscă, care ardea cu dor inima luĭ N. Bălcescu, să străbată în sfârşit în vinele tutulor Românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a eşi la ivélă patrioticele pagine scrise de péna luĭ, muiată şi oţelită în sângele atâtor eroĭ aĭ Românilor din trecut!

Aḑĭ într'adevĕr e timp ca naţiunea română să audă şi tot de odată să simţă adânc cugetele învietóre şi spornicele cuvinte ale aceluĭ nobil suflet, ale aceleĭ întinse inteligenţe românescĭ, care odată se numea *Nicolae Bălcescu!*... Nicolae Bălcescu, despre carele ne spune d. V. Alecsandri că: «coprins de en-

«tusiasm la privirea flăcăilor românĭ ce dăn-«ţuiaŭ cu pletele în vînt, ḑicea: «O! mândră «óste va avea România, când îĭ va veni şi «eĭ rândul pe lume!»*

Şi negreşit la virtuţile ostăşescĭ ale poporuluĭ român se gândea fără preget Nicolae Bălcescu, de óre-ce el, abia în vârstă de 19 anĭ (era născut în Bucurescĭ la 29 iunie 1819), intră în oştire şi, numaĭ cu rangul de cadet (ĭunkĕr), doritor să împărtăşéscă soţilor sĕĭ de arme cunoscinţele ce mintea-ĭ ageră şi studiósă dobândise încă din juneţe, cerù să institue în casarmă o scólă pentru soldaţĭ, unde însuşĭ fù învĕţător. Apoĭ, după ce fù prigonit şi închis cât-va timp la mănăstirea Mărgineniĭ pentru ideile sale liberale, tot către oştire îşĭ îndreptă el gândurile, când spre a intra în căriera literară, el tipărì în Iaşĭ la 1844, începutul unuĭ studiŭ asupra *Putereĭ armate la Românĭ.***

* *Nicolae Bălcescu*, Suvenire de V. Alecsandri. Un fragment în *Revista Română pentru sciinţe, litere şi arte*. Bucurescĭ, Tom. II. 1862, p. 312.

** Acest studiŭ, publicat în *Fóia sciinţifică şi literară* din Iaşĭ, şi apoĭ şi în făşcióră separată, pórtă titlul: *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea principatuluĭ Valachieĭ până acum.* — El se completéză printr'un asemenea studiŭ asupra principatuluĭ Moldoveĭ, tipărit în *Magazinul istoric pentru Dacia*, din Bucurescĭ.

Până la anul 1848, petrecêndu-şĭ timpul în studiĭ istorice, când la Paris, când în ţéră, el scrise diferite lucrărĭ de un mare interes pentru istoria naţională, şi le publică în *Magazinul istoric pentru Dacia*, pe care îl redacta în unire cu d. A. Treb. Laurianu.*

La anul 1848, el luă parte activă la mişcarea naţională, atât în ţéra Românéscă, cât şi, maĭ apoĭ, în Ardél. Însuşĭ el, în scrierile luĭ pe care le dăm aci la lumină, ne descrie adesea simţirile înduioşate ce a încercat inima luĭ în mijlocul acelor aspirărĭ confuse ale deşteptăriĭ spirituluĭ naţional, pe care el, singur póte pe atuncĭ, scia să le mĕsóre, în mintea sa erudită şi patriotică, cu mĕsura uriaşe a gloriilor trecutuluĭ.

* Scrierile luĭ Bălcescu, care aŭ apărut în *Magazinul istoric* sunt cele următóre: Tómul I. (1845): *Cuvînt' preliminariŭ despre isvórele istorieĭ Românilor. — Româniĭ şi Fanarioţiĭ.—Ioan Tĕutul, mare logofĕt al Moldoveĭ.— Logofĕtul Miron Costin, istoricul Moldoveĭ. — Spătarul Ioan Cantacuzino.— Postelnicul Constantin Cantacuzino.*

Tom. II. (1846): *Puterea armată şi arta militară la Moldovenĭ în timpul măririĭ lor.— Despre starea socială a muncitorilor plugarĭ în principatele Române în deosebite timpurĭ.*

Tom. IV. (1847): *Campania Românilor în contra Turcilor de la anul 1595.— Buletin despre portretele principilor ţĕreĭ Românescĭ şi aĭ Moldavieĭ, ce se află în cabinetul de stampe de la biblioteca regală din Paris.*

Fără însă de a perde curagiul în aceste sterpe lupte, tocmaĭ când vĕḍù de tóte părţile avînturile generóse ale poporuluĭ român înfrânte sub juguri străine şi asupritóre, tocmaĭ în tómna anuluĭ 1849, el se întórse în Franţa şi se consacră maĭ cu totul la lucrarea capitală a vieţeĭ sale, la povestirea marilor fapte răsboinice ale Românitor din al XVI-lea secol.*

Dar să-l lăsăm să-şĭ descrie însuşĭ starea luĭ fisică şi sufletéscă, şi să ne mărginim a decopia aci o notă pe care am aflat'o printre chârtiile luĭ, scrisă cu o mână slăbită,

* N. Bălcescu, în timpul revoluţiuneĭ de la 1848 din Bucurescĭ, a scris în ḍiarul luĭ Bolintinénu, *Poporul Suveran*, câte-va articole, din care extragem liniile următóre:

«Părinţiĭ noştri aŭ vĕrsat preţiosul lor sânge pentru a ne «lăsa de moştenire drepturile nóstre politice, şi datoria nós«tră este a le păstra cu aceeaşĭ putere pentru fiiĭ noştri. Tim«pul n'a venit ca să dobîndim o independenţă absolută. Po«siţia nóstră politică, de pe tractate, este bună; numaĭ tre«buie a fi păzită de înalta Pórtă, a fi sprijinită cu statornicie «de noĭ. Să nu uităm că suntem datorĭ a apĕra naţionalita«tea şi drepturile nóstre, de vom fi nevoiţĭ, chiar vĕrsând sân«gele. De vom cădea în acéstă luptă sântă, să cădem încaĭ «bărbătesce, astfel cum aŭ trăit părinţiĭ noştri, şi ca dînşiĭ să «strigăm: *Maĭ bine ţéra nóstră să se prefacă într'un întins «mormînt, numaĭ să rĕmână tot ţéra Românilor!*»

Mergênd apoĭ la Paris, pe când se ocupa de marea luĭ operă istorică şi, osebit de o întinsă corespondenţă şi de redactarea unor acte atingĕtóre de faptele emigraţiuneĭ revolu-

când se afla la *Hyères, dechemvrie în 17, anul 1850:*

«Minutele în care scriŭ sunt pline de amar «și întristare. Pe când Europa întrégă se pre«gătia a saluta triumful libertățiĭ, eroica Fran«ță, de la care ca tot d'a-una se aștepta sem«nalul, Franța, prin fatalitate și prin neuni«rea fiilor sĕĭ, cade gemênd în neputință sub «un jug umilitor. Fiiĭ fără-de-legeĭ triumféză «în tóte părțile și întemeiază spurcata lor «tiranie. Sufletele generóse, sdrobite și ră«nite de mórte, vĕd apuind din vederea lor

ționarilor românĭ, el publică în *Journal des Economistes* din Paris, 1850, o importantă lucrare în limba francesă, sub titlul *Question économique des Principautés danubiennes*. Printre manuscriptele rĕmase de la dînsul se află și o parte din textul român al acestuĭ memoriŭ. Tot acolo găsim și un însemnat fragment dintr'o lucrare încă inedită, purtând titlul: *Manualul bunuluĭ Român, dialog între un sătean și un comisar de propagandă*. Fiind la Paris, *Bălcescu* maĭ compuse cuvîntul sĕŭ asupra *Mișcăreĭ Românilor din Ardél la 1848*, pe care îl tipări într'un ḑiar român de acolo, *Junimea Română* din 1851; apoĭ conlucră saŭ traduse poema în prosă ce pórtă numirea de *Cântarea Românieĭ* și care fù maĭ întâiŭ tipărită la Paris în broșura *România viitóre* din 1851, și apoi reprodusă de d. V. Alecsandri în *România literară* din Iașĭ, 1855, unde s'a tipărit și un fragment din cartea III-a a *Istorieĭ Românilor sub Michaiŭ Vodă Vitézul*, sub titlul: *Răzvan-Vodă*

Acestea sunt, pare-mi-se, tóte scrierile Bălcesculuĭ de la 1848 până la mórtea luĭ.

«ḑioa mântuireĭ. Însumĭ eŭ, cu o inimă sfâ-
«șiată de durere, mĕ lupt cu o bólă crudă și
«neîmblânḑită, caut a câștiga timp asupră-ĭ
«și a o întrece în iuțélă, ca să pot lăsa fra-
«ților meĭ aceste pagine din viéta părinților
«noștri, și caḑ sleit de puterĭ, mistuit prin
«silințele ce fac. Cu tóte aceste temeiurĭ de
«descuragiare, sufletu-mĭ te slăvesce încă, în-
«ḑeită libertate, și deși ómeniĭ sângiurilor
«aŭ învelit cu maramă négră dulce fața ta,
«crede că va veni ḑioa fericită, ḑioa isbîndi-
«reĭ, când omenirea întrégă se va scula spre
«a sfâșia acest vĕl și dușmaniĭ tĕĭ se vor
«împetri la vederea sóreluĭ sĕŭ de lumină; a-
«tuncĭ nu va maĭ fi nicĭ un om rob, nicĭ na-
«ție róbă, nicĭ om stăpân pe altul, nicĭ po-
«por stăpân pe altul, ci domnirea *Dreptățiĭ*
«și *Frăţieĭ!* Aceste cuvinte, ce o dată am dat
«de devisă națieĭ mele, vor domni lumea;
«atuncĭ așteptarea, visarea vieţeĭ mele se va
«împlini; atuncĭ toțĭ Româniĭ vor fi una, li-
«berĭ și frațĭ! Vaĭ! nu voiŭ avé noroc a vedea
«acéstă ḑi, deși eŭ asemenĭ am muncit și
«am pătimit pentru dreptate, și cel din urmă
«al meŭ cuvînt va fi încă un imn ție, țéra
«mea mult dragă!»

Acea lucrare despre care el vorbesce cu un așa dureros entusiasm, este *Istoria Românilor sub Michaiŭ Vodă Vitézul*, la care lucra de maĭ mult timp și din care scrise o mare parte în aniĭ ceĭ din urmă aĭ vieţiĭ sale. Iată, de pre o altă însemnare manuscrisă ce s'a găsit tot printre chârtiile luĭ, împărțirea ce el voia să dée opereĭ sale:

«Tomul I: *Introducerea.* — Cartea I. *Li-«bertatea Naţională* (1593 — Aprilie 1595).— «Cartea II. *Călugăreni* (Aprilie 1595 — De-«chemvrie 1595).—Cart. III. *Robirea Ţĕranu-«luĭ* (Dechemvrie 1595 — Aprilie 1599). — «Acte adaose.

«Tomul II: Cartea IV. *Unitatea Naţională* «(Aprilie 1599—Iulie 1600).—Cart. V. *Miri-«slĕŭ* (August 1600 — Ianuarie 1601). — «Cart. VI. *Guruslĕŭ* (Ianuarie 1601—Septem-«vrie 1601).—Acte adaose.—Lista isvórelor «acesteĭ istoriĭ.»

Cartea întâiŭ, de pre cum însușĭ însemnéză pe acéstă ultimă notă, a fost scrisă la Paris în iérna anuluĭ 1851 (ianuarie și fevruarie); a doua, iarășĭ la Paris, 1851 (martie și aprilie), cu tóte că o mare parte fusese publicată la 1847, în *Magazinul istoric*, sub titlul *«Cam-*

«*pania Românilor în contra Turcilor*, *de la* «*anul 1595*»; a treia carte a scris'o în satul Ville d'Avray, lângă Paris, la 1851 (maĭ până la august); a patra la Hyères, în Franța meridională, la 1852 (maiŭ și aprilie), în sfârșit o parte din a cincea e scrisă la Constantinopole, tot la 1852, dar ea nu este sfârșită.* Se vede că pe a șésea nicĭ c'o începuse încă, căcĭ nu există nicĭ un manuscris. Actele adaose sunt adunate în mare parte, deși n'aŭ fost încă puse în orâduială de autor; cât despre listă isvórelor, aflăm în notele luĭ, titlurile a maĭ mult de 225 scrierĭ vechĭ și moderne în felurite limbĭ, pe care le-a con-

* Manuscrisul acesteĭ a V-a cărțĭ, scris în mare parte de însășĭ mâna cu totul slăbită a Bălcesculuĭ, se oppresce la pagina 138 cu însemnarea numĕruluĭ capitoluluĭ «XXXIII» cu care avea să urmeze textul sĕŭ. D. Greg. Tocilescu, în interesanta monografie ce a publicat asupra luĭ: *Nicolae Bălcescu; viața, timpul și operele sale, 1819--1852*. (tipărit în *Columna luĭ Traian* a d-luĭ B. P. Hasdeŭ, Bucurescĭ, 1876, No. 5, și apoĭ în făscióră separtă) face următórea curiósă observațiune:

«Aci se opresce péna luĭ Nicolae Bălcescu.

«Era capitolul 33 al scriereĭ sale, care corespunde la ca«pitolul 33 al viețeĭ. sale, vârsta în care a murit !... Este o în«tîmplare curiósă, analogă cu acea a luĭ Napoleon cel mare, «în manuscriptele căruia s'a găsit un manual de geografie, «scris în junețea sa, neterminat și care se oprea tocmaĭ la «insula S-ta Elena, unde, 30 anĭ maĭ în urmă, marele împĕrat avea să-șĭ sfârșéscă cariera.»

sultat d'a dreptul saŭ în traducerĭ, pe care eĭ punea să i le facă. Din *Introducere*, se vede, de pre sumariul ce ne a lăsat, că voia să facă un tabel al vieţeĭ sociale a Românilor din trecut; dar ast-fel cum o avem ea este maĭ mult un schelet al lucrăreĭ precugetate.

Nicolae Bălcescu nu avù dar timpul să-şĭ aducă până la capĕt întreprinderea sa. Muncit de dorul ţĕreĭ, luptându-se cu o repede bólă de pept şi maĭ adesea şi cu neaverea şi isolarea în ţéră streină, el se decise a se porni la Constantinopole ca să obţină voea de a se reîntórce la căminul părintesc; acolo însă i se refusă favórea de a vedea pămîntul sĕŭ de nascere, şi atuncĭ, cu sufletul întristat, cu puterile slăbite, singur şi lipsit maĭ de tóte, se întórse tot pe mare către apus, purtând mereŭ cu sine scumpul sĕŭ avut, manuscriptele luĭ. La 5 octomvrie 1852 el ajunse în Palermo, unde spera să afle, sub clima căldurósă a Sicilieĭ, alinare pentru suferinţele peptuluĭ sĕŭ atacat; dar după şése sĕptĕmânĭ de viéţă tristă şi isolată, la 16 noemvrie, el îşĭ dete sufletul departe de orĭ ce inimă amică, năpustit pe patul unor ospĕtăriĭ şi lăsând numaĭ cu limbă de mórte tóte scri-

erile luĭ, unuia din prieteniĭ sĕĭ, d[luĭ] Ion Ghica.

El nu avea la sine maĭ mult decât o sumă de 30 francĭ; nu era nimenĭ acolo ca să-ĭ cumpere măcar un loc la cimitir. Cĭocliĭ ridicară cadavrul streinuluĭ din ospĕtăria «alla Trinacria» și-l afundară în grópa de obște a săracilor din mănăstirea Capucinilor de la Palermo.

Când la 1863, am cerut și am obținut de la Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, carele iubise și scia să prețuiască pe Bălcescu, autorisațiunea de a trămite din partea guvernuluĭ român ca să ridice de pre țĕrmul strein și sa aducă în patrie, ósele aceluĭ bărbat cu care națiunea română se póte mândri, trimisul nostru d[nul] Nicolae Ionescu, a putut numaĭ să constate la fața loculuĭ că trupul luĭ Nicolae Bălcescu era pentru vecie amestecat printre osemintele sărăcimeĭ din Palermo. D[luĭ] ne aduse de acolo numaĭ ultimele voințe ale ilustruluĭ rĕposat.*

* Testamentul luĭ N. Bălcescu, pe care l'a adus d. N. Ionescu de la Palermo, și care se păstréză la Ministerul Instrucțiuneĭ publice al Românieĭ, împreună cu raportul trimisuluĭ nostru, fusese încredințat de însușĭ rĕposatul, consuluLuĭ turcesc din acea localitate. Simțind sfârșitul sĕŭ, el puse să i se facă o listă amĕnunțită de tot ce poseda cu sine, în care

Abia astădĭ însă, 25 de anĭ după a luĭ mórte, ele se îndeplinesc în parte.* D. Ion Ghica a oferit Societățiĭ Academice Române, prețiósele manuscripte ale luĭ Bălcescu, care de la anul 1861 aŭ stat în păstrarea mea, încredințate fiindu-mĭ de fratele rĕposatuluĭ, de d[1] Costache Bălcescu.

Încă de atuncĭ am început a tipări în *Revista Română*, o parte din *Istoria Românilor*

arătă că voința sa este ca manuscrisele luĭ să se dea d-luĭ Ion Ghica, carele se afla pe atuncĭ în Turcia. Un preot grec din vecinătate priimi, de pre cererea sa, cea după urmă a luĭ mărturisire și cel după urmă al luĭ suspin. Lădița cu obiectele rĕmase de la Bălcescu a fost de mult trămisă familieĭ sale de către proprietarul ospĕtăreĭ «alla Trinacria.» Astfel s'a întîmplat ca d-nul C. Bălcescu, care avea manuscriptele la sine, să mi le încredințeze încă de la 1861 spre a le tipări în *Revista Română.* De atuncĭ ele aŭ stat până estimp la mine.

Pe de altă parte, testamentul adus în țéră de d. N. Ionescu la 1863, rĕmăsese și el uĭtat în dosarul ministeruluĭ.

In fine, abia acum, prin concursul d-lor Ion Ghica, C. Bălcescu și al meŭ, voințele ilustruluĭ rĕposat încep a-șĭ căpĕta a lor realisare.

* Bălcescu, într'o adresă către *patroniĭ Asociațieĭ literare române*, arăta că scrierea sa asupra *Epoceĭ luĭ Michaiŭ Vitézul*, fiind aprópe terminată și avĕnd numaĭ câte-va lunĭ de lucru spre a o sfârși, el doresce ca ea să fie tipărită în două frumóse volume în 8°, de pre împărțirea expusă maĭ sus, și tot de o dată să fie ornată cu un portret al luĭ Michaiŭ Vitézul, gravat pe oțel, de pre al luĭ Sadeler făcut în Viena la 1601,

sub Michaiŭ Vodă Vitézul;* dar nu am putut merge maĭ departe de cât până pe la mijlocul cărţiĭ a III-a. Sfârşitul acesteĭ carţĭ, a IV-a, întrégă şi tot ce maĭ posedem din a V-a, vĕd acum maĭ întâiŭ lumina tiparuluĭ.

Societatea Academică Română, fericindu-se de preţiosul dar ce a primit şi doritóre de a se pune la înălţimea misiuneĭ sale, rĕspândind printre Românĭ, maĭ cu sémă producţiunile literare şi sciinţifice ale geniuluĭ naţional, n'a voit să întârḑie câtuşĭ de puţin spre a da publicitate măreţeĭ opere a nemuritoruluĭ N. Bălcescu.

Mĭ-a acordat mie dorita onóre de a dirige

precum şi alte patru executate în xilografie. Doresce asemenĭ să se trămită un june inginer român în ţéra ca să ridice planurile deosebitelor localităţile maĭ importante, citate în cursul opereĭ. Aceste cheltuelĭ cere de la *Asociaţie* ca să le facă; iar pentru ostenelile sale propriĭ şi pentru tóte cheltuelile ce făcuse cu cumpĕrătorĭ de cărţĭ rare şi cu traducţiunĭ, el nu reclamă nicĭ o indemnisare, nicĭ măcar cele 400 exemplare din opera sa, pe care i le acordă statutele *Asociaţieĭ*. El se întemeiază însă a crede că, dacă nu meritele opereĭ, dar negreşit faptele ce ea coprinde sunt de natură a deştepta in inimile Românilor simţeminte spornice pentru realţarea şi întemeiarea naţionalităţeĭ nóstre.

* *Revista Română pentru sciinţe, litere şi arte* coprinde în volumul I. (1861) *Introducerea*, *Cartea I* şi parte din *Cartea II*; în vol. II (1862) urmare din *Cartea II* până la sfârşitul eĭ; în vol. III (1863) o parte din *Cartea III*.

acéstă grabnică tipărire, în care s'a socotit maĭ oportun de a înlătura de 'o cam dată tóte notele indicătóre de autoriĭ consultaţĭ de Bălcescu în erudita și consciinţiósa sa lucrare, și de a tipări scrierea originală în așa chip ca ea să fie maĭ lesne de citit pentru orĭ-ce clasă de cititorĭ.*

Cu timpul Societatea Academică Română îșĭ propune de a publica o ediţiune critică și maĭ luxósă a operelor complete ale luĭ N. Bălcescu. Aceea va fi póte maĭ bine primită de ómeniĭ de sciinţă.

Acum însă, noĭ sperăm și credem că acéstă carte, așa cum este, va aduce, în împrejurările de faţă, folos și întărire cugetuluĭ naţional al întregeĭ Românimĭ!

A. I. Odobescu.

Bucurescĭ.
16 noemvrie 1877.

* Pentru acésta, am adoptat un format maĭ mic și maĭ purtăreţ de cât cum dorea Bălcescu, și ne am servit de o ortografie română care, fără de a exlude caracterele etimologice ale cuvintelor, întrebuinţéză însă accentele-și codiţele (cedille), depărtate din scrierea românéscă dincolo de Carpaţĭ. Acésta este și felul de ortografie cu care se servea Bălcescu, când scriea cu litere latine. Tot manuscrisul *Istorieĭ Românilor sub Michaiŭ Vodă Vitézul* este de mâna luĭ, scris cam într'ast fel.

ISTORIA ROMANILOR
SUB
MICHAIU-VODA VITÉZUL

INTRODUCERE

SUMARIU.

Partea I. — Idea progresuluĭ; legea istorică; tabloŭ despre istoria Românilor de la început până acum.

Partea II.—1. Care este calea nóstră naţională?— Unitatea naţională? — 2. Scopul social care este? — Incotro trebue a alerga? — 3. Revoluţia socială. — Cestia proprietăţiĭ. — 4. Revoluţia politică. — Libertatea individuală. — Egalitatea şi speciile eĭ. — Votul universal. — Suveranitatea naţională. — Juriul. — Tiparul. — Asociaţiunile. — 5. Puterea saŭ guvernul. — Camera şi Domnul. — 6. Legile. — Judecătoria. — 7. Puterea armată. — 8. Dajdiĭ. — 9. Educaţie. — Instrucţie. — 10. Bunurile mănăstirescĭ. — 11. Comunităţĭ. *

I.

Sunt opt-spre-ḑece secolĭ şi jumătate de când Christos întreprinse a răsturna lumea vechiă, civilisaţia păgână ce representa principiul din afară, obiectiv, al natureĭ şi alŭ sileĭ, substituínd în locu-ĭ o altă lume,

* In schiţa necompletă, scrisă repede şi fără ordine, ce posedăm din *Introducerea* autoruluĭ, cele maĭ multe puncte din acest cadru aşa de în-

o altă civilisaţie întemeiată pe principiul din lăuntru, subiectiv, pe desvoltarea absolută a cugetăriĭ şi a lucrăriĭ omenescĭ în timp şi în spaţiŭ şi prin identitatea între esenţa natureĭ spirituale a omuluĭ şi esenţa natureĭ divine, el descoperi fie-căruĭ individ legea libertăţiĭ, a demnităţiĭ, a moralităţiĭ şi a perfectibilităţiĭ absolute.

După ce în evangelie Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *Legea dreptaţiĭ* şi aruncă omenirea pe calea nemărginită a uneĭ desvoltărĭ regulate, progresive, supuind natura, sila, lumea din afară sub preponderanţa absolută a minţiĭ şi a cugetăriĭ, prin sângele sĕŭ vĕrsatŭ, prin mórtea sa, el ne arătă legea practică, legea lucrăriĭ, legea jertfiriĭ, a iubireĭ şi a *frăţieĭ*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge rĕul şi îndeplini menirea morală a omenireĭ, adică maĭ întâiŭ prin cuvînt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individul familieĭ, acesta patrieĭ, patria omenireĭ, viitoruluĭ.

Legea evangelică, descoperind spirituluĭ causa absolută, proclamând menirea omenireĭ şi a lumeĭ, împinse mintea omenéscă la demonstrarea şi realisarea eĭ. De atuncĭ sciinţa nóuă întemeindu-se pe conceptul legilor spirituluĭ, pe observaţie, pe esperienţă, pe calcul, a continuat sdrobirea lumeĭ vechĭ, revoluţionarea saŭ perfecţionarea religieĭ, moraleĭ, politiceĭ, societăţeĭ întregĭ, nimicind orĭ-ce domnie individuală, supuind acţiunea omenéscă legeĭ absolute şi universale a libertăţiĭ

tins, aŭ rĕmas neatinse; însă multe din ideile ce elŭ voia să desvolta în acest tabel preliminariŭ, se află în alte lucrărĭ ale sale, saŭ tipărite în *Magazinul istoric pentru Dacia* şi aiurea, saŭ încă inedite printre manuscriptele păstrate de la dînsul. *Nota editoruluĭ.*

şi a sciinţiĭ, căutând realisarea în omenire a *dreptăţeĭ* şi a *frăţieĭ*, aceste douĕ temeliĭ ale ordineĭ absolute, perfecte, ale ordineĭ divine. De atuncĭ omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecţia sa, către absolut, către nemărginit, către Dumnedeŭ. Care óre va fi resultatul final al acesteĭ căĭ? Acéstă mişcare de perfecţie avé-va óre un termen? Rĕul peri-va de tot din lume? Omenirea ajunge-va vre o-dată a-şĭ identifica în tot esenţa sa în esenţa divină? Acest secret, mintea omenéscă nu-l póte încă pătrunde. Aceia ce scim este că, din transformaţiĭ în transformaţiĭ, omenirea merge într'un progres continuŭ, a căruĭ mişcare e cu atât maĭ repede cu cât maĭ mult înaintéză, că fie-care pas al vieţeĭ omenireĭ este un pas în acéstă cale care o apropie de Dumnedeŭ; că fie-care pas al eĭ este un triumf al bineluĭ asupra rĕuluĭ.

Misia istorieĭ este a ne arăta, a ne demonstra acéstă transformaţiă continuă, acéstă mişcare progresivă a omenireĭ, acéstă desvóltare a simţimîntuluĭ şi a vieţiĭ omenescĭ, sub tóte formele din lăuntru şi din afară, în timp şi în spaţiŭ.

Sub ochiul provedinţeĭ, după legile şi către ţinta hotărîtă de dînsa maĭ de'nainte, omenirea înaintéză în evoluţiunile sale istorice.

Prin împărţirea funcţiilor, naţiunile în omenire, ca şi individele în societate, produc chiar prin diversitatea lor, armonia totuluĭ, unitatea.

Orĭ ce naţie dar, precum şi orĭ-ce individ, are o misie a îndeplini în omenire, adică a concurge după natura şi geniul sĕŭ propriŭ, la triumful sciinţeĭ asupra natureĭ, la perfecţionarea înţelegereĭ şi a simţi-

nimîntuluĭ omenesc potrivit legeĭ divine și eterne care guvernă ursitele omenireĭ și ale lumeĭ.

Dar pentru că este o Provedință care păstréză ordinea creațieĭ și care dirige faptele omuluĭ, prin aceia nu urméză că omul este un instrument orb al fatalitățiĭ. prin aceia nu se stinge libera luĭ voință. Dumnedeŭ nu a înzestrat pe om numaĭ cu minte spre a deosebi binele din rěŭ, arătându-ĭ și legile prin care se póte povățui în calea bineluĭ și învinge rěul, dar încă el l'a înzestrat cu *voință*, lăsându-l liber în alegerea sa. Vaĭ dar, de acea nație care calcă voia luĭ Dumnedeŭ. care preferă rěul la bine! Dumnedeŭ o părăsesce; viéța eĭ se stinge în viața omenireĭ și ea espiéză printr'un lung martir călcarea legiĭ luĭ Dumnedeŭ. Acest timp de espiațiă ce o nație saŭ chiar omenirea întrégă sufere sub legile luĭ Dumnedeŭ și ale gândireĭ, se pare adesea un repaos, o stare în calea progresuluĭ. un pas înapoĭ, o oscilațiă istorică; dar maĭ adesea suferința este un bold maĭ mult către perfecționare și din eccesul rěuluĭ ese binele. «Mersul «general al omenireĭ, dice învěțatul istoric Cantù, în «căile ce Provedința pregătesce, aduce acele minu-«nate reînoirĭ ce se fac pe pămînt și scot binele din «rěŭ. Dar Dumnedeŭ este răbdător, căcĭ este etern, «în vreme ce omul, care simte traiul sěŭ scurt, ar «dori ca tot lucrul să se îndeplinéscă în acest moment «iute în care el vine ca să sufere, să espieze, să se a-«melioreze și să móră. Așa astronomul ar dori ca cur-«sul Uranuluĭ să se pripéscă, ca ast-fel, fenomenele «sale reproducêndu-se, să confirme adevěrul calcule-«lor luĭ. Numaĭ ignorantul crede că o cometă este

«accidentală, fiind-că nu vine în fie-care an. Viéța a-«devĕrată se întemeiéză în lucrarea luĭ Dumneḑeŭ «asupra zidirilor sale și a omenireĭ colective asupra «fiă-căruĭ om în parte, în unirea materieĭ cu spiritul, «al *Euluĭ* cu lumea din-afară : pentru aceĭa, Pascal «ḑicea că tóte părțile lumeĭ sunt lănțuite într'ast-fel «de chip, că e peste putință de a cunósce una fără ce-«le-l-alte și fără totul.—Mintea, înălțându-se prin umi-«lință, scie observa cu confiență și respect cărările «divine; ea póte mult căcĭ cunósce cât póte și în loc «de a-șĭ rĕsipi puterile împotriva unor stavilĭ nebiru-«ite, ea le concentréză în drepte hotare și astfel se «face ajutătórea Provedințeĭ.»

II.

Dacă fie-care nație are o misie evangelică de împlinit pe pămînt, să cercetăm și să întrebăm și pe a-céstă nație română atât doritóre astăḑĭ de viéță, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru reali-area legeĭ luĭ Dumneḑeŭ, atât în sînul sĕŭ cât și în omenire? Istoria, lumea are drept a-ĭ cere astă sémă : căcĭ nu trebue a uĭta că cu tótă sânțenia dreptuluĭ sĕŭ astăḑĭ nu e destul ca o nație să-șĭ aĭbă un loc pe charta lumeĭ, saŭ să-șĭ reclame acest loc și libertatea sa în numele suvenirelor istorice, pentru ca dreptul sĕŭ să ajungă a fi respectat și recunoscut de cele-l-alte națiĭ; trebue tot de-o-dată ca ea să pótă dovedi folosul ce a adus și póte aduce lumeĭ; trebue să arate formula înțele-gĕtóre ce ea representă în marea carte a înțelegereĭ și a istorieĭ omenescĭ.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutuluĭ acesteĭ naţiiĭ române şi să vedem ce a făcut în aceştĭ opt-spre-ḑece secolĭ, de când se află statornicită pe pămîntul sĕŭ. Acéstă ochire ne va da înţelegerea revoluţiilor eĭ de faţă şi a revoluţiilor eĭ viitóre.

III.

Adusă de marele Traian în Dacia, după nimicirea locuitorilor eĭ, favorisată de împĕraţiĭ următorĭ, de carĭ atârna d'a dreptul acéstă ţéră, colonia romană, în vreme de 160 anĭ, ajunse într'o stare fórte înfloritóre şi deveni una din cele maĭ frumóse provinciĭ ale întinseĭ împĕrăţiĭ romane. Maĭ mult de şépte-ḑecĭ cetăţĭ, împreunate cu drumurĭ minunate, aşternute cu pétră, basilicele, templurile, amfiteatrele, băile, apeductele, ale căror ruine încă se găseşc, ne o dovedesc în destul. Dar, alăturĭ cu acéstă mare civilisaţie materială, două rele marĭ care mistuiaŭ împĕrăţia şi-ĭ pregătĭaŭ căderea, *robia* şi *proprietatea cea mare*, trebuiră să producă în noua colonie stricăcĭunile lor, înghiţind cu încetul proprietăţile micĭ ce fie-care colon dobândise la început şi substituind robĭ la ómeniĭ ceĭ liberĭ.

Ostenită de atâtea rele ce o rodeaŭ în sineşĭ, împĕrăţia romană trebuì să caḑă; unitatea falsă, la care ea supuse prin silă lumea, trebuì să se sfarme ca să facă loc uneĭ organisărĭ progresive, uneĭ unităţĭ maĭ adevĕrate. produsă prin armonia naţionalităţilor libere. Dumneḑeŭ atuncĭ, ca să schimbe faţa lumeĭ vechĭ şi

să o întineréscă, împinse potópe de nații barbare asupră-ĭ.

IV.

Așezată la porțile împĕrăției și în trecĕtórea barbarilor, Dacia nóstră maĭ mult de opt secolĭ iĭ vĕdu trecênd și retrecênd pe pămîntul eĭ. Coloniĭ romanĭ din acéstă țéră nu pregetară a apăra cu bărbăție patria lor adoptivă și chiar împĕrăția ce-ĭ părăsise, ĭar când se vĕdură copleșițĭ de numĕrul dușmanilor, eĭ se traseră în munțiĭ Carpațĭ, unde-șĭ păstrară naționalitatea și independența lor. Chiar în acele vremĭ furtunóse și nenorocite, Romaniĭ Dacieĭ nu uĭtară că aŭ o misie în omenire. Prin relațiile lor cu barbariĭ, eĭ întroduseră între dînșiĭ cele d'intâiŭ cunoscințe de agricultură, artele folositóre și cuviințele vieţeĭ civilisate, și prin legăturile de interes și de comerciŭ, eĭ schimbară sălbătecia și dușmania lor asupra imperiuluĭ roman, într'o prietenie folositóre și siliră pe barbarĭ a căuta să se statornicéscă și să se civiliseze. Pe la anul 865, Bulgariĭ, popor finez, prin Româniĭ din Dacia nóuă priimesc religia creștină și înfrățițĭ împreună, întemeiară un stat puternic, alegêndu-șĭ regĭ dintre Românĭ. Pe la începutul secoluluĭ al XI-lea, acest regat, cădênd în turburărĭ civile, se subjugă de Vasilie II-lea împĕratul Orientuluĭ și rĕmâne sub puterea Grecilor până la al XII-lea secol, când el reînvie maĭ puternic sub frațiĭ românĭ Petru, Asan și Ioan și, după o existență gloriósă de doĭ secolĭ, cade la 1392 sub Turcĭ.

Românii din Dacia veche, când putură resufla de barbari, eșind din asilurile lor, întemeiară deosebite staturi mici, pe la secolul al X-lea și al XI-lea, care în secolii al XIII-lea și al XIV-lea, se întrupară printr'o mișcare de unitate în două staturi neatârnate, al țărei Românesci și al Moldovei.

Cu întemeiarea acestor state, evoluțiile istorice ale Românilor se fac mai lămurite; de atunci viéța lor ne este mai bine cunoscută.

V.

În cea d'intâiu epocă a întemeierei principatelor țărei Românesci și Moldovei, care coprinde tot secolul al XIV-lea (de la 1290 pînă la 1418), vedem că aceste state se vědură amenințate în naționalitatea și existența lor politică, când de Unguri, când de Poloni.

După mai multe lupte îndelungate, aceste pretenții cad sdrobite de vitejia Românilor. În aceste răsbóie ei se pregătesc, ca într'o scólă, pentru alte lupte mai mari ce îi aștéptă, cu o nație și mai barbară și mai puternică, Turcii Osmani, cari pe la 1360 năvălesc în Europa și amenință a o cuceri. Încă din anul 1370, Ladislaŭ, voevod al Țěrei Românesci, se opune acestor barbari și se încércă a pune stavilă furiei lor de coprinderi. O luptă care trebuia să țină aprópe patru secoli începu atunci, luptă în care Românii věrsară șiróie de sânge și se jertfiră ca nisce martiri pentru apěrarea civilisației în contra barbariei. Împěrăția româno-bulgară cade sub isbirile Turcilor (1392); *Mircea cel bětrân*, unul din cei mai mari și mai vestiți

voevoḍĭ aĭ noştri, reclamă de la Turcĭ acéstă moştenire; el voesce a întrupa tótă românimea într'un singur stat şi caută a-şĭ dobândi Bulgaria şi Moldova. Acum întâiaşĭ dată vedem ideea de unitate arĕtându-se, idee care va fi ţinta secolilor viitorĭ şi a tutulor voevoḍilor celor marĭ. Strivit însă între Ungurĭ şi Turcĭ, Mircea este silit a părăsi o parte din concuistele sale şi a priimi încă şi suzeranitatea Porţiĭ.

Tractatul ce el încheie cu Bajazet la 1393 asigurézā Românilor drepturile următóre :

1. Dreptul de a profesa nesupĕraţĭ religia lor, de a-şĭ alege voevoḍiĭ şi de a se cârmui independent după legile lor.

2. Dreptul d'a face răsboiŭ saŭ pace.

Indatorirea Românilor către Turcĭ sta într'un uşor tribut anual de 3000 banĭ roşi.

In Moldova, *Alexandru cel bun*, ce domnia în acéstă vreme nesupĕrat încă de Turcĭ, apără vitejesce independenţa ţĕriĭ sale de către Polonĭ şi le răpesce Pocuţia care maĭ un secol rĕmâne întrupată cu Moldova.

Cu aceştĭ marĭ domnĭ, *Mircea* şi *Alexandru*, se încheie acéstă epocă. Eĭ completară instituţiile ţĕriĭ lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căcĭ organisarea din lăuntru a societăţiĭ singură ne póte explica evoluţiile istorice prin care naţia română trecu.

VI.

Domnul, ales în ţéra Românéscă, moştenitor în Moldova, cârmuia ţéra împreună cu un svat de doĭ-

spre dece boerĭ, întocmit, în ţéra Românéscă de Negru VV. Orĭ ce act însemnat al cârmuireĭ precum şi orĭ-ce danie, trebuia să fie făcut cu învoirea svatuluĭ şi subscris de dînsul. Puterea d'a face legĭ, d'a scóte dăjdiĭ sta în *Adunarea* saŭ *Soborul a tótă ţéra.* Originea acestor adunărĭ isvorasce din municipalităţile romane şi din sobórele Goţilor care, în lunga petrecere a lor în Dacia, lăsară multe urme şi obiceiurĭ între Românĭ. Aceste adunărĭ se convocaŭ de domn pentru facerea legilor, pentru orânduirea dăjdiilor, pentru hotărîre de răsboiŭ saŭ de pace. Când tronul era vacant, atuncĭ mitropolitul le convoca pentru alegerea domnuluĭ. Ele judecaŭ asemenea în pricinile de vinĭ marĭ politice, cum fac Camerele Lordilor şi a Pairilor în Englitera şi Franţa. Ele se compuneaŭ :

1. de clerul, adecă mitropolitul ca president, episcopiĭ şi egumeniĭ mănăstirilor ;

2. de boierĭ, atât ceĭ în slujbă cât şi ceĭ din afară;

3. de deputaţiĭ braslelor.

Clerul ca şi mănăstirile n'aveaŭ la început privilegiĭ deosebite şi eraŭ cu totul sub juridicţia statuluĭ.

Boieriĭ eraŭ slujbaşiĭ ţĕriĭ, adecă capiĭ şi ofiţeriĭ potereĭ armate, fiind ţéra organisată ostăşesce ; eĭ nu formaŭ o clasă nobiliară ca în Europa, n'aveaŭ nobilimea feodală, de concuistă, de origină, nicĭ dreptul d'a fi singurĭ proprietarĭ de pămînt, d'a moşteni titlurĭ şi slujbe, d'a fi osebiţĭ din legea comună pentru toţĭ. Aceste principie, care singure constituesc o castă nobiliară, n'aŭ fost nicĭ o dată recunoscute în ţĕrile nóstre. Tot-d'auna tot românul a avut dreptul a se face proprietar de pămînt şi a ocupa slujbele statuluĭ;

titlurile n'aŭ fost decât pe viéță fără a lăsa drept la urmașĭ; ele nu existaŭ la început ca titlurĭ, căcĭ nu se daŭ deosebit, ci representaŭ numaĭ numirea funcțiilor. Boieriĭ ca toțĭ orășeniĭ se numĭaŭ *Jupanĭ*, adecă cetățenĭ.

Braslele se alcătuiaŭ de óre-carĭ slujbașĭ maĭ micĭ aĭ țĕriĭ și de deosebitele categoriĭ ale burgesieĭ, locuitorilor din orașe, ale moșnenilor și ómenilor liberĭ.

Orașele ce îșĭ dobândiseră și îșĭ păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principiul comunal, se ocârmuiaŭ de o magistratură alésă pe fie-care an și compusă de un *Județ* și de doĭ-spre-ḑece *Pârgarĭ*.

Țéra luă o organisație ostășéscă și o centralisație puternică. Județele se daŭ sub comanda unuĭ căpitan care unia în mâna sa puterea administrativă, judecătoréscă și ostășéscă. Organisarea armateĭ permanente, a milițieĭ și a glótelor (*Landsturm*) făcea din tot Românul un soldat la nevoiă și singură păstră independența amenințată de străinĭ.

Dacă vom trece la organisația economică a țĕreĭ, găsim pe ceĭ maĭ mulțĭ locuitorĭ, moșnenĭ și rezemașĭ, adecă liberĭ și cu proprietățile lor; dară lângă dînșiĭ, sunt și proprietățĭ marĭ pe care se află locuitorĭ servĭ, robĭ aĭ pămîntuluĭ, căcĭ în urma năvălireĭ barbarilor, robiĭ romanĭ se transformară pretutindenĭ în robĭ aĭ pămîntuluĭ. Intocmaĭ după cum în Europa se obicĭnuise a se da acestor servĭ numirea de *Romanĭ*, așa și la noĭ servagiul fu numit *Rumâniă* și *Vecinătate*, căcĭ proprietariĭ din țéra de jos, unde maĭ cu sémă eraŭ proprietățile marĭ, îșĭ adusese colonĭ din țéra de sus și din Româniĭ din țĕrile vecine. Robirea completă a

asestora veni fórte târḑiŭ, căcĭ la început stăpânul pămînıuluĭ făcuse treĭ părţĭ din pămîntul sĕŭ, din care douĕ le împărţea în părţĭ micĭ pe la colonĭ şi cea-l-altă era cultivată de aceştia în folosul stăpânuluĭ, prin mijlocul *clăciĭ*, adecă a unuĭ numĕr de ḑile de lucru obligat. Robirea completă a lor veni însă fórte târḑiŭ, căcĭ până în secolul al XVII-lea, eĭ puteaŭ a se muta de la o moşie la alta, plătind *găléta de eşire.*

Dăjdiile eraŭ aşezate pe toţĭ de o potrivă.

Acestea sunt liniile principale ale constituţieĭ ţĕreĭ pe la începutul seculuĭ al XVII-lea. Idealul ce Românii goniră ın organisaţia lor era *Egalitatea* în drepturĭ şi în stare. Dar, în acéstă organisare, eraŭ viţiurĭ isvorîte din ideile feodale ale timpuluĭ şi care fură pricina sdrobireĭ acesteĭ constituţiĭ. In acéstă republică răsboinică se aflaŭ, de şi slabe la începutul eĭ, elemente sociale monarchice, aristocratice şi democratice. Puterea publică nu era delegată vremelnicesce de popor unor aleşĭ aĭ sĕĭ, dară se afla din drept în mâna capilor răsboinicĭ aĭ ţĕriĭ. Era firesc lucru ca aceştĭ capĭ, carĭ concentraŭ în mâna lor puterea politică şi militară să ia cu timpul o preponderanţă deosebită asupra claselor de rând. Lipsa de comerciŭ ne dând vre-o desvoltare stăriĭ de mijloc, ea ca şi poporul se afla slabă în privinţa boerilor şi, după organisaţia militară a ţĕreĭ, era în dependenţa unuĭ soldat către şeful sĕŭ. Atât boeriĭ in slujbe cât şi ceĭ afară de slujbe, *Mazîlii*, fiind din drept membri aĭ adunărilor, aceştia ajunseră a fi prea numeroşĭ.

Atuncĭ boieriĭ, împreună cu clerul, căutară mereŭ a se constitui în caste, dobândindu-şĭ privilegie şi con-

centrând tóte drepturile în mânile lor; asemenĭ și în proprietățile lor cele marĭ, eĭ căntară să absórbă proprietățile cele micĭ.

Domniĭ ce representaŭ principiul monarchic, favorisațĭ prin centralisarea statuluĭ, căutară mereŭ, rezemațĭ pe elementul popular, a-șĭ întemeia puterea lor despotică asupra boerilor și a se face independențĭ de dînșiĭ, constituindu-se ereditarĭ.

Lupta dar trebuia să încépă între aceste treĭ elemente oposite și vrăjmașe. Inceputǎ încă din al XIV-lea, secol, ea continuă în al XV-lea și al XVI-lea. Doborând întâiŭ puterea elementuluĭ monarchic, aristocrația doborî în urmă și elementul popular și după aceste dóuĕ ruine ostenită, cădu și ea sdrobită sub o burgesie străină, sub Fanarioțĭ.

VII.

Istoria nóstră n'a fost de loc saŭ a fost rĕŭ scrisă până acum. In luptele și revoluțiile din lă-întru care a umplut seculiĭ al XV-lea și XVI-lea, istoriciĭ n'aŭ vĕdut decât nisce lupte de pretendențĭ la tron și n'aŭ pătruns principiul și interesele ce fie-care pretendent representà. Intr'un stat organisat ca al nostru, unde nicĭ o familie n'avea dreptul de stăpânire, cestia dinastică nu putea avé loc după cum s'a presupus de istoricĭ.

Îndată după mórtea luĭ Mircea I-iu, partidele între care era țéra împărțită, începură lupta între dînsele, fie-care puindu-se sub unul din fiiĭ sĕĭ. Turciĭ și Unguriĭ găsesc prilej a se amesteca între deosebitele par-

tide, susţiind când pe una, când pe alta şi a călca libertatea naţieĭ. Puterea domnilor însă, ajutată de elementul democratic, eşi biruitóre din aceste lupte între duşmaniĭ din lă-întru şi ceĭ din afară. *Vlad-Dracul-Voevod* ţinu sus şi puternic frânele guvernuluĭ, dobândind o glorie nemuritóre în luptele sale cu Turciĭ şi sdrobind aristocraţia. *Ţepeş* urméză înainte şi maĭ tare pe calea luĭ; cu o asprime tiranică, dar dréptă, el nimicesce facţiile din lă-întru şi respinge nenumăratele orde turcescĭ, ce Mahomet al II-lea conducea asupra Românilor. Silit maĭ târḑiŭ de nevoie să încheie un tractat cu Turciĭ, la 1460, el păstréză stipulaţiile celuĭ de la 1393, urcând numaĭ tributul la ḑece miĭ galbenĭ şi recunoscênd iarăşĭ suzeranitatea saŭ supremaţia nominală a Porţiĭ. Acest tractat încă şi astăḑĭ forméză dreptul public al ţĕriĭ saŭ, cum se numesce acum, capitulaţiile eĭ cu Pórta. Aristocraţia atuncĭ se aruncă în braţele Turcilor şi isbuti să goníască din ţéră pe energicul domn. Partida domnilor îmbrăţişa maĭ în tot d'a-una pe Ungurĭ; ĭar poporul maĭ adesa rămânea indiferent într'aceste lupte, până când vedea libertatea ameninţată de vrăjmaşiĭ din afară; atuncĭ el alerga la apărarea ţĕreĭ sub stégul domnuluĭ. Adese ocrotit de domnĭ, el însă era slab către cele-l-alte partide, căcĭ toţĭ capiĭ ce eşiaŭ din popor intraŭ firesce şi se identificaŭ cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative între ambele principie, continuă până la *Radul cel mare* (1493—1508), care se încercă cu o politică de conciliaţie, fără de a isbuti. El cercă atuncĭ a balanţa puterea boierilor,

dar revoluţionând organisaţia democratică a cleruluĭ şi făcêndu-l un corp privilegiat, iĭ creă interese conforme cu ale boierilor şi le dete un auxiliar. Radu cel mare fu dar un sprijin puternic al aristocraţieĭ.

Cu acest domn se încheie acéstă epocă.

In Moldova asemenea, după mórtea luĭ Alexandru cel bun, boieriĭ caută a doborî puterea domnilor, constituită acolo şi maĭ tare pe principiul ereditar. Poloniĭ se amestecă în ambele partide cu scop de a domina şi de a supune ţéra; din mijlocul acestor sfăşierĭ care ameninţaŭ peirea, ese un om puternic, care întórce spiritul nestatornic al partidelor către duşmaniĭ din afară. Acesta fu *Stefan cel mare*. Patru-ḑecĭ de anĭ de-a-pururea călare, pe câmpul bătălieĭ el apără voĭnicesce ţéra şi creştinătatea. Moldavia e atuncĭ în culmea sa şi trage asupră-şĭ mirarea lumeĭ. Papa numesce pe Stefan, *soldatul luĭ Christos*... ....*

. . . .

Stefan iea proiectul luĭ Mircea şi caută a uni ţĕrile, dar spiritul individual al Românilor sdrobesce întreprinderea luĭ. Intr'adevĕr boieriĭ ţeriĭ. . . . . perderea măriĭ . . . .

In aceste timpurĭ fraţiĭ noştri din Transilvania, deşi Huniad şi fiiul sĕŭ cârmuiră sórta Ungarieĭ, perd drepturile lor. . . . .

* E învederat că de aci înainte textul autoruluĭ se compune numaĭ de note, fără de redacţiune definitivă; totuşĭ am socotit că va fi maĭ bine a reproduce după manuscript, elementele din care Bălcescŭ proiectase a'şĭ forma *Introducerea* la măréţa sa operă istorică *Nota editoruluĭ*.

Dacă acest secol fu pentru Românĭ un secol în care începură luptele din lă-întru, dacă resultatul luĭ fu stingerea democrațieĭ, dar fu însă secolul cel maĭ glorios, secolul prin care se renumiră și în care se luptară puternic pentru libertate. Ceĭ maĭ marĭ bărbațĭ ce produse acest secol în omenire, fură Româniĭ *Dracula-Voevod*, *Vlad-Țepeș*, *Ioan Huniad* cu fiiul sĕŭ *Matiaș* și în sfârșit *Stefan cel mare;* eĭ plană asupra acestuĭ secol glorios. . . . . .

Boieriĭ țĕreĭ recrutându-se tot mereŭ din elementul popular desfășóră pe lângă dorința de a constitui libertatea lor asupra tronuluĭ, o vitejie rară împrotiva vrăjmașilor din afară. . . . . . .

Dar isolându-se de popor, încet cu încet, fac pe acesta apatic. Țéra slăbesce și Turciĭ îndrăsnesc maĭ mult și, în secolul următor, ea cade cu totul sub domnirea lor.

VIII.

După mórtea luĭ Stefan, în Moldova *Bogdan* fiiul sĕŭ și *Petru Rareș* calcă pe pasurile luĭ. țin cu strășnicie liniștea în lă-întru și apără și întind hotarele țĕriĭ de dușmaniĭ din afară. Dar, presurațĭ de dînșiĭ, eĭ caută de se învoiesc de bună-voie cu cel maĭ puternic, cu Turciĭ, sub condițiĭ încă maĭ favorabile decât Munteniĭ. Dar boieriĭ, ca să isbutéscă, nu se apără nicĭ de asasinat, nicĭ de trădare și caută a sdrobì puterea domnilor, se aliéză cu Turciĭ și isbutesc a lua preponderanța tótă în țéră, a face tronul electiv și cu totul în disposiția lor. Țéra cade în gróznice sfă-

șierĭ și abusurĭ. *Lăpușnénul* rĕsbună crud țéra asupra boierilor.

In aceste sfâșierĭ, nisce creaturĭ ale Turculuĭ, străinĭ favorisațĭ de popor în ură asupra boierilor, iaŭ puterea. *Despot* voiesce a civilisa. . . . . Unul din aceștia, *Ion-Vodă* caută a se rezima în contra boierilor și a Turcilor, declarând răsboĭ acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Țéra cade atuncĭ cu totul sub puterea și în prada Turcilor, carĭ îĭ răpesc până și dreptul de a-șĭ alege domniĭ și aceștia ajung a fi maĭ puțin decât un pașă.

In țéra Romanéscă, după Radul cel mare, *Mihnea* iea cu putere, înțelepciune și patriotism cârma țĕriĭ, dară boieriĭ nu-l pot suferi și, avênd în capul lor pe Basarabescĭ saŭ Pârvulescĭ, numițĭ astfel după banul Pârvul, eĭ isbutesc, prin ajutorul Turcilor a-l depărta, ba încă a-l și ucide în Ardél, unde se trăsese. Pârvulesciĭ numesc pe *Vlăduț* domn, dar, vĕḑênd pe acesta că voĭesce a se libera de epitropia lor, îl ucid și daŭ puterea unuia dintr'înșiĭ, luĭ *Neagoe Basarab*. Bun și blând, acest domn face pe popor să ĭerte triumful boerilor, dar el desvóltă și maĭ mult privilegiele boierilor și ale cleruluĭ. El robesce o mare parte a țĕriĭ mănăstirilor și o mare parte a mănăstirilor ca metóșe străine grecescĭ. După mórtea luĭ, partidele se răscólă; fiă-care îșĭ numesce un domn și Turciĭ intervin cu multă îndemânare, pun mâna pe țéră și o declară pașalîc. Acéstă isbire deștéptă pe Românĭ; primejdia îĭ uni și sub *Radul de la Afumațĭ* eĭ se luptă pentru drepturile naționale și triumfă.

De la mórtea acestuĭ domn, 1552—1592, lupta con-

ţinuă cu deosebite alternative. Pórta începu a numi singură domniĭ; tributul se mări nemĕsurat: * dajdiile asemenĭ. Ţéra ajunse într'o ticăloşie mare şi mergea cu paşĭ repeḑĭ spre o ruinare totală, când braţul de fer al luĭ *Michaĭu* o opri la margirea prăpastieĭ. Lupta pentru independenţă reîncepe cu glorie. După ce acésta se asigură, Michaĭu întreprinde *Unirea Românilor*. Spiritul şi individualitatea naţieĭ se întrupéză într'însul. . . . . Maĭ norocit decât Stefan, el isbutesce, dar cade în acésta, întîmpinând vrăjmăşia Austrieĭ, care scólă pe Ungurĭ împotriva Românilor. Aceste naţiĭ generóse, cărora atâtea interese le impun datorinţa d'a trăí frăţesce împreună, se sdrobesc una de alta în folosul Austrieĭ.

* Găsim într'o condică de note manuscrise a luĭ N. Bălcescu. următórea însemnare asupra tributuluĭ ţĕriĭ, pe care am socotit de folos a o publica aicĭ : *Nota editoruluĭ.*

«3 miĭ banĭ roşi la 1593.

«10 miĭ galbenĭ la 1460.

«Pe urmă se urcă la 12 miĭ galbenĭ.

«14 miĭ galbenĭ la 1524, adăogiţĭ de Radul al VII de la «Afumaţĭ.

«La 1564 Petru II, feciorul luĭ Mircea III, maĭ adaogă 5 miĭ «galbenĭ şi făcu ast-fel tributul de 19 miĭ galbenĭ.

«Sub Mihnea II fiul luĭ Alexandru II (1577—1583), Turciĭ «eraŭ atât de puternicĭ în cât cereaŭ un tribut pe an de «150 miĭ galbenĭ.

«Petru III, la 1583, făgădui sultanuluĭ 80 miĭ galbenĭ pen«tru numirea sa pe tron, dar nu îşĭ ţinu făgăduiaia şi fugi «în Transilvania, luând cu sine din vistieria ţĕriĭ 400 miĭ «galbenĭ.

«La 1587 beĭler-beĭul Rumelieĭ smulse de la fie-care din «domniĭ Valachieĭ şi Moldavieĭ câte 10 miĭ galbenĭ.

«La 1591 Turciĭ cerură a maĭ urca tributul.»

Michaĭu cade ucis hoţesce de Austriacĭ şi cu dunsul cade şi puterea Românilor şi sperările ce creştinătatea, cu tóte naţiile orientuluĭ, pusese în Românĭ, pe al căror şef îl numiaŭ *Stéua lor de la Rĕsarit.*

Într'aceştĭ doĭ secolĭ întregĭ, Româniĭ se arătară vrednicĭ de sine şi de menirea lor. Clasa boierilor maĭ cu sémă, întinerită tot mereŭ prin elementul energic ce eşia din popor şi se absorbĭa într'însa, făcu ţĕriĭ şi omenireĭ slujbe marĭ. Vitéză, roditóre în fapte eroice, în exemple sublime de jertfire, ea representă simţemîntul răsboĭnic al naţieĭ şi udă cu sângele sĕŭ lauriĭ patrieĭ.

Naţiile în care simţemîntul prevaléză, dacă nu slujesc omenireĭ prin desvoltarea minţeĭ, ca Francesiĭ, Englesiĭ şi Germaniĭ, dar prin lucrare, prin jertfire iĭ egală şi iĭ întrec şi le daŭ rĕpaosul d'a lucra. Astfel Dumneḑeŭ împarte funcţiile între naţiĭ şi, prin lucrarea comună, omenirea se desăvârşesce.

De la începutul secoluluĭ al XV-lea lupta se încinsese între principiul libertăţiĭ, care voia a mărgini puterea prinţilor, şi principul autorităţeĭ care voia a o întări. * Ajutaţĭ adesea de principiul popular ce eĭ representaŭ, boieriĭ isbutiră să dea triumful libertăţiĭ, dar biruitoriĭ făcură din acéstă libertate un privilegiŭ al lor. Eĭ căutară a se forma în castă privilegiată, a-şĭ întemeĭa puterea şi fericirea lor pe robirea glótelor. Isvorîţĭ din popor, iar nu din *principiul concuisteĭ*, eĭ nu puteaŭ a se constitui pe basele aristocraţieĭ feudale

* In Europa acéstă luptă fu câştigată şi despotismul regilor fu un mare principiŭ de unitate şi de conservaţie, în

europene; eĭ nu puteaŭ în drept să violeze egalitatea; eĭ îşĭ mărginiră dar naţia lor în rânduiala economică. A înghiţi proprietăţile cele micĭ concentrându-le în proprietăţĭ marĭ, a răpi de o dată cu proprietatea şi libertatea individuală a ţĕranilor, prefăcêndu-ĭ în *servĭ*, a dobândi dreptul de a se scuti de cele maĭ multe dăjdiĭ, acésta fu ţinta lor. Astfel, prin reformarea legilor economice ale ţĕreĭ, o ţéră întrégă ajunse róba unor particularĭ. La sfârşitul acestuĭ secol robia deveni completă. Michaĭu-Voevod, silit de aristocraţĭ, făcu acel aşezămînt ca fie-care ţĕran pe a cuĭ moşie se va fi aflând, să rĕmână rob vecĭnic. De atuncĭ robia fu completă. . . . . . Clasa răsboĭnicilor se întemeiază d'asupra mănăstirilor. . . . . Societatea întrégă se alcătuĭesce pe un şir de privilegiĭ şi clase, fie-care clasă cu privilegiĭ deosebite ; fie-care individ are privilegiŭ : întins eşafodagiŭ de tirăniĭ superpuse una asupra alteia şi tóte apăsând pe popor, pe ţĕranul muncitor. . . . . Acéstă fără-de-lege a boĭerilor fu espiată prin perderea ţĕriĭ. Osânda o urmă de aprópe. .

Cine va veni să sdrobéscă acéstă clasă apostată care,

vreme ce la noĭ izbânda aristocraţieĭ aduse slăbiciunea statuluĭ cu slăbirea autorităţeĭ. Douĕ chipurĭ sunt d'a avea un guvern puternic. .Trebue ca principiul autorităţeĭ să-şĭ aibă isvorul saŭ de sus, saŭ de jos din popor; într'un cuvînt nu sunt decât douĕ guverne puternice : *Despotismul* şi *Democraţia.* Orĭ-ce principiŭ intermediar este un principiŭ de slăbiciune. Despotismul tot-d'auna a fost şi este peste putinţă între Românĭ, nu numaĭ căcĭ respectul către cel mare . . . ci căcĭ eĭ sunt o naţie fórte mobilă, care nu póte suferi alt guvern decât cel întemeiat pe caracterul naţional, cel care organiséză egalitatea adecă democraţia.

eșind din sînul poporuluĭ, robise pe frațiĭ și pe părințiĭ sĕĭ și ocărâse omenirea? Iată-ĭ că sosesc; eĭ sunt nisce robĭ și pentru ca pedépsa și rușinea să fie și maĭ mare, sunt nisce robĭ străinĭ.

IX.

Ce sunt aceștĭ străinĭ care vin să revoluționeze și să schimbe sórta uneĭ națiĭ întregĭ? Cum nisce străinĭ pot eĭ doborî o societate puternic întemeĭată? Ce principiŭ de interes vital al societățiĭ representă eĭ? Prin ce luptă, prin ce mijlóce ajung la putere și la domnire asupra Românilor?

După căderea imperiuluĭ Orientuluĭ întreg sub puterea Turcilor, mulțĭ Grecĭ din Constantinopole și din Rumelia îșĭ căutară o scăpare în principate, care se bucuraŭ de libertate. Săracĭ, eĭ se apucară de negoțul mĕrunt și de meseriĭ și ajunseră a lua astfel în mână tótă industria și comerciul țĕriĭ și a alcătui o burgesie. Înavuțindu-se, se însurară cu pămîntence, dobândiră prin acésta drepturĭ și încăpură în boeriĭ. Eĭ se înălțaŭ la putere după cum s'a înălțat burgesia în Europa apusană; se făceaŭ apărătoriĭ poporuluĭ * împotriva apăsăreĭ aristocraților și căutaŭ a le doborî privilegiile.

Ast-fel îșĭ fac partidă puternică în țĕrĭ și încep lupta în contra boierilor pămînteni. Rĕĭ, intrigonțĭ . . . . . . *(tabloŭ despre dînșiĭ)*; . . . . eĭ n'aŭ decât o țintă fiscală. Vor să dobóre tóte privilegiile, să pună mâna

* Chrisovul luĭ Stefan Racoviță.

pe stat, să emancipeze pe țĕranĭ de boierĭ, ca să-ĭ pótă despoia eĭ, în numele statuluĭ. Dar poporul nu-ĭ cunósce ; vede că eĭ sunt vrăşmaşiĭ boerilor ce-lŭ tiranisŭ şi pentru aceia el îĭ sprijină.

Incă din vremea luĭ Michaiŭ-Voevod, greciĭ se făcuseră nesuferițĭ pămnîtenilor. Acésta ni se dovedesce... (după *Magazinul istoric pentru Dacia)*. . . . . In Moldavia. . . .

Domnia luĭ Brâncovénu maĭ prelung. . . . . el represintă spiritul boerilor. . . . Aristocrația nu maĭ avea nicĭ un caracter, perduse virtuțile militare, se corupsese. Desunirile poporuluĭ cu boieriĭ ; stricarea armateĭ spre a face clăcaşĭ. . . .

Cadă dar acéstă aristocrație infamă! Vină Fanarioțiĭ carĭ să răsbune suferințele poporuluĭ, şi orĭ cât rĕŭ ar aduce eĭ țĕriĭ, când poporul va vedé că misia lor de sdrobire s'a sfîrşit, va sci a-ĭ mătura din țéră şi naționalitatea va eşi biruitóre, maĭ frumósă şi maĭ puternică ! .

. . . .

. . . .

. . . .

După mórtea luĭ Michaiŭ, *Radu Şerban* răsbună vitejesce pe Românĭ asupra Ungurilor şi Moldoveniĭ, sub *Tomşa*, pedepsesc pe Polonĭ carĭ, protegiând pe *Movilescĭ*, se 'ncércă a-şĭ redobândi influența asupra Moldavieĭ. * Aceste lupte slăbesc puterea şi a Românilor şi a Ungurilor şi a Polonilor, şi le pregătesc comuna nenorocire.

Mihnea....

* Letopisețul Moldoviĭ

Radu al X-lea se urcă pe tron la 1611. El fu cel d'intâiŭ domn care veni în scaun însoţit de o mulţime de Grecĭ. Boeriĭ pămîntenĭ se turbură la acéstă vedere şi de neorânduielele Grecilor şi forméză comploturĭ împotriva lor şi a domnuluĭ. *Stolnicul Bărcan de la Mărăcinenĭ* se pune în fruntea acestor comploturĭ; dar capul luĭ şi ale soţilor sĕĭ cad sub securea gâdeĭ şi o luptă înverşunată, care ţinu doĭ secolĭ, începe atuncĭ între Grecĭ şi boerĭ. Cincĭ anĭ după aceia, vestitul *Paharnic Lupul* şi *Căpitanul Buzdugan* pradă şi măcelăresc pe toţĭ Greciĭ din ţéră. Dar sub domniile următóre, de la 1618 până la 1631, Greciĭ favorisaţĭ se înmulţesc şi caută a-şĭ răsbuna. Boerimea atuncĭ în desperanţă se revoltă. In zadar *Leon-Voevod*, la 1631 isgonesce toţĭ Greciĭ din ţéră, căcĭ era prea târḑiŭ. Boieriĭ isbutesc a alege domn pe *Mateiŭ Basarab*, capul partideĭ boiereseĭ. Tot atuncĭ în Moldova, boieriĭ ajutoraţĭ de popor gonesc pe Grecĭ şi pe *Alexandru-Voevod-Iliéşŭ*, iar *Vasilie Lupul* se numesce domn. Dorinţa de unire a ţĕrilor aprinde din nenorocire un răsboiŭ crud între ambele ţĕrĭ surorĭ şi pregătesce slăbiciunea lor. Sub impresia uneltirilor Grecilor ce vor să desnaţionaliseze pe Românĭ, *Mateiŭ* şi *Vasile* caută a întemeia puternic naţionalitatea: limba românéscă se întroduce în scolĭ, bisericĭ şi administraţiĭ; scolĭ se ridică; tipografiĭ se întemeiază şi ţĕrile se înavuţesc cu condicĭ de legĭ. Din nenorocire interesul egoist al boerilor îĭ face să uĭte interesul naţional. In loc d'a uşura pe popor, eĭ îl împovăréză cu dajdiĭ şi condica nóuă întăresce şi maĭ mult robia. Poporul sufere şi strigă; armata se revoltă şi ţéra cade

în cea maĭ gróznică anarchie militară. *Constantin Basarab* isbutesce, prin ajutorul străin, a stinge anarchia desfăcênd armata și slăbind ţéra.

Un Grec *Mihnea Voevod* se urcă atuncı pe tron, la 1658, și răsbună cumplit purtarea cea neomenósă a boierilor către popor. In domnia acestuia, a luĭ *Georgie* și *Grigorie Ghica* și a luĭ *Radu Leon*, Greciĭ se înmulţesc iarășĭ în ţéră și cu dînșiĭ și suferinţele eĭ. La 1669, boieriĭ ajutaţĭ de popor. se ridică din noŭ asupra Grecilor și isbutesc a-ĭ goni din ţéră și a dobândi un domn ales de dînșiĭ, dar pentru scurt timp, căcĭ la 1672 cu *Grigorie Ghica* și în urmă cu *Duca-Voevod*, Greciĭ iarășĭ se reîntorc.

In Moldova, în acest an, boieriĭ, sub comanda *Hancescilor*, caută a goni pe Grecĭ din ţéră împreună cu *Duca-Voevod*, dar sunt biruiţĭ de dînșiĭ, cu ajutorul Turcilor. Acest patronagiŭ ce le da Turciĭ, aruncă privirile Moldovenilor către Nemţĭ și Poloniĭ....

Puterea Grecilor în ţéra Românéscă nu ţinu mult în rândul acesta. Ajutaţĭ de Turcĭ, boieriĭ isbutesc a numi domn pe *Șerban Cantacuzino*. Sub domnia acestuia și a luĭ *Brâncovénu*, în ţéra Românéscă, și sub a *Cantemirescilor* în Moldova, intrigile Grecilor se precurmară și boieriĭ stăpâniră ţĕrile în pace de dînșiĭ, în vreme de treĭ-ḑecĭ de anĭ și maĭ mult. Din nenorocire, boeriĭ nu sciură a se folosi de acest timp; în loc d'a se uni între dînșiĭ spre a se apropia de popor, spre a-l ridica până la eĭ, eĭ se isolară de dînsul. Corupţĭ și degradaţĭ, eĭ perdură până și virtuţile militare cu care se făliaŭ odinióră și nu maĭ representaŭ nicĭ unul din simţemintele poporuluĭ. Puterea armată

a țĕriĭ, în vremea *Brâncovénuluĭ*, se desorganiséză și ostașiĭ se fac clăcașĭ pe la moșiĭ. In loc d'a căuta puterea în popor împotriva Turcilor, carĭ din ce în ce se făceaŭ maĭ asupritorĭ, călcând legămintele țĕreĭ, mărindu'ĭ tributul și globind'o în tóte chipurile, eĭ alergară după falșa protecție, când a Nemților, când a Rușilor. Afară de acésta, caracterul lor mobil și nestatornic băgă discordia între domnitor și dînșiĭ. Odioșĭ țĕriĭ, bănuițĭ de Turcĭ, eĭ fură lesne surpațĭ de Fanarioțĭ, din carĭ uniĭ, precum *Mavrocordațiĭ*, luaseră o mare influență pre lângă Pórtă și ast-fel capetele celor maĭ însemnate familiĭ ale țĕriĭ cad sub securea Turcilor saŭ sunt silite a scăpa la Nemțĭ și la Rușĭ, unde, împreună cu dînșiĭ, merg să concure puternic la civilisarea acesteĭ colosale împĕrățiĭ ce era ursită a atârna atât de mult în viitorul nostru; iar Fanarioțiĭ dobândesc pe sémă-le domnirea statornică a ambelor țĕrĭ.

Boeriĭ românĭ cel puțin muriră cu demnitate, cu curagiŭ și istoria la acest spectacol trist, aruncă un vĕl asupra greșelelor, asupra crimelor lor, spre a puté da o lacrimă de compătimire cumplitelor lor nenorocirĭ.

Aceĭ ce maĭ rĕmân în țéră se încércă a se maĭ lupta; dar Greciĭ îĭ dobóră, sărăcindu-ĭ prin contribuțiĭ, prin confiscărĭ și prin omorurĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ se trag la țéră și ruinațĭ, intră în popor până ce ajung la starea de clăcașĭ de unde eșiseră...

X.

. . . .

. . . .

Urmarea lipsesçe cu totul.

CARTEA I.

LIBERTATEA NAȚIONALA

(1593. — APRILIE 1595)

I

Deschid sânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor eĭ câte-va pagine din viéța eroică a părinților lor. Voĭu arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Românii, sub povața celuĭ maĭ vestit și maĭ mare din voevoḑiĭ lor, încheiară vécul al XVI-lea. Povestirea mea va coprinde numaĭ opt anĭ 1593—1601, dară aniĭ din istoria Românilor ceĭ maĭ avuțĭ în fapte vitejescĭ, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpurĭ de aducere aminte gloriósă! timpurĭ de credință și de jertfire! când părințiĭ noștriĭ, credincioșĭ sublimĭ, îngenunchiaŭ pe câmpul bătăliilor, cerênd de la Dumneḑeul armatelor lauriĭ biruințeĭ saŭ cununa martirilor, șĭ ast-fel îmbărbătațĭ, eĭ năvăleaŭ unul îm-

protiva a ḑece prin mijlocul vrăjmaşilor, şi Dumneḑeŭ le da biruinţa, căcĭ el e sprijinitorul pricinilor drepte, căcĭ el a lăsat libertatea pentru popóre şi ceĭ ce se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumneḑeŭ!

Moştenitorĭ aĭ drepturilor pentru păstrarea cărora părinţiĭ noştriĭ s'aŭ luptat atâta în vécurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpurĭ eroice să deştepte în noĭ simţemîntul datorinţeĭ ce avem d'a păstra şi d'a mări pentru viitorime acéstă preţiósă moştenire!

II.

Aron-Vodă domnia în ţéra Moldoveĭ şi Alexandru Bogdan în ţéra Românéscă. Robĭ tremurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpĕrat cu banĭ, eĭ staŭ ocrotiţĭ împotriva drepteĭ răsbunărĭ a poporuluĭ, de paznicĭ străinĭ, Turcĭ şi Ungurĭ, prădaŭ, chinuiaŭ şi îngroziaŭ o ţéră ce nu o scieaŭ iubi. Mulţime de ianicerĭ şi arendaşĭ turcĭ, de la carĭ eĭ luaseră banĭ în camătă pentru cumpĕrarea domnieĭ, îĭ însoţiseră în ţéră. Spre a se despăgubi de baniĭ lor, uniĭ din Turcĭ luară în arendă dajdiile publice, alţiĭ umblaŭ cu dăbilariĭ domnescĭ pentru strîngerea dajdiilor, alţiĭ ţineaŭ drumurile şi prădaŭ pe neguţătorĭ şi toţĭ resfăţându-se prin tóte unghiurile ţĕreĭ, jăcuiaŭ şi chinuiaŭ pe bieţiĭ ţĕranĭ, despoindu-ĭ de tot ce aveaŭ, ruşinându-le muierile şi fetele de faţă cu dînşiĭ şi răpindu-le al ḑecelea din feciorĭ spre a-ĭ pregăti la recrutarea ianicerimeĭ. *

* După o lege vechie a împĕrăţieĭ turcescĭ la care însă până atuncĭ nu fuseseră supuse ţéra Românéscă şi Moldova.

Înșișĭ boieriĭ șĭ jupănesele lor nu eraŭ scutițĭ de omor și siluire.

Veni o ḑi când aceste locuste sĕlbatice nu maĭ găsiră ce prăda; atuncĭ căḑură toțĭ în sarcina domnilor. Aron Voevod, spre a se puté plăti de datornicĭ, izvodi ca de tot omul din țéră să se dea câte un boŭ, și orândui, spre a strânge acéstă nóă dajdie, Turcĭ carĭ luând tóte vitele de la ceĭ ce aveaŭ spre a împlini pentru aceĭ ce nu aveaŭ, sleiră țéra și de vite, aceste sóțe ale munceĭ țĕranuluĭ, de remaseră ómeniĭ fără a avé cu ce se hrăni. Mult maĭ mare, de se póte, era asuprirea în țéra Românéscă, unde domnul, silit fiind a plăti o dobândă grea la creditoriĭ turcĭ, carĭ nu maĭ aveaŭ ce jăcui, urcă datoriile uneĭ țĕrĭ sleite cu totul, la suma peste mĕsură de mare, de ḑece povóre de aur. Toțĭ boeriĭ țĕreĭ Româneścĭ, carĭ scăpaseră de mórte și pribegie și a căror inimă ofta după libertate, sângera pentru suferințele țĕreĭ, începură a se aduna, a se svătui. După revolta nenorocită din Moldova a Orcheienilor și a Sorocenilor împotriva luĭ Aron, neîndrăsnind a se bizui singurĭ numaĭ pe sine în starea de slăbiciune în care se afla țéra, cugetară la ajutóre și protecțiĭ străine. Spre acésta se adresară la republica Veneției cerĕnd protecția și suzeranitatea eĭ ca să se mântue de Turcĭ; dar egoista republică, calculând folósele cum și păgubele cei-ar puté veni priimind acéștă propunere, găsi cu cale că interesul nu o iértă a primi să mântue o nație chinuită de la care puțin câștig putea să aĭbă.

După înjosirea acestuĭ act fără isbândă, Româniĭ vĕḑură că ce le maĭ rĕmâne de făcut este să caute

înşişĭ a se mântui şi că ţéra lor a ajuns într'unul din acele minute marĭ, când o naţie trebue să péră saŭ, luând inimă din suferinţa şi disperarea sa chiar, printr'o silinţă mare şi puternică, însăşĭ să se mântuiască. Imprejurărĭ favoritóre din afară nu lipsiră la dorinţa ómenilor, nicĭ ómeniĭ nu lipsiră împrejurărilor.

III.

În acel timp de chin şi de jale strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales, vestit şi lăudat prin frumuseţea trupuluĭ sĕŭ, prin virtuţile luĭ marĭ şi felurite, prin credinţa sa către Dumneḑeŭ, dragostea către patrie, îngăduiala către semenĭ, omenia către ceĭ maĭ de jos, dreptatea către toţĭ de o potrivă, prin sinceritatea, statornicia şi dărnicia ce împodobeaŭ mult lăudatul sĕŭ caracter. Acesta era Michaĭu banul Craioveĭ, fiŭ al luĭ Petraşco-Voevod carele pentru blândeţea cu care cârmui ţéra de la 1554 până la 1557 se numesce *cel bun.*

Strălucirea nasceriĭ luĭ Michaiŭ, svatul luĭ cel drept şi priceput, cuvîntul luĭ blând şi îmbelşugat, iar maĭ cu sémă faptele cunoscute ale luĭ, iĭ câştigaŭ inima poporuluĭ şi trâmbiţaŭ numele luĭ în tóte părţile ţĕreĭ. El administra de câtă-va vreme banatul Craioveĭ şi aduse cu încetul acéstă bănie în starea eĭ cea vechie de neatârnare administrativă, judecătoréscă şi ostăşéscă, fără altă legătură cu domnia ţĕreĭ decât plata unuĭ tribut. Ast-fel, în minutul când armata ţĕreĭ era desorganisată de domnul ce se temea de dînsa,

el îșĭ órganisă un trup de oștire, prin care ținea în frâne împilările Turcilor și ocrotea pe supușiĭ sĕĭ.

Sórta cea blândă sub care se aflaŭ locuitoriĭ banatuluĭ era pizmuită de ómeniĭ de dincóce de Olt și slujĭa de glorificare numeluĭ luĭ Michaĭu dinaintea poporuluĭ. El ajunse a fi sperarea tutulor, resbunătorul atât de mult dorit și așteptat.

IV.

Crudul Alexandru-Vodă nu întărḑie a se înspăimînta de acel mare nume al banuluĭ Michaĭu. Voĭa să-l pérḑă cu orĭ-ce chip și neîndrăznind a-l prigoni de față, trămise ucigașĭ ca să-l prinză și să-l aducă la Bucurescĭ saŭ să-l ucidă prin taĭnă. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gătĭa și, cu tótă dragostea ce avea pentru dînsul poporul, necreḑêndu-se sigur în Craĭova, fugi spre Constantinopole, unde-l chemase socrul sĕŭ vistierul Ion ce era capikehaie al țĕriĭ. Însă, prins fiind în cale de ómeniĭ luĭ Alexandru, ce îl pândĭaŭ, el fu adus în Bucurescĭ, unde domnul cătrănit de mâniă îl învinovăți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie spre a fi pus la cazně și apoĭ ucis.

Temêndu-se ca poporul să nu se ridice înfuriat și să scape pe prinsul sĕŭ, Alexandru-Vodă hotărî a-ĭ grăbi mórtea. Într'o ḑi îl scóseră din pușcărie legat și îl porniră la locul osândeĭ. Mulțimea poporuluĭ urmărĭa pe osândit, tristă, jalnică și tăcută, vĕḑênd că cea din urmă sperare de mântuire se va curma cu capul aceluĭ june bărbat eroic. În cale, trecênd pe

lângă biserica Albă, pe vremea liturgieĭ, spun că îl lăsară să intre în biserică şi rugându-se, se făgădui luĭ Sântu-Nicolae, fiind chramul, că de-l va mântui, are să-ĭ facă mănăstire în numele luĭ, precum a şi făcut, de se numesce acea biserică acum *Michaiu-Vodă.* *

Sosind în locul unde trebuia să priméscă mórtea, gâdea cu satîrul în mână, cu inima crudă, cu ochiĭ sângeroşĭ, se apropie de osândit, dar când aţinti privirea asupra jertfeĭ sale, când vĕḑu acel trup măreţ, acea căutătură sĕlbatică şi înfiorătóre, un tremur gróznic îl apucă; ridică satîrul, voiesce a isbi; dar mâna-ĭ cade, puterile-ĭ slăbesc, gróza îl stăpânesce şi trântind la pămînt satîrul, fuge printre mulţimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznesce a ucide pe acest om.

Astfel în acele marĭ timpurĭ bătrâne, un Cimbru barbar se înfioră de vederea măréţă a luĭ Mariu şi nu îndrăzni să ucidă pe cel ce sdrobise tot némul luĭ.

În zadar ómeniĭ ce presidaŭ la osândă cerură a se împlini porunca domnéscă; nimenĭ nu se maĭ găsi ca să voiască a lua locul gâdeĭ.

Acéstă întîmplare minunată înfioră mulţimea cu o mişcare electrică; ea vĕḑu într'însa un semn ceresc prin care Dumneḑeŭ voia păstrarea acestuĭ om şi un glas detunător de milă şi de ĭertare scapă din peptul aceleĭ glóte. Boierĭ şi popor luară pe osândit în mijlocul lor şi, ducêndu-se la palat dinaintea voevoduluĭ, cerură ĭertare. Vrênd nevrênd, domnul fu silit a se

* Acéstă biserică o zidi la anul 1598.

îmblânḑi și a-ĭ dărui viața. Peste puțin, prin mijlocirea vistieruluĭ Ion, Michaĭu împăcându-se detot cu domnul, primi iarășĭ cinstea și dregătoria sa.

V.

Nu trecu mult după aceĭa și bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vêna cu mórte și curse șĭ-l sili a fugi în Ardél, unde zăbovi două săptămânĭ la curtea luĭ Sigismund Bathori, domnul țĕreĭ Ardéluluĭ. Acolo, prin mijlocirea luĭ Baltazar Bathori, vĕrul domnuluĭ stăpânitor, dobândi de la acesta, ce avea mare trecere la Pórta turcéscă, o scrisóre de introducere către vestitul vizir Sinan-Pașa, prin care se recomanda de a fi ales domn în țara Românéscă, cum și alta către Eduard Barton, solul Elisabeteĭ, regina Englitereĭ la Constantinopole, care avea mare credit pe lângă Turcĭ.

Imputernicit cu aceste recomandațiĭ, Michaĭu se porni de a doua óră la Constantinopole unde, la sosirea sa, fu bine primit de vistierul Ion. Acolo sosiră atuncĭ și doĭ deputațĭ dintre boierĭ spre a se jălui de asupririle luĭ Alexandru Vodă; eĭ se uniră cu Michaĭu și-l cerură la Sultan pe dînsul de domn, arătând că țéra tótă îl vrea. Spre a isbuti maĭ sigur în cererile lor, trebuiră să astâmpere nesațiul și lăcomia de banĭ a Turcilor; de aceĭa, nevoia sili pe Michaĭu a lua, pe creditul vistieruluĭ Ion, patru sute miĭ florințĭ de la Turcĭ, Grecĭ și Evreĭ, cu camăta grea. Din acéstă sumă dete numaĭ luĭ Sinan vizirul, doué-ḑecĭ miĭ galbenĭ; cea-l-altă o împărți în darurĭ la Sultanul și la ceĭ-

l-alţĭ ministriĭ şi 'astfel deschise calea cererilor sale. Sultanul în sfârşit primi acéstă cerere a ţĕriĭ şi dete luĭ Michaĭu stégul şi sabia, semnele domnieĭ, iar oştirea ce boieriĭ cereaŭ a i se da spre a-l însoţi, o refusă, sub pretext că de vreme ce ţara tótă îl cere, nu póte avé nevoe de óste spre a goni pe Alexandru.

Michaĭu, însoţit de partidul ce voĭa să-l pună pe tron, plecă îndată, 1592, către ţară, de unde Alexandru Bogdan. aflând de mazilia sa, eşi ca să se întórcă la Constantinopole. El abia domnise un an şi treĭ lunĭ, dar acéstă vreme-ĭ fu de ajuns ca să tragă asupră-şĭ ura şi blestemul poporuluĭ. Fără-de-legile domnieĭ luĭ se răsplătiră cu a sa mórte. La 1597, în dumineca Floriilor, prin intrigile domnuluĭ Moldoveĭ Ieremia, al căruĭ tron el căuta să coprindă, Alexandru, din porunca Sultanuluĭ, fu luat din casa sa şi, în haĭne de paradă domnescĭ, asvârlit în mare.

VI.

Într'acest chip Michaĭu-Voevod se urcă pe tronul ţĕriĭ Românescĭ, la 1593, fiind atuncĭ în vârstă de treĭ-ḑecĭ şi cincĭ anĭ. Inălţarea luĭ fu primită cu cea maĭ vie bucurie de toţĭ locuitoriĭ ţĕreĭ, mulţumiţĭ că aŭ scăpat de tiraniile luĭ Alexandru; eĭ arătară acea bucuriă sgomotósă, acele sperărĭ fără de marginĭ, făcêndu-şĭ ilusiile, nedespărţite în inima poporuluĭ român de orĭ ce domnie nóuă, ilusiĭ pentru care şi istoria ni-l arată că în tot-d'auna gata a fost. Michaĭu avea încă în ochiĭ mulţimeĭ meritul de a fi fost un candidat popular în care maĭ de demult naţia îşĭ pu-

sese sperările. Dar cu tótă statornicia, energia şi buna sa voinţă, noul domn se vĕdu cu totul în neputinţa de a pune un capăt la relele şi orănduială la anarhia în care se afla ţara. Ea era împovorată de datoriĭ grele şi împilată de marĭ nevoĭ şi trebuinţe. Turciĭ, în contra tractatelor vechĭ acuma uĭtate, începuseră a se aşeza în ţară, zidindu-şĭ case şi gătindu-se chiar a face şi gĭamiĭ (meceturĭ). Pe lângă datorniciĭ ce eraŭ în ţéră sub Alexandru, se maĭ adăogiseră şi alţĭ Turcĭ şi numĕrul lor se urca la patru miĭ ĭaniceri şi ofiţerĭ de cavalerie. Turciĭ după marginĭ făceaŭ ca şi ceĭ din ţéră, mereŭ şi fără temere, năvălirĭ şi jafurĭ prin ţinuturĭ; în tótă luna cete de Turcĭ şi Tătarĭ venĭaŭ pe pămîntul românesc şi, ca să pótă hălădui lumea în pace, era silit domnul a le ţine taberile iérna şi vara, a le da cele de hrană şi îmbrăcămite de la ţéră; astfel în cât nu numaĭ că nu se puteaŭ plăti datoriile cele vechĭ, dar nicĭ a se biruì şi a se uşura cele de faţă. Slujbaşiĭ Porţiĭ, în loc să dea ascultare plângerilor domnuluĭ, căutaŭ prilejul de a stórce banĭ de la dînsul saŭ de la duşmaniĭ ce îl prigonĭaŭ. O sémă de boerĭ, după vechiul obiceĭŭ, săpa pe domn lângă Sultan. Alţiĭ se însoţiseră cu Turciĭ din ţéră şi-ĭ ajutaŭ în prădarea şi în chinuirea poporuluĭ. Armata ţĕriĭ era desorganisată şi mijloc nu era de a o înfiinţa; energia poporuluĭ se tocise de atâtea chinurĭ şi asuprirĭ; el desperase de mântuire. Michaĭŭ nu se putea înţelege cu creditoriĭ, lipsindu-ĭ mijlócele de a le plăti, vru să pună stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decât a-ĭ întărîta maĭ mult şi a-ĭ revolta asupră-ĭ. Fu silit, ca să scape d'a fi ucis, a se închide şi a se ţine me-

reŭ în stare de apĕrare, în palatul sĕŭ, unde însă de maĭ multe orĭ Turciĭ năvălind, îl ocăraŭ, aruncaŭ cu petre în ferestre, răpĭaŭ tot ce puteaŭ din mobilele sale, şi fără sfielă băteaŭ şi rănĭaŭ de mórte pe toţĭ boieriĭ ce le picaŭ în mână.

În aceste minute dureróse, care ar fi desperat pe orĭ şi cine, Michaiŭ singur nu disperéză, ci vĕḑênd că nu e nicĭ un mijloc pacĭnic de mântuire, hotărasce a deştepta ţéra, a o scula şi a ridica sabia rĕsbunătóre în contra barbarilor tiranĭ. Evenimentele ce începuseră în megieşie, încuragĭară şi înlesniră vrednica sa hotărîre. Să dăm o ochire asupra acestor evenimente.

VII.

Împĕrăţia turcéscă începuse a apune din culme măririĭ la care ajunsese sub Soleiman; ea însă, afară de ţinuturile cele întinse ce stăpânĭa în Asia şi Africa, care eraŭ împărţite în treĭ-ḑecĭ şi douĕ de guverne, tot coprindea încă opt guverne în Europa şi se întindea până la Raab, conţiind astfel partea cea maĭ mare din Ungaria, afară de cele patru ţĕrĭ tributare : Transilvania, Valachia, Moldova şi Republica Raguzeĭ; nu numaĭ atât, dar chiar şi împĕrăţia Austrieĭ şi regatul Polonieĭ eraŭ de maĭ multă vreme supuse la un tribut anual.

Murat al III-lea, care domnĭa la 1575, era un spirit slab şi superstiţios, un om dulce la traiŭ dar iute la mânie şi adesea atuncĭ şi la cruḑime, dedat cu totul la misticism, la poesie şi la voluptate, amator de danţ

şi de musică, de vorbe cu spirit, ba încă şi de *mucalitlîcurĭ*, ĭubind mechanica, cĭasornicăria şi actele de representaţie ; el trăĭa înconjurat de tâlmăcitorĭ de vise, de astrologĭ, de şeicĭ, de poeţĭ, de muĭerĭ. de piticĭ şi de nebunĭ, lăsând domnia în mâna femeilor din saraĭŭ. Sub o mână aşa de slabă, corupţia intră în tóte ramurile administraţieĭ. Acel spirit de revoltă al oştilor, care era menit a sdrobi împĕrăţia, începuse de atuncĭ nu numaĭ între ianicerĭ, ci şi între spahiĭ. Spre a da însă o altă cale acestuĭ spirit de insubordinaţie, era nevoie de a trămite oştile împotriva vrăjmaşilor de peste hotare. Dar luptele din Persia se sfârşiseră cu noroc şi divanul stătu mult de se chibzui dacă trubue a porni răsboiul în contra Fezuluĭ, a Malteĭ, a Spanieĭ, a Veneţieĭ, a Neapoluluĭ saŭ a Ungarieĭ. Un vizir vestit în bătăliĭ, duşman crud şi feros al creştinătăţiĭ, Sinan-Paşa, cuceritorul Tunisuluĭ şi al Iemenuluĭ, a căruĭ singură gândire era răsboiul cu Ungaria şi cu împĕratul Germanieĭ saŭ *regele Vieneĭ*, cum îl numĭaŭ Turciĭ, împinse prin tóte mijlócele spre acésta pe Sultan.

Aşa dar, fără declaraţie de răsboiŭ, pacea se călcă la 1592. de guvernatorul Bosnieĭ, care isbi nisce casteluri din Ungaria, Chrastovitz, Gora, Bihacĭ (aprilie 1592); dar opriţĭ dinaintea Sisekuluĭ, pe care nu-l putură lua, Turciĭ îşĭ rĕsbunară crud în contra creştinilor ce le picară în mână. Treĭ sute din aceĭ nenorociţĭ prisonierĭ fură duşĭ în triumf pe dinaintea locuinţeĭ ambasadoruluĭ împĕrătesc ; în capul cortegiuluĭ umblaŭ nisce musicanţĭ ce făceaŭ să se audă sunetele cele maĭ barbare; apoĭ o trupă cu armele

câştigate; pe urmă veniaŭ carele încărcate cu pradă şi în sfârşit nenorocitele jertfe ale robieĭ, bărbaţĭ, femeĭ, copiĭ şi bĕtrânĭ, împinşĭ înainte cu isbirĭ tarĭ de bice saŭ de toiege, ca nisce turme de vite próste, mergênd în mijlocul chiotelor de bucurie sălbatecă ale Turcilor, ca să fie vînduţĭ în têrg (Octomvrie, 1592).

VIII.

Crâncenele fără-de-legĭ şi ameninţările Turcilor mişcară tótă creştinătatea. Scriitoriĭ însemnaţĭ din tótă Europa începură prin tipar a trezì opinia publică şi a deştepta zelul cruciatelor religióse împotriva barbarieĭ păgâne.

Pe scaunul cesarilor Germanieĭ şedea în acea vreme Rudolf al II-lea.. Cu un caracter şi cu virtuţĭ ce ar fi fost de lăudat într'o posiţie maĭ puţin înaltă, acest prinţ era un domnitor nevrednic. El lăsa d'o parte trebile statuluĭ spre a se ocupa de sciinţele naturale şi de antichităţĭ, pentru care îşĭ sleise finanţele, iar maĭ cu sémă de visărĭ astrologice care împlură mintea sa, din natură posomorâtă şi sfiiciósă, de o mulţime de superstiţiĭ de rîs şi funeste. Inconjurat de minerale, de fosilĭ, de medaliĭ, de ochiene, de vase şi de instrumente de chimie, el sta închis în laboratoriul sĕŭ, în vreme ce zavistia şi revolta în lăuntru şi răsboiul din afară ameninţaŭ sdrobirea împĕrăţieĭ luĭ. Crescut în Spania, în acea ţéră clasică a papismuluĭ, el fu în tótă viaţa luĭ jucăria viclenelor uneltirĭ ale iesuiţilor şi ale svaturilor pasionate ale curţiĭ Spanieĭ.

Ţipetele jertfelor căḑute sub Turcĭ pătrunseră însă

până la cabinetul luĭ Rudolf II-lea și deșteptară indolența luĭ. El porunci să sune tocsinul în tótă sânta Impěrăție romană și în Ungaria, ca să invite pe credincioșĭ, diminéța, la amézĭ și séra, a invoca ajutorul ceruluĭ în contra păgânilor. Intr'aceiașĭ vreme, soliĭ sěĭ alergaŭ în Roma la Papa și convocaŭ pe toțĭ principiĭ Germanieĭ la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua měsurĭ pentru interesul comun al creștinătățiĭ.

Clement al VIII-lea, ce ședea atuncĭ pe scaunul Sântuluĭ Petru, primi în audiență, într'un consistoriŭ public, pe soliĭ împěrătescĭ și, ascultând cu multă bunăvoință elocuentul cuvînt al luĭ Rudolf Coradatio, cel maĭ însemnat dintre solĭ, hotărî cu obștéscă învoire a senatuluĭ, să ĭea tótă partea la acéstă faptă de bine public și de cinste pentru Dumnedeŭ.

O congregație de cardinalĭ fu convocată din porunca pontificeluĭ spre a chibzui pentru trebuințele acestuĭ răsboiŭ și, nemulțumindu-se a aduce numaĭ ajutorul sěŭ, hotărî a invita în numele luĭ Christos și pe alțĭ prințĭ, pentru care și porni îndată nunciĭ sěĭ în Spania și Italia. Posomorâtul și crudul Filip al II-lea, ce domnea în Spania, priimi bucuros și făgădui ajutorul sěŭ, iar în Italia zelul religios fu maĭ puțin ferbinte și numaĭ ducele de Toscana Ferdinand, și ducele de Mantova Vicenzo, priimiră a da ajutor. Ducele de Ferrara se folosi de ocasie și, pentru óre-care ajutor de banĭ dat, dobândi treĭ orașe de la împěrat.

Tot atuncĭ Papa însărcină pe canonicul de Andrianopole, Cornelius Denona, să méргă la marele principe al Moscovieĭ spre a-l îndemna să iea parte la răsboiul creștinătățiĭ, îndatorind pe sol ca la întórcere,

sa trécă pe la Sigismund Bathori, prinţul Transilvaniei, şi pe la Aron domnul Moldovei, ca să-ĭ tragă şi pe dînşiĭ în legătura domnilor obşteĭ creştine împotriva duşmanuluĭ comun, sculând ast-fel tóte popórele de la Nistru şi Dunăre şi din vecina Polonie; iar la Mihaĭu i se porunci a nu se duce, din pricina posiţieĭ critice în care acest domn se afla, fiind siguri de scopurile sale; se hotărî numaĭ ca, prin mijlocirea prinţuluĭ Transilvanieĭ, sa-l îndemne a se svătuî cât maĭ îngrabă cu boieriĭ şi poporul seŭ şi a încheia o legatură seriósă prin care sa se pótă mântui.

Era acum a patru-spre-decea óră de la originea împĕrăţieĭ otomane, de când puterile creştine se uniaŭ împreună împotriva duşmanuluĭ moştenesc al legeĭ luĭ Chistos, ca să întreprindă o cruciată care şi dînsa, ca cea maĭ din urmă de la 1571, ce se nemuri prin bătaia navală de la Lepanta, luă numele de *Sântă Liga*.

IX.

In vremea acésta, prinţiĭ Germanieĭ, adunaţĭ la Ratisbona în dieta convocată şi deschisă de împĕratul în persónă, vĕdênd tristele întîmplărĭ ale răsboiuluĭ, poruncină a se ridica din Germania o oştire de 20.000 pedestraşĭ şi 5000 calăreţĭ (2 Iunie, 1594). Acolo încă se hotărî ca Maiestatea Sa împĕrătescă să scrie şi să trimiţă solĭ la prinţiĭ strainĭ, spre a le cere ajutor; ca ea să solicite asemenea concursul nobilimeĭ ce nu atârna d'a dreptul şi absolut de împĕrăţie precum şi al oraşelor maritime; se vorbĭ apoĭ şi de chipul d'a im-

pune şi d'a strânge dajdiile şi se porunci ca în tóte provinciile, în tóte oraşele, în tóte târgurile şi în tóte satele Germanieĭ, să se pună un trunchiu saŭ cutie la uşa bisericilor şi ca preoţiĭ şi predicatoriĭ să aţiţe zélul poporuluĭ, spre a-l îndemna a contribui la cheltuelile răsboiuluĭ în contra păgânilor; se recomandă iarăşĭ la preoţĭ şi la predicatorĭ d'a propovedui poporuluĭ pocăinţa, d'a-l aduna în tóte ḑilele, la sunetul clopotuluĭ, spre a face rugăciunĭ pentru o fericită isbândă.

Se trimiseră apoĭ şi solĭ atât din partea împĕratuluĭ cât şi dintr'a electorilor de Brandeburg şi de Saxonia, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a le îndemna ca să se ridice în ajutorul creştinătăţiĭ.

In Polonia, după mórtea luĭ Stefan Bathori, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulţĭ stăpânitorĭ, prin soliĭ lor, concurseră spre a fi aleşĭ: între aceştia, voturile se împărţiră între Sigismund, fiul luĭ Ion regele Suedieĭ şi Maximilian, archiducele de Austria şi amândoĭ fură aleşĭ; dar partitul cel maĭ numeros, avênd de cap pe vestitul Zamoisky, cancelarul cel mare, ţinea cu suedul. Maximilian, vĕḑênd că nu póte dobândi tronul decât numaĭ cu puterea, luă óste de la fratele sĕŭ împĕratul Rudolf II-lea şi intră de o dată armat în Polonia. Zamoisky însă, priimind un ajutor de călărime din Transilvania, de la Sigismund Bathori, pe a căruĭ soră o avea de soţie, dete Nemţilor bătaie cu mare norocire, le înfrânse cu totul armata şi însuşĭ Maximilian fu prins. Ast-fel Sigismund dobândi coróna Polonieĭ. Atuncĭ Maximilian, lepădându-se de pretenţiile sale, fu liberat şi o nepótă a împĕratuluĭ, Archiducesa Ana,

fata archiduceluĭ Carol, fu luată de soţie de Sigismund; dar prisonierul, vědêndu-se liber, pretinse că un act făcut în închisóre nu póte avea temeiŭ şi începu a se întitula din noŭ *Rege al Poloniĕĭ*. Tocmaĭ în acest an, când se porniră deputaţiĭ Germanieĭ la Cracovia, Maximilian, după îndemnul Papeĭ, declară că renunţă cu totul la acest titlu. Cu tóte acestea legaţiĭ germanĭ nu isbutiră în solia lor. Polonia de maĭ mult de 180 de anĭ era în pace cu Turciĭ, şi Zamoisky, care avea mare înrîurire în dietă, care întorcea inima regeluĭ cum voia şi care ura pe Nemţĭ, după o lungă discuţie în adunare, înduplecă pe toţĭ la părerea sa d'a ţine pacea cu Turciĭ. Astfel legaţiĭ se întórseră fără ispravă.

Cesarul isbuti maĭ mult în Moscovia, unde trămisese pe un june silesian anume Varkusky. Acest trămis fu bine primit de marele duce Teodor saŭ Feodor I-lu, care iĭ şi făgădui o mare sumă de banĭ ce se îndatora a o plăti pe tot anul, cu condiţie d'a nu precurma răsboiul cu Turciĭ. Aci Varkusky întâlni pe un ambasador al Persieĭ ce venise să propună o ligă în contra Turcilor; el negociâ cu dînsul o alianţă, prin care se jura în numele craiuluĭ sěŭ, că dacă împěratul se va ţine de răsboiŭ, şahul Persieĭ nu va face pace cu Turcul.

X.

Silinţele împěratuluĭ furā norocite în Transilvania. Sigismund Bathori ţinea domnia acesteĭ ţěrĭ. El era fecior luĭ Christofor Bathori şi nepot de frate vestituluĭ Stefan Bathori, ce a fost maĭ întâiŭ prinţ şi apoĭ

a strălucit pe tronul Poloniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron rĕposatuluĭ sĕŭ tată, fiind numaĭ în vârstă de nouĕ anĭ. Numele strălucit şi iubit ţĕreĭ ce purta singur iĭ dobândi alegerea la tron, de la care nisce prevestirĭ sinistre păreaŭ a-l depărta; se ḑicea într'adevĕr că la nascerea luĭ, la 1572, turnul de la Oradea mare se povârnise şi că el se născuse cu mâna plină de sânge. Imaginaţia poporuluĭ augurase d'aci că acest prunc va fi peirea ţĕreĭ luĭ şi augurul până în urmă s'a şi împlinit. În timpul istorieĭ de faţă, pe la începutul anuluĭ 1594, Sigismund, în vârstă de 22 de anĭ, liber de orĭ-ce tutelă, începu a-şĭ desveli caracterul sĕŭ.

Semeţ, vitéz şi răsboĭnic, cualităţĭ însuşite naţieĭ luĭ, dar fără talente ostăşescĭ, fără putere de concepţie şi fără stăruinţă, îl vom vedea, în cursul aceste istoriĭ, unde el va juca un rol mare şi însemnat, om crud, fără mĕsură, necumpătat, nestatornic şi nestâmpărat la minte. Era tributar Turcilor şi avu câtă-va vreme aşa mare credit la Pórtă, în cât un minut, la mórtea unchiuluĭ sĕŭ, el sperase că prin protecţia eĭ, va dobândi tronul Polonieĭ; pentru aceea şi făgăduise 50 miĭ galbenĭ viziruluĭ ; dar sperările sale îl înşelară, căcĭ Pórta nu numaĭ că recunoscu pe noul craiŭ al Polonieĭ, dar încă nu voi a-l îngădui să iea de soţie pe fata mareluĭ duce de Toscana (Octomvrie 1592). Trămişiĭ luĭ la Pórtă eraŭ George Ravazdi şi Ioan Boldog, carĭ tractaŭ cu Sinan prin mijlocirea renegatuluĭ Grigore Versmarti, acum ciauş Mahomet, şi prin sangiacul Lipeĭ, vestitul Pavel Marchazi. De faţă cu Senyei, pe care-'l trămisese în urmă Bathori,

Sinan se întinse asupra coprinderilor sale del a Tunis, de la Guletta, din Arabia. Persia, Africa și Georgia, adaogind că în iérna viitóre va merge să dărâme Viena și Praga.

In sfârsit ciaușul Mustafa aduse staturilor Transilvaniei și luĭ Bathori scrisorĭ de la sultanul, de la marele vizir și de la pașa din Temișóra; prințul rĕspunse după obiceiŭ cu protestațiĭ de credință către padișahul; dar Sinan nu întârḑie a schimba tonul și a îngrozi pe Sigismund prin înjurăturĭ și amenințărĭ. Când se înfățișă dinaintea acestuĭ vizir George Ravazdi și-l rugă, în numele prințuluĭ, să nu maĭ îngreuneze provincia, urcând tributul peste cel ce se da pe timpul luĭ Ioan Sigismund, el cu o nesuferită trufie și cu obraznică îngâmfare, ocărându-l cu numirea de *çâne*, iĭ ḑise să tacă, adăogând că Ioan Sigismund era socotit ca un fiŭ al luĭ Soliman, în vreme ce acel ce cârmuesce acum Transilvania este sluga și supusul împĕratuluĭ: că acésta stă în mâna-ĭ a o dovedi. Temerea luĭ Sigismund se maĭ adăogi încă prin porunca ce priimi ca să se gătéscă cu o óste de 50 miĭ lăncerĭ și cu tóte materialele de răsboiŭ, spre a merge la Belgrad să se unéscă cu oștirea Turcilor în contra împĕratuluĭ. Aceste amenințărĭ primejdióse umplură de spaĭmă inima juneluĭ prinț. Partisaniĭ împĕratuluĭ sciură bine a esploata aceste temerĭ și înduplecară pe Sigismund a se ridica asupra Turcilor. Bathori avea lângă dînsul, ca duhovnic, pe un iesuit părintele Alfons Carilio, spaniol născut la Alcala; acesta îndemna mereŭ pe Sigismund să intre în alianță cu împĕratul și când Teuffenbach, prefectul Casovieĭ, trămisul ce-

sarului, sosi în Transilvania, el găsi pe prinţul cu totul dispus în favórea creştinătăţeĭ. Sigismund începu a vorbi numaĭ de libertate, de greutatea juguluĭ turcesc, a se plânge de sórta creştinilor supuşĭ luĭ, într'un cuvînt tóte spusele şi tóte faptele luĭ învederaŭ hotărîrea sa d'a rupe legătura cu Turciĭ. Însă planurile luĭ Sigismund întâmpinară o mare oposiţie în nobiliĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ, carĭ învechiţĭ în aplecarea lor către Turcĭ, nu voiaŭ nicĭ de cum să se lepede de unirea cu Pórta, temêndu-se de a se arunca în valurile unuĭ viitor nesigur şi d'a ajunge sub un jug şi maĭ greŭ. Sigismund ḑicea : «Ce a slujit până aci pacea «cu Turcul? — A obicĭnuit pe nesimţite nenorocitele «nóstre popóre ca să pórte un jug greŭ şi nesuferit. «Maĭ bine dar să-l scuture, să se unéscă cu ceĭ-l-alţĭ «prinţĭ creştinĭ, să se lepede de alianţa cu Turciĭ, a«tât de ruşinósă pre cât e şi primejdiósă pentru mân«tuire, şi Dumneḑeŭ le va fi priincios la un proiect «aşa drept». Acestea ḑicea Sigismund în public şi în particular şi iesuiţiĭ le însînuiaŭ la urechile tutulor celor ce spoveduiaŭ. Nobilimea cea jună şi săracă intra lesne în aceste planurĭ, măgulindu-se că răsboiul îĭ va maĭ îmbuna sórta; dar ceĭ bĕtrânĭ şi bogaţĭ se împotriviaŭ, ḑicênd că nu trebue a părăsi maximele străbune care prescriaŭ d'a nu lăsa nicĭ o dată alianţa cu Turciĭ; că de o sută de orĭ eĭ aŭ auḑit acésta din gura înţeleptuluĭ Stefan Bathori, şi când era prinţ al Transilvanieĭ, şi chiar după ce se urcase pe tronul Polonieĭ; că maĭ bine este a urma acestor svaturĭ decât a plecá urechia la zadarnicele făgăduelĭ ale unor ómenĭ veneticĭ în Transilvania. Adăogaŭ eĭ: «Sun-

«tem óre destuĭ și destul de puternicĭ spre a ne îm-
«potrivi singurĭ la tótă puterea Turcilor? Dacă nu
«suntem, cine chezășuesce pentru acele ajutóre ce
«se făgăduiesc? Începuturile răsboiuluĭ adesea sunt
«plăcute, dar sfârșitul e tot-d'auna funest. Când un
«dușman atât de îngrozitor va apuca să-șĭ împlânte
«corturile sale în mijlocul țĕreĭ nóstre, cât este de te-
«mut că acele ajutóre depărtate ce ni se laudă, vor
«sosi prea târḑiŭ spre a ne mântui!».

Ast-fel vorbia în Ardél ura și neîncrederea în Nemțĭ; dar partisaniĭ vecheĭ sisteme, vĕḑênd că rugămintele lor sunt neputinciόse în contra svaturilor iesuiților și cererilor Papeĭ, hotărîră a detrona pe Sigismund și a pune în locu-ĭ pe un altul maĭ plecat luĭ Amurat. Se ḑicea că eĭ se înțeleseseră într'acésta cu ministriĭ Porțiĭ și că, în vremea când Tătariĭ eraŭ să trécă din Podolia în Transilvania, li se dedese o poruncă secretă d'a pune mâna pe Sigismund. Dar acésta se puse în laturĭ de timpuriŭ și Tătariĭ pustiiră Valahia și Transilvania fără d'a fi împedicațĭ de generalul oștilor, Bornemissa, sub pretext ca să nu strice alianța între Transilvania și Turcĭ, în care sta mântuirea țĕreĭ.

Sigismund convocă o adunare mare de popor armat la Turda. Aci oposiția, în capul căreia sta vĕrul sĕŭ Baltazar Bathori, se arată așa de tare și de înverșunată în cât, lăsând puterea în mâna luĭ Baltazar, Sigismund speriat abdică și fugi spre Chiióra, declarând pricina abdicăreĭ sale și acusând pe oposanțĭ că vor să trădea țéra Turcilor. Adunarea se mută atuncĭ la Cluș, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prinț. Dar scrisorile luĭ Sigismund, citindu-se în adunare, opi-

niile unora se schimbară şi Sěcuiĭ, împreună cu Saşiĭ şi vre-o câţĭ-va din Ungurĭ, declarară oposanţilor că eĭ nu voesc a cunósce alt prinţ; neputênd atuncĭ a le sta împotrivă, adunarea tótă fu silită a se uni cu dînşiĭ şi o deputaţie se trămise ca să chieme pe Sisismund înapoĭ. La 28 August 1594, adunarea priimi a se trămite oştire în contra Turcilor. A doua-ḑi se arestuiră capiĭ oposiţieĭ în număr de patru-spre-ḑece: Baltazar Bathori şi fiastrul luĭ, Ion Ilfiu, Lupul Covacĭ cancelier, Alexandru Kendi presidentul senatuluĭ, Gabriel şi Francisc Kendi, unchiĭ luĭ, Grigorie Literatu, prefect de la Agria, Ion Foro, Grigorie Diacu, Ion Gerundiu, Albert Lunai, Georgie Salanciu, Baltazar Silvaş, şi după treĭ ḑile de închisóre, Sigismund poruncĭ ca să-ĭ omóre, după svatul luĭ Gestio, Proşcai şi Iojica. Luĭ Alexandru şi Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Diacu şi Ion Foro, li se tăiară capetele la Cluş. Pe când îĭ ducea la locul osândeĭ, Alexandru vĕḑu pe Sigismund carele, stând în picióre la o feréstră, îĭ privea, şi el iĭ ştrigă: «Nicĭ o lege dumneḑeé-«scă saŭ omenéscă nu suferă osàndirea unuĭ om fĕr'a-l «asculta». Acésta însă nu mişcă întru nimic pe Sigismund, obicĭnuit fiind din copilărie a vedea vĕrsându-se sânge şi stând martur la tóte osândele criminalilor. El stătu de faţă şi privi cu rĕcélă acéstă tragedie.

Un ţigan, gâde obicĭnuit al loculuĭ, veni cu o sabie şi tăie capul luĭ Alexandru Kendi. Ilfiu se urcă după dînsul pe eşafod, apoĭ Gabriel Kendi, apoĭ Ion Foro, carele în zadar ceru o altă sabie, căcĭ a gâdeĭ nu maĭ tăia, şi în sfârşit Grigorie Literatu. Poporul nepăsător de certele celor marĭ, privi înmărmurit acéstă scenă;

dar când vĕḑu de odată o plóie repede căḑênd și spălànd sângele morților, strigă că: nevinovațĭ a fost! Lupul Covacĭ și cu Baltazar Bathori fură dușĭ la Uniora, unde, după câte-va ḑile, pe ascuns, după obiceĭul turcesc, fura sugrumațĭ. Când gâdea veni în închisórea luĭ Baltazar Bathori cu lațul în mână, acesta întrebă: «Cine eștĭ? — Cel din urmă om cu care aĭ să vorbescĭ pe lume,» respunse gâdea. Baltazar, blestemând amar pe Sigismund, după o luptă lungă cu gâdea, fu sugrumat. Astfel peri împreună cu Kendi, și Ioan Bornemisa, vestitul capitan carele, când i se însciință ca ĭ-a sosit césul, începu a cânta un cântic de jale și apoĭ întinse grumazul gâdeĭ. Ceĭ-l-alțĭ patru prisonierĭ fură ĭertațĭ prin mijlocirea unor prietenĭ aĭ lor; numaĭ bunurile li se confiscară. Asemenea luĭ Andreĭu și Stefan Bathori, frațiĭ luĭ Baltazar, carĭ apucaseră să fugă în Polonia, li se confiscară bunurile, declarându-ĭ trădătorĭ și isgonițĭ pentru tot-d'a-na din patria lor. După aceia, Sigismund, adunând o armată de 40 mii ómenĭ de tot felul, o trămise spre Timișóra, de unde deslipi o parte din oștirea luĭ ca să pustieze în préjma Oradieĭ și să împedice ca nu cum-va să mergă de acolo convoiul la armia otomană. El scrise apoĭ luĭ Teuffenbach ca să-l róge să se apropie de hotarele Transilvanieĭ, spre a-șĭ uni puterile cu ale luĭ și a isbi împreună pre vrăjmașĭ.

XI.

In vreme ce prin aceste tratațiĭ Papa și împĕratul se cerca a trage tóte stăpânirile Europeĭ într'o legătură împotriva Turcilor, și dintr'altă parte scriitoriĭ

şi oratoriĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ lucra asupra opinieĭ publice şi întărîta popórele pentru o nouă cruciată în contra barbarilor, răsboĭul îşĭ urma furiile sale. În 15 Iunie 1593 se dete o bătăliă sângerósă între oştirea împĕrătéscă şi armata Turcieĭ, strîmtorată lângă Sisek, în unghĭul unde Kulpa se unesce cu Ordra; acolo peri cu totul oştirea otomană, împreună cu ceĭ maĭ însemnaţĭ capĭ aĭ eĭ, Asan-Paşa şi junele Mahomet, nepotul sultanuluĭ. Anul în care se vĕḑu o aşa mare învingere se chemă în istoria otomană *anul peireĭ.* Când se află despre dînsa la Constantinopole, poporul exasperat ceru rĕsbunare; ambasadorul austriac fu închis cu tótă suita luĭ; marele vizir Sinan se găti a lua comanda uneĭ oştirĭ numeróse, astfel cum nu se maĭ vĕḑuse alta din vremea luĭ Soliman, şi porni spre Ungaria.

Doĭ fraţĭ aĭ împĕratuluĭ, archiducele Maximilian şi archiducele Mateĭu, comandaŭ, unul armia din Croaţia de 16,000 pedestri şi 4000 călăreţĭ, şi cel-l-alt pe cea din Ungaria, de 20,000 pedestriĭ, 2000 călăreţeĭ şi 2000 dragonĭ.

Mateĭu lovi Novigradul şi asedie în zadar Granul, de unde se trase; dar Maximilian fu maĭ norocit în Croaţia; el coprinsese Petrina, castelul Chrastovitz şi în sfârşit Sisekul, când Sinan sosi cu armata luĭ în Ungaria. Archiduciĭ îşĭ uniră atuncĭ oştirile, din porunca împĕratuluĭ.

Armia îngrozitóre a luĭ Sinan, pe lângă care se unise şi hanul Tătarilor, Ghazi-Gereĭ, cu 40,000 ómenĭ (17 Iulie 1594), înainta în Ungaria, lăsând în cale-ĭ urme de furia sa şi, după maĭ multe isbânḑĭ parţiale

la Vesprin, la cetățuĭa Polata, coprinse în sfârșitŭ (Augustŭ) vestita cetate Rab, prin trădarea comandantuluĭ eĭ, comitele Hardek. Cetatea Papa fu coprinsă și ea și vizirul se oști împotriva Comornuluĭ, cu sperare sigură de a înainta în curênd spre Viena. Dar aceste isbândĭ strălucite, care măriră trufia luĭ Sinan și îngroziră occidentele apuseră îndată prin ridicarea unuĭ noŭ campion al creștinătățeĭ, care îșĭ aruncă sabia puternică în cumpĕna răsboĭuluĭ și chemă biruința sub stégurile luĭ Christos. Acest campion glorios fu nația română, care găsise acum un căpitan mare ca Mircea, ca Dracul, ca Huniad și ca Stefan, spre a o comanda. E vreme acum să ne întórcem spre țéra Românéscă.

XII.

Închis în palatul sĕŭ de nevoia Turcilor, țipetele de jale ale poporuluĭ gonĭaŭ somnul de la Michaĭŭ; posomorît și tăcut, el se depărta de toțĭ ceĭ ce eraŭ pe lângă dînsul spre a se gândi ḑi și nópte la mijlócele de a mântui nația sa. Asculta cu băgare de sémă vestile răsboĭuluĭ din Ungaria, se bucura cu inima de isbânḑile creștinilor, se întrista de perderile lor.

Cruḑimile Turcilor trecuseră peste mĕsură, în vreme ce covârșirea strâmbătăților suferite sleiseră răbdarea împilaților carĭ cereaŭ o răsbunare strălucitóre. Poporul român se cutremură de turbare ca un leŭ rănit greŭ, și acéstă cutremurare pare că era larma înăbușită ce prevestesce o vijelie mare. Acéstă vestire sili pe Michaĭu a nu perde vreme, cu atât maĭ

mult că poporul din ambele țĕrĭ éra așa de întărîtat, încât s'ar fi revoltat împotriva domnilor sĕĭ, dacă aceștia nu se revoltaŭ împotriva Turcilor.

Pe lângă relele ce făceaŭ Turciĭ în țéră, ea avea încă a suferi și trecerea glótelor armieĭ tătărescĭ, care pe la capĕtul anuluĭ 1593, călcând'o, trecură în Ungaria. Tot pe atuncĭ, priimind porunca d'a trămite cară pentru artileria armateĭ turcescĭ, domnul trămise ca la 300 pentru campania și asedierea Pesperineĭ. Nu trecu însă mult și iată sosiră alțĭ noĭ mesițĭ aĭ viziruluĭ, ce se afla atuncĭ la Belgrad, cerĕnd alte cără și tribut. Cu tótă silința ce puse domnul, carăle nu putură sosi la vreme, până a nu pleca vizirul din Belgrad ; îl ajunseră tocmaĭ la Ianik. Omeniĭ luĭ Michaĭu ce aduseseră 400 cară, tributul și ceva darurĭ, se înfățișară dinaintea luĭ Sinan ; dar crudul turc, furios de întârḑierea lor, porunci să-ĭ ducă să le taie capul in privéla tutulor. Mehmet-Pașa, fecĭorul viziruluĭ, ce se afla de față, rugă mult pe tatăl sĕŭ și le scăpă viéța. Sinan însă refusă darurile și trimise rĕspuns luĭ Michaĭu din partea sultanuluĭ, că îndată ce va sfârși campania, va purta răsboĭul în țéra Románéscă ; că este un lucru nevrednic d'a lăsa acéstă provincie în cârmuirea necredincĭoșilor ce nu o meritaŭ ; el opri pe ómeniĭ domnuluĭ prisonierĭ și nu le dete drumul până maĭ întâĭu nu se intórse la Belgrad.

Tóte aceste avaniĭ ale Turcilor sleise răbdarea poporuluĭ și a luĭ Michaĭu, care se hotărî atuncĭ a lucra și, unindu-se cu creștinătatea, a ridica cu bărbăție sabia asupra Turcilor ca să scape țéra de acel jug greŭ al robieĭ. El strînse atuncĭ o adunare de toțĭ boieriĭ

marĭ și micĭ din țéră și se svătuiră cum vor face ca să-ĭ isbăvéscă Dumnedeŭ din mânile Turcilor. Michaiu expuse adunăriĭ tirania asupritorilor, cruḑimile ce făceaŭ eĭ în țéră, ticăloșia poporuluĭ și încheè arătând că alt mijloc de mântuire nu este decât d'a alerga la arme.

Propunerea luĭ fu primită într'un glas de toțĭ și hotărîră ca să intre în confederație cu prințiĭ streinĭ și să scuture nesuferitul jug al tiranieĭ. Boieriĭ începură a se găti de răsboiŭ; atuncĭ Michaĭu, potrivit cu hotărîrea luată, se gândi a dobîndi ajutor și din alte părțĭ și trămise pe clucerul Radu Buzescu sol la Sigismund Bathori ca să se înțelégă cu dînsul și să iea de la el óste de ajutor. Asemenea trămise și la Aron Voevod in Moldova pe stolnicul Stroe Buzescu. Trămișiĭ luĭ Michaĭu găsiră pe aceștĭ domnĭ bine dispușĭ și bucuroșĭ a se oști împreună. Sigismund respunse luĭ Michaĭu prin Stefan Iojica și Pangratie Sennyei, iar Aron Vodă printr'un boier al sĕŭ. In 5 noemvrie 1594 un tractat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli în Bucurescĭ între Michaĭu și plenipotențiariĭ domnilor Transilvanieĭ și Moldavieĭ. După acest tractat, 2000 ostașĭ transilvanĭ, sub comanda luĭ Michaĭu Horvat și Stefan Bekeș, trebuiaŭ să stea pe ascuns la hotarul țĕreĭ Românescĭ, gata a intra la chemarea luĭ Michaĭu. Spre a pune dreptatea și moderația în partea lor, prințiĭ aliațĭ trămiseră sultanuluĭ o lungă listă de plângerile lor, cerênd îndreptare și chiezășuire temeĭnică de schimbarea sistemeĭ pe viitor. Nu numaĭ că aceste representațiĭ rĕmaseră fără rĕspuns, dar încă o cétă de 3000 ianicerĭ intră în țéră și în-

cepu a pune contribuții pe țěranĭ și a face tot felul de rele.

După aceste fapte nu maĭ era de întârḑiat.

XIII.

Un complot întins atât în țéra Românéscă cât și în Moldova, hotărîse ḑiua de 13 noemvrie în care să se dea semnul insurecțieĭ, ucigând pe Turcĭ în tóte părțile țěreĭ unde s'ar afla. Michaĭu trămise poruncĭ la oștile transilvane de la hotare ca să intre în țéră pe când și o cétă de Moldovenĭ, sub comanda hatmanuluĭ luĭ Aron, îĭ venea în ajutor. Turciĭ din Bucurescĭĭ în nepăsarea și necucerirea lor, nu bănuiaŭ nimic de ceea ce li se pregătia și urmaŭ turburările lor; nicĭ o trădare din partea Românilor nu veni să-ĭ deștepte. Intr'o ḑi, când năvăliră din noŭ asupra palatuluĭ prințuluĭ. acesta le ese înainte și, vorbindu-le cu multă dulcéță și blândețe, le ḑise: «De mě vețĭ omorî, vețĭ «perde tótă datoria ce avețĭ a lua; dar ascultațĭ și fa«cețĭ ce vě ḑic. Mergeți în cutare loc și luațĭ de acolo «tótă avuția ce vețĭ găsi și plătiți-vě din ea.» — Fu mare vrajbă și neunire atuncĭ între datornicĭĭ turcĭ. In sfârșit, după multă céртă, vre o cincĭ sute se despărțiră de ceĭ l'alțĭ și merseră unde voevodul le arătase. Eĭ se întórseră preste câte-va ḑile, dar avuția ce găsiseră nu era de ajuns spre a plăti pe deplin datoria. Fiind nevoie d'a facę împărțéla în proporție cu ce avea să iea fie-care, avură trebuință de cineva care să facă reducție și se adresară spre acésta la cadiul de la Giurgĭu care era însărcinat a hotărî pricinilo de ju-

dicată între Turcĭ și creștiniĭ din ţéra Românéscă. Acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la Bucurescĭ în locul luĭ. Se făcură atuncĭ marĭ svedĭ între creditorĭ și datornicĭ, pentru preţuirea mărfurilor date și primite. Ast-fel merseră până în ḑiua de 13 noemvrie. In acea ḑi de diminéţă, Ali-Gian, sfârșind împărţéla și ducêndu-se la conacul sĕŭ, fu oprit în cale de un român, prieten al luĭ, care îĭ ḑise: «Ali-Gian-Hogea, câţĭ anĭ «sunt de când mănânc pânea și sarea ta? — Sunt «dóuĕ-ḑecĭ de anĭ, rĕspunse turcul.— Décă e așa, ḑise «românul, spre recunoscinţă de pânea și sarea ta ce «am mâncat, voiŭ să-ţĭ spuiŭ un cuvênt, de-ĭ voi să « mă ascultĭ.— Spune, îĭ ḑise Ali. — Nu sta aci, adă- «ogi el, până la 3 saŭ 4 césurĭ după amiaḑĭ; nu te «opri nicĭ la Gĭurgiu; silesce-te să trecĭ la Ruscĭuk, «cât veĭ putea maĭ curând.— Dar pentru ce? îĭ res- «punse turcul.» — El însă fără a-ĭ spune maĭ multe se depărtă, întorcêndu-șĭ capul și, vĕḑênd pe Ali că sta în cumpănă de ceĭa ce trebuia să facă, îĭ strigă: «Ia séma la ce ţĭ-am spus!» — Turcul preumblându-se prin oraș, băgă de sémă că e maĭ multă lume decât altă dată și bănuind ceva rĕŭ, fără de a spune nimenuĭ nimic, se urcă în căruţa sa și luă în grabă calea Giurgiuluĭ.

Acésta fu singura indiscreţie, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă care se pregătia.

XIV.

Porunca domnéscă eșise ca toţĭ Turciĭ ce se aflaŭ în Bucurescĭ să se adune la casa vistieruluĭ Dan, spre a li

se căuta şi răfui datoriile. Indată ce Turciĭ se grămădiră în acea curte, Michaiŭ cu boieriĭ sĕĭ eşi dinaintea ostaşilor şi a poporuluĭ setos de răsbunare, ridică stégul libertăţeĭ şi poruncind să se înconjóre curtea, puse de patru părţĭ de deteră foc caseĭ unde era Turciĭ adunaţĭ şi-ĭ împuşcară cu tunurile cu carĭ îngrijise maĭ dinainte a înconjura curtea şi casa. Isbirea acésta neaşteptată, vâlvórea foculuĭ ce iĭ încingea, bubuitul şi pustiirile tunurilor, strigătele de rĕsbunare ale poporuluĭ ameţiră şi înspăimântară pe Turcĭ, carĭ, de şi armaţĭ după obiceiul lor, neputând a-şĭ face cale de eşire, fură siliţĭ a priimi mórtea fără a o putea da. Ca la 2000 Turcĭ se omorîră; din Românĭ puţinĭ căḑură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mâna stîngă. Pe lângă Turcĭ câţĭ-va Evreĭ fură măcelăriţĭ. Acésta nu isvorî dintr'o netoleranţă, dar căcĭ Evreiĭ, atuncĭ în mare favóre pe lângă Turcĭ şi sultan, se împreunaŭ cu aceştia ca să prade ţéra, şi să-ĭ facă tot felul de stricăciunĭ.

Acest măcel fu cel d'intâiŭ act al răsboiuluĭ, ucidere făcută cu înşelăciune într'adevĕr, dar dréptă şi meritată pentru tóte suferinţele ce Turciĭ aduseseră ţĕreĭ. Măcelărirea din Bucureşcĭ fu semnalul care puse tótă ţéra în mişcare; în tóte părţile, poporul năvălind asupra Turcilor respândiţĭ, iĭ ucise şi-ĭ goni până iĭ dete afară din ţéră.

A treia ḑi după acéstă faptă, la 15 Noemvrie, Michaĭu porni în grabă oştile sale şi cu transilvăneniĭ ce sosiseră, la Giurgĭu şi năvălind cu iuţélă asupra oraşuluĭ, fără a întâmpina vre-o împotrivire, iĭ dete foc şi trecu sub sabie tot ce iĭ eşi înainte. Treĭ miĭ

suflete aprópe, bărbaţĭ şi femeĭ, fură ucişĭ saŭ prinşĭ. Dintre toţĭ Turciĭ din oraş, numaĭ doĭ putură scăpa, trecênd Dunărea în not. Unul din eĭ era Ali-Gian-Hogea, pe care-l vĕḑurăm scăpând iarăşĭ cu noroc din Bucurescĭ. El abia sosise la Giurgĭu şi se afla povestind cadiuluĭ cele ce i se întâmplase în Bucurescĭ, când fără vreme năpădiră Româniĭ. Neavênd alt chip de mântuire şi sciind bine să innóte, el se desbrăcă, se aruncă în apă şi trecu de cea-l-altă parte. Cel-l-alt turc scăpat urmase exemplul luĭ. După arderea şi prădarea oraşuluĭ, Michaĭu împresură cetatea şi începu a o bate cu tunurile; dar vĕḑênd că nu o póte dobândi, căcĭ îĭ venea în ajutor arme şi bucate de la Rusciuk şi silit încă şi de greutatea ierneĭ, o năpusti de o cam dată şi se întórse la scaun în Bucurescĭ. Printr'acésta, ḑic cronicariĭ noştri, se făcu numaĭ o începătură de vrajbă.

XV.

Abia se întorsese Michaĭu de la Giurgĭu, abia îşĭ aşezase trupele în tabără aprópe de Bucurescĭ, într'o bună posiţie, când fără veste intră în ţéră şi veni în Bucurescĭ un cadiasker saŭ emir cu 2000 Turcĭ oştire alésă şi 500 paznicĭ aĭ trupuluĭ, ciauşĭ şi spahiĭ. Emiriĭ se priviaŭ de Turcĭ ca următoriĭ luĭ Mahomet din fiĭca sa Fatima, şi eraŭ numaĭ treĭ în tótă împĕrăţia, avênd putere viziréscă, şi pe lângă autoritatea mirénă împreunaŭ şi pe cea bisericéscă. Sarcina lor întâiŭ era a fi consiliarĭ aĭ împĕratuluĭ, pe urmă tâlcuitoriĭ ceĭ maĭ superiorĭ aĭ tot dreptuluĭ. Emirul, al

căruĭ gând era să caute a prinde pe Michaĭu, se făţărnici ca cum n'ar sci nimic din cele urmate puţin înainte. El intrase în ţéră cu mare linişte, neaducênd nicĭ o supărare locuitorilor şi ḑicea că voiesce să ierneze în ţéră. Intrând în Bucurescĭ el ocupă casele cele maĭ bune din oraş şi luă cartier într'o nouă mănăstire sub oraş zidită pe rîul Dâmboviţa; trămise un om din parte-ĭ la domn ca să-ĭ arate că vine să ierneze în ţéră şi să céră a i se da 10,000 florinţĭ şi bucate pentru oştirea luĭ. Apoĭ plecă însoţit de 1000 pedestriĭ la palatul domnuluĭ ca să-ĭ facă visita de onóre, iar în adevĕr ca să-l pótă prinde. Michaĭu, care simţise cugetele viclene ale emiruluĭ, se sili a-l birui în făţărnicie şi a-l arunca în cursele ce i-le întindea; el lăsase pe emir să intre nesupărat în oraş, dar visita luĭ nu o aşteptă şi fugi în tabără. Emirul, negăsind pe Michaĭu, trămise în tabără să-l întrebe pentru ce în timp de pace ţine în arme atâţia Ungurĭ? Domnul respunse: pentru ca să prindă pe Petru fiul fostuluĭ domn Alexandru, care umbla să-l rĕstórne din scaun, şi până îl va prinde şi-l va trimite la Constantinopole, el va căuta să plătéscă din baniĭ publicĭ oştile, iar la urmă le va da drumul.

Emirul se prefăcu că crede şi însciinţă pe domn că în diminéţa viitóre îĭ va trimite un butoiŭ de aur spre a plăti oştile şi a le libera îndată, fiind împotrivitóre ţĕreĭ. Michaĭu arătă că priimesce cu multă bucurie acéstă propunere, dar hotărî a nu maĭ aştepta ḑiua de a doua-ḑi şi a pune capĕt acestuĭ joc de înşelăcĭune cu Turcul. In puterea nopţeĭ aceleia, îşĭ găti oştile pe ascuns, şi însoţit de ostaşiĭ curţeĭ

ce-ĭ aşezase în văle, se apropie de oraş şi pe când Turciĭ dormiaŭ, din cincĭ părţĭ cu foc şi cu sabie iĭ încinse. Turciĭ, la lumina flacărilor care ardeaŭ conacele lor şi la strigările răsbunătóre ale Românilor, se deştéptă îngroziţĭ şi, pe jumătate îmbrăcaţĭ, alérgă să se adune la palatul emiruluĭ, cu hotărîre de a se apĕra până la mórte. Dar aci întîmpină pe Mihaĭu cu o parte din oştire; el împresurase palatul şi îl împroşca cu douĕ tunurĭ. In zadar se ispitiră Turciĭ a-şĭ deschide drum printre ostaşiĭ românĭ spre a intra în palat. Româniĭ iĭ împing înapoĭ şi iĭ ucid pe toţĭ. Dóuĕ zidurĭ din palat se prăvălesc de izbirile artilerieĭ. Emirul, in desperarea sa, părăsit de orĭ-ce ajutor, începu a arunca pe ferestre aurul şi giuvaerele sale, socotind că în vreme ce ostaşiĭ românĭ se vor apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihaĭu opresce pe soldaţĭ de la pradă şi iĭ întărîtă spre năvală asupra palatuluĭ. Emirul strigă şi se rógă cu făgăduelĭ marĭ ca să-l lase să se tragă cu rĕmăşiţa guardeĭ sale; dar tóte în zadar. Româniĭ năvălesc în palat şi fără milă ucid pe toţĭ Turciĭ ce scăpaseră din foc. Prada aceşteĭ biruinţe fu mare pentru soldaţĭ; doĭ cazacĭ găsiră douĕ traiste pline de aur, pe care domnul îl împărţi între soldaţĭ. După acéstă biruinţă, curăţindu-se tot oraşul de Turcĭ, Mihaĭu dete mulţămită luĭ Dumnedeŭ şi apoĭ lăsă oştile a se odihni.

XVI.

Mihaĭu-Vodă, avênd óre-care imputăciune cu capiĭ trupelor ajutóre din Transilvania, Mihaĭu Horvat şi

Bekeș Stefan, carĭ eraŭ fórte neunițĭ între sine, îĭ trimise înapoĭ prințuluĭ Ardéluluĭ, oprind oștile peste care puse în urmă Sigismund căpetenie pe Albert Kiraly, bărbat vitéz, născut în provincia Gemeri din Ungaria de sus și vestit pentru multe fapte belicóse, săvârșite în răsboiul făcut de către Ștefan Bathori, regele Poloniеĭ, în contra Muscalilor. Michaĭu cu Kiraly se gătiră îndată de óste și maĭ întâiŭ acesta, din porunca domnuluĭ asediè Orașul-de-Flocĭ ce era neîntărit; și-lŭ rase din temelie (10 decemvre, 1594), după ce ucise pe toțĭ ceĭ ce se închinaŭ în numele Turcilor și cari nu apucaseră a fugi. După aceia Michaĭu porni pe Dunărea înghețată și se apropiè, la 1 Ianuarie 1595, de Hîrșova, oraș bogat și întărit, cale de o ḑi de Brăila, pe care Carol și Ludovic, regiĭ Panonieĭ, îl împresuraseră cu ziduri. Aci îĭ eși înainte o óste de 7000 Turcĭ alcătuită de garnizóna cetățiĭ și de alțĭ Turcĭ din Bulgaria. Pe ghiața Dunăreĭ se dete o bătae sângerósă pentru ambele părțĭ, în care Turciĭ fură sdrobițĭ și împrăștiatĭ; Româniĭ biruitorĭ se suiră pe scărĭ, săriră în cetatea Hîrșova, o arseră și o prădară. Prada făcută în acest oraș fu așa de mare în cât Româniĭ trebuiră să trécă Dunărea spre a-șĭ duce în țéra lor avuțiile ce-ĭ împovărase. După ce-șĭ maĭ întăriră puterile slăbite de frig, Michaĭu cu ostașiĭ sĕĭ, la 6 Ianuarie, trecu iarășĭ Dunărea și se îndreptă spre Silistra, oraș mare și frumos, locuit de negutătorĭ bogațĭ carĭ trăiaŭ fără grije, bizuindu-se pe puterea cetățueĭ. După un asalt gróznic în care asediațiĭ nu stătură maĭ puțin vitejesce de cât asediatoriĭ, Româniĭ o coprinseră și o deteră în foc și pradă. Cetățuia însă nu o putură

lua lipsindu-le artileria. Românii găsiră atâta pradă în acest oraş în cât îşi dobândiră veştminte pentru vecie, dice un contimporan.

XVII.

Aceste isbândĭ ale Românilor, pustiirea oraşelor de pe lângă Dunăre înspăimîntaseră atât pe Turciĭ din partea loculuĭ în cât fugiseră maĭ toţĭ în munţiĭ Balcanĭ. Cârmuitorul de la Rusciuk însciinţă îndată Porţeĭ răscóla luĭ Michaĭu şi isbândile luĭ, cerênd ajutóre, care întârdiară cât-va de nevoia erneĭ. Indrăsnéla luĭ Michaĭu miră şi supĕră pe sultanul, fără însă a-ĭ da marĭ prepusurĭ, căcĭ credea că lesne va putea potoli rebeliunea unuĭ duşman aşa de slab. Trebuia însă a se grăbi spre a nu zătigui operaţiile răsboiuluĭ din Ungaria. Intr'adevĕr, Turcia ca să pótă purta acest răsboiŭ avea nevoie de ţéra Românéscă şi de Moldova, care eraŭ nu numaĭ grânarele aprovisionăreĭ armatelor şi chiar ale capitaleĭ, de vreme ce în toţĭ aniĭ se încărcaŭ din acele două ţĕrĭ, 150 corăbiĭ cu făină şi carne pentru Constantinopole, dar încă ele slujiaŭ de liniĭ de comunicaţie pentru trecerea oştilor şi a provisiilor în Ungaria. Valachia singură plătea atuncĭ Porţeĭ un butoiŭ (o tonă) de aur, saŭ după alţiĭ, 100,000 scudĭ, saŭ 70,000 galbenĭ, afară de darurile pe la paşĭ şi miniştri, pentru orânduirea domnilor, care se urcară de multe orĭ până la 300,000 galbenĭ pe an, afară de 20,000 mieĭ, 10,000 chile de grâŭ, alte atâtea de ord, 2000 caĭ, unt şi miere cu prisos. Moldavia plătia Porţeĭ 62,000 scudĭ şi hanuluĭ Tătarilor

pe tot anul, 20 cară cu patru boĭ, 50 epe și miere îndestulă * ; prințul Transilvanieĭ plătea 15,000 sechinĭ. Perderea acestor folose costă mult pe Pórtă, maĭ cu sémă într'o vreme când împĕrăția se afla în nevoie de banĭ și bucate și prețul auruluĭ crescuse fórte mult de la răsboĭul Persieĭ, încât și îndoise valórea unuĭ scud în Constantinopole, aceia ce pricinui turburărĭ din partea ianicerilor. Afară de acestea, Valachia și Moldavia, cămărĭ pline de tóte trebuinciósele, îndestulaŭ Constantinopolul cu cărnurĭ próspete și sărate, cu mulțimĭ de grâne și alte producte ce, pe Dunăre, se transportaŭ acolo ; chiar saraĭul sultanuluĭ din aceste țĕrĭ trăgea nu numaĭ lucrurile viețeĭ, dar încă și obiecte de lux și desfătare. Paguba ce ar fi provenit din perderea acestor țĕrĭ era mult prea însemnată spre a nu îngrija pe Pórtă.

Sultanul hotărî dar a potoli cât maĭ în grab acea răscólă, până a nu se întinde și a lua maĭ multă putere ; el numi atuncĭ domn în țéra Românéscă pe un Bogdan-Beizade, fiŭ al Ianculuĭ Vodă Sasul, care zăcuse nerușinat treĭ anĭ și șépte lunĭ pe tronul Moldoveĭ (1570-1574), batjocórindu-o și căruia, după mazilia sa, i se taiè capul în orașul Leov din Polonia, din porunca regeluĭ Stefan Bathori. Acest june Bogdan se dusese în Constantinopole cu maĭca și surorile sale unde îșĭ mărită o soră după un nobil venețian a nume Zane și intră în casa luĭ Ferhad-Pașa, ajungênd a

* Despot-Vodă la 1562 urcase tributul din 30,000 galbenĭ ce era maĭ 'nainte, la 40,000.—La 1574, Moldova plătea 60.000 galbenĭ tribut și sultanul ceru a-l îndoi, pentru aceĭa se revoltă Ion-Vodă.

purta slujba de *haznadar*. El avuse de gând a se turci, când credu că favórea patronuluĭ sĕŭ şi revolta domnilor îĭ vor deschide calea de a dobândi un tron. Mustafa-Paşa, căruia i se luase paşalîcul Maraş, cu o sémă de oştĭ între care 2000 ianicerĭ cu vre o câte-va din agalele cele maĭ însemnate, şi pe lângă care oştire se maĭ adăogiră 14,000 Turcĭ ridicaţĭ din Bulgaria, fu poruncit să trécă Dunărea pe la Ruşcĭuk şi să ducă pe noul domn în ţéră. Într'aceiaşĭ vreme Ghereĭ, hanul Tătarilor-Perecopĭ, care cu 30,000 Tătarĭ se întorcea din Ungaria, priimi poruncă ca să trécă Dunărea şi să isbéscă pe Michaĭu.

XVIII.

Vestindu-se luĭ Michaĭu primejdia ce îl amenința, îşĭ strânse în grabă óstea pe lângă dînsul şi împrăştiè călăreţĭ în tóte unghiurile ţĕreĭ, strigând că intră sabie de Turcĭ şi de Tătarĭ în ţéră şi să sară toţĭ cu totul împotriva duşmanuluĭ, încredinţându-se în ajutorul dumnezeesc. Apoĭ porni spre Dunăre, sâmbătă în 8 Ianuarie (stil noŭ) şi a-doua-dí se opri la sat la Pietri, gătindu-se să trécă Dunărea să se loviască cu Mustafa-Paşa până a nu apuca acesta să calce ţéra. Acolo îĭ veni veste că Hanul cu Tătariĭ, trecênd Dunărea pe ghiaţă, a şi intrat în ţéră robind şi prădând. Acéstă veste îngrijă tare pe Michaĭu şi numaĭ decât se învîrteji îndărăt cu tóte oştile şi puse tabăra la sat la Hulubescĭ, de unde trămise strejĭ asupra Tătarilor, pre Radu Buzescu cu fraţiĭ luĭ, Preda Postelnicul şi Stroe Stolnicul şi pre Radu Calonfirescu cu o sémă de oştĭ

alese. Hanul, înaintând spre Gĭurgĭu ca să se împreune cu Mustafa, jăfuind şi pustiind totul înaintea sa, îşĭ aşeză tabăra la o milă departe de Gĭurgĭu, la satul Scărpătescĭ, puse strejĭ în tóte părţile şi trămise câte-va miĭ de ómenĭ la prădat ca să aducă hrană. Avanguardia română, sub comanda Buzescilor, înaintă până la sat la Putineĭu, unde întîmpinând avanguardia tătăréscă, o isbi cu vitejie şi o înfrânse (14 Ianuarie), perind Tătarĭ mulţĭ şi viĭ prinḑêndu-se încă mulţĭ. Îndată ce află hanul acéstă tristă veste, trămise pe un nepot al luĭ, cu o mulţime de Tătarĭ şi veniră până la o milă în laturĭ de Giurgĭu, la sat la Stănescĭ. Buzesciĭ maĭ căpătând ajutor de óste de la Michaĭu, le eşiră întru întîmpinare şi se loviră de faţă Duminecă 16 Ianuarie (stil noŭ), dând vitejesce într'înşiĭ, îĭ biruiră şi pre mulţĭ aşternând la pămînt, îĭ prind saŭ se predaŭ eĭ înşiĭ; o parte numaĭ scapă cu fuga spre hanul; însuşĭ nepotul hanuluĭ peri în acéstă bătaie. După aceĭa, Buzesciĭ isbesc maĭ multe cete ce umblaŭ rĕspândite după hrană şi cu cruḑime le fugăresc şi le ucid. Şépte miĭ prinşĭ creştinĭ fură mântuiţĭ atuncĭ din mânile Tătarilor. Hanul se afla tot la Scărpătescĭ, unde sosise şi Mustafa-Paşa cu Bogdan-Vodă şi se împreunase ambele oştirĭ tătărescĭ şi turcescĭ. Michaĭu, care sta rânduit de bătaie la Hulubescĭ, pregătind tóte şi luând tóte mĕsurile cerute de împrejurărĭ ca un duce prevĕḑĕtor, cum prinse veste de acésta, socoti a nu maĭ întârḑia şi purcese în contra ambilor vrăjmaşĭ cu tótă armata şi glótele luĭ. În cale se uciseră şi se fugăriră maĭ multe cete de Tătarĭ, care rupte din tabără de vre-o patru ḑile, se trăgeaŭ acum

spre ordia cea mare. După aceĭa, Duminecă (23 Ianuarie), în murgul seriĭ, năpădesce peste avanguardia vrăjmașuluĭ ce se afla patru mile departe de tabără, compusă de 6000 Turcĭ, între carĭ 300 Ianicerĭ și o mulțime de Tătarĭ, invocând cu o încredere puternică după obiceiŭ, în glas mare numele luĭ Christos, Tătariĭ, sumețindu-se în numĕrul lor, nu băgară de sémă la acéstă strigare, iar Turciĭ înțeleseră și încălecând căutaŭ a scăpa cu fuga, favorisațĭ de întunecimea nopțeĭ. Aĭ noștriĭ isbiră cu semeție pe Turcĭ și Tătarĭ și îĭ luară în gónă; avanguardia nóstră, sub comanda banuluĭ Manta, îĭ duse gonindu-ĭ până în ordia cea mare de la Scărpătescĭ. Spaĭma intră în tabăra vrăjmașă, credênd că Michaĭu însușĭ a venit să-ĭ isbéscă. Hanul, turburat de frică și neîncredêndu-se în puterile sale, chiar în nóptea aceĭa se despărți de Mustafa-Pașa și de Bogdan și luă calea pustiilor sale. Aceștia cu Turciĭ lor, fugiră încă spre Rușcĭuk, gonițĭ și tăiațĭ fiind de Manta, până îĭ trecu Dunărea.

XIX.

Michaĭu sosi a-doua-di, lunĭ (24 ianuarie) de cu nópte și îșĭ înfipse tabără în locul părăsit de dușman la Scarpătescĭ, iar în diua următóre, marțĭ (25 ianuarie), din di de diminéță porni spre Rușcĭuk unde, după cum aflase, Mustafa-Pașa nedescurajat încă de atâtea învingerĭ, maĭ strîngea oștĭ și voia să-șĭ maĭ cerce norocul. Fără a maĭ lăsa luĭ Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbesce, trece Dunărea pe ghiață pe la Marotin și îșĭ înșiră oștile maĭ sub porțile Rușciuku-

luĭ. El avea cu dînsul numaĭ 10,000 ostașĭ (7000 atât Muntenĭ cât și Moldovenĭ), în vreme ce Mustafa avea 4000 óste alésă și 10,000 Turcĭ adunătură din Bulgaria. El îșĭ îndémnă oștile a se lupta vitejesce pentru gloria luĭ Christos și mântuirea patrieĭ și cu frunte de leŭ, bărbătesce, maĭ repede decât aĭ gândi, năvălesce asupră Turcilor, carĭ abia apucaseră să iasă din cetate când lupta se încăieră. Bătaia ținu cât-va, fu sîngerósă și nu încetă până în nópte, când Turciĭ, cu tóte că eraŭ maĭ numeroșĭ, trebuiră a se pleca furieĭ Românilor; de la vre-o 7000 până la 8000 căḑură morțĭ; ceĭ-l-alțĭ îșĭ căutară mântuirea în fugă, dar aĭ noștri urmărindu-ĭ în întunecimea nopțeĭ, fără sémă îĭ ucid saŭ îĭ prind maĭ pe toțĭ. Mustafa-Pașa, perḑênd calul, o luă pe jos la fugă; o slugă îĭ dete apoĭ un cal prost pe care în zadar se sili a scăpa; el fu ucis de aĭ noștri nu departe de locul bătălieĭ. Domnișorul Bogdan fu maĭ norocit; reschirându-se toțĭ aĭ săĭ, însoțit numaĭ de vr'o dóuĕ-ḑecĭ de ómenĭ, ĭar, după cum ḑic uniĭ, numaĭ de șése, el fugi la Constantinopole la maĭcă-sa și la surorĭ. Acolo acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile luĭ Ieremia, domnul de atuncĭ al Moldavieĭ, din porunca Turcilor, asvârlit în mare. Însușĭ analistul italian N. Doglioni spune că a vĕḑut la acest Bogdan, în anul 1597, o sabie îngropată de maĭ mulțĭ anĭ și care se găsise în Moldavia; se presupunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al Hunilor, biciul luĭ Dumneḑeŭ, purta în răsbóiele sale. Tăișul sabieĭ fórte bine lucrat era de șépte palme lungime și patru lățime.

XX.

După acéstă strălucită biruință, Michaĭu puse de arse și dete în pradă orașul Rușcĭuk. Un martur de față descrie astfel răsbunarea Românilor asupra bĭeților locuitorĭ aĭ Rușcĭukuluĭ: «Multă jale se făcu în «ḑiua aceĭa și plângerile se înălțaŭ până la cerurĭ. «Toțĭ s'aŭ încărcat cu averĭ îndestule; robĭ și róbe «șĭ-a luat cu prisos; nimica n'a scăpat din mâna lor. «Gingașele turcóĭce mult rĕsfățate, ce staŭ în vecĭ în«chise, să le fi vĕḑut atuncĭ góle, desculțe, tăvălindu-se «pe zăpadă, unele târîte de pĕr, altele de mână; nu «era ostaș care să nu ducă vre-o turcóĭcă.»

Cetatea însă nu putu fi luată, căcĭ domnul era silit a se întórce în Bucurescĭ, chemat fiind de trebile țĕreĭ. El lăsă pe Ungurĭ, pe Cazacĭ și o sémă din Românĭ luĭ Albert Kiraly, poruncindu-ĭ a urma pustiirea orașelor turcescĭ din Bulgaria. Insoțit de ostașiĭ sĕĭ se întórse, intră în Bucurescĭ, unde fu primit cu strigărĭ de bucurie și de bine-cuvîntare ale poporuluĭ pentru isbânḑile sale. Dobânda care ostașiĭ aduseră cu dînșiĭ fu fórte mare; din 10,000 ostașĭ ce-l însoțiseră nu era nicĭ unul care să nu se fi întors cu haĭne de mătase și alte lucrurĭ de preț.

Îndată ce resuflară puțin oștile după aceia, Michaĭŭ porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse și o pustii. Mihalcea apoĭ se întórse de asediè Brăila, după ce prădă și arse împrejmuirile. Asediațiĭ găsiră mijloc de a scrie luĭ Muza, cĭaușul din Dobrogea, cerêndu-ĭ ajutor. Muza strînse vre o 4000 ómenĭ

şi trecênd Dunărea pe ghiaţă, isbi tabăra românăscă şi omorîndu-le, după mărturia Turcilor, 1000 de ómenĭ, iĭ sili a ridica împresurarea; Mihalcea se întórse lângă Michaiŭ. Domnul trămisese pe spătarul Preda şi pe comisul Radu asupra Hîrşoveĭ. Turciĭ din acest oraş, aflând de sosirea Românilor, se grăbiră a trece Dunărea şi le eşiră în întîmpinare, dar Româniĭ iĭ bat şi iĭ trec Dunărea, făcêndu-le mult rĕŭ în góna ce le dete până la Hîrşova, pe care o şi făcură prada foculuĭ.

În vremea acésta, vitézul şi strălucitul Albert Kiraly, cu o ĭuţime neauḑită, cu foc şi cu fer, prădând şi pustiind, îşĭ rotesce fulgerând armele prin tótă Bulgaria, prin Siştov, Cernavoda, Rasgrad, Babadag şi Oblucişa. După ce tóte aceste oraşe se mistuiră de sabie şi de foc, el îşĭ împinse pustiirile până la marea Négră şi la gurile Dunăreĭ, ajungênd până la Varna; apoĭ trecênd munţiĭ, el merse dincolo de Andrianopole, apropiindu-se ca la treĭ-spre-ḑece leghe de Constantinopole, tot pustiind câmpiile şi împrăştiind maĭ multe cete de Turcĭ şi de Tătarĭ. Apoĭ Kiraly îşĭ întórse la Michaĭu învingĕtórea óste, neatinsă de duşman şi înavuţită cu multă pradă.

XXI.

Tot în acea lună Ianuarie, o cétă de Românĭ aflară prin spionĭ că Sinan se întorcea de la Belgrad la Constantinopole cu multe bogăţiĭ, răpite maĭ tóte de la duşmanĭ. Aceĭ Românĭ trec în Bulgaria, iĭ pândesc calea în munţiĭ Emuluĭ şi năvălesc fără veste asupră-ĭ.

Sinan îşĭ lasă bogăţiile în pradă şi Românii, lacomĭ după dînsele, deteră vreme luĭ Sinan ca să scape. Gesty Ferentz sosi cu o cétă de Transilvanĭ carĭ, unindu-se cu Româniĭ, coprinseră maĭ multe cetăţĭ din partea loculuĭ, trecură munţiĭ în Tracia, împrăştiară gróza în tóte laturile şi îşĭ împinseră pustiirile lor până la porţile Constantinopoleĭ.

Dacă tótă armia ar fi sprijinit acéstă nemerită incursie, sultanul ar fi avut mult a se teme pe scaunul sĕŭ împĕrătesc. La întórcerea sa în ţéra Românéscă, Ferentz întâlni un corp de 12,000 Tătarĭ, pe care-l împrăştiè şi-l sfărâmă. Tóte aceste lupte din luna luĭ Ianuarie numaĭ, împlură cincĭ-spre-zece cară cu capete de Turcĭ, tot din ceĭ maĭ însemnaţĭ, carĭ se aduseră în tabăra românéscă. Asemenea strălucite isbândĭ ale Românilor aprinseră sperările popórelor mult chinuite din Turcia şi începură a le deştepta din amorţéla în care de vécurĭ zăceaŭ. Bulgariĭ fură ceĭ maĭ întâĭ a se forma în cete şi a lua armele. Un corp de 2000 ţĕranĭ din Bulgaria coprinse Sofia, capitala provincieĭ, în lipsa paşeĭ d'acolo şi iĭ dete foc şi pradă; dar neavênd destulă putere spre a o ţine, ţĕraniĭ o lasă şi se trag. Prada făcută se împărţi între dînşiĭ şi fie-căruia iĭ veni în parte aprópe 300 scuḑĭ; apoĭ, maĭ unindu-se şi alţiĭ cu dînşiĭ, s'apucară să pustiéscă ţéra în tóte părţile şi ajunseră treĭ ḑile departe de Constantinopole. Eĭ întîmpinară un convoiŭ de un mare numĕr de cară, cămile şi maĭ mult de 40,000 dobitóce ce se duceaŭ la óstea turcéscă; eĭ isbesc mica óste ce îl ducea, o birui şi ómóră 2000 Turcĭ, luând tótă acea pradă.

XXII.

Isbânda nu fu de o cam dată, în Moldavia, așa repede și strălucită ca în țéra Românéscă. Aron-Vodă, îndată ce se declară în contra Porțeĭ, începu a-șĭ gătĭ orașele și vru să atace cetățile moldovenescĭ din Basarabia ocupate de Turcĭ. Dar pe când făcea acea gătire, în Decemvrie 1594, fără veste 14,000 Cazacĭ, între cari 2000 pușcașĭ aleșĭ, sub treĭ stégurĭ, unul cu Vulturul negru și cu mănuchiul de argint, altul cu Vulturul alb cu mănuchiul tot de argiut și al treilea după obiceiul lor, năvălesc cu căpetenia lor a-nume Lobodă, în Moldavia, prădând și pustiind prin foc și sabie.. Aron d'abia scăpă din Iașĭ cu doĭ boierĭ aĭ seĭ și Cazaciĭ coprinseră capitala, puseră mâna pe vistieria domnuluĭ și umplură orașul de flacărĭ și de sânge. Maĭ tot Iașul fu mistuit de foc. Cazaciĭ luară din Moldova 26,000 caĭ, 600 fete tinere; eĭ găsiră în capitală 70 tunurĭ din care parte le luară, parte le încuiară. Ne maĭ avênd ce jefui în Moldavia, eĭ trecură să facă asemenea în Polonia. Vĕḑêndu-se scăpat din nevoia aceia a Cazacilor, Aron începu iarășĭ a se pregăti de óste împotriva Turcilor. El priimi și de la Bathori o sémă de oștĭ ajutor sub comanda luĭ Becea Andreaș și se duse să isbéscă Benderul, dar fu respins de beiul orașuluĭ Mira-Ahmet. Aron se întórse, apoĭ merse spre cetățile Kilia și Cetatea-Albă și asedié pe cea din urmă, începênd a o bate puternic cu tunurile. Garnizóna, ne maĭ putênd sta mult împotrivă, ceru ajutor de la Gazi-Ghirai, hanul Tătarilor. Acesta

sculă un numĕr mare de Tătarĭ și, puindu-le cap pe Adil-Ghirai, eĭ sburară în ajutorul cetățeĭ. Tătariĭ sosiră pe când garnisóna era în nevoie de a se preda. Aron, vĕḑênd sosirea acestora, pricepu că estè peste putință a urma asedierea în fața uneĭ asemenea oștirĭ și se ridică de acolo, trăgêndu-se spre țéră.

Tătariĭ, în cele d'întâĭ ḑile ale luneĭ luĭ Fevruarie, intrară în Moldavia, urmărind pe Aron și făcênd jafurĭ și pustiirĭ după obiceiŭ, până când și eĭ căḑură în cursa ce-ĭ aștepta. Aron, care maĭ dinainte aflase de sosirea lor, nu perduse vremea; el îșĭ strânsese tóte trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-ĭ prada dușmanuluĭ, și tot poporul era în picióre; chemase în léfă o sémă de Cazacĭ carĭ, inimațĭ de pilda Românilor, apucară armele în contra Turcilor și deputară la prințul Transilvanieĭ, cerêndu-ĭ léfă numaĭ pe doue lunĭ, făgăduind că apoĭ se vor mulțumi de prăḑile lor și că vor sluji causa creștinătățeĭ cu credință și cu stăruință. Dintr'altă parte Michaĭu, însciințat de Aron, se grăbi a-ĭ alerga în ajutor. El plecă din Bucurescĭ luând cu sine soția și copilul sĕŭ și se duse spre hotarul Moldavieĭ cu oștirea sa. Ambiĭ voevoḑĭ meditară o stratagemă și întinseră o cursă în care lesne căḑură vrăjmașiĭ. Michaiŭ, ce se afla în fața Tătarilor, se făcu ca cum s'ar fi înspăĭmântat de furia vrăjmașuluĭ și începu a se trage înapoĭ; Tătariĭ se iaŭ fără socotință după dînsul până când cad între oștile muntene ale luĭ Michaiŭ și óstea moldovénă a luĭ Aron, care sta ascunsă în păduri și în spatele délurilor. Atuncĭ de o dată, Româniĭ iaŭ ofensiva, Munteniĭ isbind pe Tătarĭ în față și Moldoveniĭ de din apoĭ și din córstă. De treĭ

orĭ, Tătariĭ vĕḑênd primejdia în care se aflaŭ, se strîng în grămadă şi în desperarea lor, ca nisce mistreţĭ isbiţĭ şi împresuraţĭ din tóte părţile, caută a-şĭ deschide o cale de scăpare; dar Românii se îmbărbătéză maĭ pre sus de firea omenéscă şi se silesc a nu lăsa să le scape din mână acéstă pradă căḑută în cursa ce-ĭ pregătise. In sfârşit după o luptă înverşunată, armata tătară se sdrobesce şi-se reschiră; 12,000 Tătarĭ, afară de copiĭ şi de neveste, zac morţĭ în locul bătălieĭ; mulţĭ încă sunt răniţĭ; maĭ tótă călărimea lor e prăpădită şi fiul hanuluĭ însuşĭ e lovit de mórte; 1500 caĭ unguresci, multe cară încărcate cu pusci, multe stégurĭ şi 1000 creştinĭ mântuiţĭ din robie: iată care fură trofeele acesteĭ biruinţe. Rămăşiţa Tătarilor luă în fuga mare calea pustiilor. Aceste învingerĭ ce suferiră Tătariĭ în Valachia şi Moldavia în aceste două lunĭ, precum şi rigórea ierneĭ făcură ca armata lor, din 80,000 ómenĭ, d'abia se întórseră 8000. Îndată, pe lângă aceste perderĭ, o fómete grozavă îĭ.maĭ seceră în aceiaşĭ iarnă, încât de lipsă, ajunseră de îşĭ frigeaŭ muĭerile şi copii în frigărĭ şi'ĭ mâncaŭ.

După învingerea strălucită asupra Tătarilor, ambiĭ voevoḑĭ însciinţară de tóte cele cu noroc săvârşite pe prinţul Transilvanieĭ, arătându-ĭ că, de le va sosi în ajutor armata Transilvanieĭ, după cum li se făgăduise, până la 29 ale aceleĭ lunĭ Fevruarie, eĭ vor stăpâni tótă Dunărea şi se vor pune în cale spre Constantinopole, fiind-că tóte popórele creştine din Turcia s'aŭ sculat saŭ sunt gata a se scula împotriva Turcilor.

XXIII.

Bathori, care sta în acea iarnă în nelucrare, ocrotit de isbândile Românilor, nu se prileji a răspunde cererei și dorinței domnilor românĭ, căcĭ ocupația viitórei sale nunțĭ umpluse cu totul mintea sa atât de ușuratică. Părintele Alfons Carilio, pe care îl trămisese la Viena, după cum am vĕdut, iĭ adusese făgăduelĭ mărețe de la împĕratul și îngăduința căsătorieĭ luĭ atât de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fica archiduceluĭ Carol, unchĭu al împĕratuluĭ. Acésta făcu pe dușmaniĭ luĭ Bathori să dică cum că cesarul Austrieĭ 'ĭ-a dat o femee spre a-l rĕsplăti de a fi călcat credința și alianța Turcilor și că drept zestre a luat nevoia de a purta răsboiŭ cu dînșiĭ.

După aceia, Sigismund trămise ambasadă la împĕratul, în capul căreia puse pe unchĭul sĕŭ Bocskai, carele ajunse în 14 Decemvrie (1594) la Viena și în 12 Ianuarie (1595) la Praga, unde fu fórte bine primit. Aci se încheiè între împuterniciţiĭ luĭ Sigismund și aĭ împĕratuluĭ un tractat de alianță pe aceste temeiurĭ: că nu vor depune armele și nu vor face pace cu Turciĭ decat numaĭ printr'o învoire reciprocă; că în tractatul cu Turciĭ se va coprinde despre Transilvania, Valachia și Moldavia, că tótă Transilvania și partea regatuluĭ Ungarieĭ ocupate de Bathori vor rĕmâné vecĭnice ale acestuĭ prinț și copiilor sĕĭ, parte bărbătéscă, cu dreptul celuĭ maĭ întâĭu născut între dînșiĭ și tot în chipul cu care se bucurase de acestea prinţiĭ Ioan, Stefan și Christofor, dar cu condiție că vor re-

cunósce pe Rudolf și pe următorii sěĭ, regĭ aĭ Ungariei, ca suzeranĭ aĭ Transilvanieĭ; că dacă Bathori va muri fără copiĭ, parte bărbătéscă, Transilvania și țěrile ce se țin de dînsa vor rěmâné pe séma împěratuluĭ și a urmașilor sěĭ și că Bathori cum și staturile provincieĭ vor făgădui printr'un jurămênt solemn îndeplinirea acestuĭ articol; că în casul când Transilvania se va reîntórce regilor Ungarieĭ, împěratul și urmașiĭ sěĭ vor jura d'a păstra obiceiele, privilegiile, drepturile și libertățile eĭ și d'a nu da cârmuirea țěriĭ decât unuĭ domn dintr'acéstă provincie; că împěratul va recunósce pe Bathori ca prinț suveran, că-ĭ va da titlul de *strălucit*, că va mijloci a i se da în căsătorie una din fetele archiduceluĭ Carol, mort de curênd, și că va pofti pe regele Spanieĭ a-ĭ acorda colanul mieluluĭ de aur; că împěratul îĭ va da tóte ajutórele trebuincĭóse de ómenĭ, banĭ și munițiĭ de răsboiŭ; că va invita pe Papa a lua sub protecția sa pe prințul și staturile sale; că Bathori și copiiĭ sěĭ se vor institui prințĭ aĭ sânteĭ Impěrățiĭ, dar fără a avé drept de ședere și de vot în dietă; că orașele, cetățile și castelurile ce se vor lua de armata împěrătéscă în răsboiŭ vor fi ale împěratuluĭ și că cetățile ce préstrălucitul prinț al Transilvanieĭ va coprinde cu oștile și chieltuiala sa vor rămâné ale sale, bucurându-se de ele sub titlul de feud al împěrățieĭ, dar dacă aceste cetățĭ vor fi din ale vechĭuluĭ regat al Ungarieĭ, prințul va fi îndatorat a le înapoia cu o dréptă despăgubire, plătită de împěratul; că împěratul va plăti sumele trebuincĭóse pentru întărirea cetăților Transilvanieĭ și că Bathori, din partea sa, nu va cruța nicĭ

cheltuielĭ, nicĭ îngrijirĭ, spre a le apăra în contra dușmanuluĭ comun. Se maĭ adăogi la acest tractat un articol ce se părea a fi o rea prevestire: se ḑicea într'însul că la întâmplare că acest răsboiŭ să nu isbutéscă, după cum speraŭ, și că Bathori să fie gonit din Transilvania, împĕratul se va îndatora a-l primi în staturile sale și a-ĭ da veniturĭ de ajuns spre a ține demnitatea sa și mărirea caseĭ luĭ; că în sfârșit nobiliĭ pe cari acest răsboiŭ ĭ-ar pune în aceiașĭ primejdie ca și pe prințul lor, vor puté să se retragă cu dînsul în Germania.

Acest tractat, prin care împĕratul părea să se fi arătat pré generos și a fi oprit pentru sineșĭ numaĭ dreptul onorific de suzeranitate și eventualitatea puțin probabilă cu un prinț așa de tênĕr, d'a dobândi Transilvania în lipsă de moștenitorĭ, era într'adevĕr câștigarea Transilvanieĭ pe sigur de către împĕratul, căcĭ era la mijloc un secret ce puțin în urmă se dete pe față, iar care atuncĭ era cunoscut de toțĭ ceĭ apropiațĭ de Sigismund și prin urmare și de iesuițiĭ ce îl vindeaŭ curțeĭ Austrieĭ; acesta era neputința, constatată de medicĭ, de a împlini datoriile căsătorieĭ. Se ḑice că el fusese legat prin farmecele uneĭ babe fermecătóre numită Ioana, care era a luĭ Ioan Koacok; alțiĭ presupuseră maĭ în urmă că muma luĭ Stefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ĭea în căsătorie pe o fată a eĭ și ne isbutind din pricina vanitățiĭ luĭ Sigismund care preferi pe o nemțóĭcă din familie împĕrătéscă, prin farmecĭ îl legă. Sigismund ce-șĭ cunóscea starea, saŭ că credea că prin sciința medicală îșĭ va puté vindeca neputința, saŭ numaĭ din

mândria de a se vedé aliat cu némul împĕrătesc, dori acéstă căsătorie care fu aşa de fatală ţĕreĭ sale.

După încheierea tractatuluĭ, ambasadoriĭ transilvanĭ primiră darurĭ măreţe şi dându-le audienţa de congediŭ, împĕratul le făgădui că peste puţin va trămite pe principesa Maria-Christina, logodnica luĭ Bathori; dar curtea imperială tot amână acésta sub deosebite pricinuirĭ. Bathori se plânse în maĭ multe rândurĭ şi staturile ţĕreĭ, ce se temeaŭ ca acéstă alianţă cu casa Austrieĭ să nu le fie fatală, ḑiceaŭ în gura mare că şĭ-aŭ bătut joc Nemţiĭ de prinţul lor. Spre a potoli aceste sgomote, Stefan Bocskai care rĕmăsese la Praga, se duse în începutul luĭ Martie, la Gratz, capitala Stirieĭ, unde se căsători ca procurator al stăpânuluĭ sĕŭ Sigismund Bathori cu Maria Christina, faţă fiind archiducele Maximilian, fratele împĕratuluĭ şi Ferdinand, fratele principeseĭ. Bocskai, printr'o ceremonie obicĭnuită în căsătoriile prin procură ale prinţilor, se puse în patul de nuntă, dar Nemţiĭ tot nu trămiseră de o cam dată pe mirésă la soţul eĭ, până în vara următóre.

XXIV.

Domniĭ românĭ nu perdură vremea aşteptând armata luĭ Sigismund ce nu veni şi căutară a se folosi de isbânḑile lor şi de spaĭma ce ele rĕspândise în vrăjmaşĭ. În vreme ce óstea luĭ Aron coprinde Măcinul şi alte cetăţĭ şi rĕscólă tótă Dobrogea, aĭ căreĭ locuitorĭ urînd tirania Turcilor se ridicară cu toţiĭ şi curăţiră ţéra lor de dînşiĭ, douĕ escadróne de Moldo-

venĭ, înaintate în astă provincie, bat în douĕ rândurĭ, douĕ cete însemnate de Turcĭ şi le ĭeaŭ douĕ stindarde; apoĭ Moldodeniĭ se'mpreună cu Dobrogeniĭ revoltaţĭ, se învârtejesc, ĭeaŭ cu sila Kilia şi Benderul, unde eĭ taie în bucăţĭ pe beĭul cu 600 Turcĭ, luând şi multe turme de dobitóce şi merg de asediéză pentru a doua óră Cetatea-Albă, arḑêndu-ĭ împrejmuirile, după ce aŭ răsipit oştirea beĭuluĭ aceleĭ cetăţĭ astfel încât d'abia a scăpat téfĕr, el al optulea, lăsând în puterea Moldovenilor stégurile, tobele, trămbiţile şi cele maĭ multe muniţiĭ ale sale.

Michaiŭ coprinde Ismailul, unde omorî maĭ mult de 1000 de Turcĭ şi găsi 70 tunurĭ de baterie, douĕ din care eraŭ însemnate cu armele împăratuluĭ Ferdinand şi alte douĕ cu ale luĭ Ioan Huniad. Aceste patru tunurĭ Michaĭu le trămise în dar la prinţul Transilvanieĭ* şi după ce lăsă în Ismail, o garnizónă de 2000 Românĭ, trecu apoĭ ĭarăşĭ Dunărea, pustiind oraşele turcescĭ ce maĭ rĕmăseseră în Bulgaria** şi se întórse în grab spre Bucurescĭ până a nu se desghieţa de tot Dunărea. La întórcerea sa în ţéra Românéscă, cu tóte că curgea de treĭ palme apa pe

* Aceste tunurĭ se credea a fi fost luate de Stefan cel Mare în bătălia vestită ce câstigă asupra luĭ Matheiaş-Corvin regele Ungarieĭ la Baia.

** Herrera spune că la Smil, Româniĭ omorîră maĭ mult de 2000 Turcĭ şi găsiră 34 de tunurĭ din cari unele de la Huniad, şi lăsară garnizónă ca la 2000 ómenĭ fiind cetatea tare — Andreiŭ Borestay ḑiçe că Albert Kiraly, la 10 saŭ 6 maiŭ, luă Smilul, după ce cu o trupă de Românĭ a bătut 3000 Turcĭ ce veniaŭ prin Moldova, omorîndu-le 2000 de ómenĭ, luă lesne Silistra şi apoĭ veni la Brăila cu multă pradă.

ghiaţa Dunăriĭ, intrepidul român, cum ḑice De Thou, vitézul domn nesocoti o primejdie aşa de învederată şi trecu cu tótă prada sa de cea-l-altă parte a rîuluĭ.

În vremea acésta Tătariĭ năvăliseră în Moldavia. Pórta, orânduind domn în ţéra Românéscă pe unul numit Ştefan, însărcinase pe capigi-başa şi pe paşa Silistreĭ, cu multă putere de Turcĭ ianicerĭ si de Tătarĭ să-l ducă în scaun. Michaiŭ află de acésta şi trămise pe Albert Kiraly, care întîmpină pe duşman la 16 Martie, îl sparse şi-l fugări, ĭar cetatea Silistreĭ, cruţată până atuncĭ, o asemănă cu pămîntul; apoĭ, ne maĭ întârḑiind Kiraly, se învârteji la oraşul Turtucaia, cale de o ḑi de Ruşcĭuk, o aprinse, ucigênd mulţĭ din locuitorĭ şi se întórse la Bucurescĭ, unde se afla Michaiŭ. Prinţul trămisese de vre-o câte-va ḑile din noŭ pe Mihalcea ca să ĭea Brăila şi să-şĭ răsbune pentru ruşinea ce priimise fiind silit, la cea d'întâĭu asediere, a se depărta. Cetăţuĭa Brăileĭ era închisă cu un zid gros şi întărit cu pălimare de parĭ. Armata tótă ce o împresura, atât Româniĭ luĭ Mihalcea cât şi Unguriĭ luĭ Albert Kiraly pe care Michaiŭ, îndată după întórcerea sa de la Turtucaia, îl pornise la Brăila, în ajutorul luĭ Mihalcea, după mărturia chiar a chronicarilor Turcĭ, se urca la 20 miĭ ómenĭ cu multă artilerie. Garnizóna cetăţeĭ era de 3000 Turcĭ şi nu le maĭ putea veni alt ajutor, căcĭ Dunărea se desgheţase. Când se apropiară creştiniĭ, garnizóna eşi din cetate şi începu a hărţui, dar fu îndată silită a se închide în ziduri spre a se apăra cu tunurile şi cu puscile. Asediatoriĭ deschiseră şi duseră şanţurĭ prin treĭ locurĭ şi grăbiră mult asedierea. Peste 16 ḑile, la 30 Mar-

tie, înconjurații ne maĭ putêndu-se împrotivi, se svătuiră a se preda cu condițiĭ; dar Mihalcea ce era născut din Brăila, nu voia să le dea altă capitulație decât numaĭ voĭa de a eși cu femeile și cu fii lor, fără de a lua nimic din avuția lor. Însă, după multe rugăminte ale luĭ Kara-Cĭauș, Mehemet-Bey și Mustafa-Cĭauș, deputațĭ aĭ garnizóneĭ, căpeteniile unguresciĭ mijlociră și jurară pe credința lor că nu li se va face nicĭ un rĕŭ și că pot lua cu dînșiĭ orĭ-ce vor voi. La 10 Aprilie Brăila capitulă după o asediere destul de prelungită. Așa, până a nu trece dincolo Dunărea, eĭ înbarcară pe corăbiĭ aprópe 1000 cântare de mobile și scule ale lor și începură a eși din cetate spre malul Dunăreĭ plângênd și țipând tare; dar aĭ noștri zărind că sub straele lor eraŭ și banĭ și că încă și în pânĭ aveaŭ ascuns aur topit, orbițĭ de dragóstea jafuluĭ la care fórte mulțĭ se deprinseră cu paguba disciplineĭ, călcară credința dată și se aruncară asupra sĕrmanilor Turcĭ, începênd a despuia pe uniĭ, pe alțiĭ maĭ însemnațĭ a-ĭ lua robĭ și pe vreo câțĭ-va a-ĭ și ucide. Kara-Cĭauș, vĕḑênd acéstă călcare a capitulațieĭ, le striga: «Mincinoșilor! este óre vre o religie «care să ĭerte ceĭa ce facețĭ?» Atuncĭ Albert Kiraly cu cele-l-alte capete ale armateĭ puseră mâna pe săbiĭ spre a opri pe creștinĭ de a maltrata pe Turcĭ, uciseră vre o câțĭ-va din ceĭ maĭ îndărătnicĭ și ocrotiră trecerea acestor nenerocițĭ pe cel-l-alt mal al Dunăreĭ.

XXV.

În vreme ce Michaiŭ se străduia cu atâta virtute împrotiva dușmanuluĭ din afară, zavistia boerilor semăna semința împărecherilor din lăuntru. O sémă de boierĭ, vĕḑênd energia și calitățile deosebite ce desvolta Michaiŭ, se temură că acest om eroic să nu curme puterea și supremația ce cu atâta nevoie isbutiseră a întemeia în stat asupra putereĭ domnescĭ. Incepură a vedea într'însul un urmaș al acelor domnĭ ca Mircea, Dracul, Țepeș, cari într'o vreme sdrobĭaŭ vrăjmașul din afară și apăsaŭ puternic dimpreună cu facțiile, anarchia si partitele din întru și libertatea publică. Alțiĭ din descurajare, socotind că răsboiul început nu va puté fi tot așa norocos până la sfârșit, alțiĭ încă mânațĭ ca tot-d'a-una de patima ambițieĭ și a ureĭ individuale, tóte aceste facțiĭ în sfârșit, în capul cărora era banul Manta, se uniră și complotară ca să dobóre pe Michaiŭ și să cheme pe Turcĭ. Complotiștiĭ băgară fără de veste în Craiova un corp de cincĭ miĭ Sârbĭ, strînșĭ în léfă de dînșiĭ și se sculară pe față în contra domnuluĭ. Acesta trămite îndată la Craiova un corp de oștire care năpădesce în oraș, sdrobesce pe răsvrătitorĭ și gonesce pe străinĭ până iĭ trece în not Dunărea. Michaiŭ se purtă cu multă mărinimie către boieriĭ, dușmaniĭ luĭ; iĭ ĭertă pre toțĭ împreună cu capul lor, banul Manta care, după cum spune Walter, trăĭa încă la 1598. Apoĭ acea oștire din Craiova merse sub Albert Kiraly de triumfă prin flacărĭ de orașul Nicopoli; dar, după

atâtea isprăvĭ măreţe şi strălucite, Românii cercară şi o perdare. Farcaş, avênd cu sine un corp de 3000 Românĭ, Sârbĭ şi Ungurĭ, fu înşelat de doĭ custodĭ românĭ cumpăraţĭ de Turcĭ cu 2000 aspri ca să-ĭ vestéscă că vre o sută de Turcĭ pradă pe locuitoriĭ din préjma Vidinuluĭ şi că-l rógă aceĭ locuitorĭ să alerge în ajutorul lor. Farcaş încredĕtor se duce şi cade în mijlocul uneĭ armiĭ de 30,000 Turcĭ sub un agă; ceĭ maĭ mulţĭ din ostaşiĭ sĕĭ, împresuraţĭ de vrăjmaşĭ, periră. El numaĭ cu puţinĭ, putu scăpă. Acéstă perdere uşóră îşĭ avu însă compensaţia sa cu atâtea alte biruinţe şi în sfârşit cu luarea Brăileĭ.

XXVI.

Coprinderea Brăileĭ încheie într'adevĕr gloriósa campanie din ĭérna 1595, fără sémăn póte în istoria lumeĭ. Nicĭ o dată simţimêntul libertăţiĭ nu îmbărbătă maĭ puternic inima unuĭ popor; patru lunĭ d'a-rândul, nesocotind rigórea ĭerniĭ, nicĭ numĕrul cel mare al duşmanuluĭ, pururea în câmpul bătălieĭ, mereŭ ca nisce uriaşĭ, s'aŭ răsboit Româniĭ din ambele ţĕrĭ. Într'o vreme aşa de scurtă, eĭ se luptară în ḑece bătăliĭ însemnate, împrăştiară maĭ multe armate duşmane, coprinseră ca la douĕ-ḑecĭ şi cincĭ oraşe marĭ şi puternice şi cetăţĭ * şi prădară în laturile lor

* Printre oraşele coprinse de Românĭ în astă campanie figuréză Oraşul de Flocĭ, Brăila, Ruşciukul, Turnul, Isakcea, Hîrşova, Măcinul, Silistra, Ismailul, Chilia. Benderul, Cetatea-Albă, Baba, Siştovul, Cernavoda, Oblucița, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtukaia, Nicopoli, Vidinul, Vracea.

maĭ multe miĭ de sate. Constantinopolul însuşĭ îĭ vědu pustiind prin fer şi flacărĭ până la porţile sale! Privind în total acéstă campanie, imaginaţia este isbită de atâtea îndrăzneţe întreprinderĭ săvârşite, ca într'un vârtej de vitejie, de un popor setos de libertate, trăsărind sub impulsia unuĭ geniŭ răboĭnic.

CARTEA II

CĂLUGĂRENIĬ

(Aprilie 1595—Decemvrie 1595.)

I.

Incă de la cele d'intâiŭ triumfurĭ ale Românilor din acéstă ĭérnă, spaĭma şi gróza ce coprinsese tabĕra şi ţinuturile de margine ale împĕrăţieĭ turcescĭ intrară şi în Constantinopole şi pătrunseră până şi în saraiụl unde trăia traiŭ desfătat şi fără grijă desfrânatul sultan Murat al III-lea. Vaetele şi cârtirile poporuluĭ, demolarisarea ostaşilor, a ianicerilor chiar, cari nu maĭ voiaŭ a merge la răsboiŭ sub pricinuire că nu li se plătesc lefile, îl înfiorară de frică şi îl siliră a se gândi şi la trebile împĕrăţieĭ sale. Vistieria fiind sleită cu totul, fu silit a lua din casa sa banĭ spre a mulţumi oştile ce cârtiaŭ cu obrăznicie, făcênd adesea şi rǎscóle. Spre a îmbărbăta spritele spăĭmântate ale ostaşilor de pe margine, le trămise stégul cel sânt ce se ḑicea

a fi fost al profetuluĭ Mahomet şi care, luat de maĭ nainte de la Egipt, fusese până în acea ĭérnă cu sânţenie păstrat în Damasc. Dar fiinţa de faţă a stéguluĭ profetuluĭ chiar nu putu încuragĭa pe ostaşĭ, carĭ acum, cu totul demoralisaţĭ, nu maĭ îndrăznĭaŭ a da faţă cu duşmanul. Sultanul porunci atuncĭ a se face rugăciunĭ publice în piaţa cailor (At-meĭdan saŭ vechiul Hipodrom) în dosul arsenaluluĭ; viziriĭ, şeiciĭ, legiştiĭ, preşedinţiĭ cancelarieĭ stătură acolo de faţă din porunca luĭ. Vestile ce maĭ veniră de la Dunăre adăogiră amarul inimeĭ sale şi-ĭ pricinuiră mórtea. pe care el o presimţise maĭ dinainte şi o grăbi printr'o temere superstiţiósă. Saatgi-Hasan (Hasan cĭasornicarul), comisul sěŭ favorit, visă un vis în care juca un rol cu sultanul Suleĭman, şeicul Emir-Estivi şi sultanul Murat. Visul acesta era aşa de cĭudat în cât el nu se putu opri d'a-l descrie stăpânuluĭ sěŭ. Spiritul superstiţios al luĭ Murat III se impresionă fórte de acest vis şi treĭ ḑile după aceia, apucându-l cârceĭ la stomac, creḑu că i s'a apropiat cĭasul morţiĭ. El porunci atuncĭ comisuluĭ sěŭ să jertféscă cincĭ-ḑecĭ şi doue de oĭ din care patru negre, opt pestriţe şi patru-ḑecĭ albe, de pe cum spusese moşul sěŭ Suleĭman în visul luĭ Hasan şi, spre a-şĭ împrăştia posomorîta melancolie, se duse în grădinile seraiuluĭ şi se odihni în kioşkul zidit de curând de Sinan-Paşa pe malul Bosforuluĭ, de unde din dóuě părţĭ se vedeaŭ sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul sěŭ, porunci musicanţilor odăieĭ sale să ḑică un cântec de jale ce începea prin aceste cuvinte: «Sunt împovărat de sarcína relelor mele; o «mórte! fiĭ într'acéstă nópte mereŭ alăturĭ cu mine.»

Indată două galere egyptene înaintară spre port; tunurile lor salutând, curmară aceste cântări jalnice, făcênd să plesnească geamurile kioşkuluĭ şi să cadă în bucăţĭ. Acéstă împrejurare fórte naturală fu privită de Murat ca un semn rĕŭ. «Odinióră, dise el, tu«nurile floteĭ întregĭ n'aŭ făcut nicĭ o smintélă aces«tor ferestre şi acum tot se sdrobesce la sgomotul ar«tilerieĭ acestor galere; vĕd că s'a sfârşit cu vĭéţa «mea ca şi cu kioşkul!» şi lacrămile inundară obrajiĭ şi barba luĭ. Sculându-se apoĭ d'acolo, el intră în odaia sa, unde se aruncă pe o sofa cu inima apăsată de temere şi mâhnire. Chiar în nóptea aceia îşĭ dete sufletul (16 Ianuarie 1595). Mórtea luĭ fu ţinută secretă până sosi de la Magnesia (28 Ianuarie) fiul sĕŭ Mahomet, care fuşese la vreme însciinţat de muma sa veneţianca Baffa. Indată ce el desbarcă la kioşkul luĭ Baĭazet, tunurile saraiuluĭ şi pristaviĭ în pieţe vestiră mórtea luĭ Murat III şi înălţarea luĭ Mahomet al III-lea. Toţĭ slujbaşiĭ alergară spre a-ĭ aduce închinăciune. Noul sultan era un prinţ crud, afemeiat şi muĭat de tot prin plăcerile care îl făcură să piardă înfocarea ce avea maĭ întîiu spre răsboiŭ. După ce săvârşi îngropăcĭunea tătăluĭ sĕŭ cu multă pompă, Mahomet III porunci să-ĭ aducă înainte pe toţĭ fraţiĭ sĕĭ, în numĕr de nouĕ-spre-dece; aceştĭ fecĭorĭ şi douĕ-decĭ şi şépte fete remăseseră numaĭ din o sută doĭ copiĭ ce avusese Murat III cu deosebite neveste. Mahomet cu o făţarnică milă mângâiă temerile fraţilor sĕĭ şi faţă cu dînşiĭ dete poruncĭ pentru ceremonia tăieriĭ lor împrejur; dar, ducêndu-ĭ apoĭ în camere despărţite, pentru ca vaietele lor să remână tăinuite, trămise muţĭ cu fatalul laţ

de-ĭ sugrumară pe toţĭ. Din aceste nenorocite jertfe ale unuĭ obiceiŭ barbar, patru luaseră óre-care grad de desvoltare, fiind crescuţĭ cu multă îngrijire. Acela ce da maĭ multe sperărĭ era sultan Mustafa, împodobit cu cunoscinţe literare, care aflând mórtea tătăluĭ sĕŭ exprimă presimţirea sórteĭ sale într'un distic elegiac. După aceĭa, sultanul porunci să arunce în mare şépte-spre-ḑece róbe însărcinate ale tatăluĭ sĕŭ. Adoua ḑi el puse de aduse înainte-ĭ trupurile fraţilor sĕĭ omorîţĭ, le închise în sicrie de chiparos, le împodobi cu turbane şi pene de cocorĭ şi, cu alaĭu mare, le duse de le ingropă lângă tatăl sĕŭ.

II.

Acéstă nouă stăpânire care începea prin un aşa de sângeros ospĕţ de fraţĭ, fu primită de osmanliĭ cu o tristă presimţire. Nicĭ o dată până atuncĭ împĕrăţia otomană nu se aflase în aşa cumpĕnă de peire. Oştirile din Constantinopole, nemulţumite că sultanul fără scirea lor s'a urcat pe tron, îl primiră cu o răscólă înfricoşată, prădară oraşul, voiră a izbi şi saraiul şi d'abea cu vĕrsărĭ marĭ de banĭ ce li se făcu, se liniştiră. Din afară împĕrăţia era pustiită de Românĭ, Bulgarĭ, Sârbĭ, Ungurĭ rĕsculaţĭ, al căror esemplu tóte cele-l-alte popóre creştine din Turcia staŭ gata a-l urma. Armatele musulmane demoralisate cu totul fugĭaŭ de bătaie, în vreme ce staŭ semeţe dinaintea căpeteniilor lor şi adesea se resculaŭ asupră-le. Pe lângă acestea o fómete cumplită coprinse atât taberile de margine cât şi Constantinopolul şi, ca cum paharul

relelor nu era destul de plin, îngrozitórea ciumă îşĭ împreunase cu dînsa pustiirile sale. Atuncĭ, în acele grele şi amarĭ minute, Turciĭ, aceştĭ cruntĭ şi trufaşĭ cuceritorĭ a şépte-ḑecĭ de popóre, staŭ înmărmurițĭ şi cu durere îşĭ întorceaŭ ochiĭ către pustiile Asieĭ de unde aŭ venit şi unde cred că sunt menițĭ a se întórce. Prorociĭ, ce de mult circulaŭ printre mahometanĭ, făceaŭ pe acest popor fatalist, mistic şi creḑĕtor în minunĭ, a crede că acel cĭas atât de temut, acum a sosit. Se ḑicea într'adevĕr că prorocul Mahomet murind fu întrebat câtă vreme va ține statul şi religia sa, şi că el, nerĕspunḑênd nimic, rădică numaĭ mânile sale în sus arătând cele ḑece degete, aceĭa ce sectatoriĭ Coranuluĭ tălmăciră că va să ḑică *ḑece*, *o sută* saŭ *o mie* de anĭ. Apoĭ cele-l-alte doue soróce trecênd, rĕmăsese sorocul fatal de o mie de anĭ, care tocmaĭ atuncĭ se împlinise. Se credea şi se ḑicea ĭară că, precum oraşul Constantinopole şĭ-a tras mărirea luĭ de la un Constantin şi apoĭ a fost luat şi sdrobit sub un alt Constantin, şi, precum împĕrăția romană a început a înflori maĭ cu sémă sub un August şi se perdu sub un alt August, asemenéa şi domnirea Stambuluĭ şi împĕrăția grécă coprinsă de un Mahomet, aŭ să se sdrobéscă şi să se prăpădéscă sub un alt Mahomet, şi toțĭ bănuiaŭ că acest noŭ sultan, cu numele Mahomet, va fi cel preursit pentru căderea împĕrățieĭ. Se maĭ ḑicea asemenĭ că la anul 1453, când s'a luat Constantinopolul de Mahomet II, se ivise o prorocie care spunea că acest oraş va intra ĭarăşĭ în stăpânirea creştinilor după doĭ-spre-ḑece *anĭ-lunĭ*, socotelă arabică dupĕ care un *an-lună* coprinde doĭ-spre-ḑece

anĭ d'aĭ noştri, — şi aşa de dóuĕ-spre-ḑece orĭ doĭ-spre-ḑece anĭ, adecă 144 anĭ, adăogindu-se cu 1453, da anul 1597, ce era preursit pentru căderea împĕrăţieĭ turcescĭ. Mult maĭ multe şi maĭ curióse eraŭ prorociile ce circulaŭ printre creştinĭ şi înflăcăraŭ de sperare imaginaţiile lor. Eraŭ nisce prorociĭ vechĭ ale luĭ Metodie episcopul de Patras, ale luĭ Leon împĕratul-filosof cu tablourile profetice ce i se atribuiaŭ şi care vestĭaŭ surparea împĕrăţieĭ turcescĭ de către un om de viţă veche: «ĭată păstorul, ḑicea astă din «urmă prorocie, carele va ucide pe lupul ce dorĭa sa «mănânce óĭa; păstorul îl va ucide şi-l va găsi om. «Astfel va peri cel ce a stăpânit prin silă.» Apoĭ venĭaŭ prorociile luĭ Merlin, care ḑiceaŭ că unul încoronat cu treĭ coróne va sdrobi împĕrăţia turcéscă şi că înainte de acéstă dărămare va cădé asupră-ĭ o bólă urîtă şi gróznică (precum era cĭuma de atuncĭ); în sfârşit cea maĭ rĕspândită prorocie era a astrologuluĭ Antonie Torquato de la Ferrara, care trăise pe la 1480 pe timpul luĭ Mateiŭ Corvin, craĭul Ungarieĭ. El pretindea că împĕrăţia otomană va cădé când va ajunge la al XIII-lea saŭ al XIV-lea sultan şi nu va trece maĭ mult de anul 1596, căcĭ atuncĭ i se va întîmpla un ce gróznic şi de mórte, din pricină că murind sultanul domnitor se vor ivi atâtea certurĭ şi lupte între ceĭ maĭ marĭ aĭ statuluĭ încât se vor sfăşia uniĭ pe alţiĭ şi asemenea vor păţi şi de către străinĭ. Atuncĭ creştiniĭ vor lua înapoĭ Ungaria şi vor face multe năvălirĭ în împĕrăţia turcéscă, care va fi încă necăjită şi de o mare cĭumă şi de o fómete crudă. Apoĭ, creştiniĭ îmbărbătaţĭ şi înfocaţĭ cu atâta îndrăznélă şi grabă şi puterĭ,

vor trece marea, încât tótă creştinătatea se va vedé de-o-dată în arme la rĕsărit, unde va păré maĭ mult a fi sburat decât a fi trecut. Atuncĭ Turciĭ se vor creştina şi ambele bisericĭ şi ambele împĕrăţiĭ se vor face una sub un singur împĕrat creştin. Apoĭ, pe lângă aceea, Mahomet III se întîmplase a fi al XIII-lea sultan după Osman cel d'întâiŭ. Cĭuma, fómetea, răsboĭul, mórtea sultanuluĭ Murat, răscóla oştirilor, sfâşierile celor marĭ între partidele duşmane ale vizirilor Sinan şi Ferhad, tote se împreunase spre a da temeiŭ acestor prorociĭ. Dar cea maĭ bună prorocie, observă fórte bine un analist contimporan, ar fi fost sabia şi unirea creştinilor; nenorocire însă că acéstă din urmă, ca în tot de-a-una când se fac asemenea legăturĭ contra Turcilor, lipsi şi astfel tóte prorociile rĕmaseră zadarnice şi eşiră de minciună.

III.

Câte-va ḑile după întronarea noului sultan, Sinan-Paşa fu scos din vizirat şi surghĭunit la Malgara iar în locu-ĭ se numi rivalul sĕŭ Ferhad-Paşa (16 Fevruarie), care tot deodată primi şi comanda maĭ presus a armateĭ, cu poruncă d'a porni asupra ţĕreĭ Românescĭ. Se ḑicea că Ferhad ar fi isbutit a surpa pe Sinan-Paşa încredinţând pe sultanul cum că Mihaiŭ-Vodă şi Sigismund Bathori s'aŭ revoltat numaĭ din ura ce aveaŭ către Sinan iar nu din ura lor către Turcĭ. Ferhad-Paşa poreclit *Characlan* (şérpele negru), era de origine arnăut. El fusese crescut în saraiŭ şi, deosebindu-se în tótă vremea prin vitejia şi înţelepcĭunea sa, ajunse ĭute în cele maĭ marĭ slujbe ale îm-

pěrăţieĭ şi acum pentru a doua óră fu învestit cu puterea vizirescă. Noul mare vizir adună îndată la divan pe toţĭ viziriĭ, pe muftiul, pe cadiaskerĭ, pe nisamgiul pe ceĭ patru defterdarĭ, precum şi pe agiĭ ianicerilor şi aĭ bulucilor spre a se svătui dacă trebue să se îndrepteze spre Buda saŭ spre ţara Românéscă. Divanul se învoi la acéstă din urmă părere. Vizirul porunci la toţĭ paşiĭ vecinĭ a-şĭ concentra oştirile la Ruşcĭuk, unde să se adune şi materialele cu lucrătoriĭ trebuincĭoşĭ spre a face pod pe Dunăre; paza acestuĭ post până la sosirea sa fu încredinţată luĭ Lala-Mahomet-Paşa beiler-beiŭ de Anatolia, care şi porni îndată spre Dunăre. Beiler-beĭul Rumelieĭ Asan-Paşa, care se numise în locul luĭ Mahomet-Paşa, fecĭorul luĭ Sinan-Paşa, şi care tot într'o vreme comanda cetatea Vidinul, primi poruncă să pregătéscă acéstă trecere. Pe când marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopole cu pregătirile îngrozitóreĭ sale expediţiĭ în contra ţěriĭ Românescĭ, o răscólă a spahiilor, aprinsă prin zizaniile vrăjmaşilor sěĭ, Sinan-Paşa şi Cicală-Paşa, turbură liniştea capitaleĭ şi era p'aci să-l rěstórne din vizirat şi să-ĭ rěpună şi viéţa; dar, prin vĕrsărĭ de banĭ şi cu sprijinul ce avu de la ianicerĭ, putu lesne s'o răsipéscă (21 aprilie, 1595). După domolirea acesteĭ răscóle, marele vizir eşi cu alaĭu din Constantinopole, joĭ în 26 aprilie şi tăbărî la Daut-Paşa, ducênd cu sine 10,000 ianicerĭ sub Zagargi-Paşa, tótă călărimea cu léfă ce rěmăsese la Pórtă şi călărimea străină atât din aripa dréptă cât şi din aripa stângă. Corturile armateĭ se scoseseră cu câte-va ḑile maĭ înainte şi se armase ḑece galere, pe care încăr-

cându-le cu tunurĭ şi alte munițiĭ, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce la Ruşcĭuk. Al doilea vizir, Ibraim-Paşa, fu numit caimacam în lipsa luĭ Ferhad şi rĕmase în Constantinopole împreună cu aga ianicerilor pentru paza oraşuluĭ şi cârmuirea trebilor împĕrăţieĭ. Caimacamul era duşman taĭnic al viziruluĭ şi, cu tóte că în public se arăta că se ocupă cu pregătirea şi adunarea oştirilor şi a armelor spre a le trămite luĭ Ferhad, în faptă însă se silĭa cât putea să răsipéscă tóte pregătirile făcute. Vĕḑênd Ibraim-Paşa că vizirul trămitea din cale curier după curier, scriind sultanuluĭ că se apropie de hotarele ţĕreĭ Românescĭ cu o mână de soldaţĭ rĕŭ armaţĭ şi că-l rogă a trămite îndată oştile ajutătóre, el se puse de arătă sultanuluĭ că pricina pentru care oştile se adună încet şi merg cu greŭ către hotar nu e, după cum se ḑice, căcĭ lor le e témă a merge împotriva Românilor, dar căcĭ ele urăsc pe Ferhad-Paşa şi nu vor a se bate sub dînsul cu duşmanul. Spre adeverirea ḑiselor luĭ, el scóse de marturĭ dinaintea sultanuluĭ pe muftiul Bostan-Zadel, pe cadiaskerul Baki, pe viziriĭ Gerah-Paşa, Hasan-Paşa şi pe fecĭorul luĭ Cicala-Paşa, toţĭ partisanĭ aĭ luĭ Sinan, cumpăraţĭ de dînsul cu vre o câte-va pungĭ de sechinĭ şi carĭ toţĭ adeveriră arătarea luĭ Ibraim. Acésta începu a face impresie asupra minţeĭ sultanuluĭ.

În vreme ce aceste intrigĭ în Constantinopole urḑĭaŭ peirea luĭ Ferhad-Paşa, el înainta în calea sa. Plecând de la Daut-Paşa în 30 Aprilie, ajunse la Cĭorli, unde porunci de a forma un trup de 1000 ómenĭ puşcaşĭ şi dete luĭ Husein-Beĭ comanda spahiilor. Aceĭ 1000 puşcaşĭ se luaŭ din tot locul unde tabăra armia şi ceĭ

ce se înrolaŭ salutaŭ în tóte dilele pe marele vizir dinaintea cortuluĭ sĕŭ pe la treĭ saŭ patru cĭasurĭ de pe ameadĭ. În cele d'întâiŭ dile ale luneĭ Maiŭ ajunse vizirul la Andrianopole şi făcu scire că va zăbovi acolo dece dile. În 13 Maiŭ, până a nu pleca din Andrianopole vizirul, potrivit vecheĭ şi statorniceĭ dorinţe a Porţeĭ, şterse drepturile ce principatele Moldavia şi ţéra Românéscă îşĭ păstraseră prin capitulaţiile lor şi le declară provinciĭ ale împĕrăţieĭ turcescĭ *(ialeti)*. El numi de paşă în Moldavia pe Gĭafer-Paşa, fostul beĭler-beĭ al Servanuluĭ şi în ţéra Românéscă pe Šatîrgi-Mehmet-Paşa şi, luând în privire sperarea viitórelor lor veniturĭ, li se puse condiţiĭ ca să aibă a ţinea fie-care câte 1000 soldaţĭ cu cheltuiala lor. Fiind că acum ambele principate eraŭ reduse în starea celor-l-alte provinciĭ ale împĕrăţieĭ, vizirul dete slujba de defterdar în ambele ţĕrĭ luĭ Mehmet, beiŭ de la Ieni-Scheker şi într'aceiaşĭ vreme, hotărî 12,000 ómenĭ în léfă drept garnizona acolo.

IV.

Pe când acest nor ameninţător de grósnică vijelie se apropia de ţéra lor, Româniĭ aflară că un convoiŭ fórte bogat în banĭ şi bucaţe trecea din Constantinopole spre Ungaria. «Mirosul acesteĭ prădĭ scóte pe «aceştĭ leĭ din vizuinele lor şi îĭ împinge a face tot spre «a o dobândi,» dice istoricul frances Montreux. Oştile române întîmpinară pe turciĭ ce povăţuiaŭ acel convoiŭ. Lupta ţinu multă vreme cu noroc schimbat, până când curagiul isbuti şi aĭ noştri luară treĭ corăbiĭ încărcate.

Vestea că se apropie armata luĭ Ferhat-Pașa nu'ĭ putu face de a se lăsa de acea dobândă. Cât-va după acésta Sigismund Bathori în Ardél trămise pe cel maĭ vestit general al sĕŭ, George Borbeli, în banat la Caransebeș și Lugoș. Cu tóte că avea cu sine puținĭ ostașĭ, Borbeli coprinse prin silă douĕ castelurĭ turcescĭ, anume Bocșa și Varsoșĭ, dar garnizónele turcescĭ de la Lipova, Giula, Csanad și Ieneŭ, aflând prin spionĭ că orașul Iofö se afla fără garnizonă, voiră a se folosi de lipsa oștirilor luĭ Borbeli din Ardél și, cu puterĭ unite, năvăliră în acéstă țéră, coprinseră Iofö cu șépte sate din prejur, unde trecură tot prin foc și sabie și duseră pe locuitorĭ în robie. Aflând Bathori acésta, spre a-șĭ rĕsbuna, pornesce din Alba-Iulia o cétă de oștire alésă de coprinde Totvaragia, măcelărind garnizona. Acéstă cétă se unesce apoĭ cu Borbeli care bătea Făgetul și, după ce-l ĭeaŭ, plécă asupra pașiĭ de la Temișóra care, unindu-se cu beiĭ de la Lipova, Giula, Csanad și Ieneŭ, cu marĭ puterĭ alérgă asupră-ĭ. În bătălia însemnată ce urmă, creștiniĭ rĕmaseră biruitorĭ. Pașa Timișóreĭ abia scăpă cu fuga; ĭar beiĭ Giuleĭ și Csanaduluĭ fură prinșĭ, viéța lor nu maĭ fu crutată; toțĭ ceĭ-l-alțĭ prinșĭ fură ucișĭ în fața armieĭ creștine. În urma acestora Borbeli merse să bată cetatea Lipova.

V.

În acéstă ĭérnă puterea răsboĭuluĭ fiind în țéra Românéscă și Moldavia, Ungaria rĕsuflă puțin de mișcările armelor. Sinan-Pașa de la Belgrad, de unde ĭerna, află prin fugarĭ renegațĭ, silințele și umbletele prinți-

lor creştinĭ pentru o mare legătură împrotiva Turcilor. Spre a domoli focul cu care aceştia se pregătiaŭ la răsboiŭ, meşteşugitul vizir credu că ar fi bine să facă a străluci dinaintea ochilor lor o mincinósă lucóre de pace. Spre acest sfârşit făcu împĕratuluĭ o propunere de pace, dar puind condiţiĭ grele care era ncredinţat că nu vor fi primite. Unele din aceste condiţiĭ eraŭ: d'a plăti tributul anilor trecuţĭ, a îngriji pentru trimiterea luĭ regulată în toţĭ aniĭ de aci înainte şi a nu da nicĭ un ajutor Ardelenilor, Muntenilor şi Moldovenilor, revoltaţĭ asupra Porţeĭ, nicĭ a le lua parte în viitor; de unde nu, ameninţa Sinan că, în primăvara viitóre, va merge să bată Viena. El tracta încă în propunerea sa pe tótă naţia nemţéscă cu un mare dispreţ, dicênd că Nemţiĭ sunt nisce laşĭ care nu pot suferi nicĭ fómea nicĭ căldura şi că sunt bunĭ numaĭ d'a bea şi d'a mânca. La aceste condiţiĭ aspre şi cuvinte ocărîtóre, împăratul rĕspunse cu vrednicie arătând că o cercare rea va dovedi îndată luĭ Sinan că Nemţiĭ sciŭ a se bate cu ferul; că zadarnicile sale ameninţărĭ nu-ĭ sunt de nicĭ un folos, de vreme ce are a face cu bărbaţĭ, iar nu cu copiĭ carĭ se sparie de cel maĭ mic sgomot. Apoĭ lepădând condiţiile turcescĭ, propuse altele cu totul împotrivitóre, între care şi aceia ca Sinan să dea înapoĭ tóte castelurile coprinse şi pe toţĭ prinşiĭ şi ca Pórta să se lepede de nedreptele eĭ pretenţiĭ asupra Moldavieĭ şi ţĕreĭ Românescĭ, ţĕrĭ vechĭ feudatare ale coróneĭ Ungarieĭ. Într'acest chip se zădărniciră tóte aceste vorbirĭ despre pace.

Sinan Paşa fu apoĭ chemat la Constantinopole şi depărtat din vizirat, după cum am vĕdut înapoĭ şi, în lo-

cu-ĭ veni Hasan-Paşa cu beiler-beĭul Grecieĭ, fecĭorul luĭ Sinan Paşa, şi cu nisce domnĭ şi boerĭ pribegĭ din ţéra Românéscă şi Moldavia, carĭ din ambiţie călcând legea şi datoria lor, sub stégurile turcescĭ se luptaŭ în contra creştinilor.

Împăratul începu atuncĭ a se găti cu tótă silinţa spre a urma răsboiul în primăvéra viitóre. El chemă pentru 8 Februarie, 1595, adunarea staturilor Ungarieĭ la Presburg şi ale Boemieĭ la Praga, pe ḑiua de 9 Fevruarie. Archiducele Mateiŭ deschise adunarea Staturilor Ungarieĭ, cerêndu-le mijlóce spre a urma cu isbândă răsboiul de primăvéra viitóre. Cererea i se împlini hotărîndu-se de adunare o dajdie de obşte pentru toţĭ, fie de orĭ ce rang ar fi şi orĭ ce privilegiŭ ar avea. Dieta de la Praga o deschise însuşĭ împăratul şi, mulţumind staturilor pentru zelul lor şi puternicele ajutóre în banĭ şi ómenĭ ce dedeseră spre susţinerea glorieĭ numeluĭ de creştin, el le descrise starea lucrărilor răsboiuluĭ. El le spuse că rugase pe papa, pe craĭul Spanieĭ, p'al Polonieĭ şi Suedieĭ, pe marele duce al Muscalilor şi pe mulţĭ alţĭ prinţĭ străinĭ, cum şi pe prinţiĭ Germanieĭ la dieta de la Ratisbona, şi că spera că toţĭ îşĭ vor uni puterile cu ale luĭ împrotiva duşmanuluĭ. El le vorbi apoĭ de legătura ofensivă şi defensivă a prinţilor Ardéluluĭ, Moldavieĭ şi ţěreĭ Românescĭ, de trofeele şi biruinţele lor şi încheia cerênd staturilor ajutóre în ómenĭ şi banĭ. Staturile îĭ deteră pentru Boemia, Moravia, Silesia şi Luzacia, 600 călăreţĭ şi 10,000 pedestraşĭ, carĭ de la începutul luĭ Maiŭ şi până la sfârşitul luĭ Noemvrie trebuiaŭ să slujéscă cu cheltuiala lor în armata împěrătéscă. Împěratul numi maĭ mare peste oştile sale în Un-

garia pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în răsbóie pe acele vremĭ şi-l cinsti cu titlul de principe.

VI.

În vreme ce ambele împĕrăţiĭ se gătiaŭ cu atâta silinţă spre a purta cu putere răsboiul, unirea voevoḑilor Ardéĭuluĭ, Moldavieĭ şi ţĕreĭ Românescĭ, care, după cum vĕḑurăm, fusese de mare folos causeĭ creştinătăţiĭ, fu în primejdie de a fi sdrobită, şi aceste ţĕrĭ, acuma aşa ameninţate de Turcĭ, în nevoia de a deschide răsboiŭ între dînsele. Înţelepciunea luĭ Mihaiŭ-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire; dar sĕmânţa de vrajbă ce se aruncă atuncĭ, rodi mult maĭ apoĭ, zădărnici tot sângele ce se vĕrsase pentru causa creştinătăţiĭ, asvârli aceste treĭ ţĕrĭ în valurĭ şi în nenorocirĭ cumplite şi mântui împărăţia turcéscă de peirea ce o ameninţase. Sigismund Bathori, nestatornic şi zadarnic, se trufi şi se înălţă cu mintea de când tractă şi se rudi prin căsătorie cu împĕratul nemţesc, şi începu de o dată prin usurpare, a se întitula prinţ al ţĕreĭ Româneseĭ şi al Moldavieĭ, arătând prin acésta dorinţa sa de a schimba tractatul de alianţă ce făcuse cu domniĭ românĭ într'un tractat de suzeranitate a luĭ asupră-le. Evenimentele timpurilor păstraseră aceste treĭ principate, Ardélul, ţéra Românéscă şi Moldavia, singure, isolate, între împărăţia Turcéscă, împĕrăţia nemţéscă şi crăia Polonieĭ. Era óre-cum firesc lucru ca orĭ-care d'intre stăpânitoriĭ din aceste treĭ ţĕrĭ ce se simţia în putere, să caute a le uni într'un singur stat şi a reîntrupa ast-fel vechia crăie a Dacieĭ. Maĭ mulţĭ prinţĭ ro-

mânĭ şi Ungurĭ o ispitiră; dar ceia ce împingea pe Românĭ către acésta era dorinţa d'aşĭ constitui unitatea lor constituţională, d'a se uni între sine fraţĭ de aceĭaşĭ limbă şi sânge, în vreme ce Unguriĭ nu era împinşĭ decât de vechia şi statornica lor dorinţă d'aşĭ întemeia supremaţia lor asupra întregeĭ naţiiĭ române şi, călcând'o în picióre, a da împărăţieĭ lor ţĕrmurile Măreĭ Negre. Lupta intre aceste tendinţe împotrivitóre ale Românilor şi ale Ungurilor zădărnici tóte întreprinderile de a reîntemeia regatul Dacieĭ şi acéstă rivalitate naţională aduse robirea comună.

Tocmaĭ în minutul când se cerea încredere reciprocă şi unire, nesocotitul Bathori, maĭ mult din zădărnicie, aprinse torţa acum stinsă a vechilor urĭ naţionale. Proiectele luĭ ambiţióse găsiră partisanĭ nu numaĭ în Ardél, dar încă în Moldavia şi ţéra Românéscă. Cu tot meritul ce Aron Vodă îşĭ dobândise prin resculárea luĭ asupra Turcilor, Moldoveniĭ tot nu puteaŭ uĭta tiraniile luĭ de maĭ nainte. În înţelegere cu Sigismund Bathori se urzi asupra luĭ Aron Vodă un complot între boeriĭ moldovenĭ, în capul cărora sta aga Răsvan ce comanda guardia de Ungurĭ a acestuĭ domn. Sub pricinuire că s'ar fi prins nisce scrisorĭ scrise de mâna luĭ Aron, care dovediaŭ că el se afla în înţelegere cu Turciĭ şi cu cardinalul Andreiŭ Bathori din Polonia, vĕrul prinţuluĭ Sigismund, un trup de oştire din Ardél, sub comanda luĭ Gaspar Cornis şi Francisc Daczo, intră fără veste în Iaşĭ şi împreună cu Răzvan, ridică pe Aron cu soţia şi feciorii luĭ, la 23 Aprilie 1595 şi-ĭ duse sub pază în Ardél, sub pretext ca să se apere şi să se desvinovăţéscă către Si-

gismund. Dar acesta îl închise în castelul Vinţuluĭ, orăşel pe Mureş, puţin departe de Alba-Iulia, vestit printr'o fără-de-lege a curţeĭ Austrieĭ, mórtea cardinaluluĭ Martinuţiŭ, (1551) care fu ucis de generalul spaniol Castaldo. Nu se scie dacă Aron-Vodă a fost vinovat întru adevăr de trădarea ce a motivat arestarea luĭ saŭ dacă a cădut jertfă ambiţieĭ luĭ Răsvan şi luĭ Bathori. Nimenĭ n'a vědut acele scrisorĭ de trădare ale luĭ. Noĭ ne plecăm a crede, cu maĭ mulţĭ analiştĭ contimporanĭ, că fără dreptate a fost el asvârlit după tron în temniţă; dar cumplita luĭ domnire îĭ meritase o asemenea cădere. El îşĭ sfîrşi viéţa la Maiŭ 1597, în aceeaşĭ temniţă. Tótă avuţia luĭ cea mare, strânsă prin stórcerĭ nelegiuite, fu confiscată de Bathori spre a sluji pentru cheltuiala răsboiuluĭ. Maĭ mulţĭ din boeriĭ partisanĭ aĭ luĭ Aron-Vodă se turburară fórte la acéstă silnică şi fără dreptate faptă; de aceea, mulţĭ din eĭ fură închişĭ, uniĭ pedepsiţĭ cu mórte. Aceste fapte nedrepte răciră cu totul spiritele Moldovenilor de către Bathori şi le întórseră către Polonia, unde maĭ mulţĭ boierĭ se aflaŭ în pribegie, aceea ce dete Polonilor îndrăznélă de a căuta să intre în Moldavia. Ast-fel dreptatea dumnedeéscă scóte răsplata uneĭ fapte dintr'însa chiar; şi Răzvan, precum şi Bathori, traseră dintr'acésta mult rěŭ şi stingere asupra capetelor lor. Aga Răzvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldavia sub suzeranitatea luĭ şi-şĭ luă nume de domnie Stefan-Vodă. Acest Răzvan era născut în Moldavia dintr'un tată ţigan şi o mumă moldovéncă. El intrase de těněr în armia polonă şi, deosebindu-se printr'o vitejie neobicĭnuită în răsboiul cu Muscaliĭ,

fu din simplu soldat rădicat la cele maĭ nalte trepte ostăşescĭ de craiul Poloniei Stefan Bathori. In urmă. întorcêndu-se în Moldavia, intră în slujba luĭ Aron Vodă, care-ĭ dete rangul de agă şi-l trămise, la Maiŭ 1593, sol la Sigismund Bathori. Apoĭ Răzvan primi de la Aron comanda guardieĭ sale de Ungurĭ. El trase la sine dragostea acestor ostaşĭ şi isbuti, după cum vĕḑurăm, cu ajutorul luĭ Bathori, a răsturna pe domnul sĕŭ şi a se urca ast-fel în locu-ĭ pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia luĭ.

Sigismund Bathori, temêndu-se ca nu cumva boieriĭ moldovenĭ, carĭ eraŭ pribegĭ în Polonia, împreună cu Poloniĭ să facă vre-o năvălire în Moldavia spre a turbura starea lucrurilor, întocmite după plăcerea luĭ, trimise pe Gaspar Corniş la Zamoisky, marele hatman al coróneĭ Polonieĭ, spre a-ĭ vesti că el s'a făcut acum stăpân al Moldavieĭ şi îl poftesce ca să nu umble a intra în acea ţéră şi a-ĭ aduce vre o pagubă. Zamoisky îĭ dete rĕspuns în scris că acéstă trébă privesce pe craiŭ şi pe staturĭ şi că ar fi fost mai bine dacă Bathori nu întreprindea o asemenea faptă până a nu cerceta maĭ întâiŭ părerea regeluĭ Polonieĭ. Intr'acest chip ambiţia luĭ Bathori deşteptă în inima Polonilor vechia lor dorinţă d'a stăpâni Moldavia şi aduse marĭ nenorocirĭ.

VII.

Tocmaĭ se gătea Michaiŭ-Vodă de a se apăra în contra năvălireĭ cu care îl ameninţa vizirul Ferhad-Paşa, când prinse veste de întâmplările din Moldavia

și de cugetele ambițióse ale lui Bathori asupra țěreĭ și domnieĭ sale. Dintru'ntâiŭ el nesocoti acele proiecte ale unuĭ aliat trădător și călcător de jurămênt și declară că-șĭ va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cine-va de dînsele. Dar stolul oștilor turcescĭ acum se pornise spre țéră, în acea primejdie Michaiŭ simți nu numaĭ că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar că încă avea trebuință de ajutorul luĭ. El maĭ avea apoĭ și a se teme ca mișelul sěŭ aliat să nu-l jertfescă Turcilor; în adevěr, tocmaĭ atuncĭ, pe la începutul luĭ Maiŭ, sosise în Ardél cĭaușul Ibrahim aducênd luĭ Bathori caftane și scrisorĭ, atât de la sultanul cât și de la aga curțiĭ din Constantinopole și de la Amat-Pașa din Timișóra, prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunósce stăpânitor peste câte trele principatele cu titlu de craiŭ și cu plata unuĭ tribut anual de 5000, în loc de 15,000 sechinĭ, ce plătea Ardélul maĭ nainte, numaĭ să se tragă din legătura creștină. Era învederat că aceste făgăduelĭ eraŭ prea marĭ ca să pótă fi ținute. Michaiŭ însă putea să se témă orĭ de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la jurămintele sale. Impěratul însușĭ avea témă de slăbiciunea luĭ Sigismund și încă de la 7 Martie îĭ scrisese să se ferescă de ispita Turcilor, cari «se silesc din mânĭ și din picióre, prin amenințărĭ și făgăduelĭ» ca să-l tragă pe el și pe voevodiĭ românĭ din alianța creștină. In acéstă cumpănă grea în care se aflá, Michiŭ găsi în inima sa curagiul rar și fórte de lăudat de a jertfi mărimea și neatârnarea sa, dragostea de sine, drepturile sale și chiar ale patrieĭ, pentru un mare interes al omenireĭ și al civili-

nației créștine. Adunând țéra spre a se chibzui, își aleseră cu toții svat de folos acestei nevoi, ca domnul să se închine lui Sigismund, păstrându-și însă fără scădere drepturile suveranităței și veniturile țěreī. Cu asemenea instrucții porni în Ardél o deputație compusă de Eftimie mitropolitul Târgoviștei, Teofil episcopul Râmnicului, Luca episcopul Buzěului, Mitrea vornic mare, vornicul Christea, logofeții Dimitrie, Preda și Borcea, vistierii Dan și Teodosie, postelnicii Radu Buzescu și Stamate, clucerii Radu și Vintilă. In 2 (12) Maiŭ, sosi acéstă deputație la Alba-Iulia și îndată fu primită în audiență de Bathori. El orândui din parte-i spre a tracta cu deputația pe Stefan Iojica, svetnicul și cancelariul sěŭ cel mare și pe George Ravadzi svetnic al sěŭ si căpitan al cetăței Szamoș-Ujvar. Dar «dintr'acești boieri ce-i trămisese Michaiŭ-Vodă «pentru tocmélă, dice chronica, învrăjbitorul diavol «umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții «mai mult să facă vrajbe decât pace, cum să scóță «pe Michaiŭ-Vodă din țéră; iar cei-lalți boieri ce «se nevoiaŭ să slujască domnului lor în dreptate, «de neprieteni fură biruiți.» Intr'acest chip prin vrăjmășia unor boieri. se făcu ca tractatul ce se încheié între plenipotenții români și unguri la Alba-Iulia, în 20 Maiŭ 1595, nu fu de pe cum voise Michaiŭ, numai un simplu tractat de închinare, ci din potrivă legiui o supunere desăvârșită și o întrupare a țěrei Romănesci cu Ardélul. Cuprinderea acestui tractat era : că episcopii, boierii, împreună cu Michaiŭ-Vodă și cu tótă țéra, își aleg de domn stăpânitor pe Sigismund Bathori și pe următorii sěi, căruia

depun jurământul de credință. Acest prinț, neputênd sta necurmat în țéra Românéscă, o va cârmui prin-tr'un vice-voevod ales de țéră, care să scie limba și obiceiurile eĭ și căruĭa prințul să-ĭ trămită stég, buzdugan și sabie, semnele dregătorieĭ. Vice-voevodul va alege un svat de doĭ-spre-ḑece boĭerĭ maĭ bătrânĭ, între cari să nu intre nicĭ un grec și cu cari să cârmuĭască țéra. Veniturile lor vor fi hotărîte de prințul și el nu se va maĭ întitula ca înainte : «Din mila luĭ Dumneḑeŭ,» nicĭ va numi orașele țĕreĭ ale sale; într'un cuvînt el va fi numaĭ un slujbaș al prințuluĭ. Acesta singur va avea dreptul de viéță și de mórte asupra boerilor, dreptul de a face dăniĭ la pămîntenĭ, dreptul de a tracta cu puterile străine pentru țéră. La dietele Ardéluluĭ să se trămită deputațĭ și din țéra Românéscă, cari să aibă drept de a vorbi și a vota ca și ceĭ-l-alțĭ deputațĭ. Libertatea și veniturile cleruluĭ și ale călugărilor se asiguraŭ, și juridicția mitropolituluĭ Târgoviștei se întindea peste tóte bisericile românescĭ din țĕrile ce se aflaŭ sub stăpânirea prințuluĭ. Pentru tóte acestea, Bathorĭ se lega că el și următoriĭ sĕĭ vor apăra cu tóte mijlócele lor, țéra de vrăjmașĭ. Acest tractat fu un act de rĕsbunare al aristocrațieĭ împotriva luĭ Michaiŭ, pe care în zadar ea se ispitise a-l rĕsturna.

Boieriĭ și călugăriĭ, spre a-șĭ asigura și a-șĭ întinde privilegiile lor, spre a umili pe Michaiŭ, scăḑêndu-l din trépta de domn suveran la aceĭa de un slujbaș unguresc, trădară drepturile națieĭ și o aruncară sub suprematia și stăpânirea națieĭ ungurescĭ, dușmana eĭ cea de de mult. Acest tractat înjositor pentru el

și nația sa, eșit din trădarea din lăuntru și din afară, fatalitatea împrejurărilor puse pe Michaiŭ în nevoie de a-l priimi, dar de atuncĭ trufașa luĭ inimă îșĭ făgădui o rĕsbunare puternică și ura ce hrăni familieĭ Bathorescilor și pe care sciù a o împărtăși poporuluĭ român, fu atât de înfocată încât arse cu totul acéstă familie și stinse cu sunet pomenirea eĭ.

Cu întórcerea deputaților din Ardél, Sigismund trămise pe George Palaticĭ ca să ducă luĭ Michaiŭ-Vodă buzduganul și stégul ostășesc, semnele «voevodatuluĭ» și să priiméscă jurămêntul luĭ și al boierilor. Michaiŭ făcu acest jurămênt, dar în inima luĭ hotărî a scăpa de dînsul la cea maĭ d'întâiŭ ocasie. Intr'aceĭașĭ vreme, la 1 Iunie, sosiră la Alba-Iulia deputațiĭ Moldavieĭ, care încheĭară un trectat cu aceleașĭ condițiĭ ca cel cu țéra Românéscă. De atuncĭ Sigismund Bathori începu a purta titlul de «Principe al crăiilor «Ardéluluĭ, Moldavieĭ și țĕreĭ Românescĭ și al sânteĭ «Impĕrățiĭ romane (regnorum Transilvaniæ, Moldaviæ «Valachiæ transalpinæ et Sacri Romani Imperii Prin-«ceps,)» și în Europa începu a fi privit și numit *Rege al Dacieĭ*, căcĭ locuitorilor acestor treĭ principate, Românĭ, Ungurĭ și Sașĭ, li se da numirea comună de *Dacĭ*. Dar acéstă nesocotită ambiție a luĭ Bathori nu sluji la alt-ceva decât de a deschide ochiĭ Românilor și a le aduce mereŭ aminte de vechia crăie a Dacieĭ, moștenirea lor părintéscă. Ast-fel Unguriĭ înșușĭ lucrară și făcură pe lume a crede într'un viitor regat al Dacieĭ, fantomă îngrozitóre ce astădĭ înghéță inimile lor de spaĭmă. *

* După Sigismund Bathori, prințiĭ următorĭ păstrară idea

VIII.

In vremea acestor tractațiĭ, vizirul Ferhad se apropia încet de hotarele nóstre și Tătariĭ, ce primiseră poruncă de a ajuta operațiile armateĭ turcescĭ, năvăliră către începutul luĭ Iunie, cu o puternică oștire asupra Moldavieĭ și țĕreĭ Românescĭ. Machaiŭ-Vodă cu nn trup de óste alcătuită de Românĭ, Ardelenĭ și Cazacĭ, pripesce de le ese înainte la hotarul țĕreĭ Românescĭ, le dă o sabie, îĭ împrăștie și-ĭ silesce a se întórce înapoĭ, cum inima lor n'a voit. Îndată după aceĭa, Michaiŭ-Vodă ĭea cu sine o cétă de călărețĭ și pedestrașĭ românĭ, împreună cu șése-ḑecĭ călărețĭ ardelenĭ din trupul luĭ Albert Kiraly, sub comanda luĭ Gaspar Födössi, și pornind din Bucurescĭ, strînge pe lângă dînsul pe toțĭ ostașiĭ românĭ și bulgarĭ ce întâmpină în cale și pe o sémă de paznicĭ din volentirĭ și în ḑioa mare, lângă Nicopole, trece Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștirilor turcescĭ, adunate acolo spre ocrotirea construcțieĭ vaselor pentru podul ce se pregătĭa a se face pe Dunăre. Cum trecură aĭ noștri rîul, deteră îndată năvală asupra Turcilor, îĭ bat, îĭ sparg, îĭ pun în gónă și-ĭ silesc a căuta scăpare după șanțurĭ, închiḑêndu-se în tabără. Acéstă tabără era așezată pe lângă rîul Osma ce curge din Balcanĭ și se varsă în Dunăre aprópe de Nicopole, și lângă dînsa eraŭ grămădite la un loc, ca la o mie de luntri, cu tóte

luĭ de regat al Dacieĭ: ast-fel cardinalul Andreiŭ Bathori, Gabriel Bathori și Bethlen Gabor, care la 1628 cere de la sultanul a-ĭ recunósce titlul de *Rege al Dacieĭ.*

cele trebuinciósе pentru facerea podului. Numĕrul Românilor, spun că se urca la cincĭ miĭ ómenĭ, în vreme ce Turciĭ treceaŭ peste dóuĕ-spre-ḑece miĭ. Bătălia acéstă urmă în 10 Iunie. Româniĭ coprinseră tabăra cu asalt, robiră şi trecură sub ascuţişul sabieĭ pe mulţĭ Turcĭ, ca la 500; iar, după alţiĭ, 1600 Turcĭ căḑură morţĭ. Despre paşa nu se scie de a scăpat saŭ de a rĕmas mort. Tóte luntrile fură mistuite prin foc, afară de vre o ḑece ce eraŭ aşezate maĭ departe şi de care nu se putură apropia. Ele slujiră în urmă la aĭ noştri spre a trece dincolo de rîŭ bucatele găsite acolo. Un Turc ales ce purta grija acestor lucrărĭ ale poduluĭ, vêḑênd arderea luntrilor, ḑise către Födössi: «Daca óstea vóstră ar fi luat as«tăḑĭ prea puterniculuĭ padişah patru cetăţĭ, n'ar fi «fost nenorocire maĭ mare la el decât paguba ce-ĭ «face arderea acestor luntri.» Româniĭ luară în astă isbândă şése stégurĭ şi douĕ tunurĭ-falconete ce Turciĭ câştigaseră în anul trecut sub cetatea Raab de la oştile împĕrătescĭ; Michaiŭ-Vodă le trămise luĭ Bathori împreună cu 16 tunurĭ şi multe pale, hangerurĭ şi alte arme bogat împodobite ce dobândiră acolo ostaşiĭ sĕĭ. Eĭ găsiră încă mult praf, muniţiĭ şi multe instrumente de fer; dar pe acestea, neputêndu-le duce cu dînşiĭ, le aruncară în apă. Învingĕtoriĭ Românĭ petrecură nóptea în acel loc şi în ḑioa următóre, 11 Iunie, apropiindu-se de Nicopole, scóseră pe duşman dintr'însul; eĭ coprind oraşul, îl strică şi îl daŭ pradă flacărilor. Nemulţumindu-se cu atâta isbândă şi înflăcăraţĭ de norocul ce-ĭ favorisa, eĭ se aruncă chiar asupra cetăţiĭ şi isbutesc a face, lângă pórta cea mică, o spărtură

cât să pótă trece doĭ ómenĭ. Dar ceĭ din lăuntru începură a vărsa din tunurile şi puscile lor descărcăturĭ omorîtóre şi aĭ noştri, vĕdênd că perduseră vre o 50 saŭ 60 ómenĭ, lăsară cetatea şi, trecênd Dunărea, se întórseră în ţéră, veselĭ de norocita lor expediţie.

IX.

Acéstă expediţie a Românilor la Nicopole se mărî fórte mult de uniĭ din analiştiĭ contimporanĭ, cari o transformară într'o bătălie generală cu tótă óstea luĭ Ferhad-Paşa, în care acesta rĕmase învins cu o perdere fórte mare. Chiar Turciĭ, duşmaniĭ luĭ Ferhad-Paşa răspândiră acéstă veste neadevĕrată, ca să-l pótă perde maĭ cu înlesnire. Noĭ însă deterăm maĭ mult credĕmînt raportuluĭ luĭ Albert Kiraly către stăpânul sĕŭ, ce se potrivesce cu arătarea unor analiştĭ aĭ timpuluĭ. Perderile Turcilor încă nu fură aşa de nenorocite precum credeaŭ creştiniĭ şi Turciĭ chiar, căcĭ în puţine ḑile luntrile se făcură şi se adunară la loc. Se vede că Michaiŭ voi încă a face cu acestea, ceia ce făcuse cu cele-l-alte; el trecu vre-o mie de ómenĭ lângă Nicopole ca să pună mână pe acele vase ce se coboraŭ pe Dunăre spre schela Raveh, unde Hasan-Paşa beiler-beĭul Rumelieĭ, însărcinat cu construcţia poduluĭ, le aduna. Româniĭ se daseră ascuns şi le pândeaŭ trecerea; dar a doua-ḑi diminéţa oştile Rumelieĭ şi Segban-Başi, generalul ianicerilor, care păzĭa acele luntri, plecară spre dînşiĭ şi aflând în cale de la un prins starea şi, aşezarea lor, se ascunseră tótă ḑioa aceia într'un loc priincĭos, şi a doua-ḑi, când se

crăpa de dioă, isbiră fără de veste Turcii pe aĭ noştri cu atâta noroc în cât iĭ învinseră şi-ĭ puseră pe fugă.

În sfîrşit, după şapte sĕptămânĭ de la plecarea sa din Constantinopole, Ferhad-Paşa sosise acum pe la jumătatea luĭ Iunie în Ruşcĭuk, unde găsi gata lemnele pentru facerea poduluĭ. Pricina zăbovireĭ luĭ în cale fu, după cum scim, întârdierea adunăriĭ soldaţilor şi greutatea ce întâmpină întru stringerea muniţiilor şi a bucatelor din partea duşmanilor sĕĭ rĕmaşĭ în Constantinopole. Îndată ce sosiră vasele de la Nicopole, în 6 Iulie, se apucară de lucrul poduluĭ. Un român ce pică atuncĭ în mânele Turcilor şi care se vedea a fi fost trămis într'adins de Michaiŭ-Vodă, le spuse că acesta primise ajutóre din Ardél şi Ungaria şi că se afla în Bucurescĭ în capul a şépte-decĭ miĭ ostaşĭ. Segban-Başi fu însărcinat a trage linia poduluĭ cu vre-o câţĭ-va beĭ din Rumelia cari trebuiaŭ să mérgă înainte. Marele vizir sta la capul poduluĭ sub un chioşc susţinut de opt stâlpĭ, de unde putea să vadă şi silinţa ce se punea la lucrarea poduluĭ şi tot ce se petrecea în tabără. În locul unde se făcea podul era, în mijlocul rîuluĭ, un ostrov lat, sădit tot cu sălciĭ, unde podul ajunsese în cincĭ saŭ şése dile. Ostrovul fu ocupat maĭ întâiŭ şi se aşezară acolo corturĭ. Cel-l-alt canal al rîuluĭ, ce se întindea până la cetăţuĭa St. George, era fórte larg în cât trebuĭa cel puţin 500 vase spre a face podul. Era lângă cetăţue locul cam ridicat şi nisce sangiacĭ-beĭ fură orânduiţĭ spre a-l tăia ca să pótă prinde capul poduluĭ. In 8 Iulie beiler-beĭul Rumelieĭ Hasan-Paşa intră cu pompă în tabără, ducênd ca la 500 robĭ şi aprópe patru miĭ

capete de creştinĭ din Transilvania şi Ungaria. Satîrgi-Mehemet-Paşa, ce fusese numit beiler-beĭul ţěreĭ Românescĭ, fiind chiemat, sosi şi el peste puţine ḑile în tabără.

X.

Într'aceĭa, pe când Ferhad-Paşa se ocupa cu construcţia poduluĭ măgulindu-se cu sperare că va supune îndată ţéra Românéscă şi apoĭ prin Ardél îşĭ va deschide calea spre Belgrad, ca să încépă operaţiile răsboiuluĭ în Ungaria, vrăjmaşiĭ séĭ din Constantinopole nu sta în nelucrare. Sinan-Paşa câştigase pe taĭniciĭ haremuluĭ, cari începură a băga multe hule asupra luĭ Ferhad în capul despotuluĭ. Îl învinovăţiră că în fundul inimeĭ sale e *ghĭaur* şi că are relaţiĭ secrete cu Michaiŭ-Vodă, silind împreună a prăpădi cu totul armia mahometană; că perduse o mare bătălie la Nicopole; că ostaşiĭ nu vor a se maĭ bate sub dinsul; că opresce pe sémă-ĭ baniĭ cu care trebue să plătĭască oştile şi că, de i se va lăsa încă comanda armieĭ, e de temut că ambiţia şi scumpetea luĭ să nu pricinuĭască nenorocirĭ şi maĭ marĭ. Prin aceste pîrĭ neadevěrate, Ibraim-Paşa şi ceĭ-lalţĭ prietinĭ aĭ luĭ Sinan isbutiră a rěsturna pe Ferhad, şi în 6 Iulie, Sinan-Paşa fu numit în locu-ĭ mare vizir pentru a patra óră. A doua ḑi (7 Iulie) noul vizir porni pe chehaiaoa capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman ca să ĭea pecetea împĕrătéscă din mâna luĭ Ferhad şi să-l şi omóre de va avé ocasie priinciósă. Dar cu două ḑile înainte de a sosi chehaiaoa în tabără la Ruşcĭuk, Fer-

had-Paşa, însciinţat fiind de nisce credincioşi aĭ sěĭ din Constantinopole despre ceia ce i se pregătĭa, chiemă la sine pe Mehemet-Satîrgi Paşa, îĭ dete pecetea împěrătéscă în mânĭ, spuindu-ĭ că el e mazil şi cu tot bagagĭul sěŭ, însoţit de treĭ miĭ voinicĭ călăreţĭ, luă drumul Constantinopoleĭ. În cale întâlni trupele Sirieĭ, pe care Sinan le pornise după dînsul, ḑicându-le: «Mie capul, voě avuţiile!» Ferhad scăpă din mâna acestora, lăsându-le în jaf avuţia sa, ce era încărcată tótă pe cămile legate câte şése unele de altele. Dintr'un dél vecin el privi acéstă pradă a vistieriilor sale şi apoĭ se depărtă în munţĭ şi d'acolo se duse la Constantinopole, unde în zadar căută a-şĭ mântui viéţa. Mórtea luĭ e povestită cu întristare de toţĭ istoriciĭ Turcĭ, cari laudă slujbele ce el a făcut împěrăţieĭ şi hulesc pe ambiţiosul şi barbarul sěŭ duşman. Sinan-Paşa, care se numise tot de o dată seraskier şi mare vizir, fără a perde vreme, începu a se găti spre a se porni la óste. Până a nu eşi însă din Constantinopole, voind să dea Turcilor şi sultanuluĭ o privelişte plăcută, trămise de scóse din închisorĭ o sută doĭ-spre-ḑece creştinĭ robiţĭ în Ungaria, afară de femeĭ şi copiĭ, pe cari, după ce-ĭ sili a face o sută leghe ḑi şi nópte pe drum, legaţĭ şi chinuiţĭ de fóme, şi de sete, în cât mulţĭ, nu numaĭ copiĭ dar şi bărbaţĭ, muriră în cale, îĭ aduse în oraş, unde el însuşĭ îĭ priimi la porţile cetăţiĭ şi îĭ preumblă prin târg în vederea sultanuluĭ şi a locuitorilor. Între aceştĭ robĭ eraŭ mulţĭ ómenĭ însemnaţĭ şi de cinste, din cari uniĭ fură osândiţĭ la galere, alţiĭ traşĭ în ţépă. Între dînşiĭ se descoperi o femee în haĭne

bărbătescĭ. Era o jună fată numită Maria Putoiana. Istoriciĭ nu spun nimic despre naționalitatea eĭ; numele însă o dovedesce a fi fost română. Împinsă, de pe spusa unora, de dorința d'așĭ răsbuna familia măcelărită de Turcĭ, iar de pe alțiĭ, de mărimea curagĭuluĭ sĕŭ și de sânta dorință d'a se lupta cu dușmanul legiĭ, ea se bătuse multă vreme ca soldat. Turciĭ o întrebară dacă n'a luat haĭna bărbătéscă ca să ascundă vre o dragoste cu vre unul din ostașĭ. La acésta ea rĕspunse cu o minunată neînspăĭmîntare, că ea îșĭ schimbase portul ca să pótă a-ĭ vătăma în răsboiŭ, iar că până atuncĭ nicĭ un om nu-ĭ bănuise sexul. Acésta o mărturisiră și toțĭ soțiĭ eĭ, adăogind că în tóte întâlnirile cu Turciĭ, ea dedese fórte frumóse probe de curagiŭ. Aflând sultanul de acéstă eroină, trămise să o aducă dinainte-ĭ și o întrebă de a ucis vre un Turc; la care întrebare ea rĕspunse cu semeție că s'a purtat cât a putut maĭ cu curagiŭ, necruțând nicĭ un vrăjmaș și ucigênd vr'o ḑece cu mâna eĭ. Sultanul, mirându-se mult de virtutea acesteĭ fete generóse, puse de o preumblă în triumf pe ulițele Constantinopoleĭ, arătându-o poporuluĭ ca o minune, apoĭ o dete sultaneĭ spre slujba eĭ în harem.

XI.

Sinan-Pașa era atuncĭ în vârstă de opt-ḑecĭ și treĭ de anĭ. El era de némul luĭ arnăut, născut în satul Tapoiane în sangĭacatul Preveḑeĭ. Fiind numaĭ în vârstă de 16 anĭ, el eșise din saraiŭ în ḑilele sultanuluĭ Suleĭman și intrase în rândurile ianicerilor, luând parte în

multe bătălii însemnate de pe atunci, iar mai cu sémă la asedierea Vienei de la 1528, şi deosebindu-se tot d'auna printr'o ură ferósă asupra creştinilor. În puţină vreme el ajunse beiler-beiŭ de Alep şi de Egipt; pe urmă fu trămis de linişti turburările Arabiei şi luă parte, sub Mustafa-Paşa, la răsboiul Ciprului, unde îşi arătă cruḑimea sa asupra creştinilor, povăţuind călcarea capitulaţiei şi jupuirea de viŭ a vitézului şi nenorocitului Bragadini, comandantul cetăţei Guleta. După aceia, ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de toţi căpitanii turci în tóte răsbóiele ce purtă cu noroc în câte-şi trele părţile lumii şi care îi dobândise numele de *nebiruit* şi de *Mariu al Osmanlâilor*. Turcii îl numiaŭ Cogia-Sinan-Paşa saŭ Sinan-Paşa-cel-bětrăn spre a-l deosebi de Cecale-Zade-Sinan-Paşa, cunoscut de creştini sub numirea de Cicală-Paşa, care era născut la Messina dintr'un tată genoves şi dintr'o mumă turcă. Îndată ce-şi vĕḑu împlinită înfocata sa dorinţă de a se mai oşti împrotiva creştinilor, bětrânul vizir, îngânfat de reputaţia sa ostăşéscă şi de atâtea răsbóie cu noroc săvârşite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia şi Ungaria, se duse dinaintea sultanului de jură şi chezăşui pe capul sĕŭ că va supune pe revoltanţii români, va robi şi va pustii téra lor, iar pe Michaiŭ-Vodă îl va prinde şi-l va aduce viŭ. După aceia îşi adună în grabă oştile şi tótă gătirea trebuinciósa la răsboiŭ, luă cu sine stégul cel sânt cu care musulmanii se credeaŭ nebiruiţi când îl aveaŭ în tabăra, lor, şi, eşind cu ceremonie mare din Constantinopole, merse de tăbărî la Daut-Paşa. D'aci, în 17. Iulie, porni spre Ruşciuk. Într'aceiaşi

vreme poruncise tuturor pașilor vecinĭ să-ĭ ésă în cale cu oștile lor si hanuluĭ să dea năvală cu Tătariĭ sĕĭ prin Moldavia în țéra Românéscă. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strîngă din oștirile Asieĭ o armie maĭ pe atât de numerósă cât a luĭ Sinan și să stea gata ca la orĭ-ce cerere să se unéscă în grabă cu dînsul. La Andrianopole ajunseră pe vizir oștile Sirieĭ și de acolo porni la Carinabad, unde fu întîmpinat, la 28 Iulie, de kehaiaoa capigiilor, care-ĭ dete pecetea împĕrătéscă, spuindu-ĭ de fuga luĭ Ferhad-Pașa spre Constantinopole. El scrise d'acolo sultanuluĭ, cerêndu-ĭ ca să omóre îndată pe Ferhad-Pașa șĭ apoĭ îșĭ urmă calea trecênd Balcaniĭ prin strîmptórea de la Cĭalicavain, ajunse la Șumla și de acolo la Hozargrad saŭ Rasgrad, făcênd cincĭ-spre-ḑece tabere din Constantinopole până în câmpiile Dobrogiĭ. Îndată purceḑênd, sosi în 5 August (s. n.) în tabăra de la Rușcĭuk. Aci oștile îl priimiră stând înarmate și-l însoțiră până la cortul luĭ unde-ĭ presintară câțĭ va robĭ și câte-va capete de Românĭ, cari veniseră să isbéscă pe Hasan-Pașa și fusese prinșĭ și omorîțĭ de acesta. De la 1462, de când cuceritorul Constantinopoleĭ Mahomet II, în capul uneĭ armate de douĕ sute cincĭ-ḑecĭ miĭ ómenĭ, năvăli în țéra nóstră, nicĭ o altă oștire maĭ mare, nicĭ cumpĕna de peire maĭ grea decât cea de acum nu o amenințase. Într'adevăr, armata ce Sinan-Pașa adunase la Rușcĭuk spre a trece în țéra Românéscă, era de o sută opt-ḑecĭ miĭ de ostașĭ și o mie lucrătorĭ. * Ceĭ maĭ vestițĭ pașĭ aĭ împĕră-

* Numĕrul acesteĭ armate e cam nehotărît. Analiștiĭ turcĭ,

ţieĭ, veteranĭ aĭ maĭ multor răsbóĭe comandaŭ după Sinan acéstă armată. Era Hasan-Paşa beiler-beiul Rumelieĭ născut în Herţegovina, fiiul vestituluĭ Mahomet-Socoliul ce stătuse vizir sub treĭ sultanĭ; el dobândise o mare glorie în răsbóĭele din Persia şi din Ungaria, se privĭa de toţĭ ca cel maĭ bun căpitan al Turcieĭ şi era fórte iubit ostaşilor pentru natura luĭ cea veselă. Era Mahomet-Satîrgi, arnăut ce fusese paşă de Caramania şi cĭadîr-mecter-paşa (şătrar mare); el era fórte vitéz şi se povestĭa despre dînsul că, fiind de pază lângă sultanul, îl apără într'o bătae, tăind maĭ mulţĭ duşmanĭ numaĭ cu un satîr, de unde căpătă numele de satîrgi; alţiĭ ḑiceaŭ că acest nume îĭ vine fiind-că a fost măcelar. Era Gĭafer-Paşa eunuc ungur de ném, ce fusese paşă de Taurida şi se deosebise în răsbóĭele Persieĭ. Era Haidar-Paşa, beiler-beiul Capadocieĭ, vestit prin isprăvile sale din Moldavia la 1589, când îndatoră pe Polonĭ a plăti tribut Turcilor. Apoĭ venĭaŭ Mustafa-Paşa, fecĭorul luĭ Aias-Paşa, Husein-Paşa beiul Nicopoleĭ, Caraĭman-Paşa şi alţĭ maĭ mulţĭ paşĭ şi beĭ, tot ostaşĭ învechiţĭ şi meşterĭ în răsbóĭe. Între eĭ toţĭ se deosebĭa un român, un trădător de ţéră şi lepădat de lege. Fecĭor al luĭ Alexandru-Vodă II-lea, Mihnea II-lea saŭ Michaiŭ,

după cari se luară şi uniĭ Italianĭ analiştĭ, o scad la 70 miĭ ómenĭ, numaĭ după obiceiul lor d'a nu fi exacţĭ. Istvanfi spune că trecea peste 100 miĭ, iar Filstich o face de 200 miĭ. Noĭ am priimit numĕrul de 180 miĭ dat de Walther carele, fiind pe atuncĭ în ţéră şi curând după aceia la Constantinopole, ni se pare a fi maĭ exact. Iacob Franco pretinde că Ferhad adunase 150 miĭ ómenĭ în tabăra sa; apoĭ Sinan scim că a maĭ adăogit multe oştĭ pe lângă cele adunate de Ferhad.

urmă tatăluĭ sĕŭ în domnie și cârmui ţéra Românéscă de la 1577 până la 1583; domnia luĭ nu fu decât un şir de tiraniĭ și stórcerĭ de banĭ, până când strigările poporuluĭ făcură pe sultanul a-l măzili și a-l surghĭuni la Tripolis; peste un an însă Mihnea II-lea pentru a doua óră se întórse domn în ţéra Românéscă chinuind'o și maĭ cumplit aprópe de cincĭ anĭ (1585—1591), când fu ĭarășĭ depărtat cu urgie și adus în Constantinopole. Aci, în minutul d'a porni în exil, temêndu-se ca Turciĭ să nu-l omóre spre a-ĭ lua avuţia, ceru să se turcéscă, ḑicênd că de maĭ multe orĭ i s'a arătat în somn prorocul Mahomet îndemnându-l la acésta. Turciĭ se îngânfară de acésta, privind'o ca o minune a religieĭ lor. Sultanul aduse pe noul musulman dinainte-ĭ, se desbrăcă de haĭna sa spre a-l acoperi cu veșminte turcescĭ, îl încinse cu cingĕtórea sa împodobită cu petre scumpe, îl numi pașă al Nicopoleĭ, ĭar curênd după aceĭa al Vaduluĭ. Acum lepădatul Mihnea povăţuĭa armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

XII.

In vremea pe când Sinan sosise la Rușcĭuk și se pregătia a trece Dunărea, Sigismund Bathori sărbătoria nunta sa cu archiducesa Maria Christina, care în sfârșit, după atâta așteptare și amânărĭ, venise în Ardél pe la capătul luĭ Iulie. Bathori poftí și pe Michaiŭ-Vodă să vină la nunta sa ce hotărîse a se săvârși la 7 August. Dar Michaiŭ, care de o lună de ḑile se străduia a stânjeni clădirea poduluĭ de pe Dunăre de Turcĭ

ameninţat acum şi maĭ mult de Sinan Paşa, nu-ĭ putu împlini cererea. El trămise în locul sĕŭ pe boeriĭ Stroe Buzescu şi Radu Calomfirescu, cu darurĭ scumpe de nuntă, însărcinându-ĭ să róge pe Bathori ca să grăbéscă a-ĭ veni în ajutor, căcĭ duşmanul comun s'a apropiat şi a pus gând, după ce va robi şi va pustii ţéra Românéscă, să tréсă prin Ardél în Ungaria.* Ves-

* De la acéstă solie în Ardél documentele istorice perd din vedere pe vitézul Radu din Calomfiteścĭ, pe care-l vĕdurăm înapoĭ strălucindu-se în răsboiul cu Tătariĭ; dar un cântec vechĭu popular ni-l arată rivalisând necurmat în vitejiĭ «cu Buzesciĭ amânduoĭ şi cu Căplesciĭ câte-şi treĭ, fruntea boierilor şi domniĭ răsboiuluĭ» până în dilele luĭ Radu-Vodă feciorul luĭ Mĭhnea turcitul (1611). Atuncĭ întâmplându-se ca Tătariĭ să vie să robéscă moşiile, casa şi pe mama bătrână a luĭ Radu din Calomfirescĭ, el alérgă la domn cerênd ajutor pe Buzescĭ şi pe Căplescĭ. Domnul refusându-ĭ ajutor, atuncĭ el, însoţit de drépta luĭ slugă Nedea şi de vre o câţĭ-va ómenĭ, se aruncă asupra Tătarilor. In bătaie, Nedea striga stăpânuluĭ sĕŭ: «Taie, că nu e aci pe boerie, ci este pe vitejie; taie «marginile şi eŭ voiŭ tăia mijlócele.» — Tătariĭ fură învinşĭ şi Calomfirescul îşĭ mântui pe muma sa. La întorsul sĕŭ întâmpină în cale pe Buzesciĭ şi pe Căplesciĭ cari îl omóră şi duc trupul la Radu Mihnea dicêndu-ĭ că de trăia, îl scotea din domnie. Muma Calomfiresculuĭ, audind de uciderea fiuluĭ sĕŭ alérgă la domn cu multe zapise prin care se dovedia că Calomfirescu îĭ era frate. Atuncĭ domnul, făcênd divan, judecă pe Buzescĭ şi pe Căplescĭ şi porunci de li se tăie capul. Dintr'acest cântec se vede dar că Calomfirescul a fost fecĭorul luĭ Mihnea Turcitul, care însoţi pe Sinan în ţéra Românéscă. Póte fiul şi tata şĭ-aŭ încrucişat paloşele la Călugărenĭ, fără a se cunósce. Póte glonţul şi paloşul Calomfiresculuĭ trânti la pămînt pe lepădatul Mihnea în luarea Târgoviştеĭ. —(Cântecul de care vorbesce aci Bălcescu l'am audit şi l'am cules şi eŭ din gura sătenilor de pe vechia vatră a familieĭ Buzescilor, în Romanaţĭ. *(Nota editoruluĭ.*

tea acésta turbură veselia nunţiĭ. Bathori trămise pe miresa sa la Samoş-Ujvar şi grăbi a porni în ţéra Românéscă o sémă de oştĭ ce avea gata. Dintr'altă parte, pe când el chema în tabără pe toţĭ ostaşiĭ, soliĭ sĕĭ alerga cu grabă la împĕratul ca să-ĭ vestéscă primejdia în care se afla şi să-l róge a trămite cât maĭ ĭute ajutor; după vechiul obiceiŭ al Ardéluluĭ, o sabie şi o lance, încruntate în sânge, eraŭ purtate din loc în loc de un călăreţ ce le ţinea în sus, în vreme ce un alt om mergea alăturĭ pe jos strigând: «Iată «vine duşmanul ţĕreĭ; fie-ce casă să-şĭ dea omul spre «a ne scăpa din acéstă primejdie obştéscă.»

Mihaiŭ vodă asemenea se 'ngrijise pe cât putuse de óste şi de apărare. Pornindu-şĭ familia cu tot ce avea maĭ scump la Sibiŭ în Ardél, el eşi din Bucurescĭ cu opt miĭ ostaşĭ şi merse de înfipse tabăra în drumul Gĭurgĭuluĭ la satul Măgurele, două mile departe de Bucurescĭ. Acolo adună lângă sine pe capetele armateĭ şi împreună cercară svat cum să apere maĭ bine ţéra. Lucrul era cu greŭ, fiind peste putinţă a opri intrarea Turcilor în ţéră, din anevoinţa d'a străjui tóte hotarele eĭ cele deschise atât despre Dunăre cât şi despre Moldavia. Intr'adevĕr, pe când Sinan umbla să trécă Dunărea pe la Ruşcĭuk, alte cete turcescĭ se ispitiaŭ a o trece prin alte vadurĭ, iar maĭ cu sémă pe la Nicopole, unde se afla un trup însemnat de Turcĭ, cari din porunca viziruluĭ rezidiseră cetatea cam sfărâmată de Românĭ, cheltuind pentru acésta maĭ mult de 70 miĭ ioachimĭ. Dintr'altă parte se ḑicea de sigur că hanul Tătarilor are să năvăléscă prin Moldavia în ţéra Românéscă. In acéstă nevoe, svatul ostăşesc

chibzui că, spre a închide dușmanuluĭ calea d'a intra în țéră, saŭ spre a-l putea stăvili îndată ce va apuca să intre, să se împarță armata în câte-va trupurĭ care să se așeze în locurile cele maĭ importante d'a lungul hotarelor, dar să fie apropiate și să stea gata a se uni cu domnul, care cu ceĭ opt miĭ ostașĭ ce avea pe lângă el, să se așeze în centrul operațiilor, într'un loc comod, de unde să pótă da ajutor orĭ și în ce parte va cere trebuința și să nu pótă fi cu înlesnire isbit si respins de dușman. Indată după ce sosi la Rușcĭuk, Sinan-Pașa se puse cu multă silință și înfocare să sfârșéscă podul, a căruĭ clădire costă 60 miĭ talere. Cu tóte că într'acest loc Dunărea este lată de o jumătate de leghe, dar insula cea mică din partea stîngă a rîuluĭ, unde Turciĭ ajunseră lesne prin mijlocul flotileĭ lor și unde reîntăriseră cetățuia cam sdrobită de Românĭ, îĭ ajută fórte mult. Sinan însușĭ merse de visită și cercetă acea cetățuie. Cu o activitate rară la vârsta sa, bătrînul vizir presida la facerea poduluĭ, al căruĭ cap era ocrotit ca de o palancă, de cetățuĭa din insulă, iar laturile prin galere. Michaiŭ de pe malul stâng al rîuluĭ, se silĭa căt putea să împedice clădirea poduluĭ, dar la sfârșit se vĕḑu amenințat pe la spate de o cétă de Turcĭ ce isbutise a trece rîul douĕ mile maĭ departe, în vreme ce alțiĭ îl trecură pe corăbiĭ chiar în fața Gĭurgĭuluĭ, de și cu multă greutate. Impresurat astfel de vrăjmașĭ și în neputință d'a maĭ stânjeni trecerea lor, el lăsă malul Dunăriĭ cu gând ca tărîndu-ĭ după sine, să se foloséscă de cea maĭ bună ocasie spre a se lupta cu dînșiĭ. Atuncĭ Sinan, ne maĭ fiind supărat de nimenĭ, se grăbi a sfârși po-

dul și în 9/19 Augustŭ, trecênd Dunărea cu tótă armata sa, călcă și coprinse țĕrmul românesc.

XIII.

Drumul care merge de la Gĭurgĭu spre Bucurescĭ trece printr'o câmpie șésă și deschisă, afară numaĭ dintr'un loc, douĕ poștiĭ departe de acéstă capitală, unde el se află strîns și închis între nisce délurĭ păduróse. Intre aceste délurĭ este o vale, largă numaĭ de un pătrat de milă, acoperită de crâng, pe care gârla Neajlovul o înécă și pîraele ce se scurg din délurĭ o prefac într'o baltă plină de nomol și mocirlă. Drumul acolo trece în lungul aceleĭ văĭ, parte pe o șosea de pămînt, parte pe un pod de lemn, care amândouĕ sunt așa de strimte încât d'abia póte coprinde un car lărgimea lor. Acéstă strîmtóre, pe care locuitoriĭ o numesc *Vadul Călugărenilor*, fu alésă de Mihaiŭ-Vodă spre a sluji de Termopile Românilor. Astădĭ acéstă vale se află întocmaĭ după cum ne o descriŭ analiștiĭ acelor timpurĭ. Nicĭ un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! * Atât suntem de nesimțițorĭ la gloria națională! Românul trece acum cu nepăsare printr'aceste locurĭ sânte, fără ca nimic să-ĭ aducă aminte că pămîntul ce calcă e frământat cu sângele părinților sĕĭ și acopere ósele vitejilor!

* Crucea de pétră ce se află la Călugărenĭ este făcută de Șerban vodă Cantacuzino, spre vecĭnicirea unuĭ pod ce el făcu pe apa Neajlovuluĭ, dar nu privesce bătaia.

(La capĕtul acesteĭ cărțĭ vom da amănunte despre acea cruce. *Nota editoruluĭ.)*

Vaĭ! scriam aceste rîndurĭ în anul 1846. Cine mĭ-ar fi dis atuncĭ că abia un an va trece și inima îmĭ va fi şi maĭ crud de durere ispitită. Era în vremea uneĭ frumóse deșteptărĭ naţionale, atuncĭ când un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie şi Libertate. Turcul, vecĭnicul duşman, se pornise tot de la Gĭurgĭu spre a ne răpi aceste bunurĭ scumpe. Mĕ aflam într'o adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărît la Călugărenĭ, călcând cu picĭor de batjocură sânta ţĕrână a părinţilor noștri, glorioşĭ martirĭ aĭ libertăţiĭ naţionale. O amar mare! atâta fu uitată religia suvenirilor, atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor saŭ atâta fu mişelia lor în cât acéstă veste îĭ lăsă recĭ și în nepăsare. In zadar glasu-mĭ, unit cu al unuĭ mic numĕr, strigă «*răsboiŭ şi rĕsbunare!*» Nicĭ un echo puternic nu-ĭ rĕspunse în mulţime. Imĭ ascunseiŭ atuncĭ ochiĭ cu mânele mele ca să nu maĭ vadă acéstă umilitóre privelişte şi din inima-mĭ sdrobită scăpară aceste cuvinte: «Deul părinţilor noștri «ne-a părăsit! părinţiĭ noştriĭ ne-aŭ blestemat!» *.

Mihaiŭ-vodă voi a se folosi de posiţia şi de strîmtórea vaduluĭ Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front maĭ mult de doĭ-spre-dece ómenĭ, ca să facă

* Acésta s'a petrecut la 1848, într'un club la Mitropolie, cea d'întăiŭ şi din urmă óră când am stătut de faţă la şedinţele aceluĭ club. Trebue a se sci că puţinĭ ómenĭ din popor se aflaŭ la acéstă adunare şi părerea mea e că poporul cel de jos, maĭ cu sémă cel din Bucurescĭ, şĭ-a împlinit datoria revoluţionară şi naţională, declarându-şĭ, de şi cam târdiŭ, dorinţa de a apăra revoluţia cu paloşul; iar clasele de sus, guvern, boerĭ, neguţătorĭ, junime, s'aŭ aflat mult maĭ pre jos şi nevrednice de misia lor şi de poporul ce conduceaŭ.

mulţimea Turcilor nefolositóre, şi ca să se pótă ast-fel lupta cu puterĭ de o potrivă. Pentru aceia, el tăbărî acolo cu oştile sale, puind stréjă în deosebite părţĭ ca să vadă de nu vor umbla Turciĭ a trece printr'alt loc. Dar Sinan, voind a înainta spre Bucurescĭ, era nevoit a trece pe la Călugărenĭ, fiind acesta drumul ceĭ maĭ scurt şi temêndu-se ca, dând prin altă parte, să nu lase în urma sa un vrăşmaş aşa de întreprindĕtor şi îndrăsneţ ca Michaiŭ. Îngânfarea sa şi mulţimea oştilor sale îl făceaŭ a crede că va birui lesne. Intr'adevĕr armata luĭ era, cum scim, de 180 miĭ ostaşĭ, maĭ mult decât de dece orĭ maĭ mare ca a luĭ Michaiŭ-Vodă care, cu tóte ajutórele ce primi din Moldavia şi Ardél, d'abia se urca la 16 miĭ ómenĭ şi 12 tunurĭ.* Sinan póte nu bănuia că numĕrul creştinilor era aşa de mic, dar scia că armata luĭ e mult maĭ mare decât a lor.

De şi puţinĭ, ostaşiĭ creştinĭ eraŭ însă plinĭ de foc şi de dorinţa de a se mĕsura cu duşmanul. Exaltaţia şi înfuriarea soldaţilor crescu atât încât, înţelegênd că uniĭ din căpitaniĭ lor, cătând la mulţimea, puterea şi rânduiala păgânilor, eraŭ de părere a se trage înapoĭ spre a nu primejdui în norocul uneĭ dile gloria şi reputaţia cu greŭ dobândite, începură a face multă larmă în tabără, strigând că în orĭ-ce chip eĭ vor să încerce o bătae ca să scape odată, cum diceaŭ eĭ, prin prăpădirea oştireĭ duşmane ce se afla acum adunată tótă la un loc, de acest răsboiŭ şi să sdrobéscă de tot jugul nesuferiteĭ tiraniĭ turcescĭ. Vrênd nevrênd trebuiră şi

* Alţĭ analiştĭ pretind că óstea luĭ Michaiŭ se urca la 20 miĭ, dar eĭ n'aŭ putut sci maĭ bine decât Walther şi Iacobini ce se aflaŭ atuncĭ la faţa loculuĭ.

capiĭ oştirilor cu toţiĭ a se învoi de a aştepta acolo sosirea duşmanuluĭ.

XIV.

După ce trecu Dunărea, marele vizir dete comanda avan-guardeĭ armateĭ luĭ Satârgi-Mehemet-paşa şi la arierguardie orândui pe Hasan-Paşa, beĭler-beĭul Rumelieĭ, îar pe beiĭ Saloniculuĭ şi Nicopoleĭ îĭ însărcină cu paza şi apĕrarea poduluĭ. Cele ḑece galere ce se urcaseră pe Dunăre până la Ruşcĭuk fură descărcate de tot felul de arme şi muniţiĭ şi primiră poruncă d'a rĕmânea pe loc spre a păzi podul. Apoĭ în $^{11}/_{21}$ August Sinan porni cu tótă armata sa spre Bucurescĭ. In cea d'întâiŭ nópte, Turciĭ conăciră într'un sat ruinat în dreptul Camuri, şi a doua ḑi ($^{12}/_{22}$ August) sosiră în capul vaduluĭ Călugărenilor, trecênd rîul Salcia pe treĭ podurĭ. Călărimea uşóră, care, manevra la avantposturĭ, înaintă până la intrarea strimtóreĭ şi sta acolo odihnindu-şĭ şi păscându-şĭ caiĭ, când un nor mare de pulbere îĭ vădi apropierea Românilor. Ea fu îndată isbită cu putere şi fugi înspăimântată până în tabără. Spahiĭ înaintară spre a sprijini năvălirea călărimeĭ române, până când să apuce vizirul să-şĭ pună armata în orânduială. Sinan se uita plin de mirare la puţinul numĕr al creştinilor carĭ cutezaŭ să aştepte şi încă să isbéscă o armată aşa de numerósă. Cu tóte acestea, nedespreţuind pre vrăşmaşiĭ sĕĭ şi temêndu-se de vre-o cursă, el îngriji de tot ce ĭ-ar putea fi spre folos. Pentru aceia porunci beĭler-beĭuluĭ Rumelieĭ a înainta spre stânga cu oştile sale şi cu şépte tunurĭ şi a merge drept către aĭ noştri, în vreme ce el însuşĭ, în ca-

pul spahiilor, urmând după artilerie, puse, in lipsă de pod, de aruncă scândurĭ peste mocirla de lângă pădure, ce avea dinaintea sa, spre a o putea trece. Din altă parte Segban-Bașĭ cu douĕ-spre-ḑece miĭ ianicerĭ se așeză în pădure copriḑênd posturile cele maĭ importante; și urcând douĕ-spre-ḑece tunurĭ marĭ într'unŭ dél înaltŭ, le îndreptă spre armia nóstră și începu a tuna asupră-ĭ.

Intr'acéstă întocmire puternică și îngrozitóre înaintând Turciĭ, aĭ noștri începură a se trage înapoĭ maĭ la strâmtóre, dar cu multă rânduială și luptându-se neîncetat. Pedestrimea însă, strînsă în urmă prea de apróре de Turcĭ, fu respinsă în pădure și dete înapoĭ în lungul strîmtoreĭ maĭ iute și cu óre-care neorânduială, dar fără a încerca vre o perdere simţitóre. Era atuncĭ pe la 3 saŭ 4 cĭasurĭ după amiaḑĭ și Turciĭ mulţumiţĭ că aŭ împins înapoĭ năvălirea creștinilor, nu îndrăzniră a înainta maĭ mult în acea stîmtóre necunoscută, unde-ĭ putea aștepta vre o cursă. Vizirul îșĭ așeză corturile într'o posiţie fórte bună și pe o înnălţime la intrarea strîmtoreĭ, ţiind oștile armate și avênd tótă nóptea masalalele aprinse la câte patru colţurĭ ale tabereĭ, Michaiŭ-vodă luase posiţie dincolo de rîŭ pe o înălţime, douĕ mile de tabăra turcéscă, ocupând strîmtórea despre Bucurescĭ. Ast-fel armatele protivnice se aflaŭ așezate pe douĕ înălţimĭ faţă în faţă, fiind despărţite numaĭ de pădurea din vale ce nu le oprea a se vedea. Româniĭ aveaŭ dinaintea lor o turmă de bivolĭ cu stégurĭ * și tótă tabăra lor era

* In secolul al XVI, Româniĭ în bătăliile lor se serviaŭ de bivolĭ, precum ceĭ vechĭ de elefanţĭ.

plină de focurĭ marĭ, în mijlocul cărora petrecură tótă nóptea aceea, vermuind şi mişcându-se necurmat, cântând, chiuind şi hăulind, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor şi supĕrând şi hărţuind pe Turcĭ cu numeróse avantposturĭ. Ambele armate aşteptară astfel ḑiua cu nerăbdare şi cu acea neodihnă ce simt oştile în ajunul uneĭ marĭ bătăliĭ. Turciĭ, îngânfaţĭ de mica isbândă ce dobândiseră, aveaŭ de sigur că a doua ḑi se va vedea triumful islamismuluĭ prin sdrobirea luĭ Mihaiŭ şi a armateĭ luĭ. Aĭ noştri se pregăteaŭ a apăra cu bărbăţie acea strîmtóre, care era cheia ţĕreĭ lor şi a Europeĭ creştine. Eĭ sciaŭ cât sunt de puţinĭ pe lângă duşmanĭ; dar, credincioşĭ înfocaţĭ, inima lor ardea de dorinţa de a-şĭ da viéţa pentru patrie şi lege şi d'a merita cununa martirilor. *

XV.

In sfârşit sórele veni să lumineze acéstă ḑi de Mercurĭ, 13/25 August, menită a fi briliantul cel maĭ strălucit al coróneĭ glorieĭ românescĭ. Inaintea zorilor

* «Tout le reste de ce jour se passa aux occupations «de se considérer les uns les autres. Les Turcs se mocquaient des Valaques et n'avaient que ce déplaisir de ce «que ceux-ci n'avaient un plus grand nombre pour rendre «leur victoire plus glorieuse. Mais les Valaques sérieuse«ment attentifs à ce qu'ils devaient faire le lendemain, por«taient leurs yeux et leurs coeurs au ciel pour impétrer du «secours, sans lequel ils sentaient bien leurs forces trop dé«biles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis. «Michel leur Palatin les exortait généreusement au combat.» *Baudier*.

încă, Michaiŭ-vodă trămise o sémă de pedestrime cu puscĭ de se așeză la intrarea pădureĭ și îșĭ puse tunurile într'o buná poșiție pe o înălțime. In vremea aceea, Turciĭ îșĭ lua posiție în préjma poduluĭ de ceĭa parte. Sfârșindu-șĭ pregătirile, Michaiŭ îșĭ înălță, împreună cu ostașiĭ săĭ, rugăciunile către Dumnedeŭ. Apoĭ îndreptându-se către dînșiĭ, le dise să-șĭ aducă aminte de vechea lor vitejie, căcĭ ocasia de acum e frumósă și de o vor perde, anevoe o vor maĭ căpăta. «Turciĭ, le dicea el, sunt uimițĭ de atâtea perderĭ; cetățile lor din tóte părțile sunt coprinse; din câte capete aŭ avut armatele lor, numaĭ unul a rĕmas care maĭ îndrăsnesce a ține frunte creștinilor; că cu dînsul aŭ a se lupta și gloria d'a-l birui va fi fórte mare. «Mulțimea vrăjmașilor nu trebuie să-ĭ sperie, de vreme ce Sinan a lăsat cele maĭ bune oștĭ ale sale în garnizóne prin cetățĭ și a adus cu dînsul numaĭ ómenĭ cari vor face maĭ mult sgomot decât vătămare. Pe lângă acésta, locul de bătaie nu putea fi maĭ bine ales, de óre-ce mulțimea lor aci le este nefolositóre. El le dise încă să-șĭ aducă aminte de crudimea vrăjmașuluĭ, care nu ĭartă nicĭ odată pe ceĭ biruițĭ, cu atât maĭ mult pe ceĭ ce s'aŭ revoltat; că nu este destul că a scuturat jugul robieĭ, că a înnoit vechile legăturĭ cu împĕratul și că s'a pus sub o putere ardeléñă, dacă printr'o faptă strălucită eĭ nu vor căuta a întemeia acéstă vrednică hotărîre; că a venit vremea a se lupta puternic pentru libertate; ĭară maĭ cu sémă pentru cinstea legiĭ, ca să dovedéscă Turcilor că de le-aŭ călcat eĭ maĭ nainte patria, a fost numaĭ din pricina neunireĭ lor; dar că

«acum, când tóte puterile vecine staŭ în bună înțele-
«gere împreună, trebuie a dobândi prin unire cea
«ce aŭ perdut prin zavistie și împărecherĭ și a goni pe
«aceștĭ cruḑĭ tiranĭ dincolo de strîmtórea lor, de Dar-
«danele; că toțĭ veciniĭ șĭ-aŭ făcut datoria lor, când
«bătêndu-ĭ, când gonindu-ĭ din cele maĭ bune cetățĭ
«ale lor, astfel încât eĭ prăpădiră cea maĭ bună parte
«din acea armie ce Sinan dusese în Ungaria. În sfâr-
«șit închieiè ḑicêndu-le că acum pot și Româniĭ do-
«bândi o asemené glorie, căcĭ tóte dovedesc că vor
«avé aceĭașĭ norocire.»

Apoĭ domnul se îndreptă către óstea unguréscă a-
ducêndu-ĭ aminte că ea e depositară a vecheĭ vitejiĭ
unguresci.

XVI.

Astfel vorbi Michaiŭ, neînspăimêntatul voevod și
ostașiĭ inimațĭ fórte împrotiva Turcilor, învăpăiațĭ și
de aceste cuvinte, dar geloșĭ încă maĭ mult d'a e-
clipsa printr'o biruință strălucită tóte gloriósele biru-
ințe ale vecinilor, rĕspund învârtind în mânĭ paloșile
și lăncile, și, prin strigărĭ marĭ de o răsboĭnică vese-
lie, cer de la domnul lor ca să-ĭ ducă îndată către
dușmanĭ.

Atuncĭ Michaiŭ, plin de încredere în energia ar-
mateĭ sale, trece podul în capul a 8000 ostașĭ și se
lăsă cu furie asupra Osmanliilor, în vreme ce focul
ĭute și bine ținut al pușcașilor din pădure și al tunu-
rilor pustiesce armata turcéscă, doborînd la pămînt
lume multă. Câte-va cete de Turcĭ se încerc a stân-

jini năvălirea Românilor; dar în zadar, căcĭ aceştia inimându-se, îmbiindu-se uniĭ pe alţiĭ, îĭ isbesc cu atâta furie încât, cu tótă minunata posiţie a Turcilor, prăvălindu-ĭ, eĭ ajunseră până la cele d'întâĭu corturĭ ale tabereĭ lor. Vrăjmaşiĭ ajutaţĭ de posiţie, de numărul lor şi de machinele de răsboiŭ, îşĭ vin curând în sine şi încep a se lupta cu tărie. Patru paşĭ, Satîrgi-Mahomet, Haider, Husein şi Mustafa, cu o armată însemnată compusă de oştile Sirieĭ şi de ianicerĭ, alérgă în ajutorul cetelor ce se luptaŭ, sprijină cu putere năvălirea Românilor, trec podul şi lupta cea maĭ învĭerşunată începe atuncĭ din tóte punctele. Astfel, împinsă peste tótă fruntea armatelor, ţinu bătaia maĭ multe cĭasurĭ, până când Sinan, desperat de puţinul spor ce a dobândit până atuncĭ, îşĭ îngloti oştile pe lângă sine, strînge pe toţĭ paşiĭ şi căpeteniile, îĭ inimézā şi, în capul uneĭ colóne îngrozitóre, eĭ fac o năvală mare şi isbutesc a împinge pe aĭ noştri cu un pătrar de milă înapoĭ şi chiar până în tabăra lor, luându-le şi tótă artileria. Michaiŭ, fără a perde inima din acéstă neisbândă, îşĭ culese puterile şi din noŭ dete năvală asupra Turcilor, tăind şi oborînd dintr'înşiĭ. Îndărătnicul voĭnic Albert Kiraly isbutesce a lua înapoĭ douĕ tunurĭ. Dar vrăjmaşul se bate cu inimă, îşĭ împrospĕtéză adesea oştile sale, ceea ce nu pot face aĭ noştri şi îĭ respinge; de treĭ orĭ Româniĭ împinseră şi prăvăliră pe Turcĭ, şi de treĭ orĭ fură respinşĭ înapoĭ. Ast-fel urmă lupta cu noroc schimbăcios de la rĕsăritul sóreluĭ până către douĕ cĭasurĭ înaintea apusuluĭ, biruitoriĭ rămânênd adesea biruiţĭ şi biruiţiĭ biruitorĭ. «Turciĭ, spun analiştiĭ contimporanĭ, se luptaĭ aju-

«toraţĭ de mulţime şi de numĕr, Româniĭ de tărie şi «îndrăznélă». În sfârşit, furia îmbărbătând de o potrivă pe uniĭ ca şi pe alţiĭ, biruinţa stă să rĕmână numĕruluĭ şi mica óste românéscă, împovărată de mulţimea vrăjmaşilor, trăsnită de numerósa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragerea lor însă e frumósă şi strategică; spre a nu se lăsa a fi ocolită de Turcĭ, spartă şi risipită, ea se întocmesce în figura unuĭ colţ (cuneum), şi aruncând ast-fel de tóte laturile focurĭ asupra vrăjmaşuluĭ, se retrage înapoĭ cu încetul, luptându-se neîncetat; acéstă retragere e o minune de vitejie, de sânge rece şi de eroism. Stolurile nenumĕrate ale călăreţilor turcĭ în zadar se aruncă asupra laturilor acestuĭ triunghiŭ, cătând a-l sparge; silinţele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se sdrobesc de dînsul ca de o stâncă de pétră. Strîmtórea loculuĭ de bătaie, pădurile şi délurile favorisaŭ înapoiarea Românilor şi zăticneaŭ mişcările şi silinţele lor de a-ĭ înconjura de tóte părţile. Dar era de temut ca vrăjmaşiĭ să nu isbutéscă a scóte pe aĭ noştri din strîmtóre şi să-ĭ împingă în câmpie, unde ĭ-ar fi sdrobit cu numĕrul lor.

Sórele acum căta spre sfinţit; Româniĭ se luptaseră cu eroism, dar osteniţĭ de o luptă lungă şi nepotrivită, eĭ se plecară numĕruluĭ celuĭ prea covârşitor al duşmanuluĭ; bătălia se putea privi acum ca perdută de dînşiĭ, dacă vre o împrejurare nu-ĭ va ajuta şi o sórtă maĭ blândă nu le va străluci. Mihaiŭ însă ca tot-d'auna liniştit şi trufaş în primejdie, maĭ avea încă o sperare; el trămisese de diminéţă să chieme lângă dînsul o cétă de pedestrime ce se afla departe

de taběră. . . . Sosi-va ea óre la vreme? . . . . De la dînsa spânzura sórta bătălieĭ.

XVII.

Sta să apună sórele după orizon când vestea că ajutorul aşteptat a sosit vărsă sperarea isbândeĭ şi un curagiŭ noŭ în inima aceleĭ mânĭ de voĭnicĭ românĭ, carĭ ca nisce zmeĭ se luptaŭ, trăgêndu-se în faţa nenumĕratelor glóte ale unuĭ duşman învingĕtor. Acest ajutor însă ce aĭ noştri şi-l închipuiaŭ tare, nu era de cât o cétă de 300 pedestraşĭ din Ardél cu puscĭ. Michaiŭ, fără a perde vreme, căuta a se folosi de acest neînsemnat ajutor şi de reîmbărbătarea oştilor sale, ca să smulgă biruinţa de la vrăjmaşĭ. El îşĭ preumblă privirea pe câmpul bătălieĭ, vede mişcările Turcilor, şi după dînsele îşĭ pregătesce pe ale sale. Sinan-Paşa, vĕḑênd retragerea Românilor, luase inimă şi vrea a-ĭ desface şi a-ĭ reschira de tot. Spre acest sfârşit, în capul reserveĭ sale el umbla să trécă podul spre a isbi pe aĭ noştri în frunte, în vreme ce Hasan-Paşa cu Mihnea-Vodă, din porunca luĭ, alergaŭ prin pădure să-ĭ lovéscă pre la spate. Michaiŭ atuncĭ se aşéză cu céta de curând sosită la capul poduluĭ spre a întâmpina pe Sinan, trămite pe căpitanul Cocea cu 200 Ungurĭ şi alţĭ atâţia Cazacĭ pedestri ca să ĭea pe vrăjmaşĭ pe la spate şi Albert Kiraly aşéză cele dóue tunurĭ, ce le redobândise de la Turcĭ într'o bună posiţie şi stă gata a trăsni pe vrăjmaşĭ de vor îndrăzni a trece podul. Sfârşind aceste pregătirĭ, Michaiŭ cugetă în inima sa că împrejurarea cere nea-

părat vre o faptă eroică spre a descuragĭa pe Turcĭ şi a îmbărbăta pe aĭ sĕĭ. El hotăresce atuncĭ a se jertfi ca altă dată şi a cumpĕra biruinţa cu primejdia vieţiĭ sale. Ridicând ochiĭ către cer, mărinimosul domn chiamă în ajutoru-ĭ protecţia mântuitóre a ḑeuluĭ armatelor, smulge o secure ostăşéscă de la un soldat, se aruncă în colóna vrăjmaşă ce-l ameninţă maĭ de aprópe, dobóră pe toţĭ ce se încércă a-ĭ sta împotrivă, ajunge pe Caraiman-Paşa, îĭ sbóră capul, isbesce şi pe alte capete din vrăjmaşĭ şi, făcênd minunĭ de vitejie, se întórce la aĭ sĕĭ plin de trofee şi fără de a fi rănit. Acéstă faptă eroică înfióră pe Turcĭ de spaĭmă, ĭar pe creştinĭ îĭ însufleţesce şi-ĭ aprinde de acel eroic entusiasm, isvor bogat de fapte minunate. Şi cum n'ar fi creḑut eĭ că pot face minunĭ cu un ast-fel de general şi cu asemenea exemple ce le da! Sinan, vĕḑênd acésta, spre a da curagiŭ la aĭ sĕĭ, ĭea ofensiva şi trece podul. Dar de o dată se vede oprit în faţă de Michaiŭ ca de un zid de pétră tare, în dos isbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea şi în cóstă trăsnit de tunurile aşezate pe dél de Albert Kiraly, care, bătând în mulţimea îndesată a Turcilor, le găuresce rândurile şi le pustiesce tótă aripa dréptă. Îndărătnicul vizir, fără de a-şĭ perde cumpătul, isbutesce a-şĭ întocmi oştile în rânduială; dar o isbire nouă a luĭ Michaiŭ în fruntea armieĭ, pustiirile furióse a le luĭ Cocea de dinapoĭ, ferbintele şi ucigĕtorul foc al tunurilor luĭ Kiraly sdrobesc ĭară acéstă rânduială; şi Turciĭ, minunaţĭ de îndrăznéla cu care Româniĭ ce-ĭ privĭaŭ ca biruiţĭ, îĭ isbesc acum, încep a fugi reslătaţĭ. Satîrgi-Mohamet-Paşa, trăgêndu-se înapoĭ fu rănit şi îndată, schimbând

retragerea în fugă, dete cel d'intâiŭ semnalul neorânduieliĭ şi tótă armia musulmană întórse în răsipă spre baltă, lăsându-şĭ cóstele şi spatele expuse loviturilor nóstre. In zadar ianiceriĭ se ţin semeţĭ împotriva alor noştri şi caută a le rĕspunde cu focurile lor, căcĭ cele-l-alte cete, spăimântate de aceste isbirĭ împreunate la care nu se aşteptaŭ, reschirându-se, îĭ întorc şi pe dînşiĭ înapoĭ. În zadar Sinan mustră pe ostaşiĭ ce fugĭaŭ, acum cu cuvinte ocărâtóre, acum bătându-ĭ cu măcĭuca sa înferată (massa ferrata), silind în tot chipul a-ĭ pune în rânduială şi a-ĭ întórce la bătaie. Glasul şi autoritatea luĭ sunt nesocotite şi nicĭ o putere omenéscă nu maĭ póte opri în loc valurile sgomotóse ale fugarilor, cari se prăvălĭaŭ cu furie şi repede spre pod, cătându-şĭ mântuirea în trecerea luĭ. La capul acestuĭ pod sta îmbulzite în neorânduială artileria, cavaleria, pedestrimea, împingêndu-se de a trece care de care maĭ nainte; dar, vĕdênd că toţĭ nu pot încăpea pe dînsul, mulţĭ din Turcĭ fură siliţĭ a se arunca în baltă, unde îşĭ aflară mórtea. Între aceştia eraŭ şi paşiĭ Haider beiler-beĭul de Sivas (Capadocia), Husein beĭul Nicopoleĭ şi Mustafa fecĭorul luĭ Aias-Paşa. Eĭ se cufundară în mocirlă unde fură ucişĭ şi primiră, dice un analist turc, cununa martirilor de la ghiaurĭ. Bătrânul Sinan însuşĭ, tîrît de aĭ sĕĭ şi în graba fugeĭ sale, fu călcat în picĭórele cailor şi apoĭ, împuns de suliţa unuĭ oştas român, cădu călare de pe pod în baltă cu atâta repeziciune încât isbindu-se de pod, îşĭ perdu chĭulaful şi feregeaoa şi doĭ dinţĭ ce singurĭ maĭ avea în gura luĭ. El era p'aci să pĭară saŭ să cadă în mânile Românilor, dacă din norocirea luĭ un voĭnic soldat din

oştile Rumelieĭ, anume Hasan, nu s'ar fi aruncat după dînsul ca să-l scape şi, lăsându-ĭ calul înomolit în lut, pe umerĭ îl scóse de acolo şi-l duse în tabără. De atuncĭ, acest soldat se numi *Deli-Husan-Batakgi* şi ajunse căpitan al deliilor luĭ Cogĭa-Murat-Paşa. Vestea morţeĭ viziruluĭ se împrăştie între Turcĭ şi ceĭ ce se maĭ împotrivĭaŭ deteră şi eĭ dosul. Românii, cu furia lor obicĭnuită şi electrisaţĭ încă prin izbândă, iĭ gonĭaŭ dinaintea lor ca pe nisce turme de vite până iĭ vîrî în tabăra lor. Hasan-Paşa şi Mihnea-Vodă ce venĭaŭ să înconjure pe aĭ noştri, aflând că Sinan a perit şi óstea luĭ e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Intr'acel minut Michaiŭ, precum odinioră semi-ḑeiĭ cântaţĭ de nemuritorul Omer, alérgă într'o parte şi într'alta prin tabăra turcéscă, căutând pe Sinan, când, vĕḑênd de departe pe Hasan-Paşa, se luă după dînsul strigându-ĭ să stea de e vitéz să se lupte cu dînsul pept la pept şi când de când era să-l ajungă cu paloşul; dar Hasan fugea înspăĭmântat şi nu se putea ţine pe picĭóre de grózǎ. El merse de-şĭ ascunse ruşinea într'un crâng spinos, de unde d'abĭa a doua ḑi cuteză a eşi la aĭ sĕĭ. Nóptea opri măcelărirea armateĭ musulmane şi o păzi d'a fi cu totul sdrobită şi răsipită. Româniĭ se întórseră triumfătorĭ în tabăra lor, încărcaţĭ cu prăḑĭ bogate. Pe lângă tunurile lor ce şi le redobândise, alte tunurĭ marĭ d'ale duşmanilor, caĭ mulţĭ şi maĭ multe stégurĭ, între carĭ şi stégul cel verde şi sânt al proorocului, fură trofeele acesteĭ strălucite ḑile. Treĭ miĭ Turcĭ zăceaŭ în câmpul bătăiĭ. Perderea Românilor era încă simţitóre, căcĭ Turciĭ se apăraseră cu cura-

giŭ. Apele Neajlovuluĭ se roşiseră de sângele vĕrsat în acea ḑi.

Spre a odihni sufletul cititoruluĭ de aceste scene sângeróse, istoriograful contimporan Walther ne povestesce aci o anecdotă interesantă. El ḑice că în tótă acéstă expediţie a Românilor împotriva Turcilor, doĭ cerbĭ domesnicĭ însoţiră pe Michaiŭ-Vodă, şi chiar în vremea bătălieĭ de la Călugărenĭ, sub focul şi vuetul tunurilor şi ale bombelor, eĭ şedeaŭ neclintit lângă cortul luĭ, însă omorându-se unul dintr'înşiĭ, cel-alalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Ast-fel fu acea vrednică de o neştérsă aducere aminte ḑi de bătaie de la Călugărenĭ, în care Româniĭ scriseră cu sabie şi cu sânge pagina cea maĭ strălucită din analele lor. De ḑece orĭ maĭ puţin numeroşĭ decât duşmaniĭ, eĭ câştigară asupră-le o biruinţă strălucită şi avură gloria d'a învinge un general până atuncĭ încă neînvins. Muntenĭ, Moldovenĭ şi Ardelenĭ, soldaţĭ şi căpitanĭ se luptară toţĭ ca nisce eroĭ. Dar cinstea cea maĭ mare a biruinţeĭ se cuvine cu tot dreptul vitézuluĭ domn. Prin întocmirile sale cele ingeniόse, prin sângele rece şi neînspăimântarea sa şi prin primejdia în care îşĭ puse viéţa, el asigură biruinţa. Intr'acéstă bătălie, ca în multe altele, nu scim de ce a ne minuna maĭ mult în acest mare bărbat, de geniul sĕŭ de general orĭ de vitejia luĭ de soldat. Intr'adevĕr, tóte operaţiile aceste̮ĭ bătăliĭ dovedesc din partea luĭ Michaiŭ şi a Românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul póte minuna pe toţĭ câţĭ cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, acéstă artă în tótă Europa.

Dăcă cu acéstă biruinţă nu se sfârşi atuncĭ campania, ea contribui însă mult în urmă la săvârşirea eĭ, căcĭ demoralisă într'atâta pe Turcĭ încât, când creştiniĭ luară maĭ târḑiŭ ĭarăşĭ ofensiva, Turciĭ nu maĭ îndrăzniră a se maĭ mĕsura cu dînşiĭ şi nu se creḑură în siguranţă decât puind cât maĭ în grabă Dunărea între dînşiĭ şi îngrozitoriĭ lor vrăjmaşĭ.

XVIII.

Nóptea ajută Turcilor a se desmetici din gróza ce-ĭ coprinsese şi a se întocmi în rânduială. Eĭ îşĭ luaseră din noŭ posiţia cea d'întâiŭ şi Sinan porunci ca să se adune lângă dînsul o sémă de oştĭ ce rămăseseră în urmă peste Dunăre, sperând ca după sosirea lor să-şĭ răsbune învingerea. El maĭ spera încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Vodă, din tabăra turcéscă prin înţelegere cu uniĭ din boieriĭ luĭ Michaiŭ, urzĭa între ostaşiĭ creştinĭ. O împrejurare însă turbură în acea nópte rĕpaosul Turcilor. Un ianicĭar avênd fitilul aprins la puşca sa, focul prinse în tigaie şi cum se afla lângă erbăriile ianicerilor, o scîntee căḑu d'asupra şi de o dată acele erbăriĭ săltară în aer. La huetul cel mare al acesteĭ isbucnirĭ neaşteptate şi la gróznicul nor de fum ce ascunse cerul, toţĭ Turciĭ rĕspunseră împreună printr'un ţipăt îngrozitor de spaimă şi creḑênd că aĭ noştri iĭ isbesc, o luară din noŭ la fugă, reslăţindu-se în tóte părţile. Târḑiŭ şi cu greŭ putură eĭ să-şi vină în sine şi a se întocmi în tabăre.

O scenă cu totul alta se petrecea atuncĭ în tabĕra românéscă. Michaiŭ-Vodă se trăsese îndărăt o a patra

parte de milă și tăbărîse în direcția loculuĭ bătălieĭ. El puse de salută sosirea nopțiĭ cu maĭ multe salve de artilerie și, după ce orândui străjĭ în tóte părțile cu multă îngrijire, chemă capetele armateĭ la un svat de răsboiŭ. Pe când el se afla în svat, străjile îĭ aduseră înainte un Turc ce prinseseră atuncĭ și care nu-ĭ era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numĕrul vrăjmașuluĭ și planurile luĭ. Prinsul, după ce rĕspunse la aceste întrebărĭ, aflând și el adevĕratul numĕr al creștinilor, ḑise către svat. «Ah! d'ar fi sciut Turciĭ «astăḑĭ acésta, v'ar fi robit numaĭ cu caiĭ lor!» Michaiŭ, după ce porni pe Turc sub bună pază în Ardél, începu a se chibzui cu căpitaniĭ sĕĭ despre cea ce trebuia să facă în împrejurările de față. El era de părere ca să încépă a doua ḑi din noŭ lupta; dar o sémă de boierĭ și capetele ósteĭ unguresci îĭ stătură împotrivă. Acésta dete prepus unora a bănui și a ḑice cum că Albert Kiraly, ca și uniĭ din boĭerĭ, ar fi fost câștigațĭ de trădătorul Dan vistierul, care primise 50 miĭ galbenĭ de la Sinan prin Mihnea-Vodă ca să-ĭ împarță între dînșiĭ. Purtarea luĭ Kiraly după aceea dă de neadevĕrată acéstă bănuĭală. Afară de acésta oștirea moldovană era nevoită a se întórce în țéra eĭ, unde se aștepta năvălirea Polonilor și a Tătarilor. Vĕḑêndu-se astfel trădat de uniĭ din boieriĭ sĕĭ, părăsit de oștile ajutătóre, neputênd a se răzima decât în ostașiĭ sĕĭ românĭ, Michaiŭ, cătând la numĕrul și la obosirea oștilor sale, se temu d'a nu perde folosul moral dobândit prin bătălia câștigată, d'a nu cădé în vr'o cursă a vrăjmașuluĭ saŭ a fi sdrobit de puterile luĭ cele numeróse de va remâné la câmpie, și gândi că

înțelepciunea iĭ poruncesce a se trage spre munțĭ, ca sub ocrotirea lor să aștepte sosirea prințuluĭ Ardéluluĭ. Drept aceea, el porni îndată un olăcariŭ la Bathori, insciințându-l de cele întâmplate, arătându-ĭ primejdia în care se află Ardélul ca și țéra Românéscă și rugându-l să grăbéscă a-ĭ veni în ajutor ca să nu lase țéra a fi înecată de numerósele ordiĭ vrăjmășescĭ. Intr'acea nópte armata nóstră, cu tótă ostenéla bătălieĭ, nu se odihni de loc; la meḑul nopțiĭ ea invocă de treĭ orĭ cu glas tare sântul nume al luĭ Iisus și într'același minut douĕ sute miĭ de glasurĭ din tabăra turcéscă răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea: «Allah! Allah! hu!» Aerul vibră d'aceste strigărĭ, pădurile clocotiră până în fundul lor și văile rĕsunară și repetară numele luĭ *Iisus!* și *Allah!* Dumneḑeĭ neîmblânḑițĭ în dușmănia lor, pe cari miĭ de miĭ de ecatombe omenescĭ, ce în ḑilele atâtor vécurĭ li se jertfiră, nu ĭ-aŭ putut încă împăca.

XIX.

Când începu a se face ḑioă, Michaiŭ-Vodă ridică tabăra și se trase spre rîul Argeșul, în depărtare de douĕ mile, unde puind străjĭ în tóte părțile, căută a da puțină odihnă atât luĭ cât și ostașilor sĕĭ. A doua ḑi, vinerĭ în 15/25 August, ḑiua de Sântă Măria, Michaiŭ, plecând de la Argeș, se opri la Văcărescĭ, ne voind să intre în Bucurescĭ și întârḑiè aci câteva césurĭ. În acéstă vreme, fară scirea luĭ, Unguriĭ împreună cu alțĭ ostașĭ străinĭ, năvăliră în Bucurescĭ și-l jăfuiră sub pretext că maĭ bine să ĭea eĭ acea pradă decât

să cadă în mânile Turcilor. În 15/26 August, Michaiŭ, aflând că vrăjmaşul s'a luat după dînsul, pornesce de la Văcărescĭ după amédĭ, merge până la mijlocul nopţiĭ, cale de cincĭ mile, se odihnesce puţin până la revĕrsatul zorilor într'un loc priincĭos, înaintéză d'acolo încă vre-o cincĭ mile şi duminecă, în 17/27, ajunge la oraşul Târgovişte pe rîul Ialomiţa. Acolo, sub ocrótirea munţilor, îşĭ întocmi tabăra, aşezânt străjĭ ca să priveghieze în tóte părţile şi şedu pe loc câte-va dile. În urmă plecă şi d'acolea şi întindênd tot maĭ la munte, urmând ţărmurile Dâmboviţeĭ, se adăposti într'un loc anevoe de apropiat, la cetatea luĭ Negru-Vodă, ale căriĭ întărirĭ, sdrobite de puţină vreme de Turcĭ, se vedeaŭ încă. Astădĭ chĭar tot se maĭ vĕd dărămăturĭ de cetăţue într'acel loc minunat de frumos şi plin de legende şi suvenire despre Negru-Vodă, domnul cel maĭ popular între ţĕraniĭ noştri. Acest loc e încă vestit printr'o bătălie strălucită ce câştigă, la 1342, Dragomir, comandantul puterilor luĭ Ladislaŭ-Vodă, domnul ţĕreĭ Românescĭ, asupra armieĭ luĭ Ludovic I, craĭul Ungareĭ, care, sub comanda luĭ Nicolae Garan şi Simeon Megheşel, năvălise în ţéra nóstră. Unguriĭ fură traşĭ de Românĭ în aceste locurĭ grele şi înfrânţĭ cu totul, cădênd în bătaie şi ceĭ doĭ generalĭ aĭ lor.

Locuitoriĭ Bucurescilor şi aĭ Târgoviştei părăsindu-şĭ casele, se rădicaseră cu tot bunul lor şi însoţiseră armata în retragerea eĭ spre munţĭ. În sfârşit Michaiŭ lăsă şi cetatea luĭ Negru-Vodă şi se trase tot maĭ adânc în munţĭ, pe apa Dâmboviţeĭ în sus, la sat la Stoienesci. În acéstă retragere maĭ mulţĭ ostaşĭ ro-

mânĭ desertară şi oştile moldovene se întórseră în ţéra lor, unde eraŭ chemate, rămânênd astfel cu Mihaiŭ numaĭ ca la opt miĭ ostaşĭ, dar toţĭ aleşĭ şi vitejĭ. El îşĭ aşeză la Stoienescĭ tabăra, se şănţui bine şi făcu oştireĭ tăbiĭ, avênd statornica hotărîre d'a aştepta într'acest loc sosirea luĭ Bathori, d'a închide până atuncĭ calea Ardéluluĭ luĭ Sinan-Paşa şi d'a urma apărând prin lupte mĕrunte patria sa nenorocită, pe care acum n'o maĭ putea apăra prin bătăliĭ marĭ.

XX.

A doua ḑi după bătălia de la Călugărenĭ. Turciĭ, vĕḑênd că creştiniĭ nu fac nicĭ o mişcare, îndrăzniră vre o câţĭ-va din eĭ a înainta până în locul unde fusese tabăra românéscă şi unde găsiră puţin bagagiŭ greŭ şi câte-va tunurĭ părăsite. La acéstă veste se porniră gonacĭ în tóte părţile, de prinseră câţĭ-va ţĕranĭ, de la cari aflară drumul ce luase oştirea românéscă. Hasan-Paşa trecu atuncĭ strîmtórea cu o despărţire din armie şi tăbărî dincolo în câmpie. Într'aceeaşĭ vreme, el porni o patrulă spre Bucuresci, de aduse din préjma acestuĭ oraş, robĭ, bucate şi vite. Sinan-Paşa însă cu armata sa, nu îndrăzni a se lua îndată după Mihaiŭ-Vodă, ci şeḑu două ḑile pe loc până să-şĭ întremeze oştirea din spaima şi ameţéla în care căḑuse după înfrângerea sa, şi până să-ĭ soséscă, după spusa unora, puţinele oştĭ rĕmase în urmă.* Spre a fi

*Analiştiĭ turcĭ nu pomenesc nimic d'aceste oştĭ ce uniĭ din analiştiĭ creştinĭ spun că rĕmăsese peste Dunăre. Ceea-ce ne face a priimi acésta cu îndoială, căcĭ credem că, de ar fi fost cu temeiŭ, Turciĭ n'ar fi uitat'o spre a indrepta perderea bătălieĭ.

sigur că nu va fi isbit în spate de Românĭ, el trămise un trup de óste să coprindă cetatea Brăileĭ și el însușĭ, la $^{15}|_{25}$ August, cu tótă armata cea mare, trecu strîmtórea Călugărenilor și merse de tăbărî în câmpie la satul Copăcenĭ dincóce de rîul Argeșuluĭ. și la $^{7}|_{27}$ înaintă până la Bucurescĭ, unde tăbărî sub oraș. Îndată ce sosi, Sinan porunci de luară de pe turnurile bisericilor crucile și globurile aurite, pe care le sfărâmară în bucățĭ, precum și icónele, și puseră pe turnurĭ, în locul crucilor, semiluna. În mitropolie puseră, în locul altaruluĭ, un *mihrab* (altar mahometan) și un *mimber* (estradă spre a pune un tron) și astfel prefăcêndu-o în geamie, la $^{20}|_{30}$ ale aceleĭ lunĭ, făcură acolo slujba și rugăciunea turcéscă.* Acéstă rugăciune se săvârși de Hasan-Efendi, șeĭcul din skitul Mustafa-Pașa, care însoțise pe Sinan într'acéstă campanie. Acela care luă crucea de pe turnurĭ era un *topciŭ* (tunar) numit Ibraim-Pașa, pe care marele vizir spre rĕsplătire îl făcu atuncĭ căpitan în guardia sa.

După săvârșirea rugăciuneĭ, vizirul adună sub cortul sĕŭ pe ceĭ maĭ însemnațĭ ofițerĭ aĭ sĕĭ și le ḑise că lăsarea Moldoveĭ și a țĕreĭ Românescĭ în stăpânirea ghĭaurilor e o pricină necurmată de turburărĭ și împărecherĭ pentru răscólele ce eĭ fac ; că spre a curma tóte acestea în viitor, el propune ca aceste douĕ țĕrĭ

* Autorul a comis aci o eróre. Biserica despre care vorbesce nu póte fi Mitropolia, care s'a zidit cu vre-o șése-ḑecĭ de anĭ în urmă de către Constantin-Vodă Basarab cârnul. Credem maĭ mult că acea biserică era mănăstirea Raduluĭ-Vodă în care scim că s'a închis apoĭ Turciĭ, saŭ chiar și biserica domnéscă de la Curtea veche. *Nota editoruluĭ.*

să se prefacă în provincii ale statuluĭ *(iulcti)*, şi spre a ţine într'însele rânduiala şi pe popor în supunere, să se zidéscă două cetăţi, una la Bucurescĭ şi alta la Târgovişte. Toţĭ ofiţeriĭ găsiră bună acéstă părere. Vizirul însciinţă îndată Porţeĭ hotărîrea svatuluĭ şi numi pe Satîrgi-Mahomet-Paşa la acest noŭ paşalîk din ţéra Românéscă. Aşa, pentru a doua óră, Turciĭ isbutiră în statornica lor dorinţă de a preface ţéra în paşalîk. Dar acum, ca şi întâiaşĭ dată, la 1522, eĭ întâmpinară în Michaiŭ, un alt Radu de la Afumaţĭ şi nu putură apăra cu armele fapta lor nelegĭuită. Astfel tot-d'auna, în timpurĭ grele şi nenorocite, roditorul pămînt al patrieĭ nóstre şi-a născut isbăvitorĭ!

Eşind din adunare, vizirul cu toţĭ ofiţeriĭ sĕĭ se preumblă prin mahalalele oraşuluĭ şi aleseră mănăstirea luĭ Alexandru-Vodă, spre a face dintr'însa cetate. Acéstă mănăstire mare, hramul Sânteĭ Treimĭ, fu zidită din jos de Bucurescĭ, de către Alexandru-Vodă II-lea, feciorul Mirceĭ-Vodă III-lea, la 1573; stricându-se apoĭ de Turcĭ, cum vom vedé maĭ la vale, ea se rezidi din noŭ, întocmaĭ cum se află astădĭ, de Radul-Vodă, feciorul Mihneĭ-Vodă Turcitul şi nepot luĭ Alexandru-Vodă II-lea, şi de atuncĭ ea se chiamă mănăstirea luĭ Radu-Vodă. Voind Sinan să facă acéstă cetăţuie maĭ mare, puse de lărgi locul împrejmuireĭ de două orĭ pe câtţera, coprindênd în lăuntrul cetăţuieĭ, biserica şi zidurile din prejur şi ocolindu-le cu bastióne şi fortificaţiĭ. În vreme ce meşteriĭ mĕsuraŭ şi trăgeaŭ liniile, beilerbeiĭ, spahiiĭ şi ianiceriĭ fură trămişĭ după lemnele trebuinciόse pentru construcţia bulevardelor şi cĭauşiĭ alergaŭ în tóte părţile spre a

aduna lucrătorĭ; şi, fiind că lumea din ţéră era fugită la munţĭ şi nu se putea aduna un mare numĕr de ómenĭ, Turciĭ fură siliţĭ a trămite să maĭ aducă lucrătorĭ din Bulgaria. Clădirea cetăţiĭ începu la $^{21}|_{31}$ August şi cu atâta silinţă lucrară la dînsa încât în douĕ-spre-ḑece ḑile fu terminată. Cum se săvârşi întărirea palisadetor cetăţuieĭ, Sinan-Paşa puse într'însa douĕ tunurĭ marĭ cu ghĭulele de patru-spre-ḑece oca şi érbă, muniţiĭ şi bucate îndestule. Apoĭ lăsă în Bucurescĭ pe Satîrgi-Mehemed-Paşa cu o mie ianicerĭ şi o mie culogli drept garnizónă, poruncindu-ĭ să săvârşéscă întărirea de lemn ce pusese să se facă împrejurul oraşuluĭ şi care se şi sfârşi într'o lună de ḑile; iar el, ridicându-şĭ tabăra la $^{3}|_{13}$ Septemvrie, porni spre Târgovişte.

XXI.

De duoĕ sute de anĭ, din ḑilele luĭ Mircea-Vodă cel bĕtrân, Târgoviştea era mereŭ scaunul ţĕreĭ. De puţină vreme numaĭ crescerea Bucurescilor şi importanţa luĭ comercială făcuse pe domnĭ a lua obiceiul de a petrece o parte din ĭérnă în acest oraş. Era atuncĭ Târgoviştea oraş fórte mare, împodobit şi populat şi se întindea frumos pe malul drept al Ialomiţeĭ, ocolit de mulţime de grădinĭ, viĭ şi liveḑĭ de pomĭ roditorĭ. Scriitoriĭ centimporanĭ de felurite naţiĭ se minunéză de frumuseţea acestuĭ oraş, declarându-l că e vrednic de a fi capitala uneĭ ţĕrĭ şi locuinţa unuĭ domn mare. Acel oraş populat, astăḑĭ d'abia e un orăşel. Zidurile luĭ măreţe vremea le-a ruinata şi le-

asemĕnat cu pămîntul. Un singur turn, rĕmăşiţă din vestita *Curte Domnéscă*, se înalţă trist şi singuratic pe d'asupra acelor grămeḑĭ de ruine, întocmaĭ ca acele marĭ crucĭ de pétră înfipte în vârful unor pleşuve movilĭ, morminte ale vitejilor căḑuţĭ în bătae. Acest turn, ce muşchiul numaĭ cu verdéţa sa împodobesce, e scump Românilor ca un monument care le vorbesce de timpiĭ lor de glorie şi de mărire. El a fost martur la atâtea triumfurĭ! El a vĕḑut, unul după altul, pe Mircea-cel-bĕtrânŭ, Dracul-Vodă Vlad-Ţepeş, Radul-cel-mare, Radul dela Afumaţĭ, Mihaiŭ-Vitézul şi Matheiŭ-Basarab, toţĭ voevoḑiĭ noştrĭ ceĭ marĭ şi vestiţĭ în pace şi în răsboiŭ. Umbrele acestor eroicĭ luptătorĭ pare că le veḑĭ înălţându-se singuratice şi tăcute împrejurul acesteĭ ruine; adierea vîntuluĭ ce suflă din Carpaţĭ, şuerând în turnul pustiŭ, ne pomenesce numele lor şi undele măreţe ale Ialomiţeĭ parŭ a cânta necontenitŭ un cântec de mărire întru gloria lor. Astfel i se năucesce orĭ căruĭ Român cu inima simţitóre, când cată la acéstă mult elocuentă ruină, şi el nu póte opri d'a simţi durere amară şi d'a suspina după vremea trecută. Dar nimenĭ n'a simţit acésta maĭ puternic şi n'a exprimatŭ în cuvinte maĭ frumóse simţirea sa, ca tine, Cârlovo! flórea poesieĭ, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecĕtóre, tu strălucişĭ un minut peste România uĭmită şi încântată de lucirea ta. O mórte crudă te răpi fără vreme; dar apucaşĭ a ne lăsa o lacrimă ferbinte pentru gloria trecută şi o scînteie dătătóre de viéţă pentru viitor. * Cântarea ta sublimă

* *Oda la Ruinele Târgovişteĭ şi Marşul, odă la oştirea Ro-*

asupra ruinelor Târgoviştei puse pecetia vecĭniciei asupră-le şi ni le va păstra chiar când pustiirile anilor le vor şterge cu totul de pre pămînt.

XXII.

Turciĭ găsiră Târgoviştea părăsită de locuitorĭ şi pustie. Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea oraşuluĭ ca la Bucurescĭ. El prefăcu o mănăstire ce era aprópe de curtea domnéscă, în cetăţue; curtea domnéscă era atuncĭ zidită în formă de un mare castel, de putea încă încăpea într'însa de la patru la cincĭ miĭ ostaşĭ şi era încinsă cu un zid gros şi cu tunurĭ. Sinan maĭ întări şi acest zid din prejurul palatuluĭ, de amândouĕ părţile cu pămîntŭ şi cu un val de palisade de copacĭ, amestecaţĭ cu pămînt. Apoĭ încungĭură oraşul cu un zid de petre şi de grinḑĭ lipite cu humă şi cu pămînt cleĭos, pe care îl rezimă cu un alt val de pămînt, lat de douĕ-spre-ḑece picĭóre şi îl ocoli cu un şanţ fórte adânc, de douĕ-spre-ḑece picĭóre de larg, lăsând cetăţiĭ numaĭ o pórtă în faţă şi alta maĭ mică în dos, ambe legate cu fer, şi făcênd în lăuntru din apa rîuluĭ, treĭ fântânĭ. Aceste lucrărĭ urmară ḑi şi nópte sub privegherea de aprópe a luĭ Sinan şi se sfârşiră în treĭ-ḑecĭ de ḑile.

Dar Sinan, când vĕḑu lucrul aprópe de sfîrşit, hotărî să nu-şĭ maĭ pérḑă vremea în nelucrare. El lăsă în Târgovişte douĕ tunurĭ marĭ, patru culevrine şi alte

mânéscă, pe care le retipărimŭ, la capătul acesteĭ cărţĭ, chiar după originalele luĭ Cârlova, pe care le poseda nemuritorul N. Bălcescu. *Nota editoruluĭ.*

tunurî de câmpie cu munițiile și provisiile trebuincióse pentru hrană, dând comanda cetățiî luî Ali Beî, fiîul luî Haydar-Pașa beîul de Cîurin, pe care îlŭ declară beîler-beî de Trapezunt, alăturându-î pe Koci, beiŭ din Amasia, și lăsându-le 1500 ómenî cu însărcinare de a săvârși lucrul întăririlor cetățiî; iar el porni cu tótă óstea către munțî în urma luî Mihaiŭ-Vodă. Planul luî era ca, ajungênd oștirea românéscă, s'o înfrângă și călcându-o în picîóre, să pĕtrundă în Ardél, ca să combineze operațiile sale cu ale armieî ce fiul sĕŭ Muhamed-Pașa comanda în Ungaria. Dar Mihaiŭ-Vodă, aflându-se în tabăra de la Stoienescî, întărită atât prin natură cât și prin artă, nu era lesne de înfrânt. Așa dar, totul din potrivă se întâmplă. Sinan venise să tabere nu departe de strîmtórea în care sta Mihaiŭ și în fața taberiî luî pe un loc înalt de unde putea vedea ambele taberî. El sta și se mira de îndrăsnéla alor noștriî carî, în așa mic numĕr, se încumĕtaŭ încă a-l aștepta fără frică. Michaiŭ însă se feria d'a se apuca în bătălie generală cu dușmanul, dar el fu neobosit a-î hărțui armata și a-î coprinde liniile de comunicațiî și provisiile. Une orî întărîta o cétă de Turcî, o trăgea după sine în locurî grele și eî necunoscute, unde o sfărîma cu înlesnire; alte orî cuteza a isbi pe Turcî chiar în tabăra lor. Maî adesea prin gonaciî luî cu caî ușorî, punea mâna pe mulțî dușmanî și dobândea de la dînșiî pradă multă, caî nenumĕrațî și peste o sută de cămile. «Astfel acest eroŭ «răsboinic, dice Walther, nicî de dosirea nestator«nicilor ostașî ce îl părăsise, nicî de mulțimea vrăj«mașilor, ne perdêndu-șî inima,» printr'un răsboiŭ

parţial, ostenesce pe duşmanĭ şi le închide calea Ardélului, dând într'astfel timp luĭ Bathori de a-şĭ aduna óstea şi d'a-ĭ veni întru ajutor. Dar chiar de nu-ĭ-arŭ veni acesta în ajutor, Mihaiŭ acuma putea fi sigur că ţéra luĭ e mântuită de Turcĭ, căcĭ aceştia, neputênd a-l scóte din posiţia de la Stoienescĭ, fiind şi demoralisaţĭ prin învingerile ce încercaseră, nu vor maĭ puté nicĭ trece în Ardél nicĭ sta mult în ţéră, maĭ cu sémă că şi ĭérna se apropia. Cetăţile făcute la Târgovişte şi la Bucurescĭ nu eraŭ o ocrotire temeĭnică, după cum vom vedé, şi apoĭ aveaŭ şi experienţa trecutuluĭ, căcĭ în acele treĭ îngrozitóre expediţiĭ ce făcuseră maĭ din ainte Turciĭ în ţéra Românéscă, poväţuiţĭ chiar de sultaniĭ lor, Baiazit I[iu] (1397), Mahomet I[iu] (1419) şi Mahomet II[lea] (1462), învingĕtorĭ saŭ învinşĭ, eĭ nu putură sta mult în ţéră, fiind-că Româniĭ se trăgeaŭ în posiţiile lor din munţĭ, unde duşmanul nu-ĭ puté ajunge şi de unde eĭ îĭ daŭ harţă neîncetat, îĭ răpĭaŭ provisiile şi-l osteniaŭ prin lupte mărunte, încât îĭ siliaŭ a lăsa câmpia pustiită şi ţéra deşértă.

XXIII.

În mijlocul acestor vremĭ, Sigismund Bathori, după atâta întârḑiere, era acum viitor spre hotarele ţĕreĭ Românescĭ, cu oştĭ grele. Ameninţarea uneĭ primejdiĭ obştescĭ sculase în picióre şi unise împreună pe tóte popórele răsboĭnice care locuesc Ardélul. Duminecă în $^{17}/_{27}$ August, el eşise din Alba-Iulia însoţit numaĭ de guardia sa, ce se alcătuia de două miĭ ómenĭ pedestrime şi de alţĭ atâţĭa călărime, cu multe bagag

de răsboiŭ. A doua-ḑi ajunse la Sas-Sebeş (Mercurea) şi chiar în aceiaşĭ ḑi, $^{18}/_{28}$ August, primi olăcarul trămis, cum scim, de Mihaiŭ-Vodă, din tabăra de la Călugărenĭ în $^{13}/_{23}$ séra, spre a-ĭ vesti strălucita isbândă şi a-l ruga să grăbéscă a-ĭ veni într'ajutor. Acéstă gloriósă veste, Sigismund o scrise îndată împĕratuluĭ. A doua ḑi el priimi încă altă veste de bucurie, adecă luarea cetăţeĭ Lipova. După o robie de patru-ḑecĭ şi patru de anĭ sub Turcĭ, acéstă cetate căḑuse, la 23 August, tot într'o ḑi cu bătaia de la Călugărenĭ, în mânile luĭ Borbely care, după cum scim, de câtă-va vreme o ocolise şi o bătea. Dar aceia ce mulţumi maĭ mult pe Bathori fu scirea ce-ĭ veni că Tătariĭ care eraŭ să vină să năvăléscă prin Moldavia, în Ardél, sosind până la Nipru, fuseseră siliţĭ a se întórce înapoĭ, căcĭ aflară cum că Cazaciĭ şi cu Muscaliĭ laŭ dat năvală în ţéra lor şi că avanguardia tătăréscă ce pătrunsese în Moldova, fusese astfel înfrântă de Moldovenĭ şi de Muntenĭ, încât făcuse pe ceĭ-l-alţĭ a perde pofta de a le maĭ veni într'ajutor.

Aşa Bathori putea acum fi sigur că nu va fi supĕrat printr'alte năvălirĭ în operaţiile sale împotriva luĭ Sinan. El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeş o lună de ḑile ca să dea timp oştilor chemate din tóte părţile, a se aduna. El trămise înainte pe comiţiĭ Baltazar Bogati, Benedict Minceti şi Lupul Corniş, la cele opt scaune sĕcuiescĭ, ca să cheme pe vitejiĭ Săcuĭ la arme. Dar acestŭ poporŭ rĕspunse că nu se va duce la răsboiŭ până nu i se va da maĭ întâiŭ înapoĭ libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse cât-va timp înainte.

Aceştĭ Săcuĭ, fiind ceĭ maĭ mulţĭ ţĕranĭ, libertatea ce voiaŭ, era d'a nu maĭ fi ĭobagĭ la nobiliĭ loculuĭ. Cererea lor puse în mare cumpĕnă şi ameţélă pe Bathori, căcĭ el era firesce maĭ plecat către nobilĭ, care-l sluji-seră cu credinţă şi se ridicaseră cu toţiĭ în óste şi nu voia să rĕsplătéscă atâtea jertfe ale lor, făcêndu-ĭ să pérḑă veniturile ce eĭ trăgeaŭ de la ĭobagĭ şi ruinându-ĭ. Se temea încă de exemplul urît ce va da în ţéră, acordând Săcuilor libertatea; ceia ce vĕḑênd ceĭ-l-alţĭ ĭobagĭ, s'ar îndemna şi eĭ a o cere pentru dînşiĭ, revoltându-se împotriva nobililor. Dar interesul patrieĭ şi ameninţarea vrăşmaşuluĭ vorbiră maĭ puternic decât interesele aristocratice, le biruiră şi Săcuiĭ dobândiră libertatea cerută.

De la Sas-Sebeş, Bathori porni către locul hotărît pentru concentrarea oştilor, în câmpiile Bàrseĭ, la délul Negru (Feketehalom), în préjma Braşovuluĭ, unde ajunse în 4 Octomvrie (st. noŭ), făcênd până acolo 6 tabere. Aci, sosind 14,755 Săcuĭ armaţĭ, li se proclamă în tabără libertatea lor, întărind'o cu mare credinţă şi jurămênt. Pentru acéstă libertate ce li se dete, Săcuiĭ se îndatorară ca să dea la trebuinţă de răsboiŭ până la patru-ḑecĭ miĭ ómenĭ cu cheltuiala lor, ca să plătéscă în toţĭ aniĭ prinţuluĭ, de fie-ce casă, un ioachimŭ, o mĕsură de grâŭ şi alta de ovĕz, şi de se va nasce luĭ Sigismund un fecior, fie-care să-ĭ aducă un boŭ îngrăşat în curte. Indulcindu-se atuncĭ Săcuiĭ de libertatea dobândită, trămiseră de maĭ adunară şi alţĭ ostaşĭ şi astfel numĕrul lor în tabără se urcă la douĕ-ḑecĭ şi patru miĭ ómenĭ din care 9200 puşcaşĭ, iar ceĭ-l-alţĭ lâncerĭ şi săgetarĭ. Şése-

spre-ḑece miĭ Săcuĭ, cari rĕmâneaŭ din numĕrul de patru-ḑecĭ miĭ ce se învoiseră a da, trebuiaŭ să stea în Ardél, spre a apăra ţéra de vre o năvălire ce o ar puté amenința din partea Polonilor, cari pe atuncĭ se aflaŭ în Moldova.

Apoĭ veniră în tabără nobiliĭ Ardéluluĭ cari pusese în picióre treĭ-spre-ḑece miĭ de ómenĭ; prusianul Ioan Veicher, fiul luĭ Ernest, veni cu şése-spre-ḑece miĭ cavalerĭ Teutonĭ, armaţĭ cu câte o puşcă şi un pistol pe lângă care aveaŭ şi arc şi săgeţĭ; apoĭ opt-ḑecĭ Cazacĭ din Polonia; treĭ-sute Cazacĭ aĭ luĭ Bathori, armaţĭ asemenea cu o puşcă şi un pistol; Stefan Bocskai cu opt sute lăncerĭ de la Oradia-mare şi o mie douĕ sute archebuzierĭ pedeştri; patru miĭ pedestraşĭ cu puscĭ, ridicaţĭ cu cheltuiala Saşilor, din cari o mie investiţĭ cu negru, şi pentru aceia numiţĭ *Negriĭ*, cu cheltuiala Sibienilor, o mie investiţĭ în albastru cu cheltuiala Braşovenilor, o mie în verde cu cheltuiala Medieşenilor şi o mie în roşu cu cheltuiala Bistriţenilor. Adunându-se tóte aceste oştirĭ, Bathori porni cu dînsele de veni lângă vama Branuluĭ, la Törzburger-Pass, castel zidit de Ludovic craiul Uungarieĭ şi apoĭ maĭ adăogit cu întăriturĭ de Hunyad şi care în acea vreme se afla sub paza Braşovenilor. Aci sosi Stefan Răsvan, domnul Moldoveĭ cu duoĕ-miĭ treĭ sute pedestraşĭ, opt sute călăreţĭ şi douĕ-ḑecĭ şi douĕ tunurĭ marĭ puse pe care. El nu putuse veni d'a dreptul pe la Săcuĭ, de temerea Tătarilor şi fu silit a face înconjur. In drumu-ĭ, el se întâlnise cu o cétă de Polonĭ ce năvălise în ţéră şi ţinea a-l zăbovi în cale; dar el, tăind'o şi spărgând'o

fórte rĕŭ, luându-ĭ şi multă pradă, urmă îşĭdrumul trecu munţiĭ şi pătrunse în Ardél. Indată sosi veste în tabără că hatmanul Poloniei Zamoisky, aflând că Răzvan-Vodă a plecat în Ardél, intrase în Moldova fără scirea craiuluĭ sĕŭ şi pusese domn pe un Ieremia Movilă. Acéstă veste turbură fórte pe Bathori şi pe Stefan-Vodă, dar se vĕḑură siliţĭ a suferi de o cam dată şi a-şĭ urma calea apucată, căcĭ Sinan-Paşa amenința şi Săcuiĭ eraŭ neodihniţĭ şi cârtitorĭ, pentru că nu li se dedese încă diploma întăritóre a drepturilor de curênd dobândite.

Acétă diplomă, scrisă pe pergament, li se dete în sfârşit în mână şi îndată o sémă dintr'înşiĭ porni înainte spre ţéra Românéscă. Cum sosi acest ajutor la Stoienescĭ, Michaiŭ, de-şi mult maĭ slab decât duşmanul, dar plin de sperare în Dumneḑeŭ şi de încredere în voĭniciĭ sĕĭ, puse gând să-şĭ cerce norocul şi să dea o bătălie generală cu Turciĭ. Insă Bathori poruncise Săcuilor sĕĭ ca să nu se încumeteze fără înţelepciune în noroc şi să nu întreprindă nimic până nu va veni el însuşĭ. Drept aceia, fu silit Michaĭŭ să aştepte sosirea luĭ Sigismund Bathori.

XXIV.

In 7 octomvrie (st. noŭ) Sigismund Bathori, împărţindu-şĭ oştile în nouĕ trupurĭ, îşĭ clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroióse şi, trecênd înălţimile Carpaţilor, ajunse în povârnişul acelor munţĭ la satul Rucăr, în coprinsul hotarălor ţĕreĭ Românescĭ, unde, în strâmtóre de munte, îşĭ puse tabăra. Pe când

ostașiĭ luĭ îșĭ întocmiaŭ acolo tabăra și îșĭ întindeaŭ corturile și paviliónele, un vultur negru și fórte mare, luându-șĭ sborul de pe muntele vecin numit *Pétra Craiuluĭ*, pluti cât-va timp în aer pe d'asupra taberiĭ și apoĭ se aruncă cu multă iuțélă d'asupra cortuluĭ întins al prințuluĭ ardelén. Greutatea trupuluĭ sĕŭ, ne iertându-l a se scula lesne ca să sbóre, ostașiĭ ce se aflaŭ aprópe, vĕḑêndu-l alergară iute, îl prinseră și-l duseră la pretoriul prințuluĭ. Înlesnirea cu care se prinse acéstă pasăre, domesnicia și neînspăĭmântarea eĭ de sunetul armelor și de strigările tabereĭ, făcură ca ostașiĭ să privéscă acéstă întâmplare ca o minune și ca un augur. Uniĭ ḑiceaŭ că vulturul arată pe Sinan care are să cadă în mânile creștinilor; alțiĭ, maĭ fricoșĭ, bănuiaŭ că acest augur vestesce învingerea creștinilor, de vreme ce vulturul este pajerea împĕrățieĭ nemțescĭ. Iesuițiĭ ce însoțiaŭ pe Bathori se încercară a exploata acéstă întîmplare în folosul propagandeĭ lor. Alfons Carilio scria atuncĭ de la Rucăr în Ardél, că mulțĭ, vĕḑênd acéstă minune dumneḑeéscă, aŭ venit la credința papistășéscă.

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o sĕptămână, până trecură căile cele grele și înguste ale acelor munțĭ, numerósele cară cu praful, munițiile și bagagiele armateĭ; căcĭ acéstă trecere de la Bran este una din cele maĭ grele ale țĕreĭ Românescĭ; muntele este rîpos și răpede, căile înguste, astfel încât fură silițĭ a lăsa carăle cu funiĭ, la vale. Aci sosiră și ajutórele împĕrătescĭ ce se așteptaŭ de atâta vreme: silezianul Albert Raybitsch, unul din ceĭ maĭ vestițĭ căpitanĭ de călărime, trămis de archiducele Maximilian, de la

Casovia, cu o mie şése sute cuirasierĭ germanĭ, ce se chemaŭ *Reiterĭ* în acel timp şi cu o sută cincĭ-ḑecĭ Cazacĭ din ţinuturile Poloniei, frumos echipaţĭ, şi încă Silvio Piccolomini cu şépte ḑecĭ şi cincĭ cavalerĭ florentinĭ, trămi şĭ de marele duce de Toscana cu poruncă ca să ĭerneze în Ardél. Bathori trămisese întru întîmpinarea lor pe Francisc Theke ca să le îngrijască de conace şi să-ĭ călăuzéscă până în tabĕră.

Până a nu pleca din Rucăr prinţul Ardéluluĭ făcu căutare armateĭ sale, care se urca la treĭ-ḑecĭ şi douĕ miĭ pedestraşĭ, douĕ-ḑecĭ şi douĕ miĭ călăreţĭ şi cincĭ-ḑecĭ şi patru tunurĭ; apoĭ clătindu-şĭ tabĕra, merse şése mile maĭ nainte şi, trecênd Dîmboviţa, ajunse la sat la Stoienescĭ, unde cu mare dorinţă fu întîmpinat de Michaiŭ-Vodă, care îl aştepta, cum scim, acolo, avênd cu sine óstea sa de opt miĭ de ómenĭ şi douĕ-ḑecĭ şi douĕ tunurĭ. Numĕrul oştirilor împreunate se urcă atuncĭ la şése-ḑecĭ şi douĕ miĭ ostaşĭ şi şépte-ḑecĭ şi şése tunurĭ. Bathori tăbĕrî la Stoienescĭ spre a lăsa oştile sale a se odihni şi a se întrema puţin.

XXV.

Armiile protivnice se aflaŭ acum aprópe una de alta. Ostaşiĭ luĭ Bathori, carĭ eraŭ maĭ mult adunătură neobicĭnuită cu răsboĭul, speriaţĭ maĭ întâiŭ de numĕrul şi de vitejia Turcilor, avusese acum vreme a se deprinde cu încetul, a-ĭ vedé maĭ fără frică şi a lua curagiŭ. De la sosirea Săcuilor în tabĕra de la Stoienescĭ, după carĭ urmară curênd şi alte cete, unele dupĕ altele, eĭ începuseră a întâlnĭ pe Turcĭ, când mergeaŭ

după furagiŭ. Lupte mĕrunte se înhăţaŭ între uniĭ şi alţiĭ şi în aceste lupte, maĭ adesea creştiniĭ biruĭaŭ. Emulaţia intră atuncĭ între aceştia; cetele ce mergeaŭ după furagiŭ se maĭ măriră şi din ḑi în ḑi luptele se făcură maĭ dese. Aceste bătăĭ mărunte îmbărbătară până în urmă într'atât pe creştinĭ, încât eĭ aşteptaŭ acum cu nerăbdare ocasia uneĭ bătăliĭ generale cu Turciĭ. Din potrivă, aceştia, demoralisaţĭ de învingerea de la Călugărenĭ, de puţina isbândă ce dobândise până atuncĭ în tótă acéstă campanie, acum, când vĕḑură pe creştinĭ cu puterĭ aşa de însemnate, eĭ perdură de tot inima şi dorinţa de a se maĭ bate. Acésta fu pricina care făcu pe Sinan, în dată ce vĕḑu inglotirea oştilor la Stoienescĭ, de plecă de acolo şi îşĭ mută tabĕra lângă Târgoviştea. Scopul sĕŭ era să caute a prelungi cât va puté maĭ mult răsboĭul, fiind sigur că, în vreme ce armia luĭ era întru tóte îndestulată din ţară, armia creştină, avênd lipsă de bucate şi de banĭ, nu va puté mult să stea adunată şi va fi nevoită a se răsipi. Generaliĭ creştinĭ, înţelegênd acest plan al luĭ Sinan, hotărîră a grăbi cât maĭ mult operaţiile răsboĭuluĭ, şi spre acésta, a porni îndată după Turcĭ şi a-ĭ sili să priméscă fără întârḑiere o bătălie.

În 15 octomvrie de diminéţă, un semn ceresc veni a maĭ îmbărbăta pe creştinĭ şi le mări sperările de biruinţă. Pe un cer senin şi cu tóte că sórele rĕsărise, eĭ vĕḑură în vreme de un cés, d'asupra taberiĭ lor, o cometă strălucitóre. Acéstă stea fu privită de dînşiĭ ca un înger vestitor de biruinţă. Armia creştină, ce sosise cale de şése césurĭ numaĭ de Târgovişte, se clăti de acolo şi în aceiaşĭ ḑi, de 15 octomvrie, merse

de tăbĕrî într'o câmpie mare, o milă departe de Târgovişte şi un sfert de leghe de tabăra luĭ Sinan, cu hotărîre d'a-ĭ da bătălie în ḑioa următóre, de va voi s'o priméscă.

Abia armata creştină sosi într'acel loc, abia călăreţiĭ începuse a descălica şi pedestraşiĭ a pune armele jos, când o mare turburare ameţi tótă tabĕra. Nisce strejarĭ ce se aflase puşĭ la pază într'o pădure în nóptea trecută, auḑind de departe un sgomot făcut de alţĭ ostaşĭ creştinĭ carĭ tăiaŭ lemne, îşĭ închipuiră că acolo trebuie să fie tótă armia turcéscă, care vine drept cătră dînşiĭ; frica făcêndu-ĭ să védă cea ce nu era, eĭ o luară la fugă spre tabĕră. Ostaşiĭ ce-ĭ vĕḑură sosind speriaţĭ, întrebându-ĭ pricina, aflară de la dînşiĭ cum că aŭ vĕḑut armia vrăjmaşă viind să-ĭ lovéscă. Vestea acésta se respândi ĭute în tótă tabĕra; semnalul de bătae se dete îndată şi toţĭ ostaşiĭ, alergând la arme, umblaŭ învălmăşaţĭ, făcênd larmă mare, fără a se puté întocmi la rândul lor şi fără a-şĭ puté găsi stégul şi căpităniile lor. În acea neorânduială, spaĭma făcêndu-ĭ să auḑă bubuiturĭ de tunurĭ vrăjmăşescĭ, fie-care începu a se gândi numaĭ la mijlóce de scăpare. În sfârşit avanguardia, alcătuită de Românĭ şi ostaşiĭ nemţĭ isbutiră a se aşeḑa maĭ întêiŭ în rănduială şi sta gata a primi pe Turcĭ, când în cele din urmă se desluşi luĭ Bathori pricina aceleĭ turburărĭ. El trămise atuncĭ de spuse în tóte părţile ca să se însenineze şi să se liniştéscă spiritele turburate şi înspăimântate, dar neputêndu-se nicĭ aşa astîmpĕra larma, el fu silit a pune să strige prin trâmbiţe, ca fie-care să tacă sub pedépsă de mórte.

Numaĭ printr'acéstă straşnică poruncă, ostaşiĭ se liniştiră.

Era, între âmbele tabere vrăjmaşe şi la o depărtare numaĭ de o alergătură de cal atât de la una cât şi de la alta, un dél mare tăiat prin mijloc, în pólele căruĭa curgea Dâmboviţa. P'acest dél spun că să se fi urcat Sinan, ca să privéscă bine armata creştină. Vĕḑêndu-o mult maĭ numerósă de cum socotĭa şi bine rânduită, auḑind şi vestea respândită că se aştéptă şi archiducele Maximilian cu o mulţime de soldaţĭ italienĭ, cătând apoĭ şi la demoralisarea armieĭ sale, temerea îĭ coprinse inima şi nu se maĭ gândi la alt ceva decât la fugă. Adunând un svat de răsboĭŭ, el umblă a-şĭ ascunde cugetul de a fugi sub idea unuĭ plan ce ar fi făcut; el ḑise că socotesce să nu priméscă bătălia şi s'o amâne pe altă dată; că acum se va trage puţin îndărăt, lăsând pe Ali-Paşa spre a apĕra Târgoviştea; că apoĭ, când va vedé pe creştinĭ ocupaţĭ cu asedierea cetăţeĭ, el va năvăli într'o nópte asupră-le şi lesne îĭ va birui. În urma acestora, el înzestră cetatea Târgovişteĭ cu patru-ḑecĭ de tunurĭ şi cu muniţie îndestulă, puse o garnizonă de 3500 până la 4000 ostaşĭ, parte pedestrime, parte călărime, sub comanda luĭ Ali-Paşa de Trapezunt, pe lângă care lăsă pe Mihnea-Vodă şi vre o câţĭ-va beĭ, iar dînsul în zorĭ de ḑiuă, la 16 octomvrie, cu tótă cea-l-altă óste, părăsindu'şĭ tabăra, fără de a-şĭ maĭ da timpul de a-ĭ strica întăririle, o întinse cu grabă spre Bucurescĭ.

XXVI.

În aceiaşĭ ḑi, 16 octomvrie, la rĕsăritul sóreluĭ, Bathori, nesciind că Sinan se trage acum spre Bucurescĭ şi aşteptându-se la o bătălie generală, puse să ḑică din trâmbiţe ca fie care ostaş să se rânduiască sub stégul sĕŭ. Apoĭ, împărţindu-şĭ armata în şépte trupurĭ, care tóte se urcaŭ la numĕrul de douĕ-ḑecĭ şi şése miĭ călăreţĭ şi de la treĭ-ḑecĭ şi cincĭ până la patru-ḑecĭ miĭ pedestraşĭ, numi după dînsul general maĭ mare peste tótă óstea pe Ştefan Bocskai, nu atât pentru virtuţile luĭ militare, cât pentru că-ĭ era unchiŭ despre mumă şi unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ şi maĭ avuţĭ nobilĭ aĭ Ardéluluĭ. Cercând apoĭ svaturile domnilor românĭ şi ale luĭ Bocskai, elŭ întocmi rândul bătălieĭ ast-fel: la avanguardie puse pe Michaiŭ-Vodă, avênd cu sine patru miĭ de călăreţĭ cu lăncĭ aĭ luĭ, bine învĕţaţĭ, la cari se adăogiră cohortele luĭ Abert Kiraly şi scadrónele luĭ Ştefan Csaki. La aripa dréptă se aşezară douĕ turme de cincĭ miĭ din ceĭ maĭ bunĭ călăreţĭ, cu lăncĭ. La stânga totŭ acelaşĭ numĕr de lăncerĭ şi în acelaşĭ rând. La centru era pedestrimea atât cea pretoriană cât şi a Săcuilor cu cóse şi cu suliţe, avênd lângă sine tótă artileria. În urma acestora venĭa tótă călărimea germană, în a doua linie. Pe a treia linie venĭa un corp de douĕ-spre-ḑece miĭ călăreţĭ lăncerĭ, cari duceaŭ stégurile aurite, şi apoĭ altă cétă care apăra persóna luĭ Bathori. În urma tutulor venĭa rĕmăşiţa armateĭ cu carăle şi bagagĭele, fiind ast-fel întru tot, şépte pânze de oştĭ.

După aceia, Bathori puse de sluji dinaintea tutulor, o liturgie solemnă, se cuminecă cu sânta grijanie şi o trecu din mână în mână cu multă evlavia la mulţĭ din capiĭ oştireĭ şi din soldaţĭ, de făcură asemenĭ. Tóte aceste pregătirĭ luară câtă-va vreme, pină după amiaḑĭ, când doĭ creştinĭ, cari se ḑiceaŭ scăpaţĭ din mânile Turcilor, din cetatea Târgoviştei, sosiră în tabără, aducênd scirĭ cum-că Sinan-Paşa se trăsese cu grabă şi lăsase pe Ali-Paşa cu Mihnea Vodă în Târgovişte ; că de două ḑile garnizóna cetăţiĭ e fórte spăĭmântată şi că ianiceriĭ înşişĭ chibzuiaŭ a se trage, dacă unŭ paşă nu-ĭ-ar fi ţinut cu sila, dar că cu tóte acestea, două sute din eĭ tot scăpaseră şi se împrăştiară. Capiĭ armieĭ nu se încreḑură în acéstă arătare şi, temêndu-se de vre un vicleşug din partea luĭ Sinan, spre a-ĭ trage în vre o cursă, poruncirá ostaşilor să se ţină tótă nóptea aceia în intocmire de bătaie, fără a-şĭ strica rândurile şi a pune armele jos şi trimiseră gonacĭ şi iscóde în tóte părţile ca să afle adevĕrul ce s'a făcut Sinan. Armia creştină petrecu veghind înarmată tótă nóptea aceia şi a doua ḑi, la 17 octomvrie, până spre amiaḑĭ. Atuncĭ sosiră câţĭ-va alergătorĭ, aducênd veste că Turciĭ eraŭ puţin departe, arătându-se că vor a se bate. Aĭ noştri se pregătiaŭ cu inimă a le sta frunte, când sosiră alţiĭ cu veste maĭ sigură că Sinan se trage spre Bucurescĭ, iar că acele oştĭ turcescĭ ce se vĕd, eraŭ arierguardia de patru miĭ călăreţĭ sub Hasan-Paşa, care mergea trăgêndu-se încet şi cu bună rânduială, îngrijind d'a nu primi în códă vre-o smintélă din partea

nóstră. Acéstă spăĭmântare şi fugă a luĭ Sinan miră fórte pe aĭ noştri, socotind cu cât armia luĭ era maĭ numerósă decât a lor şi cum acéstă grabnică retragere va demoralisa de tot pe Turcĭ. Alte iscóde veniră atuncĭ de arătară luĭ Bathori că vre o patru miĭ Românĭ, bărbaţĭ şi femeĭ, de deosebită vârstă, robiţĭ, iĭ ducea o ceată de Turcĭ spre Dunăre. Prinţul porunci îndată la cincĭ sute Ardelenĭ pedestri să alerge să taie calea acelor Turcĭ şi să mântuie pre aceĭ sârmanĭ robiţĭ. Îndată armia creştină merse, chiar în acea ḍi, 17 octomvrie, de ocupă fără nicĭ o împotrivire tabăra părăsită a luĭ Sinan, unde găsi vre-o cincĭ saŭ şése Turcĭ carĭ, eşiţĭ fiind de maĭ nainte din tabără, d'abia se întorseseră acum când picară în mânile creştinilor şi fură îndată înjunghiaţĭ. Creştiniĭ găsiră tabăra turcéscă ticsită cu multe mobile, corturĭ, praf, ghiulele, tunurĭ, bucate, dobitóce, cămile, catârĭ şi alte lucrurĭ şi fură fórte mâhniţĭ că acéstă pradă bogată nu fu preţul vitejieĭ lor. Acestea dovedĭaŭ graba cu care Turciĭ fugiseră şi greşala ce făcuseră creştiniĭ d'a nu înainta maĭ iute, spre a-ĭ lovi până nu se depărtaseră.

XXVII.

Bathori chemă atuncĭ la svat pe ceĭ maĭ de frunte căpitanĭ aĭ armateĭ şi pe nunciul Monsignor Alfons Viscoti, pe care îl trimisese Papa cu o sumă însemnată de banĭ pentru trebuinţele răsboiuluĭ. Aci se propuse că: de vreme ce armia turcéscă plină de frică, s'a tras spre Bucurescĭ, ce svat óre ar fi maĭ bun? a

urma fără întârziere pe duşman silind în acea spaĭmă a luĭ a-l ajunge şi a-l birui unde-va? saŭ a lua maĭ întâĭŭ cetatea Târgoviştei, unde lăsase el garnizónă şi gătire, din care se înţelegea că voiesce a se apĕra acolo multă vreme. Uniĭ din generaliĭ ardelenĭ, plinĭ de încredere în curagiul lor şi în noroc, credênd că singura nefericire ce li se póte întîmpla este d'a lăsa timp luĭ Sinan să scape, eraŭ de părere d'a nu se maĭ opri nicĭ o ḑi la acéstă cetate, a căreĭ dobândire nu o preţuiaŭ întru nimic, şi a se lua după Sinan, sigurĭ fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădé negreşit fără de nicĭ o ostenélă din parte-le, când din potrivă, dacă îşĭ vor consuma puterile lor împrejurul acesteĭ şandramale (bicoque), armata luĭ Sinan îşĭ va lua puterĭ, va tăbărî în loc tare şi, avênd vreme de ajuns, îşĭ va îndrepta trebile saŭ cel puţin se va trage în siguranţă şi, crescêndu-şĭ apoĭ puterile cu nóue ajutóre saŭ găsind mijloc d'a se uni cu Tătariĭ, va da creştinilor mult maĭ mult de lucru şi va aprinde din noŭ flacările cele acum aprópe stinse ale răsboiuluĭ.

Mihaĭu şi Albert Kiraly stătură împotrivă la acéstă părere. Eĭ ḑiseră că ar fi cu primejdie d'a înainta, căcĭ s'ar pune între garnizóna cetăţiĭ, care ar puté să le taie liniile de comunicaţie şi provisiile, şi armata luĭ Sinan. Silvio Piccolomini rezimă şi el acéstă părere, prin cuvintele următóre: «Duşmanul, ḑise el, saŭ s'a «tras de temerea tabereĭ nóstre, saŭ spre a găsi loc «maĭ bun de bătaie; dar şi într'unul şi 'n cel-alt cas, «el a apucat înainte cu o ḑi şi o nópte şi a putut să-şĭ «pregătéscă lucrurile sale, încât nu-l vom găsi nepregă«tit, nicĭ în loc d'a nu se puté mult folosi de graba nóstră.

«Din altă parte, ne vom afla în mijlocul a doĭ vrăj-
«mașĭ, dacă vom lăsa înapoĭ cetatea, de unde vom fi
«necurmat supěrațĭ, maĭ cu sémă despre munițiile ce
«se aștéptă din Ardél. Apoĭ, a se pune într'o ase-
«menea primejdie este împotriva a orĭ căruĭ temeiŭ
«de răsboiŭ și a orĭ căruĭ obiceiŭ al unuĭ înțelept
«căpitan. Se adaoge încă și acéstă privire importantă,
«că noĭ suntem cât se póte osteniţĭ și slăbiţĭ de drum
«și, urmând cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum
«odihnit și în rânduĭală și ne vom afla în primejdie
«d'a fi cu toțiĭ înfrânțĭ. Dar daca el, din întîmplare,
«s'a tras cu gând d'a fi maĭ departe de hotarăle Ardé-
«luluĭ și prin urmare într'un loc unde noĭ vom avé maĭ
«puțină înlesnire de hrană și alte trebuincĭóse, în
«vreme ce el, învecinându-se cu Dunărea, va puté,
«prin mijlocul acestuĭ rîŭ, a se îngriji maĭ bine, apu-
«cându-ne noĭ acum a bate cetatea, îl vom sili, spre
«a nu-șĭ perde cu totul reputația, să vină într'ajutorul
«alor sĕĭ, și atuncĭ vom găsi folósele nóstre a ne în-
«hăța la luptă. De se va hotârî însă el a aștepta în Bu-
«curescĭ, ce folos mare avé-vom óre dacă vom merge
«să-l lovim mâne și nu după două saŭ treĭ ḑile? În-
«cât spre a se uni Sinan cu Tătariĭ, e lucru cu nepu-
«tință, aflându-ne noĭ între dînșiĭ; osebit de aceĭa că
«Tătariĭ nu sunt într un loc, de unde să pótă trece cu
«atâta ĭuțélă în acéstă parte» Picolomini încheiè
ḑicênd că, «de-și nu este de părere a se lua cu atâta
«neorânduĭală după dușman și a sta, după cum vor
«uniĭ, în arme, chĭar tótă nóptea aceĭa, dar crede că
«ar fi bine ca o bandă din cavaleria nóstră să mérgă

«să supere arierguardia duşmanuluĭ, fiind-că, afară «de neodihna ce-ĭ va pricinui, vom puté să avem şi «limbă de mişcările luĭ şi să scim maĭ bine ce este de «făcut.» Sigismund Bathori şi toţĭ ceĭ-l-alţĭ capĭ se uniră bucuroşĭ la una ca acésta şi tot svatul hotărî bătaĭa Târgoviştei. Fără îndoĭală, — acésta urma o va dovedi, — acésta n'a fost cea maĭ bună chibzuire, căcĭ întârḑierea creştinilor prileji mântuirea luĭ Sinan.

Se luase hotărîre a tăbĕrî în óre-care post, aprópe de Târgoviştea, vĕḑut de Piccolomini maĭ dinainte şi, spre acésta, trămiseră un numĕr de călăreţĭ ca să ţină rânduiala, spre a merge oştile fără amestec, să-şĭ ĭea locurile de aşezare. Îndată după aceĭa, pre obiceĭul răsboĭuluĭ, cerură ca cetatea să se predé. Paşa, comandantul cetăţiĭ, cătând la fuga luĭ Sinan, la numĕrul armateĭ ce-l ocolise, la lipsa de speranţă d'a fi ajutat, sta în chibzuire să închine cetatea spre a se mântui el şi toţĭ aĭ sĕĭ. Dar ianiceriĭ, ce era în cetate în numĕr de douĕ miĭ, se împotriviră, fiind maĭ bucuroşĭ a se apăra după cum cerea onórea lor şi făgăduĭala dată luĭ Sinan. Într'acestea. creştiniĭ, tăbĕrînd comod chiar în acea séră, $^{7}/_{17}$ octomvrie, se duse Piccolomini să védă cetatea şi apoĭ puntară tunurile spre dînsa.

XXVIII.

În nóptea aceĭa soldaţiĭ făcură băştiĭ, pe obiceĭul lor. În diminéţa următóre, $^{8}/_{18}$ octomvrie, după ce, prin metereze, şanţurĭ acoperite şi tăbiĭ de lemne a-

mestecate cu pămînt, se apropiară aĭ noştri de ziduri şi aşezară bateriĭ de tunurĭ, de o dată cu multă învĭerşunare de treĭ părţĭ începură a bate cetatea. Strălucitul Răsvan-Vodă, avênd cu sine Moldoveniĭ sĕĭ, împreună şi cu legiunile Săcuilor, se aşezase despre rĕsărit, pe drumul Bucurescilor, şi bătea partea de sus a cetăţiĭ cu ḑece tunurĭ. Dintr'altă parte neînvinsul Michaiŭ-Vodă, cu inimosul Bathori, care acum pentru întâĭaşĭ dată vedea răsboĭul, şi cu eroicul Kiraly, se aşezară despre munţĭ şi despre rîul Ialomiţa, la o mănăstire, care fu atuncĭ stricată şi maĭ apoĭ drésă, departe de cetate de o bătaie de săgétă. Eĭ ridicară acolo douĕ movilĭ în formă de turn şi cu douĕ bateriĭ, de câte ḑece tunurĭ fie-care, începură din aceste douĕ părţĭ, prin detunărĭ neîntrerupte, a împroşca puternic zidurile. Mergênd apoĭ într'alt templu mult maĭ aprópe de cetate, fără întrerupere, grăbesc lucrările asedieriĭ. Era cu greŭ însă d'a se apropia de cetate, căcĭ, afară de întăririle şi şanţurile ce o înconjuraŭ, avea încă şi nisce bălţĭ împrejur. Apoĭ Turciĭ din lăuntru se apăraŭ cu cele maĭ de pre urmă puterĭ ale inimeĭ lor. De maĭ multe orĭ, prin tunurĭ, eĭ împinseră înapoĭ pe asediatoriĭ ce umblaŭ să trécă şanţurile cu luntri, rĕsturnară cu puscile pre ceĭ carĭ, isbutind a trece şanţul, cercaŭ acum a pune scărĭ pe ziḑurĭ saŭ aduceaŭ foc la tălpile întărireĭ de lemn spre a o aprinde; într'un cuvênt eĭ nu uĭtaŭ nimic din cea ce trebuĭa spre apărarea cetăţiĭ.

Vĕḑênd aĭ noştri că nu isbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea înfricoşătóre de bombe şi ghiulele, cătând a sparge laturile zidurilor. Fumul

acestor dese descărcărî de arme ale asediatorilor şi asediaţilor ajunse de întunecă aerul şi ascunse si unora şi altora vederea duşmanilor. Săcuiĭ căutară a se folosi de acéstă negură; eĭ aduseră lemne uscate, catran, răşină, huştene aprinse, torţe şi alte materiĭ aprindĕtóre şi, aţîţînd bine focul, începură a-l arunca pe streşinele caselor din cetate şi căutară a aprinde întăririle eĭ. Dar fiind-că bîrnele de care eraŭ făcute acele întăriturĭ eraŭ încă verḑĭ şi prin urmare umede şi huma după dînsele nu se uscase, ele nu se puteaŭ lesne aprinde de focul ce li se punea pe de desubt. Pe lângă acésta, prin desele puşcărirĭ ale artilerieĭ creştine, sfĕrâmăturile caselor cetăţiĭ începură a cădea pe capul celor ce se aflaŭ sub zid cătând a-l aprinde şi astfel îĭ sili a se trage îndĕrĕt. Apoĭ duşmaniĭ, luptându-se vitejesce, nu maĭ lăsară a se apropia de ziduri, încât isbânda rĕmase cu totul înduoĭósa.

XXIX.

Vĕḑênd Bathori şi ceĭ-l-alţĭ descuragĭarea oştilor de atâtea silinţe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe Săcuĭ a da dovadă că-şĭ aduc aminte de libertatea cea de curênd dobândită, a nu se descuragĭa de anevointe şi de primejdiĭ şi a se arăta că sunt bărbaţĭ cu inimă şi vrednicĭ de libertate. Săcuiĭ se formară atuncĭ în cohorte şi începură a aduce o maĭ mare mulţime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulţĭ din eĭ căḑură sub loviturile duşmanilor, dar despreţuind orĭ ce primejdie, vitejiĭ Săcuĭ isbu-

tiră în sfârşit a aprinde întăririle. La vederea flacăriĭ ce se întindea în tóte părţile, eĭ strigară toţĭ într'una: «Iisus! Maria!» şi, care cu scărĭ, ceĭ maĭ mulţĭ fără scărĭ, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr'înşiĭ purta focul într'alte laturĭ ale cetăţiĭ. Artileria, din locul eĭ, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craĭul Stefan Bathori, aprindea acoperişurile caselor, şi dărămăturile lor, prin mijlocul flacărilor, cădeaŭ pre capul asediaţilor. Acum, zidul peste tot luase foc şi Turciĭ, închişĭ de flacările cele gróznice de marĭ ce mereŭ cresceaŭ, sunt nevoiţĭ, cel puţin o mare parte din eĭ, a lăsa apěrarea zidurilor, spre a încerca să stingă focul. Aĭ noştri se folosesc de acest minut, daŭ voĭnicesce asalt şi în vecinătatea eriĭ, din tóte părţile isbucnesc în cetate. Turciĭ, lipiţĭ de svat, ameţiţĭ de flacărĭ şi de vrăjmaşiĭ ce-ĭ împresurase, ne maĭ avênd vreme a capitula, spre a se mântui de primejdie şi de o prăpădire desăvârşită, esŭ cu toţiĭ pe portiţa despre délŭ, necunoscută la aĭ noştri, cătând pe acolo scăpare. Dar călărimea creştină, care pre obiceĭul războiuluĭ, sta gata pentru orĭce întîmplare a lupteĭ şi aştepta călare eşitul isbireĭ, îĭ vede, îĭ ia cu caiĭ în gónă, le taie calea, pe uniĭ îĭ ucide, pe alţiĭ îĭ prinde; puţinĭ numaĭ, favorisaţĭ de nópte, putură scăpa prin pădurĭ, şi aceştia încă, până maĭ apoĭ, fură găsiţĭ şi ucişĭ şi din tótă garnizóna, numaĭ treĭ Turcĭ, fiind bine călăriţĭ şi ajutaţĭ de întunecimea nopţiĭ, avură norocul să scape şi se îndreptară spre Bucurescĭ ca să ducă luĭ Sinan vestea acesteĭ nenorocirĭ.

Săcuiĭ intrând în oraş făcură mare věrsare de sânge

dărămând și scotocind în cele maĭ ascunse locurĭ ale cetățiĭ după pradă—lucru la care sunt fórte deprinșĭ, spun analiștiĭ timpuluĭ,— eĭ găsiră într'un loc taĭnic, ascunșĭ pe Ali-Pașa, comandantul cetățiĭ și pe Mehemet-Beĭ. Ḑic uniĭ că aceștĭ Turcĭ nu eșiseră din cetate, maĭ bucuros voind o mórte gloriósă decât a fugi; alțiĭ spun că eraŭ rănițĭ și de aceĭa rĕmăsese pe loc. Săcuiĭ iĭ duseră la Bathori. Între-prinșĭ, se maĭ aflaŭ alțĭ doĭ beĭ : Turan, beĭul de Bucurescĭ și Susin, beĭul de Târgoviștea ; la toțĭ li se ĭertă viéța. Lepădatul Mihnea-Vodă întîmpină în cetate o mórte norocită, ce i s'ar fi căḑut a-ĭ veni prin gâde, de cădea în mânile creștinilor ; trupul luĭ se găsi între ceĭ morțĭ ; asemenea și al cadiuluĭ de Avlona. Prada ce Săcuiĭ maĭ cu sémă, făcură în oraș și care tótă li se lăsă, fu cu deosebire mare. Se găsiră în cetate două tunurĭ marĭ care aruncaŭ ghiulele de cincĭḑecĭ și-șése livre și alte patru-ḑecĭ și două maĭ micĭ; se găsiră încă banĭ mulțĭ, scule de aurŭ și de argint, munițiĭ și provisiĭ de hrană pentru treĭ anĭ, căcĭ Sinan acolo îșĭ așezase magaziile. În acéstă asediere, din Turcĭ, ca la o mie fură trecuțĭ sub sabie. Din aĭ noștri periră numaĭ șése-ḑecĭ ostașĭ, dar maĭ mulțĭ se răniră.

XXX.

Bucuria ce simțiră creștiniĭ pentru luarea Târgoviștei se maĭ adăogi cu vestirea uneĭ alte isbânḑĭ asupra vrăjmașilor. Céta ce cu două ḑile înainte Bathori pornise ca să taie calea Turcilor, carĭ duceaŭ patru miĭ robĭ și turme marĭ de vite spre podul de la Gĭur-

giŭ, călăuzită fiind de ómenĭ de ţéră care cunosceaŭ bine căile munţilor şi ale pădurilor, trecuse înaintea Turcilor şi, coprinḑênd strimtorile până a nu sosi eĭ, îĭ isbi cu putere, îĭ sparse rĕŭ, ucise pe maĭ toţĭ, dobândi înapoĭ tótă prada lor şi mântui pe robĭ.

A doua-ḑi după luarea Târgovişteĭ, 9/19 octomvrie, generaliĭ creştinĭ se adunară la svat de răsboiŭ şi porunciră a le aduce înainte pe Ali-Paşa pre care îl siliră prin făgăduielĭ şi ameninţărĭ a arăta ceĭa ce scie despre planurile şi numĕrul ostaşilor luĭ Sinan, întrebându-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate, cu aşa puţină oştire, la o armată atât de numerósă. La aceste întrebărĭ Ali rĕspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă netemere şi fără a-şĭ schimba faţa, că «Sinan n'avea cu dînsul fără numaĭ de la «douĕ-ḑecĭ şi opt până la treĭ-ḑecĭ miĭ ostaşĭ, fiind «că şĭ-a răsipit óstea prin oraşele şi cetăţile ţĕreĭ şi îĭ «este peste putinţă ca s'o pótă aduna în puţină vreme;* «că daca hanul cu Tătariĭ ce se aştéptă din ḑi în ḑi, nu-ĭ «va veni în ajutor, el crede că Sinan, aflând luarea Târ«govişteĭ, va părăsi Bucurescii şi se va trage spre «Gĭurgiŭ, ca să trécă Dunărea îndărăt; în sfârşit că, «daca vor creştiniĭ a pune mâna pe dînsul trebue să «se grăbéscă a coprinde şi a sfărâma acel pod de «pre Dunăre; Sinan, urmă Ali, plecând, îmĭ lăsă nu«maĭ puţine oştĭ pentru apĕrarea Târgovişteĭ, dar mĕ «făcu să sper că Ieremia, domnul Moldoveĭ, va băga în «cetate un ajutor de cincĭ miĭ ostaşĭ, afară de ḑece miĭ

* **Acésta este o fabulă pe care cred că capiĭ creştinĭ o acreditase, căcĭ Michaiŭ-Vodă la Călugărenĭ încă o repetă ostaşilor sĕĭ, cum am vĕḑut.**

«ce-mĭ făgăduia el însușĭ, ḑicênd că are să vie maĭ «apoĭ să gonéscă pe creștinĭ de lângă cetate. El mĕ «asigură încă că armata creștină nu este numerósă; «căcĭ ceĭ maĭ mulţĭ ostașĭ sunt Săcuĭ, pe carĭ aḑĭ «mâne e sigur să-ĭ întórcă în partea sa. Blestematul! «m'a înșelat și m'a expus la o mórte maĭ cu totul si-«gură. O vrăjmășie vechie e pricina care l'a făcut a «se purta ast-fel cu mine. Sinan a fost dușman de «mórte tatăluĭ meŭ, care s'a arĕtat cu slujbe marĭ «către împĕrăţie; dar fiind că tatăl meŭ n'avea nicĭ «o temere de dînsul și el nu-ĭ putea face nimic, tră-«dătorul s'a folosit de acéstă ocasie ca să verse asu-«pra nenorocituluĭ fiŭ ura ce purta tatăluĭ.»

Nu se scie daca Ali era sincer saŭ vorbĭa ast-fel numaĭ ca să-șĭ tragă compătimirea luĭ Bathori. Era însă de necreḑut ca Sinan să aibă cu dînsul numaĭ atâta oștire câtă arĕta el, de vreme ce, când el plecă de la Târgoviște, armia luĭ întrecea cu mult în numĕr pe a creștinilor, după cum mărturisesc toţĭ analiștiĭ contimporanĭ. Vĕḑênd Ali puţinul efect ce făcuse plângerile sale, propuse să se rĕscumpere cu o sută de miĭ talere de aur; dar Piccolomini se împotrivi a i se da libertatea. El avea interes a ţine prins pe un om așa de însemnat ca, întîmplându-se nenorocirea să caḑă în mânile Turcilor, să-l pótă schimba cu dînsul și fiind-că acest șiret italian se făcuse stăpân pe spiritul luĭ Bathori, îl hotărî lesne a nu priimi propunerea Turculuĭ. Prinţul, după ce rĕspunse cu puţine vorbe luĭ Ali Pașa, îl trămise sub pază până la gazda sa și după aceĭa, împreună cu alţĭ ofiţerĭ turcĭ, îl porni pe la Brașov la Cluș în Ardél.

În urma acestora, capiĭ armieĭ ascultară și raportul iscódelor ce trămiseseră ca să ĭea limbă despre Turcĭ și, vĕdênd óre-care potrivire cu arătarea celor prinșĭ, hotărîră a porni îndată după armata turcéscă. Din nenorocire trebuiră a maĭ ședé pe loc încă o ḍi, parte spre a împuternici óstea muncită de drum și de bătaie, parte spre a aștepta munițiile și bucatele ce se aduceaŭ din Ardél în tabără.

Aceste întârḍierĭ fatale mântuiră pre Sinan-Pașa, cu tóte greșelile luĭ. În ḍiua aceĭa, $^{9}|_{19}$ octomvrie, către séră, vre-o patru miĭ Turcĭ, cari, după încredințarea dată de Sinan că va zăbovi lângă Târgoviște încă două sĕptĕmânĭ, lăsaseră de vre-o câte-va ḍile tabĕra și se duseseră departe de acolo după hrană, furagĭu șĭ pradă, se întórseră aducênd cu dînșiĭ șése-ḍecĭ miĭ boĭ ce-ĭ răpiseră din munțiĭ și mănósele câmpiĭ ale țĕreĭ Românescĭ. Intraŭ Turciĭ în tabĕră, mânând dinaintea lor convoiul de vite, fără a bănui de fuga rușinósă a luĭ Sinan; eĭ nu fură desamăgițĭ decât când din acele corturĭ ce eĭ credeaŭ pline de ianicerĭ, vĕḍură asvârlindu-se Româniĭ și Săcuiĭ, cari năvăliră asupră-le și-ĭ tăiară rĕŭ și fără milă. Acéstă întîmplare neprevĕḍută rĕspândi îmbelșugarea în tabĕra creștină, în cât un boŭ ajunse a se vinde pe un preț de nimic.

XXXI.

Sinan-Pașa, după cum scim, îșĭ părăsise tabĕra de lângă Târgoviște în diminéța de $^{6}|_{16}$ octombre și luase cu grabă calea Bucurescilor. Hasan-Pașa, care rĕmă-

sese în urmă cu patru miĭ călărețĭ drept arierguardă. Îndată ce vědu, din înălțimea munților pogorându-se stégurile creştine spre Târgovişte, grăbi cât putu la drum spre a ajunge taběra. După o cale de o ḑi, vizirul tăběrîse, când începu a se auḑi urletele tunurilor creştinescĭ dinaintea Târgoviştei. «Tunul luĭ Mikal-ogli!» strigară Turciĭ prin taběră, înghiețațĭ de spaĭmă. Sosiră atuncĭ nisce trămişĭ din partea garnizóneĭ din Târgovişte, chemând pe vizirul într'ajutorul cetățiĭ; dar acesta, cătând la spăĭmântarea oştilor, sta la îndoială şi nu scia ce să facă. Intr'aceia, o cétă de vre-o treĭ sute creştinĭ ce se arătară la intrarea uneĭ pădurĭ vecine de taběra luĭ, îl sili a lua o hotărîre. Oştile Rumelieĭ, din porunca luĭ, merseră asupra ceteĭ, dar creştiniĭ le bătură, le răriră fórte mult rîndurile şi le luară în gónă. Din aceĭ ce se întórseră nu era unul care să nu fie rănit. Un delir de spaĭmă coprinse atuncĭ tótă taběra. Mulțĭ din soldațĭ începură a deserta şi a se respândi cete, cete; capiĭ umblaŭ învălmăşițĭ fără să scie ce să facă; uniĭ svătuiaŭ a se întórce la Târgovişte: lucru ce era cu neputință din pricina demoralisăriĭ armieĭ. Sinan scrise îndată luĭ Ali-paşa la Târgoviştea să apere cât va puté cetatea, ĭar vědêndu-se în cea maĭ de apoĭ primejdie, să se tragă cu óstea sa, spre podul de la Dunăre. Aceste scrisorĭ n'ajunseră până la Ali, fiind prinse de către aĭ noştri. Vizirul apoĭ îşĭ urmă retragerea spre Bucurescĭ, unde ajunse în douĕ ḑile. In acea demoralisare a ósteĭ sale, Sinan, în loc să se grăbéscă a o trece cât maĭ curând peste Dunăre, spre a o mântui, aşteptându-se la o apărare maĭ îndelungată din par-

tea Târgoviștei, se încumetă a maĭ zăbovi la Bucurescĭ. El obști dar că armia va ședé acolo cincĭ-spre-ḑece ḑile și porunci ca nicĭ o oștire, nicĭ un neguțător s ı nu trécă podul Giurgiuluĭ până la acel soroc și, pentru acésta, orândui o guardie la pod cu strașnică poruncă să nu lase pe nimenĭ a trece. Pe lângă aceste ı se silia în tot chipul a liniști spiritele și a le da curagiŭ. In vremea acésta, ceĭ treĭ călărețĭ scăpațĭ cu mare greŭ de la luarea Târgoviștei, sosiră în Bucurescĭ, vinerĭ diminéta la 10/20 octomvrie, aducênd veste despre căderea cetățiĭ în mănile creștinilor. Peste měsură mări acéstă scire spaĭma și amețéla în taběră. Sinan atuncĭ, vĕḑênd că descuragiarea oștilor cresce mereŭ în loc d'a scădé, cum află 'și de luarea Târgoviștei, se speriè și el atât de mult în cât, cu tóte că întărise orașul Bucurescilor și mănăstirea luĭ Alexandru-Vodă maĭ bine decât Târgoviștea, nu se maĭ încreḑu nicĭ în acea apărare și nu maĭ îndrăzni a aștepta acolo pe biruitorul dușman. El porunci să pună în pivnițile aceleĭ mănăstirĭ o mare cătățime de praf de pușcă pe care-l acoperi cu paie, așezênd un fitil lung care să ardă cu încetul, lăsând și ómenĭ spre a-ĭ da foc, ca ast-fel când vor intra creștiniĭ în acel loc, mănăstirea de o dată sá fie svârlită în aer cu o mare putere și dînșiĭ să péră ca vaĭ de eĭ, sub acele ruine. In tótă ḑiua aceia, 20 octomvrie, cu grabă mare, Sinan strînse tunurile și munițiile de răsboiŭ și le încărcă în cară; apoĭ dete foc fortificațiilor și orașuluĭ Bucurescilor și, la mieḑul nopțiĭ, 20 spre 21, luminat de flacările acestuĭ pârjol ce prefăcu în cenușă tot orașul cu douĕ ḑecĭ și douĕ de bisericĭ ce avea a-

tuncĭ, împins de desperare, ca cum ar fi avut pe duşman în spatele sĕŭ, se puse ruşinos pe fugă şi, cât maĭ iute putu, întinse spre Gĭurgĭu. Ast-fel maĭ mult fugind decât făcênd o retragere, merse Sinan patru-spre-ḑece césurĭ mereŭ şi nu tăbĕrî de cât după ce trecu strâmtórea Călugărenilor; dar tunurile şi muniţiile de răsboiŭ nu putură ajunge în acel loc decât în douĕ-ḑecĭ şi patru de césurĭ. Când sosiră tóte şi se strânse armia întrégă, plecară toţiĭ cu aceĭaşĭ grabă spre Giurgiu, unde, cu tótă silinţa ce puseră la drum, din pricina neorânduieleĭ în care se aflaŭ oştile, nu putură sosi decât tocmaĭ lunĭ 13/23 octombrie, făcênd ast-fel treĭ tabere de la Bucurescĭ până la Gĭurgiu. In acea fugă prăpăstiósă, Turciĭ semĕnară drumul cu armele lor şi cu un numĕr însemnat de tunurĭ, cămile şi bagagĭe, deosebit de ce năpustiseră în Bucurescĭ. Spaĭma lor era aşa de mare în cât, prin strîmtorĭ şi pe podurĭ, ajunseră a se omorî uniĭ pe alţiĭ ca să trécă care de care maĭ nainte. In acéstă stare de gróză se aflară eĭ maĭ cu sémă când trecură strîmtórea de la Călugărenĭ. In orĭ-ce copaciŭ li se părea a vedé un duşman, în orĭ-ce minut se aşteptaŭ să vaḑă strălucind dinaintea ochilor lor, sabia fulgerătóre a luĭ Michaiŭ.

Este de luat în sémă că în tótă acéstă campanie, a căriĭ glorie analiştiĭ creştinĭ în mare parte o daŭ luĭ Bathori ca unuĭa ce comanda tótă armia creştină, analiştiĭ turcĭ din contră nicĭ că pomenesc de dînsul; spaĭma Turcilor, acela ce-ĭ îngrozĭa, îĭ gonia şi-ĭ amenința mereŭ cu mórtea, era «afurisitul Mikal-ogli». Aducerea aminte a grózeĭ ce Michaiŭ însufla pe a-

tuncĭ Turcilor, până adĭ încă se păstréză în poporul român şi musulman, printr'o mulţime de legende, tradiţiĭ şi cântece populare. Unul din ceĭ maĭ bunĭ poeţĭ aĭ noştriĭ, încadră una din aceste tradiţiĭ în următórea frumósă strofă :

Spun că 'n urma lupteĭ, în Asia bogată,
Dacă musulmaniĭ vedeaŭ câte o-dată,
Un armăsar ce 'n préjma-ĭ cată sforăind,
Coprinşĭ d'adâncă spaĭmă, diceaŭ cu 'nfiorare
Că elŭ a vĕdut umbra cea îngrozitóre
A luĭ Michaiŭ-Vitézul, asupră-le viind.*

XXXII.

Bathori, după ce puse să drégă cetatea Târgoviştei şi o înzestră cu o garnizónă tare, în 11/21 octomvrie, dîndi de diminéţă se îndreptă cu tótă armia în urma luĭ Sinan, spre Bucurescĭ. In cale, creştiniĭ întâlniră maĭ multe cete de câte treĭ, patru şi cincĭ sute Turcĭ, carĭ se reslăţiseră şi toţĭ fură ucişĭ, ast-fel în cât câmpiile şi livedile din drum eraŭ semĕnate cu trupurĭ mórte de Turcĭ. După ce luară o bucată bună de drum, eĭ întâlniră treĭ fugarĭ Ungurĭ cari le spuseră că Sinan, temêndu-se de sosirea lor, fugise în grabă, lăsând în Bucurescĭ multe bagagie, bucate, muniţiĭ, robĭ, cămile şi câte-va tunurĭ pe care nu le putuse lua, fiind osiile şi rótele sfărâmate ; că în cale el maĭ lăsase multe alte bagagĭe ; că gróza armieĭ întregĭ era atât de mare încât fără îndoĭală, când va sosi în locurĭ grele, în strîmtorile înguste şi băltóse de la Că-

* *Gr. Alexandrescu,* Odă la oştirea română.

lugărenĭ, se vor răni între sine ca să pótă trece unul altuĭa înainte. Bathori, neîncredêndu-se pe arătarea acestor fugarĭ, trimise pe căpitaniĭ Nicolae Sennyei și George Farkaș cu o sută de călărețĭ ca să facă o recunóscere spre Bucurescĭ și să iea limbă.

Acęștia, întorcêndu-se spre séră, întăriră raportulŭ fugarilor. Acésta hotărî pe generaliĭ creștinĭ a merge d'aci înainte cu marș forțat ca să măréscă temerea și gróza dușmanuluĭ în fuga sa. Eĭ aflară atuncĭ că Sinan, în calea sa de la Bucurescĭ la Gĭurgĭu, tăia tóte podurile de pre rîurĭ, punea pedicĭ la trecerĭ, strîmtorĭ și vadurĭ, ardea și pustia tóte satele, ca astfelŭ, lipsa bucatelor și anevoințele drumuluĭ să întârḑieze góna ce-ĭ da armia creștină. Generaliĭ se svătuiră atuncĭ și hotărîră a schimba drumul, a lua altul mult maĭ spre drépta de Bucurescĭ. Acéstŭ drum, pe lângă aceĭa că avea folosul de a nu fi călcat și smintit de dușman, scăpă încă pe creștinĭ de cursa ce le întinsese Sinan în mănăstirea luĭ Alexandru Vodă la Bucurescĭ, care saltă atuncĭ și se spulberă în aerŭ fără a vătăma pe nimenĭ; dar el făcea un înconjur cu deosebire de lung, era plinŭ de mocirle și de crâng și prin urmare era așa de greŭ de umblat, încât se întârḑie fórte mult mersul armieĭ, iar maĭ cu sémă al artilerieĭ care maĭ tótă rămase înapoĭ. In cale, armia maĭ întîmpină nisce oștĭ turcescĭ rămase în urmă, pe care fórte le snopi și le sdrobi, încât multe miĭ de trupurĭ de om, de caĭ și de cămile zăceaŭ d'a lungul drumuluĭ, și aerul se împuți de o mare putóre. Dar Turciĭ, în amețéla fugeĭ lor, uĭtaseră câte-va podurĭ netăiate; astfel creștiniĭ avură noroc a găsi nesfărâmat podul de la Argeș,

pe care trecuse Turciĭ şi putură şi eĭ înainta fără zăbavă. Când ajunseră la o depărtare de duoĕ mile de Gĭurgĭu, prĭimiră veste că Sinan, aflând prin ómenĭ din loc de sosirea lor, trecuse cu o ḑi înainte Dunărea cu cea maĭ mare parte din oştile sale; că rămăsese încă din cóce de rîŭ o mulţime de carĕ, bagagĭe, o pradă însemnată de totŭ felul, cu un mare numĕrŭ de robĭ, spre paza cărora lăsase opt miĭ Turcĭ, cari nu trecuseră încă nicĭ nu îndrăznĭaŭ a încerca podul, ce era fórte slab, cu o greutate aşa de mare ca a carălor şi a tunurilor, până a nu trece maĭ întâĭŭ pedestrimea şi călărimea.

Bathori atuncĭ, svătuindu-se cu toţĭ generaliĭ, îşĭ întocmesee armia de bătaie. Michaiŭ ce se aflase mereŭ la avanguardie, porui iute înainte cu Româniĭ sĕĭ ca să dea harţă vrăjmaşuluĭ şi să-lŭ împedece a trece podulŭ până să soséscă Bathori cu tótă armia. Inaintând Româniĭ către Gĭurgĭu, eĭ întîmpină în cale o sémă de Turcĭ furagĭorĭ ce duceaŭ nisce turme de dobitóce, îĭ împrăştie îndată, ucid pe ceĭ maĭ mulţĭ, pe ceĭ-l-alţĭ îĭ prindŭ şi-ĭ trămit îndărăt luĭ Bathori, căruia îĭ deteră aceleaşĭ scirĭ despre Sinan. Atuncĭ Sigismund grăbi şi maĭ mult la drum, părêndu-ĭ tare rĕŭ că un concursŭ de împrejurărĭ fatale îlŭ făcuse să pérdă multŭ timpŭ şi prilejise scăparea luĭ Sinan. Într'acéstă vreme Mihaiŭ-Vodă sosise la Gĭurgĭu şi ajunsese pe Turcĭ, la $^{15}|_{25}$ Octomvrie.

XXXIII.

Oraşul Gĭurgĭuluĭ, afară de un zid slab ce-lŭ în-

conjura, era ocrotit de castelul San-Giorgiŭ. Acest castel avea o posiţie fórte tare. Arta şi natura contribuiseră a-lŭ întări. El era aşezat pe o insulă fórte frumósă, numită *Slobodia* şi formată de un mic braţ al Dunăriĭ, care se desparte puţin maĭ d'asupra şi încunjurând un spaţiŭ de duoĕ jugere, cade ĭarăşĭ în matca rîuluĭ. Astfel castelul, acoperind cu totul mica insulă până în marginile eĭ, părea a pluti d'asupra undelor. După temeliile luĭ ce astă-dĭ încă se vĕd, acest castel nu e îndoială că a fost zidit de Romanĭ. Dărămat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit pe la anul una mie după Christos de Genovesĭ, de la carĭ luă şi numele de San-Giorgio, patronul aceleĭ neguţătóre republicĭ. Pe la sfârşitul véculuĭ al XIII-lea, Negru-Vodă duce alŭ Făgăraşuluĭ, întindêndu-şĭ stăpânirea peste tótă ţéra Românéscă, până la Dunăre, maĭ întări castelul San-Giorgiu. La 1418, când Mahomet I-iu năvăli în ţéra nóstră de pustii o parte dintr'însa, între alte cetăţĭ de pre Dunăre ce coprinse, fu şi acest castel, pe care-l întări. Puţin după aceia, Româniĭ îl luară înapoĭ sub vestitul domn Dan al III-lea Dracula. La 1431, împĕratul Sigismund, rege al Ungarieĭ, maĭ întări acest castel cu fortificaţiĭ şi alte zidirĭ, când el trimise pe un vitéz general, Ioan Marotius, în ajutorul luĭ Dracula-Vodă, împotriva luĭ Radu poreclit *Prasna glava*, care intrase în ţéră cu ajutor de la Turcĭ. Cădênd după aceĭa iarăşĭ în mânile Turcilor castelul San-Giorgiu le fu răpit împreună cu celelalte cetăţĭ de către Vlad-Vodă-Ţepeş. Dar după mórtea acestuĭ domn de crudă şi vitéză aducere aminte, Turcieĭ îl luară înapoĭ la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII-lea,

pe care eĭ îl numiseră domn fără de alegerea țěreĭ; dar îl perdură curênd după aceĭa și Româniĭ îl stăpâniră până la anul 1544, când Turciĭ îl luară iarășĭ, împreună cu Brăila și Turnul. De atuncĭ el fusese mereŭ în stăpânirea lor, până în acest an 1595, și apoĭ după mórtea luĭ Michaiŭ, cădu iar în mânile lor, și fu stăpânit de dînșiĭ până la tractatul de la Adrianopole (1830), în urma căruia se dărâmă cu totul și orașul intră în stăpânirea nóstră

Pe vremea de care povestim, era acest castel fórte tare prin posiția sa, prin întăririle ce avea și prin ocrotirea ce priimĭa de la cetetea Rușcĭuculuĭ, încât dobândise reputația d'a nu putea fi luat. El era atuncĭ clădit după vechĭul obiceĭu, cu ziduri tarĭ, dar fără valurĭ de pămînt și fără flancurĭ la zid, avênd numaĭ turnulețe împrejur și în lăuntru un turn mare (donjon). Mergea atuncĭ podul făcut de Sinan de la capul cel de lângă orașul Gĭurgĭuluĭ, loc unde se věrsa două rîurĭ în Dunăre, până la pólele casteluluĭ, unde trecând o întindere de pământ de dece pașĭ, se unĭa cu cel-lalt braț al poduluĭ cel maĭ lung, care ducea la insula cea mare și de acolo în malul Rușcĭukuluĭ.

XXXIV.

Sinan-Pașa, ajungênd la Giurgiŭ (23 octomvrie) cu armața în cea maĭ mare neorânduĭală, obști că va șede acolo treĭ dile și astfel maĭ adăogi încă o greșală la câte făcuse până atuncĭ în acéstă retragere. Pricina acesteĭ noĭ zăbăvĭ ce puse la trecerea armateĭ sale peste Dunăre fu o măsură financiară a administrațieĭ tur-

cescĭ. Fiind-că Turciĭ pustiiseră şi prădaseră tótă ţara până în hotarele Ardéluluĭ, luând maĭ multe miĭ de robĭ, o cătăţime nenumĕrată de vite ce se vênduseră la mezat în tabĕră şi atâta pradă încât încărcaseră cu dînsa ca la ḑece miĭ cară, vizirul puse la intrarea podului un inspector şi un scriitor, însărcinându-ĭ a cere de la neguţătoriĭ carĭ duceaŭ dobitócele şi cele-lalte mărfurĭ şi lucrurĭ cumpărate, legĭuitul drept de la 1 la 5 (pencik) pe séma sultanuluĭ. În vreme ce se urma acéstă nenorocită lucrare, iată ajunge veste (24 oct.) că Michaiŭ se apropie în capul armieĭ sale şi că acum nu e departe. Mĕsura fiscală fu îndată părăsită şi maĭ întâĭŭ Sinan-Paşa trecu singur în nóptea aceĭa (24 spre 25 oct.) podul. După dînsul, tótă nóptea până la crăpatul ḑileĭ, trecură mereŭ pe pod la Ruşcĭuc, pavilionul viziruluĭ cu eorturile, ianicerimea şi o parte din tunurile şi muniţiile de răsboĭŭ; dar colónele cele maĭ marĭ rĕmăseseră încă pe malul romănesc; asemenĭ rĕmăsese năpustite multe tunurĭ şi bagagiele cele grele, căcĭ în acel grozav amestec şi în spaĭma ce stăpânĭa pe toţĭ, nimenĭ nu voia să ajute pe soţul sĕŭ. Se dedese voie atuncĭ soldaţilor şi neguţătorilor a trece care cum va putea, ca să scape şi soldaţiĭ, stricându-şĭ rândurile, neguţătoriĭ părăsindu-şĭ avuţiile încărcate în cară, se repeḑiră toţĭ cu totul şi în amestec spre pod. O mulţime fără sémă de ómenĭ şi de vite se înghesuise pe pod în cea maĭ mare neorânduĭală; o spaĭmă panică stăpânise tóte minţile şi pretutindenĭ era cea maĭ mare desorganisaţie, când fără veste, pe la patru césurĭ după amiaḑĭ (25 oct.), óstea luĭ Michaiŭ se arată şi intră în şesul dinaintea

Gĭurgĭuluĭ unde tăbĕrî. Dar fără a perde vreme, Românii împingênd înaintea lor și deschiḑêndu-șĭ drum printre mulţimea turmelor de vite marĭ și micĭ și printr'un mare numĕr de robĭ, cad peste tabĕra și bagagiele Turcilor, îĭ isbesc în spate cu atâta ĭuţélă încât pe toţĭ îĭ rĕschiră, pe uniĭ îĭ taĭe fără milă, pe alţiĭ îĭ prind, pe alţiĭ-ĭ pun pe gónă spre pod și mântue vre o cincĭ miĭ Românĭ, afară de femeĭ și de copiĭ, ce fuseseră robiţĭ în ţara Românéscă și Moldova. Aceștĭ Românĭ, scăpând astfel din robie, se armară cum putură și deteră mână de ajutor fraţilor lor împotriva duşmanilor. O despărţire din óstea luĭ Michaiŭ înaintă până la malul Dunăriĭ și alte patru scadróne cu pedestrime, armată cu puscĭ, începură a lovi cu focurĭ asupra poduluĭ; apoĭ Michaiŭ așeză tunurile pe un delușor vecin și astfel de o parte cu tunurile, de alta cu muschetăriĭ, făcu să plóie un părîŭ de foc asupra Turcilor. În tótă lungimea poduluĭ se vedea atuncĭ o glótă adâncă, îndesată, amestecată, de ostașĭ, neguţătorĭ, femeĭ, copiĭ, caĭ, cămile și alte dobitóce, tunurĭ și care, împingêndu-se, îmboldindu-se, strivindu-se uniĭ într'alţiĭ; fie-care om, îngrijat de mântuirea sa, căutând a lua pas înaintea vecinuluĭ sĕŭ, uniĭ călcaţĭ în picĭórele cailor, alţiĭ rănindu-se în armele celor-lalţĭ; apoĭ primejdia și temerea crescênd din ce în ce, începură a se bate și a se ucide între sine. Din acéstă grozavă îmbulzélă de ómenĭ și de vite se auḑĭa une orĭ o murmurare ce sbârnîia înecat, alte orĭ o larmă mare amestecată de gemete și de gróznice blesteme. Aceĭașĭ îmbulzélă și aceleașĭ nevoĭ se petreceaŭ la capul poduluĭ între ceĭ ce, simţind în

spate paloşul românesc, se munciaŭ să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Ruşciucului, privia acéstă chinuire a armateĭ sale fără a-ĭ da nicĭ un ajutor. Garnizóna castelului numaĭ, prin tunurĭ şi puscĭ, începu a vĕrsa o plóie de glónţe şi ghiulele asupra Românilor. Dar aceştia, fără a se spăiminta de acéstă furtună, iuţiră şi maĭ mult focurile lor, încât neorânduiala şi spaima Turcilor ajunseră la culme şi o gróznică desperare iĭ coprinse. Ceĭ de pe pod, neputênd răsbi înainte şi ne maĭ vĕdênd alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria şi carăle în Dunăre, ca să-şĭ facă loc şi ca să nu cadă şi ele în mânile creştinilor; apoĭ mulţĭ din eĭ se asvârliră în apă, chemând numele luĭ *Allah* şi cercând a scăpa în not. Dar uniĭ din nesciinţă de a înnota, alţiĭ din vârtejurile rîuluĭ ce aveaŭ a trece în tótă lungimea luĭ, periră înghiţiţĭ de unde; ceĭ-lalţĭ fură ucişĭ, căcĭ îngrozitorul Michaiŭ îmbărbăta pe aĭ sĕĭ şi-ĭ îndemna la bătaie, cu graiul, cu mâna şi cu fapta. Prin artileria sa, el isbuti în sfârşit a rupe podul în două, de la mijloc. Un gemet de gróză umplu atuncĭ aerul şi prăpăstiosul adânc al rîuluĭ, cu gura căscată, sorbi şi inghiţi într'o dată, glóte de vrăjmaşĭ.

XXXV.

În vreme ce o parte din armata musulmană se sbuciuma şi se lupta astfel împotriva valurilor rîuluĭ şi peria saŭ de unde saŭ de glónţele ce trimiteaŭ creştiniĭ, fără a căpĕta de nicăierĭ ajutor, sosi pe loc şi Bathori cu oştile sale. Turcilor, carĭ rĕmăseseră pe

malul românesc, închişĭ între jumătatea poduluĭ sfărâmat şi aĭ noştri, li se tăiase tot mijlocul de scăpare şi nu maĭ aveaŭ alt ce face decât a se lupta, a se înneca saŭ a se preda. Eĭ încercară un minut a se apăra sub ocrotirea uneĭ baricade de cară legate în mare numĕr unul lângă altul, pe care o făcuse Sinan la capul poduluĭ spre a stăvili năvălirea călărimiĭ creştine. Dar Bathori îndată ce sosi, orândui o cétă de pedestrime alésă ca să sfărâme acéstă baricadă. Apoĭ trămise pe ceĭ maĭ bunĭ din puşcaşiĭ sĕĭ, carĭ cădură cu furie asupra duşmanilor osteniţĭ de luptă, răniţĭ şi slăbiţĭ, măcelărindu-ĭ gróznic. Aceĭ ce putură scăpa cu fuga dinaintea cruduluĭ şi neîmblânḑituluĭ paloş creştinesc, în desperarea lor, se aruncară în rîŭ, încercându-se în zadar a-l trece în not; astfel maĭ mulţĭ îşĭ aflară mórtea în valurile Dunăreĭ. Atuncĭ se prăpădi cu totul acolo vestita cétă a ekingiilor, care duoĕ vécurĭ stătuse gróza Ungarieĭ şi a Germanieĭ; eĭ se aflaseră puşĭ de pază la capul poduluĭ pe malul românesc şi nicĭ unul dintr'înşiĭ nu putu scăpa; asemenea nicĭ un om nu maĭ rĕmăsese pe lângă Hasan-Paşa, la arierguardie.

În isbânda acésta se deosebi maĭ cu sémă pedestrimea alésă a Săcuilor ce purta numirea de *Pixidarĭ* (suliţarĭ), vestită de vitéză. Dunărea se umpluse de trupurĭ mórte ale Turcilor şi undele eĭ se roşiseră de sângele vĕrsat. Afară de leşurile turcescĭ, ce staŭ aşternute şi grămădite ca nisce movilĭ pe uscat, o mulţime de alte leşurĭ de ómenĭ, de caĭ şi de cămile se aflaŭ în braţul Dunăriĭ ce desparte insula Sân-Georgiŭ de malul românesc, grămădite şi încleştate astfel unele

de altele, încât în acel loc Dunărea abia putea a-şĭ urma cursul sĕŭ ; şi când, după bătălie, voiră creştinii să adape dobitócele, nu puteaŭ scóte apă de acolo fără de a scóte de odată vre un trup de om saŭ de cal. Mult maĭ mulţĭ Turcĭ se vedeaŭ plutind pe unde, în cursul apeĭ, plinĭ de rănĭ, jumătate morţĭ, gemând şi văietându-se cu jale. Urîcĭósă şi îngrozitóre privelişte de omor !

Turciĭ, carĭ trecuseră în insula cea mare, căutară să ajute pe ticăiţiĭ lor fraţĭ. Satârgi-Mehmet-Paşa puse d'acolo de îndreptă tunurile spre tabĕra creştinéscă, dar loviturile n'ajungeaŭ, saŭ din nescimţa tunarilor saŭ din réoa posiţie, şi nu putură vătăma pe aĭ noştri, în vreme ce aceştia, avênd bunĭ tunarĭ şi favorisaţĭ şi de posiţie, nu aruncaŭ nicĭ o umplutură în sec. Printr'acest mijloc eĭ putură coprinde douĕ din cincĭ corăbiĭ ce aveaŭ Turciĭ atuncĭ acolo pe Dunăre; cele-l-alte treĭ scăpară cu fuga.

Martoriĭ ce aŭ vĕḑut cu ochiĭ spun că periră într'acéstă bătaie de la trecerea Dunăriĭ, ca la opt-spre-ḑece miĭ Turcĭ.* Deosebit de robiĭ ce mântuiră, creştiniĭ dobândiră o mare parte din artilieria vrăjmaşilor, stégurile şi bagagĭele lor, o mulţime de dobitóce şi şése miĭ cară încărcate cu pradă. Analistul turc contimporan Sead-Uddin încheie descrierea ce face de acéstă bătălie aşa de nenorocită pentru aĭ

* Numĕrul Turcilor morţĭ la acéstă bătălie este ĭarăşĭ nesigur. În vreme ce *Istvanfi* şĭ *Fracheta* îl fac numaĭ de 6000, *Montreux* îl urcă la 30,000. Noĭ am priimit de maĭ dréptă cifra de 18.000, dată de *Walter*, care se apropie de aceia de 16,000 dată de *Sieur d'Ambry* şi alţĭ analiştĭ, şi de aceia de 17.000 ce ne dă istoricul *Sacy*.

sěĭ, prin aceste cuvinte: «Covârşirea amesteculuĭ şi «spaĭma fu aşa de mare, încât putem ḑice că nicĭ «odată nu se věḑu o asemenea desăvârşită învingere!»

XXXVI.

După ce creştiniĭ împedicară pe barbarĭ în trecerea lor, sfărămând podul ce ducea la insula Sân-Georgiŭ şi făcênd atâta peire într'înşiĭ, uniĭ din eĭ vrură să cuprinḑă îndată şi al doilea pod, care ducea de la pólele casteluluĭ la insula cea mare şi să stăpânéscă acéstă insulă, ucigând şi aruncând în rîŭ pe Turciĭ ce se aflaŭ acolo. Două stégurĭ din pedestrimea domnuluĭ Moldavieĭ, cu o înfocată îndrăznélă se răpeḑiră pe acest pod. Turciĭ din insula cea mare, věḑênd acésta, fórte se îngroziră şi temêndu-se că tótă armata să n'aĭbă acelaşĭ gând, începură a tăia cu securĭ capul poduluĭ din partea lor. Dar ceĭ-alţĭ ostaşĭ creştinĭ nu îndrăzniră a însoţi pe inimoşiĭ Moldovenĭ ca să nu se expună între armata luĭ Sinan d'o parte şi focul casteluluĭ de alta. Eĭ nu sciaŭ că castelul nu-ĭ putea supěra, lipsindu-ĭ praful de puşcă. Sinan încărcase patru cară cu lăḑĭ de praf şi le pornise a se duce în castel; dar din învălmăşéla în care picară Turciĭ la sosirea creştinilor, aceste cară nu apucaseră să trécă podul în castel. Ele luară apoĭ foc, către séră, din întâmplare, prin creştiniĭ ce rătăceaŭ printre rîndurile carălor spre a jăfui şi săltară de o dată în aer cu mare sgomot, în colóne de fum; lucru minunat însă că nimenĭ nu fu rănit. Decĭ aceĭ vitejĭ Moldovenĭ, nevěḑêndu-se ajutaţĭ de nimenĭ, fură

nevoiţi a lăsa îndrăznéţa lor întreprindere, care ar fi fost atât de frumósă şi folositóre armieĭ şi ar fi înlesnit mult coprinderea castelului.

Acestea petrecêndu-se astfel până în nópte, armata creştină, ne maĭ avênd vreme a tăbărî, se hotărî a bivoaca pe loc. Călărimea de sineşĭ arătă voinţa de a sta înarmată tótă nóptea aceia, temêndu-se ca nu cum-va duşmaniĭ, folosindu-se de întunecimea nopţiĭ, să trécă din insulă cu corăbiĭ ca să vină să-ĭ isbéscă. Pilda călărimeĭ fu urmată de tóte cele-l-alte oştĭ şi astfel armia întrégă veghiè înarmată tótă nóptea, puind în tóte părţile strejĭ spre a priveghĭa mişcările Turcilor. Aceştia se aflaŭ atuncĭ, cea maĭ mare parte, trecuţĭ pe malul Ruşciuculuĭ; vre o cincĭ miĭ dintr'înşiĭ tăbărîseră din porunca luĭ Sinan în insula cea mare; alţiĭ, din spaĭma ce le dedese creştiniĭ, scăpaseră şi se trăseseră sub castel, la intrarea poduluĭ ce ducea la acéstă insulă, de unde fu trămisă o altă mână de soldaţĭ spre paza aceluĭ pod şi spre a da puterĭ garnizóneĭ castelului, care se urca atuncĭ la numĕrul de 800 ostaşĭ.

A doua ḑi (26 oct.) Bathori, încredinţându-se că nu maĭ are nimic de temut, purcegênd toţĭ din locul unde petrecuseră nóptea, ceva maĭ 'nainte îşĭ aşezară tabĕra, apoĭ îndreptară asupra castelului Sân-Giorgiŭ tunurile luate de la Turcĭ la Târgovişte. Loviturile cele dese şi neîntrerupte ale artilerieĭ în puţine césurĭ făcură o spărtură în zidurĭ, care socotită fiind destul de largă, îndată se alese de tot cortul câte doĭ soldaţĭ şi, formându-se ast-fel o cétă bună, i se porunci a da asaltul, trecênd braţul Dunăriĭ pe vase,

căcĭ podul era sfărâmat. Acéstă cétă era alcătuită nu numaĭ de pedestraşĭ, dar şi de călăreţĭ cari lăsându-şĭ caiĭ, cerură a merge la asalt şi, cu sabia în mână, se repeḑiră cu inimă, prin ruine, d'asupra zidurilor. Dar nenorocita pedestrime ungurécă, atât de vitéză în multe rîndurĭ, nerăbdătóre d'a întra în castel, se repeḑi cu multă nebăgare de sémă şi cu curagiŭ, înaintă până în vârful spărtureĭ, unde fu isbită c'o neprevěḑută furtună de glónţe, ce trînti morţĭ pe acele dărămăturĭ ca la douě sute ómenĭ; mulţĭ alţiĭ fură răniţĭ, ceĭalalţĭ învinşĭ şi respinşĭ înapoĭ. Garnizona castelului într'adevěr, ocrotită de tăria zidurilor, se apără cu o îndărătnică bărbăţie, aruncând asupra creştinilor, nu numaĭ cu puscile din care trăgeaŭ rar, avênd lipsă de praf, dar din care trăgeaŭ de aprópe fórte şi drept la ţintă, ci încă cu săgeţĭ, lăncĭ, suliţe, gereturĭ, pe care le aruncaŭ cu mâna, şi în sfârşit cu marĭ bolovanĭ de pétră. Ea priimi maĭ apoĭ praf şi alte ajutóre din insula cea mare prin mijlocul poduluĭ ce lega acea insulă cu castelul. În acea insulă scim că era o taběră de cincĭ miĭ Turcĭ, carĭ începură acum a supěra rěŭ prin tunurile lor pe aĭ noştri şi, atât prin acésta cât şi prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea tóte silinţele ce făceaŭ creştiniĭ de a-l coprinde. Afară de acésta, Sinan pe lângă mal, luându-se cu corăbiile, veni până în dreptul castelului şi d'acolo cu balimezurĭ de cele marĭ, numite *doubles faulconneaux, duplices falcones*, trăgeaŭ neîncetat asupra creştinilor cu mare vătămare a tutulor, maĭ cu sémă a acelor ce băteaŭ cetatea saŭ se urcaŭ la asalt. Se ju-

dică atuncĭ a fi de mare trebuință să se pună o stavilă între castel și insula de unde veneaŭ ajutóre; pentru aceia se hotărî să se taie partea de lângă castel a podului ce ducea la insulă. Cu tóte că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care primise comanda a tótă artilerieĭ, să încumătă a-l îndeplini cu bine. El se puse însușĭ în capul uneĭ cete și merse spre pod, dar fiind nevoit a trece sub castel, a-șĭ expune óstea descoperită la focurile luĭ și încă a se apuca și la harță cu Turciĭ ce staŭ de pază în acel loc, el perdu mulțĭ ostașĭ și nóptea apucându-l când d'abia puțin din pod se tăiase, fu silit a se trage. Astfel acéstă întreprindere, făcută cu maĭ multă vitejie decât înțelepciune, nu isbuti. Se chibzuiră atuncĭ a arde podul prin tunurĭ și prin focurĭ fabricate și acest mijloc fu norocit cu isbândă. Un bun numĕr de Turcĭ, carĭ veneaŭ atuncĭ pe acel pod în ajutorul asediaților, se înnecară. După aceia creștiniĭ îndreptară tótă artileria asupra zidurilor castelului. Acéstă artilerie era puțin numerósă, căcĭ din greutatea drumuluĭ, cele maĭ multe și maĭ marĭ tunurĭ rĕmăseseră în urmă, și cu tóte că se așteptaŭ în tot césul, încă nu sosiseră. Cele maĭ marĭ tunurĭ ce aveaŭ eĭ atuncĭ în tabĕră d'abia purtaŭ ghiulele de treĭ-decĭ livre. Curând însă înaintarea nopțiĭ sili și tunurile să tacă.

XXXVII.

La medul nopțiĭ începură din noŭ tunurile a bubui și pușcăriră cetatea până puțin după medul dileĭ (27 oct.), când se făcu o bună spărtură în ziduri,

crăpată de patru braţurĭ. Piccolomini judecă cum că acea spărtură e destul spre a puté intra în castel, cu atât maĭ mult că descoperea între apărătorĭ temerea şi confusia; dar Ungurii, speriaţĭ de cea d'întâiŭ a lor neisbutire, nu voiră a se cerca cu asalt, sub pricinuire că spărtura nu e destul de largă, cu tóte că Italieniĭ trebuiaŭ să mérgă înaintea lor. Piccolomini atuncĭ se întórse către aĭ sĕĭ şi-ĭ îndemnă «a-ĭ face «cinste şi a păstra reputaţia naţieĭ şi a lor înşişĭ, «câştigată în multe alte întreprinderĭ mult maĭ primej- «dióse. dar nu într'o causă nicĭ maĭ dréptă, nicĭ des- «pre care maĭ mult pot spera ajutorul ceresc, de «vreme ce se luptă împotriva vrăjmaşilor făţişĭ aĭ «legeĭ creştinescĭ.»

Dicênd acestea, împreună cavaleriĭ sĕĭ îmbărbătaţĭ de cuvintele luĭ, năvălesce cu vitejie, purtând sabia în mână, şi se urcă peste ruinele aceleĭ spărturĭ. Ian Weicher, lăsând caiĭ, alérgă şi el cu aĭ sĕĭ, inimos la asalt. Alţĭ ostaşĭ se maĭ luară după dînşiĭ şi năvălind cu toţiĭ, cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri şi înfipseră un stég. Dar Turciĭ se apĕraŭ cu energia desperăreĭ, aruncând în creştinĭ granate şi petre. De o jumătate de cés ţinea acum lupta cu o deopotrivă înverşunare între asediatorĭ şi asediaţĭ, când Piccolomini, vĕdênd că puţiniĭ ostaşĭ ce se urcaseră la asalt nu vor puté isbuti de nu vor fi îndată sprijiniţĭ de oştirĭ próspete, se întórse cu iuţélă către Ungurĭ şi le strigă: «Nu «sunt óre acolo Italieniĭ puşĭ în primejdie pentru mântuirea patrieĭ vóstre şi spre a încerca tot o sortă «cu voĭ, spre nimicnicirea duşmanilor universalĭ, iar aĭ

«voştri particularĭ împilătorĭ? Puteţĭ óre suferi a-ĭ «vedé acum, saŭ trăgêndu-se înapoĭ părăsiţĭ fiind de «voĭ, saŭ însemnând cu sânge locul şi întemeindu-l «cu mórte, întru vecĭnica aducere aminte a viitori«meĭ de nobila lor înfocare şi de puţin recunoscĕ«tórea vóstra moliciune?» Unguriĭ făcură atuncĭ, de ruşine, aceia ce temerea îĭ oprea d'a întreprinde, şi cu multă feroşie alergară a reînnoi asaltul. Comandantul castelului, vĕḑênd acéstă nóuă năvălire ce-l ameninţa şi spăimântarea ómenilor sĕĭ, desperă de a se maĭ puté apĕra şi dete tristul semn că voesce a parlamenta şi a se preda. Piccolomini porunci îndată oştilor sale a sta în loc şi el se gătia să asculte propunerile Turcilor, când de odată Unguriĭ şi Săcuiĭ, nerăbdătorĭ acum d'a rĕsbuna perderea soţilor lor, se reped furioşĭ în castel, făcênd multă larmă şi împingênd înaipte pe Italienĭ, care, aflânduse ast-fel strivițĭ între soţiĭ lor şi vrăjmaşĭ, suferiră fórte, rănindu-se mulţĭ dintr'înşiĭ. După óre-care împotrivire a vrăjmaşilor, creştiniĭ coprind castelul către séră şi Turciĭ carĭ scăpară de cea d'întâiŭ furie a soldatuluĭ biruitor, se închiseră în turnul din năuntru. Dar nicĭ în acest post nu se putură eĭ mult apĕra şi, coprinḑênd creştiniĭ şi acel turn cu asalt, maĭ pe toţĭ Turciĭ câţĭ se aflaŭ acolo, îĭ trecură prin ascuţişul sabieĭ. În acest loc se răniră câţĭ-va din aĭ noştri, ceĭ maĭ mulţĭ de petre, ĭar tunurile şi puscile din insula cea mare vătĕmară pe Unguriĭ ce se aflaŭ despre acea parte şi le omorîră ca la patru-ḑecĭ ómenĭ. Săcuiĭ trecură sub sabie tot ce întîmpinară, fără milă, ne cruţând nicĭ sex nicĭ vârstă. Aceĭ din Turcĭ

ce fugişeră afară din castel, fură măcelăriţĭ saŭ se înnecară în Dunăre. Vre o sută dintr' înşiĭ, pogorîndu-se de pe ziduri, voiră să fugă într'o galeră ce era acolo la ţĕrm, dar urmaţĭ fiind de aprópe de aĭ noştri, săriră cu toţiĭ împreună pe galeră şi ucigênd aĭ noştri pe Turcĭ, rĕmase acea corabie în stăpânirea învingătorilor. Ea fu cunoscută a fi una din acelea ce în anul trecut luaseră Turciĭ cu dînşiĭ, când aŭ plecat de la Comorn. Altă galeră ce se afla între insulă şi pod şi pe care eraŭ 2500 Turcĭ şi Tătarĭ, sdrobită fiind de loviturile artilerieĭ, se afundă, mergênd în cursul rîuluĭ; numaĭ vâslaşiĭ putură scăpa. Din opt sute Turcĭ, ce alcătuĭaŭ garnizóna, numaĭ unul se mântui. El se aruncă în Dunăre spre a o trece în not şi, cu tóte că fu ochit de aĭ noştri cari asvârliră o mulţime de glónţe după dînsul, avu minunatul noroc de a ajunge neatins tot în not, până în tabĕra luĭ Sinan de la Ruşciuk. Din creştinĭ căḑură la acéstă luare a casteluluĭ douĕ sute cincĭ-ḑecĭ ómenĭ şi mulţĭ se răniră. În castel se găsiră treĭ-ḑecĭ şi noue tunurĭ, din care dóuĕ fórte marĭ, dóuĕ culevrine de 39 şi celealalte mărunte.

Prada ce pică atuncĭ în mânile ostaşilor fu nepreţuită: o mulţime de banĭ, arme, scule şi alte lucrurĭ scumpe, o cătăţime nemĕsurată de grâŭ şi un mare numĕr de capete de vite, cămile, catârĭ, caĭ frumoşĭ ce Sinan luase din ţéra Românéscă şi n'apucase aĭ trămite, cum voĭa, la Constantinopole, şi cari eraŭ atât de numeroşĭ încât, după ce luară pe ceĭ maĭ bunĭ, nefiind destuĭ ómenĭ spre a încăleca pe ceĭalalţĭ, iĭ mânaŭ cu cârdul amestecaţĭ cu vitele. În tóte părţile se vedeaŭ fluturând stégurĭ musulmane; stofele de aur, bră-

ţările scumpe, paviliónele de mătase contrastaŭ cu haĭnele próste ale Românilor şi Săcuilor. În acea bucurie generală, Italieniĭ numaĭ se arătară forte mâhniţĭ, căcĭ Unguriĭ, năvălind în castel tocmaĭ când Turciĭ eraŭ gata a capitula, le răpise gloria aceleĭ coprinderĭ; dar prinţul Bathori cu nunciul Papeĭ şi internunciul împĕrătesc îĭ mângâĭară cu cuvinte dulcĭ, cu laude şi cu darurĭ. Trofeele acesteĭ campaniĭ, deosebit de maĭ multe miĭ de robĭ mântuiţĭ, fură dóuĕ-ḑecĭ şi şépte stégurĭ, ca la o sută dóuĕ-ḑecĭ tunurĭ, din care unele de o mărime însemnată şi, de la 18 octomvrie, luarea Târgovişteĭ; până la 27 ale aceleiaşĭ lunĭ, atât la Târgovişte cât şi în góna ce creştiniĭ deteră Turcilor până la Gĭurgĭu, într'acéstă din urmă bătaie şi la luarea castelului, Turciĭ perdură peste tot ca la dóuĕ-ḑecĭ şi şése miĭ ómenĭ. Acest sfârşit nenorocit avu acea îngrozitóre expediţie a luĭ Sinan în ţéra Românéscă, care amerinţase că va înghiţi pentru tot-d'auna naţia română şi cu dînsa şi creştinătatea, pe care ea maĭ puternic atuncĭ o ocrotĭa. Eroilor de la Călugărenĭ se cuvine maĭ ales onórea isbânḑeĭ în acéstă gloriósă campanie. Venirea luĭ Bathori nu făcu alt decât reschiră şi goni un duşman învins şi demoralisat, carele şi fără acésta ar fi fost curând nevoit a deşerta ţéra. Datoría şi gloria luĭ Bathori era a nu lăsa nicĭ un picĭor de Turc să ésă din ţéră şi ar fi putut s'o facă, de nu umbla aşa móle şi cu sfiélă. Chiar şi sdrobirea Turcilor la podul de pe Dunăre, o fură creştiniĭ datorĭ maĭ mult iuţimeĭ luĭ Michaiŭ şi a Românilor sĕĭ. Pentru aceĭa, puteaŭ acum aceştía, cu o dréptă fală, să strige luĭ Sinan, împreună cu un poet

al lor popular : «Ce te-aĭ făcut, mare visir ? Unde-țĭ «sunt voiniciĭ, pașo cu treĭ tuĭurĭ ? Vêntul împotrivi-«reĭ sfăramă zăbalile armăsarilor tĕĭ ; năvala se trase «înapoĭ spăĭmântată de pepturile góle ale vitejilor !»

XXXVIII.

Sinan, de pe malul drept al Dunăriĭ, privi cu jale trista sórtă a armieĭ luĭ și coprinderea casteluluĭ Sân-Giorgiŭ, blestemând în desperarea sa cerul și pe Mahomet. El, Mariu al Osmanilor, el, triumfătorul Asieĭ, Africeĭ și Europeĭ, el, Sinan cel nebiruit carele în trufia și'n zădărnicia sa desprețuĭa tótă lumea și credea că ea trebue să robéscă caprițiilor și ambițieĭ luĭ, * să se vadă el acum la o vârstă trecută de opt-deci anĭ, după o carieră atât de strălucită, rĕsturnat din culmea glorieĭ sale, biruit de nisce domnĭ tinerĭ și fară barbă, după cum arăta el, maĭ ales pe Bathori ! Și armia luĭ, acea frumósă și numerósă oștire, gróza lumeĭ, atât de puternică, atât de bine îngrijită și înzestrată cu banĭ, cu arme, tunurĭ și munițiĭ îndestule, să o vadă acum fără stégurĭ, fără tunurĭ, fără bagagĭe, fără corturĭ, demoralisată și adusă într'o asemenea stare, de nisce oștĭ adunate în pripă, slabe și rĕŭ armate !

«Sinan, dice Sagredo, ostaș deprins în răsbóĭe și'n-«vechit în arme, nu avu atâta putere de suflet spre a «suferi nenorocirea sa și, obicĭnuit a birui, el se

* *Istvanfi* se exprimă cu aceste cuvinte asupra luĭ Sinan : «Ast-fel Sinan care în lăuntru și dinafară nicĭ o dată «nu-șĭ plecase capul, a căruĭ trufie și zădărnicie desprețuĭa

«plânse amar că norocul, la bătrânețe, îșĭ lua înapoĭ «favorile sale.» Nenorocitul vizir fu silit îndată a-șĭ trage tabĕra de pe malul Dunăriĭ, de la Rusciuk, căcĭ creștiniĭ, cum dobândiră castelul, îndreptară gurile tunurilor de pe zidurĭ, spre tabĕra turcéscă și începură a tuna asupră'ĭ. La Rușciuk el făcu căutare armateĭ sale, ca să vaḑă ce ĭ-a maĭ rĕmas; alese pe Satîrgi-Mehemet-Pașa și pe Segbanbași-Iatin-Aga pentru paza și apărarea Vidinuluĭ, și ĭĭ trămise cu o mie de ómenĭ călărime sub comanda agăĭ lor, Gucĭuk-Osman. Apoĭ puse garnizóne prin tóte cetățile din lungul Dunăriĭ și, împărțindu-șĭ oștile în cete puțin numeróse, îșĭ ridică tabĕra și luă cu grabă calea Rasgraduluĭ cu toțĭ neguțătoriĭ armateĭ. Acolo lăsă pe Hasan-Pașa, dându-ĭ titlul de seraskier, cu vre o câțĭ-va sangĭacĭ din oștile Rumelieĭ, pe Zarargi-bași cu munițiile de răsboiŭ și tunurile, dând poruncă ofițerilor să ĭerneze la Șumla. Într'acest loc află prin scrisorĭ din Ungaria, de la fiĭul sĕŭ, Mohamet-Pașa, isbânḑile creștinilor într'acea țéră și luarea vestiteĭ cetățĭ Graanul de către armata împĕrătéscă.

În vara aceĭa, acéstă armată fiind bină povățuită

«pe toțĭ, care, mândru de puterile sale, nesocotĭa pe ale celora-lalțĭ și gândea că trebue a sluji caprițiilor și ambițieĭ «sale, isgonit din țéra Românéscă peste Dunăre, fu cu dreptate pedepsit de cutezarea și de nesocotința sa; și Gĭurgĭu, «acéstă cetate atât de tare, care de maĭ multe vécurĭ ținea «de Turcĭ, fu luată dinaintea ochilor sĕĭ, de un cap noŭ și «de nisce oștirĭ adunate în pripă. Armata luĭ, sdrobită în cea «maĭ mare parte, lipsită de tóte bagagele sale, se îndreptă «spre Constantinopole, printr'o retragere ce semĕna mult cu «fuga, în trupurĭ deosebite și puțin numeróse.»

de vestitul prinț Mansfeld, luase cu isbândă ofensiva și biruința rĕmase sub stégurile sale. De o lună de ḑile ea bătea cetatea Graanuluĭ, când Mohamet-Pașa, fecĭorul luĭ Sinan, eși din Buda și veni de isbi pe asediatorĭ. El fu însă biruit și fugi lăsându-șĭ stégurĭ, bagagie și artilerie în puterea învingĕtorilor. Dar mórtea luĭ Mansfeld ce se întâmplă câte-va ḑile după aceia (14 august 1595), îmbărbătă iarășĭ pe Turcĭ și Kara-Ali-beĭ, guvernorul cetățiĭ Graanuluĭ, ceru o întâlnire cu generaliĭ ungurĭ, Nadesdy și Palfi, încercând a-ĭ face să ridice asedierea. Spre rĕspuns la acéstă propunere, Palfi făcu scire Turculuĭ de învingerea ce Sinan pățise la Călugărenĭ, a căriĭ veste glorιósă ajunsese tocmaĭ atuncĭ, și cum Turcul nu voia a crede, Palfi îĭ ḑise «că numaĭ Turciĭ aŭ obiceiŭ să mință». Învingerea luĭ Sinan de la Călugărenĭ făcu mare impresie asupra Turcilor din Ungaria, descuragiè pe apărătoriĭ cetățiĭ Graanuluĭ și înrîuri mult în hotărîrea lor d'a capitula. Astfel se țin, strîns legate unele de altele, operațiile răsboĭuluĭ și sabia Românilor de la Călugărenĭ resturnă puternicele ziduri ale cetățiĭ Graanuluĭ din Ungaria de sus.

Vestea coprindereĭ acesteĭ cetățĭ adăogi fórte mâhnirea luĭ Sinan. El se grăbi a scrie Sultanuluĭ spre a se desvinovăți și spre a micșora perderile sale, ḑicându-ĭ că creștiniĭ n'aŭ stricat decât bagagĭele și puținĭ ómenĭ de ceĭ nedeprinșĭ din arierguardie, dar că nervul oștilor e cu dînsul; că dacă ĭérna ce se apropie și asprimea timpuluĭ nu maĭ dă cale isbândireĭ, el șĭ-o păstréză pentru primăvara viitóre, când, saŭ va muri, saŭ ișĭ va îndrepta învingerea ce din întâmplare

ĭ-a venit, şi îşĭ va isbândi de la inimă prin prăpădirea luĭ Bathori şi a luĭ Michaiŭ. În acéstă scrisóre el îşĭ vĕrsa maĭ cu sémă focul asupra luĭ Michaiŭ-Vodă. Dar Sultanul nu se mulţumi cu acésta şi. chiemând pe Mustafa, află de la dînsul mărimea perderiĭ şi purtarea cea neînţeléptă a luĭ Sinan. Gróza domni în Constantinopole când se audi de păţirea luĭ Sinan; îndată ce el sosi în capitală, Sultanul îl scóse din vizirat şi-l trămise în locul sĕŭ obicĭnuit de exil, la Malgara; asemenea depărtă din slujbă şi pe caimacamul Ibraim-Paşa, învinovăţindu-l că n'a trămis la vreme oştirĭ, banĭ şi bucate, şi numi vizir pe Sala-Mohamet-Paşa. Muftiul spăimântat atuncĭ de nenorocirea Musulmanilor, presintă Sultanuluĭ o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi, asupra tristeĭ stărĭ a marginilor împĕrăţieĭ. Sultanul porunci a se face rugăcĭunĭ publice în piaţa cailor (Atmeidan) şi predicatorul Sânteĭ-Sofiĭ, şeikul Mohijedin căută a întări curagĭul poporuluĭ şi simţimintele luĭ religióse prin versetur̆ din Coran şi prin tradiţiile Profetuluĭ.

XXXIX.

După gloriósa coprindere a casteluluĭ Sân-Giorgiŭ se ţinu svat între capiĭ armateĭ creştine pentru a hotărî de trebuie a trece Dunărea spre a lua în gónă preste tot locul pe îngrozitul duşman, saŭ a trece cu armia în Moldova spre a isgoni pe Polonĭ şi pe domnul pus de dînşiĭ acolo şi a trage acéstă ţară ĭarăşĭ în alianţa creştină. Cea d'intâiŭ părere era fără îndoială minunată, căcĭ cătând la demoralisaţia Tur-

cilor, biruitoriĭ creştinĭ ar fi putut acum înainta, fără d'a întâmpina grele stavilĭ, până la Constantinopole. Dar i se aduse împotrivă lipsa mijlócelor de a trece Dunărea, căcĭ podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de aĭ noştri, parte de Turcĭ, şi alte vase pentru trecere n'aveaŭ decât douĕ galere din cele luate de la Turcĭ. Apoĭ apropierea ĭerneĭ şi lipsa de banĭ spre a plăti maĭ multă vreme ostaşiĭ carĭ siliaŭ a pune capĕt aceleĭ espediţiĭ, ĭar maĭ ales se temeaŭ ca nu cum-va Poloniĭ din Moldova, ce eraŭ în înţelegere cu Turciĭ şi cu Tătariĭ, să supere Ardélul şi ţara Românéscă, pe când armia ar înainta în Turcia. Aceste temerĭ înrîuriră mult asupra spirituluĭ luĭ Bathori, şi-l hotărîră a se întórce în Ardél, de unde să trécă în Moldova spre a goni pe Polonĭ şi a restatornici pe Răzvan-Vodă în scaunul sĕŭ. Mult maĭ bine ar fi făcut el de alegea din óstea sa ceĭ maĭ bunĭ ostaşĭ, făcêndu-o astfel să câştige în cualitate ceĭa ce perdea în numĕr şi, încredinţându-o luĭ Michaiŭ-Vodă, l'ar fi trecut în Bulgaria, ceĭa ce nu era cu neputinţă. Michaiŭ, care cunoscea bine acéstă ţară şi era iubit de locuitorĭ, ar fi putut curăţi de tot Bulgaria în acea ĭérnă de Turcĭ, trecêndu-ĭ Balcaniĭ şi lăsând pe de primăvară spre a porni către Constantinopole. Ce resultate minunate n'ar fi putut atuncĭ avé acéstă expediţie, pe care nepriceperea luĭ Bathori o stârpi cu totul! Uniĭ din capetele armateĭ, între cari şi Piccolomini povăţui atuncĭ a drege castelul Sân-Giorgiŭ şi a pune garnizónă într'însul, spre a închide în viitor Turcilor trecerea Dunăriĭ printr'acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardél

și că dregerea și ținerea luĭ va costa pré mult, poruncĭ să-l dărâme și să dea foc caselor, și în cea din urmă ḑi a aceleĭ lunĭ puse de arse și partea poduluĭ ce maĭ rĕmăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut. Apoĭ, lăsându-șĭ armia sub comanda luĭ Stefan Bocskai, locotenentul sĕŭ general, însoțit de o cétă de călărime, avênd cu sine și pe Piccolomini cu cavaleriĭ sĕĭ, luă calea Brașovuluĭ. Cu dînsul plecă și nunciul Papeĭ și internunciul împĕrătesc generalul Carol Magnus, istoriograful împĕratuluĭ, care făcu o descriere despre tótă acéstă campanie și o trămise stăpânuluĭ sĕŭ la Praga, după care descriere spune analistul frances Guerrin că a copiat pe a sa.

Mercurĭ la ḑi întâiŭ de noemvrie Bathori și soțiĭ sĕĭ se duseră la Bucurescĭ și aflară orașul deșert de locuitorĭ. Aci găsiră două tunurĭ marĭ părăsite de dușman în fuga luĭ cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de treĭ ḑile, își urmară calea înainte până la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitorĭ. Michaiŭ însoțise pe Bathori până într'acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardéluluĭ, voind să-șĭ arate recúnoscința sa pentru atâta vitejie și ințelepcĭune cu care se deosebise Michaiŭ în acéstă campanie, se învoi a preface tractatul de la 20 maiŭ, ce era atât de nesuferit acestuia, și a-ĭ da înapoĭ tóte drepturile stăpânireĭ de sineșĭ, oprind pe sémă-ĭ titlul onorific de suzeran. Fără îndoială că Bathori n'avea alt în cotro face, temêndu-se ca, de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit la acésta de Michaiŭ ce acum era liber de grija Turcilor. După acéstă învoire prietenéscă, Ba-

thori oprí, cu voia luĭ Michaiŭ cincĭ-ḑecĭ tunurĭ din cele dobândite de la Turcĭ și apoĭ, luându-șĭ ḑioa bună de la dînsul, porni spre Brașov. În acest oraș el așteptă câte-va ḑile până îl ajunse și Stefan Bôcskai și Răzvan-Vodă împreună cu tótă armata. Apoĭ dete luĭ Răzvan dóuĕ miĭ Săcuĭ ajutor ca să intre în Moldova, să gonéscă pe Ieremia Vodă și pe Leșĭ. Așa Bathori, în relele sale chibzuirĭ, nu numaĭ că nu trecu în Bulgaria spre a da góna Turcilor, dar încă nicĭ în Moldova nu făcu o expediție seriósă, după cum se făgăduise. Adevĕr e că el însciință pe Răzvan a nu întreprinde nimic cu o îndrăznélă nesocotită și, de va vedé că Poloniĭ sunt maĭ mulțĭ la numĕr și puterĭ, să nu dea bătaie, ci să aștepte până să-ĭ trimiță un maĭ mare ajutor. Dar era lesne de înțeles că Răzvan, odată în apropiere de dușman, nu va fi póte stăpân a se feri de bătălie, chiar lăsând de o parte natura luĭ cea mult cutezătóre. Ar fi fost mult maĭ bine dacă Bathori întreprindea însușĭ acéstă expediție, saŭ dacă da de atuncĭ luĭ Răzvan un ajutor maĭ însemnat. Astfel ar fi ferit pe credinciosul sĕŭ Răzvan și óstea luĭ de trista sórtă ce întâmpinară în Moldova.

În urma acestor orânduielĭ, Bathori ridicându-se de la Brașov, merse în scaunul sĕŭ din Alba-Iulia vesel de triumfurile sale. El scrise de aci, în 16 noemvrie, Papeĭ, vestindu-l de biruința dobândită asupra luĭ Sinan și trămițându-ĭ vre o câte-va stégurĭ maĭ însemnate, luate de la Turcĭ, între care și stégul cel verde al Prooroculuĭ dobândit la bătălia de la Călugărenĭ. Pontificele rĕmase fórte îndatorat de acest dar, mulțumi luĭ Bathori făgăduindu-ĭ ajutóre de banĭ și de

ómeni și porunci a se face rugăciunĭ și *Te-Deum* în tóte bisericele Romeĭ pentru aceste isbândĭ, iar cu stégurile împodobi templurile sale. El trămise apoĭ prințuluĭ ardelén, prin Luigi dell'Anguisciola, camerierul sĕŭ de cinste, o sabie și o pălărie bine-cuvîntate.

Bathori pornise și la Praga un curier spre a duce vestea biruințeĭ, carele sosi în acea capitală în 4 decemvrie. Archiducele Mateiŭ, aflând la Viena acéstă veselitóre scire, puse de cântă un *Te-Deum* în biserica Sântuluĭ Stefan și în tóte cele-alalte bisericĭ ale orașuluĭ. Europa întrégă se 'nveseli vĕḑêndu-se mântuită de primejdia ce o amenințase și aflând smerirea luĭ Sinan, acel dușman cumplit și neîmpăcat ce mult o îngrijise. Numele luĭ Bathori, care sciu a trage asupră-șĭ gloria principală a acesteĭ isbândĭ, fu trâmbițat în tóte părțile de scriitoriĭ și oratoriĭ contimporanĭ și, în frenesia entusiasmuluĭ și a lingușireĭ, el fu asemĕnat cu Alexandru-cel-mare și cu Iulie Cesar, ceĭ maĭ vestițĭ căpitanĭ din vremea veche.

XL.

După plecarea prințuluĭ Bathori, neobositul Michaiŭ-Vodă, fără perdere de vreme, hotărî a sfârși campania cucerind cetățile de pe ambele țĕrmurĭ ale Dunăriĭ, pe unde se maĭ aflaŭ Turcĭ, cari ar puté fi vătămătorĭ țĕriĭ. Drept aceĭa, el porni spre Brăila care se coprinsese, cum scim de Turcĭ, în vreme ce din porunca luĭ, spatarul Udrea lua cetatea Nicopoleĭ și aga Fărcaș se îndrepta spre Vidin. Turciĭ din Brăila,

cum aflară că Michaiŭ s'apropie de dînşiĭ, năpustiră cetatea şi fugiră peste Dunăre. În acea fugă grabnică treĭ sute din eĭ se înnecară în acest rîŭ. Michaiŭ primi glas de la îndrăzneţul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s'a lovit de faţă cu Afis-Paşa care îĭ eşise întru întâmpinare şi fórte ĭ-a tăiat şi ĭ-a spart óstea, în cât acest paşă d'abia a putut scăpa cu dóuĕ slugĭ. Michaiŭ pripi atuncĭ despre Nicopole şi apoĭ, trecênd Dunărea, se împreună cu Udrea, isbesce Nicopolul şi arde, sfarmă, robesce şi pustiesce tóte serhaturile turcescĭ din Bulgaria până la Vidin. Ajungând aci, el găsi cetatea în puterea îndărătniculuĭ vitéz Fărcaş, care îşĭ isbândise glorios acum perderea ce prin înşelăcĭune încercase într'acest loc câte-va lunĭ maĭ înaintate. Acest general, maĭ mult voĭnic decât norocos, fusese maĭ 'nainte preot în satul Fărcăşaniĭ din judeţul Romanaţĭ şi se numĭa Popa-Stoica. Aflându-se într'acest loc de margine, care era adesea bântuit de Turcĭ, Popa-Stoica luase obiceiŭ după săvârşirea liturgieĭ, de-şĭ lăsa patrahilul şi, armându-se cu securea, pleca în capul sătenilor de vâna la Turcĭ. Vestea voĭniciei luĭ ajunse până la Michaiŭ, care puse pe mitropolit de-l despopi şi în loc de rasă, îl învesti cu cepchen, şi în loc de cruce, îl armă cu sabie, credêndu-l maĭ vrednic de a sluji patria cu armele decât cu liturgiile. Fărcaş adeveri aşteptările domnuluĭ şi vitejia cu care se deosebi în maĭ multe rândurĭ îĭ dobândi de la dînsul slujba de agă saŭ general de pedestrime. Ast-fel acum, ca în maĭ multe rândurĭ, vom vedé pe acest domn rĕsplătind de o potrivă meritul

şi slujbele către patrie, fără a căuta privilegiele nasceriĭ saŭ ale stăriĭ.

Locuitoriĭ din Bulgaria, aflând de sosirea luĭ Michaiŭ la Vidin, se adunară toţĭ din tóte părţile de i se închinară. Vitejiile acestuĭ domn aprinseră tóte spiritele popórelor chinuite de Turcĭ; locuitoriĭ din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania şi maĭ multe părţĭ ale Grecieĭ alergaŭ de pretutindenĭ sub stégurile luĭ şi tóte popórele acestor provinciĭ îşĭ întorseseră privirea spre dînsul ca către un înger de mântuire. De atuncĭ ele începură a-l numi «*Stéoa lor de la Rĕsarit.*»

Aceste din urmă biruinţe de la Nicopole şi Vidin încununură frumos minunata şi nemuritórea campanie din vara anuluĭ 1595, întru tóţe vrednică de cea de ĭérnă. Ridicarea Românilor, ca un viscol de mânie, purtase ferul şi pârjolul peste tótă întinderea de la Dunăre a împărăţieĭ turceştĭ.

N O T E.

1. DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MICHAIŬ-VITÉZUL.

În următórea notă reproducem maĭ întâiŭ câte-va rândurĭ pe care Bălcescu, bolnav şi aprópe de mòrtea sa, le scria din exil, adresându-le, după cum se vede, către un amic din ţéră, căruia îĭ recomanda a face un pelerinagiu pe tĕrâmul luptelor luĭ Michaiŭ, spre a completa indicaţiunile topografice şi legendare care, în lipsă de o bună chartă a ţĕreĭ şi proscris din patria sa, nu le putea însuşĭ dobândi:

«Maĭ întâiŭ veĭ căpăta o chartă bună a ţĕreĭ Româneseĭ şi «a Ardéluluĭ saŭ şi maĭ multe spre a le confrunta, a le corige «una dupĕ alta şi a însemna pe una dinr'însele locurile istori-«ce ce nu se vor afla însemnate. Acéstă chartă astfel îndrepta-«tă cu numirea locurilor istorice, dupĕ cum le veĭ cerceta, îmĭ «va sluji spre a face o chartă generală a campaniilor din tótă «vremea luĭ Michaiŭ-Vodă.

«Şi maĭ întâiŭ în judeţul Vlaşca, a însemna pe chartă po-«siţia satelor *Petriĭ* şi *Hulubesciĭ*, unde s'aŭ aflat cu tabăra sa «Michaiŭ-Vodă în Iérna anuluĭ 1595. Apoĭ satul *Scărpătesciĭ* «saŭ *Şerbătesciĭ*, unde a tăbărît hanul cu Tătariĭ. Apoĭ satele «*Putineĭ* şi *Stănesciĭ*, unde Buzesciĭ aŭ bătut pe Tătarĭ. În tóte «aceste locurĭ veĭ merge în pesónă şi veĭ căuta, precum în tóte «locurile ce se vor însemna la vale că s'a petrecut vre'o bătă-

«lie, a aduna de la locuitorĭ, orĭ-ce poveştĭ, legende, cântece
«poporale ar privi acele locurĭ. Acestea trebue a le scri astfel
«cum le spun ţĕraniĭ.

*DESPRE EVENIMENTELE DIN VARA ANULUI 1595.

«A afla care póte să fie lărgimea Dunăriĭ între Rusciuk şi «Giurgiu. Despre podul pe luntri care făcu Sinan pe Dunăre, «spun istoriciĭ turcĭ că, fiind în mijlocul rîuluĭ un ostrov lătăreţ «*(plat)* sădit cu sălciĭ, duseră podul de la Rusciuk acolo în 5 «saŭ 6 ḑile. — A afla numele acestuĭ ostrov. — De la acest os«trov a venit podul la cetăţuia *Singeorgiu*, din insula cea «mică, care acum e dărâmată. — A cerceta dacă insula unde «sunt ruinele cetăţueĭ se numesce şi ea *Singiorgiu*, căcĭ uniĭ o «numesc *Slobozia*. - De la acéstă insulă, a căriĭ întindere să mĭ «o însemnezĭ (spun că are numaĭ două jugere, *deux arpents)*: «mergea podul la malul nostru căḑênd într'un loc unde două «rîurĭ se varsă în Dunăre. — A căuta p'acolo aprope acest loc «şi numele celor două rîurĭ (saŭ unuia, de e unul).

«Sinan, plecând cu óstea de la Giurgiu, tăbărî în cea d'întâĭ «nópte într'un sat ruinat în drépta *Camuri*. — Ce loc póte fi «acéstă *Camură*? Şi a doua ḑi ajunse în *Vadul Călugărenilor* «trecênd, ḑice un autor, rîul Néjlovul pe treĭ podurĭ. — Óre «*Néjlovul* se chiamă rîul cel maĭ de aprópe de Călugărenĭ, viind «de la Giurgiu? Pe charta mea vĕḑ că acest rîŭ se chiamă «*Salcia*. - A se asigura bine de acésta. — Trebue a sci că «multe din numirile aduse de istoriciĭ străiniĭ, turcĭ, ungurĭ «polonĭ, etc. sunt cam greşite saŭ stricate puţin; de aceea a «căuta une-orĭ pe acelea ce se apropie óre-ce de dînsele.

*CALUGARENI.

«La acest loc important trebue a se opri maĭ mult. A face «un *croquis* de planul acesteĭ strâmtorĭ şi a o descrie cu amă«runtul, coprinḑênd lungimea şi lărgimea strămtoriĭ, a şosele, «şi a poduluĭ ce trec printr'însa, apele ce se varsă într'însa, nu«mele délurilor ce o împresóră. Istoria spune că vizirul Sinan «îşĭ aşezase corturile pe o înălţime, la intrarea strâmtoreĭ des-

«pre Giurgiu; că Michaiŭ luase posiţia dincolo de rîŭ, pe o «înălţime două mile departe de tabăra turcéscă, ocupând strâm- «tórea despre Bucuresci. Astfel ambele armate protivnice se «aflaŭ aşezate pe două înălţimi faţă în faţă, fiind despărţite «numai de pădurea din vale ce nu le oprea de a se vedea. — «A afla délul unde eraŭ Turcii precum şi acela unde eraŭ Ro- «mânii şi a însemna numele lor şi ori-ce poveşti şi legende «se vor afla la Călugăreni.

«Satul *Copăcenii* vine óre dincolo de rîul Argeş, saŭ d'incóce «(plecând de la Giurgiu)?

*TÂRGOVIŞTEA.

«Ce biserică (óre *Mitropolia?*) era vecină cu curtea Dom- «nésră şi pe care Sinan o prefăcu în cetăţuie? A căuta daca «pe lângă ruinele curţei se mai ţine vre o biserică? Târgovi- «ştea vechiă óre pe malul drept al Ialomiţei se întindea? De «este adevărat că împrejurul oraşului a fost şi nisce bălţi? — «La bătaia cetăţei Târgoviştei de creştini (1595), Răzvan-Vodă «cu óstea sa se aşezase despre răsărit pe drumul Bucurescilor, «bătênd partea de sus a cetăţei; dintr'altă parte, spun istoricii «că Michaiŭ cu Bathori se aşezase despre munţi şi rîul Ialo- «miţa, la o mănăstise (care fu atunci stricată şi apoi drésă) «departe de o bătaie de săgétă. Care póte să fie acéstă mănăs- «tire? Nu cum-va *Mănăstirea Délului?* Dar acésta nu era mai «departe de cetate? ori că oraşul atunci se întindea mult mai «mult de cât astădi? — A deslega aceste întrebări. — Istoria «adaogă că Michaiŭ merse apoi la un alt templu, mult mai «aprópe de cetate, de unde o bătea cu tunurile. A ghici şi pe a- «cest templu.

«Când aŭ venit creştinii de la *Rucăr* şi *Stoienesci* asupra Târ- «goviştei, sub zidurile căruí oraş era tăbărît Sinan, ei tăbărîră «într'o câmpie mare, o milă departe de Târgovişte şi cu un «sfert de leghe departe de tabăra lui Sinan. În mijlocul âmbe- «lor taberi. într'o distanţă de o alergătură de cal şi de una şi «de cea-l-altă parte, era un dél mare tăiat prin mijloc în dóuă, «la pólele căruia curgea *Dîmboviţa.* Pe acest dél se urcă Sinan

«ca să privéscă armia creştină. — A găsi acest dél şi numele «luĭ şi a cerceta de se află vre o vorbă saŭ poveste de acéstă «întâmplare.

«Michaiŭ, în retragerea sa dinaintea luĭ Sinan, de la Călugă-«renĭ, vine la Târgovişte; d'acolo. întindênd tot maĭ departe «în munţĭ, urmând ţĕrmurile Dâmboviţeĭ, se adăpostesce la «*Cetăţuĭa luĭ Negru-Vodă.* ale căriĭ întărirĭ, de puţină vreme «sdrobite de Turcĭ, se vedeaŭ încă. Acest loc e vestit printr'o «bătălie ce câştigă, la 1342, Dragomir comandantul puterilor «luĭ Ladislaŭ Vodă, asupra oştireĭ craluluĭ Ungarieĭ Ludovic I «care, sub comanda luĭ Nicolae Garan şi Simeon Megheşel, nă-«vălise în ţéră; aceştĭ ducĭ ungurĭ căḍură morţĭ în acea bă-«taie. — A face o descripţie amăruntă a acestuĭ loc numit *ce-«tatea luĭ Negru-Vodă*, a ruinelor ce se află, a culege tóte tra-«diţiile şi legendele ce se povestesc acolo de Negru-Vodă şi «suvenirile, de vor fi, ale bătălieĭ susmenţionate ce a ilustrat «acel loc.

«De la *Cetatetea luĭ Negru-Vodă* Michaiŭ se trase maĭ în «munţĭ, tot pe apa Dâmboviţeĭ în sus, până la satul *Stoienesci* «unde tăbârĭ. — A face aceiaşĭ călătorie, descriind drumul şi «distanţa între *Cetatea Negruluĭ* şi *Stoienesciĭ*; a descoperi cel «din urmă loc şi tradiţiile ce se vor fi păstrat din acele vremĭ, «căcĭ acolo a maĭ avut Michaiŭ întâlnire cu Turciĭ.

«De la *Stoienescĭ* a merge la *Rucăr*, însemnând distanţa; «aci a merge la graniţa Ardéluluĭ şi a descrie trecerea din Ardé «în ţéră. — P'aci intră prinţul Ardéluluĭ în ajutorul luĭ Michaiŭ. «Trecerea munteluĭ, spun istoriciĭ contimporanĭ cum că era rî-«pósă şi repede şi atât de îngustă încât trebuiră a slobodi «carăle cu funiile la vale. — Tot aşa e şi acum? —

«BĂTĂLIA DE LA TELÉJEN. (1600).

«Acéstă bătălie ce urmă între Polonĭ, sub hatmanul Zamo-«isky şi Michaiŭ-vodă, se făcu pe apa *Teléjenuluĭ*, ceva maĭ «în sus pe rîŭ urcând din drumul Ploescilor. Óstea românéscă «era aşezată într'un loc de treĭ părţĭ înconjurat de munţĭ marĭ «şi acoperiţĭ de pădurĭ: în a patra parte, pe unde Michaiŭ in-

«trase în acel loc şi se afla astfel închis, venia rîul *Teléjenul*, «care făcea o cotitură acolo încât trebuia a-l trece de duoĕ orĭ «spre a intra în pădurea cea désă ce se afla în fruntea tabereĭ «românescĭ. — A găsi acel loc de bătaie urmând din drumul «Ploescilor pe Teléjen în sus şi a culege orĭ ce suvenire se vor «fi păstrat acolo de acéstă întêmplare . . . .
. . . .»

Aci se întrerupe manuscriptul ; dar va fi lesne a completa cererile autoruluĭ, urmând şi pentru localităţile încă neînsemnate aci, sistema întrebuinţată de dînsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum mult înlesnită prin publicarea charteĭ, celeĭ marĭ a ţĕreĭ Românescĭ executată de ingineriĭ statuluĭ major austriac şi prin maĭ multe bune charte ale Transilvanieĭ publicate în aceştĭ din urmă anĭ.

In ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 şi din vara anuluĭ 1595, fieşĭ-cine va găsi pe chartă, satele *Petrile*, *Putineiŭ*, *Stănescii* ; fieşĭ-cine va vedé că insula cea mică din faţa Giurgiuluĭ, cea cu ruine de o cetăţuie, se chiamă într'adevăr *Singeorgiu* ; iar cea lătăréţă din susul eĭ, *Ramadanul* ; va găsi asemenea *valea Sălciĭ* pe drumul Giurgiuluĭ; va găsi satul *Copăcenii* d'a stînga Argeşuluĭ. Dar cea ce remâne încă de găsit e localităţile satelor *Hulubescii* şi *Scărpătescĭ* orĭ *Şerbătescii*, care póte s'aŭ ruinat de tot, orĭ ca multe alte sate din ţéra nóstră, şĭ-a schimbat numirile. E încă de aflat care a fost valea *Camuri*, dacă nu cum-va vom lua-o drept valea *Céguri* şi satul învecinat la care a mas Sinan-Paşa, drept satul *Dadilovu*. Rĕmâne încă de constatat dacă cum-va ceva tradiţiĭ şi legende a rĕmas pe alocurea, din acele fapte de arme strălucite, de şi timpul şi nenorocirile posterióre aŭ şters maĭ tóte amintirile gloriόse printre populaţiile adesea secerate şi adesea prenoite ale judeţelor române mărginaşe Dunăriĭ.

Crucea de pétră de la Călugărenĭ, după cum spune şi Bălcescul, e cu 90 de anĭ porteriόră şi nu de loc relativă la gloriosul fapt de arme al luĭ Michaiŭ. Aséstă cruce monolită, mare şi frumos săpată cu ornamente pe muchĭ. pórtă o inscripţiune care, în maĭ multe locurĭ s'a sters prin fărâmarea petriĭ, deşi un mic pavilion de cărămidă boltit o apără de injuriile tim-

puluï. Intr'o repede trecere pe la Călugărenï, am descifrat, săpate pe acéstă cruce, următórele cuvinte ce le transcriem precât s'a putut maï exact păstrată.

pe faţa despre Gïurgïu :

«svânta acéstă şi de viéţă aducĕtóre cruce rădicată este de pré-
«luminatul şi slăvitul domn Io Şerban Cantacuzino Voevod
«adevĕratul nepot al bĕtrânuluï Şerban Băsărab.. .. şi pome-
«nire vécĭnică înălţa..... ste la capul acestuï frumos şi minu-
«nat pod carele însuşï împreună cu ïubit fiïu-sĕŭ.... la lucrarea
«luï fiind şi câte.....»

pe muchïa stîngă :

«pentru că şi Mării sale în vécï bună pomenire şi mulţămită
«să-ï vie şi să i rĕmâe lui şi doamnei luï Marii şi cucónilor
«luï făcutu-s'aŭ dar acest pod şi acéstă dumneḑeéscă cruce s'aŭ
«rădicat într'al patrulé an al domnii sale la anul de la zidirea
«lumii 7112 *(de la Chr. 1682)* msţa *(luna)* octovri dni *(ḑile)* 17.»

pe faţa despre Néjlov :

«........ dar..... rădicarea acestii cinstiteï şi de viiaţă făcătoare
«cruce arată ostenéla şi stradania facerii acestuï mare şi te-
«meinic pod între vécĭnică pomenire ïară luminatuluï acest.....
«precum în ce ia faţă s'aŭ ḑis ïară în césta..... tă faţă scrisusaŭ
«întru pomenire şi cinstiţi boiarini Mării sale cari saŭ întĕm-
«plat la facerea poduluï acestuia împreună cu a lor lŭminat
«domn.... dus toţï cu multă stradanie şi ostenél de la inceperea
«poduluï până la svĕrşit cari pre nume sunt acesté Radu Năs-
«turel vel ban Badé Bălăcénul vel vornic Gligorie Gradiştea-
«nul vel logfĕt Vlad Cocorăscul biv vel logfĕt Constandin Brân-
«covénul vel spătar Iordakie Catacozino vel stolnic Alexan-
«dru biv vel stolnic Mihul biv vel pitar Tănasie vel armaş
«Costandin Bălăcénul vel agă Şerban vt logofăt Fiera vt vis-
«tiar Şerban vel căpitan za lefecii Pârvul Creţulescul vt pos-
«telnic fiind împreună cu tóte bréslele slujitori şi ai curţi de-
«reptu acéla s'aŭ scris ca să fie întru vécĭnică pomenire. Lt. ot
«rodjetva Chr......»

Precum vedem, nimic în acéstă inscripţiune nu amintesce faimósa bătălie a luĭ Michaiŭ Vitézul şi singurul punc prin care acest monument maĭ noŭ póte presenta óreşĭ care relaţiunĭ cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcţia aceluĭ *mare şi minunat pod* al luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino, trebuie să fi adus localităţiĭ în care s'aŭ bătut Româniĭ cu Sinan Paşa. Într'adevăr, de şi posiţiunea topografică n'a putut schimba în treĭ secolĭ, dar balta formată de Néjlov nu maĭ pare a fi acum aşa de ameninţătóre, nicĭ lunca aşa de pădurósă, cum ni le descriŭ istoriciĭ de pe atuncĭ. Cu clădirea poduluĭ trebue neapărat să se fi tăiat mulţĭ din copacĭ şi să se fi făcut lucrărĭ spre a înjgheba apele răslăţate ale rîuluĭ; construcţiunea şoseleĭ moderne ce merge la Gĭurgĭu a preschimbat şi ea înfăţişarea sălbatică şi mocirlósă a loculuĭ.

Dar pe lângă lucrările de utilitate întroduse de civilisaţiune într'acea vale memorabilă, óre un monument care să dovedéscă recunoscinţa Românilor către părinţiĭ lor ce aŭ apărat ţéra cu bărbăţie, n'ar fi tot aşa de folos. ca şi o cale lesniciósă deschisă pe acolo comerciuluĭ? Ceĭa ce înalţă o naţiune, ceĭa ce-ĭ inspiră demnitatea şi tăria, nu e atât desvoltarea prosperităţeĭ sale materiale, nicĭ îmbilşugarea productelor industrieĭ rsale, nicĭ îmulţirea capitalurilor şi averilor, nicĭ luxul vieţe casnice, ci respectul către eroiĭ şi gloriile naţionale de orĭ-ce fel, ci amorul către pămîntul natal, pentru păstrarea căruia s'aŭ luptat generaţiunile trecute, ci iubirea către limba şi datinele părintescĭ, moştenirĭ scumpe, rămase din vechime! Fără de aceste elemente spiritul naţional pere. Inima se sleesce în recile speculaţiunĭ şi în întreprinderile egoiste ale industrieĭ şi ale negoţuluĭ. Literilor şi artelor e dat de a întreţine vie veneraţiunea gloriilor trecute, de a deştepta nobilele aspiraţiunĭ, de a însufla sacrificiĭ măreţe.

E o datorie săntă a popórelor, pe care civilisaţiunea o consacră pe tótă ḑiua maĭ tare, de a cerceta şi de a scóte la lumină faptele trecutuluĭ lor, de a eternisa, prin ajutorul artelor, memoria bărbaţilor marĭ şi evenimentelor gloriόse. Să nu ne-

socotéscă dar nimenĭ câtă influență salutarie póte avea asupra uneĭ națiunĭ amintirea virtuților eĭ străbune; adesea orĭ ea a produs faptele marĭ și acésta ne întemeiază mult a crede cuvintelor unuĭ amic când diceaː «Să ne aducem aminte de epoca «luĭ Michaiŭ, în care Românul atinse culmea mărireĭ, care «ne-a lăsat cele maĭ gloriόse pagine în analele țĕreĭ. Cine nu «s'a entusiasmat citind bătăliele luĭ Michaiŭ? Cine n'a admirat «geniul și bărbăția luĭ? Călugărenĭ! Termopile ale Români«lor! câte inimĭ nu tresar la suvenirea vóstră! câte suflete nu «aprindețĭ! câte brațe nu înarmațĭ! — Când Românul șĭ-ar «perde de tot credința, când orĭ-ce scânteie de patriotism s'ar «stinge în inima luĭ, numele vostru singur ar fi în stare să-l «rădice, să-l entusiasmeze și să-l facă a muri luptându-se saŭ «a triumfa!» *Editorul.*

---

2. DESPRE POETUL V. CARLOVA.

Vasile Cârlova, născut în Bucurescĭ la 1809, îmbrățișă ca tótă tinerimea inimόsă de pe atuncĭ, cariera militară la 1831; dar mόrtea îl răpi la vârstă de 23 anĭ. Din poesiile luĭ reproducem pe cele dóuĕ următóre, păstrate și citate de N. Bălcescu:

RUINELE TARGOVISTEI.

O ziduri întristate, o mónument slăvit!
În ce mărire naltă și voĭ ațĭ strălucit,
Pe când un sóre dulce și mult maĭ fericit
Îșĭ revĕrsa lumina p'acest pămînt robit!
Dar în sfârșit Saturn, cum i s'a dat de sus,
În negura uităreĭ îndată v'a supus. . .
Ce jale vĕ coprinde! Cum totul v'aŭ perit!
Sub osândirea sórteĭ de tot ațĭ înnegrit;
Din slava strămoșéscă nimic nu v'a rĕmas;
Orĭ unde nu se vede nicĭ urma unuĭ pas,
Și'n vreme ce odată orĭ care muritor
Privĭa la voĭ cu rîvnă, cu ochĭŭ ațintitor,
Acum de spaĭmă multă se trage înapoĭ
Îndată ce privirea îĭ cade drept pe voĭ. . .
Dar încă, ziduri triste, avețĭ un ce plăcut
Când ochĭul vĕ privesce în liniștit minut:

De jale îl pătrundeţĭ, de milă îl uĭmiţĭ!
Voĭ încă în ființă drept pildă ne slujiţĭ
Cum cele maĭ slăvite şi cu temeiŭ de fer
A omenireĭ fapte, din faţa lumeĭ per,
Cum totul se repune ca urme îndărăt
Pe aripele vremeĭ, de nu se maĭ arăt,
Cum omul, cât să fie în tóte săvârşit,
Pe negândite cade saŭ pere în sfârşit. . .
Eŭ unul, în credinţă, maĭ mult mĕ mulţumesc
A vóstră dărâmare pe gânduĭ să privesc,
De cât zidire naltă, decât palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără de folos,
Şi 'ntocmaĭ cum păstorul ce umblă pre câmpiĭ
La adăpost alérgă când vede vijeliĭ,
Aşa şi eŭ acuma, în viscol de dureri,
La voĭ, spre uşurinţă, cu triste viŭ păreri.
Nicĭ Muselor cântare, nicĭ milă voiŭ din cer.
O patrie a plânge cu multă jale cer!
La voĭ, la voĭ, nădejde eŭ am de ajutor.
Voĭ sunteţĭ de cuvinte şi de ideĭ isvor.
Când sgomotul de ḑioă încétă peste tot,
Când nóptea atmosfera întunecă de tot.
Când omul de necazurĭ, de trude ostenit,
În liniştirea nopţeĭ se află adormit,
Eŭ nicĭ atuncĭ de gândurĭ odihnă neavênd,
La voĭ fără sfială viŭ singur, lăcrămând,
Şi de vederea vóstră cea tristă 'nsufleţat,
A vóstră négră sórtă descoper nencetat.
Mĕ creḑ lângă mormîntul măririĭ strămoşescĭ
Şi simţ o tânguire de lucrurĭ omenescĭ
Şi mi se pare încă c'auḑ un jalnic glas
Ḑicênd aceste vorbe: «Ce vaĭ! aŭ maĭ rĕmas
«Când cea maĭ tare slavă ca umbra a trecut,
«Când duhul cel maĭ slobod cu dînsa a căḑut!
. . . .
. . . .

Acest trist glas, ruine! pre mine m'a pătruns
Şi a huli viéţa în starę m'a adus.

. . . .

. . . .

Decĭ primiţĭ. ruine! până voĭ vedea pămînt,
Să viŭ spre mângâere, să plîng p'acest mormînt,
Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
Căcĭ la vederea vóstră se simte spăimântat!

MARSUL

Odă oştireĭ române cu ocasia înălţăreĭ stéguluĭ naţonal la 1831.

Fraţiĭ meĭ! copiĭ răsboinicĭ, ascultare mumeĭ daţĭ!
Iată césul. mic şi mare, armele să'mbrăţişaţĭ,
Strigând toţĭ într'o unire,
Spre a mumeĭ fericire:
S'alergăm de obşte, fraţĭ!

Cerul voĕ vĕ deschide un drum fórte lăudat
Ca să mergeţĭ cu pas mare către slavă ne'ncetat.
Fie voĕ dar în minte
Că Europa însăşĭ simte
În ce cale aţĭ intrat.

Glasul patrieĭ să sune în auḑul tuturor,
Strigând voĕ: «Lenevirca ruşinată sub picĭor!»
Toţĭ acum cu o strigare,
Spre a vóstră înălţare,
Să daţĭ mână d'ajutor.

Acea armă ruginită şi ascunsă în mormînt
Braţele să înferbinte; ésă iarăşĭ pre pămînt!
Tinerimęa s'o 'ncunune
Cu isbânḑĭ şi faptę bune;
Pe ea facă jurămînt!

Înaintea fie-căruĭ îndestul v'aţĭ umilit;
Îndestul şi lenevirea cu greŭ somn v'à stăpânit;
Acea sórtă fără milă,
Séŭ de voie séŭ de silă,
În sfârşit v'a slobodit.

Privițĭ slava de aprópe; voĭ în urmă-ĭ aţĭ călcatĭ
Şi pe fruntea fie-căruĭ raza eĭ a luminat;
Decĭ la arme daţĭ năvală
Şi pe rând eşiţĭ cu falâ.
Căcĭ vulturul s'a nălţat!

El sub aripă-ĭ vĕ chiamă şi vestesce ca să sciţĭ
Că d'acuma înainte *Naţie* să vĕ numiţĭ;
Decĭ d'acuma înainte
Alergaţĭ cât maĭ ferbinte
Laure să dobândiţĭ.

Intr'acéstă cale sântă înfruntaţĭ orĭ-ce nevoĭ;
Biruinţa pretutindenĭ să se ţie după voĭ,
Şi strigaţĭ c'o glăsuire:
«Slavă, dragoste, unire
«În vecĭ fie între noĭ!»

Înainte-vĕ vrăjmaşiĭ să aplece fruntea lor,
Să-şĭ cunóscă neputinţa ca să scape de omor
Dar atuncĭ a vóstră mână
Spre eĭ fie maĭ blajină,
Dându-le şi ajuţor.

Bărbăţia şi virtutea aicĭ încă se găsesc;
Incă curge printre vine acel sânge strămoşesc,
Ce la vreme se arată
Şi nu pere nicĭ o dată,
Ca un dar dumneḑeesc.

Pe câmpia românéscă, tot tăcere până când?
Până când de arme pline să nu sune când şi când?

Şi pe 'ntinsa eĭ lăţime
Să nu ésă cu iuţime
Cetele mereŭ la rând.

Aicĭ şcóla biruinţeĭ într'o vreme a stătut,
Ale căria ruine se vĕd încă vechĭ de mult;
Dar acum fără zăbavă
Acea strămoşéscă slavă
A să ésa un minut.

Glasul nostru strigând: «Arme!» pe strămoşĭ a deşteptat,
Ale cărora ţĕrâne în morminte s'aŭ mişcat
Ş'a lor umbre 'n vecĭ tăcute
Staŭ cât colo nevĕḑute,
Privind stégul înălţat.

Ce privire dulce mie! stégul fîlfîe în vînt;
Armele lucesc şi slava ese iarăşĭ din mormînt;
Tinerimea îndrăsnéţă,
Mândră, falnică, măréţă,
Uşor calcă pre pămînt.

Lacrimă de bucurie! curgĭ, ah, curgĭ neîncetat!
Vécurĭ sunt de când ascunsă p'al meŭ pept tu n'aĭ picat.
Arma, iată că lucesce!
Slava iată că zîmbesce!
Stégul, iată-l s'a 'nălţat!

CARTEA III.

ROBIREA ŢĔRANULUĬ

(DECEMVRIE 1595—APRILIE 1599.)

I.

Am vĕḑut că la propunerea ce împĕratul Germanieĭ făcuse regeluĭ Polonieĭ de a intra în legătura creştină în contra Turcilor, acesta îĭ rĕspunsese într'un chip rece şi nehotărît, adăogând că trebuie a consulta dieta şi că atuncĭ îĭ va da rĕspuns. În 7 Februarie 1595 se deschise dieta republiceĭ polone la Cracovia. Papa trămise acolo pe legatul sĕŭ, Annibal de Capua, Arhiepiscop al Neapoleĭ, carele împingea pe rege şi pe Polonĭ a se alia cu împĕratul şi cu tóte popórele creştine în contra duşmanuluĭ comun al creştinătăţiĭ. Acéstă trébă importantă se desbătu cu multă înfocare. Regele era aplecat spre acéstă unire şi aceĭ ce ţineaŭ de curte sfătuiaŭ alianţa cu împĕratul, în numele religieĭ ce o poruncea. Ceialalţĭ declaraŭ că nu e prudent d'a rupe o pace de şépte-ḑecĭ de anĭ cu Turciĭ şi a pune în primejdie mântuirea patrieĭ lor, spre a face slujbă stră-

inilor; că răsboiul va nasce multe rele care anevoie se vor putea vindeca; că, în lipsă de arme și de banĭ, trebuie maĭ întâĭ a aduce ţéra într'o stare înfloritóre și puternică. Partisaniĭ răsboiuluĭ propuneaŭ a pune un bir de un scud de tot capul de evreŭ, precum se făcuse la 1578, în răsboiul cu Muscaliĭ. Ión Sarius Zamoisky, cancelarul regatuluĭ și marele hatman al coróneĭ, care avea mare înrîurire în dietă și întorcea inima regeluĭ după cum voia, ura pe Nemţĭ și se lupta în contra lor, sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel răsboiŭ, și adesea repetând vorbele regeluĭ Stefan Bathori: că republica Polonieĭ, câtă vreme va fi aliată cu Turciĭ, va păstra mărirea sa. Acestea se petrecură înainte de sosirea luĭ Stanislas Pavlovicĭ, episcopul Olmutzuluĭ și luĭ Venceslas Berka, soliĭ din partea împĕratuluĭ, precum și a luĭ Dimitrie Napradi, prepositul Araduluĭ, Nicolae Socol și Michaiŭ Kelemeși, trămișĭ din partea dieteĭ Ungarieĭ, pe lângă carĭ se uniră și deputaţiĭ luĭ Bathori, prinţuluĭ Transilvanieĭ. aĭ luĭ Michaiŭ, domnul ţĕreĭ Românescĭ și aĭ domnuluĭ Moldoveĭ. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor solĭ. Ceĭ din partea electoruluĭ de Brandeburg, Ión Costitz și Ión Benkendorf de Wardin și din partea electóruluĭ Saxonieĭ, Nicolae Reusner și Christofor Brokendorf, sosiră asemenĭ în Cracovia pe la sfârșitul luĭ Martie, spre a îndemna pe Polonĭ a-șĭ uni puterile lor cu ale împĕratuluĭ, ca să apere o causă așa dréptă. Legatul Papeĭ, Malespina, îșĭ îndoise obicĭnuita sa activitate. Îlŭ vedeaŭ alergând mereŭ în tóte părţile, când la rege, în audienţă particulară cu soliĭ, când la ceĭ maĭ de căpetenie nobilĭ și senatorĭ, visitându-ĭ în

deosebĭ, împingêndu-ĭ, îndemnându-ĭ, amenințându-ĭ, silindu'ĭ pe toțĭ a nu sta de laturĭ din acéstă cruciată în contra păgânilor. Dar tóte acestea căḑură dinaintea ureĭ ce Zamoisky purta Nemților și aplecăriĭ ce el avea pentru pacea cu Turciĭ. Și cu tóte că, spre a nu descuragĭa pe solĭ și a le lăsa sperarea putințeĭ uneĭ învoielĭ, se numise o comisie din senat, pentru a cerceta condițiile tractatuluĭ propus de împĕratul, dar nu se încheè nimic, trăgănând la vreme până când sosirea unuĭ cĭauș turc cu scrisorĭ din partea sultanuluĭ către rege și din partea luĭ Ferhat-Pașa către senat, cerênd de la Polonĭ păstrarea păciĭ, priimind un rĕspuns favorabil, tóte nădejdile solilor se curmară și eĭ fură silițĭ a se întórce la locul lor fără de nicĭ o ispravă.

II.

În vreme ce Sinan-Pașa se apropia de Dunăre ca să năvăléscă peste țĕrile române și când se vestise că și Tătariĭ aveaŭ să năpădéscă în Moldova în ajutorul Turcilor, Răzvan-vodă, vĕḑêndu-șĭ ţéra slăbită de atâtea nevoĭ ale răsbóĭelor, ale domnilor tiranĭ și răsipitorĭ de țéră, vĕḑênd tótă partea de jos a Moldoveĭ pustiită, locuitoriĭ eĭ în de obște răsipițĭ, fugindŭ înspăimântațĭ de sila ce li se făcea d'a fi răsboinicĭ și d'așĭ apăra vetrile, boeriĭ, în capul cărora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperând de mântuirea țĕriĭ lor, trăgêndu-se de dînsul și năzuind în ațutóre străine, fu silit a se adresa la Polonĭ cerênd alianță și ajutor împotriva păgânilor. Rĕspun-

sul ce dobândi fu că, de vreme ce nu este în stare a-şĭ apăra ţéra, să se lepede de alianţa cu creştiniĭ şi să se supună maĭ bine Turcilor. Astfel, strîmtorat din tóte părţile, Răzvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îlŭ chema într'ajutor, vědênd că singur nu-şĭ va putea apăra ţéra, atuncĭ, la nevoie de a veni Tătariĭ, hotărî a se duce în tabăra luĭ Bathori, în contra luĭ Sinan. De aceia, luându-şĭ soţia şi încărcându-şĭ avuţiile în cară, cu óstea ce avea, luă calea Transilvanieĭ.

Îndată ce se află în Polonia de plecarea luĭ Răzvan, marele hatman Zamoisky, care se afla nu departe de graniţă, hotărî a se folosi de răsboĭul dintre Românĭ şi Transilvanĭ cu Turciĭ, spre a coprinde ţéra Moldoveĭ, rămasă fără stăpân, a o smulge de sub influenţa prinţuluĭ Transilvanieĭ şi a împěratuluĭ Germanieĭ şi a aşeza în acea ţéră vechile pretenţiĭ de supremaţie ale Polonilor. Aceste pretenţiĭ eraŭ că Moldova ar fi fost vre-o dată un feud al Polonieĭ. Pentru aceia, luând de pretext că, de vreme ce se aude că Tătariĭ aŭ trecut Boristhenele şi se apropie de Moldova pe drumul numit *Negru*, apoĭ acéstă apropiere a Tătarilor, putênd aduce vătămare provinciilor polonese mărginaşe, cum Pocuţia, Rutenia şi Podolia, este nevoie ca el să iea posiţie în Moldova, spre asigurarea Polonieĭ. Avênd puţine oştirĭ pe lângă dînsul, el se adresă la Cazacĭ, chemându-ĭ în ajutor; dar aceştia, mânioşĭ căcĭ Zamoisky le refusase d'a le plăti léfă şi le declarase că, de vor supăra saŭ jăfui vre un oraş turcesc, îĭ va privi ca duşmanĭ aĭ Polonieĭ, în loc d'aĭ veni într'ajutor, năvăliră în Polonia şi deteră în jaf provinciile Volinia şi Podolia. Trimişiĭ luĭ Zamoisky

către rege, cerêndu-ĭ ce să facă, iĭ aduseră acest răspuns : «Pórtă-te după împrejurărĭ !»

Hatmanul, fără a aştepta o hotărîre lămurită din partea regeluĭ, îşĭ urmă planul sĕŭ. Spre a se descărca óre-cum de răspunderea ce putea să cadă asupră-ĭ, el convocă un sfat ostăşesc, în care pofti pe toţĭ senatoriĭ din tabără şi din vecinătate şi-ĭ făcu să primească hotărîrea luĭ. Spre a nu pica în vrăjmăşie cu Turciĭ, prin acéstă demonstraţie, el trămise un sol la Şinan-Paşa cu declaraţie că Polonia, fiind legată de vécurĭ d'o prietenie strînsă cu Pórta otomană, doresce a o păstra nesiluită; că acéstă prietenie nu s'a clătit prin năvălirea de curând a Tătarilor în Polonia; că intrarea ce fac Polonesiĭ acum în Moldavia ţintesce numaĭ a pune sub ocrotire hotarele polone în contra Tătarilor ce se apropie de dînsele; că organisaţia ce are să iea Moldova nu va fi împotrivitóre dreptuluĭ Porţiĭ, ci din contră, acéstă ţéră va rămânea ca şi maĭ nainte, o mijlocitóre între Turcia şi Polonia, punind ast-fel distanţa între hotarele lor, depărtând orĭ-ce pricină de răsboiŭ şi chiezăşuind prieteşugul acestor două naţiĭ.

III.

In 27 August, la facerea dileĭ, Zamoisky porunci să dică trîmbiţile şi trecu însuşĭ, cu armia luĭ, Nistrul care era fórte scădut atuncĭ, prin treĭ locurĭ şi în not. *

*** La 1 Octombrie Zamoisky trecu cu armia luĭ Nistrul şi sosi a doua di la Hotin care se închină de popor la marele cancelar; el puse acolo comandant pe graful Beltzan cu o garnisónă. Cincĭ dile după aceia, elŭ merse la Iaşĭ,**

Armata polonă era veselă și plină de încredere în generalul sĕŭ. Indată vĕḑură cu bucurie că sosi și Zolkiewsky cu rămășița regimentelor Liovuluĭ. In Hotin, cetate a Moldoveĭ, pe marginea Poloniei, era numaĭ o garnisónă de douĕ sute Ungurĭ. Indată ce locuitoriĭ aflară de plecarea luĭ Răzvan și de intrarea luĭ Zamoisky, temêndu-se d'a trage asupră-le răsbunarea Polonilor saŭ a Turcilor, prin silă și amenințărĭ isbutiră a scóte din acéstă cetate garnisóna și a-ĭ deschide calea spre a trece în Transilvania. O deputație numerósă de locuitorĭ, viind atuncĭ să céră protecția regeluĭ Poloniei, numaĭ ca să-ĭ scape să nu cadă în mânile Turcilor, Zamoisky puse în cetate garnisónă polonă și comandant pe comitele Beltzan. Boieriĭ ce însoțise pe Zamoisky din Polonia, îĭ îndemnară a cere un domn. Intre candidațiĭ ce se arătaŭ, era un grec óre-care ce ținea pe fata unuĭ domn Alexandru Bogdan și trăise în Polonia; dar acesta fu depărtat, căcĭ Moldoveniĭ uraŭ pe Grecĭ și pe domniĭ străinĭ. Ceĭalalțĭ candidațĭ fură Luca Stroicĭ, logofăt mare și vornicul Ieremia Movilă, ce se aflaŭ în tabăra luĭ Zamoisky. Eĭ emigrase din Moldova cu Petru-Vodă-Schiopul, la 1591 când acesta preferi a se lepăda maĭ bine de domnie de cât a mări haraciul țĕreĭ, după cum cereaŭ Turciĭ. In vremea petrecereĭ lor în Polonia, pentru dragostea ce arătară către acea țéră și slujbele ce-ĭ făcuseră, eĭ dobândise titlurĭ de noblețǎ în Polonia. Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin alianțele sale cu cele maĭ însem-

residența Moldoveĭ, unde fu primit cu multă cinste. Craiul Poloniei trămise prin comitele Lyblin, încă 1500 călărețĭ și 2000 de pedestrașĭ, ómenĭ cu curagiŭ.

nate familiĭ polone, fu favorisat și Zamoisky de sineșĭ îl numì domn, cu aceste condițiĭ, ca el să trămită o deputație la Regele Polonieĭ ca să-lŭ róge să priméscă pe Moldova sub ocrotirea și ca un feud al regatuluĭ polon; ca el să se bucure de téra Moldoveĭ, socotindu-se cu titlul și rangul de Palatin alŭ Polonieĭ; ca, întâmplându-se ca creștiniĭ să birue pe Turcĭ, atuncĭ Moldova să rămână supusă singur numaĭ Polonieĭ; iar dacă pacea cu Pórta se va păstra, Ieremia va cârmui téra, după cum aŭ cârmuit'o și ceĭ maĭ dinainte domnĭ, păstrând în orĭ-ce cas, credința regeluĭ Polonieĭ. Movilă primi aceste condițiĭ și, întărindu-le prin jurămînt, trămise solie regeluĭ.

Familia Movilescilor care acum, pentru peirea Moldoveĭ, se urcă pe scena politică, începu a se face cunoscută din vremea luĭ Stefan-Vodă cel mare. Când acest vitéz domn merse de intâmpină la Schee pe Siret pe Hroiot Ungurul ce năvălise în téră, iĭ cădu calul, ucis în bătaie. Atuncĭ uu Purice-Aprodul dete calul luĭ domnuluĭ sĕŭ; iar Stefan-Vodă nu putea încăleca îngrabă, fiind om mic, și-ĭ dise Purice-Aprodul: «Dómne, eŭ mĕ voiŭ face o moviliță și vino de te sue «pe mine și încalecă.» Și puindu-se pe dînsul Stefan vodă a încălecatŭ pe cal, dicêndu-ĭ: «Sărace Purice, «de oĭ scăpa eŭ și tu, atuncĭ ți-ĭ schimba numele din «Purice Movilă!» Voind Dumnedeŭ, isbutind în bătaie Stefan-Vodă și scăpând și el și Aprodul, îl făcu boier armaș-mare și dintru acest Purice se trase némul Movilescilor.

In vremea aceia sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea luĭ Sigismund, principele Transilvanieĭ, cu

scrisorĭ către Zamoisky, prin care îl poftia să lase Moldova, căcĭ e a luĭ și îĭ anunța că Sinan trecuse Dunărea cu marĭ oștirĭ, adăogind ca să se unéască împotriva vrăjmașilor comunĭ și să opréscă năvălirea Tătarilor. Zamoisky rĕspunse că Moldoveniĭ sunt fórte întărîtațĭ asupra luĭ Răzvan, pentru care îșĭ alesese eĭ alt domn; că el nu póte singur a vorbi despre alianță și că trebue a se înțelege întru acésta cu regele.

Zamoisky, intrând în grije de venirea Tătarilor, începu a căuta o posiție bună, în care la nevoie, să se pótă apăra cu óstea sa, care se spune că era numaĭ de dece miĭ ómenĭ. împotriva nuorilor de Tătarĭ și, pogorându-se la vale găsi un loc cum doria și îșĭ așeză tabăra între rîul Prutuluĭ și rîul Iasa (Jijia ?), înconjurând'o, după obiceiul polones, cu o îngrădire de cară; ambele rîurĭ nu numaĭ că apărau tabăra, dar încă slujiaŭ spre a transporta maĭ lesne bucatele. După ce sfârși de a-șĭ întocmi tabăra Zamoisky îșĭ lepădă veștmintele sale de Hatman, se îmbrăcă ca un simplu soldat și intră pe ascuns în Iașĭ, voind să vadă cu ochiĭ dacă castelul acestuĭ oraș póte a se întări în grabă; dar găsi orașul stricat și ars de curând de Cazacĭ, după cum am vĕdut, și înfățișând o tristă priveliște de grămedĭ înnegrite. Castelul numaĭ sta în picióre, zidit fiind de pétră tare,* precum și treĭ bisericĭ grecescĭ, una armenéscă și alta catolică, tóte de pétră, și zidirea băilor d'o architectură o-

* Se vede că autorul voia să facă aci o notă maĭ pre larg despre castelul saŭ Curțile Domnescĭ din Iașĭ. Dar manuscriptul sĕŭ pórtă numaĭ indicațiunea acesteĭ intențiunĭ.

Nota editoruluĭ.

rientală minunat de frumósă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărîmat, nu se póte întări într'o vreme scurtă și fără marĭ cheltuelĭ. Dar fiind-că Iașiĭ era capitala țĕriĭ, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn și să-l pună în scaun cu multă solemnitate; el porunci la treĭ regimente de guardă a însoți pe domn la intrarea luĭ în oraș. Când biețiĭ locuitorĭ vĕḑură pe noul domn în capul uneĭ cavalcade mărețe, intrând în oraș, eșiră din mijlocul ruinelor și din găurele unde staŭ ascunșĭ până atuncĭ, și-l întâmpinară ocolindu-l cu strigărĭ de bucurie și dupĕ obiceiul loculuĭ, aruncându-ĭ róde îmbelșugate, cum spicurĭ de grâŭ și strugurĭ. Când se apropie domnul de biserica cea mare (Mitropolia) care era sub palat, îl întâmpină vlădica în capul cleruluĭ sĕŭ, purtând crucĭ și icóne și-l duse în altar, unde săvârșindu-se ungerea obicĭnuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfârși rugăciunea, eșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luându-l de mână, îl duse la tron, pe care șeḑu ca un prinț suveran, iar Zamoisky iĭ adresă aceste cuvinte : «Prințe ! Armele po«loneze te-aŭ pus pe acest tron ; aceleașĭ arme, pe cât «Dumneḑeŭ va îngădui, te vor ocroti și te vor apĕra. «Te-aĭ făcut vasal, nu ca odinióră, unor tiranĭ bar«barĭ, dar unuĭ rege al unuĭ popor liber și mărini«mos. Fiĭ dar credincĭos lor și recunoscĕtor în tóte «faptele tale.»

IV.

Când sosi la Varșovia vestea că Zamoisky, de capul luĭ, fără împuternicirea regeluĭ, intrase în Moldo-

va, acésta turbură fórte mult spiritele şi se scorni multă larmă din partea celor ce-l uraŭ. Mitropolitul L. Kankowski, vechĭul primat, fu cel d'intâĭ a căruĭ mânie isbucni în contra hatmanuluĭ. El adună îndată nobilimea mareĭ Poloniĭ și trimise o scrisóre, în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare, ca un singur cetățén să îndrăsnéscă a intra în capul uneĭ armiĭ într'o țéră străină și acésta fără învoirea staturilor generale. Într'aceiaşĭ vreme, se afla la curtea Polonieĭ archiducesa (Maria?), muma regineĭ, care, după ce visitase pe cea-l-altă fică, principesă Transilvanieĭ, sosise acum la Varşovia. Acéstă archiducesă, cu totul plecată la interesele împĕratuluĭ şi ale prințuluĭ Transilvanieĭ, se sili, prin fiica sa, ca să facă pe rege să cheme înapoĭ pe Zamoisky. Regele însă, de şi turburat de resultatul uneĭ aşa de îndrăsnețe întreprinderĭ, nu cuteză a displace luĭ Zamoisky şi partideĭ luĭ, cărora el datora tronul şi lăsă acéstă trébă în hotărîrea senatuluĭ ce era să se adune.

Dar hatmanul însuşĭ, în tabăra sa, era coprins de temere şi se gândea cum va eşi cu cinste din acest pas greŭ ce făcuse şi prin care fusese în primejdie armia şi răspunderea sa. El scrisese luĭ Sinan precum şi sangiaculuĭ de la Tĭghina că Polonia nu voesce a rupe prietenia cu Pórta şi că doresce numaĭ să adăpostéscă de Tătarĭ hotarele sale din partea Moldoveĭ. El rugă pe Sinan d'a nu se împotrivi la înălțarea luĭ Movilă, făcută în folosul comun al Turcilor şi Polonilor, ci să-l sprijinéscă cu creditul sĕŭ, lângă Sultanul după făgăduelile nouluĭ voevod d'a plăti un tribut în-

doit (50 miĭ lire, în loc de 25 miĭ). Dar trufaşul Sinan, çe se afla atuncĭ în Valachia, plin încă de sperare că va birui pe creştinĭ, răspunse că cugetul stăpânuluĭ sĕŭ nu se învoesce cu intrarea Polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale: că Sultanul dispusese de Moldova şi că n'are trebuinţă de armia polonă ca să pună în stăpânirea acestor ţĕrĭ, pe cela căruia a dat'o. Un răspuns aşa de mândru băgă în grijă pe Zamoisky. El se temu încă de ocasia ce da acum vrăjmăşieĭ duşmanilor sĕĭ din Polonia spre a-ĭ face rĕŭ. În acest pas greŭ, în care nesocotinţa sa îl aruncase, neavênd cu sine de cât 10,000 ómenĭ, el căută a scăpa prin virtutea sa şi hotarî a se împrotivi bărbătesce la armia nenumĕrată a Tătarilor ce s'apropia. Într'adevĕr Ghereĭ hanul Crîmuluĭ avu acelaşĭ gând ca Zamoisky. El nu se prea grăbise a veni în ajutorul luĭ Sinan, după cum fusese poftit, dar socotea a se folosi de acele turburărĭ spre a coprinde Moldova şi a o împopula cu Tătărĭ. Pentru aceia el se sculă, împreună cu frate-sĕŭ Feti-Ghereĭ şi cu nepotul sĕŭ şi tot de odată cumnat al sĕŭ, sangiacul Tighineĭ, şi plecă spre Moldova cu 70 miĭ Tătarĭ, cu copiiĭ şi nevestele lor şi 2000 ianicerĭ.* El pretindea că după făgăduiala şi învoirea Porţeĭ, trebue să stăpânéscă tótă Moldova, afară de partea despre hotarul Polonieĭ, care se va stăpâni de nepotul sĕŭ de soră, Adil-Ghireĭ, sangiagul Tighineĭ şi Kilieĭ,

* Numĕrul oştireĭ tătare e încă nehotărît. Cronicariĭ polonĭ se pare că cu exageraţie îl urcă la 70 miĭ. Hanul, în scrisórea sa către Zamoisky, spune că vine cu 20 miĭ numaĭ. Iar alţĭ autorĭ pun numĕrul ósteĭ tătăresci la 30 miĭ.

sub titlu de pașă. Acésta însă nu era adevărat că i s'ar fi îngăduit, căcĭ soliĭ ce trimise el pentru acésta la Pórtă, după intrarea sa în Moldova, sosind d'abea în urma desăvârșiteĭ învingerĭ a luĭ Sinan, se întórseră fără de nicĭ un răspuns din partea Sultanuluĭ.

V.

În 19 Octomvrie, Zamoisky, așteptând venirea Tătarilor șĭ-a mutat tabăra din acel loc și trecênd cu armia Prutul, din partea de unde se aștepta Tătariĭ, se așeză la Țuțora în nisce câmpiĭ întinse, udate de două părțĭ de cotitura apeĭ, și îșĭ întări tabăra cu valurĭ și șanțurĭ adâncĭ din părțile cele două deschise, făcênd tăbiĭ de pămînt ca nisce turnurĭ și alte întărirĭ, departe de tabără de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberiĭ patru porțĭ înzestrate cu tunurĭ. În $^{10}/_{20}$ Octomvrie avanposturile polone întâmpinară avanguardia tătăréscă și încăerându-se puțin la luptă, luară câțĭ-va prinșĭ pe care ĭĭ aduseră luĭ Zamoisky. Chiar în ḑiua aceĭa, hanul însciință pe hatmanul că va sosi a-doua-ḑi la óstea luĭ. Zamoisky chemă îndată pe polcovniciĭ ceĭ marĭ, deprinșĭ la răsboiŭ, în cortul luĭ și le spuse că în ḑioa d'întâi voesce a se feri d'a isbi pe dușman, țiindu-se în defensivă și hărțuindu-ĭ numaĭ adesea cu cete micĭ, până să apuce oștile a se obicĭnui cu aceĭ norĭ de Tătarĭ și a se îmbărbăta după obiceiŭ. A doua ḑi în $^{11}/_{21}$, hanul, după făgăduială se apropiė de tabăra polonesă și Planicki, în capul brigadeĭ sale, sbură întru în tâmpinarea luĭ. În acéstă luptă, carabi-

neriĭ polonĭ trântiră după cal vre-o câțĭ-va Tătarĭ, jar Turecki, un ofițer polon, fu prins de dușman; colónele tătăresci începură atuncĭ a urma una după alta și după obiceĭul aceluĭ ném, călăreții răspândițĭ în câmpie, căutaŭ a se bate în deosebĭ. Sangiacul începu a pustii cu vr'o 500 ianicerĭ, cu carabinele lor cele lungĭ ce duc glónțele departe, încât uciseră și calul pe care se afla călare Zamoisky la pórta taberiĭ. Hanul, vĕḑênd că Poloniĭ se țin bine și că rănise mulțĭ din aĭ sĕĭ, poruncesce frateluĭ sĕŭ Fede-Ghereĭ să trécă Prutul pe de la vale cu doue corpurĭ de armie din cele maĭ viteze. Într'aceiașĭ vreme, din partea Polonilor porniră câte-va regimente întru întâmpinarea sa. Hanul vĕḑênd acésta, maĭ pornesce colóne noue, care să atace pe Polonĭ în flanc și să-ĭ arunce în Prut. Zamoisky, observând și aceste manevre, îșĭ gătesce armata, poruncesce de deschide porțile taberiĭ și scoțênd înainte din tóte părțile pe carabinerĭ, atât polonĭ cât și ungurĭ, salută pe barbarĭ cu atâtea glónțe în cât dobóră o mare parte la pămînt și silesce pe ceĭalalțĭ a se retrage. Fede-Ghereĭ se și trase în grabă, perḑênd mulțĭ din aĭ sĕĭ. Atuncĭ sangiacul trămise o trompetă și ceru a parlamenta; se numiră spre acest sfârșit parlamentarĭ din ambele părțĭ răsboitóre; dar nóptea opri orĭ-ce înțelegere și lucrare. A doua ḑi hanul și sangiacul, saŭ spre a speria pe Polonĭ, arătând îndrăsnéla lor, saŭ că voiră să-șĭ schimbe posiția din lipsa pășuneĭ, puseră de defilară în cóste tóte trupele lor dinaintea taberiĭ polone. Nuoriĭ nenumĕrațĭ aĭ aceсteĭ orde ascunsese plăcuta vedere a frumóselor liveḑĭ; verdéța nu se maĭ vedea, ci în tóte părțile nu-

maĭ o glótă îndesită de ómenĭ și de caĭ; ceĭ maĭ vechĭ dintre răsboĭniciĭ leșĭ nu-șĭ aducea aminte să fi vĕḑutŭ vre-o dată o armie așa numerósă. Zamoisky se temu ca Tătariĭ să nu voiască a trece Prutul și a merge spre Iașĭ; de aceĭa, poruncind a pușcări cu tunurile defileul dușmanuluĭ, tot de odată pornesce o sémă de oștĭ cu artilerie, ca, în întâmplare când Tătariĭ vor apuca spre Iașĭ, să ardă podul de pe Prut cu ghiulele aprinse. Dar hanul nu voia a merge spre Iașĭ, ci numaĭ se silĭa a scóte pe Leșĭ din tabără în câmp, unde credea că lesne ĭĭ va birui; căcĭ Tătariĭ, obicĭnuițĭ a se bate în câmpie și călare, nu voiaŭ a se lupta pe jos nicĭ a ataca fortificațiile. Ast-fel și uniĭ și alțiĭ, neputênd a se vătăma, veniră la nevoia a căuta d'a se înțelege. Sangiacul ceru din noŭ a parlamenta; tunurile tăcură și se deschise conferințele între capiĭ polonĭ și capiĭ Tătarilor. *

* «La 13 oct. cancelarul strînse armia ca să-ĭ vestéscă cum că Tătariĭ venĭaŭ cu glóta. Mulțĭ se speriară și cereaŭ să se întórcă în Polonia; mulțĭ însă preferiră a muri cu dînsul, decât a fugi dinaintea dușmanuluĭ. Indată cancelarul alese un loc pe țĕrmul apeĭ și întări tabăra cu o baricadă de cară. Intr'acestea, sosi un Cazac din partea șefuluĭ tătar aducênd un bilet cu acéstă coprindere: «Tu, câne bĕtrân, dacă eștĭ un «vitéz răsboinic, nu fugì de mine, căcĭ în treĭ ḑile voiŭ fi ne«greșit lângă tine!» Acelașĭ Cazac aduse o scrisóre de la sangiacul de Tighina, care ḑicea că este pașă în Moldavia și Valachia; că Sultanul dedese țĕrile întregĭ ale Valachieĭ și Moldoveĭ la Tătarĭ pentru bunele lor slujbe; că el, Zamoisky, trebue îndată să încalece și să iasă dinaintea hanuluĭ a se umili, a se pleca și a atinge cu fruntea luĭ piciórele sale, nefiind alt mijloc de scăpare pentru dînsul. In 18 oct. Tătariĭ sosiră până în tabăra Polonilor; dar se traseră îndată. In 20 se întórseră

VI.

Posiția luĭ Zamoisky într'adevĕr ajunsese a fi fórte primejdiósă; departe de țéra sa, fără sperare de ajutor, fără bucate, împresurat de o parte de o glótă de Tătarĭ, de dincolo, din partea țĕriĭ Românescĭ, avênd temere ca să nu fie isbit de Turciĭ de la Brăila, el se temea incă nu cumva Tătariĭ, lăsându-l în tabăra sa, să iea calea Polonieĭ spre a o pustiì în lipsa luĭ, și pe când el, în acele locurĭ deschise, nu ar putea goni din urmă, cu artileria și călărimea grea, pe nisce cete așa de ușóre și sprintene ca ale Tătarilor.

Ieremia Movilă, vĕḑênd primejdia în care se aflaŭ Poloniĭ, nu dormise în vremea acestor ḑile de bătaie, ci veghia spre a-ĭ mântui pe eĭ și pe sine. El trămisese darurĭ hanuluĭ, dându-ĭ acele cincĭ sate ce până astăḑĭ se numesc *satele Hănescĭ* și legându-se a-ĭ da pe tot anul mĭere sub numirea de *baltzî pașaliki* și altele, și astfel se apropiară Tătariĭ de învoire cu Po-

10,000 Tătarĭ asupra tabereĭ polone, împotriva cărora îndreptară artileria cea mare și pentru a doua óră fură pușĭ pe fugă și risipițĭ. A doua ḑi Tătarul ceru spre a se înțelege de pace o armistiție, care fu primită. Se făcu o învoire de șése lunĭ și Tătarul consimți a da stégul sĕŭ de domnie luĭ Ieremia, pentru dragostea regeluĭ Polonieĭ. Din partea Tătarilor rĕmaseră pe loc maĭ mult de 3000, din carĭ mulțĭ însemnațĭ. Numĕrul Tătarilor se urca până la 70,000, cu femeĭ și copiĭ. Sangiacul de Tighina avea 8000 cu dînsul. Mulțĭ din Tătarĭ se întórseră la Torna și cancelarul lăsă o mie călărețĭ în Moldova, iar cu ceĭ-l-alțĭ 18,000, el plecă după Cazacĭ ca să-ĭ supună și să prindă pe trădătorul Nalipa-Veĭko.» — *Histor. von Empörung.*

lonii, cum am vĕḑut, şi dându-şĭ zălóge din ambe părţile, începură a tracta. Condiţiile păciĭ, după cronicariĭ Poloniei, fură aceste : 1, ca sangiacul să depună demnitatea sa de paşă al Moldoveĭ; 2, Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitoriĭ, să fie păstrat de domn; 3, armiile tătăresci şi turcescĭ să se întórcă tot pe unde aŭ venit şi în treĭ ḑile să iasă din Moldova, fără a face nicĭ o nedreptate; 4, prinşiĭ de răsboiŭ să se întórcă de la uniĭ la alţiĭ, fără nicĭ o rescumpărare; 5, hatmanul să atragă graţia regeluĭ spre hanul şi spre sangiacul, pentru cele făcute de dînşiĭ; 6, aceştia făgăduesc şi se îndatoréză că Sultanul va trimite stégul şi tuĭurile de domnie cu hatişerif luĭ Iremia; 7, hanul să trămită o ambasadă regeluĭ Polonieĭ. Acest tractat, pe care cronicariĭ polonĭ l'aŭ numit glorios *(chwalebne przymierze)*, observéză tare bine un învĕţat polon, d. Pekowski, nu arată în ce stă acéstă pretinsă glorie. Maĭ întâĭŭ că condiţia d'întâiŭ prin care sangiacul depune demnitatea ce îşĭ arogase de paşă al Moldoveĭ, este o absurditate şi un joc al Tătarilor cu Zamoisky, de vreme ce eĭ, cu acésta nu perdeaŭ nimic, căcĭ eĭ n'aveaŭ nicĭ un drept asupra Moldoveĭ, fiind-că divanul nu voise 'a primi cererea lor şi lăsă pe trimişiĭ hanuluĭ să plece fără nicĭ un resultat.

«Primirea uneĭ asemenea condiţiĭ din partea luĭ «Zamoisky, ḑice d. Senkowski, dovedesce numaĭ că «în tabăra polonă nu se scia nimic lămurit şi că tóte «se făceaŭ pipăind prin întuneric». Afară de acésta, cronicariĭ polonĭ notéză, ca spre gloria luĭ Zamoisky, aceste condiţiĭ: 1, că Ieremia nu numaĭ că se cunósce

tributar al Turcilor, mărind tributul, dar încă se recunósce și tributar către hanul și împarte pămîntul Moldoveĭ, dându-ĭ satele de care s'a vorbit; 2, ca oștirile polone să iasă și să nu maĭ intre în Moldova; 3, ca regele Polonieĭ să trămită un sol la împĕrăție spre întărirea prieteșuguluĭ între ambele puterĭ; și 4, ca Polonesiĭ să-șĭ unéscă puterile cu Tătariĭ împotriva Cazacilor de la Nistru, carĭ făceaŭ răsboiŭ Turcilor și Tătarilor și nu maĭ trămiteaŭ acestora darurile obicĭnuite.

Afară de acestea, cronicariĭ polonĭ maĭ uĭtă, ḑice d. Senkowski, «că Zamoisky dedese asigurare deose-«bită Tătarilor că donația ce li se făcuse sub Ste-«fan Iĭŭ (1578) și care consta în ḑece miĭ galbenĭ și «un numĕr óre-care de blănĭ de jder și samurĭ, să li «se plătéscă d'aci înainte pe tot anul.» Istoricul Naim-Effendi pomenesce lămurit despre acésta și singură o asemenea împrejurare e de ajuns spre a tălmăci îndată buna voință cu care Tătariĭ încheiară acest tractat. Acéstă nație a Tătarilor, pricina sultanuluĭ era cu totul deosebită de a lor. În tóte răsbóiele haniĭ n'aŭ vânat decât folosul lor și d'acilea vine că eĭ eraŭ gata a încheia un tractat de pace, îndată ce dușmanul lor le da un câștig mare.

Cele-l'alte condițiĭ ale acestuĭ pretins glorios tractat sunt obicĭnuite și asemenea tuturor celor ce s'aŭ făcut în tóte tractatele gloriόse saŭ nenorocite cu Turciĭ și cu órdele Crîmuluĭ. Ast-fel, reducênd acest tractat la drépta luĭ valóre, vedem că strălucirea luĭ și cualificația ce-ĭ daŭ cronicariĭ de tractat *glorios*, pere în fața nepărtinireĭ și a criticeĭ sănătóse.

După iscălirea condițiilor tractatuluĭ, Zamoisky dărui sangiaculuĭ o haĭnă de mătase cusută cu aur și luĭ Ahmet-Aga o cupă de aur. Hanul dărui asemenea pe zălógele Polonieĭ ce eraŭ la dînsul, cu haĭne de mătase aurite și a doua-ḑi se trase cu oștirea și se îndreptă către câmpiile Crîmuluĭ.

Zamoisky plecă asemenea spre a se întórce în Polonia, lăsând în léfă luĭ Ieremia, după cererea sa, treĭ miĭ ostașĭ polonĭ, sub comanda luĭ Ión Potocki, starostele Camenițeĭ și luĭ Stanislas Chanski. Ieremia însușĭ se duse de se așeză în scaun la Sucéva. Hanul, până a nu se depărta, scrisese regeluĭ Polonieĭ, trimețêndu-ĭ o ambasadă, prin care -ĭ cerea să întăréscă pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăogênd că, de nu vor pedepsi Poloniĭ pe Cazacĭ, apoĭ va rupe negociațiile și va reîncepe răsboiul. Trămisul tătaruluĭ dărui regeluĭ un cal și o săgétă din partea hanuluĭ; regele scrise hanuluĭ și, dăruind soluluĭ o frumósă blană de cacom, îl porni înapoĭ. «Tóte acestea, «spune un analist contimporan, nu fură decât o um«bră de pace într'un sóre ce roșĭa de răsbóie.»

VII.

Sigismund Bathori umpluse Europa cu plângerile sale în contra Polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îĭ acusa sub cuvînt că aŭ intrat într'acéstă țéră, fără a fi provocațĭ, ca s'o smulgă de sub ascultarea sa și s'o reducă ĭar sub jugul Turcilor, de care se mântuise cu atâtea jertfe. Împĕratul și Papa, la carĭ se plânsese, scriindu-le în deosebĭ, trămiseră îndată solĭ și scriseră în pricina acésta regeluĭ Polonieĭ.

Împĕratul scrise în 30 octomvrie şi rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgânii în contra prinţuluĭ Transilvanieĭ şi să lase Moldova în stăpânirea luĭ Răzvan. Papa scrise, la 8 noemvrie 1595, regeluĭ Polonieĭ într'un chip fórte aspru, o scrisóre pe care acesta o primi în decemvrie: «Cu condeiŭ de durere, «începe el, vĕ scriŭ că cele făcute în Moldova crud «m'aŭ întristat.» Îĭ impută apoĭ că n'a ascultat de loc rugăciunile ce mereŭ ĭ-a făcut de a se uni cu creştiniĭ în contra Turcilor; că spera că, dacă consideraţiĭ părticulare îl opreaŭ a se declara pe faţă împotriva Turcilor şi a le face răsboiŭ, cel puţin nu va aduce stavile şi oposiţie scopurilor prinţilor federaţĭ şi nu va turbura cursul fericit al armelor lor, după cum lămurit o făgăduise atât către dînsul cât şi către împĕrat; că cu faptele luĭ a întărit pe Turcĭ în puterile şi sperările lor şi a slăbit pe creştinĭ. «Toţĭ te învinovăţesc, «ḑice Papa, că te-aĭ confederat cu Turcul şi Tătarul «împotriva prinţilor federaţĭ şi maĭ cu sémă împo«triva prea iubituluĭ nostru Sigismund, prinţul Tran«silvanieĭ, căcĭ spre a-l vătăma, aĭ numit alt domn în «Moldova, făgăduind a-l apăra cu ajutorul Turcilor şi «Tătarilor.» Acéstă faptă Papa o califică de *nevrednică*, şi încheie propuind arbitragiul sĕŭ pentru diferentele dintre regele Polonieĭ şi cumnatul sĕŭ, prinţul Transilvanieĭ, «ca să sterpéscă dintre dînşiĭ tóte ră«dăcinele amare de prigonire şi vrajbă, să le smulgă «şi să le arunce în foc.» Mult maĭ aspră fu scrisorea ce Papa adresă, tot într'acea ḑi, către Zamoisky: «Fapta ta din Moldova va trage defăimarea şi hula «tuturor ómenilor cinstiţĭ carĭ trăesc astăḑĭ şi carĭ

«vor fi în viitorime. Ce prieten al bineluĭ public, ce «om înflăcărat de dragostea luĭ Dumneḑeŭ nu va tân«gui, că chiar în acel moment când se făcea Turcilor, «aceștĭ dușmanĭ vecĭnicĭ și neîmblânḑițĭ aĭ creștini«lor, un răsboiŭ sânt și trebuincĭos pentru mântuirea «și libertatea poporuluĭ creștin și apărarea credințeĭ, «atuncĭ când, ocrotițĭ într'un chip minunat de mâna «luĭ Dumneḑeŭ, dobândiră isbânḑĭ astfel încât nicĭ «n'am vĕḑut nicĭ n'am auḑit altele asemenea, nicĭ în «aniĭ aceștia, nicĭ în vécurile trecute, cine, ḑic, nu va «tângui că chiar în acel minut, când se spera atâta «isbândă, se făcu în Moldova tot ce putea ușura și în«tări pe dușmaniĭ Cruceĭ și aĭ luĭ Christos și din po«trivă se opri și se slăbi în cursul biruințelor lor apă«rătoriĭ credințeĭ, se turbură resultatul răsboiuluĭ și «se puse tot în primejdie ș. c. l.» Îl amenința apoĭ pentru relele povețĭ ce da Regeluĭ și pentru acéstă crimă și acest scandal împotriva creștinătățiĭ. Papa scrise asemenea Cardinaluluĭ Bathori mustrându-l părintesce pentru că ațâța pe Polonĭ în contra vĕruluĭ sĕŭ prințul Transilvanieĭ și poruncindu-ĭ să vină îndată la Roma.

Michaiŭ-Voevod trămise și el atuncĭ o ambasadă la regele Polonieĭ care sosi la Cracovia și în 14 noemvrie fu primită în audiență de rege. Istoriciĭ tac despre misiile acesteĭ deputațiĭ, dar eŭ socotesc că ea privĭa tot în pricina Moldoveĭ.

VIII.

Vitézul Răzvan nu aștептă să vaḑă isprava acestor tractațiĭ, de la care puțin se nădăjduia, și hotărî cu

armele în mână, a-șĭ redobândi tronul ce i se răpise. Cu puținul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova la 27 Noemvrie, trecu munțiĭ Oĭtuzuluĭ, ce despart țéra sĕcuiéscă de Moldova, în 29 Noemvrie 1595 și, aflând veste despre starea dușmanuluĭ, vĕḑêndu-se maĭ slab cu numĕrul, trămise îndată la Bathori, cerênd un adaos de óste și maĭ cu sémă un maĭ mare numĕr de călărețĭ; dar până a nu sosi aceștia la hotarele Moldoveĭ, Ieremia Vodă cu Poloniĭ se grăbesc a izbi pe Răzvan. Oștirea polonă se afla răspândită în maĭ multe stațiĭ în țéră, când de o dată Chanski, care era pus de Potocki cu despărțirea luĭ în garnizonă la Sucéva, însciință pe Potocki că Răzvan se apropie în grabă și drept spre Sucéva, în capul uneĭ numeróse oștirĭ. Ieremia îndată adună oștire de țéră cât putu și porunci luĭ Potocki de adună în iuțélă regimentele sale și grăbi de se uni cu céta luĭ Chanski, d'abia cu doue césurĭ înaintea bătăiĭ. Era într'o duminecă, 5 Decemvrie, când Răzvan sosi aprópe de Sucéva. Óstea sa se alcătuia de patru miĭ pedestrașĭ; cea maĭ mare parte eraŭ din vechiĭ sĕĭ ostașĭ cu puținĭ ce înrolase de curând și apoĭ Sĕcuiĭ ce -l însoțise din porunca prințuluĭ Bathori și o mie călărețĭ armațĭ cu lance tot de aĭ prințuluĭ Transilvanieĭ. Armia luĭ Răzvan-Vodă înaintă pe délurĭ, prin nisce locurĭ maĭ nalte decât acelea unde se afla óstea luĭ Ieremia, ast-fel în cât ea se vedea maĭ lesne de către acésta. El îșĭ întocmi rânduiala bătălieĭ ast-fel: la stânga sa, care era apărată prin cară și tot aparatul de răsboiŭ, eraŭ cincĭ sute călărețĭ; la drépta, care era apărată de un zid ce înce-

pea de la șanțurile taberiĭ și se întindea mult departe până la tabăra poloneză, era asemenea călărime; în centru, doue batalióne pedestrime, după care urmaŭ alte ḑece; pe urmă rămăşiţa de călărime și pedestrime ca o reservă. În tóte părțile se vedeaŭ stégurĭ fluturând; stégul călărimeĭ era cel maĭ împodobit; elŭ purta o frumósă inscripție care spunea că Moldova s'a dat de Transilvania luĭ Răzvan.

Ieremia-Vodă eșise înainte la satul Areniĭ, unde-șĭ așezase oștile sale, ĭar oștirea polonă el o rândui la Scheĭ despre câmpie și sta ca lapază pe sub un mal care e alăturĭ, aprópe de drumul Băiĭ. Rânduiala eĭ era în colóne treptate ast-fel: înainte sta cu avanguardia, în lipsă de călărime ușóră, 100 Moldovenĭ; după dînșiĭ veniaŭ doue batalióne ale luĭ Stanislaŭ Minski și Nicolae Zobrzydowski; eraŭ așezate puţin maĭ la drépta din pricină că posiţia era maĭ bună și spre a fi ferite de vînt, ast-fel că bataliónele luĭ Tworzanski și Milewski, ce se aflaŭ la stânga, eraŭ puţin maĭ nainte decât dînsele, dar maĭ nainte încă se afla batalionul luĭ Zavrowski ce nu se vedea de cele-l'alte, fiind ascuns de fortificaţiĭ; la centru era Porycki cu regimentul sĕŭ, avênd de rézim trupele luĭ Potocki, comandantul Cameniţeĭ, pe al frateluĭ sĕŭ Stefan și la stînga pe al frateluĭ sĕŭ al treilea Iacob; după dînșiĭ, tot la mijloc, venia apoĭ o trupă de pușcașĭ a luĭ Ión Tomas Drohojewski, și lângă dînsa, pedestrimea sub comanda luĭ Albert Vitoslawski și Andreĭ Klopocki. La stânga, împrejurul ziduluĭ de care am pomenit maĭ sus, se așezase nisce tunurĭ marĭ și altele de câmpie, care amenințaŭ drépta luĭ Răzvan și ocrotiaŭ pedestrimea

moldovenéscă şi pe Cazacĭ. Până a nu se apropia oştile de bătaia puşcilor, Poloniĭ descărcară de doue orĭ tunurile în oştirea luĭ Răzvan; una din descărcăturĭ rĕsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capiĭ pedestrimeĭ acestuĭa.

IX.

Ieremia era la biserică ascultând liturgia, când avanguardia luĭ Răzvan se apropiè de oştile ţĕreĭ şi când eşi Ieremia de la biserică, îndată se încăerară Moldoveniĭ luĭ Răzvan cu aĭ luĭ Ieremia; lupta între ambele aceste oştĭ nu ţinu mult, căcĭ urând, se vede, a-şĭ vĕrsa sângele frate cu frate, şi unele şi altele se traseră din bătaie.

Poloniĭ atuncĭ din délul de unde eraŭ despre Scheĭ se repeḑiră asupra Sĕcuilor. Zobrzydowski, cu trupa sa şi a luĭ Chanski, căcĭ acesta se afla atuncĭ lângă Potocki, şi Christofor Broniewski se asvârlă peste drépta luĭ Răzvan; însă Zobrzydowski, cu tótă bărbăţia ce arătă, rănindu-se la obraz şi la braţ, nu putu sprijini lovirea luĭ Răzvan şi ar fi perit cu óstea sa, de nu grăbĭa Potocki a-ĭ veni într'ajutor. Într'aceiaşĭ vreme, Porycki cu infanteria şi puşcaşiĭ luĭ Viersbowski, isbesce centrul luĭ Răzvan, în vreme ce bataliónele luĭ Twerzanski şi Milewski se asvârlă asupra drepteĭ, în ajutorul luĭ Zobrzydowski. Tóte isbirile împreunate ale acestor cete sfărâmă rândurile Sĕcuilor, cărĭ se trag înapoĭ puţin şi ast-fel Poloniĭ pĕtrund în tabĕră. Răzvan-Vodă, care, cu tóte că se vĕḑuse maĭ slab mult cu numĕrul şi cu valórea oştilor decât duşmaniĭ, nu

numaĭ că nu se ferise de bătaie dar o și căutase cu bărbăție, se afla atuncĭ lângă infanteria sa; el se credea apărat de cavalerie, când acésta de o dată părăsind tunurile, o ĭea de-a-fuga. Îndeșert Răzvan omóră cu mâna luĭ maĭ mulțĭ, ca să întórcă pe fugarĭ înapoĭ, silințele luĭ fură zadarnice. Poloniĭ cuprinseră tunurile; Sĕcuiĭ, vĕḑênd fuga călărimeĭ, întórseră și eĭ spatele. Răzvan, părăsit de oștire, rămânênd numaĭ cu puținĭ din aĭ sĕĭ, se luptă multă vreme încă cu cel maĭ mare curagiŭ ce putu; doĭ caĭ fură ucișĭ sub dînsul; elŭ sări pe un al treilea cu multă sprintenie și isbea de mórte pe toțĭ cățĭ îĭ întîmpina paloșul sĕŭ. «Ce «maĭ vitéz!» strigaŭ, minunațĭ de atâta curagiŭ, atât aĭ luĭ cât și dușmaniĭ ce-l vedeaŭ. Dar în sfârșit, părăsit de aĭ sĕĭ și de noroc, vĕḑêndu-șĭ tótă tabăra coprinsă, oștirea răslățită fugind în tóte părțile, cu inima sfâșiată de durere, el se lăsă a se trage de puținiĭ credincioșĭ rămașĭ pe lângă el, care voiaŭ a-l mântui; eĭ luară cam spre stânga și se înfundară în pădurĭ. Poloniĭ lăsară regimentele luĭ Drohojewski în tabără și tóte celealalte se luară a goni pe ostașiĭ luĭ Răzvan, carĭ fugeaŭ rĕspândițĭ și rătăcițĭ în voia întîmpiăriĭ prin munțĭ și prin pădurĭ; ceĭ maĭ mulțĭ căḑură în mânile dușmanilor, fórte puținĭ fură aceia ce putură ajunge a trece munțiĭ în Transilvania. Biruitoriĭ coprinseră o mare pradă, câte-va tunurĭ de câmpie, tóte stindardele și tótă averea ce Răzvan dobândise de la Aron-Vodă și prada căpătată de la Turcĭ la Târgoviște și la Gĭurgiu.

X.

Sĕrmanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soții sĕĭ, ajunse séra într'un sătuleț unde se adăposti puțin, schimbându-șĭ haĭnele și se depărtă sub ocrotirea nopțiĭ. Îndată sosiră în sat nisce trimișĭ d'aĭ luĭ Ieremia, ce alergaŭ după Răzvan; gazdele acestuia, speriațĭ de veciniĭ carĭ îĭ mustraŭ că aŭ primit un dușman în casă, fură silițĭ a mărturisi calea în cotro aŭ apucat fugariĭ. Ast-fel, acești nenorocițĭ fură îndată ajunșĭ în cale și prinșĭ nu fără o luptă bârbătéscă, în care Răzvan fu rănit și Unguriĭ Mateiŭ Sekiel ce comanda peste 400 călarețĭ și Elie Kakoci, vechĭul soț al luĭ Răzvan în óstea luĭ Aron-Vodă, căḑură morțĭ, împreună cu alțiĭ. Între prinșĭ se afla fratele luĭ Răzvan, un boier mare anume Calotă, vistier și logofĕt al domnuluĭ, împreună cu alțĭ boierĭ și capete de Ungurĭ. Adușĭ dinaintea luĭ Ieremia, Răzvan și cu soțiĭ luĭ se purtară în cumplita lor nenorocire cu tótă vrednicia și bărbăția cuvenită. La tóte întrebările ce li se făcură, eĭ toțĭ păstrară o tăcere mândră și desprețuitóre. Câte-va ḑile după aceia, pe la jumătatea luĭ Decemvrie, crudul Ieremia, nesocotind și legile răsboĭuluĭ care sânțesce persóna unuĭ prins și legile omenireĭ, osândi pe toțĭ prinșiĭ la mórte. Printr'o cruḑime spăimântătóre, el porunci a pune pe Răzvan la caznă; apoĭ îĭ tăiară nasul și buzele, și după aceia puse de-l trase în țépă expuindu-l ast-fel,— priveliște de jale! — la armie și la locuitoriĭ țĕriĭ. În minutul în care mult-nenorocitul Răzvan-Vodă gemea de durerĭ pe țépă, cu o crudă

barbarie, aduseră pe frate-sĕŭ dinaintea luĭ de-ĭ tăiară capul. La acéstă vedere durerósă a morţiĭ frateluĭ sĕŭ adăogită la suferinţele sale, Răzvan de o dată se ridică, ţişni pe ţépă, întinse braţele către dragul sĕŭ frate, şi într'acéstă mişcare îşĭ dete sufletul.

Să întórcem maĭ bine ochiĭ de la acéstă cruntă privelişte care răscólă inima la o asemenea crimă uricĭósă, ce va rĕmânea o pată vecĭnică de necinste asupra némuluĭ luĭ Ieremia Movilă care o porunci şi asupra Polonilor care o suferiră fără împotrivire, cu atât maĭ mult că Răzvan era prinsul lor. In drumul ce merge de la Sucéva la Baia şi până astăḑĭ se arată şi se pomenesce *movila luĭ Răzvan-Vodă*, loc unde zac neuĭtate, rămăşiţele vitézuluĭ domn.

Ast-fel de cumplită mórte avu acest bărbat, pe care meritul sĕŭ şi norocirea îl înălţase din pulbere pe tronul patrieĭ sale. Născut ţigan dintr'un ném osândit de vécurĭ la robie, el fu încă o dovadă puternică cum că în ochiĭ provedinţeĭ nu sunt popóre alese şi popóre osândite, că ea răspândesce de o potrivă îndurările sale peste toţĭ ómeniĭ fără osebire de naţie, dar puind pe fruntea fie-căruia pecetea Dumneḑeireĭ şi declarându-l cu drepturĭ de o potrivă ca tótă omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute şi la adevăr.

XI.

Cumplita mórte a luĭ Răzvan întristă fórte mult nu numaĭ pe prinţul Transilvanieĭ dar şi pe împĕratul şi pe Papa Clement. Bathori hotărî să-şĭ iea satisfacţie cu armele în contra Polonilor şi împĕratul, părtaş al mâ-

nieĭ sale, hotărî a-l ajuta şi a lua parte la răsbunarea acesteĭ insulte a Polonilor, ce le era comună la amândoĭ. Pontificele însă, temêndu-se cu tot dreptul că acest răsboiŭ între creştinĭ va fi vătămător răsboĭuluĭ cel cu noroc început în contra Turcilor şi că va putea arunca creştinătatea încă în vr'o primejdie mare fără nicĭ uu léc de mântuire, se puse între părţile prigonitóre, propuind mijlocirea sa părintéscă pentru ca, prin creditul sĕŭ, să împace aceste certe şi să aducă unirea şi o norocită înţelegere. El trimise spre acest sfârşit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanes, la regele Polonieĭ şi la prinţul Transilvanieĭ. Sigismund al III-lea regele Polonieĭ, mişcat de aceste mustrărĭ, trămise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul coróneĭ, ca să arate pontificeluĭ că armele polone în Moldova făcuseră mare slujbă creştinătăţiĭ, scăpând acea ţéră de Tătarĭ şi tot de odată oprind pe aceştia d'a năvăli asupra Ungarieĭ ş a staturilor împărătescĭ. Zamoisky scrise şi el Papiĭ, în 10 ianuarie 1596, arătându-ĭ aceleaşĭ şi îndreptăţindu-şĭ faptele sale cu multe sofisme şi neadevĕrurĭ. Spre a îmblânḍi maĭ lesne pe Papa, carele era fórte întărîtat în contră-le, spre a-l trage în partea lor şi a-ĭ desarma mânia, regele Polonieĭ şi Zamoisky îĭ trimiseră, din partea sinoduluĭ de legea grecéscă, doĭ episcopĭ rutenĭ, ca să i se închine şi să recunóscă supremaţia Papiĭ. Intr'adevĕr acéstă faptă, care nu isbuti până la urmă, făcu mare plăcere Papiĭ, în cât se amână cu totul satisfacţia aşteptată de Bathori de la Polonĭ, ceea ce mâhni pe acesta până într'atât în cât căḍu în greşelĭ marĭ, fórte vătămătóre creşti-

nătăţiĭ. Zamoisky fu atacat cu multă învierşunare în dieta de la Cracovia de duşmaniĭ luĭ, cari-l acusaŭ cu mult drept că a implorat şi a cumpĕrat pacea de la Tătarĭ. El se scuză dând faptelor o colóre favorabilă, dar fórte neadevărată. Senatoriĭ regatuluĭ scriseră atuncĭ (24 martie 1596) împĕratuluĭ Rudolf, arătându-ĭ că eĭ simt că datoria comună este ca să împedice pe Turcĭ a reduce în paşalîk principatele Moldova şi Valachia; că neputênd prinţul Transilvanieĭ a le apăra, e nevoie ca Poloniĭ să le iea sub protecţia lor; că pentru acéstă slujbă creştinéscă ce eĭ vor să facă, cer ca împĕratul să le dea o sută miĭ florinţĭ şi să depărteze pe Michaiŭ din Ţéra-Românéscă, căcĭ nu-l pot apăra fără a rupe de faţă pacea cu Turciĭ. Acéstă scrisóre sucită şi plină de vicleniĭ nu dovedĭa alt-ceva decât dorinţa Polonilor d'a pune eĭ în Ţéra-Românéscă alt domn în locul luĭ Michaiŭ. Acesta fu cel d'intâiŭ semn al ureĭ ucigătóre ce Poloniĭ purtară erouluĭ nostru.

XII.

Michaiŭ-Vodă, după luarea Vidinuluĭ, unde-l lăsarăm, se întórse înapoĭ la Târgovişte. Întórcerea sa în ţéră este un mers triumfal; toţĭ ostaşiĭ sunt încărcaţĭ de prădĭ; poporul îl primesce cu cântece de veselie şi vrăjmaşiĭ tremură de numele luĭ. El începu îndată a se ocupa să vindice rănile şi ticăloşiile ce pustiirile şi răsboĭul adusese asupra ţĕriĭ. Într'adevăr, starea eĭ era vrednică de jale. Populaţia se micşorase fórte mult prin mórte, prin pribegirea locuito-

rilor în ţĕrĭ străine şi prin robirile Turcilor; numaĭ în acéstă din urmă campanie Sinan robise douĕ-ḑecĭ miĭ locuitorĭ şi apucase a-ĭ trece Dunărea. Oraşele şi satele eraŭ ruinate şi prefăcute în cenuşă; câmpurile eraŭ părăsite, viile smulse, grânele călcate de oştirile ce şerpuiseră prin tótă ţéra, nu putuse da rod; dobitócele murise saŭ fusese răpite de vrăjmaşĭ, cari apucaseră să trécă peste Dunăre maĭ mult de 60 miĭ vite. Românîĭ jertfiseră totul pentru desrobirea libertăţiĭ lor; dar acésta e un bine atât de mare în cât nicĭ o jertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpărată.

Michaiŭ-Vodă trimise în Transilvania cu multă cheltuială, — fiind şi acolo mare lipsă, căcĭ negoţul încetase cu totul din pricina răsboĭuluĭ, — de cumpără grâne, făină, vin, sĕmînţă şi tóte cele trebuincióse, de împărţi între popor, care, la glasul domnuluĭ sĕŭ, părăsi pădurile şi vizuinele munţilor unde se trăsese, începu a rezidi oraşele şi satele pe ruinile celor vechĭ, se apucă de munca pămîntuluĭ şi putu îndată să preţuiască folósele independenţiĭ ce dobândise cu atâta jertfă. Iar, pentru ca ostaşiĭ fără de exerciţiĭ, să nu se înmóĭe şi să nu se corumpă în lene şi nelucrare, domnul dete voie la vre o câte-va miĭ să trécă Dunărea şi să necăjéscă pe vrăjmaşĭ. Aceştia năpădesc peste Pelinul, oraş întins şi, după ce aŭ ucis maĭ mulţĭ locuitorĭ, îl prefăcu în cenuşă şi, robind o femeie cu o fată şi un băiat aĭ unuĭ din ceĭ maĭ bogaţĭ şi însemnaţĭ locuitorĭ, a nume Michaloglu, îĭ aduc în dar domnuluĭ, care tratându-ĭ cu multă omenie, întórse pe femee cu copiĭ înapoĭ la soţul eĭ pentru o rĕscumpărare de 50 miĭ galbenĭ de aur.

Nenorocirea expediţieĭ luĭ Sinan desperă pe Sultanul d'a puté învinge făţiş pe Michaiŭ-Vodă. El se încredinţă că spre a-l vătăma trebuie a alerga la intrigĭ, a lucra maĭ întâiŭ spre a-l desface de aliaţiĭ sĕĭ, împĕratul Germanieĭ şi prinţul Transilvanieĭ, şi a aţîţa în ţéră partide în contra luĭ. Spre acest sfârşit, prin beĭlerbeiul de la Pesta, făcu propunerĭ fórte bune împĕratuluĭ, numaĭ ca acesta să se tragă de Michaiŭ şi să-l considere ca un rebel către Pórtă; dar împĕratul depărtă cu mânie aceste necinstite condiţiĭ ce i se propuneaŭ. Sultanul atuncĭ întrebuinţă alte mijlóce spre a ajunge la scopul sĕŭ. Trămise maĭ întâiŭ un agă în ţéra Românéscă ca să aţîţe pe boieriĭ nemulţămiţĭ şi să-ĭ scóle în contra luĭ Michaiŭ şi în folosul Porţiĭ; tot-de-o-dată dete poruncă paşilor de pe margine şi hanuluĭ Tătarilor să stea gata a intra în ţéră spre a ajuta partida ce era să se revolte în favorul Turcilor. Tot într'o vreme Sultanul trămise la Sigismund Bathori un cĭauş cu făgăduială că-ĭ va lăsa Transilvania fără nicĭ un alt tribut decât vasele de argint ce era obiceiŭ de se da când se plătia tributul, îndatorându-se încă a-ĭ da şi ţéra Românéscă, dacă el va primi a goni pe Michaiŭ şi a se trage din confederaţia cu împĕratul Rudolf. Bathori, după ce ţinu cât-va pe cĭauş la sine, îl trămise înapoĭ, ḑicêndu-ĭ să spună stăpânului sĕŭ că el, prinţ al Transilvanieĭ, nicĭ odată nu va lăsa partea creştinilor spre a se uni cu duşmanul lor. Prin povaţa nunciuluĭ Papeĭ şi a luĭ A. Carilio, el plecă la 4 Fevruarie cu un-spreḑece trăsurĭ şi doue-ḑecĭ caĭ de călărie la Praga, spre a se întâlni cu împĕratul şi a dobândi ajutóre de răsboiŭ.

XIII.

Sultanul, ce nu putu isbuti lângă împĕratul și Bathori spre a vătăma pe Michaiŭ, fu maĭ norocit pe lângă Românĭ, de la cari dobândi ceea ce nu putuse avea de la străinĭ. Aga trămis în țéră găsi între boierĭ ceea ce tot-d'auna a fost lesne a găsi, ómenĭ corupțĭ, cari pentru o mârșavă ambiție și lăcomie de banĭ, staŭ gata a vinde domnul și téra lor. O conspirație întinsă și gróznică se formă, în capul căreia sta din boieriĭ ceĭ maĭ de frunte, unul anume Dumitru, cel maĭ bătrân din sfetniciĭ domnuluĭ și logofĕtul Chissar cu un fiŭ al sĕŭ. Șése miĭ Tătarĭ din Dobrogea, cu care se unise și treĭ miĭ Turcĭ, trebuiaŭ să năvăléscă fără veste în țéră spre a ajuta pe conspiratorĭ, ce se unise cu Turciĭ pentru ca să mântue țéra, cum ḑiceaŭ eĭ, și să pérdă pe Michaiŭ dându-l în mânile dușmanuluĭ. Dar acesta află din vreme printr'un chip minunat planurile nemature încă ce se urziaŭ de nelegiuițiĭ boierĭ în contra luĭ și a țĕriĭ. Elŭ puse strejĭ lângă Dunăre ca să primésca pe dușmanul ce era gata a năvăli și puse de tăiè pe trădătoriĭ Dumitru, Chissar și cu fiul sĕŭ, ca nisce viclenĭ de domnie și stricătorĭ de țéră. Patru ḑile după pedépsa conjurațilorr, ceĭ 9000 Turcĭ și Tătarĭ trec Dunărea ; domnul maĭ trămite un ajutor de 3000 pedestrașĭ și 300 călărețĭ oștireĭ expeduită de maĭ nainte la graniță, care isbind pe dușman într'o luptă norocită, îl birue, coprinde tunurile și bagagiele luĭ și pe ceĭ maĭ mulțĭ îĭ omóră saŭ îĭ prind robĭ. Tot în acele ḑile, cu patru

mile maĭ jos de la locul acesteĭ bătăliĭ, alţĭ treĭ miĭ Turcĭ, în înţelegere cu conspiratoriĭ din ţéră, trec Dunărea; dar sunt îndată întîmpinaţĭ de către locuitoriĭ ţěranĭ adunaţĭ şi de către păzitoriĭ marginilor şi sunt învinşĭ, de şi nu fără puţină pagubă a Românilor.

In vremea acésta, fevruarie 1596, hanul Gherai intrase în Moldova cu 30 miĭ Tătarĭ şi patru miĭ Turcĭ cu tunurĭ împěrătescĭ. El avea poruncă a Sultanuluĭ a intra în Valachia, dar neîndrăsnind, voi să înşele pe Michaiŭ-Vodă. El se adresă la Ieremia-Vodă al Moldoveĭ, care îl primise cu drag ca pe un prietin şi aliat şi iĭ făgădui douĕ miĭ galbenĭ de va voi a favorisa planul sĕŭ de a înşela pe Mihaiŭ, făcêndu-l să priiméscă a se supune Porţeĭ. Domnul Moldoveĭ făcu cunoscut luĭ Michaiŭ-Vodă că hanul are deplină putere de la Sultanul d'a încheia pace între Românĭ şi Turcĭ, puind condiţie ca Michaiŭ să gonéscă trupele străine luate în léfă de dînsul, care, ḑicea hanul, nu numaĭ că pustiesc ţéra turcéscă, dar încă sunt o sarcină pentru cea românéscă. Hanul trămise tot de-o-dată luĭ Mihaiŭ-Vodă, spre maĭ mare încredere, doĭ din ceĭ maĭ înşemnaţĭ Tătarĭ, ca zălóge, cerênd numaĭ pentru slujba sa câte-va miĭ galbenĭ. Michaiŭ-Vodă avea trebuinţă de ceva vreme de pace după atâtea sdruncinărĭ şi suferinţe pricinuite de răsbóiele trecute, cu atât maĭ mult că Bathori se pornise la Praga şi nu putea aştepta ajutor de la dînsul, ba încă vestea se răspândise că acesta voia să abdice cârmuirea staturilor sale şi drepturile dobândite asupra ţěreĭ Româneseĭ în favórea împěratuluĭ Rudolf. Aceste privirĭ înduplecară

pe Michaiŭ a primi mijlocul ce i se înfăţişa spre a intra în împăciuire măcar vremelnică cu Turcii. El trămise hanuluĭ soliĭ sĕĭ cu un dar către dînsul, ca să trateze despre condiţiile propuseĭ păcĭ; tot de-o-dată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Michaiŭ căḑuse în cursa ce ĭ-o întinsese, îşĭ luă masca de pe obraz, năvăli de-o-dată cu tótă armata sa în şesul dintre Buzĕŭ, Brăila 'şi Bucurescĭ, unde tăbărî, pornind cete în tóte părţile, carele maĭ mult de opt ḑile cercară ţéra, arḑênd oraşele, hrăpind bucatele, robind pe locuitorĭ, pustiind tot şi căutând în tot chipul a pune mâna pe Michaiŭ. Douĕ sute de Cazacĭ, carĭ eraŭ de pază la graniţă, sub comanda luĭ Koseza, Kirecki, Liemanowski şi Bilecki, cum vĕḑură apropierea Tătarilor, trecură despre partea lor în Moldova, după ce jăfuiră pe ţĕranĭ din satele ce eraŭ însărcinaţĭ a apăra; numaĭ 40 dintr'înşiĭ îşĭ păstrară datoria şi jurămîntul, şi, vĕḑênd că nu e chip de împotrivire la o aşa mulţime de Tătarĭ, grăbiră de alergară a vesti domnuluĭ acéstă năvălire neaşteptată. Posiţia acestuia era fórte grea. Fără banĭ, fără oştire, căcĭ oştirea ţĕriĭ ce rămăsese era răspândită în ţéră şi în cuartierele de iarnă, înconjurat de nevoĭ, nesigur dacă duşmaniĭ boierĭ nu-l vor trăda în mânile duşmanilor străinĭ, el umbla rătăcind, căutand mijlóce de a mântui pe el şi ţéra de acéstă primejdie. «În acele nevoĭ marĭ, ḑice «Walter, eroicul sĕŭ suflet scóte cea maĭ de apoĭ vir«tute a luĭ.» Într'un scurt timp el adună 6000 ómenĭ şi sprijinindu-se în ajutorul luĭ Dumneḑeŭ şi în mângâierea că se luptă pentru buna causă, pornesce întru întîmpinarea înfiorósei mulţimĭ a Tătarilor, isbesce,

taie și pune în gónă nisce cete marĭ de Tătarĭ ce se rĕslățiseră după pradă și gonindu-ĭ, merge la orașul Gherghița unde găsi greul ordieĭ tătăresci. Hanul rămase încremenit la o îndrăznélă așa de mare din partea luĭ Michaiŭ și, cu tóte că oștirea sa era maĭ mult de șése orĭ maĭ mare, nu îndrăsni a primi bătaia, ci se trase rușinos spre țéra sa. Spun că atât în luptele parțiale unde îl bătu Michaiŭ, cum și în góna ce dete hanuluĭ, iĭ omorî ca la opt miĭ Tătarĭ. Michaiŭ coprinse apoĭ orașul Brăila pe care-l cotropise Tătariĭ, făcênd marĭ grozăviĭ. Michaiŭ omorî pe toțĭ Turciĭ și Tătariĭ ce găsi viĭ, crutându-le numaĭ caiĭ; pe mulțĭ Turcĭ iĭ spânḑură afară din oraș. Uniĭ, carĭ voise să trécă Dunărea, goniți fiind cu multă iuțélă, se înecară; prea puținĭ putură numaĭ scăpa.

XIV.

Vicléna cursă ce ĭ-o întinsese tătarul, făcu pe Michaiŭ a fi fórte neîncreḑĕtor către Turcĭ și a nu maĭ voi să trateze cu dînșiĭ; de aceia, când în aprilie, Sultanul iĭ trămise doĭ cĭaușĭ vorbindu-ĭ de pace și rugându-l a-l lăsa să trécă cu oștirile în Ungaria, el maĭ că nu voi a-ĭ primi, ba încă, spre a-șĭ resbuna de ocara făcută de Tătariĭ ce-ĭ călcase țéra, dete drumul la vr'o câțĭ-va ostașĭ aĭ sĕĭ ca să trécă Dunărea și să prinḑă pe Turcĭ.

În luna luĭ Maiŭ 2000 Românĭ coprind Cladova, se întăresc într'însa și răscólă o parte mare din Bulgaria; tot atuncĭ 2500 haĭducĭ românĭ din țéra Românéscă, trecênd Dunărea maĭ în sus de Nicopole, pustiesc maĭ

multe sate şi isbesc fără de veste cetatea numită Plevna pe Isc, maĭ la vale de Nicopole, prind pe beiul cetăţiĭ, ce venise de curând de la Adrianopole cu femeia şi cu copiĭ luĭ, precum şi mulţĭ alţĭ turcĭ şi evreĭ însemnaţĭ, câştigă multă pradă şi pe urmă sfarmă oraşul. La întórcere fură isbiţĭ de ianiceriĭ şi turciĭ din Nicopole; dar se bătură aşa de bine şi cu atâta îndemânare, încât puţinĭ vrăjmaşĭ scăpară, şi eĭ se întórseră biruitorĭ cu prada lor în ţéra Românéscă, afară din patru inşĭ numaĭ ce căḑură morţĭ într'acéstă luptă. *

După aceia Michaiŭ-Vodă trămise la 6 maiŭ pe Veliceĭco cu 1300 haĭducĭ la Baba în Bulgaria, oraş neînchis şi bogat, mare ca de douĕ-ḑecĭ miĭ case, cele maĭ multe de meşterĭ; haĭduciĭ îl bătură, îl coprinseră şi încărcară o sută cincĭ-ḑecĭ cară de avuţiĭ dobândite, luând prinşĭ pre mulţĭ turcĭ însemnaţĭ cu muierile şi copiiĭ lor. Eĭ şeḑură acolo treĭ ḑile; apoĭ, dând foc oraşuluĭ şi sfărămându-l, luară calea înapoĭ spre Dunăre cu tótă dobânda, iar Turciĭ se strînseră din tóte părţile în numĕr de 12,000 sub un paşă şi ajunseră pe Veliceĭco cu óstea luĭ, la un loc ce se chiamă *Comissul*. Haĭduciĭ, vĕḑênd acésta, începură a se hărţui ḑi şi nópte cu duşmanul, până când, simţind că le

* «1200 haiducĭ loviră oraşul Nicopole şi prinseră pe Buraş beiul.... care de curând sosise de la Adrianopole, numit fiind de împĕratul în acest post. Eĭ pustiiră tot locul numit Plenia şi omorâră tot ce se împotrivia treceriĭ lor; rămăşiţa fu dată flacărilor. Intorcêndu-se din Nicopole în numĕr de 1800, iĭ isbiră şi, după o luptă tare, haiduciĭ biruiră. Numĕrul Turcilor ucişĭ în aceste deosebite locurĭ se urca la 3000. Haĭduciĭ se întórseră cu multă pradă.» *Türkisch. und Siebenbürg. Victorie.*

va fi anevoie de a scăpa, tăiară pe toţĭ prinşiĭ, prefăcură în cenuşe tóte bagagele lor şi prada dobândită şi, recomandându-se luĭ Dumneḑeŭ, se aruncară cu furie asupra duşmanuluĭ şi maĭ toţĭ căḑură morţĭ; dar sub dînşiĭ în loc zăceaŭ patru miĭ Turcĭ. Michaiŭ-Vodă fórte se întristă şi însciinţă pe prinţul Transilvanieĭ, care atuncĭ se întorsese de la Praga.

El sosise în acest oraş la 4 Fevruarie şi fu fórte bine primit de toţĭ domniĭ curţiĭ; îndată după aceia, căḑu bolnav greu de lângóre, fiindu-ĭ viéţa în primejdie. Când începu a se însănătoşi, îl duseră la catedrală ca să asculte liturgia ; aci i se făcu un cuvîntŭ fórte plin de laudă pentru dînsul. Bathori răspunse fóre frumos în limba latină, asigurând că el va stărui cu statornicie în partida ce luase şi că nicĭ odată nu se va deslipi de casa Austriei şi de împĕrăţie, dar că speră că împĕratul şi împĕrăţia nu-l vor părăsi, că e încredinţat că, de i se vor da ajutórele făgăduite, va dobândi cu sprijinul luĭ Dumneḑeŭ maĭ marĭ biruinţe asupra duşmanuluĭ numeluĭ creştinesc decât cele dobândite până acum. Împĕratul acordându-ĭ apoĭ o audienţă particulară, îĭ dete autorisaţie a se întórce, după ce îl încărcă de darurĭ şi făgăduelĭ. I se promiseră treĭ miĭ pedestraşĭ şi douĕ miĭ călăreţĭ, pe carĭ împĕratul să-ĭ ţină treĭ lunĭ cu câte 24,000 scuḑĭ pe lună şi de carĭ să dispună Bathori după plac. Papa îĭ făgădui 40,000 galbenĭ pe lună şi însărcină pe Francisco Murio del Monte să stringă pentru dînsul ostaşĭ în Italia. După ce-şĭ luă ḑiua bună de la împĕratul, Sigismund se duse la Viena. În tóte părţile fu primit cu aceiaşĭ fală şi,

spre a-l îndatora şi maĭ mult la urmarea răsboiuluĭ, iesuiţiĭ colegiuluĭ Vieneĭ iĭ făcură un cuvînt în public şi vorbiră de dînsul ca de un al doilea Iosue. Cugeta Bathori să trécă de acolo la Gratz spre a visita pe sócră-sa archiducesa Maria de Bavaria, când află că în Transilvania, Sĕcuiĭ, supĕraţĭ căcĭ în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese când se porniră împotriva luĭ Sinan şi întărîtaţĭ de cardinalul Andreiŭ şi de Stefan Bathoresciĭ ce se aflaŭ proscrişĭ şi fugarĭ în Polonia, se revoltară. Acéstă împrejurare îl făcu să-şĭ schimbe hotărîrea şi să se pornéscă spre Transilvania. Până a nu ajunge el în acéstă ţéră, unchiul sĕŭ Stefan Bocskai potolise răscóla, inecându-o în sânge şi pedepsind pe şefĭ cu mare cruḑime, căsnind pe uniĭ, la alţiĭ tăindu-le capul, pe alţiĭ spânzurându-ĭ şi la alţiĭ tăindu-le nasul şi urechile.

Cum sosi în Transilvania, Sigismund îşĭ adună óstea; după ce luă douĕ micĭ cetăţĭ, Fillack şi Czanad, cu o mare perdere de Turcĭ, isbi Temeşvarul prin treĭ părţĭ. Dinaintea acestuĭ oraş sosi şi Michaiŭ-Vodă chemat de Bathori, cu 4000 luptătorĭ şi o mulţime de boierĭ. După o asediere de ḑece ḑile, în 25 Maiŭ, fu isbit de Turcĭ şi de Tătarĭ în numĕr de vr'o 40,000, carĭ venise prin Bulgaria în Banat. După o luptă sângerósă de amândoue părţile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căcĭ nu numaĭ ajutórele făgăduite de la împĕratul nu soseaŭ, ba încă însuşĭ trebuia să mérgă cu douĕ-ḑecĭ miĭ ostaşĭ spre a se uni cu archiducele Maximilian, ca să întâmpine oştirea turcéscă ce însuşĭ Sultanul povăţuia în Ungaria; iar Michaiŭ se întórse spre a-şĭ apăra ţéra.

XV.

Lala-Mahomet ce se numise vizir, surghiunindu-se Sinan, murise treĭ ḑile după aceia şi acéstă întâmplare păru Turcilor un semn ceresc ce poruncia d'a numi din noŭ pe Sinan în locul sĕŭ.

Astfel acest neîmpăcat duşman al creştinilor fu scos din exil şi din noŭ, pentru a cincea óră, fu învestit cu slujba vizirécă. Tótă grija luĭ fu să-şĭ rĕsbune de ruşinea ce-ĭ făcuse creştiniĭ. El avu curagiul şi energia să insufle Sultanuluĭ hotărîrea d'a merge însuşĭ la răsboiŭ, urmând pilda luĭ Suleiman cel mare. Armia, poporul, şeiciĭ în predicaţiile lor, şi provinciile de margine în jălbile lor, cereaŭ acésta ca singurul mijloc de a mântui împĕrăţia. Hotărîrea Sultanuluĭ d'a merge la óste în primă-vară se obştise. şi pregătirile de răsboiŭ se făcură cu grabă mâre tótă iarna. Sinan intîmpină acum un rival în ambiţia luĭ, pe vechiul sĕŭ prieten, cumnatul sultanuluĭ, Ibrahim fostul caimacam, carele, dorind viziratul, spunea de faţă că bătrâneţele fac pe Sinan nevrednic. La aceste vorbe furiosul Sinan strigă faţă cu Sultanul însuşĭ: «Spun «că sunt bătrân şi slăbit; daca ḑice aşa Ibrahim, iasă «cu mine în curte să ne luptăm în suliţĭ şi în sabie «împreună!» şi ḑicênd acestea, apucă pe Ibrahim de brâŭ de-l târî afară din sală.

La inceputul primăveriĭ, în minutul când spera de a-şĭ rĕsbuna asupra creştinilor şi d'a se încorona cu laurĭ noĭ, crudul arnăut muri într'o mercuri (3 Aprilie 1596), ḑi rea în ochiĭ moslimilor. Acest ministru

de un caracter aspru și lacom, lăsă avuțiĭ fórte marĭ adunate în campaniile sale din Ungaria, Valachia, Georgia și Iemenul. Ibrahim se numi atuncĭ vizir și serasker al armieĭ din Ungaria. Treĭ ḑile după numirea luĭ, sosiră la Constantinopole cărțile luĭ Michaiŭ și ale boierilor țĕreĭ Românescĭ, cerênd a face împăciuire. Acésta era învoirea ce făcuse cu hanul pe care o trămisese spre întărire la Constantinopole, până a nu-șĭ da Tătarul pe față viclenia sa. Hogea Sead-Uddin, istoricul ce ne-a fost atât de folos în acéstă scriere, citi aceste corespondințe în divan în locul luĭ reis-effendi și o dispută înfocată se aprinse între muftiul și hogea. Acesta era de părere ca să se priméscă pacea, dacă Michaiŭ va da pe fiul sĕŭ drept zălog, și muftiul Bostansade era împotrivitor, ḑicênd că nu se póte a tracta cu Michaiŭ. Fiindcă muftiul se sculă îndată și eși afară, Sead-Uddin se supără, dar îșĭ luă séma și, folosindu-se de lipsa protivniculuĭ sĕŭ, el înduplecă pe reis-effendi să facă un rĕspuns luĭ Michaiŭ și boerilor țĕreĭ într'un înțeles favoritor, după cum voia. Dar acésta nu sluji nimic, căcĭ Michaiŭ, cum scim, neîncreḑĕtor acum după înșelăciunea hanuluĭ, refusă d'a maĭ tracta cu Turciĭ. Aceștia însă nu îndrăsniră a-l maĭ isbi atuncĭ, speriațĭ de atâtea învingerĭ, și hotărîră a purta răsboiul în Ungaria, unde însușĭ Sultanul avea să mérgă. Depărtarea Sultanuluĭ la óste era fórte neplăcută mumeĭ sale, venețiana Baffo care era sufletul cârmuireĭ și făcea pe fiulŭ sĕŭ să urmeze în tóte după placul eĭ. Hotărînd să facă orĭ-ce, numaĭ ca să opréscă acéstă depărtare, care putea să slăbéscă influința eĭ, ea rupse tóte legăturile cu credința părin-

ţilor eĭ şi propuse o măcelărire generală a tuturor creştinilor. Aceste comploturĭ din norocire nu isbutiră. Sultanul se mulţumi a goni din Constantinopole cu firman pe toţĭ greciĭ neînsuraţĭ, puindu-le un soroc de treĭ ḑile. Sultana muma (validéoa), vĕḑênd că a perdut stăpânirea pe inima fiuluĭ eĭ, căută a se folosi de farmecul celeĭ maĭ frumóse róbe din saraĭ spre a o redobândi. Mahomet se părea la început că căḑuse în cursă; el rĕspunse la desmerdările róbeĭ cu amorul cel maĭ înfocat; dar când ea deschise gura ca să-l róge să rĕmână în Constantinopole, Mahomet chiar în pat, în centrul plăcerilor sale, puse mâna pe cuţit şi ucise fără milă pe acea jertfă nenorocită a ambiţieĭ mumeĭ sale, faptă care dovedesce o inimă maĭ mult ferósă decât energică. El puse apoĭ de maĭ înnecă câte-va femeĭ, sub pretext că n'aŭ ţinut postul; apoĭ în 21 Iunie (1596) se porni în cale spre Ungaria însoţit de un alaĭ măreţ şi cu tótă óstea, ducênd cu dînsul dervişĭ, femeĭ, icĭoglanĭ, eunucĭ, cânĭ de vînătóre şi şoimĭ. Ambasadoriĭ FrancieĬ şi Engliterei primiră poruncă de a însoţi pe Sultan în acéstă expediţie în contra creştinilor.

XVI.

Îndată după luarea Graanuluĭ în anul trecut, feldmareşalul împĕrătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 aug. 1594) şi cu dînsul peri şi disciplina din armia nemţéscă. Ţĕraniĭ din Austria, împovăraţĭ de despuerele şi jafurile nobililor de o parte şi ale trupelor de alta, se adunară între Claus şi rîul Ens şi se revoltară.

Acéstă revoltă crescu şi se mări fórte şi fu cumplită nu numaĭ nobililor dar şi împĕrăţieĭ. Oştirile ce se trămiseră în contra lor, nemulţămiţe căcĭ nu li se plătise simbria, se revoltară şi ele şi începură a prăda oraşele şi satele ce scăpase neprădate de ţĕranĭ. Aceste întâmplărĭ opriră cursul fericit al isbândilor în contra Turcilor şi câtă-va vreme puseră Austria într'o anarhie grozavă de care d'abia scăpă, ajutată fiind de neunirile şi de lipsa de disciplină a revoltanţilor.

Îndată ce împĕratul înţelese despre pregătirile ce Turciĭ făceaŭ împotriva Ungarieĭ, trămise soliĭ sĕĭ la Papa şi la principiĭ Europeĭ. rugând să caute a-l ajuta în acéstă primejdie comună a creştinătăţiĭ. Papa se sili din noŭ a reînsufleţi zelul pentru răsboiŭ, cu totul slăbit, al prinţilor italienĭ; el căută în zadar a face pe Spaniolĭ şi Francesĭ să înceteze răsboiul între dînşiĭ şi a-şĭ întórce armele în contra Turcilor; şi, cunoscênd ca tótă lumea de ce mare folos ar fi Polonia când ar primi să intre în legătura creştină, hotărî a maĭ face o încercare şi trămise pe cardinaluĭ Henric Caetan, în cualitate de delegat în Polonia, ca să se siléscă când se va aduna dieta, a îndatora pe rege şi pe ceĭ marĭ aĭ crăieĭ să-şĭ unéscă puterile cu ale împĕrăţieĭ. Papa scrise în deosebĭ şi regineĭ Polonieĭ şi puse pe archiducesa Maria di Grazzo, muma eĭ, şi pe soră-sa principesa Transilvanieĭ să-ĭ scrie ca să îndemne pe regele într'acéstă faptă, spre slujba luĭ Dumnedeŭ şi în obştescul interes al creştinătăţiĭ. Legatul Papeĭ ajunse în Varsovia cu episcopul de Breslau, ambasador al împĕratuluĭ şi, dobândind audienţă de la dietă, îĭ ex-

pusę într'un frumos cuvînt ce s'a tipărit atuncĭ, misia luĭ, arătând jertfele ce Papa a făcut pentru creştinătate şi datoria Polonilor d'a ajuta pe creştinĭ, căcĭ fără dînşiĭ puterile împĕrăţieĭ germane întregĭ nu sunt în stare a sta împotriva potereĭ celeĭ peste mĕsură mare a păgânilor. Episcopul ce presida dieta răspunse că acéstă propunere cere o mare şi cóptă desbatere. «Polonesiĭ, ḑice un contimpuran, voiaŭ pace «cu duşmanul păciĭ şi nicĭ o price cu pricinuitorul «gâlcevilor.» Ura veche şi naturală a Polonilor şi maĭ cu sémă a luĭ Zamoisky către casa Austrieĭ isbuti, şi legatul Papeĭ plecă fără a dobândi nimic.

Intrigile Englitereĭ nu puţin slujiră spre a împedeca acéstă unire a Polonilor cu împĕratul în contra Turcilor. Ambasadorul engles sosise în iérna aceia în Constantinopole şi răspândise vestea că misia luĭ este d'a uni pe Turcĭ şi Polonĭ în contra voevoḑilor ţĕriĭ Românescĭ şi Transilvanieĭ. Simpatiĭ însă şi ajutóre dintr'altă parte veniră a încuragia pe creştinĭ în răsboiul greŭ ce purtaŭ. Ţarul Muscalilor Fedor I şi şahul Perşilor trămiseră ambasadorĭ la Praga de încheiară alianţă cu împĕratul în contra Turcilor, şi vre o câte-va cete de Scoţezĭ veniră pe la Dantzig în Transilvania spre a lua parte la răsboiŭ. Deputaţiĭ din partea popórelor din Herţegovina şi alte locurĭ supuse Turcilor reclamară în zadar ajutóre de la împĕratul spre a se revolta.

XVII.

În vremea acésta Sultanul, cu douĕ sute miĭ ómenĭ şi treĭ sute de tunurĭ marĭ şi micĭ, sosise la Belgrad

şi d'acolo merse la Buda unde ajunse în 2 Septemvrie. Inapoia luĭ, Michaiŭ isbia arierguardia şi răpea provisiile oştireĭ. El coprinsese pe Dunăre şése corăbiĭ marĭ încărcate cu muniţiĭ ce se duceaŭ la Belgrad, omorîse 1200 Turcĭ ce le însoţeaŭ, luase tot ce era în corăbiĭ şi pe dînsele le dase afund. Cu puţine ḑile maĭ-înainte de 16/24 Iulie trămisese Michaiŭ-Vodă o sémă de oştĭ alese ca să iea Vidinul, puindu-le cap pe aga Fărcaş. Românii trecură Dunărea pe la Sdeglea. Turciĭ însă le prinseră veste şi, adunându-se în mare numĕr, nu eşiră să se lovéscă faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug. Aşa mergênd oştile luĭ Michaiŭ-Vodă fără témă, Turciĭ le loviră de faţă şi fără veste şi, după un răsboiŭ tare ce ţinu multă vreme, biruiră Turciĭ pe aĭ noştri şi câţĭ fură călărĭ dintre dînşiĭ scăpară câte ceva, însă puţineĭ, ear pedestraşiĭ periră cu totul. Acéstă perdere scârbi tare pe Michaiŭ-Vodă şi, vĕḑêndu-se în lipsă de soldaţĭ, ţéra fiind fórte despopulată, trămise în ţĕrĭ străine să strîngă voĭnicĭ vitejĭ şi să aducă o sémă de Leşĭ, de Cazacĭ şi de alte felurĭ de ómenĭ cari-ĭ eraŭ de folos.

Iar Sultanul de la Buda merse de tăbărî dinaintea cetăţiĭ Erlau, (la 21 sept.) a căreĭ isbire se hotărîse într'un svat de răsboiŭ. După ce Sultanul, potrivit unuĭ precept al Coranuluĭ, somă garnizona d'a îmbrăţişa islamismul şi d'a preda cetatea, începu asediul ; după şépte ḑile, Valoniĭ din cetate se revoltară şi siliră pe căpeteniĭ a capitula ; oraşul se dete maĭ întâĭ şi cetăţuia nu întârḑiè a urma acestuĭ exemplu. Maximilian archiducele, care era numit generalissim al împĕră-

ţieĭ, şi prinţul Sigismund al Transilvanieĭ sosiră prea târḑiŭ în ajutorul Erlauluĭ; dar eĭ vrură să-şĭ rĕsbune, printr'o biruinţă, de perderea acestuĭ oraş.

Gĭafer-Paşa, puţină vreme după acea importantă cuprindere, întâlni armia creştină comandată de aceĭ doĭ prinţĭ, în préjma cetăţeĭ Erlaŭ, pe câmpia numită Keresztes, unde rîul Cincia se varsă în bălţĭ, până a nu se uni cu Tisa; ambele armate protivnice se loviră acolo şi ţinură o luptă înverşunată de treĭ ḑile (23, 24 şi 25 oct. 1596), în care oştirile se bătură fără resultat hotărîtor; cu tótă îndărătnica împotrivire a otomanilor, óstea creştină îĭ respinse, le ucise vre o mie de ómenĭ, le luă 40 de tunurĭ şi sta să rămână învingĕtóre. Turciĭ eraŭ scoşĭ din tabăra lor şi puşĭ pe fugă; isbânda era acum a creştinilor. Acéstă împrejurare maĭ crescu dorinţa ce de maĭ multă vreme arăta Sultanul Mahomet d'a se întórce la Constantinopole; în svatul ce se ţinu însă pentru acésta, se hotărî, după părerea luĭ Sead-Uddin-Hogea, că fiinţa de faţă a Padişahuluĭ era trebuinciósă spre a îmbărbăta pe ostaşĭ. În sfârşit, la 27 Octomvrie, Nemţiĭ şi Unguriĭ isbesc trupul de armată unde se afla Sultanul, care se trase sub cortul luĭ Ionnis-Beĭ capul muteféricalelor, aşezat în dosul bagagielor. Bătălia era acum perdută pentru otomanĭ; artileria era în puterea duşmanuluĭ; corturile Sultanuluĭ eraŭ în jaf, căcĭ din nenorocire soldaţiĭ creştinĭ nu sciură a se cumpăta şi, călcând poruncile luĭ Maximilian, se aruncară pe avuţiile ce le staŭ înainte şi se puseră pe jaf, fără orânduială, strigând biruinţă; ómeniĭ caseĭ Sultanuluĭ nu puteaŭ stăvili lăcomia

biruitorilor altfel decât cu o nefolositóre împotrivire; totul era perdut pentru Turcĭ, când o isbire făcută la timp schimbă fața lucrurilor. Cicala-Pașa, care era pus la pândă cu o arierguardie de 40 miĭ ómenĭ, vĕḑênd netocméla creștinilor, se repeḑi de o dată cu călărimea sa, în minutul când Nemțiĭ și Unguriĭ înfigeaŭ stégul cruceĭ și săltaŭ în triumf împrejurul atâtor bogate prăḑĭ, și le smulse din mânĭ biruința. În maĭ puțin de o jumătate de oră el împinse în baltă călărimea creștină, care trecu peste pedestrime și fu ca nimicită; cincĭ-ḑecĭ miĭ de ómenĭ, căḑuțĭ sub paloșul musulmanilor, staŭ în mocirlă. O grózā panică coprinsese armata creștină, care se împrăștiè în tóte părțile, fie-care ostaș fugind în cotro dedea cu ochiĭ, fără să scie unde, și ceĭ maĭ mulțĭ perind în baltă sub sabia Tătarilor. Cincĭ-ḑecĭ miĭ creștinĭ și numaĭ două-ḑecĭ miĭ musulmanĭ periră în aceste lupte ce ținură patru ḑile. Maximilian se refugie spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul țĕreĭ sale. Spun că osebit de acel gróznic măcel, care umpluse bălțile de stârvurĭ, Turciĭ biruitorĭ maĭ făcură în acéstă bătălie o pradă de ḑece miĭ galbenĭ în argint și nouĕ-ḑecĭ și şépte tunurĭ. Annaliștiĭ lor asémĕnă acéstă luptă cu acea de la Mohacĭ și de la Cialdiran. «Astfel fu, ḑice Sacy, acéstă «bătălie de Keresztes, pe care creștiniĭ o câștigară «prin curagiul lor și o perdură prin lăcomia lor; exem«plu îngrozitor care arată generalilor că vitejia póte «isbândi a căpĕta folóse, dar că numaĭ disciplina le «póte păstra.»

După acéstă învingere strălucită Cicala-Pașa, că-

ruia Sultanul era dator isbânda, fu numit mare vizir în locul luĭ Ibraim-Paşa, iar padişahul se întórse la Constantinopole.

XVIII.

Când Turciĭ de pe margine vĕḑură trecerea Sultanuluĭ cu atâta oştire asupra Ungarieĭ, începură a se semeţi, a eşi în ţéra Românéscă pe malurile Dunăriĭ, a prăda şi a isbi. Michaiŭ-Vodă îşĭ strînse atuncĭ oştile şi după sĕrbătórea S^{tuluĭ} Michail, cu 2000 ómenĭ, purcese asupra Turcilor. Mergênd prin ţéră, domnul întâlni o sémă de Turcĭ pe apa Teleormanuluĭ, robind şi stricând ţéra ; el îĭ isbi şi-ĭ prinse pre toţĭ viĭ ; apoĭ merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu şi o arse. După aceia trecu Dunărea şi isbi cetatea Nicopoli în 12 Noemvrie, ucise pe toţĭ Turciĭ ce-ĭ stătură împotrivă, coprinse bulevardul cel maĭ însemnat, pe care-l asemĕnă cu pămîntul; şi pe însăşĭ cetăţuia era s'o coprinḑă, când află vestea nenorociteĭ bătăliĭ de la Keresztes, care-l întristă fórte. Sangĭacul Nicopoleĭ, care era închis în cetate, trămise atuncĭ domnuluĭ stofe ţesute cu aur şi argint, samururĭ frumóse, ḑece caĭ cu harşale de argint, rugându-l să se lase de a maĭ bate cetatea şi a nu maĭ întărîta mânia Sultanuluĭ, care acum biruitor se întórce din Ungaria şi se aştéptă la Sofia. Paşa încă se făgăduia că va mijloci ca Michaiŭ să-şĭ aĭbă pacea de la Turcĭ şi ca Sultanul să-l recunóscă pe el şi pe fiul sĕŭ de domnĭ moştenitorĭ aĭ ţĕriĭ Românescĭ. Domnul căta mult maĭ puţin la aceste făgăduielĭ frumóse decât

la puterea zidurilor cetățiĭ și la vestea întórcereĭ Sultanuluĭ, care putea năvăli asupră-ĭ ; el se prefăcu dar că e înduplecat de sfaturile sangĭaculuĭ, primi cererea sa și ridicându-se de acolo, unde zăbovise cincĭ ḑile, trecu Dunărea. Domnul trecuse rîul în țéră într'o diminéță la rĕsăritul sóreluĭ și, însoțit numaĭ de șése inșĭ din căpeteniĭ, apucase fără grije înainte, urmat într'o lungă depărtare de cincĭ-ḑecĭ călărețĭ, și în sfârșit maĭ departe încă venia tótă óstea de pre rânduiala eĭ. Ast-fel mergĕnd în cale, domnul și cu soțiĭ luĭ întâlniră doĭ Turcĭ pe care-ĭ prinseră și aflară de la dînșiĭ că fac parte dintr'o bandă de 500 Turcĭ care bântuie satele aceluĭ județ, arḑĕnd și jefuind și că acéstă cétă nu e departe. Cum află acésta, vitézul domn se repede iute cu ceĭ șése soțĭ aĭ sĕĭ către aceĭ 500 Turcĭ, îĭ ajunge și-ĭ isbesce furios. Spun că omorî patru-spre-ḑece inșĭ cu mâna luĭ, până când apucă de-ĭ veni ajutor din óste, de-ĭ prinse pe toțĭ câțĭ scăpară de mórte. După acéstă faptă de seméță și nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgoviște spre a se odihni și a se bucura de triumfurile sale.

XIX.

Dar intrigile și vicleniile ticăloșilor boerĭ nu-l lăsară multe ḑile a îngriji în repaos de treburile țĕriĭ. În cele d'întâĭ ḑile ale luĭ Decemvrie, potrivit făgăduielelor și învoieleĭ făcută cu sangĭacul Nicopoleĭ, Sultanul se grăbi a trămite luĭ Michaiŭ o deputație de douĕ-ḑecĭ inșĭ cu stég roșu spre semn de pace. Boieriĭ, dușmanĭ aĭ domnuluĭ, se folosiră îndată de acésta, spre a învi-

novăţi pe Michaiŭ-Vodă către prinţul Transilvanieĭ cum că ar fi hotărît a se trage din legătura cu dînsul şi cu creştiniĭ spre a se lega cu Turciĭ. Bathori, slab de minte şi bănuitor, adună îndată sfetniciĭ sĕĭ spre a se chibzui despre ceea ce trebue a face în aceste împrejurărĭ, cu atât maĭ grele că el nu era în stare a ataca de faţă pe Michaiŭ. Acesta află bănuielile ce boieriĭ băgase în capul luĭ Bathori şi tótă intriga ţesută spre perḑarea luĭ şi îndată însciinţă pe prinţul Transilvanieĭ că, întărit prin nevinovăţia sa, el a hotărît să mérgă în capitala luĭ să-l întâlnéscă, numaĭ cu o mică suită şi speră că va scóte de minciună pe ceĭ ce l'aŭ pârît, arătându-ĭ că e credincĭos jurămintelor sale. Acéstă hotărîre îndrăsnéţă a luĭ Michaiŭ înmărmuri pe duşmaniĭ luĭ şi ridică de pe inima luĭ Bathóri tótă bănuială. Michaiŭ lăsă sub îngrijire şi pază pe deputaţiĭ Sultanuluĭ până la întórcerea sa, apoĭ luând cu dînsul pe Mihalcea banul, pe Radul Buzescu şi puţinĭ alţĭ boierĭ, porni în Transilvania şi ajunse la Alba-Iulia în 30 Decemvrie. Bathori îĭ trămisese înainte pe secretarul sĕŭ de stat Pancratie Sennyei cu patru-ḑecĭ de trăsurĭ de paradă şi o mulţime de nobilĭ; el însuşĭ îĭ eşi înainte cu un sfert de leghe din oraş, linguşîndu-l cât putea cu dragostea. Ast-fel cu cea maĭ mare pompă fu primit Michaiŭ-Vodă în capitala prinţilor Transilvanieĭ. A doua ḑi, în cea din urmă ḑi a luĭ Decemvrie, Bathori trămise o sémă de călăreţĭ luĭ Michaiŭ-Vodă ca să-l însoţéscă la curtea sa. Acolo, de faţă cu ceĭ maĭ de căpetenie domnĭ aĭ Ardéluluĭ şi cu nunciul Papeĭ, ambiĭ domnĭ vorbiră ca la douĕ césurĭ; pe urmă Michaiŭ-Vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătin-

du-se Bathori a-l aștepta a-doua-ḑi cu tótă fala cuvenită unuĭ asemena domn. În ḑiua cea d'întâĭ a anuluĭ noŭ Mihaiŭ-Vodă se duse cu mare solemnitate la biserică; pe urmă merse la prințul Transilvanieĭ care-l ospĕtă măreț, și la patru césurĭ se întórse la cuartierul sĕŭ. La 2 Ianuarie voevodul fu ospĕtat la casa cancelaruluĭ Iojika, unde banchetul ținu până la șépte césurĭ séra.

La 3 Ianuarie ofițeriĭ și pagiĭ prințuluĭ Transilvanieĭ aduseră la Michaiŭ-Vodă, din partea luĭ Bathori, șése pahare marĭ de aur smălțuite, un ibric și un lighĭan de argint. Ómeniĭ domnuluĭ fură asemenea tratațĭ după obrazul fie-căruia. Michaiŭ-Vodă trămise și el prințuluĭ Bathori darurĭ frumóse ce sta în vr'o câte-va blănĭ de mult preț și haine bogate, care fură primite cu aceiașĭ bună voință cu care fură trămise. La 5 Ianuarie Michaiŭ-Vodă merse de-șĭ luă ḑiua bună de la Bathori spre a se întórce în țéră.* Atuncĭ Bathori făcu cunoscut luĭ Michaiŭ că inima luĭ e fórte amărîtă, căcĭ autoritatéa Papeĭ și făgăduielile ce a dat împăratuluĭ îĭ légă mânile și nu-l lasă a-șĭ lua satisfacția și rĕsbunarea ce i se cuvine despre Polonĭ; că Polonia nu numaĭ că e hotărîtă a ține sub protecția sa pe Moldavia, dar încă voiesce a o întinde

* *Herrera* însă ḑice: «Michaiŭ-Vodă merse în Transilvania să róge pe Sigismund ca să continueze răsboiul cu Turciĭ, ḑicênd că nicĭ o provincie nu e maĭ espusă și maĭ trebuinciósă la răsboiŭ ca Valachia. Prințul îĭ respunse că primesce cu bucurie voința sa și că o va împărtăși și împĕratuluĭ. Michaiŭ îĭ dete un boier al sĕŭ ca să mérgă la împĕrăție să facă aceeașĭ rugăciune ce a făcut prințuluĭ Sigismund.»

și asupra Valachieĭ; că împĕratul nu-ĭ dă ajutórele făgăduite în banĭ și ómenĭ, și astfel el se află în nevoie saŭ de a se ruina cu totul, saŭ de a face pace cu Turciĭ; că într'o asemenea posiție și ostenit de atâtea grijĭ ale puteriĭ, a hotărît a abdica și a-șĭ lăsa țéra în stăpânirea Austrieĭ, după tractatul încheiat cu acéstă putere la Ianuarie 1595; că spre acest sfârșit plécă la Praga ca să negoțieze. Michaiŭ, care vru să iea parte la acele deliberațiĭ și negociațiĭ, arătă luĭ Sigismund că doresce și el a trămite un sol la Praga; spre acest sfârșit lăsă lângă Bathori pe banul Mihalcea ca să-l însoțéscă la Praga. El ḑise luĭ Sigismund și soluluĭ sĕŭ d'a spune împĕratuluĭ Rudolf II-lea că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Pórta și-l va ajuta de va voĭ răsboiŭ; dar că în acest din urmă cas, arăta împĕratuluĭ ca nu cumva să-l încépă până nu va uni puterile tuturor prinților creștinĭ; că atuncĭ trebue a isbi de o dată și cu toțĭ împreună și că astfel e sigur de buruință. După aceea Michaiŭ-Vodă se întórse în țéra Românéscă, și Bathori, însoțit de banul Mihalcea, plecă cu patru-ḑecĭ trăsurĭ spre Praga, unde ajunse la 17 Fevruarie (1597), fiind primit și tratat cu mare fală și cinste în tótă călătoria sa prin staturile Austrieĭ.

XX.

Îndată ce Michaiŭ-Vodă se întórse în capitala țĕriĭ, asemĕnat cu înțelegerea ce avusese cu Bathori, el chemă pe cĭaușul turcesc ce-l aștepta, primi de față stégul de pace ce-ĭ adresase din partea Sultanuluĭ și-ĭ

dete un rĕspuns mulțumitor, așezând astfel pace cu Turciĭ. Acéstă pace fu cu atât maĭ mult în nevoe a o primi atuncĭ, cu cât aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în țéra Românéscă și că acum Transilvania, ca și împĕrăția, nu se îndemânaŭ a-ĭ sta în ajutor. Acéstă pace nu era decât o încetare de ostilitățĭ și n'avea nicĭ nu caracter definitiv. Astfel, sub umbra acesteĭ păcĭ, Michaiŭ căută a se pregăti pentru răsboiŭ. El se înțelesese cu Bathori ca acesta să dobândiască ajutóre de la împĕrat și cu pregătirile ce va face și el să năvălescă împreună în Turcia, sigur că multe popóre creștine se vor ridica la vederea stindardelor lor. Într'adevĕr Michaiŭ, prin agențiĭ sĕĭ și maĭ cu sémă prin vestea vitejieĭ și a triumfurilor sale, pregătise popórele supuse Turcilor spre a scutura greul și rușinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în tótă Turcia, al căruĭ cap era episcopul de la Târnov, se formase. Sêrbiĭ și Bulgariĭ se făgăduiră luĭ Michaiŭ că, îndată ce va trece Dunărea, se vor ridica cu toțiĭ din tóte părțile, vor tăia tóte garnizónele turcescĭ, îĭ vor da Sofia în mână și-l vor trece Balcanul. Michaiŭ începu cu multă activitate a se găti de óste; el începu a strînge ómenĭ de țéră la óste și a chema în léfă oștirĭ străine, după obiceiul de atuncĭ. Din nenorocire, Ieremia-Vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partisan al Turcilor, nu numaĭ că deschise cale Tătarilor prin țéra sa, dar încă se opuse la trecerea a 6000 Cazacĭ ce venia în slujba luĭ Michaiŭ. Dintr'altă parte, Sigismund Bathori câștigă numaĭ făgăduielĭ marĭ, dar nicĭ banĭ, nicĭ oștirĭ de la împĕrat. Astfel creștiniĭ nu putură fi gata la vreme și

Turciĭ, carĭ nu se amăgiaŭ asupra gândurilor ostile ale luĭ Michaiŭ, descoperiră complotul Bulgarilor, și episcopul de la Târnov, împreună cu mulțĭ alții, fură prinșĭ, chinuițĭ gróznic și tăiațĭ în bucățĭ. Atuncĭ ḑece miĭ Sêrbĭ desperațĭ vor să se scóle; în Iunie trămit solĭ luĭ Michaiŭ-Vodă, numindu-l cap al lor și făgăduindu-ĭ că vor coprinde cetatea Vasița și Cladova și că nu vor cruța nicĭ sângele,nicĭ viéța lor pentru dînsul și pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilătorĭ. Michaiŭ-Vodă le rĕspunse să maĭ aștepte cât-va, până să vină o ocasie maĭ priinciósă, care să înlesnéscă maĭ mult isbutirea uneĭ așa de primejdióse întreprinderĭ. Deși acest plan de isbire asupra Turcilor se nimicnici de o cam dată, Michaiŭ însă îșĭ urmă pregătirile sale. La începutul luĭ Iulie 1597 el făcu căutare armieĭ sale, care era de 15,000 ómenĭ și dete de fie-care ostaș câte cincĭ talere. El maĭ aștepta încă câțĭ-va bunĭ ostașĭ silesienĭ, trămișĭ în ajutor de împĕrat ; tot în acea lună Henric Lesota, un ofițer al împĕratuluĭ, sosi în Târgoviște ca să plătéscă, în numele stăpânuluĭ sĕŭ, léfă pe tótă luna, la patru miĭ aleșĭ călărețĭ d'aĭ luĭ Michaiŭ-Vodă.

XXI.

Vĕḑênd greutățile ce întîmpina din partea aliaților sĕĭ ca să facă o expediție puternică și seriósă împotriva Turcilor, Michaiŭ-Vodă se încredință că nu va isbuti nimic în contră-le, câtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dînșiĭ; fără a maĭ năzui la ajutóre străine, care, când nu vin, când tre-

buie a le cumpăra cu jertfe scumpe, după cum i se întîmplase cu Bathori, el se încredință că o nație, spre a câștiga și a-șĭ păstra independința, trebuie s'o pună sub ocrotirea puteriĭ sale iar nu a străinuluĭ, orĭ cât de blând și dulce acesta s'ar arăta. El căută dar care sunt elementele de putere ale patrieĭ luĭ și nicĭ nu-ĭ fu cu anevoie a le găsi.

Potopul de națiĭ barbare și furtunele vécurilor ce trecuse peste pămîntul vecheĭ Daciĭ de la desbarcarea luĭ de Romanĭ, nu-l putură deșerta de aceștĭ locuitorĭ carĭ prinsese rădăcină puternică și adânc înfiptă aci. Româniĭ se păstrară dar, în tótă întinderea Dacieĭ, cu limba, cu obiceiurile străbune, cu caracterul lor național, fără a se împestrița cu alte némurĭ străine; în Valachia și Moldova rĕmaseră locuitoriĭ în cea maĭ mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea se așezară, în puțin numĕr, Sĕcuĭ, Sașĭ și Ungurĭ, precum și Sêrbĭ în Banat, dar în tóte locurile, maioritatea era Românĭ. Timpul viforos al véculuĭ de mijloc împărțise pămîntul românesc în treĭ țĕrĭ: Transilvania cu Banatul, Moldova și țéra Românéscă; dar în inimile tuturor Românilor rămase neștérsă tradiția unuĭ traiŭ comun și dorința d'a-l înființa din noŭ. În acele timpurĭ grele ale năvălireĭ barbarilor, în douĕ rândurĭ țéra Românéscă și Moldova se pustiiră, locuitoriĭ trăgêndu-se la munte și în Ardél, de unde, când barbariĭ deșertară locurile, eĭ se reîntórseră sub domniĭ lor, la vechele lor vetre. Dar multă vreme înca, până la 1467, domniĭ țĕriĭ Românescĭ păstrară stăpânire peste ducatele Omlașuluĭ, Făgărașuluĭ și Radna în Transilvania, precum și domnul

Moldoveĭ stăpâni maĭ multă vreme ducatul Maramureşuluĭ. Întîmplările ţinuse aceste ţĕrĭ, Transilvania, ţéra Românéscă şi Moldova, singure, isolate, libere, între împĕrăţia Turcéscă, Ungaria şi Polonia, cari tóte ameninţaŭ cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca orĭ-care din voevoḑiĭ acestor treĭ ţĕrĭ se simţea în putere, să caute a le uni într'un singur stat şi astfel a reîntemeia vechiul regat al Dacieĭ. Dacă vedem acéstă ideie intrând adesea în capul domnilor ungurescĭ din Ardél, cu atât maĭ mult ea trebuia să între în capul acelor marĭ voevoḑĭ românĭ cari se inspirară de simţemîntul naţional al Românilor. Naţionalitatea, deşi nu avea atuncĭ acel caracter reflectiv şi idealĭ ce a dobândit în ḑilele nostre, dar era mult maĭ întinsă şi maĭ puternică, ca simţemînt. Toţĭ istoriciĭ véculuĭ de mijloc se miră de puterea cu care Româniĭ îşĭ păstréză obiceĭele romane şi simţemintele lor naţionale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dînşiĭ. «Ţin eĭ de ocară, — ḑice Tomasí, «autor contimpuran cu Michaiŭ-Vodă, — numirea de «Valach, nevoind a fi chemaţĭ altfel decât Românĭ şi «glorificându-se că se trag din Romanĭ.»

Mircea cel bĕtrân fu cel d'întâĭ domn român care se luptă pentru unitatea naţională. Voi să cuprindă Transilvania şi aţâţă un răsboiŭ cu Sigismund, regele Ungarieĭ, carele dete pas Turcilor a se amesteca şi a sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al luĭ Baiazid. Apoĭ Mircea îşĭ întórse armele asupra acestuĭa şi, după ce coprinse Moldova şi o răpi de la Iuga-Vodă, reclamă moştenirea împĕrăţieĭ româno-bulgare

de la Turcĭ şi-şĭ întinse stăpânirea până la Balcanĭ.* Dar isprava acestor silinţĭ ale mareluĭ Mircea fură până în urmă întemeerea suzeranităţiĭ turcescĭ asupra ţěriĭ.

Stefan cel-mare al Moldoveĭ călcă pe pasurile luĭ, coprinse ţéra Românéscă pe care n'o putu ţine şi trase prin acésta asupră-şĭ furia Turcilor. Apoĭ el dobândesce în proprietate de la învinsul sěŭ de la Pétra, vestitul rege român al Ungarieĭ, Mateiŭ Corvin, cetatea de Baltă şi Ciceiul din Transivania. Acest dar maĭ târḑiŭ silesce pe un urmaş din osul luĭ, pe Petru Rareş, a se amesteca în trebile Transilvanieĭ şi a voi să cuprindă acéstă ţéră; dar cade şi el jertfă acestor ambiţiĭ naţionale. Cu cât însă acéstă idee dobândea martirĭ maĭ marĭ, cu cât ea costa maĭ mult pe Românĭ, cu atâta, după caracterul lor stăruitor, ţineaŭ eĭ maĭ mult la dînsa. În ḑilele luĭ Despot-Vodă (1572) din Moldova, ale acestuĭ svânturatic de geniŭ, se ḑicea în popor că treĭ îngerĭ se arătase domnuluĭ în vis, în diminéţa Crăciunuluĭ, cu coróne de aur, proorocind că el va stăpâni curând peste Moldova, ţéra Românéscă şi Transilvania. Marea idee a *Unităţiĭ naţionale* era dar pe acele vremĭ un simţemînt popular; în ochiĭ poporuluĭ, ea era aceea ce este şi astăḑĭ, adică un drept şi o datorie, singurul mijloc d'a se mântui de sub stăpânirea străinilor, d'a intra în întregimea drepturi-

* Ca dovadă vom cita titlul ce pórtă Mircea-Vodă în documentele rěmase de la dînsul, în care el se ḑice: «*Domn al amânduror laturilor Dunării, până în marea Négră, Voivod al Ungro-Valachieĭ, duce al Amlaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ, şi al cetăţiĭ Drestiorul* (Silistra) *stăpânitor*.

lor sale şi d'a le păstra nevătămate de bântuirea duşmanilor. Spre a o realisa, ce trebuia óre? O sabie românéscă puternică. Românii acum gasise acésta. In capul ţěreĭ Românescĭ sta un domn român, tîněr, îndrăsneţ, ambiţios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejescĭ, vestit şi meşter în răsbóie; el se inspiră de simţemîntul naţieĭ, se aprinse de acéstă idee a regenerăriĭ naţionale şi, cu puternica luĭ voinţă, hotărî a nu pregeta până la mórte întru indeplinirea eĭ. Împrejurările politice iĭ fură favoritóre şi deschiseră un câmp întins ambiţieĭ luĭ celeĭ marĭ.

XXII.

Machinaţiile şi intrigele de atâta vreme pregătite de curtea Austrieĭ, aduseră isprava lor. Sigismund Bathori, povăţuit de duhovnicul sěŭ iesuitul Carilio şi de Silvio Piccolomini, amândoĭ vînduţĭ curţiĭ Austrieĭ, fu tîrît spre Praga, cum scim, unde ajunse în 17 Fevruarie. Acolo, după o primire strălucită, împěratul, în numele regeluĭ Spanieĭ, iĭ dete cordonul *Mieluluĭ de aur*, ce atâta îl dorise; vanitatea acestuĭ prinţ uşor la minte fu fórte măgulită şi-l induplecă a asculta aceea ce-ĭ însuflaŭ partisaniĭ Austrieĭ. În conferinţele ce se deschiseră, Bathori propuse că, de vreme ce neputinţa luĭ fisică nu-l ĭértă a avea moştenitorĭ, el voesce a se lepăda de acum de stăpânirea Transilvanieĭ şi a o da Austrieĭ. Împěratul, învěţat de aĭ sěĭ a fi viclén, se prefăcu maĭ întâĭ a se mira de acéstă propunere şi a n'o primi, dar se îmblândi îndată şi se încheiară cu Bathori aceste condiţiĭ, ca împěratul să-ĭ dea pe viéţă, în schimb

pentru Transilvania, ducatele Oppeln și Ratibor din Silesia; ca să-ĭ dea încă pe tot anul o pensie de 50,000 scuḑĭ de aur, plătițĭ la Veneția, la Roma saŭ la Genua; ca, fiind-că are de gând a se călugări, să urmeze despărțirea între el și soția luĭ, care va păstra titlu de *principesă a Transilvanieĭ;* ca, de va intra în ordinile bisericescĭ, să i se dea un venit în vr'o mănăstire și să mijlocéscă la Papa spre a-l face cardinal; ca, în orĭ-ce vreme și locaș, împĕratul să-ĭ dea titlul de *Pré-strălucit.*

Depărtându-se de Praga, Bathori hotărî cu împĕratul ḑiua în care acesta să trimită ambasadorĭ la dietă ca să priméscă stăpânirea Transilvanieĭ, după care faptă apoĭ, archiducele Maximilian, fratele împĕratuluĭ să fie trămis spre a cârmui țéra. După încheerea acestor capitulărĭ, care se hotărîse a fi ținute secrete, Sigismund Bathori se întórse în Transilvania și îndată convocă staturile la Alba-Iulia pentru 17 Aprilie, unde ceru cheltuelĭ pentru răsboiŭ, care i se și decretară. Dar vorba se rĕspândise de óre-care învoielĭ făcute între Sigismund și împĕratul: și, cu tóte că staturile nu sciaŭ de sigur felul acelor învoielĭ, dar le bănuiaŭ și începură a se plânge cu oțărime că de două orĭ Sigismund, fără învoirea țĕriĭ, se dusese la împăratul. Toțĭ se adunaŭ și-șĭ împărtășaŭ în taĭnă temerile lor, căcĭ nu îndrăzniaŭ a se aduna și a vorbi de față, spăĭmântațĭ fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Ișĭ aduceaŭ aminte suferirile ce țéra pățise de la Nemțĭ în ḑilele luĭ Ferdinand, și nu se îndoiaŭ că, de vor cădea iar sub jugul Austrieĭ, vor păți acum și maĭ rĕŭ. Sigismund însă, nesocotind și dieta și drep-

turile ţĕriĭ, se purta în tóte după placul luĭ, saŭ maĭ bine după cum îĭ şopteaŭ iesuiţiĭ vînduţĭ Austrieĭ ce-l înconjuraŭ. După sfatul luĭ Carilio şi al partisanilor Austrieĭ, el trămise, în 27 Septemvrie, pe Stefau Iojica să asedieze Timişóra, dar din pricina ploilor acesta fu silit a lăsa cetatea în 27 Noemvrie şí a se întórce în Ardél.

XXIII.

Cătâud însă la caracterul uşurel şi nestatornic al luĭ Sigismund, nimenĭ nu era sigur despre ceea ce va face până la urmă. Aci se arăta că se căiesce de cele încheiate cu împĕratul şi-ĭ declara că de nu se vor împlini făgăduielile de ajutor ce i se făcuse, va strica tóte îndatoririle sale şi va face pace cu Turciĭ, aceea ce speriè atât pe curtea Austrieĭ, în cât îĭ trămise pe dată o solie nouă compusă de episcopul de Agria, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu comitele Sigismund de la Torre, spre a-l linişti şi a-l păstra în aplecarea sa către Austria. Aci se lăsa cu totul de urmà după svaturile vĕtămătóre ale iesuiţilor. Apoĭ, temêndu-se ca unirea celor maĭ însemnaţĭ aĭ ţĕriĭ să nu fie o stavilă neînvinsă planuluĭ sĕŭ d'a închina ţéra Austrieĭ, căuta în mintea luĭ în vecĭ turburată mijlócele d'a împedica acea unire. Spre acest sfârşit scrise într'o ḑi luĭ Gaspar Cornis: «Iată voinţa «mea când voiŭ pleca din Transilvania: tu să nu laşĭ «domnía la nimenĭ altul, ci s'o ieĭ pe séma ta; pentru «aceea te-am făcut cap peste armiile ţĕriĭ.» Într'altă ḑi luă d'o parte pe unchiul sĕŭ Stefan Bocskai şi-ĭ ḑise:

«Te svătuesc, de-ţĭ trebuie domnia Ardéluluĭ, să nu «laşĭ să ţi-o iea óre-care român (dând a înţelege pe «Iojica)». Apoĭ propuse domnia luĭ Iojica chiar.

Stefan Iojica, cancelarul Transilvanieĭ, era Român. Meritul sĕŭ singur îl ridicase din pulbere, la cea maĭ însemnată slujbă a ţĕriĭ. D'abia intrase în vârsta bărbătéscă şi era împodobit cu multă învĕţătură, cu o minte cultivată, sănătósă, iscusită, voĭósă, ambiţiósă de mărime, de putere şi de fapte marĭ şi lăudate. El dobândise atâta influenţă asupra tînĕruluĭ şi fără de experienţă prinţ, încât se putea ḑice într'adevĕr că el era adevĕratul stăpân al ţĕriĭ. Învĕţătura şi limbuţia luĭ îl făceaŭ de unia farmeculĭ şi dragostea tutulor. El ajunse într'o posiţie aşa de înaltă, încât ceĭ maĭ marĭ domnĭ aĭ Transilvanieĭ priviaŭ ca o mare fericire d'a merita, cu multă închinăciune şi jertfire, favórea şi creditul sĕŭ. Ast-fel Sigismund puse în rivalitate pe câte treĭ aceştĭ bărbaţĭ puternicĭ şi aruncă între dînşiĭ semințele de discordie şi de vrăjmăşie. Obicĭnuit de demult a semĕna vrajbă între curtesaniĭ sĕĭ, în acest minut încă maĭ mult el nu se credea în siguranţă, decât vĕḑênd pe toţĭ ceĭ-l-alţĭ că nu se încred uniĭ într'alţiĭ. Dar Iojica priveghia cu luare aminte la tóte gândurile prinţuluĭ. Îl încuragia în hotărîrea d'a părăsi tronul, dar îĭ ḑicea să nu-l lase pe mâna Nemţilor, ci a i-l da luĭ. El îndrăzni în public a se arăta ca un candidat la tron şi a căuta să dobândiască voturile poporuluĭ. El îĭ ḑicea saŭ punea pe prieteniĭ sĕĭ să-ĭ ḑică că curagiul şi cinstea luĭ îĭ făcuse a merita acest post înalt la întîmplarea abdicaţieĭ luĭ Sigismund. Îndrăsnéla şi influinţa ce avea în ţéră nimicnicise speranţele com-

peţitorilor sěĭ. Bathori, într'un moment de căinţă, încheè cu dînsul o învoială asemenea celeĭ ce încheiase la 1594 cu Baltazar Bathori.

El pornesce la Pórtă un sol secret ca să céră să se trămită, după obiceiŭ, luĭ Iojica întărirea de domn al Transilvanieĭ prin stég şi buzdugan. După aceia, ca să isbăndéscă maĭ sigur, Iojica prin înţelegere cu Sigismund scrise la vice-craiul din Casovia, ca nicĭ el nicĭ cesarul să nu se grăbéscă d'a intra saŭ d'a trămite comisarĭ în Transilvania, căcĭ nu s'a hotărît până acum nimic despre eşirea prinţuluĭ Sigismund din principat şi staturile ţěreĭ nu vor ca Ardélul să cadă în mânĭ străine. Aceste scrisorĭ trămise de Iojica, vice-craiul le expediéză îndată la împěratul, care se hotărî atuncĭ a trămite fără perdere de vreme în Transilvania pe archiducele Maximilian; şi până a se găti acesta de drum, numi treĭ comisarĭ aĭ sěĭ ca să mérgă înainte să îndatoreze pe Sigismund a se ţine de învoiala făcută şi a le preda în mâna lor guvernul ţěriĭ. Comisarĭ numiţĭ eraŭ Stefan Zuchaia, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi şi Bartolomeiŭ Petz consiliar de rěsboiŭ; dar fiind-că Nadazdi îşĭ ceru ĭertăciune a nu primi fiind bolnav, se numi în locu-ĭ Nicolae Istvanfi vice-palatin al Ungarieĭ, autor maĭ pe urmă al lăudateĭ istoriĭ a acelor timpurĭ, care ne fuse mult de folos, şi luĭ îĭ căştigă măgulitórea numire de Titu-Liviŭ al Ungarieĭ.

XXIV.

În vremea acésta Michaiŭ-Vodă, vĕḑênd că Sigismund de temerea Turcilor umbla să-şĭ dea ţéra împĕratuluĭ, că împĕratul însuşĭ desperat de o nouă şi maĭ îngrozitóre revoltă a ţĕranilor, umbla a se împăciui cu Turciĭ, speriaţĭ şi eĭ de revolta ianicerilor, şi puţin după aceia deschidea conferinţe de pace la Weizen, gândi şi el a căuta să închee o pace hotărîtóre cu Turciĭ, pace ce-l va lăsa liber a lucra la planul ce-şĭ închipuise în mintea luĭ. El primi bine pe Hali-Massar-Cĭauş ce veni la dînsul în vara aceluĭ an 1597 din partea Sultanuluĭ, care se spăĭmîntase de pregătirile ce auḑise că face Michaiŭ-Vodă. Pricinile care siliaŭ pe Sultan a face pace eraŭ două: revolta ostaşilor, lipsa şi fómetea. Desele răscóle ale ianicerilor la Constantinopole opriră pe Turcĭ d'a întreprinde ceva insemnat în acest an (1597). Solul aduse domnuluĭ din partea sultanuluĭ scrisorĭ şi felurĭ de făgăduielĭ cam jălitóre, unde cu vorbe dulcĭ i se arăta că Sultanul nu a vrut a-ĭ porunci, ci l'a rugat şi-l rógă d'a se face prieten al sĕŭ; că-ĭ făgăduesce cum-că Tătariĭ nu vor maĭ încerca a trece prin ţéra Românéscă, numaĭ Michaiŭ să se unéscă cu Turciĭ împotriva creştinilor, sigur fiind că, de vor fi comandaţĭ de un general vitéz ca dînsul, Turciĭ vor fi nebiruiţĭ. Michaiŭ-Vodă rĕspunse că primesce pacea şi prieteşugul cu Turciĭ, dar nicĭ o dată nu se va lupta cu dînşiĭ împotriva creştinilor; că tot ce póte făgădui éste d'a sta neutru. Sultanul fu fórte vesel şi de

acéstă ispravă, la care nu se aștepta, și îndată, după povața luĭ Ibraim-Pașa vizirul, se grăbi a trămite o ambasadă maĭ strălucită decât cele trecute.

Țĕraniĭ din Austria, împilațĭ prin trecerea necurmată a oștilor și aruncațĭ în desperație de garnizónele, care, sub pretext că nu li se plătesce și că li se mănâncă lefile de capĭ, jăfuiaŭ în tóte părțile, se ridicaseră încă din celalalt an și se revoltară cu totul în acesta (1597), puind în capul lor pe unul dintr'înșiĭ, numit George Bruner. Eĭ se plângeaŭ între altele că, fiind împovărațĭ de birurĭ și redușĭ în robie de nobleță, nu maĭ eraŭ în stare a suferi aceste jafurĭ și că eĭ nu puteaŭ nicĭ să muncéscă nicĭ să semene pămînturile, de vreme ce-ĭ lua mereŭ de la munca lor; că după ce da stăpânilor a treia parte din productele lor, apoĭ eraŭ și expușĭ la prada soldaților. Eĭ adăogeaŭ însă că nu staŭ împotrivă a plăti dăjdiile pentru răsboiul cu Turciĭ, la care gata sunt să mérgă înșișĭ, însoțind pe stăpâniĭ lor.

Aceste plângerĭ, nefiind ascultate, revolta se destinse ca furia rĕsbunăriĭ multă vreme înăbușită. Oștirea împĕratuluĭ fu silită a lăsa pe Turcĭ d'o parte, spre a îneca cu greŭ și după o luptă fórte lungă, drépta sculare a bieților țĕranĭ.

În 12 August 1597 sosiră în Bucurescĭ doĭ ciaușĭ, soliĭ Sultanuluĭ, aducênd pentru Michaiŭ-Vodă și fiul sĕŭ Pĕtrașcu, atuncĭ în vârstă de 13 anĭ, un firman de domnie pe viéță, în care cerea numaĭ jumătate tributul ce plătia domniĭ maĭ nainte, o lance și un buzdugan, semnele puteriĭ, și alte multe darurĭ de mare preț scóse din hasnaua împĕrătéscă, ḑouĕ-ḑecĭ

caftane țesute cu fir de aur, o sabie cu técă de aur împodobită cu petre scumpe, un surguciŭ lucrat cu mare măiestrie, împodobit cu briliante, rubine și mărgăritare, o corónă de diamante, caĭ împĕrătescĭ cu harșale și frâne aurite și maĭ multe altele.

Michaiŭ primi pe solĭ cu mare cinste, eșind întru întîmpinarea lor cu multă falā și pompă domnéscă, căcĭ «mult îl prindea domnia», ḑice un contimporan. Soliĭ i se închinară și-l salutară cu vorbe dulcĭ și «cu «haĭnele de aur împĕrătescĭ l'aŭ înveșmîntat, cu sabie «strălucită l'aŭ încins și corónă încă ĭ-aŭ dat să pórte.» Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îĭ puse a ședé lângă dînsul, porunci d'a aduce caftane de-ĭ învesmîntă, precum și alte darurĭ multe le făcu; apoĭ, ospĕtându-ĭ frumos și dăruindu-ĭ, îĭ trimise înapoĭ.

Cu încheerea acesteĭ păcĭ cu Turcul. închee și Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Michaiŭ-Vodă și plecă la Constantinopole. El petrecuse câtă-va vreme în țéra Românéscă, chemat fiind a îngriji de învĕțătura luĭ Pĕtrașcu, feciorul cel mare al luĭ Michaiŭ. În ḑiua de St. Petre, anul 1597, acest învĕțat bărbat dete scolaruluĭ sĕŭ un compliment în versurĭ care s'a păstrat.

În prefața scrieriĭ sale, ce o tipări la Gœrlitz în anul 1599, încă trăind Michaiŭ-Vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dînsul în latinesce de pe un original românesc, scris de un logofĕt al domnuluĭ în luna luĭ Iulie 1597 și aprobat de dînsul chiar. Acest original românesc încă nu s'a putut găsi.*

* Scrierea luĭ *Walther* despre Michaiŭ-Vitézul s'a retipărit cu traducere românéscă, în *Tesaurul de monumente istorice*

XXV.

Sigur acum că nu va fi supěrat de Turcĭ, Michaiŭ se dete cu totul întru înființarea planuluĭ sěŭ, în vreme ce în Transilvania, prin ințelegere cu Iojica, lucra spre a opri pe Nemțĭ d'a apuca acea țéră, ci a o lua în stăpânire saŭ el saŭ prietenul luĭ, Iojica, iar agențiĭ sěĭ în Moldova pregătiaŭ spiritele în favórea sa. El vru încă atuncĭ, maĭ nainte de tóte, a coprinde Moldova și a-șĭ rěsbuna asupra luĭ Ieremia Movilă și asupra Polonilor. Într'adevěr Poloniĭ de mult timp, nu maĭ ascundeaŭ vrăjmășia lor către Michaiŭ-Vodă; eĭ mereŭ lucra a-l strica când cu împěratul, când cu Sultanul. Eĭ propuseră în maĭ multe rândurĭ Papeĭ și împěratuluĭ că se vor învoi a da ajutor împotriva Turcilor, de-ĭ vor lăsa a goni pe Michaiŭ și a lua stăpânirea acestor două țěrĭ romàne; și. vědènd că propunerile lor nu eraŭ primite, eĭ se adresară cu asemenea cererĭ la Pórtă (sept. 1597), făgăduind că vor da tributul obicĭnuit acestor țěrĭ și ajutor în contra creștinilor. Ieremia Vodă, creatură a Polonilor, îșĭ desvělise vrăjmășia către Michaiŭ, cum am vědut, în maĭ multe rândurĭ și domnia luĭ era o primejdie mare pentru țéra Românéscă. Moldoveniĭ, carĭ învěțase a cunósce pe Movilă și uraŭ domnia luĭ asupritóre și jugul tot d'a-una greŭ pentru Moldovenĭ al influințeĭ Polonilor, se înveseliră cu inima când le veni veste și făgăduielĭ de

pentru România, adunate și publicate de *A. Papiu Ilarianu.* Tom. I. p. 1—74. Bucurescĭ, 1862. *Nota editoruluĭ.*

la Michaiŭ-Vodă, pe care-l slăviaŭ ca pe un vitéz și-l cinstiaŭ ca pe un eroŭ român, de la care așteptaŭ toţĭ mântuirea naţieĭ întregĭ; sub stégurile luĭ Michaiŭ mulţĭ dintr'înșiĭ alergară spre a se lupta. Eĭ primiră bucuros a-șĭ uni ţéra cu ţéra Românéscă, sub un așa mare domn, care le aducea aminte pe Stefan-Vodă, a căruĭ pomenire neștérsă era din inima lor. Michaiŭ-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecărĭ ale Moldovenilor, începu a se pregăti în acea iérnă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598), și însciinţă pe prinţul Transilvanieĭ că Moldoveniĭ îl doresc de stăpânitor, ca să-ĭ stea și el într'ajutor spre a goni pe Ieremia Movilă și a-șĭ isbândi asupra Polonilor.

XXVI.

Dar Sigismund Bathori acum căḑuse iarășĭ sub influinţa nemţéscă și, uĭtând făgăduelele și legăturile de curênd făcute cu Iojica, se hotărî a se ţine maĭ bine de cele încheiate cu împĕratul; și, aflând de sosirea comisarilor împĕratuluĭ, convocă, la începutul luĭ aprilie, dieta la Alba-Iulia; și, ascunḑênd cu mare îngrijíre planurile sale, se prefăcu că cere banĭ pentru urmarea răsboiuluĭ împotriva Turcilor.

Era atuncĭ în Transilvania lângă prinţul Bathori un nunciŭ al Papeĭ, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare prieteșug și ast-fel aflase tóte planurile sale. Dar ambiţios și prieten mincinos, călugărul, care nu-șĭ îndrepta căile decât spre mijlócele cele maĭ sigure d'a dobândi favórea Papeĭ, socoti că pentru acésta va ajunge maĭ lesne scopul

sĕŭ prin împĕrat decât prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteşugul şi încrederea luĭ Iojica si, eşind la Turda înaintea comisarilor împĕrătescĭ, le spuse că Iojica umblă prin tóte mijlócele a dobândi tronul şi că nu lasă pe Nemţĭ a stăpâni ţéra; că el prin influinţa şi făgăduelile luĭ a tras în parte-şĭ mulţĭ din deputaţiĭ dieteĭ şi că, prin îndemnurile luĭ, dieta nu voesce a recunósce de bune învoelile făcute între Sigismund şi cesarul, fără scirea eĭ. Trămişiĭ, auḑind acestea, îşĭ urmară drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund îĭ priimi cu cinste şi le dete bună făgăduială că-şĭ va ţine cuvîntul către împĕrat. În conferinţa ce avu Sigismund cu comisariĭ, faţă fiind şi Bocskai, se chibzuiră despre mijlócele d'a sili pe deputaţiĭ îndărătnicĭ a primi învoirea făcută; hotărî a dobândi de la dînşiĭ prin spaĭmă aceea ce nu credeaŭ că pot dobâni cu voe. Se învoiră dar a isbi o lovitură puternică, jertfind vre unul din ceĭ maĭ puternicĭ magnaţĭ spre a îngrozi pe ceĭlalţĭ. Inima duşmană dė ungur se dete pe faţă prin acéstă alegere. Sigismund luă cuvîntul şi arătă că Iojica este acela care merită pedépsa.

Inima luĭ Iojica se umpluse de grijă când vĕḑu sosirea fără veste a comisarilor împĕratuluĭ, de la care nicĭ un bine nu putea aştepta.

A doua ḑi dis-de diminéţă, plin de acel neastâmpĕr, presimţire a uneĭ nenorocirĭ ce ne ameninţă, Iojica, saŭ spre a se linişti şi a se gândi la scăparea sa, saŭ spre a se chibzui despre trebile ce eraŭ să să se trateze în dietă, încălecă pe un cal ce-ĭ dăruise de curând Sigismund şi vru să iasă din oraş, în-

soţit numaĭ de vr'o câte-va din slugile sale. Pe când trecea pe pórta Sf. George, calul sĕŭ, împedecându-se de podul ce era stricat, cădu astfel încât p'aci era să sfărâme capuľ luĭ Iojica. Dar acesta neînspăimântânduse, se urcă îndată pe el şi înaintă cât-va în câmpie; apoĭ acelaşĭ neastâmpĕr îl întórse în oraş.

Dar până a nu sosi el, Sigismund, în vreme ce staturile după obiceiŭ mergeaŭ în biserica cea mare spre a ţine şedinţa lor, le trămite poruncă d'a se aduna la palat. Deputaţiĭ ascultă de porunca prinţuluĭ şi, fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea acésta, Iojica sosind, intră şi el cu dînşiĭ. Dar îndată vĕdu că eşirea li se închide de pretorienĭ. Atuncĭ intrară în sală comisariĭ împĕratuluĭ, carĭ, arătând adunăriĭ cărţile de împuternicire ce aveaŭ de la împĕrat, expuseră prin graiŭ misiunea lor, dicênd că aŭ venit ca să pună în lucrare tractatul încheiat de Sigismund cu împĕratul şi că acum rĕmâne ca staturile să întăréscă prin jurămînt acéstă învoire. Sigismund intră şi el atuncĭ în sala adunăriĭ şi mărturisi că a făcut cu împĕratul schimbul Transilvanieĭ pentru ducatele Ratibor şi Oppeln, pentru aceea poruncesce staturilor ca să asculte, căcĭ de nu, are la pórtă lictorĭ ca să pedepséscă neascultarea lor.

XXVII.

Îndată ce prinţul sfârşi cuvîntul sĕŭ, comisariĭ împĕrătescĭ scóseră scrisorile trămise de Iojica la vicecraiul de la Casovia, de care am pomenit înapoĭ şi le arătară adunăriĭ, dicênd că e de tânguit ca între

magnaţiĭ Transilvanieĭ să se afle unul care să îndrăsnéscă, prin machinaţiile sale turburătóre, a ruina alianţa şi învoelile încheiate de atâta vreme între cesarul şi Sigismund.

«Audind acestea, Bathori vru să depărteze d'asu-«pră-ĭ bănuiala de nestatornicie şi, cu o mârşavă vi-«clenie, descărcă tótă vina pe Iojica, dicênd că aceste «scrisorĭ nu sunt prin scirea luĭ, că Iojica este au-«torul acestor machinaţiĭ şi acesteĭ conspiraţiĭ as-«cunse, duşman cesaruluĭ şi al republiceĭ; că are «comunicaţiĭ secrete cu Michaiŭ-Vodă şi că el nu póte «suferi ca o asemenea crimă să rĕmână nepedepsită. «Apoĭ porunci luĭ Stefan Bocskai de a arestui chiar «în adunare pe bietul Iojica, ce rĕmăsese înmărmurit «vĕdênd şi audind o asemenea neruşinată trădare. «El fu dat în paza luĭ Stefan Lazăr, cel d'întâĭ căpi-«tan al pedestraşilor palatuluĭ, care-l puse în fére şi-l «duse în temniţă. Căderea unuĭ aşa însemnat om «favorit până atuncĭ al prinţuluĭ şi judecata sa fără «marturĭ produseră efectul care se aştepta de unel-«titorĭ. Spaĭma intră în inima tuturor, încât priviră în-«mărmuriţĭ şi în tăcere acéstă scenă. Spre a însufla «şi maĭ mare gróza în inimile deputaţilor, Sigismund «puse de arestă un ostaş ce se deosebise fórte mult «atât în răsboiŭ cât şi în pace, anume Thoma, sub «pricinuire că i s'a spus de nisce pârîtorĭ cum-că el «ar fi vorbit óre-ce despre impilarea libertăţiĭ; apoĭ «spre nópte fără judecată puse de-l spânzură în «vilég.»

«Tóte aceste fără-de-legĭ, dice istoricul ungur Beth-«len, însuflară tuturor o mare durere şi se văĭtaŭ în-

«cet, dicênd că, după vechiul decret al strămoșilor «lor și după legile pariei, nu se cădea ca nisce ómenĭ «liberĭ să fie pedepsițĭ astfel de pe caprițul unuĭ om, «cu spânzurătóre și cu tăiere de cap, fără pricină și «fără să li se lase un minut ca să cunóscă învi-«novățirea ce li se aduce; că, dacă e un lucru gro-«zav și criminal d'a omorî pentru orĭ-ce pricină pe «un om care n'a fost cercetat și învinovățit nicĭ «osândit, era tot asemenea nedrept a-l arunca în tem-«niță. Dar aceste plângerĭ zadarnice eraŭ: nimenĭ nu «îndrăznea a vorbi în public pentru legile patrieĭ, «sciind fórte bine că îndată ce o vorbă liberă va eși «din gura cuĭva, vor trimite lanțurĭ, securĭ, lictorĭ și «călăĭ ca să-l omóre.»

XXVIII.

Sigismund publică atuncĭ un decret prin care îndatora pe tot proprietarul de un domen dăruit de stăpânire saŭ cumpĕrat, cum și pe tot proprietarul de un oficiŭ municipal, a jura credință luĭ Rudolf împĕratul și craiul Ungarieĭ, adăogând că cel ce nu va primi acésta se va privi ca unul ce a băgat sabie și foc în țéră și va fi pedepsit cu mórte și confiscație. Acest ameninţător decret fu primit de toțĭ într'o adâncă și tristă tăcere; nimenĭ nu murmură, nimenĭ nu arătă că se învoesce.

În sfârșit deputațiĭ îndrăsniră a face o încercare sfiéță. Eĭ trămiseră la Sigismund pe Francisc Theke, unul din ceĭ maĭ însemnațĭ nobilĭ, spre a-l ruga în numele tuturor, d'a nu părăsi țéra într'un asemenea minut,

d'a cumpăni cu minte cóptă hotărîrea ce va lua; d'a nu se lăsa în asemenea însemnate lucrurĭ a fi povăţuit de capriciŭ, ci de judecată; că, dacă în orĭ-ce lucru semeţia şi graba sunt rele, ele sunt maĭ primejdióse decât tot-d'auna atuncĭ când se amestecă cu primejdia patrieĭ; că, de i s'a urât atât cu naţiunea şi poporul în cât voiesce, fără ca nimenĭ să ĭ-o céră, să-şĭ lase dregătoria sa, cel puţin să lase nevĕtămată şi curată libertatea de care tot-d'auna ţéra s'a bucurat, d'a-şĭ alege prinţ, şi să păstreze neclintite drepturile ţĕreĭ de la St. Andreiŭ, regele Ungarieĭ, pe care aŭ jurat el cu toţĭ ceĭlalţĭ prinţĭ şi nobilĭ a le păzi. Bathori respunse necăjit la acéstă solie «că el nu vrea «să umble de pe placul altora, ci de pe al sĕŭ.» Ducênd Francisc Theke acest rĕspuns la deputaţĭ, aceştia desperaţĭ şi îngroziţĭ de ceea ce păţise Iojica, nu maĭ îndrăsniră a sta împotrivă şi, plecându-se împrejurărilor, se hotărîră a asculta nedrépta poruncă a prinţuluĭ şi a consuma ast-fel prin învoirea lor mişelésca trădare de ţéră a luĭ Bathori. Senatoriĭ maĭ întâiŭ, apoĭ ceĭ marĭ şi ceĭlalţĭ deputaţĭ aĭ staturilor făcură jurămînt luĭ Rudolf maĭ mult din buză de cât din inimă.

După aceea comisariĭ împĕratuluĭ, în numele luĭ, jurară paza drepturilor Transilvanieĭ. Exemplare ale jurămintelor şi copia învoireĭ între Sigismund şi cesarul s'aŭ pus în păstrare la Sibiŭ şi un exemplar din jurămîntul Transilvanilor se trămise împăratuluĭ. Intr'acest chip Ardélul fu trădat Austrieĭ.

XXIX

Magnații și nobiliĭ căutară atuncĭ să capete o rĕsplată a lașitățeĭ lor. Eĭ trămiseră la Sigismund pe Francisc Theke și pe Albert Lüveg, jude din Sibiŭ, ca să-l róge să scótă din temniță pe Iojica, un om așa de însemnat și care se rudia cu cele maĭ d'întâiŭ familiĭ, chiar și cu a prințuluĭ; că, de a făcut vre o crimă, să fie judecat în calea legiĭ; și că Sigismund nu se cade să nesocotéscă așa pe față libertatea nobililor, adăogind că eĭ staŭ gata a chiezășui pentru Iojica. La acestea Sigismund rĕspunse că acum Iojica e în puterea comisarilor împĕrătescĭ, cărora le-a dat țéra și puterea d'a face dreptate.

Chiar în nóptea aceea târḑiŭ Christofor Keresztur[i] porunci să scótă pe Iojica din casa unde era arestat. Acesta, urcându-se în trăsură, față cu Eustație Guylasi, ḑise : «*Iată prețul prietenieĭ regilor!*» Atuncĭ Keresztur[i] îl dete în mâna luĭ Bartholomeŭ Petz, care se întorcea la împĕratul. Acesta-l duse la închisóre în Szathmar. Tótă averea luĭ Iojica fu confiscată. Se găsiră la dînsul nisce cupe de argint, pe care Iojica pusese să sape aceste cuvinte, presimțire a sórteĭ ce-aștepta: «*Tu nu maĭ înălțat atât, Dumneḑeul meŭ,*
«*de-cât ca să mĕ facĭ să cad de maĭ sus!*»

XXX.

Predarea Ardéluluĭ de Sigismund în mâna Austrieĭ fu peste voĭa, nu numaĭ a locuitorilor din țéră, ci

încă și a acelor ce se aflaŭ expatriațĭ. Scim că între aceștia era și cardinalul Andreiŭ Bathori care petrecea în Polonia. El se credea firesce chiemat a moșteni tronul după Sigismund și află cu părere de rĕŭ că acesta, după ce l'a prigonit, l'a isgonit din țéră și i-a răpit averea, acum-i răpesce și sperarea ce avea d'a se urca într'o ḑi pe tronul Ardéluluĭ. El scrise o scrisóre luĭ Sigismund, care firesce avu puțin efect; apoĭ îndrăsni să intre în Ardél ca să facă vre-o mișcare; dar, găsind pe nemțĭ întemeiațĭ, se vĕḑu silit a eși îndată; alergă în grabă la regele Polonieĭ și, sciind că împĕratul nemțesc era să dea Ardélul în stăpànirea archiduceluĭ Maximilian, ce păstra încă titlul de rege al Polonieĭ, se sili cu acéstă cât putu spre a întărîta pe craiul Polonieĭ asupra împĕratuluĭ și a frateluĭ luĭ. «Nu e destul, îĭ ḑise el, pentru casa Aus-«trieĭ, care crede că tot îĭ este iertat, d'a călca tóte «tractatele și d'a vrea să usurpeze tóte corónele; ea «întrebuințéză astăḑĭ nu puterea, ci șiretenia și în-«șelătoria cea maĭ meșteșugită spre a despuia nisce «prințĭ vecinĭ aliațĭ aĭ Polonieĭ. Ambiția eĭ e pricina «că astă-ḑĭ tótă Ungaria geme sub jugul păgânilor; «acolo va ajunge și Transilvania, de nu se va grăbi «a lua armele spre a înfrâna dorințele ambițióse ale «uneĭ familiĭ a căreĭ lăcomie n'are marginĭ.»

Nunciul Papeĭ, ce se afla atuncĭ la curtea Vieneĭ, aflând de proiectele cardinaluluĭ, povățui pe curtea Austrieĭ ca archiducele Maximilian să lepede titlul ce încă purta de *Rege al Polonieĭ*, ca prin acéstă satisfacție dată Polonilor să-ĭ îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori să facă turburărĭ în Ungaria. Dar cra-

iul Poloniei nu sta atuncĭ a sprijini pretenţiile cardinaluluĭ Andreiŭ. El se gătia pentru nesocotita şi nenorocita expediţie ce făcu în anul acela în Suedia. E sciut că, moştenind după mórtea tatăluĭ sĕŭ crăia Suedieĭ, el nemulţumise poporul acesteĭ ţĕrĭ, voind, de pe sfaturile cele rele ale iesuiţilor, să siléscă pe acest popor protestant a primi legea catolică. Téra atuncĭ se rĕsculă, puind în capul guvernuluĭ pe Carol, ducele de Sudermania, unchiul craiuluĭ Sigismund.

XXXI.

Până a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trămise cu o ambasadă solemnă pe Sarmasagi la Mihaiŭ-Vodă în ţéra Românéscă, despre care aflase că s'a turburat fórte primind vestea abdicăriĭ sale în favórea împĕratuluĭ. El iĭ trămise scrisorĭ în care iĭ scria că ar fi vrut să-ĭ trămită pe Bocskai; dar fiindcă comisariĭ cesaruluĭ sunt acolea, el are trebuinţă de dînsul, şi pentru aceea iĭ trămite în loc pe Sarmasagi, ca pe cel maĭ credincios al caseĭ sale pe care l'ar fi putut trămite, şi că doresce ca Michaiŭ să aĭbă tótă încrederea într'însul. Afară din aceste scrisorĭ prin ḑisul deputat făcu cunoscut luĭ Michaiŭ-Vodă că el nu voiesce a lăsa Transilvania fără sperare de a se maĭ întórce, dar că crede că presenţa sa póte să aţâţe pe prinţiĭ creştinĭ a lua armele în contra Turcilor, toţĭ împreună şi de odată; că crede iar că, fiind de faţă, mult maĭ bine va putea înlesni tóte pregătirile de banĭ şi armiĭ şi câte trebue la răsboiŭ, decât lucrând prin deputaţĭ; iar daca nu va isbuti a aţiţa, a

împinge, a armă pe creştinĭ în contra Turcilor, precum doresce, va lucra atuncĭ a aşeza o pace generală între toţĭ creştiniĭ şi barbariĭ, pace care, după asigurarea luĭ, va copriude şi ţéra Românéscă. Tot atuncĭ el rĕspunse la cererea ce Michaiŭ-Vodă iĭ făcuse maĭ nainte d'a-l ajuta spre a coprinde Moldova şi-ĭ spuse prin Sarmasagi că-l povăţuesce să stea liniştit, căcĭ atât Papa cât şi împĕratul sunt hotărîţĭ a opri orĭ ce răsboiŭ între Muntenĭ, Moldovenĭ şi Polonĭ, intrând la nevoe în mijloc spre a-ĭ împăcĭui.

Ilusiile cu care se hrănea séŭ pe care numaĭ le arăta Bathori eraŭ cu totul copilărescĭ. Depărtat de tron putea el óre să aĭbă maĭ multă influenţă în Europa decât când era pe tron, strălucind de gloria biruinţelor sale? Stavila care oprea legătura creştină d'a isbuti era temerea tuturor stăpânirilor Europeĭ despre ambiţia şi mărirea caseĭ austriace. Popórele Europeĭ nu voiaŭ să-şĭ verse sângele, baniĭ şi sudórea lor pentru un răsboiŭ al căruĭ câştig era să fie pentru Austria. De atuncĭ existenţa Turcieĭ se privea ca necesară ecuilibruluĭ european, ca o stavilă naturală ambiţieĭ Austrieĭ, precum acéstă era o stavilă ambiţieĭ Turcieĭ. Iată pricina pentru care Polonia, Francia şi Englitera, nu numaĭ că nu voiră a intra în legătură în contra Turcilor, ba încă ajutară pe aceştia, căutând a le dobândi pacea, când iĭ vĕḑu căḑuţĭ în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania şi abdicarea prin înşelare a luĭ Bathori, măriră în Europa şi maĭ mult dreptele temerĭ despre nesăţiósa ambiţie a curţiĭ austriace.

XXXII.

Intr'aceea Sigismund se gătea a pleca spre Silesia. El nu luă pe soția luĭ cu dînsul, de care hotărîse a se despărți, ci o lăsă ca să cârmuĭéscă tronul împreună comisariĭ împĕratuluĭ. În 17 Maiŭ, el ajunse la Zaurin, care din neîngrijirea Turcilor, de curênd căḍuse prin apucare fără de vesté, în mâna ósteĭ împĕratuluĭ. Archiducele Matheiŭ veni acolo a-doua-ḍi să întâlnéscă pe Bathori cu un cortegiŭ pompos. După o ședere de treĭ ḍile, în care Nemțiĭ se siliră cât putură să facă pe Bathori a-șĭ petrece vremea prin turnire și alte plăcerĭ, se duseră amêndoĭ la Viena și apoĭ la Breslau și în tóte locurile fură primițĭ cu cea maĭ mare cinste, după poruncile într'adins ale împĕratuluĭ. Pe la sfârșitul luĭ Iunie, Sigismund se duse la Oppeln și Ratibor, unde ambasadoriĭ împĕratuluĭ îl instalară în noul sĕŭ stătuleț. Petrecerea luĭ Bathori în Austria produse un entusiasm pregătit de curte, care țintea a-șĭ acoperi machinațiile cu care îl despuiase de tron. Austriaciĭ urcaŭ până în slava ceruluĭ acéstă lepădare mărinimósă a luĭ Sigismund de un tron întărit prin atâtea isbânḍĭ strălucite. Triumful luĭ Bathori asupra luĭ însușĭ, ḍiceaŭ că este maĭ presus de biruințele ce până atuncĭ străluciseră viéța sa. Tóte artele se întrecură spre a consânțĭ memoria acestuĭ eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav împĕrătesc, din porunca luĭ Rudolf, făcu portretul prințuluĭ și-l împodobi cu figurĭ alegorice privitóre la abdicarea luĭ. Se vedea o ancoră de

care se ţineaŭ treĭ coróne cu acéstă devisă: *Scio cui credidi.* Aceste coróne arătaŭ Transilvania, Moldavia şi Valachia, pe care Bathori le dase împĕratuluĭ, pe aceste douĕ însă numaĭ cu numele; de desubtul portretuluĭ se săpase felurite versurĭ.

În ţĕrile străine maĭ întâĭ nimenĭ nu voi a crede lepădarea luĭ Sigismund de tron. Ómeniĭ ambiţioşĭ se miraŭ cum să-şĭ părăséscă el ast-fel ţéra şi tronul. Toţĭ ceĭ cu minte nu se puteaŭ domiri cum el, domn stăpânitor, să râvnéscă după o pălărie de cardinal. Abdicarea, lor li se părea un amestec de mărinimiè şi de slăbiciune, maĭ mult un capriciŭ decât o faptă cumpănită şi seriósă. Din acésta, se putea lesne bănui că mâne póte acest om uşure, ascultător la alt capriciŭ saŭ la alte insipiraţiĭ contrarie, se va căi şi va lucra cu totul în contra fapteĭ de acum.

XXIII.

Vestea prefacerilor din Transilvania şi ambasada luĭ Sarmasagi turbură fórte pe Michaiŭ-Vodă. Singur, isolat, ţintă a vrăjmăşieĭ Turcilor, Polonilor, carĭ tocmaĭ atuncĭ înnoiră pacea cu Turciĭ, a Tătarilor şi a luĭ Ieremia Movilă, lipsit de banĭ şi mijlóce pentru a ţine o oştire mare în picióre, ca să se apere dinaintea atâtor duşmanĭ puternicĭ, până aci el îşĭ rezimase spatele şi armele de Transilvania. Prin aceea numaĭ că acéstă ţéră pica sub stăpânirea Austrieĭ, Michaiŭ-Vodă cu ţéra, trebui să cadă sub influenţa acesteĭ împĕrăţiĭ chiar şi dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Vala-

chia, lăsând Austrieĭ, drepturile de protecție dobândite de dînsul. Michaiŭ putea tare lesne să nesocotéscă acéstă dare, care n'avea nimic serios în sine, de vreme ce vitejiile sale rupsese tracțatul de la Maiŭ, 1595; dar, putea el óre, aflându-se înconjurat de atâțĭ dușmanĭ, sigur că Turciĭ căutaŭ prilej a reîncepe răsboiul, să se strice acum cu Austria? El vĕḑu că, proiectul sĕŭ asupra Transilvanieĭ se nimicesce, că sperarea sa cea iubită de a coprinde Moldova trebuie amânată de o cam-dată; el începu să crédă că alăturându-se pe lângă împĕrăția Austrieĭ, va puté isbuti a face pe a-césta să înțelégă importanța d'a organisa și d'a întemeia un stat Românesc mare și puternic sub protectoratul eĭ și care să fie sabia și bulevardul eĭ și al creștinătățeĭ despre orient. Credea însă și maĭ mult în sine însușĭ. El nu părăsi proiectele sale, ci amână numaĭ îndeplinirea lor.

Spre a arăta buna-voința sa către împĕratul, se grăbĭ a trămite către comisariĭ împĕrătescĭ în Ardél doĭ solĭ, pe Ilie Cicacĭ sĕcuiul și pe Petre Arménul, ca să le spună că, după plecarea luĭ Sigismund, el nu scie ce să facă și în cine să se rezime, neavênd banĭ de ajuns spre a plăti oștirea trebuinciósă la răsboiŭ; că nesciind ce aŭ de gând să facă cesarul și comisariĭ, a trămis ca să-ĭ întrebe de-ĭ pot înainta banĭ acum, saŭ daca se îndatorêzĭ a plăti maĭ pe urmă baniĭ ce el va lua împrumut, zălojind averea luĭ; că spre a se înțelege de tóte aceste, s'ar fi dus însușĭ la dînșiĭ, dar că n'a putut, fiindcă-șĭ scrântise un umăr la vânătóre, căḑênd de pe cal. Comisariĭ gândiră că cu orĭ-ce preț trebuie a ține în partea Austrieĭ pe acest în-

drăsneț și întreprindĕtor răsboĭnic; și, spre a nu-l supĕra și a nu-l sili să trécă la dușman, îĭ rĕspunseră să aĭbă puțină răbdare și să fie sigur că tóte se vor încheia de pe dorințele sale; că despre tóte acestea, eĭ se vor înțelege prin ómenĭ aleșĭ séŭ înșișĭ vor veni la dînsul; că îndată ce prințul Maximilian, ce se așteptă să vină, va sosi, el nu va uĭta nimic din cele de trebuință spre a-l apăra și a-l întări în puterĭ, ci încă-ĭ va trămite și cinstirĭ marĭ, care vor cresce și înălța mărirea luĭ. Michaiŭ-Vodă așteptă câtă-va vreme, dar vĕḑênd că archiducele Maximilian nu maĭ sosesce, trămise cu o nouă solie pe spătarul Radu și pe logofĕtul Miriște, ca să arate comisarilor că el nu maĭ póte aștepta și le cere un rĕspuns hotărît. Ambiĭ comisarĭ împĕrătescĭ, episcopul de Veitzen și Istvanfi, ținênd svat cu uniĭ din ceĭ maĭ însemnațĭ aĭ Transilvanieĭ și lăsând ómenĭ aleșĭ spre a purta trebile Ardéluluĭ în lipsa lor, plecară înșișĭ spre a veni la Michaiŭ-Vodă în țéra Românéscă, luând cu sine pe Gaspar Corniș și pe Pangratie Sennyei, cunoscuțĭ bine luĭ Michaiŭ din deosebite ambasade ce avură la dînsul. Luând pe la Sibiŭ și Brașov, eĭ trecură munțiĭ pe la Rucăr și ajunseră la Târgoviște peste șépte ḑile după plecarea lor din Alba-Iulia. Aflându-se tot bolnav, Michaiŭ trămise înaintea lor pe fiul sĕŭ Pĕtrașcu cu maĭ mult de treĭ miĭ soldațĭ și-ĭ aduse cu mare cinste în Târgoviște. Conferințele se prelungiră treĭ ḑile și se încheiară cu un tractat în coprinderea următóre:

XXXIV.

«Michaiŭ, Voevodul ţĕreĭ Românescĭ şi svetnicul «Maiestăţiĭ Sale Împĕrătescĭ şi Crăiescĭ etc., din pre«ună cu Eftimie mitropolitul Târgoviştеĭ, vornicul Du«mitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logofĕtul Theo«dor, vistierul Andronake, spătarul Negru, logofĕtul «Mirişte, banul Calotă, svetniciĭ luĭ şi represintanţĭ aĭ «ţĕriĭ Românescĭ, sunt hotărîţĭ să-şĭ unéscă ţéra lor «cu coróna Ungarieĭ. Spre acest sfârşit, înţelegêndu«se cu vrednicul de cinste Stefan Szuhay, episcop de «Veitzen şi prefect al camereĭ unguresсĭ de la Pres«burg şi cu pré strălucitul Nicolae Istvanfi de Kisasz«on-falva, propalatinul regatuluĭ Ungarieĭ şi căpitan «al cetăţiĭ Œdenburg, legaţĭ plenipotenţiarĭ şi comi«sarĭ împĕrătescĭ în Transilvania şi în ţéra Românéscă, încheiat cele următóre :

«1°. Împĕratul se îndatoréză a da léfă la 5000 sol«daţĭ d'aĭ luĭ Michaiŭ; cât pentru alţĭ 5000 călărime «şi pedestrime ce cere Michaiŭ, comisariĭ să se si«léscă a face ca împĕratul saŭ să-ĭ trimită óste, saŭ «să dea léfă pentru ţinerea şi armarea lor, însă vara «léfă întrégă şi iérna pe jumătate. Afară de acésta, «avênd Michaiŭ nevoe absolută de un maĭ mare aju«tor, împĕratul saŭ, în numele luĭ, archiducele Maxi«milian se îndatoréză a-ĭ veni în ajutor cu oştile Ar«déluluĭ şi din alte părţĭ. Asemenea şi Michaiŭ se în«datoréză d'a se sili să respingă mereŭ pe Turcĭ din «partea loculuĭ şi de a merge în ajutorul Transilvanieĭ «şi a părţilor vecine ale Ungarieĭ, când nevoia va «porunci.

«2°. Michaiŭ și fiiul sĕŭ Pĕtrașcu și toțĭ următoriĭ «lor în linie dréptă bărbătéscă să stăpânéscă țéra «Românéscă cu tóte veniturile, drepturile și hotarele «eĭ, ca vasalĭ aĭ imperiuluĭ, fără a plăti vre un alt tri-«but decât să dea în tót anul la împĕrăție un dar de «cinste după voia și alegerea sa.

«Moșiile cumpĕrate de Michaiŭ și fiiul sĕŭ cu baniĭ «lor să fie ale lor și să aĭbă voie d'a face cu dînsele «orĭ ce le va plăcé.

3°. Întîmplându-se ca Michaiŭ și Pĕtrașcu să móră «fără moștenitorĭ, Măria Sa Împĕratul să aĭbă a în-«țări pe domnul ce se va alege prin învoirea obștéscă «a boierilor, staturilor și rândurilor țĕriĭ.

«Măria Sa va da domnuluĭ, orĭ-care va fi. în Un-«garia saŭ în Transilvania, o cetate cu veniturĭ îndes-«tule spre ținerea luĭ.

«4°. Făcĕtoriĭ de rele și desertoriĭ cari din țéra Ro-«mânéscă trec în Transilvania și Ungaria, să se pótă «prinde și aduce înapoĭ.

«5°. Negutătoriĭ din țéra Românéscă vor avé liber «comerciu cu Transilvania, fără însă a vătăma privi-«legiele cetăților slobode din acéstă țéră. În țéra Ro-«mânéscă negoțul va fi liber, plătind taxa hotărîtă.

«6°. Religia și biserica română să fie libere, ocro-«tite și neatinse de nimenĭ.

«7°. Nunciiĭ și ambasadoriĭ ce domnul țĕriĭ va tră-«mite la împĕratul saŭ la ducele Maximilian să aĭbă «îndată audiență și să fie tratațĭ după cum cere cu-«viința.

«Acest tractat s'a încheiat în 9 Iunie 1598, în bi-«serica St. Nicolae din Târgoviște.»

XXXV.

În aceeaşĭ ḑi (la 9 Iunie), înainte de încheierea tractatuluĭ, Michaiŭ-Vodă, în aceiaşĭ biserică a Sântuluĭ Nicolae, depuse jurămîntul de credinţa luĭ Rudolf II şi urmaşilor luĭ, şi după dînsul jură mitropolitul Eftimie şi toţĭ boieriĭ.

Până a nu pleca din ţéra Românéscă, comisariĭ deteră domnuluĭ preţul de 17,500 florinţĭ de Ungaria, pentru pregătirile de răsboiŭ; ḑece miĭ florinţĭ îĭ plătiră în monetă şi pentru ceĭlalţĭ şépte miĭ, Michaiŭ-Vodă primi un inel cu un mare diamant şi alte treĭḑecĭ şi şépte diamante maĭ micĭ.

Acest tractat a fost mult lăudat de uniĭ din istoricĭ. Ţéra Românéscă singură, ḑis'aŭ eĭ, nu putea să-şĭ păstreze neatârnarea sa; cum putea dar face maĭ bine decât a se închina Austrieĭ cu aşa favoritóre condiţiĭ? Alăturându-se de Austria, Româniĭ din ţéra Românéscă se alăturaŭ de o dată şi de atâţia Românĭ fraţĭ aĭ lor din Transilvania, Banat şi din părţile orientale ale Ungarieĭ. Moldoveniĭ încă n'ar fi întârḑiat a se lipi de Austria cu aceleaşĭ condiţiĭ ca Munteniĭ. Prin lipirea cu Austria, Româniĭ încetaŭ d'a face parte din orientul barbar şi se uneaŭ cu apusul luminat şi astfel sporeaŭ şi eĭ iute în calea civilisaţieĭ. Încet cu încet, împrejurările ajutând, Româniĭ sub ocrotirea Austrieĭ se întăreaŭ şi dobândind unitatea naţională, dobândeaŭ putinţa d'a câştiga cu vreme neatârnarea lor şi intraŭ în tóte drepturile naturale ale naţiilor. Tóte aceste considerаţiĭ sunt frumóse şi ar fi fost şi adevĕrate, dacă

din norocire, sinceritatea s'ar puté afla vr'odată în învoirile făcute între o parte slabă și alta maĭ puternică, care este tot d'a-una plecată a abusa de puterea și de protecția eĭ; dacă firea împĕrățiilor care sunt nisce adunăturĭ de staturĭ și națiĭ fără nicĭ o asemănare și legătură între ele, strînse și ținute la o laltă într'un stat numaĭ prin silă, s'ar puté învoi cu idea naționalitățeĭ și a independințiĭ națiilor. Austria dar ar fi abusat de protecția eĭ, aceia ce ar fi silit pe Românĭ a se arunca din noŭ în brațele Turcilor, spre a scăpa de Nemțĭ, după cum făcuseră în vremea luĭ Mircea spre a scăpa de Ungurĭ. Apoĭ chinuițĭ de Turcĭ, ar fi ajuns firesce acolo unde aŭ ajuns, a se arunca în brațele Rușilor, spre a scăpa de Turcĭ, pentru ca un véc după aceea, să se arunce iar în brațele Turcilor, spre a scăpa de protectoratul împilător al Muscalilor. Oscilațiĭ nenorocite dar neapărate, când un stat mic se află între altele maĭ marĭ și smâncit de dînsele. Acésta este sórta nenorocită a națiilor care se bizuesc în străinĭ, iar nu în ele înșile; astfel a fost și va fi sorta țĕrilor Române, câtă vreme nu se vor împuternici prin unitatea națională. Străinul într'o țéră e tot-d'auna vătămător uneĭ națiĭ și facerile luĭ de bine chiar sunt rele marĭ.

Intr'acest tractat maĭ vedem cum că Michaiŭ-Vodă ținti încă a face tronul ereditar și a întemeia o dinastie. Mulțĭ din voevodiĭ noștri ceĭ marĭ, înaintea și în urma luĭ Michaiŭ-Vodă, visară ereditatea și, printr'o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moștenirea lor. Mircea cel bĕtrân visă ereditate și până nu muri, avu durerea să vadă pe nume-

róşiĭ sĕĭ fiĭ legĭuiţĭ şi barstarḑĭ, sfâşiind ţéra prin pretenţiile lor la tronul de la care tatăl lor iĭ gonĭa. Négoe Basarab visă ereditate şi pretenţia fiuluĭ sĕŭ d'a domni răsculă ţéra şi o aruncă în nisce răsbóie civile şi într'o anarchie grozavă, care dete prilej Turcilor a face ţéra paşalîc; ea ar fi şi perit, dacă din norocire nu-şĭ alegea domn pe Radul de la Afumaţĭ, care o mântui, iar fiul luĭ Négoe-Vodă muri pribég şi în ticăloşie la Constantinopole. Michaiŭ-Vodă visă ereditate şi fiul sĕŭ muri expatriat în pămînt străin fără a-şĭ maĭ vedé ţéra după mórtea tătâne-sĕŭ. Şerban Cantacuzino visă ereditate şi bĕu otrava vĕrsată de chiar rudele sale de aprópe, ĭar fiul séŭ rătăci isgonit în ţéră străină. Brâncovénu-Vodă visă ereditate şi, până a nu muri, vĕḑu capetele a câte patru fiĭ aĭ sĕĭ rostogolindu-se la picĭórele sale, tăiate de sabie turcéscă; pretenţie nebună într'adevĕr d'a întemeia stabilitatea uneĭ dinastiĭ într'un pămînt ce se mişcă şi se cufundă în mijlocul furtunelor dese ce de din afară îl cutreeră, în mijlocul unor ómenĭ ce lesne se prefac şi se schimbă! Moldoveniĭ începură statul lor prin ereditatea domnieĭ, dar îndată caracterul nestatornic al poporuluĭ, iĭ aduse a face domniĭ după alegere. La un popor cu un caracter schimbător şi nestatornic trebue instituţiĭ în analogie cu firea sa, care să reguleze acéstă nestatornicie, fără a pretinde d'a o înăbuşi. Un asemenea popor are trebuinţă de instituţiĭ libere, alegĕtóre, republicane.

XXXVI.

Coprinderea Transilvanieĭ de Austriacĭ și tractatul lui Michaiŭ cu dînșiĭ supărară fórte pe Turcĭ și-ĭ hotărîră a nu suferi acésta și a se oști din noŭ asupra Transilvanieĭ și a țěriĭ Românescĭ, până ele se aflaŭ încă în ameţéla acelor prefacerĭ de stăpânire. Satîrgi Mehmet-Pașa, al doilea vizir, ce se afla în Ungaria, primi porunca a intra în Transilvania și pașiĭ de pe marginea Dunăriĭ trebuiră a-șĭ împreuna puterile spre a năvăli în ţéra Românéscă. Michaiŭ, împuternicit prin ajutorul ce luase de la împěrat, se pregătea acum a face o nouă campanie cu Turciĭ, când o întîmplare neprevěḑută de nimenĭ, curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania și Valachia în valurĭ noue, și în sfârșit deschise calea așa mult dorită de inima luĭ.

În palatul din Ratibor în Silesia, Bathori, în loc de acea liniște filosofică de care-șĭ făcuse o icónă așa de încântătóre, găsi neplăcuta uniformitate a uneĭ vieţĭ fără lucru și urîtul stăpâni inima sa.

Ca toţĭ domnitoriĭ cari de bună voe se pogorîse de pe scaun, el se hotărîse a o face stăpânit fiind de ambiţia de a minuna lumea prin despreţul măririlor omenescĭ și printr'o faptă neobicĭnuită. Dar de îndată ce acest minut trecu, el începu a dori de pe tronul perdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viaţă molatică, fără trebĭ din lăuntru, fără grijĭ din afară, i se făcu dor de larma taberilor și de acel cort deschis, în care aerul bătea în tóte părţile. Fiind-că din putere și din gloria militară nu preţuise decât va-

nitatea lor, trufia luĭ suferea acum, căcĭ n'avea cuĭ da destule poruncĭ; inima luĭ ofta după răsbóiele care hrăneaŭ dragostea d'a auḑi pe toțĭ slăvind numele luĭ. El începu a blestema acum în zadar și târḑiŭ pe aceĭ ce-l sfătuiseră la acéstă lepădare a tronuluĭ, rușinósă și pricinuitóre de atâtea nenorocirĭ și, cu aceiașĭ usurință cu care venise în Ratibor, gândi să se întórcă în Ardél. Însă maĭ întâĭ ispiti daca spiritele din Transilvania îĭ sunt spre favóre și adresă o scrisóre unchĭuluĭ sĕŭ Stefan Bocskai, printr'un trimis înadins, expuindu-ĭ ca un copil urîtul ce-l coprinsese și rugându-l prin jurăminte ca să lucreze pentru dînsul, să pótă scăpa din acel grozav exiliŭ. În Transilvania, cârmuirea comisarilor împĕratuluĭ și óre-care prefacerĭ ce eĭ încercară a întroduce, nemulțumise pe aceĭ aspri magnațĭ ungurĭ cari de atâta vreme învĕțaseră a urî pe Nemțĭ. Eĭ eraŭ atuncĭ fórte îngrijațĭ de amenințările Turcilor din Banat, ca să nu năvăléscă fără veste asupră-le, fără ca eĭ să fie gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian archiducele era hotărît a lua stăpânirea Transilvanieĭ, magnațiĭ trămiseră la dînsul să-l róge a veni cât maĭ în grab cu óste ca să ia guvernul țĕriĭ și s'o apere de dușman. Dar Maximilian, încurcat în răsboiul din Ungaria, da ḑi peste ḑi, și nicĭ el nu venea nicĭ óste nu trimetea. Locuitoriĭ Transilvanieĭ, îngrijațĭ fiind-că nu-șĭ îndeplinesce făgăduelile făcute când i s'a închinat Ardélul, începură a cârti asupra Impĕratuluĭ. Bocskai cârtea maĭ mult decât toțĭ, părêndu-ĭ rĕŭ că, prin abdicarea nepotuluĭ sĕŭ Bathori, perduse tótă importanța și puterea ce avea în țéră. Când primi scrisórea luĭ Sigismund, el o comunică e-

piscopuluĭ de Transilvania, Naprasdi, oposant al guvernuluĭ împĕrătesc şi care avea de prieten pe Lupul Corniş, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ sĕcuĭ, şi în înţelegere cu dînsul, rĕspunse luĭ Sigismund ca să fie plin de speranţă, fiind-că eĭ lucréză pentru dînsul şi să se grăbéscă a veni în Transilvania.

XXXVII.

Cum primi Bathori acéstă scrisóre, fără a maĭ întârḑia, începu a se găti de plecare. Temêndu-se ca duhovnicul sĕŭ părintele Carilio, al căruĭ zel pentru Austria îĭ era acum cunoscut, aducêndu-şĭ aminte cu câtă înfocare îl povăţuise a se lepăda de tron, să nu-ĭ aducă vre-o împiedecare, se gândi a-l trămite la împĕratul ca să-ĭ arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărîtă a trecut şi încă n'a primit nimic ; şi tot de-o-dată să-l róge ca să i se adaoge în stăpânirea sa Lactemişul, moşiea dómneĭ Maria Marica, fosta soţie a luĭ Vratislaŭ Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos şi mare palat ce se ḑice că sémăna cu vestitul palat Pitti din Florenţa, saŭ vre un alt loc frumos de locuit, plângêndu-se că în statul luĭ nu are casă de locuinţă care să-ĭ placă. Părintele Carilio plecă şi în puţine ḑile se întórse dobândind ambele cererĭ de la Împĕrat. Dar Sigismund nu aşteptase întórcerea luĭ şi, puţine ḑile după plecare-ĭ, însoţit numaĭ de doĭ inşĭ şi îmbrăcat, după cum ḑic uniĭ, călugăresce, se porni pe ascuns din Ratibor şi, lăsând drumul mare spre a nu cădea în cursele luĭ Maximilian, se îndreptă pe altă cale maĭ lungă pe lângă hotarul Poloniei şi, în timp

de nópte, ajunse fără veste la Cluş în Transilvania, în 20 ale luniĭ luĭ August. Îndată ce sosi, se îndreptă către Michaiŭ Katonai, ce era prefect al oraşuluĭ, carele îĭ spuse că şi soţia luĭ se afla sosită cu o ḑi înainte în oraş, spre a aştepta venirea archiducelui ce acum era în Casovia, şi trămisese o mie de călăreţĭ spre a o însoţi în Germania. El porunci să mérgă la dînsa să-ĭ spună că a sosit şi s'o salute în numele luĭ. Principesa se afla la biserică făcêndu-şĭ rugăciunea când i se aduse acéstă veste neaşteptată ce o miră şi o turbură fórte. Ea respunse că îndată ce se va sâvârşi slujba bisericeĭ, nu lépădă o convorbire faţă cu marturĭ. Sigismund pe dată ce se întâlni cu soţia luĭ, simţind cât de mult ea-ĭ va fi de trebuinţă în acele împrejurărĭ, trase spre sine cu mângâierĭ prefăcute şi cu făgăduelĭ pe acea sĕrmană femee, lipsită de svat şi de ajutor, pe care atât o nesocotise şi o urgisise maĭ nainte. Dup'aceea, fără întârḑiere, porni pe Benedict Macedi şi pe Stefan Lazar, cap al soldaţilor palatuluĭ, care avea cheile cetăţiĭ, la Alba-Iulia, unde intrară fără de a afla comisariĭ împĕratuluĭ şi duseră la Bocskai scrisórea luĭ Bathori. Acesta, chiar în nóptea aceea, luând cu sine o trupă de soldaţĭ, se duce la cortul luĭ Gaspar Corniş, ce se afla tăbărît lângă Sebeş cu óstea ţĕriĭ adunată pentru apărarea despre Turcĭ, şi-ĭ vestesce sosirea luĭ Sigismund la Cluş cu soţia luĭ şi-l îndémnă prin cuvinte scurte şi aspre a-l recunósce de prinţ. Corniş, ḑupă óre-care îndoire şi ameninţărĭ ale luĭ Bocskai, se învoi. Moise Sĕcuiul (Szekeli) trase îndată pe sĕcuiĭ ce alcătuiaŭ cea maĭ mare parte din oştire, în conspiraţie, făgăduindu-le libertatea. Exemplul a-

cestora trase şi pe celelalte oştĭ care recunoscură de cap pe Bocskai. Comisariĭ împĕrătescĭ, părăsiţĭ de oştĭ şi de Corniş, trămiseră cărţĭ cetăţilor săsescĭ şi la Cluşanĭ spre a le aduce aminte jurămîntul făcut împĕratuluĭ. Eĭ trămiseră şi luĭ Maximilian treĭ plicurĭ de scrisorĭ tot într'un fel, ca să-ĭ ḑică să grăbéscă a veni până nu va apuca duşmanul a se întări. Dar aceste scrisorĭ n'avură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se încredinţase unuĭ Ghorghe Palaticĭ fu dat de acesta luĭ Bocskai ca să-ĭ atragă favórea. Altul se luă de la Nicolae Hanol, pe când acest curier îşĭ schimba calul la Turda, cu mare primejdie a vieţiĭ sale. Iar al treilea, Ión Marin raguzanul ce-l ducea, trădat fiind de soţiĭ sĕĭ italienĭ, fu silit a-l înghiţi, când în vremea nopţiĭ aproḑiĭ, bănuind ce avea el cu sine, îĭ înconjurară casa şi umblaŭ a sparge uşile spre a intra.

A doua-ḑi din ḑi de diminéţă Bocskai eşi din tabĕră cu Corniş şi se duse la deputaţiĭ împĕratuluĭ de le arătară scrisorile luĭ Sigismund ce îĭ chiăma la dînsul. Aceştia rĕspunseră că vremea îĭ va svătui. Bocskai atuncĭ puse pază la palatul unde se afla comisariĭ şi, întorcĕndu-se în tabĕră, chemă o adunare, unde se plânse de Nemţĭ că sunt greĭ şi scumpĭ, că nu trămiseseră până atuncĭ nicĭ oştirĭ, nicĭ banĭ, nicĭ ajutóre; că Maximilian nu îndrăznesce să vină în provincie; că până în acea ḑi eĭ fuseseră purtaţĭ de deputaţĭ cu nădejdĭ zadarnice; că nu trebuie a maĭ aştepta nimic de la dînşiĭ; că duşmaniĭ sunt în arme, primejdia de faţă. Nevoia e neapărată de a-şĭ întórce dorinţele asupra aceluĭ prinţ pe care mila dumneḑeéscă îl adusese înderĕt şi că trebuie a-ĭ da inapoĭ sceptrul. Toţĭ

aclamară aceste cuvinte, urară anĭ mulţĭ şi fericiţĭ prinţuluĭ şi trimiseră deputaţĭ la Cluş spre a-l felicita. Deputaţiĭ cesaruluĭ fură aspru păziţĭ.

XXXVIII.

Sigismund, după ce primi jurămîntul locuitorilor Cluşuluĭ, trămise în tóte părţile în Transilvania spre a însciinţa pe popor de sosirea luĭ. Toţĭ se supuseră; Saşiĭ numaĭ stătură în cumpĕnă cât-va. Eĭ ḑiceaŭ că nu pot a-ĭ face jurămînt din pricină că tot el le poruncise d'a jura împĕratuluĭ şi că maĭ nainte trebuia să-ĭ deslege de acel jurămînt. Cetatea Oradia mare, ce era comandată de George Kiral, rĕmase singură de nu voi a se supune luĭ Sigismund şi a călca jurămîntul făcut împĕratuluĭ.

În 22 August Sigismund scrise archiduceluĭ Maximilian, carele era în cale ca să vină în Transilvania, cum că, vĕḑênd însuşĭ cu ochiĭ că principatele Oppeln, şi Ratibor ce i se dedese spre compensaţie pentru Transilvania şi Valachia, eraŭ de o valóre mult maĭ neînsemnată decât ceea ce i se arătase, aflase de cuviinţă, pentru aceste drepte şi puternice cuvinte, a se întórce în ţéra sa; că acum e stăpân peste Cluş, capitala Transilvanieĭ; că e hotărît a se sili cât va puté ca să păstreze ce e al sĕŭ, împotriva orĭ căruia ar năvăli asupră-ĭ. De aceea rógă pe Maximilian d'a nu-şĭ maĭ urma înainte călătoria, ca să nu-l pună în réua nevoe d'a se apăra şi d'a supĕra pec eĭ ce caută a-ĭ îndatora; că în orĭ-ce chip el este hotărît a cruţa tot-d'auna şi a căuta, după cum se cade, cinstea şi protecţia împĕ-

ratuluĭ şi a caseĭ Austrieĭ, d'a respecta sânta împĕrăţie, după cum tot-d'auna a urmat, şi d'a sprijini interesele eĭ pe cât iĭ va sta în putinţă.

După aceea, Sigismund se duse la Turda cu soţia luĭ, unde convocă dieta şi trămise cărţĭ poruncitóre, iscălite de dînsul şi de soţia luĭ, la comisariĭ cesaruluĭ, amenințându-ĭ că-ĭ va aduce cu sila de nu vor voi să vină de voie. Pentru aceea comisariĭ, însoţiţĭ de o trupă de călăreţĭ, fură aduşĭ la Turda şi după cincĭ ḑile de la sosirea lor, Sigismund iĭ chemă dinante-ĭ şi, depărtând orĭ-ce martor afară de soţia luĭ, le ḑise cu vorbe prefăcute că este tare mâhnit că a supĕrat pe cesarul prin întórcerea sa din Silesia, dar că a fost silit fără voie a o face, căcĭ locul acolo nu-ĭ era plăcut ca locuinţă; că păstréză încă cesaruluĭ vechia sa credinţă, numaĭ acesta să nu-ĭ facă răsboiŭ şi Maximilian să nu caute a-l goni din ţéră; că el crede că n'are a se teme de una ca acésta de la nisce prinţĭ aşa de bunĭ şi de înţelepţĭ; dar că, dacă din întîmplare va vedé că pregătesc împotrivă-ĭ vre-o vrăjmăşie, atuncĭ va aduna şi dînsul puterile sale şi ale altor prinţĭ şi se va pregăti de apĕrare. Apoĭ făgădui comisarilor că-ĭ va libera îndată ce supuşiĭ sĕĭ iĭ vor fi iertat. Într'aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câte-va cară ale prinţuluĭ Transilvanieĭ ce veniaŭ din Silesia încărcate cu mult aur în banĭ şi bucăţĭ, precum şi cu alte lucrurĭ preţióse şi în care eraŭ şi mulţĭ ómenĭ din suita prinţuluĭ. Maximilian duse aceste cară în oraşul cel maĭ apropiat. Cum află acésta, Sigismund declară că nu va da drumul comisarilor până ce nu i se vor întórce carăle. Din acésta

începură vorbe maĭ aspre între dînsul şi curtea Austrieĭ. El striga tare împrotivă-ĭ, acusându-o că a întrebuinţat rĕŭ credinţa sa cea lesne şi încrederea sa. La aceste cuvinte casa Austrieĭ rĕspunse tare că Sigismund adaoge obrăznicia pe lângă viclenia sa.

XXXIX.

Reurcarea pe tron a luĭ Bathori, ca şi abdicarea luĭ, trebui să fie fatală unuĭ om ce-l slujise cu atâta credinţă şi fu jertfit de dînsul cu o cruḑime atât de viclénă. Iojica, cum sciin, zăcea în închisóre la Szathmar, când împĕratul, turbat de mânie că Sigismund îĭ răpise Transilvania, voi să-şĭ rĕsbune asupra cuĭ-va şi să înfrâneze cu acésta pe împrotivniciĭ Transilvanieĭ. El trămise îndată la Szathmar pe Ion Marin, dalmat din Raguza, ca să omóre pe Stefan Iojica. Acesta, ce fusese rudit cu Iojica, temêndu-se a nu fi acusat că s'a purtat nelegiuit cu un aşa mare om, vru să-l judece, chemă vre-o câţĭ-va inşĭ spre a-l judeca, pîrîndu-l că a pretins la domnia Transilvanieĭ şi că e vinovat în contra suveranuluĭ, căcĭ a aţâţat pe ceĭ marĭ şi pe popor şi a voit să dobândéscă o ţéră ce împĕratul o hotărîse luĭ Maximilian. Iojica suferi cu multă mărinimie nedreptatea sórteĭ luĭ; el despreţui orĭ-ce apărare, nu primi nicĭ advocat, nicĭ voi a resturna multe cuvinte mincinóse şi nedrepte ale pâreĭ; el nu voi a cere nicĭ de la judecătorĭ, nicĭ de la împĕrat revisia procesuluĭ. Fu dar osândit la mórte. Singură femeea luĭ, ce era şi ea româncă, fostă dómnă în ţéra Românéscă, făcu óre-care rugăciunĭ şi ispitirĭ zadarnice

pentru a mântui pe soțul eĭ. Osânditul fu maĭ târḑiŭ pus la casnă; apoĭ îl duseră la pórta cetățiĭ, unde, după ce rosti câte-va cuvinte spre apărarea sa și ceru după obiceiŭ iertăciune de la mulțimea adunată, fu isbit cu securea de un turc robit; capul i se rostogoli la pămînt. S'a băgat de sémă că Iojica fu omorît în aceeașĭ lună și ḑi când, cu patru anĭ maĭ înainte, prin inspirația luĭ, a luĭ Gesti și Bocskai, se sugrumară Baltazar Bathori și Wolfgang Kowatzius. El fu înmormîntat fără nicĭ o cinste într'o biserică din cetățue și d'abia acoperit cu pămînt, ceea ce vĕḑênd un prieten al luĭ Iojica, ceru voie căpitanuluĭ din Szathmar ca să-l îngrópe după cuviință. Ast-fel fu sfârșitul acestuĭ bărbat, unul din ceĭ maĭ marĭ aĭ Românilor din Ardeal. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul și ambiția luĭ, el ar fi ajuns să domnéscă în patria luĭ și sórta fraților sĕĭ Românĭ ar fi fost cu totul alta. Vina luĭ fu că dori independența patrieĭ sale. El peri nevinovat și ucis fără de lege de Austria, căcĭ ea n'avea drept asupră-ĭ, nefiind supusul eĭ, vina ce i se imputa fiind săvârșită înainte ca Austria să fi ocupat Ardélul. Averea sa fu confiscată de împĕrăție. Lăsară numaĭ soțieĭ sale și juneluĭ sĕŭ fiŭ câmpul Grindu, spre a putea suferi amărăciunea stăreĭ de față și a îndulci dorul stăriĭ trecute. Vremea însă întórse o parte mare din moșiile luĭ Iojica la fiul sĕŭ. Urmașiĭ dreptĭ aĭ luĭ Iojica și pînă aḑĭ se ținŭ în bună stare și tréptă, dar, cu totul deosebițĭ de străbunul lor, eĭ trădară naționalitatea română pentru a îmbrățișa pe cea maghiară și trădară și pe acésta, dându-se cu totul în partida caseĭ Austrieĭ, dușmana Ungarieĭ și ucîgașa străbunuluĭ lor.

XL.

Se audi atuncĭ că al doilea vizir Mehemet-Satîrgi-Pașa se apropie de hotarele Transilvanieĭ, că împresurase Cĭanadul și-l luase, după ce bătuse pe comandantul cetățiĭ Francisc Lugaci și oștile sale; că într'o alergătură coprinsese Aradul și Naglacĭul, care fuseseră părăsite de oștile împĕrătescĭ, și că acum se îndréptă spre Oradia. Sigismund expedui la Satîrgi pe Mateiŭ Borbeli, cerênd să-ĭ trămită patru deputațĭ la Lipova ca să trateze d'o alianță. El făgădui încă cumcă de vor voi Turciĭ, le va da în mână pe deputațiĭ împĕratuluĭ, numaĭ să facă pace. Dar Satârgi iĭ răspunse a se adresa la Constantinopole de voesce a contracta alianță. Acest rĕspuns spăĭmântă pe Sigismund și, vĕdênd că alt chip decât a căuta să se împace cu împĕratul nu este, începu a trata maĭ cu omenire pe deputațĭ și porni la Casovia către Maximilian pe Gavril Heller și pe Luca Transmericĭ cetățenĭ din Cluș, spre a pipăi gândurile archiduceluĭ. Deputațiĭ iĭ aduseră cuvinte blânde de la Maximilian și făgăduiala d'aĭ întórce carăle și ómeniĭ prinșĭ, de va da drumul deputaților până în nouĕ dile. Sigismund, vesel de acest rĕspuns neașteptat, se grăbi de trămise pe deputațĭ la Casovia, lângă Maximilian, pe care-l găsiră greŭ bolnav.

E învederat că Austria în acel moment, când Turciĭ cu o nouă furie se pornise spre bătaie, nu îndrăsnea a deschide răsboiŭ și că preferea mijlóce pacĭnice de

învoire. Acéstă încredințare încuragiè pe Sigismund d'a porni la Praga pe episcopul Albeĭ, Napradi și pe Stefan Bocskai, împreună și cu comitele Sigismund de la Torre, care fu însărcinat a trece de la Praga în Roma la Papa Clement. Deputațiĭ eraŭ însărcinațĭ d'a cere reînnoirea alianțeĭ de la 1594.

Sigismund trămise într'aceeașĭ vreme pe Stefan Bodoni la Michaiŭ-Vodă, de care simția cât are trebuință Transilvania, ca să-l róge a încheia un tractat de alianță și tot de-o-dată să-ĭ céră și un ajutor de óste împotriva glóteĭ turcescĭ ce înainta spre a pustii Transilvania. Michaiŭ-Vodă se temu că de nu va primi alianța luĭ Sigismund și de nu ĭ-ar sta în ajutor, l'ar putea sili pe acesta a se arunca în brațele Turcilor, aceea ce ar fi fost o mare primejdie pentru țéra Românéscă, căcĭ Turciĭ o ar fi putut isbi și din partea Dunăriĭ și din partea munților. Pentru țéra Românéscă lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putință de nu va putea a se rezima pe munțĭ. Alianța Transilvanieĭ în ast cas îĭ este dar neapărată. Michaiŭ sciea apoĭ că împĕratul căuta împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoi a primi alianța, puind condiție cu jurămînt că pe câtă vreme Sigismund va sta pe tron, nu va lăsa pe Turcĭ să intre în acea țéră. Acéstă condiție primindu-se, Michaiŭ-Vodă spuse luĭ Sigismund că nu va putea primi rugăciunea ce-ĭ face ca să vină însușĭ într'ajutor din pricină că însușĭ e amenințat de Turcĭ din partea Dunăriĭ, dar la trebuință îĭ va trămite orĭ cât ajutor va putea. Fără multă întârdiere Michaiŭ-Vodă trămise luĭ Sigismund treĭ miĭ voĭnicĭ archebusierĭ pedestri, învestițĭ ungeresce, toțĭ în-

tr'o formă și 500 călărețĭ cazacĭ cu paloș, arc și archebusă, puindu-le cap pe aga Leca. Eĭ sosiră în Cluș, unde era adunată armata luĭ Sigismund ce privighia mișcările Turcilor care băteaŭ Oradia.

XLI.

Hafiz-Ahmet-Pașa fostul beĭler-beiŭ în Bosna, ce se afla de curând numit pașă la Vidin, însărcinat d'a apăra și a strejui țĕrmurile Dunăreĭ, primise poruncă să se unéscă cu Mehmet-Pașa de la Silistra ca să năvălescă în țéra Românéscă. Michaiŭ-Vodă. aflând aceste gătirĭ ale Turcilor, îșĭ strînse oștile și le porni spre Nicopole, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Pașa, care, împreună cu Ramazan-Zadeh, beiŭ de Adana, și cu alțĭ reizĭ ce i se dedese în ajutor, eși din Vidin și luă calea Rusciuculuĭ și Silistreĭ spre a se uni cu Mehmet-Pașa. Când ajunse Hafiz-Pașa în câmpia Senaudin lângă Nicopole, la satùl Chiselescĭ, vornicul Dimu saŭ Dumitru, capul oștireĭ române, se prefăcu că e însărcinat de Michaiŭ spre a trata de pace și, sub pretext că aduce carăle cu tributul, el apropie de tabĕra turcéscă tunurile sale acoperite cu postav roșu[1]; 20,000 Românĭ deteră de o dată și fără veste năvală asupra Turcilor ce eraŭ d'abia 3000; fórte puținĭ din aceștia stând împotrivă, toțĭ deteră dosul și scăpară în Târnovița. Vornicul Dimu se întórse la Michaiŭ cu douĕ tunurĭ luate din acea isbândă. Michaiŭ trecu atuncĭ cu tótă óstea sa Dunărea maĭ presus de Nicopole și întîmpină pe Hafiz-Pașa, care, cu oștĭ ce căpătase din Dobrogea și Zagre, în numĕr de 13,000,

venea să-şĭ rĕsbune învingerea. Michaiŭ-Vodă isbesce de faţă pe Turcĭ, îĭ birue, îĭ împrăştîe, le coprinde tunurile şi tótă tabĕra. Spun că în acéstă învingere Hafiz-Ahmet-Paşa perdu tot, încă şi haĭnele sale şi turbanul, şi că Michaiŭ, vrând să-şĭ rîdă de dînsul, îmbrăcă o babă bătrână cu haĭnele şi cu turbanul paşiĭ şi o arătă armieĭ sale, ḑicênd : «Iată Serdarul; «l'am prins; cel puţin nu e deosebire de la unul până «la altul»; şi rîdea ḑicênd acestea. Michaiŭ-Vodă se apucă apoĭ a bate cu tunurile cetatea Nicopoleĭ şi sâmbătă, 10 Septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra în cetate, căcĭ Turciĭ zideaŭ nóptea aceea ce spărgeaŭ Româniĭ ḑioa. După ce maĭ şeḑu Michaiŭ-Vodă acolo treĭ ḑile, arseră oraşul şi plenuiră ţéra împrejur, apoĭ purcese cu tótă óstea în sus spre Vidin. Sangiacul ce rĕmăsese acolo trămise de grab de strânse toţĭ Turciĭ din ţinutul Vidinuluĭ şi dete de scire şi beiuluĭ din Baia de-ĭ veniră oştĭ într'ajutor şi eşi întru întîmpinarea luĭ Michaiŭ-Vodă în şesul Vidinuluĭ. Răsboiul ţinu tare şi multă vreme; în cea de apoĭ, fură biruiţĭ Turciĭ cu multă peire a lor; puţinĭ scăpară în cetate, ceĭ-l-alţĭ fură tăiaţĭ, goniţĭ, răsipiţĭ. In góna ce dete Turcilor Michaiŭ, carele după obiceiŭ se afla în fruntea oştilor, căutând a se bate singur ca un soldat, precum făceaŭ eroiĭ vechimeĭ, învăpăiat de bărbăţia sa fără să simţă, se vĕḑu singur, rĕslăţit de óменiĭ sĕĭ. O cétă de Turcĭ vêḑêndu-l, se întórseră cu mare furie asupră-ĭ; Michaiŭ se apără vitejesce, ucide vr'o câţĭ-va din duşmanĭ, când un turc cu suliţă o imponţişă asupra luĭ şi ĭ-o înfipse puţin în pântece. Dar domnul, vĕḑênd primejdia, se grabì a apuca

suliţa cu amândouĕ mânile sale de fer şi caută în tóte părţile ca să-ĭ vină cine-va din boierĭ în ajutor să-l scape dę peire. Alţĭ boierĭ maĭ aprópe nu se aflară, fără numaĭ Preda Buzescu şi frate-sĕŭ Stroe stolnicul, cari grăbiră de tăiară capul turculuĭ şi pe cele-l-alte soţiĭ ale luĭ, şi mântuiră pe domnul lor, care le fu tot-d'auna recunoscĕtor pentru bărbăţia ce eĭ arătară atuncĭ.

După acéstă bătălie şeḑu Michaiŭ-Vodă sub cetate ḑece ḑile deplin, arḑênd împrejur tótă marginea ţĕriĭ turcescĭ; apoĭ, cu tóte oştile şi cu tótă dobânda, plecă spre a trece Dunărea pe la Ruşava în ţéră. Insă când fură oştile jumătate trecute, se lăsă un vînt cu vifor pe Dunăre, încât fu silită cea-l-altă jumătate din urmă a aştepta ḑece ḑile până se potoli vîntul, în care vreme oştirea a tot plenuit şi ars ţéra turcéscă împrejur. După aceia trecu şi ea şi se adunară în 5 noemvrie; iar domnul cu toţĭ boieriĭ se întórse la scaun în Tàrgovişte. El aduse în ţéră 16 miĭ creştinĭ de ambe sexe din Bulgaria cu averea lor, pe care-ĭ aşeză în ţéră, dându-le pămînturĭ spre a umplea locurile pustiite de Turcĭ. Apoĭ, cum ajunse în capitală, trămise în dar luĭ Bathorí din dobânda luĭ, pe fratele paşiĭ de Anatolia ce-l prinsese în bătaie, un stég mare aurit cu o corónă de argint poleit şi un hanger turcesc într'o técă de aur.

XLII.

Aceste strălucite isbânḑĭ ale luĭ Michaiŭ-Vodă spăĭmântară pe Turciĭ ce se luptaŭ în Ungaria şi de-

teră curagiŭ creştinilor. Satârgi-Mehmet-Paşa, care, după cum scim, cu o puternică óste prin săpăturĭ de mine şi dese asalturĭ bătea Oradia-mare, ce era vitejesce apărată de locuitorĭ, îndată ce aflâ veste că treĭ castele micĭ din Ungaria picase în mâna Nemţilor, că Buda e asediată şi în sfârşit că Mihaiŭ-Vodă a bătut pe Hafiz-Paşa, se ridică cu oştirea sa şi se trase spre Solnoc. Sigismund Bathori se întórse la Cluş, unde licenţiè oştirea şi plecă cu principesa în preumblare prin ţéră, răsuflând atuncĭ de temérea ce avusese despre Turcĭ; începu însă a-ĭ fi frică ca nu cumva împĕratul, folosindu-se de învingerea Turcilor, maĭ sigur şi maĭ liber în mişcările sale, să voiască a-ĭ impune acum aspre condiţiĭ; din noŭ începu a se căi că s'a urcat pe tron şi scrise deputaţilor sĕĭ la Praga ca să caute cel puţin a dobândi să i se adaoge pe lângă principatele Oppeln şi Ratibor, ţinutul Kremner în Moravia, cu o pensie de 50,000 scuḑĭ de aur şi amnistia despre revoluţia acésta a Transilvanieĭ. In vreme ce ambasadoriĭ sĕĭ lucraŭ cu inimă la Praga şi isbutiră până în sfârşit a dobândi condiţiĭ fórte favorabile de la împĕratul şi ast-fel cum nu se aşteptaŭ a dobândi, partida contrarie Austrieĭ, care acum era fórte mare în Transilvania, lucra maĭ cu grabă, folosindu-se de orĭ-ce sgomot care făcea pe Sigismund a-şĭ schimba părerea, arătându-ĭ neîncetat că tractatul luĭ cu împĕratul este o mare ocară pentru dînsul şi va fi o pată vecĭnică pentru familia luĭ; că din prinţ suveran a ajuns rob al Austrieĭ; că de va pune în îndeplinire un asemenea tractat nedrept, trebuie să se témă de viéţa luĭ, şi că în sfârşit Transilvania

are să se afle în primejdie d'a fi năpădită de Turcĭ, cari nu vor îngădui nicĭ odată pe casa Austrieĭ să stăpânéscă acéstă țéră. Eĭ ḑiceaŭ că țéra e ostenită de răsboiŭ și că singura mântuire pentru dînsa e alianța cu Turciĭ. Dar fiind că Sigismund are legăturĭ prin jurămînt cu Michaiŭ-Vodă d'a nu se deslipi de împĕratul și d'a nu face alianță cu Turcul, e bine ca Sigismund să abdice în favórea vĕruluĭ sĕŭ, cardinalul Bathori pe care să-l cheme din exil; eĭ încheiaŭ făcêndu-ĭ un tabloŭ îngrozitor de primejdia la care se expunea însușĭ și de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurându-l să priméscă maĭ bine dragostea rudelor sale decât jugul nesuferit al caseĭ austriace.

Aceste povețĭ le auḑia adesea Sigismund de la ceĭ ce-l înconjuraŭ; acestea i le scria din Polonia și cumnatul sĕŭ hatmanul Zamoisky. Un iesuit anume Kaboși isbuti în sfârșit a îndupleca pe Sigismund ca să cheme din Polonia pe vĕrul sĕŭ cardinalul Andreiŭ Bathori. Acesta, cum i se vesti că póte a se întórce în Transilvania, unde-l aștéptă un tròn, merse la Cracovia de luă svatul regeluĭ Polonieĭ și al luĭ Zamoisky și apoĭ, sub haĭne de negutător, ajunse în Transilvania, în luna luĭ Fevruarie 1599 și merse la Sibiiŭ, unde se afla Sigismund cu soția, sosițĭ din preumblarea lor princiară, și unde, fiind la hotarul țĕriĭ Româneseĭ, Michaiŭ-Vodă trămisese boierĭ ca să-l complimenteze.

XLIII.

Sigismund primi fórte bine pe cardinalul și-ĭ arătă multă dragoste; el vĕrsă multe lacrămĭ îmbrățișându-l,

credênd cu acésta să ştérgă aducerea aminte a trecutuluĭ; se umili fără demnitate dinaintea duşmanuluĭ sĕŭ; îl rugă să-ĭ erte nebunia ce făcuse, împins de svaturĭ rele şi órba patimă ce-l pornise a face atâta rĕŭ familieĭ sale; îl jură în numele luĭ Dumneḑeŭ ca să priméscă, ca o ştergere a aceleĭ ocărĭ, acéstă deschisă destăĭnuire ce face şi a nu păstra despre aceea nicĭ o mânie. Cardinalul, stăpânit de dorinţa de a se urca pe tron, închise în inima sa pentru un minut tótă duşmănia sa împrotiva făţarniculuĭ sĕŭ vĕr şi rĕspunse la făţărnicia luĭ cu asemenea făţărnicie şi cu semne de dragoste. Eĭ plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a atrage maĭ mult prieteşugul şi încrederea vĕruluĭ sĕŭ, îl opri să şéḑă în casa luĭ. Vĕḑêndu-ĭ în tóte ḑilele preumblându-se împreună într'aceeaşĭ trăsură şi arătându-şĭ atâta dragoste, se minunaŭ toţĭ ómeniĭ cum aceştĭ duşmanĭ de atâţia anĭ începuse de o dată a se iubi atât de mult. Sigismund se învoi cu cardinalul ca acesta să-ĭ plătéscă în tot anul 24,000 scuḑĭ de aur, să-ĭ dea în stăpânire cetatea Bistriţa cu pămîntul sĕŭ şi a ḑecea parte din venit, precum şi alte cetăţĭ maĭ micĭ şi veniturĭ. Apoĭ ambiĭ plecară la adunarea dieteĭ ce se convocase la Mediaş, în luna luĭ Martie. Acilea maĭ întâiŭ se revocă osânda împotriva isgoniţilor din ţéră. Cardinalul şi cu partisaniĭ sĕĭ căpătară iarăşĭ cu cinste rangul şi avuţia lor, făcêndu-se întru acésta un ediot prin care se poruncea ca toţĭ cari aŭ vr'un exemplar din actul de osândă făcut înainte, să-l aducă guvernuluĭ spre a fi arse, sub pedépsă de o glóbă de 200 scuḑĭ de aur pentru acela ce va călca acéstă poruncă. Se propuse apoĭ

dieteĭ să se alégă cardinalul de prinţ al Transilvanieĭ şi tótă nobilimea unguréscă grăbia cât putea acéstă alegere. Sigismund ţinu, în tréba acésta, un lung cuvînt în limba unguréscă. El vorbî mult despre slujbele ce cardinalul a făcut creştinătăţiĭ şi despre faptele cele marĭ ce tatăl sĕŭ Stefan făcuse în vremĭ de pace şi de răsboiŭ.

Vorbì încă şi maĭ mult de tot ce el însuşĭ făcuse pentru binele statuluĭ şi, după ce a arătat primejdiile în care era Transilvania, ḑise că, vrênd a o feri de tóte acele calamităţĭ, nu vede alt mijloc maĭ bun şi maĭ lesne decât să pùnă pe cardinalul în locul sĕŭ, ḑându-ĭ sarcina cârmuireĭ, ce el nu se maĭ simte acum în stare de a o purta.

«Cunósceţĭ, adăogì el, şi primejdiile în care m'am «aflat m'aŭ învĕţat că noĭ avem de o potrivă a ne «teme de puterea ambilor împĕraţĭ, veciniĭ noştri, în «contra cărora am avut [a ţine atâtea răsbóie. Este «peste putinţă să ne bucurăm de pace de nu vom gă«si mijlócele d'a cruţa într'aceeaşĭ vreme pe amândoĭ «aceştĭ stăpânitorĭ. Unchiul meŭ, politic iscusit pre«cât şi căpitan vitéz, de maĭ multe orĭ mĭ-a ḑis'o, «când eram copil; dar dacă n'am urmat acele svaturĭ «înţelepte, voiŭ cel puţin să dreg tóte relele ce nesocotinţa mea a făcut şi să las locul vĕruluĭ meŭ, care «singur numaĭ póte priveghea la păstrarea acesteĭ «provinciĭ şi a-ĭ aduce pacea. El are curagiŭ şi statornicie şi se bucură de o sănătate desăvârşită. Slujbele cele marĭ ce a adus la ambele împĕrăţiĭ îl fac «a fi cinstit de dînsele şi el are încă de prieten de aprópe pe regele Polonieĭ, acest puternic vecin, încât

«orĭ-cum s'ar întórce trebile, domnia acestuĭ prinţ va «fi fericită. Transilvania, sleită şi ostenită de átâtea «perderĭ, are trebuinţă de pace şi numaĭ cardinalul o «póte economisi cu ambele împĕrăţiĭ vecine. Polonia «şi Moldavia, care aŭ mare credit la Pórtă, fiind în in«teresele nóstre, va fi lesne a ţine pacea cu Turcul şi «nicĭ despre partea împĕratuluĭ nu e maĭ greŭ; acest «prinţ n'are nimic a se plânge de cardinalul, care «apoĭ are protecţia Papeĭ şi, când curtea Romeĭ va «primi alegerea sa, împĕratul nu va maĭ îndrăsni «nicĭ a mişca.

«Cât pentru mine, adaose el, sunt bolnăvicĭos. Pĕ«rul meŭ cel alb, cu tóte că sunt într'o vârstă puţin «înaintată şi bólele ce simţ în trupul meŭ, mĕ silesc «a lăsa cârmuirea statuluĭ. Însufleţit d'un adevĕrat «zel pentru patria mea, las de bună voe sceptrul la «un om care are puterile trebuinciόse ale spirituluĭ şi «ale trupuluĭ spre a purta acéstă sarcina. Abdicarea «mea nu e fără exemplu. Carol al V-lea şi vre-o câţĭ-vă «alţĭ regĭ a cărora aducere aminte va fi tot-d'auna «vrednică de cinste, după ce multă vreme şi de pre «legĭ aŭ cârmuit popórele lor, aŭ preferit mântuirea «patrieĭ lor la interesele lor particulare şi s'aŭ depăr«tat de bună voie de grijele cârmuireĭ.»

După aceea, el acordă o amnistie generală despre trecut şi puse pe toţĭ deputaţiĭ, ómenĭ odicĭnuiţĭ din cele trecute a primi tóte poruncile cu supunere şi răbdare, de jurară credinţă cardinaluluĭ. Acesta, după ce făcu şi el jurămînt deputaţilor, mulţumind luĭ Bathori şi la toţĭ deputaţiĭ ţĕriĭ, trămise îndată pe unul din

ofițeriĭ luĭ la Pórtă ca să capete o trecere liberă pentru ambasadoriĭ sĕĭ, carĭ să trateze cu Sultanul.

Acest trămis căpătă de la Turcĭ haĭnă de mătase țesută cu aur, după cum se obicĭnuesce, și fu însărcinat a spune stăpânuluĭ sĕŭ că póte până în cele patru următóre lunĭ să trimiță pe miniștri și darurile luĭ.

Acéstă revoluție din Transilvania fu privită de Românĭ ca un complot pentru peirea lor și a domnuluĭ lor. Chronicele românescĭ acusă cu acrime viclenia făcută de Sigismund, abdicând în favórea cardinaluluĭ, numaĭ ca să pótă face pace cu Turciĭ, de la care el era oprit prin jurămîntul făcut luĭ Michaiŭ, și prin acésta să-l înșele. Cea d'întâiŭ abdicare a luĭ Sigismund silise pe Michaiŭ-Vodă a se închina Nemților și întărîtă pe Turcĭ asupră-ĭ, și când, primejduindu-se a supĕra pe Nemțĭ, Michaiŭ-Vodă primise alianță cu Sigismund, acesta, prin a doua abdicare, da țéra în mâna Turcilor, Polonilor și luĭ Ieremia-Vodă, coaliție dușmană de mórte luĭ Michaiŭ-Vodă, care acum punea în primejdie mare și țéra și tronul sĕŭ.

Drept aceea cum află Michaiŭ-Vodă de noua revoluție a Transilvanieĭ, el puse mâna pe sabie.

XLIV.

Este un fapt învederat că Bălcescu, dând acesteĭ a treia cărțĭ din «Istoria Românilor sub Michaiŭ-Vodă-Vitézul» titlul de *«Robirea Țĕranuluĭ»*, a avut de gând să tracteze într'însa maĭ pre larg despre actul de organisațiune socială, care pórta numele de ***Așezămîntul luĭ Michaiŭ-Vitézul***, și despre care el a vorbit cam în trécăt în disertațiunea sa *«Despre starea socială a muncitorilor plugarĭ în principatele Ro-*

mâne. în deosebite timpurĭ», tipărită în *Magasinul istoric pentru Dacia*, din anul 1846.

Se vede că timpul saŭ lipsa de documente în străinătate, unde se afla, nu ĭ-aŭ permis a îndeplini acéstă a sa dorinţă. Noĭ însă am socotit că cititorul frumóseĭ şi instructiveĭ sale scrierĭ va afla plăcere şi folos, regăsind aci, alăturĭ cu partea din scriere ce-ĭ era consacrată în mintea autoruluĭ, noţiunile de istorie socială a ţěranuluĭ român, pe care Bălcescu le adunase cu vreo opt anĭ maĭ nainte. De aceea reproducem porţiunea din numita disertaţiune în care se coprinde *Aşezămîntul memorabil al luĭ Michaiŭ-Vitézul*. Ea va forma ca şi un ultim capitol, adaos la acéstă a treia carte a istorieĭ luĭ Michaiŭ-Vodă.

Nota editoruluĭ.

Deosebirea ce se vedĕ în starea muncitorilor plugarĭ între maĭ multe popóre îşĭ are pricina în instituţiile ce cârmuiesc proprietatea. Unele popóre aŭ primit împărţirea pămîntuluĭ în proprietăţĭ private, în vreme ce altele aŭ păstrat principiŭ că tot pămîntul este al Statuluĭ. Este cunoscut că Romaniĭ ca şi Greciĭ, Feniciениĭ şi Cartaginesiĭ, adoptaseră pe cel d'întâiŭ şi-l întrebuinţară la tóte coloniile lor. El este astăḑĭ comun la tóte popórele europene. Cel d'al doilea s'a adoptat maĭ de obşte în Asia. S'a găsit asemenĭ la Peruvienĭ, Mexicanĭ, în maĭ multe din insulele Suduluĭ şi la popórele din lăuntrul Africeĭ. Maĭ mulţĭ se invoiesc a ḑice că pricina acestuĭ deosebit obiceiŭ este că cele d'întâiŭ societăţĭ s'aŭ aşezat prin colonisaţie, în vreme ce cele d'al doilea s'aŭ format prin concuistă. Împrejurările care deosebesc aceste douĕ modurĭ de organisaţie socială sunt că coloniştiĭ ce se espatriéză ca să dobândéscă pacea, libertatea saŭ buna stare mate-

rială ce le lipsesc în locul lor de nascere, sunt agricultorĭ și alcătuesc o adunare de familiĭ saŭ asociațiĭ egale, care firesce că împart pămîntul coprins în părțĭ, și la tótă familia, póte și la tot insul se dă o parte. De simt órecare împotrivire de la locuitoriĭ aceluĭ pămînt, eĭ nu-ĭ robesc, ci se mulțumesc numaĭ a coprinde locul ce le trebuie. trăind sub legile sale și gata a primi de cetățenĭ pe ceĭ vechĭ locuitorĭ. Popórele concuerante însă, supuse fiind neapărat unuĭ cap răsboĭnic, îndrăsneț și învestit cu o putere nemărginită, sunt maĭ adesea străine agricultureĭ. Ele se mulțumesc maĭ bine a cere de la supușiĭ lor productele pămîntuluĭ, decât a le dobândi prin înțelegerea și silințele lor. Despotismul dar este sufletul concuisteĭ, după cum egalitatea este sufletul colonisațieĭ.

După aceste considerațiĭ generale nu ne maĭ îndoim că Romaniĭ, colonisând Dacia, aŭ împărțit, după obiceiul lor, pămîntul între coloniștĭ. Năvălirile barbarilor în acéstă provincie nu putură vătăma acest obiceiŭ, căcĭ barbariĭ, după cum scim, aŭ fost maĭ mult trecĕtorĭ prin acest loc. Pe lângă acestea, eĭ eraŭ cu totul străinĭ agricultureĭ. Eĭ nicĭ nu atingea plugul, dice Ammian Marcellin. Coloniștiĭ dar, rĕmânênd singurĭ a se îndeletnici cu agricultura, putură a-șĭ păstra obiceiurile străbune, căcĭ, deși înconjurațĭ și coprinșĭ de barbarĭ, eĭ nu avură nicĭ un amestec cu dînșiĭ, după cum o mărturisesce Gibbon. Mulțĭ încă dintre aceștĭ coloniștĭ nu avură a suferi nimic de barbarĭ, căcĭ, retrăgêndu-se în Carpațĭ, eĭ îșĭ păstrară libertatea lor; de unde, când barbariĭ maĭ slăbiră, eĭ se pogorîră ca nisce alțĭ Pelasgĭ, se întinseră cu încetul în câmpie

şi îşĭ redobândiră locurile strămoşescĭ. Astfel în vécul al XIII familia Negru, suverană în Făgăraş, îşĭ mută capitala în Câmpulung; şi după o jumătate de véc în urmă, familia Dragoş, suverană în Maramureş, se coborî în Moldova.

Uniĭ din istoriografiĭ noştri, necăutând printr'o critică sănătósă a se orienta prin întunericul, ce din mulţimea fabulelor acopere începutul istorieĭ nóstre, precum al tutulor popórelor vechĭ şi noĭ, s'aŭ plecat a crede că Radu-Negru în ţéra Românéscă şi Bogdan-Dragoş în Moldova aŭ fost nisce concueranţĭ ce aŭ coprins aceste ţĕrĭ şi le-aŭ impopulat, găsindu-le pustiĭ. D'aci s'aŭ întemeiat a dice că tot pămîntul a fost proprietate a Statuluĭ şi că împărţirea luĭ în proprietăţĭ private a urmat prin voinţa şi dăruirea stăpânitoruluĭ. Noue acéstă părere ni se pare rătăcită. Maĭ întâiŭ, că încă inainte de 1290, epocă când chronicele şi chrisóvele pun venirea Raduluĭ-Negru-Voevod, se aflaŭ prinţĭ românĭ, între cari, la 1247, unul numit Linoiu şi altul Seneslaŭ, a căror stăpânire Bela IV, regele Ungarieĭ o întăresce în diploma prin care dă banatul Severinuluĭ cavalerilor Ierusalimuluĭ. Al doilea că, de ar fi fost ţéra Românéscă pustie în acea epocă, cum se putea ea impopula în câţĭ-va anĭ atât de mult, încât chiar de la 1330 Româniĭ să pótă sprijini lupte aşa crâncene, maĭ întâiŭ cu Unguriĭ şi apoĭ cu Turciĭ? Asemenea şi Moldavia, cum ar fi putut fi pustie, când scim că în vécul al XII şi al XIII, în acea ţéră înfloriaŭ maĭ multe republice vestite, precum Bârladul, Cetatea-Albă, Galaţiĭ, Chilia, Hotinul şi Tighina? Noĭ dar găsim adevĕrată părerea obştesceĭ adunărĭ a Mol-

davieĭ de la 1817, care, chemată fiind a deslega acéstă întrebare, a dovedit, prin citaţiĭ de istoricĭ şi acte ale domnilor, că Moldova era locuită la venirea luĭ Dragoş, că pămîntul era împărţit în proprietăţĭ private şi că locurile domnescĭ era numaĭ *locurile de pustiŭ*, adică cele ce nu se stăpâneaŭ de nimenĭ din nepomenit véc, *braniştile domnescĭ* şi *locurile târgurilor*.

Dacă Radu-Negru şi Bogdan-Dragoş aŭ găsit ţĕrile populate, eĭ n'aŭ putut fi concueranţĭ, căcĭ nisce stăpânilor de staturĭ aşa micĭ ca Făgăraşul şi Maramureşul, nu puteaŭ să aĭbă destulă putere spre a coprinde asemenea provinciĭ. De n'aŭ venit ca concueranţĭ, eĭ n'aŭ putut robi, n'aŭ putut desposede un popor întreg, ci dimpotrivă aŭ trebuit să respecte obiceiurile luĭ, după cum istoria lămurit ne spune că aŭ respectat pe ale banatuluĭ Craioveĭ. Feudalitatea dar nu se putu introduce în ţĕrĭ cu aceştĭ domnĭ. Munţiĭ eraŭ maĭ populaţĭ şi tot locuitorul a trebuit să-şĭ aibă moşia sa. Acum încă ceĭ maĭ mulţĭ moşnenĭ se află la munţĭ. Câmpia, care din apăsarea năvălireĭ barbarilor pe a locurea rĕmăsese pustie, trebue să fi rĕmas pe séma statuluĭ, formând aceia ce la Romanĭ se numea *ager publicus*. Din aceste locurĭ domniĭ făceaŭ daniĭ. Ele însă aŭ trebuit să fie puţine la numĕr, căcĭ curênd după aceea, vedem pe domnĭ a fi siliţĭ să cumpere moşiĭ de la moşnenĭ spre a le face danie vre unuĭ boier saŭ a înzestra vr'o mănăstire. Câmpia trebuì în urmă să se împopuleze, şi maĭ cu sémă la 1320 sub Michaiŭ I-iŭ Basarab, când năvălirile Turcilor în Thracia siliră pe mulţĭ din Româniĭ Misiilor a trece în ţéra Românéscă. Asemenea

şi în Moldova proprietariĭ câmpieĭ saŭ aĭ ţĕriĭ-de-jos şĭ-aŭ adus colonĭ din ţéra-de-sus cum şi din alte ţĕrĭ vecine de ĭ-aŭ aşezat pe moşiile lor. Atuncĭ stăpânul pămîntuluĭ făcu treĭ părţĭ din domenul sĕŭ, din care ḑóue le împărţi în părţĭ micĭ pe la coloniştiĭ sĕĭ şi cea laltă fu cultivată de aceştia în folosul luĭ, prin mijlocul *clăciĭ*, adică a unuĭ numĕr de ḑile de lucru.

Dar în starea de atârnare şi de supunere desăvârşită în care se aflaŭ cultivatoriĭ săracĭ, şi desarmaţĭ dinaintea stăpânuluĭ lor răsboĭnic care avea puterea în mână şi care era proprietar absolut nu numaĭ peste pămînt dar şi peste tot ce sluja a-l esploata, dinaintea stăpânuluĭ de la care eĭ aveaŭ hrana din tóte ḑilele, eĭ eraŭ fórte slabĭ şi peste puţin se vĕḑură siliţĭ a subscrie la legile cele maĭ aspre. Maĭ curênd saŭ maĭ târḑiŭ le luă şi libertatea şi-ĭ făcu *robi aĭ pămîntuluĭ*. Ast-fel a urmat în tótă Europa, ast-fel a trebuit să urmeze şi la noĭ, căcĭ robia este o consecuenţă neapĕrată a sistemeĭ de clacă; ea în tot-d'auna a însoţit'o saŭ a venit îndată după dînsa. La început însă eraŭ puţinĭ la numĕr aceştĭ nenorociţĭ, cea maĭ mare parte a populaţieĭ fiind moşnenĭ saŭ răzeşĭ. Curênd însă desposederea acestora începu a se face, numĕrul lor a se împuţina din ḑi în ḑi şi moşiórele lor a se concentra în proprietăţĭ marĭ. Interesul, nevoia şi sila conlucrară la acésta.

Interesul, căcĭ proprietariĭ ceĭ marĭ, dobândind de la stăpânitorĭ dreptul de scutire de dăjdiĭ pentru satele lor şi tótă greutatea statuluĭ rămânênd numaĭ pe moşnenĭ, mulţĭ dintr'aceştia, spre a scăpa de tirania guvernuluĭ şi spre a se bucura de folosurile ce le da

scutirea dăjdielor și protecția unuĭ stăpân puternic, preferiră a se vinde eĭ cu moșiile lor pe un preț fórte ușor.

Nevoia. căcĭ îndată ce libertatea țĕrilor fu amenințată de națiile vecine, moșneniĭ trebuiră să alerge s'o apere. Eĭ aŭ apărat'o vitejesce și aŭ mântuit'o. Dar, în vreme ce patria îșĭ păstra libertatea sa, eĭ șĭ-o perdeaŭ pe a lor. Un istoric modern a observat'o prea bine: «Aceste răsbóie, ḑice Vaillant, aŭ făcut să péră «egalitatea din țéră. Bĕtrânul soldat. întorcêndu-se la «casa sa, îșĭ găsesce femeea plângênd; fata saŭ fecio-«rul ce a lăsat în légăn a perit. Sărac. căcĭ s'a luptat nu-«maĭ pentru patrie, este silit a-șĭ vinde țarina sa, co-«liba sa; și peste puțin, neputênd alt-fel a-șĭ plăti în-«datoririle sale către stat, a se vinde și pe sineșĭ; și, «în vreme ce până atuncĭ boierĭ și moșnenĭ eraŭ nu-«maĭ răsboĭnicĭ, se făcură răsboinicĭ și supușĭ, carĭ «se prefăcură curênd în boierĭ și clăcașĭ, adică stă-«pânĭ și robĭ. Acesta este pentru țéra Românéscă, «chiar și pentru Moldova, resultatul a treĭ-ḑecĭ și treĭ «de anĭ de răsboiŭ aĭ luĭ Mircea I-iŭ.» Studiul chrisóvelor ne-aŭ făcut să cunóscem că acéstă observație e dréptă. Într'adevĕr din ḑilele principilor răsboinicĭ saŭ curênd după dînșiĭ se găsesc cele maĭ multe acte prin care moșneniĭ îșĭ vînd moșiile saŭ le sunt răpite de către stăpânitorĭ și boierĭ. Avem fórte multe exemple de asemenea acte. *

* Între alte acte însemnăm și unul de la Constantin Basarab-Voevod din 10 Iunie 1654, prin care întăresce familieĭ *Buzescilor* stăpânirea a 128 de moșiĭ ce le avea parte rĕmasă de la moșĭ strămoșĭ, parte cumpĕrate. Între aceste din urmă figu-

Cum-că *Sila* asemenea a contribuit mult spre desposederea moşnenilor şi robirea lor, chrisóvele şi chronicele care împreună o mărturisesc, nu ne maĭ lasă să ne îndoim. În lauda ce un chronicar face domnuluĭ Constantin Duca-Voevod, ḑice : «că acest domn făcea «dreptate tutulor şi maĭ cu sémă celor ce păraŭ pen«tru vecinătate nu-l da fie cum la vecinătate şi fără ju«rămînt, ci maĭ cu dinadinsul rĕspundea celuĭa ce a«vea nevoie de vecinătate, ḑicêndu-ĭ : pas de-ţĭ caută «treĭ saŭ patru ómenĭ jurătorĭ, cum n'a fost nicĭ tată«sĕŭ, nicĭ moşul sĕŭ vecinĭ de moşie aceluia cine-l tră«gea ; şi aşa jurând îĭ da volnicie să fie slobod în vecĭ «de vecinătate, că acum făcuse boieriĭ obiceiŭ noŭ de «ḑicea : cu păcat este să-l robescĭ pe frate-tĕŭ, căcĭ «păgâniĭ îşĭ cumpĕră robĭ pe banĭ şi în al şéptelea an «îĭ iartă, iară alţiĭ şi maĭ curênd le daŭ sloboḑenie ; «iară tu eştĭ creştin şi neluându-l pe banĭ şi fiind «creştin ca şi tine, şi tu în vecĭ să-l vecinescĭ !» Cantemir asemenea mărturisesce : «că o parte din clă«caşĭ sunt din răzeşiĭ care pentru sărăcie şĭ-aŭ vîn-

réză vre-o douĕ-ḑecĭ cumpărate de postelnicu Radu Buzescu de la moşnenĭ în ḑilele luĭ Michaiŭ-Voevod-Vitézul. «Aceste sate, «ḑice chrisovul, aŭ fost *knezĭ* (adică *domnescĭ slobozĭ*) şi cu mo«şiile lor de maĭ nainte vreme; apoĭ când a fost în ḑilele răpo«satuluĭ Michaiŭ-Voevod, lét 7102, eĭ vĕḑênd atâta nevoie şi «greutate pentru birurile şi n'aŭ avut cu ce să se plătéscă de «greutăţile lor, ci aŭ venit la jupan Radu-Clucerul Buzescul, «fiind atuncĭ vel-spătar, eĭ de a lor bună voie şi s'aŭ vêndut «*vecinĭ*, eĭ cu toţĭ fiiĭ lor şi tóte părţile lor de moşie, pe banĭ «gata : însă Cârstea cu stânjenĭ 50, aspri 1875, Dan cu stân«jenĭ 10 aspri 375 s. c. l.» Tot în acel act maĭ la vale se ḑice că un aspru umbla atuncĭ doĭ banĭ.

«dut moşiile lor cele părintescĭ şi ĭ-aŭ *silit cu strîm-*
«*batate* să priméscă jugul supuneriĭ.» Chrisovul Clococenilor asemenea arată «că adesele turburărĭ ale «locurilor şi marea îmbelşugare a unora aŭ făcut pe «ceĭ maĭ mulţĭ din româniĭ Transilvanieĭ *hobagĭ* saŭ «robĭ, precum în Valachia sunt *rumâniĭ* şi în Mol-«davia *veciniĭ.*»

Acestea fură, după socotinţa nóstră, pricinile care stinseră egalitatea străbună de drepturĭ şi de stare în ţĕrile nóstre şi formară acea monstruositate socială ca o ţéră întrégă să robéscă la câţĭva particularĭ. O aristocraţie de banĭ saŭ de stare, singurul fel de aristocraţie ce a fost totdeuna in ţéra nóstră, se întocmì atuncĭ. Puternică prin avuţiile sale, ea se organisă maĭ bine din ḑi în ḑi şi se întemeiè pe robia glótelor. Acéstă robie nu putu însă fi completă decât pré târḑiŭ, din pricina turburărilor ţĕreĭ care favorisaŭ óre cât pre ţĕranĭ, dându-le prilej a rătăci dintr'o partę a ţĕriĭ într'alta şi operând astfel o adesă strămutare în stărĭ.

Michaiŭ-Vitézul fu cel d'întâiŭ domn care legiuì printr'un *aşezămînt* al sĕŭ că fie-care ţĕran p'a cuĭ moşie se va afla atuncĭ, acolo să rĕmână *rumân vecĭnic.** Acest act barbar, făcut de un prinţ ce a lucrat

* Despre acest *aşezămînt* se pomenesce în maĭ multe vechĭ chrisóve domnescĭ, dintre care vom cita unul de la Radu-Mihnea-Voevod, din anul 1613, unde se ḑice : «.... aceştĭ ru-«mânĭ maĭ sus ḑişĭ n'aŭ fost apucat aşezămîntul luĭ Michaiŭ-«Voevod, la aceştĭ boierĭ maĭ sus ḑişĭ. Decĭ Michaiŭ-Voevod, «domnia-sa aşa a fost făcut aşezămînt atuncĭ, cum care pe «unde va fi, acela să fie *rumân vecĭnic* unde se va afla ; apoĭ

atâta pentru libertate, anevoie s'ar puté pricepe de n'am sci că aristocrația, puternică atuncĭ, a trebuit să-l siléscă la acésta. De atuncĭ se desăvârși regimul feodal în țéra nóstră. De atuncĭ clăcașiĭ, transformațĭ în robĭ. nu numaĭ că urmară a se vinde împreună cu pămîntul, dar și numele lor începu a se trece în actul vîndăreĭ, deși nu se puteaŭ vinde deosebit de pămînt, ca robiĭ țiganĭ; de atuncĭ proprietarul, murindu-ĭ robul fără moștenitorĭ, putea să-l moștenéscă; de atuncĭ el putea să-ĭ îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept ce se da țĕranuluĭ rob era ca stăpânul luĭ să nu-ĭ pótă răpi de pre voință baniĭ, vitele și instrumentele de arătură și de a nu-l puté pedepsi decât corecțional, iar nu a-l omorî, căcĭ făcênd-o, se osândia ca un ucigaș, iar nevasta și copiiĭ ucisuluĭ rĕmâneaŭ liberĭ. Fără a sci când s'a desăvârșit sistemul feodal în Moldova, scim că pe acea vreme, aceleașĭ obiceiurĭ eraŭ și acolo. Legiuirile luĭ Vasilie-Voevod din Moldova și ale luĭ Matheiŭ Basarab-Voevod din țéra Românéscă maĭ întări în urmă acest obiceiŭ, adăogind pentru proprietarul care ar primi un rob străin pe moșia sa, o pedépsă de dóuĕ-spre-ḑece litre argint către stăpânire și dóuĕ-ḑecĭ și patru către stăpânul aceluĭ rob.

Așa *robia* fu rĕsplata claselor de sus ale societățiĭ către clasele de jos, care le-aŭ hrănit, le-aŭ respectat tot-d'auna, le-aŭ păstrat în posiția lor și aŭ jertfit și muncă si banĭ și viéță pentru patrie și libertate. De

«domnia-mea am căutat și am judecat cu toțĭ cinstițiĭ dre-
«gĕtorĭ aĭ domnieĭ-mele și n'am vrut domnia-mea a strica
«așezămîntul luĭ Michaiŭ-Voevod.....»

atuncĭ, de la Michaiŭ-Vitézul, ţéra se împărţi în două tabere vrăjmaşe, avênd interese împotrivite; de atuncĭ încóce poporul se făcu nesimţitor la glasul domnuluĭ şi al boierilor, nu maĭ vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu i s'aŭ lăsat drepturĭ şi pentru o libertate de care el nu se póte bucura; şi ţéra, în loc de a se realţa, merse cu grăbire spre scădenie. Timpurĭ nenorocite o copleşiră în urmă.

. . . .

Să ne oprim însă aci, maĭ nainte ca fatalul *aşezămînt*, stors de nevoĭ luĭ Michaiŭ-Vodă Vitézul şi care, statornicind pe deplin în ţéră *robirea ţĕranuluĭ*, avea să stêrpéscă isvórele viĭ ale vitejieĭ românescĭ, maĭ nainte ca el să fi dat prăpăstiósele sale rodurĭ.

În faptele ce urméză vom vedé dar cea maĭ de pe urmă strălucire a poporuluĭ român, bucurându-se încă de consciinţa cel puţin a libertăţiĭ sale.

CARTEA IV.

UNITATEA NAȚIONALĂ

(Aprilie 1599—Iulie 1600.)

1.

Pe culmea cea maĭ naltă a munților Carpațĭ se întinde o țéră mândră și bine-cuvîntată între tóte țĕrile semĕnate de Domnul pre pămînt. Ea sémĕnă a fi un măreț și întins palat, cap d'operă de architectură, unde sunt adunate și așezate cu mândrie tóte frumusețile naturale ce împodobesc cele-alalte ținuturĭ ale Europeĭ, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâŭ de munțĭ ocolesce, precum zidul o cetate, tótă acéstă țéră, și dintrînsul, icĭ colea, se desfac, întinḑêndu-se până în centrul eĭ ca nisce valurĭ proptitóre, maĭ multe șirurĭ de délurĭ nalte și frumóse, mărețe pedestalurĭ înverḑite care varsă urnele lor de zăpadă peste văĭ și peste luncĭ. Maĭ presus de acel brâŭ muntos se înalță douĕ piramide marĭ de munțĭ, cu creștetele încununate de o vecĭnică diademă de

ninsóre, care ca doï uriașï staŭ la ambele capete ale ţěreï, căŧând unul în faţa altuia. Pădurï stufóse, în care ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munţï. Şi nu departe de aceste locurï, carï iţï aduc aminte natura ţěrilor de médă-nópte, daï, ca la porţile Romeï, peste câmpiï arse și văruite, unde bivolul dormitéză a-lene. Astfel méda-nópte și méda-di trăesc într'acest ţinut alăturï una de alta și armonisând împreună. Aci stejariï, bradiï și fagiï trufașï înalţă capul lor spre cer; alăturï, te afundï într'o mare de grâŭ și porumb, din care nu se maï vede calul și călăreţul. Orï în-cotro te-ï uita, vedï colorï felurite ca un întins curcubeŭ și tabloul cel maï încântător farmecă vederea : stâncï prăpăstióse, munţï uriașï ale căror vârfurï mângâie nuoriï, pădurï întunecóse, luncï înverdite, livedï mirositóre, văï rĕcoróse, gârle a căror limpede apă curge printre câmpiile înflorite, păraie repedï, care mugind grózmic se prăvălesc în cataracte printre acele ameninţătóre stâncï de pétră ce plac vederiï și o spăïmênt tot de-o-dată. Apoï în tot locul daï de rîurï marï cu nume armonióse, ale căror unde port aurul. În pântecele acestor munţï zac comorile minerale cele maï bogate și maï felurite din Europa : sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tutéoa, teluriul și în sfârșit metalul cel maï îmbelșugat decât tóte, aurul, pe care îl vedï strălucind până și prin noroiul drumurilor.

Astfel este ţéra Ardéluluï.

Dar nu numaï artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și archeologul aŭ de multe a se minuna

într'acest împodobit ţinut. Cel d'întaiŭ va privi şi va cerceta cu mirare acéstă puternică şi întinsă cetate naturală, scăparea némurilor în epocele grele ale istorieĭ lumeĭ. De orĭ unde veĭ veni, aĭ să urcĭ mult spre a ajunge la dînsa şi nu poţĭ pătrunde în ea fără de a fi străbătut cel puţin una din acele şépte porţĭ întărite de natură, lesne de apĕrat, fórte anevoie de coprins. Politicul va admira felurimea naţiilor şi a religiilor adunate din tóte colţurile lumeĭ pe acest pămînt, unde Dumneḑeŭ însuşĭ pare a le fi chiemat, întinḑênd dinaintea lor o masă aşa de îmbelşugată, cum şi minunatele instituţiĭ democratice ce aŭ ocrotit aceştĭ munţĭ pe când despotismul le mătura din tótă Europa. In sfârşit istoricul-archeolog va cerceta cu interes suvenirile şi rămăşiţile Dacilor, ale aceluĭ vitéz şi nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel ném minunat al Pelasgilor, care se arată la légănul civilisaţieĭ tutulor popórelor şi formă vârsta eroică a omenireĭ. El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriaşĭ ale poporuluĭ roman, domniĭ lumeĭ, căcĭ Ardélul e cea maĭ frumosă parte a Dacieĭ fericite *(Dacia felix)*, draga ţéră a Cesarilor.

Aci eraŭ Apulum, Salinæ, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquæ, Auraria, frumóse şi însemnate coloniĭ romane, din care patru cu drept italic, şi cea maĭ vestită decât tóte, Şarmisegetusa Regia, capitala luĭ Decebal, numită apoĭ Ulpia Traiana, de ale căreĭ ruine plină e şi astăḑĭ valea Haţeguluĭ.

Rămăşiţele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor daŭ şi astă-ḑĭ puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romanĭ.

II.

Dar nu ţinu nicĭ douĕ vécurĭ înflorirea Dacieĭ şi împĕratul Aurelian, la 274, îşĭ retrage legiunile dintr'însa şi o lasă în mânile Goţilor. D'aci înainte cumplite nevoĭ, în vreme de maĭ multe vécurĭ, copleşiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dînsa maĭ întâiŭ se varsă acel îngrozitor potop de némurĭ, care înécă tótă Europa. După Goţĭ, Huniĭ ceĭ grózniciĭ, Gepiḑiĭ, Avariĭ, Bulgariĭ, Pacinaţiĭ, Comaniĭ şi alţiĭ trecură asupră-ĭ până către sfârşitul véculuĭ al IX-lea, dar fără a o putea însă pustii, fără a putea sili pe locuitoriĭ eĭ să-şĭ părăséscă patria. In acele vremĭ grele, Ardélul maĭ cu sémă fu scutitorul naţieĭ române. In munţiĭ luĭ scăpară locuitoriĭ ţĕreĭ Românescĭ şi aĭ Moldoveĭ, când se vĕḑură năpădiţĭ de barbarĭ, de unde, când se maĭ limpeḑea locul de duşmanĭ, eĭ se scoboraŭ la şesurĭ către căminele lor cele vechĭ. Era atuncĭ (în vécul al IX-lea), după căderea Avarilor, Dacia liberă şi, în vreme ce în Dacia inferióră se întemeia banatul Craioveĭ, în Dacia superióră se formaŭ maĭ multe staturĭ române libere.

Pe la începutul véculuĭ al X-lea domniaŭ peste Ardél, Banat şi Bihar, româniĭ Gelu, Menomorut şi Gladiŭ, când un noŭ ném barbar din Asia, Unguriĭ, năvăli asupră-le. Româniĭ stătură puternic împotriva acestuĭ noŭ potop. După douĕ lungĭ răsbóie, ducele Ungurilor Arpad încă nu putu cuprinde Biharul, ţéra luĭ Menomorut şi tocmaĭ după mórtea acestuia, intră

în stăpânirea eĭ cu drept de moștenire, fiindcă fiul sĕŭ Zoltă luase în căsătorie pe fica duceluĭ Menomorut Gelu, domnul Românilor din Ardél, încă se împotrivi eroicesce unguruluĭ Tuhutum și murì în bătaie de o mórte gloriósă pentru patria sa (904). «Atuncĭ, «dice chronica, Româniĭ, vĕdênd mórtea domnuluĭ «lor, deteră mâna cu Unguriĭ de bună-voia lor și ișĭ «aleseră domn pre Tuhutum, tatăl luĭ Horea.»

Ast-fel Româniĭ, nu învinșĭ și coprinșĭ fiind, dar printr'o unire politică, primiră pe Ungurĭ în țéra lor. Intr'acest chip, după un răsboiŭ sângeros, intrară Unguriĭ și în Banat, unde domnia Gladiŭ.

La începutul domnireĭ Ungurilor sórta Românilor fu maĭ blândă. Eĭ ișĭ păstraseră constituțiile lor provinciale cu duciĭ lor propriĭ; Româniĭ eraŭ atuncĭ soțĭ aĭ Ungurilor, ĭar nu supușiĭ lor. Tot Ardélul nu încăpuse încă în stăpânirea Ungurilor, și pe lângă hotarele de médădi se aflaŭ ducate cu totul libere, precum era cele ale Făgărașuluĭ, Omlașuluĭ și Mureșuluĭ. In cele-alalte părțĭ ale Ardéluluĭ supuse Ungurilor, aceștia eraŭ fórte puținĭ: maĭ mult o armată decât o populație. Afară de dînșiĭ, se maĭ aflaŭ atuncĭ în Ardél nisce órde ce locuiaŭ munțiĭ de către răsĕrit. Aceștia eraŭ din acelașĭ ném, Sĕcuiĭ, ce se cred a fi rămășițe din oștile luĭ Atila. Eĭ eraŭ împărțițĭ în scaune și aveaŭ o organisație cu totul democratică.

Maĭ târdiŭ, pe la 1143, o colonie germană venì în Ardél, chiemată fiind de craiul Gheĭza II-lea și așezată de dînsul în pămîntul numit crăiesc. Cu toțĭ Unguriĭ, Săcuiĭ și Sașiĭ, tot Româniĭ. de-și mulțĭ din eĭ trecuseră în vecinele principate, rĕmaseră însă în maĭ

mare numĕr în Ardeal și își păstrară pînă în al XIII-lea véc, împreună cu simțemîntul drepturilor de moșteni ai țĕreĭ, încă și multe drepturĭ, precum și pămînturile lor. Dar din gelosie, națiile ce vecuiaŭ cu dînșiĭ într'aceeașĭ țéră, ĭar maĭ cu sémă de când duciĭ Ungurilor se urcară la vrednicia de regĭ și introduseră iobăgia, începură a trata pe Românĭ ca un popor cuprins și, de pre dreptul cuprinderilor de pe atuncĭ, iĭ despuiară de pămînturile lor, spre a și le împărți între sine și a reduce pe moșteniĭ țĕreĭ la sórta de iobagĭ.

Româniĭ nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă la aceea a iobăgieĭ; dar norocul nu-ĭ ajută și fie-care a lor răscólă nefericită îngreuia maĭ mult jugul ce-ĭ apĕsa. Ast-fel încă din vremea luĭ Stefan, craiul Ungarieĭ, în Banat, Optiu nepotul duceluĭ Gladiŭ, vĕḑênd tendințele tiranice ale Ungurilor, chemă poporul la arme și după un înfricoșat răsboiŭ, numaĭ prin trădarea gineremuĭ sĕŭ Cinad fu învins. Apoĭ maĭ târḑiŭ, când jugul ajunse și maĭ greŭ. Româniĭ reduşĭ acum toțĭ în stare țĕrănéscă, se sculară în maĭ multe rîndurĭ în vécul al XII-lea, al XIII-lea și al XIV-lea. Istoria Ardéluluĭ și a Ungarieĭ de pre acele timpurĭ e plină de așa numitele *rĕscóle țĕrănescĭ* (tumultus rusticorum). Aceste rĕscóle nu eraŭ numaĭ ridicarea iobaguluĭ în contra stăpânuluĭ sĕŭ, dar maĭ mult rĕscóla simțemîntuluĭ național al unuĭ popor chinuit de alt popor. De atuncĭ ura némurilor luă proporțiĭ marĭ și, în vreme ce acéstă deosebire a sângeluĭ slujia împilătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilaților ea hrănia vecĭnic dorința de neatârnare.

III.

Jugul Românilor în Ardél se îngreuia nu numaĭ din partea nobililor Ungurĭ, ci încă și din partea popilor catolicĭ. Era o întreită tiranie: religiósă, politică și socială. La 1366 Ludovic I-iŭ regele Ungarieĭ dedese voie nobililor să stêrpéscă de tot nația română. Acéstă cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât la 1437 Româniĭ apucară cu toțiĭ armele împotriva tiranilor. Eĭ îșĭ aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Unguriĭ chemară într'ajutor pe Sĕcuĭ și pe Sașĭ, se conjurară împreună și făcură legăturĭ, spre apĕrarea comună și stêrpirea Românilor, întărind cu jurămînt a lor legătură, în 17 Septembre 1437. Acéstă legătură o maĭ întăriră încă în 2 Februarie 1438 și fu temelia constituțieĭ ce a domnit în Ardél până la anul 1848. Dar țĕraniĭ românĭ, ajutațĭ și de puținiĭ nobilĭ din némul lor ce se maĭ păstrase, ținură răsboiul maĭ bine de doĭ anĭ și tocmaĭ la 1439, cădênd asupră-le tótă puterea Ungarieĭ, eĭ se liniștiră, după ce însă craiul Albert le dete libertatea de a se strămuta în orĭ-ce loc și verĭ când le va place. Înălțarea românuluĭ Ioan Huniad la guvernul Ungarieĭ și aceea a fiuluĭ sĕŭ Matheiŭ la demnitatea de rege oprì furia Ungurilor de asupra Românilor. Matheiŭ pedepsì încă cu cruncenie pe cerbicoșiĭ nobilĭ Ungurĭ din Ardél, rebelațĭ în contră-ĭ, sub pricinuire că nu vor a se supune la un craiŭ român. Voind să dea satisfacțiune cererilor poporuluĭ român, de la 1467 el îl scăpă de dijmele ce plătea la popiĭ catolicĭ și-l apĕră de asupri-

rile nobililor. Craiul Matheiŭ, ca și tatăl sĕŭ Ioan Huniad, spre a ridica nația lor apăsată, nu sciu face alt ceva decât a înmulți numĕrul nobililor românĭ. Acéstă mĕsură fu slabă în adevĕr, căcĭ aceștĭ nobilĭ, saŭ eraŭ săracĭ și neputincioșĭ a ține frunte numeroșilor nobilĭ, saŭ de eraŭ bogațĭ dobândeaŭ interese protivnice mulțimeĭ și se înnecaŭ în aristocrația maghiară, perḑêndu-șĭ naționalitatea. Adevĕr e că Corviniĭ, înălțațĭ în mărimea lor prin Ungurĭ carĭ îĭ priveghiaŭ de aprópe, sciindu-ĭ de sânge românesc, nu puteaŭ face maĭ mult. Eĭ nu puteaŭ și de ar fi avut acele ideĭ și ar fi voit să desființeze regimul feodal saŭ să gonéscă pe Ungurĭ din pământul Românilor și să despartă acestora din crăie, țéra deosebită. Cu totul dimpotrivă, țintirile lor eraŭ să îngloteze pe toțĭ Româniĭ în acelașĭ stat cu Unguriĭ; de acolo veniră și ispitirile lor nenorocite de a coprinde țéra Românéscă și Moldova.

Dar cu craiul Matheiŭ murì și dreptatea, de pe spusa și de astăḑĭ a poporuluĭ în Ungaria și Ardél, și asuprirea țĕranilor românĭ crescu din ḑi în ḑi. La anul 1514 isbucnì acea revoluție a țĕranilor din Ungaria sub Doja, îngrozitóre prin crâncenia faptelor eĭ și a pedepselor ce trase asupră-ĭ. Româniĭ din Banat, precum și chiar nobiliĭ Românĭ din Maramureș, luară parte la acéstă revoluție. Țĕraniĭ românĭ din Ardél ce nu se mișcaseră, împărtășiră pedépsa celoralalțĭ și perdură dreptul a se muta de pe o moșie pe alta. Apoĭ se introduse și cartea de legĭ a luĭ Verböczy, care legiuia: că țĕranul n'are nimic afară de simbria pentru munca sa (rusticus præter mercedem laboris sui nihil habet).

Pedépsa dumnedeiéscă nu întârdiè a isbi pe aristocrații Ungurĭ.

Când puternicul sultan Soliman năvălì asupra Ungarieĭ, țĕraniĭ nu voirà a se scula spre a apĕra o patrie unde nu li se lăsase nicĭ un drept, și Ungaria fu lovită de mórte, împreună cu craiul eĭ, în bătălia memorabilă de la Mohacĭ (29 august 1526). Banatul de atuncĭ cădu cu totul în stăpânirea Turcilor și Ardélul rĕmase sub prințĭ ungurĭ aleșĭ și vasalĭ aĭ Porțiĭ. Acéstă nouă epocă în care intră Ardélul fu și maĭ fatală Românilor. Atuncĭ se iviră acele legĭ batjocoritóre pentru Românĭ, prin care veneticiĭ ungurĭ și soțiĭ lor ocăresc numele și némul românesc; religia Românilor numaĭ vremelnicesce o sufereaŭ și pe dînșiĭ îĭ declară de hoțĭ, tâlharĭ și vagabondĭ în țéra lor moștenită de la părințĭ; legĭ care cu totul îĭ depărtéză de slujbe civile, nu le iartă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsind cu tăiere de mâna dréptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legĭ prin care nu le este iertat a purta haĭne de postav, nicĭ pantalonĭ, nicĭ cisme, nicĭ pălărie de un florin, nicĭ cămașe subțire, apoĭ alte nenumĕrate prescripțiĭ de rușinósă și vecĭnică iobăgie.

Ura națională a Românilor în contra tiranilor Ungurĭ se întrupă atuncĭ în óre-care invidualitățĭ puternice, care, fără a simți póte, se făcură organuluĭ eĭ. Ast-fel Stefan Mailat, român din ținutul Făgărașuluĭ (1537—1541), maĭ apoĭ Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573—1575) și Pavel Macĭkași (1586) clătiră torța discordieĭ peste capetele Ungurilor și-ĭ vĕtămară

greŭ prin rĕscólele și răsbóiele ce ațîțară. Ast-fel vitézul domn al Moldoveĭ Petru Rareş de ḑece orĭ năvălì în Ardél (1528—1544), pustiind când pe Sașĭ, când pe Sĕcuĭ, când pe Ungurĭ, reclamând moşie părîntéscă în acea țéră. Și îndată după aceea, Alexandru Vodă al Moldoveĭ și Petru-Vodă al țĕreĭ Românescĭ intrară (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocind între deosebitele partide și tot-d'auna pedepsind pe uniĭ din asupritoriĭ Românilor. Aceste întîmplărĭ făcură că în acest véc, Româniĭ dintr'o parte și dintr'alta a Carpaților se frecară uniĭ cu alțiĭ, îșĭ împărtășiră durerile, îșĭ aduseră aminte tradițiile unuĭ traiŭ comun și doriră înființarea luĭ. De atuncĭ, de câte orĭ un stég românesc se ivesce fâlfâind în vârful Carpăților, Ardélul întreg se înfióră, Româniĭ de sperare, tiraniĭ de spaĭmă.

IV.

Am vĕḑut în cartea din urmă cum, schimbându-se lucrurile și vremile, ajunse Ardélul în stăpânirea cardinaluluĭ Andreiŭ Bathori, prietenul Polonilor, al Turcilor și al luĭ Ieremia-Vodă Movilă din Moldova, toțĭ dușmanĭ înverșunațĭ aĭ luĭ Michaiŭ-Vodă. Cea d'întâiŭ grije a nouluĭ stăpânitor fu d'a trămite un sol la Pórtă spre a încheia pacea, și Pórta, după ce întórse pe sol cu rĕspuns favoritor, nu întârḑiè a trămite în Ardél un cĭauş spre a trata de pace. Cardinalul se arăta dintr'untâiŭ că voiesce a sta neutru și a fi tot deodată prieten și cu Turciĭ și cu Nemțiĭ, cumpĕnindu-se astfel între ambele aceste părțĭ răsboitóre pînă să vaḑă

care-ĭ va da maĭ marĭ folóse. Pentru acésta, hotărî a trămite solie la împĕratul. Acesta primise bine pe soliĭ trămişĭ de Sigismund şi-ĭ pornise înapoĭ cu condiţiĭ moderate. Abia ieşiseră eĭ din Praga când împĕratul află revoluţia din Transilvania. Mâniat fórte de a se vedea înşelat într'astfel de uşurinţa saŭ viclenia Ungurilor, el pornì îndată pe doctorul Petz cu poruncă să aresteze pe solĭ orĭ unde-ĭ va găsi. Aceştia, ajungênd la Thorn, aflară că Sigismund, cu obicĭnuita sa uşurinţă de minte, lăsase Ardélul cardinaluluĭ şi hotărîră să nu mérgă maĭ departe până să afle voinţa cesaruluĭ. Acolo-ĭ ajunse Bartolomeŭ Petz şi-ĭ puse să facă jurămînt de credinţă împĕratuluĭ, iar eĭ nu se întórseră în Ardél decât maĭ târḑiŭ, după mórtea cardinaluluĭ. Dar în Ardél acesta revocase pe solĭ din însărcinarea lor şi trămise în locul lor la împĕratul pe Kamuth, carele fu arestat de Petz la Viena, iar cărţile luĭ i se luară şi se trămiseră împĕratuluĭ. Petz, sosind în Ardél, găsi interesele stăpânuluĭ sĕŭ mult maĭ rĕŭ decât bănuia. Nobiliĭ şi popórele eraŭ fórte întărâtaţĭ împotriva Austrieĭ şi eraŭ cu toţiĭ încredinţaţĭ că ar fi mult maĭ bine pentru dînşiĭ a se bucura de dulceţile păciĭ sub un prinţ pămîntén, care are învoirea şi ocrotirea Turculuĭ, decât a avea de stăpân un străin care să-ĭ arunce fără îndoire într'un răsboiŭ sângeros. Cu tóte acestea cardinalul, căutând a câştiga vreme, scrise luĭ George Basta, generalul împĕrătesc ce se afla cu óstea sa la Lanovic şi-l rugă d'a nu-l supĕra şi lovi nicĭ într-un chip, căcĭ el voesce a întări tóte cele încheiate cu soliĭ luĭ Sigismund de împĕratul; că el n'are alte ţintirĭ decât păstrarea păciĭ şi a buneĭ rîn-

duelĭ în Ardél; că astfel umbletele luĭ nu vor fi neplăcute şi nu va fi nevoe a întrebuinţa sila către un prinţ aliat al împĕrăţieĭ. Basta ascultă bucuros acéstă rugăciune şi dete poruncă la aĭ sĕĭ d'a nu supĕra nimenĭ hotarele Ardéluluĭ. Petz se întórse la Praga pe la sfârşitul luĭ Aprilie. Cardinalul îĭ dedese o scrisóre către împĕratul, prin care ruga pe M. S. a crede că el e gata la orĭ-ce slujbă, maĭ cu sémă în ce privesce interesul comun al creştinătăţiĭ; că spre a sfârşi în pace pricea ce s'a ivit, el va trimite îndată solĭ cu deplină împuternicire. El încă propunea că, spre a strînge şi maĭ mult legătura sa cu împĕratul, să i se dea în căsătorie pe principesa Maria-Christina, care acum se învoise a se despărţi de Sigismund Bathori. Acéstă jună şi frumósă principesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soţia luĭ Bathori, după patru anĭ de suferinţe, acum, prin învoire cu soţul eĭ, subscrisese actele prin care cerea Papeĭ să strice unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătorieĭ. Aceste acte se atestară de cardinalul Andreiŭ şi de alţĭ treĭ martorĭ din partea prinţuluĭ şi patru din a principeseĭ, între care era duhovnicul amânduror şi două dame din casa sa de cele maĭ aprópe de persóna eĭ. Atuncĭ se ivise în public multe fabule spre a tâlmăci neputinţa fisică a luĭ Bathori. Uniĭ, precum am maĭ spus, ḑiceaŭ că el fusese legat prin farmecele uneĭ babe fermecătóre numită Ioana care era a luĭ Ioan Koacock. Alţiĭ spuneaŭ că mama luĭ Stefan Bocskai, dorind ca Sigismund să iea în căsătorie pe o fică a eĭ şi neisbutind, căcĭ vanitatea luĭ îl făcu să prefere pe o nemţóĭcă, prin farmece îl legase. Cardinalul pornì atuncĭ la Roma pe se-

cretarul sěŭ Tomasi. maĭ pe urmă autor a doue scrierĭ despre acele timpurĭ, ca să vestéscă Papeĭ înălțarea sa pe tronul Ardéluluĭ și să-l róge a-ĭ da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Christina. Papa, primind actele de despărțenie, strică căsătoria, în 14 Iulie (1589), într'un consistoriŭ, dar Maria-Christina era desgustată de lume și sătulă de suferințe și, neprimind propunerile cardinaluluĭ, părăsì Ardélul și se întórse la Gratz lângă părințiĭ sěĭ. De acolo se trase fără întârdiere în mănăstirea Santa-Maria d'Halla la Inspruck, unde se călugărì. Ea era d'abia de 25 de anĭ. Era o femee frumósă, cu minte, împodobită cu învěțătură, iubéță. dar avu nenorocirea a fi născută archiducesă și osândită din nascere a slujì de instrument orb politiceĭ familieĭ sale. Ea fusese maĭ întâiŭ hotărîtă a se căsători cu posomorîtul bětrân, tiranul Filip IIlea, regele Spanieĭ; apoĭ i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Ast-fel în acea mănăstire perìră îngropate sub věl atâtea darurĭ strălucite ce împodobeaŭ pe acea nenorocită femee, lăudată și căită de toțĭ câțĭ aŭ cunoscut-o.

V.

Impěratul nu rěspunse la scrisórea ce-ĭ trămisese cardinalul Bathori prin Petz și poruncì generaluluĭ Basta să se grijască de óste spre a intra în Ardél. Asemenea, primind scrisorĭ de la Michaiŭ-Vodă cum că el se teme de o trădare din partea luĭ Andreiŭ și că ar dori să se oștéscă în contra luĭ, îĭ trămise printr'un

22

raguzan o bună sumă de banĭ. Cardinalul, vĕḍându-se amenințat din tóte părțile, cu maĭ multă grabă decât prevĕḍuse el, și îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un pasport și trămise pe Gaspar Corniș la Basta spre a câștiga vreme. Acest trămis arată că: «dacă împĕratul nu primesce o învoire pe care stă«pânul sĕŭ tot d'auna a dorit'o, acest prinț va fi ne«voit pentru apărarea sa a-șĭ căuta un puternic pro«tector; că el rógă pe M. S. I. să declare curat de «voesce a trata pe cardinalul ca un aliat saŭ ca un «dușman; că un cĭauș al Porțiĭ ce era lângă dînsul, «îĭ făgăduia ajutorul și prietenia sultanuluĭ, fără a «cere maĭ mult de 10 miĭ galbenĭ tribut anual, în loc «de 15 miĭ ce era maĭ 'nainte, și că, neputênd sta «fără protecție, se va declara pentru Pórtă; dar că «cardinalul, gândind maĭ mult la cea ce cereaŭ de la «dînsul rangul și calitatea sa, doria maĭ bine să se «unéscă cu împĕratul împotriva dușmanuluĭ comun «al numeluĭ de creștin, decât a se arăta că jertfesce «intereselor sale particulare causa religieĭ precum și «mântuirea și libertatea patrieĭ sale; că multe eraŭ «mijlócele de împăciuire și că trebue a maĭ strânge «nodurile printr'o nouă căsătorie cu casa Bathores«cilor, asupra căreia casa Austrieĭ a vĕrsat atâtea fa«cerĭ de bine; că cardinalul, vĕr primar cu Sigis«mund, se va sili d'a merita acéstă alianță, prin jert«firea și credința sa și că el doresce ca împĕratul să «bine voiéscă a-ĭ da în căsătorie pe principesa Maria «Christina; ca atuncĭ acest prinț, rezemându-se pe «acéstă augustă căsătorie, va privi de aci înainte ca «dușman, nu numaĭ pe Turc, acest crud biciŭ al cre-

«ştinilor, dar încă şi pe toţĭ câţĭ vor isbi saŭ vor ne-«socoti casa Austrieĭ.»

Basta fu puţin atins la inimă de aceste cuvinte şi, încredinţat fiind că cardinalul nu lucra cu bună credinţă, rĕspunse trămisuluĭ cu aceeaşĭ prefacere; «că «stăpânul sĕŭ trebue să spere mult de la bună-voinţa «împĕratuluĭ; că el va face îndată cunoscut M. S. a-«plecările în care se află cardinalul şi crede că vor fi «ascultate bucuros propunerile acestuĭ prinţ; că, a-«fară de acestea, el le va rezema cu tot creditul sĕŭ.»

Cardinalul într'adevĕr nu era de bună credinţă. Prieten al Polonieĭ, căreia era mult îndatorat, el nu putea să voĭască serios alianţa cu împĕratul. El scia acum că căsătoria ce cerea era peste putinţă. El credea maĭ mult în Turcĭ, care îĭ mulţumĭaŭ dorinţele şi-ĭ făgăduiaŭ şi ţéra Românéscă. Luĭ îĭ trebuia însă câtă-va vreme spre a se înţelege bine cu Turciĭ, Poloniĭ şi cu Movilă şi a se întemeia în téră, a se îngriji de óste şi a dobândi ajutóre de la aliaţiĭ sĕĭ. El trămise spre acest sfârşit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatorĭ şi pe Stefan Cacasi de la Cluş, iar în Moldova pre Ion cu numele Nagy (Mare) din oraşul Baia de Criş. Acesta era însărcinat d'a negoţia o căsătorie între unica fată a luĭ Ieremia-Vodă cu Ion Iffiu, fratele sĕŭ din mumă.

VI.

Acum cardinalul, credênd că a înşelat şi a adormit pe împĕratul, voi să adórmă şi să înşele şi pe Michaiŭ Vodă, de care simţise că nu e iubit, precum nicĭ el

nu-l ĭubĭa. Michaiŭ-Vodă într'adevĕr, înţelese bine cât de primejdiósă e pentru dînsul urcarea cardinaluluĭ la domnia Ardéluluĭ. El desperase cu totul de a se maĭ putea acum împăcĭui cu Turcul şi a se bate cu dînsul; avênd Ardélul duşman, îĭ era fórte greŭ. El începu a priveghia cu luare-aminte tóte mişcările cardinaluluĭ şi află curat că acesta făcuse alianţă cu Polonia, cu Turciĭ şi cu Ieremia şi că, înainte de tóte aliaţiĭ asupra ţĕriĭ Românescĭ şi asupra capuluĭ luĭ vor năpădi, că Turciĭ se învoiseră a lăsa luĭ Andreiŭ Transilvania şi ţéra Românécsă, scăḑênd şi tributul cu cincĭ miĭ galbenĭ şi că, de pe povaţa şi sfaturile cardinaluluĭ, Pórta urzea acum curse private spre a-l perde. Michaiŭ însciinţă de tóte acestea pe împĕratul, făgăduind că va goni pe cardinal din Ardél. Afară de primejdia cu care îl ameninţa cardinalul, luĭ Michaiŭ îĭ era ciudă mare cum un popă (cum îĭ ḑicea el) să domnéscă peste o ţéră aşa de frumósă, de care el se credea mult maĭ vrednic şi care-l iubea pe dînsul fórte mult.

Cardinalul trămise luĭ Michaiŭ-Vodă pe Gaspar Cornis, pe care-l numise general maĭ mare peste tótă óstea sa. Acesta fusese unul din svetniciĭ luĭ Sigismund la anul 1594, când se uciseră nobiliĭ. El urà pe cardinalul Bathori şi partida turcéscă şi se temea de rĕsbunarea eĭ. Cu puţine ḑile înainte, el primise o înfruntare grea de la junele Iffiu, frate vitreg al cardinaluluĭ, al căruĭ tată perise în acea ucidere de la 1594. Corniş avea drept a se teme că amnestia şi uĭtarea făgăduită de cărdinalul nu va fi ţinută în sémă. Astfel inspirat, spun că Corniş întâlnindu-se cu Mi-

chaiŭ-Vodă, îl maĭ întărâtă încă asupra cardinaluluĭ, încredințându-l de gândurile vrăjmășescĭ ale acestuia și-l întemeè maĭ mult în proĭectul sĕŭ de a intra în Ardél. Întorcêndu-se lângă cardinal, Corniș îl asigură că Michaiŭ-Vodă nu hrănesce nicĭ un cuget de dușmănie asupră-ĭ și nu bănuesce nimic. Nu mult după aceea, cardinalul trămise la Michaiŭ-Vodă alțĭ doĭ solĭ, pe bĕtrânul George Ravazdi, unul din senatorĭ și pe Nicolae Vitézu, bărbat însemnat și care cunoscea limba românéscă, «spre a-ĭ făgădui prietenie și rapor-«turĭ de bună vecinătate, cerênd și de la dînsul ase-«menea». Michaiŭ, necunoscênd încă deplin cugetele împĕratuluĭ și credênd în sinceritatea cardinaluluĭ se înduplecă a încheia cu acesta un tractat, puind în condiție ca cardinalul să nu se desbine de împĕratul, nicĭ să se alieze cu Turciĭ, ci, unindu-șĭ armele împreună, să pórte răsboiŭ împotriva lor. Acest tractat încheiat la 14 Aprilie 1599, se subscrise de Michaiŭ și de dece boerĭ aĭ sĕĭ și prin jurămînt pe evangelie se întărì. Apoĭ soliĭ ardelenĭ, după o zăbovire de două lunĭ in téra Românéscă, se întórseră acasă.

Dar nu trecu vreme multă și Michaiŭ-Vodă se încredință de viclenia cardinaluluĭ către dînsul. El prinse un trămis al cardinaluluĭ ce mergea la Turcĭ și, din cărțile ce se găsise la dînsul, se dovedì cum că cardinalul încheiase pace și alianță cu Turciĭ și cu Ieremia-Vodă și voia să-l rĕstórne din tron și să-l prindă, pentru care sfârșit chibzuĭaŭ fie care a-șĭ aduna oștile în tabĕră. Michaiŭ, vĕdênd că este astfel înșelat, se hotărî d'a apuca înaintea vrăjmașilor sĕĭ, de a-ĭ isbi până a nu fi eĭ în stare să-l isbéscă; decĭ începu

a aduna și a înscrie soldațĭ numeroșĭ, parte mare din Polonĭ, Cazacĭ, Sêrbĭ. El scrise împĕratuluĭ tóte faptele cardinaluluĭ, arătând că va să-l rĕsbune despre dînsul și să cuprindă Ardélul, cerênd pentru acésta de la Maiestatea Sa să contribuiască cu 30 miĭ talere pentru plata oștirilor și cu dece miĭ puscĭ. În vremea acésta, spre a nu însufla bănuelĭ cardinaluluĭ, rĕspândì vorbă că aceste gătirĭ de óste le face împotriva Turcilor.

VII.

Cu tóte acestea faĭma, adesea prevestitóre adevĕrată a nenorocirilor ce amenință, începu a se lăți, ațîțând tóte vorbirile, spaĭmântând tóte fețele, vestind că acele pregătirĭ de răsboiŭ ale luĭ Michaiŭ-Vodă nu se fac împotriva Turcilor ci împotriva Ardéluluĭ. Atuncĭ prințul Andreiŭ pornì un sol la Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevĕr că Michaiŭ-Vodă pregătesce o revoluție și ferbe în mintea sa proĭectul d'a-l goni și d'a stăpâni Ardélul. Basta, ascultând vorbele acestuĭ trămis, rĕspunse fórte simplu că gândurile luĭ Michaiŭ îĭ sunt necunoscute și că cardinalul îl póte întreba pe el însușĭ de ceea ce pregătesce. Cardinalul se hotărî atuncĭ a trămite la Michaiŭ-Vodă pe senatorul Pancratie Sennyei spre a iscodi gândurile luĭ. Michaiŭ primì pe sol cu multă bună voință și cinstirĭ în palatul sĕŭ de la Târgoviște, înconjurat fiind de soldațiĭ sĕĭ. Sennyei ceru de la dînsul d'a nu lăsa pe prințul Andreiŭ în cumpĕnă, între temere și sperare; d'a împrăștia printr'o declarație cu inimă cu-

rată, sgomotul rĕŭ ce alérgă nu numaĭ în Ardél, dar încă şi în tóte părţile din afară. Michaiŭ, vĕḑênd proiectele sale descoperite, se simţì în nevoe d'a înşela pe duşmanul sĕŭ, spre a nu fi însuşĭ înşelat şi perdut de dînsul. El protestă cu multă înfocare dinaintea luĭ Sennyei împotriva nedreptelor bănuelĭ ce cardinalul are asupră-ĭ; el aduse aminte de jurămîntul ce a fácut că va păzi pace şi prieteşug cu Ardélul şi că acésta ĭ-o povăţuesce şi interesul sĕŭ. El adaose protestaţiĭ şi jurăminte că astfel va urma şi în viitor, declarând în sfârşit că el stă gata a trămite în Ardél pe soţia sa şi pe fiul sĕŭ Pĕtraşcu ca zălóge ale credinţeĭ sale, numaĭ cardinalul să trămită pe frate-sĕŭ Stefan Bathori la Turnu-Roşu, lângă hotarul ţĕriĭ Românescĭ, spre a-ĭ primi şi să se îndatoreze că va pune pe fiul sĕŭ să înveţe limba latinéscă şi că va purta grijă pentru siguranţa şi buna petrecere a familieĭ sale, după cum o cere datoria şi prieteşugul. Istoricul Bethlen, în cuvîntul ce pune în gura luĭ Michaiŭ în acéstă împrejurare, pretinde că el ar fi ḑis că, de va intra în Ardél, să-l ducă Dumneḑeŭ a mânca trupul femeiĭ sale şi a bea sângele fiuluĭ sĕŭ. Noue ne vine cu greŭ a crede la acest jurămînt, când scim cât de mare era credinţa sa şi cât de puternică inima sa. Ca tóte inimile de leŭ, el îşĭ iubia familia. Credem maĭ mult saŭ că aceste cuvinte sunt nisce exageraţiĭ ale analiştilor ungurĭ contimporanĭ, saŭ că Sennyei chiar, care şi el era taĭnic duşman al cardinaluluĭ, a adaos de la sine aceste cuvinte spre a însufla călugăruluĭ o încredere órbă în Michaiŭ-Vodă. Gaspar Cornis încă declara că el îşĭ pune

capul că Michaiŭ-Vodă n'are nicĭ un gând de vrăjmășie. Ast-fel credutiĭ prințuluĭ Andreiŭ slujiră maĭ mult a-l înșela decât chiar dușmanul sĕŭ Michaiŭ-Vodă.

Intr'acest chip Andreiŭ Bathori se înșelă și, încredințat acum că Michaiŭ-Vodă nu cugetă rĕŭ asupră-ĭ, îĭ dete voia cerută de acesta d'a cumpĕra în orașele săsescĭ arme, praf, trâmbițe, stégurĭ și tot ce-ĭ trebuia pentru răsboiŭ și de a le trece în țéra Românéscă. Asemenea el îngădui la vr'o câțĭ-va ungurĭ, precum George Mako și frate-sĕŭ Grigorie, Franciscu Lugacĭ, răsboinicĭ vitejĭ și cercațĭ, și la mulțĭ alțiĭ, a intra în slujba luĭ Michaiŭ-Vodă, dorind eĭ a se bate sub dînsul. Dar acéstă încredere ce avea în Michaiŭ nu oprì pe cardinal d'a lucra și cu maĭ multă înfocare cu aliațiĭ sĕĭ întru înființarea planurilor comune. El se învoì pentru încheierea păciĭ și alianțeĭ cu Turciĭ prin Mustafa, solul turcesc, și cĭaușul Ușaim, care de câtă-va vreme se afla petrecênd în bună cinste la curtea luĭ; dintr'altă parte se înțelese cu Ieremia-Vodă și cu Poloniĭ ca fie-care, strîngêndu-șĭ oștile în taberĭ, să stea gata a-ĭ veni întru ajutor. El însușĭ îșĭ adună oștile, punênd tabĕra la Sas sebeș și aștepta numaĭ sosirea aliaților sĕĭ spre a se porni împotriva luĭ Michaiŭ. In vreme ce cardinalul-fără grijă, până să-ĭ vină aliațiĭ, îșĭ petrecea timpul, preumblându-se prin munțĭ, vĕnând la păstravĭ șĭ desfătându-se prin mâncărĭ și bĕuturĭ, armia luĭ, ce sta în nelucrare la Sas-sebeș, incepu a cârti și a se plânge, maĭ cu sémă nobilimea. Fie-care de pe caracterul sĕŭ, striga și dicea că-șĭ perdeaŭ vremea într'o

nelucrare nefolositóre şi ruşinósă, că se ruinaŭ acolo nefăcênd nimic, că eĭ slăbiaŭ şi eĭ nu puteaŭ merge să îngrijască de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce eraŭ în siguranţă, fără duşman de nicăirĭ, de a-şĭ petrece vara închişĭ în tabĕră, topindu-se în moliciune. Ceĭ maĭ limbuţĭ nu respectaŭ nicĭ pe prinţul nicĭ pe svetniciĭ sĕĭ; eĭ strigaŭ că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărît şi, leneş şi că, obicĭnuit fiind la trândăvia călugăréscă şi la o viéţă delicată şi singuratică, el nu scia ce trebue uneĭ armiĭ şi ceea ce cere interesul statuluĭ; că el a luat domnia fără să scie prin ce ar puté mântui republica şi cum şi cu ce se face răsboiul. Cardinalul, cum audì aceste cârtirĭ ale ostaşilor, se îngrijì fórte, şi îndată, lăsând în tabĕră numaĭ pe pretorienĭ şi trupele mercenare, dete la tóte celealalte oştĭ voie de a se întórce pe la casele lor. Astfel, nu órba încredere în Michaiŭ-Vodă, ci temerea sa de cârtirile oştenilor, făcu pe cardinal a strica lagărul şi a se desarma de o cam dată.

VIII.

In vremea aceea sosì în Ardél la Alba-Iulia (20 august 1599) German Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunciŭ apostolic pe lângă cardinal. Acesta fusese, cum scim, în aceeaşĭ cualitate în Polonia, unde din réua credinţă cu care se purtase, îşĭ trase hula tutulor, şi Polonesiĭ făcură un joc pe numele luĭ ce însemna *spin rĕŭ*, ḑicênd: «nicĭ o dată nu pot fi spi«niĭ bunĭ, măcar şi de ar fi trămişĭ de la Roma». El

era într'adevĕr un ambiţios şi intrigant mare, căutând prin tóte chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce fórte mult o doria. După o şedere de câţĭ-va anĭ în Polonia, desperând de a-şĭ vedé dorinţa împlinită, trecu în Ardél, teatru pe atuncĭ de multe intrigĭ. El doria în tot chipul să câştige favórea împĕratuluĭ, ca printr'însul să dobândéscă cardinalatul. El se silì a face pe Andreiŭ Bathori să înţelégă cât este de urît şi ocărîtor pentru dînsul, fiind creştin şi cardinal încă, să se alieze cu Turciĭ împotriva creştinilor şi a Papeĭ; că el trebuie să se témă de mânia Papeĭ şi a sântuluĭ colegiŭ şi de rĕsbunarea împĕratuluĭ şi a tutulor creştinilor. El îĭ făgăduia încă cum-că va mijloci la Papa ca să-ĭ dea voie a se căsători, ca să nu se stingă ast-fel familia Bathorescilor. Un analist ungur de pe atuncĭ, anume Szamoscozi, pretinde că prinţul Andreiŭ se înduplecă la aceste cuvinte ale luĭ Malaspina şi se făgăduì că va strica alianţa cu Turciĭ, cu atât maĭ mult că aceştia pretindeaŭ ca să le dea înapoĭ cetăţile de margine Lipova, Ieneu şi alte trecerĭ vecine; ḑicea numaĭ că, temêndu-se de împotrivirea locuitorilor, voia ca să ţină acéstă hotărîre secretă până la epoca când se va aduna dieta; iar pentru încheerea acesteĭ alianţe pornì îndată pe Stefan Cacasi la împĕratul; şi apoĭ, chemând la sine pe soliĭ turcĭ, le declară că voiesce răsboiŭ cu Pórta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că ceĭ-alalţĭ analiştĭ tac despre acésta şi că soliĭ sĕĭ lângă sultanul, Nicolae Gavay şi Francisc Budai, nu se întórseră de la Pórtă, decât după intrarea luĭ Michaiŭ-Vodă în Ardél. Urma însă ne va arăta că An-

dreiŭ Bathori nu era de loc sincer în fŭgăduielile sale. O dovadă despre acésta încă este că, în vreme ce el protesta despre hotărîrea luĭ d'a se alia cu împěratul, el scria luĭ Ioan Zamoisky cerênd poveţĭ şi protestând de voinţa luĭ de a ţiné cu Poloniĭ. Zamoisky iĭ rĕspunse, în 23 Septemvre 1599, ca să se grăbéscă a trămite o ambasadă la staturile Polonieĭ, cerênd protecţia lor pentru dînsul şi pentru provincia sa. Este adevĕr că toţĭ actoriĭ acesteĭ scene umblaŭ căutând a se înşela între sine uniĭ pe alţiĭ: Andreiŭ Bathori înşela pe împĕratul, pe Michaiŭ, pe Basta şi pe Malaspina; împĕratul înşela pe cardinalul, pe al căruĭ trămis Cacasi îl primì fórte bine la Pilsna, unde se dusese, şi-ĭ dete sperărĭ că va încheia în curênd tractatul cerut, şi într'aceeaşĭ vreme trămitea instrucţiĭ taĭnice la Michaiŭ-Vodă şi la generalul Basta ca să se înţelégă împreună spre a intra cât maĭ cu grab în Ardél şi a goni d'acolo pe cardinal. El încă înşela şi pe Michaiŭ-Vodă, lăsându-ĭ a spera mult, dar fiind bine hotărît a se sluji cu dînsul ca cu un instrument şi a nu-l lăsa să se intemeeze în stăpânirea Ardéluluĭ. Michaiŭ-Vodă căuta a înşela pe cardinalul şi într'aceeaşĭ vreme voia să înşele pe Basta, intrând în Ardél înaintea luĭ, cum şi pe împĕrat, fiind hotărît a păstra acéstă ţéră sub cârmuirea sa. Basta asemenea voia să siléscă în tóte chipurile spre a dobândi el, ĭar nu Michaiŭ, cârmuirea Ardéluluĭ; în sfârşit Malaspina umbla să înşele pe tótă lumea, vînând în tóte părţile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclén de a lucra, deşi în ḑiua de astă-ḑĭ, când ideile morale sunt mult maĭ desvoltate, este óre-cum ĭertat, decorându-

se cu numirea de diplomaţie şi înşelăciune de răsboiŭ, datoria istorieĭ, acéstă consciinţă a némuluĭ omenesc, este de a-l osândi. Michaiŭ-Vodă din toţĭ este maĭ lesne de iertat; el era ameninţat cu viclenie în cârmuirea şi patria sa şi era nevoit să se apere cu aceleaşĭ arme cu care era isbit; ambiţia luĭ încă avea un scop mult maĭ nobil şi maĭ înalt decât a celoralalţĭ; el ţintea a regenera naţia sa.

IX.

Michaiŭ-Vodă, aflând de taběra cardinaluluĭ de la Sas-sebeş, trămise în Ardél pe banul Mihalcea, sfetnicul sěŭ de aprópe, şi pe George Raţ, sêrb cu némul şi cu numele, spre a cerceta puterile şi gândurile luĭ Andreiŭ. Sosind lângă acest prinţ, eĭ îĭ declarară că Michaiŭ-Vodă voiesce să năvăléscă în Bulgaria, în vreme ce Ibraim-Paşa răsboia în Ungaria, după cum făcuse cu isbândă în anul trecut, şi că ar dori pentru acésta să nu i se intîmple în lipsă vre o primejdie din partea Ardéluluĭ. Cardinalul încredinţă pe trămişĭ că Michaiŭ-Vodă póte fi sigur că nu i se va aduce nicĭ o stânjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest rěspuns, trămişiĭ raportară luĭ Michaiŭ, că în tabăra de lângă oraşul Sas-sebeş, Andreiŭ avea numaĭ nisce pretorienĭ şi óre-care oştĭ mercenare; iar óstea ţěriĭ se licenţiase din pricina sěrbătorilor şi fiind fără grij e de vrăjmaşĭ.

In acele ḑile Michaiŭ-Vodă trămise la Rudolf cesarul pe unul din boieriĭ sěĭ anume Stoica, boier ales, înţelept şi de cinste al ţěriĭ, ca să dea poruncă luĭ

George Basta să-șĭ uuéscă la Casovia oștile sale cu garnisónele germane și cu Stefan Bocskai, și împreună cu oștile Varadinuluĭ să cadă cu toțiĭ asupra Ardéluluĭ, în care el, Michaiŭ, va năvăli într'acea vreme; și ast-fel Andreiŭ, silit fiind a-șĭ înpărți oștile, să nu pótă respinge nicĭ pe unul nicĭ pe cel-alalt dușman. Cesarul, trămițênd pe Stoĭca la Szathmar, îĭ rĕspunse că va afla voința sa de la vice-regele din Casovia. Cu tóte acestea trămise cărțĭ luĭ Moise Sĕcuiul, căpitanul Szatmaruluĭ, poruncindu-ĭ ca să dea la vreme tot ce va fi trebuincios. Generarul George Raț aduse încă luĭ Michaiŭ o sumă de banĭ din partea împĕratuluĭ și el se puse atuncĭ așĭ aduna óstea și a pregăti expediția ce avea în gând, rĕspândind mereŭ vorba că se gătesce împotriva Turcilor. Autoriĭ contimporanĭ vorbesc ast-fel de armata luĭ în acéstă epocă: «Slujesc «de soldațĭ acestuĭ voevod, afară de Româniĭ, a căror «vitejie o cunosc bine Turciĭ din vremea vitézuluĭ «lor căpitan Dracula, mulțĭ ungurĭ, ardelenĭ, câțĭ-va «arnăuțĭ, grecĭ și sêrbĭ. Are puținĭ pușcașĭ, de care «se află în lipsă și ardeleniĭ, căcĭ aceste popóre și maĭ «cu sémă unguriĭ, se bat maĭ voios cu săbiile și că«lărĭ cu sulițele și cu mare îndrăsnélă arată fața la «vrăjmașĭ.»

Michaiŭ îșĭ iubia ostașiĭ și cea d'întâiŭ a luĭ îngrijire era pentru dînșiĭ. Tot-d'auna în mijlocul lor, făcêndu-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le familiaritatea unuĭ camarad, când vorbindu-le cu puterea și mărirea unuĭ domn, când cu dragostea unuĭ părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejiĭ din tóte părțile și din tóte

naţiile alergaŭ cu entusiasm sub stégul unuĭ eroŭ, care le făgăduia biruinţĭ glorióse, căcĭ eĭ sciaŭ bine că el îşĭ ţine făgăduiala, şi înfocarea lor era aşa de mare cât şi încrederea lor. Cu un asemenea căpitan eĭ eraŭ gata a întreprinde tot, siguri că vor isbuti. Eĭ eraŭ mândri de dînsul şi mândri de sineşĭ, gândind că fac parte dintr'o armie nebiruită. Româniĭ precum şi Moldoveniĭ îl urmaŭ îmboldiţĭ maĭ mult din datorie şi dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de gloriósă şi făgăduia a o face pe atât de mare. Sêrbiĭ, Bulgariĭ, Greciĭ, Arnăuţiĭ alergaŭ la dînsul ca către un înger de libertate şi de mântuire pentru némurile lor. Cazaciĭ, Polonesiĭ, Unguriĭ se întocmeaŭ sub stégul luĭ, uniĭ povăţuiţĭ prin admirarea lor pentru un mare eroŭ, alţiĭ împinşĭ prin dragostea răsboiuluĭ şi a folóselor ce aducea ostaşilor, alţiĭ, ca maĭ toţĭ vitejiĭ, căcĭ inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a glorieĭ, care împinge pe om la mórte, ca să dobândéscă nemurire.

Intr'aceea, în cursul luĭ Septemvrie, Michaiŭ-Vodă trămise alţĭ doĭ boierĭ, anume unul vistierul Damian şi cel-alalt Preda, ca să céră în numele luĭ o trecere sigură prin mijlocul Ardéluluĭ în Ungaria, unde îl chemă împĕratul în ajutor împotriva puterniculuĭ Ibraim-Paşa, făgăduind a trece prin Ardél fără a vătăma pe nimenĭ. Dar cardinalul rĕspunse că nu crede că vr'o primejdie aşa mare ameninţă creştinătatea, încât să aibă trebuinţă de ajutorul luĭ Michaiŭ, îndemnându-l în orĭ-ce cas a trece maĭ bine Dunărea în Bulgaria, după cum îĭ era gândul, şi va face prin acésta o diversie mult maĭ folositóre creştinilor.

D'abia se întórseră aceştĭ boierĭ lângă Michaiŭ-Vodă şi el trămise din noŭ cardinaluluĭ pe Mihalcea, banul Craioveĭ şi pe George Raţ, căpitanul guardiilor sale, spre a-ĭ vesti că, de pe povaţa ce ĭ-a dat el, este gata să trécă Dunărea spre a pustiĭ Bulgaria. Dar cu tóte acestea Andreiŭ nu se încredu şi pornì la Michaiŭ pe George Palaticĭ, om fórte dibaciŭ, ca să-l încredinţeze că pacea încheiată cu Turciĭ şi cu Tătariĭ este numaĭ o prefacere până să-ĭ vină bine a se declara duşmanul lor, aceea ce speră a o puté face curênd; şi că el voesce a cultiva cu dînsul sântele drepturĭ ale uneĭ bune vecinătăţĭ şi ale unuĭ prieteşug nesiluit. Michaiŭ, care scia acum ce temeiŭ aŭ cuvintele luĭ Andreiŭ, rĕspunse că şi el voiesce să trăiască în bună unire cu prinţul Ardéluluĭ. Michaiŭ lucra cu atâta taĭnă, în cât, împărţindu-şĭ armia în deosebite locurĭ, nu lăsă luĭ Palaticĭ să vadă, fără numaĭ treĭ sute pedestraşĭ din guardia sa. Intorcêndu-se lângă cardinalul, Palaticĭ îĭ raportă rĕspunsul luĭ Michaiŭ, adăogind că n'a vĕdut la dînsul nicĭ o pregătire de răsboiŭ.

Cardinalul, sigur acum că Michaiŭ va sta în linişte şi că a câştigat ast-fel timpul trebuincios pentru înfiinţarea proiectelor sale, credu că va puté acum să-şĭ caute a se desface de protivniciĭ sĕĭ din lăuntru şi să resbune uciderea frateluĭ sĕŭ Baltazar. Cu tóte că la alegerea sa de prinţ el jurase, pentru dînsul şi pentru fratele sĕŭ Stefan, uĭtare desăvărşită şi că nu va căuta nicĭ o rĕsbunare, acum umbla să prigonéscă sub alte pricinuirĭ pe aceĭ ce-ĭ credea ca sfătuitorĭ aĭ aceleĭ uciderĭ; ast-fel era Stefan Bocskai, Gaspar Cor-

niş, George Rasvadi şi alţiĭ. Puind pricină că Bocska, nu a intrat în Ardél când a fost chemat, cardinalul ocupase cetăţile Deva şi Gorghìu, ce eraŭ in stăpânirea luĭ Bocskai. Asemenea Stefan Bathori trăgea la judecată pe sus însemnaţiĭ svătuitorĭ aĭ osândeĭ luĭ Baltazar, cerênd ca să-ĭ întórcă starea acestuia, ce Sigismŭnd Bathori o împărţise între dînşiĭ. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 Octomvrie (s. n.), ḑiua St. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotarî despre aceste pretenţiĭ ale luĭ şi ale fratelui sĕŭ. În vremea acésta Sigismund Bathori, după o petrecere d'abia de câte-va lunĭ în Polonia, scrise cardinaluluĭ, că i s'a urîţ cu traiul în ţéră străină şi doresce a intra în Ardél, spre a trăi o viéţă liniştită. Cardinalul, temêndu-se cu tot dreptul de un om atât de neastîmpărat, îĭ rĕspunse printr'o poesióră în patru versurĭ (quatrain), povăţuindu-l să stea liniştit, şi-ĭ refusă cererea.

X.

Într'aceea Ieremia-Vodă din Moldova făcu scire cardinaluluĭ că Michaiŭ-Vodă voiesce a intra în Ardél cu oştĭ grele şi tot într'o vreme Ión Maro, sêrb de ném, dar născut şi crescut în Ardél, care sciind bine limba românéscă şi latinéscă, se afla în slujba luĭ Michaiŭ-Vodă ca secretar şi cunoscea proiectele luĭ, scrise cardinaluluĭ ca să nu crédă încredinţările luĭ Michaiŭ, căcĭ el are de gând a năvăli în Ardél şi a coprinde acéstă ţéră, pentru care sfârşit îşĭ adună tóte oştile. Andreiŭ Bathori porni îndată la Michaiŭ-

Vodă în solie pe Tomas Czomortany, om ager la minte, ca să caute prin tóte chipurile a descoperi proiectele luĭ Michaiŭ. Czomortany sosì la Bucurescĭ sâmbătă spre séră, 11 Octomvrie, și îndată avù audiență de la Michaiŭ-Vodă, iar după câtăva vreme de vorbă, luând cuvîntul domnuluĭ, se întórse a doua-ḑi duminecă către cardinal, cu un rĕspuns pacĭnic. Despre acéstă solie analiștiĭ contimporanĭ se deosibesc între sine. Chronica română și uniĭ din analiștiĭ ungurĭ pretind că cardinalul însărcină pe Czomortany a spune luĭ Michaiŭ, să-șĭ lase ţéra și scaunul, căcĭ apoĭ de nu, va fi isgonit de dînsul și de Turcĭ și va încápea în mâna acestora. Se vede că cardinaluluĭ i se dete astfel pe față gândirea sa, saŭ pentru că credea că peste puțin va fi în stare a o pune în lucrare, fiind-că îĭ și sosise acum nisce cete de polonezĭ și moldovenĭ într'ajutor, saŭ că a voit să sperie pe Michaiŭ și să maĭ câștige un repaos pe câtva timp. Aceiașĭ analiștĭ ungurĭ spun că Michaiŭ-Vodă, auḑind vorbele luĭ Czomortany, se înfuriè și era cât p'aci să dea morțiĭ pe aducĕtorul acestiĭ obraznice soliĭ, dar că, stăpânindu-șĭ mânia, el gândì că e maĭ bine a respecta dreptul gintelor și a căuta să răsbune acest afront asupra luĭ Andreiŭ, de la care ĭ-a venit, decât asupra soluluĭ. Pentru aceea rĕspunse acestuia cu vorbe dulcĭ și bune, făgăduì a fi îngăduitor întru tóte și nu-l lăsă a descoperi pe fisonomia luĭ nicĭ un semn care să-ĭ destăĭnuiască cugetul. Astfel acest minunat bărbat scia când voia a se stăpâni pe sineșĭ și a-șĭ învĕli proiectele, așa în cât nimenĭ să nu le pótă pĕrunde.

Dar un alt analist, Ambrosie Simigiani, pretinde că Andreiŭ propuse lui Michaiŭ a-ĭ da asil în Ardél, dacă Turciĭ vor voi să-l gonéscă din Ţéra Românéscă, şi până să-şĭ facă pace cu dînşiĭ; că Gaspar Cornis, duşman al cardinaluluĭ, în înţelegere fiind cu Czomortany, care şi el era taĭnic partisan al luĭ Michaiŭ, în slujba căruia comandase nisce oştirĭ, puse pe acesta a spune luĭ Michaiŭ că i se poruncesce d'a eşi îndată din ţéra Românéscă, almintrelea va fi prins de Turcĭ, fiind el o stavilă la alianţa cardinaluluĭ cu Turciĭ.

Simigiani ca şi Szamoscozi bănuiesc că Gaspar Cornis cu Pancratie Sennyei, unul din senatorĭ, şi cu mulţĭ alţiĭ din ceĭ marĭ aĭ Ardéluluĭ, maĭ cu sémă din ceĭ compromişĭ cu Sigismund Bathori în uciderea nobililor la 1594, temêndu-se d'a cădea jertfă luĭ Andreiŭ şi Stefan Bathoresciĭ, chemară pe Michaiŭ-Vodă a intra în Ardél. Cest din urmă analist pretinde că adesea mulţĭ aŭ audit pe Gaspar Cornis dicênd: «Când taĭ un cap din Bathorescĭ, îndată se ivesce «altul în loc, dar voiŭ face astfel de bine că mĕ voiŭ «mântui pentru tot d'auna de acéstă peire.» Aceste învinovăţirĭ, precum şi altele ce vom vedea maĭ la vale, noue, după cum şi altor istoricĭ ungurĭ şi străinĭ, nu ni se par destul de temeĭnice ca să putem încheia din ele o acusaţie de trădare pentru Cornis şi pentru soţiĭ luĭ către némul lor. Fără îndoială că aceştia nu iubiaŭ pe cardinal, de care aveaŭ a se teme; dar maĭ toţĭ Unguriĭ simţiaŭ ca dînşiĭ şi de la simţemîntul de ură până la trădare este încă mult.

XI.

Michaiŭ-Vodă iarăşĭ nu avea trebuinţă de ajutorul unor trădătorĭ dintre nobilĭ, când avea în parte-ĭ tóte popórele ardéluluĭ. Românii, poporul cel maĭ numeros dintr'acéstă ţéră, de mult ţintise ochiĭ spre dînsul cu credinţa sperăreĭ, şi-l aştepta ca pre un mântuitor, spre a-ĭ scăpa de tirania aristocraţieĭ ungurescĭ. Într'adevĕr, printr'o fatalitate a lucrurilor, asuprirea Ungurilor ardelenĭ asupra iobagilor lor Românĭ, se adaogia într'o progresie crescĕtóre de ce se maĭ apropia césul ursit spre pedépsa eĭ. Într'o chronică săséscă de pe acele timpurĭ citim, la anul 1592, acestea: «Fórte adevĕrat este ceea ce dice Liviŭ (în car-«tea IV, decada 4), îmbuĭbarea şi sgârcenia sunt cĭu-«mele care răstórnă tóte împĕrăţiile cele marĭ. În am-«bele acestea se deprindeaŭ nobiliĭ fórte tare, maĭ a-«les Kendiesciĭ; atâţĭa banĭ storceaŭ de la iobagĭ în-«cât nimĕnuĭ nu-ĭ era iertat a lua banĭ împrumut saŭ «alte soiurĭ de hrană, decât numaĭ de la eĭ. Apoĭ vi-«nurile ce le da iobagilor eraŭ fórte acre, fără gust şi «nicĭ de o trébă; asemenea şi grâul era muced şi tă-«râţos şi totuşĭ cu preţ mare; carnea de boŭ, de óie «saŭ era de vită bolnavă saŭ de mortăciune, pe care «ĭobagiĭ, măcar că nu le puteaŭ nicĭ gusta, eraŭ siliţĭ «a o plăti cu preţ destul de mare; nu căuta nimenĭ «la milă, nicĭ la sărăcia plebeĭ celeĭ maĭ ticălóse, «nicĭ la Dumnedeŭ, ci făcea fie-cine ce voia. Fie-care «era craiŭ saŭ principe.

«Kendiesciĭ, spre a-şĭ asigura lucrurile sale, trămi-

«teaŭ scrisorĭ în tóte părţile ca principiĭ; pe aceştia «iĭ urmaŭ alţiĭ, astfel încât şi ceĭ maĭ trenţuroşĭ no-«bilĭ deprindeaŭ tirania şi rĕutatea asupra sĕrmanilor «ţĕranĭ. Te uiţĭ, Dómne, şi rabḑĭ! Faĭmos a fost şi «Francisc Alardi, ce locuia la Mureş lângă Sân-Paul, «şi bĕtrânul Bogati, cămătarĭ şi sfârnarĭ fórte avuţĭ, «carĭ aŭ întreprins cea maĭ mare tiranie cu nenoro-«cita plebe.»

Aceste se urmaŭ la 1592, înaintea răsboiuluĭ. De şépte anĭ de când urma neîncetat răsboiul, chinurile şi nevoile Românilor crescuseră peste mĕsură, încât inima lor acum ferbea de dorinţa d'a-şĭ vĕrsa focul rĕsbunăriĭ peste capetele tiranilor lor, domniĭ Ardéluluĭ.

Deosebit de Româniĭ, pe cari în lipsă de alte pricinĭ, legătura sângeluĭ ĭ-ar fi silit a sta maĭ bine cu fraţiĭ lor din ţéră decât cu ném străin, apoĭ chiar şi Saşiĭ şi Sĕcuiĭ eraŭ cu totul în favórea luĭ Michaiŭ-Vodă. Oraşele săsescĭ, ostenite şi nemulţumite de domnia ungurésca, aplecate din natură către împĕratul Germanieĭ, spăĭmîntate încă de câtă-va vreme de ura cea mare ce le hrănia cardinalul şi de ţintirile luĭ d'a le reduce cu sila la legea papistăşéscă, despre făgăduiala ce dedese Papiĭ, pentru a intra astfel în favórea acestuia şi a le stêrpi cu totul, se plecaŭ bucuroşĭ către Michaiŭ-Vodă, care ḑicea că cuprinde ţéra pentru împĕratul. Eĭ aflaseră că la Alba-Iulia se şi redicase în piaţă şépte ţepĭ în care Andreiŭ voia să tragă pe ceĭ şépte judecătorĭ saxonĭ înainte de 18 Octomvrie, ḑiua hotărîtă pentru deschiderea dieteĭ, la care aceştia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele Saşi-

lor și unul din ceĭ maĭ marĭ din bărbațiĭ lor, descoperind acest gróznic proiect, hotărî a-șĭ mântui compatrioțiĭ de tirania unuĭ popor crud și fanatic. El se grăbì a scrie luĭ Michaiŭ, rugându-l ca să vină cât maĭ curênd în ajutor, făgăduind a răscula tótă nația în favórea luĭ.

Michaiŭ, spre a le da dovadă de încrederea sa într'înșiĭ, alesese pe Christofor Herschel, cetățén de la Brașov frate cu judele aceluĭ oraș, spre a-l trămite în Praga la împĕratul cu cărțĭ, în care se trata de gonirea cardinaluluĭ din Ardél. Se ḑice că Herzely făcu acéstă călătorie sub pretext de comerciŭ și că Michaiŭ dete luĭ Herzely pentru drum o sută de galbenĭ de aur și împĕratul, după ce l'a resplătit cum se cade, îl trămise înapoĭ la Michaiŭ.

Sĕcuiĭ asemenea, după cum scim, aveaŭ o ură fiorósă împotriva nobililor și maĭ ales asupra familieĭ Bathorescilor. Purtarea cea înșelătóre a acestora, dându-le libertatea când aveaŭ nevoie de dînșiĭ și răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă răscólă a lor (1596) fusese pedepsită, îĭ făcuseră nerăbdătorĭ de a scutura jugul, ținênd a da mână de ajutor orĭ-căruĭ dușman al caseĭ Bathorescilor.

Așa, tóte popórele Ardéluluĭ uraŭ pe cardinalul așteptaŭ cu nerăbdare și staŭ gata să ajute pe Michaiŭ spre a răpi din mâna luĭ țéra Ardéluluĭ. Michaiŭ dar în Ardél era sperarea și sprijinul intereselor populare împotriva aristocrațieĭ și domnireĭ ungurescĭ. Vaĭ! pentru ce necunoscù el acéstă frumósă misie și trase asupră-șĭ pedépsa meritată a celor ce călcă menirea cu care provedința ĭ-a însărcinat!

Dar afară de popóre, scîm că o mare parte din ceĭ maĭ marĭ nobilĭ aĭ Arḑéluluĭ, nemulţămiţĭ de Bathorescĭ, chemaŭ în ḑorinţa inimeĭ lor pe Michaiŭ, deşi în lipsă de doveḑĭ temeĭnice, nu credem că acéstă dorinţă să fi mers până la trădare şi că eĭ să fi înlesnit cu ceva triumful luĭ Michaiŭ.

Ast-fel, cursórea ce târa pe Michaiŭ şi-l împingea în Ardél era puternică, nebiruită. providenţială.

XII.

A doua-ḑi după pornirea luĭ Czomortany spre Ardél, lunĭ în 13 octomvrie 1599, Michaiŭ-Vodă adună la Ploescĭ o parte mare din oştile sale. Tótă glóta ostaşilor românĭ şi sêrbĭ era aşezată în pĭaţă şi pe uliţĭ; iar călăreţiĭ guardieĭ sale numiţĭ Curtenĭ şi o cétă de Cazacĭ şi de polonesĭ, îĭ rĕspândì împrejurul oraşuluĭ. Generaluluĭ Baba-Novac, care avea sub comanda sa 5000 ómenĭ pedestrime, precum şi haĭducilor din Ungaria, le dete poruncă de a-şĭ întocmi oştimea lor armată în cincĭ rândurĭ din pĭaţă până la curtea palatuluĭ domnesc. Ast-fel fiind posturile aşezate, aduseră dinaintea luĭ Michaiŭ maĭ întâiŭ pe vitézul George Mako cu ceĭ-alalţĭ căpitanĭ de óste, Stefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiş şi pe toţĭ oficeriĭ ungurĭ, ce slujiaŭ în armata sa. Domnul le luă mânile lor în ale sale şi-ĭ puse să jure că-l vor urma orĭ unde-ĭ va povăţui, maĭ ales în expediţia ce el pregătesce; că vor asculta şi vor îndeplini tóte poruncile sale şi că nu vor trăda stégul sêŭ nicĭ de faţă nicĭ într'ascuns. După ce dete astfel drumul luĭ Mako

și oștilor sale, aduse asemenĭ de la satul Florescii 500 călăreţĭ ungurĭ comandaţĭ de Dimitrie ce-ĭ ḑicea cel mare și pe locotenenţiĭ seĭ Georgie Horvath, Ion Kiș, Petru Kidel, Ion Sinoli și câţĭ-va alţiĭ. El aduse încă și pe beșliĭ, de carĭ avea doue sute în óstea luĭ. Acéstă cétă de călăreţĭ, sub o numire turcéscă, era întocmită de Michaiŭ-Vodă. Eĭ aveaŭ o plată deosebită și ajunseră a fi fruntașiĭ vitejilor. Capul lor era Stefan Petnahazi. Michaiŭ-Vodă iĭ aduse pe unul după altul spre a face jurămînt. Fură uniĭ carĭ se îndoiră puţin a face un jurămînt orb și cam nehotărît; către cari întorcêndu-se Michaiŭ, le ḑise cu órecare asprime: «Faceţĭ, căcĭ datoria soldaţilor este a «urma pe general, iar nu a generaluluĭ pe soldaţĭ; «mie mi se cade a porunci, voue a asculta!»

Michaiŭ, căutând mereŭ a ţine cât maĭ ascuns proiectul sĕŭ, rĕspândise vorbe, ca maĭ nainte, că acéstă gătire de răsboiŭ se face asupra Turcilor; dar o sémă de boierĭ pĕtrunseseră proiectele sale. Eraŭ mulţĭ din boieriĭ sĕĭ ceĭ maĭ iubiţĭ, cărora nu le prea plăceaŭ ţintirile *ambilor Michaĭ*, cum se ḑicea atuncĭ, adecă ale domnuluĭ și ale banuluĭ Mihalcea, carele mereŭ aţîţa ambiţia și pofta de domnire și de coprinderĭ a domnuluĭ sĕŭ. Aceĭ boierĭ iubeaŭ ţéra și pe domn, dar voiaŭ să véḑă pacea și se împotriveaŭ expediţieĭ din Ardél, ca una care póte avea până în urmă sfârșit rĕŭ, aţîţând mulţĭ dușmanĭ asupra ţĕriĭ și zădărnicind sperarea de a o vedé împăciuită și culegênd rodul de atâta sânge vĕrsat. Intre aceștĭ boierĭ era și Theodosie Logofĕtul, boier bĕtrân, ales, de cinste și priceput la svat. Folosindu-se de lipsa banuluĭ Mihal-

cea, ce se afla încă în Ardél lângă cardinalul, acest boier voia să facă o silință spre a întórce pe Michaiŭ-Vodă din hotărîrea sa de a intra în Ardél; el trase în gândul sĕŭ pe soția luĭ Michaiŭ, dómna Stanca. * Era o femee alésă acéstă dómnă, ale căriĭ calitățĭ chiar dușmaniĭ soțuluĭ eĭ nu se putură opri a le încununa cu laude entusiaste. Bună, blândă, supusă, ânger de mumă și de soție, ea adesea domolia iuțéla și asprimea caracteruluĭ soțuluĭ eĭ, și într'aceeașĭ vreme, inimă eroică, ea împărtășa de multe orĭ primejdiile bărbatuluĭ sĕŭ, insoțindu-l în răsbóie și până pe câmpul bătăliilor, stând la cósta luĭ. Ca logofĕtul Theodosie, ea nu iubia pe banul Mihalcea pe care-l învinovățea că svătuesce rĕŭ pe domn. Fie un presimțemînt de nenorocirile ce coprinderea Ardéluluĭ va trage asupra familieĭ sale, fie numaĭ nisce scrupule nobile și impuse orĭ-cuĭ este în posiție d'a asculta numaĭ glasul inimeĭ sale, fără d'a avea alte dorințe maĭ înalte a împlini, eĭ i se părea că e nedrept lucru a purta răsboiul în Ardél. Cu inima stăpânită de aceste simțirĭ, ea se duse lângă soțul sĕŭ, silind prin rugăciunĭ și lacrămĭ a-l întórce din hotărîrea luĭ. Ea îĭ aduse aminte asilul ce le dedese Ardélul atuncĭ când eraŭ amândoĭ pribegĭ, prigonițĭ de tiranul Alexandru, ajutorul ce-ĭ dedese prințul Sigismund spre a se face domn și maĭ pe urmă spre a mântui țéra de năvălirea luĭ Sinan Pașa, și-l jură pre Dumnedeŭ, pre sântul Michaiŭ și pre sântul Nicolae,

* In manuscriptul autoruluĭ numele dómneĭ e Florica, dar este o evidentă eróre pe care am îndreptat-o. Florica a fost fiica luĭ Michaiŭ. *Nota editoruluĭ.*

patronii caseĭ lor, d'a nu purta răsboiŭ într'o ţéră de la care primise numaĭ bine, spre a nu trage asupră-şĭ osânda nemulţămitorilor. Înfocatele şi elocuentele cuvinte, precum şi lacrămile eĭ fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîrea soţuluĭ sĕŭ. Şi óre s'ar fi căḑut ca el tocmaĭ acum, în minutul d'a o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frământa inima sa? În ce óre se arăta el nemulţămitor? Dacă Sigismund Bathori l'a ajutat întru ceva prin creditul sĕŭ spre a căpăta domnia, el nu ĭ-a răsplătit însutit acéstă mică facere de bine prin câte folóse biruinţele sale adusese Ardéluluĭ şi sporise gloria luĭ Sigismund? Trebuia óre să uite la câte umilinţe supusese Sigismund pe Michaiŭ şi patria luĭ? Trebuia să uĭte că pata ruşinosuluĭ tractat de la 1595 nu era încă ştérsă? Dacă Sigismund a venit să-l ajute împotriva luĭ Sinan, nu era óre spre a se ajuta pe sineşĭ şi Ardélul care era de o potrivă ameninţat? Atât numaĭ că, în loc să aştepte pe Turcĭ în Ardél, venì să-ĭ întîmpine în ţéra Românéscă şi ferise prin acésta Ardélul de pustiirile răsboiuluĭ? Apoĭ, chiar de ar fi avut Michaiŭ şi Româniĭ datoria de a fi recunoscĕtorĭ luĭ Sigismund, acesta maĭ cărmuia el óre acum Ardélul? Nu-l lăsase pentru peirea luĭ Michaiŭ în mânile cardinaluluĭ? Acesta apoĭ nu era vĕdit de duşman al nostru? Trebuia óre să-ĭ lase timp a ne isbi şi a ne pune în stare d'a nu-ĭ puté sta împotrivă? Şi chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinaluluĭ, chiar de ar fi avut Michaiŭ datoria să se arate recunoscĕtor către dînsul, apoĭ recunoscinţa personală a unuĭ domn póte óre să stingă dreptul şi datoria uneĭ naţiĭ.?

Putea el să se lepede de causa naţiuneĭ pe care se făgăduise a o ajuta? Ardélul a căreĭ glótă de populaţie sunt Românĭ, nu este el o ţéră românéscă? Trebuia óre a maĭ lăsa în stăpânirea Ungurilor tótă acéstă ţéră, care, de pe dreptul natureĭ şi dreptul ómenilor, este a Românilor? Maĭ ales când chiar şi populaţiile de alt sânge îl chemaŭ?

Ce? fiind-că ne tragem din acel popor, stăpân al lumeĭ, care întemeè cea maĭ minunată şi maĭ colosală unitate cunoscută în istoria omenireĭ, fi-vom noĭ osândiţĭ a trăi alăturĭ frate cu frate, în vecĭ străin unul de altul? Suntem noĭ osândiţĭ a ispăşi mărirea strămoşilor noştri şi jugul sub care eĭ plecară lumea trăind vecĭnic isolaţĭ unul de altul, sub un deosebit jug barbar? Dumneḑeŭ nu ne-a dat şi noue óre acelaşĭ drept ca celoralalte naţiĭ şi aceeaşĭ datorie, o anume misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea e grea de a crea unitatea naţională; ea va aţâţa mulţĭ duşmanĭ asupră-ne şi curênd saŭ maĭ târḑiŭ va veni o ḑi fatală, precum venise luĭ Mircea, luĭ Stefan cel Mare şi luĭ Petru Rareş. Ce? pentru că o datorie, o datorie naţională, o datorie de viéţă şi de mórte e anevoiósă, suntem óre în drept a ne apăra de dînsa? Se póte óre nasce ceva în lume fără jertfe şi durerĭ? Eroul va cădé într'adevĕr sub acéstă grea sarcină. El va adaoge un nume glorios maĭ mult în şirul martirilor unităţiĭ naţionale; dar silinţele luĭ, sângele sĕŭ vĕrsat, până şi greşelile luĭ vor lumina calea generaţiilor viitóre şi o ḑi va veni cât de târḑiŭ, când ursitele gloriόse ce el a visat pentru naţie, până în sfârşit se vor îndeplini.

XIII.

Pân'a nu intra în Ardél, Michaiŭ se chibzuì a feri în lipsă-ĭ ţéra Românéscă de năvălirile Turcilor; spre acest sfârşit, de pe spusa luĭ Bethlen, le trămise solĭ vestindu-le că povăţuesce o armie împotriva cardinaluluĭ, care a încheiat pace cu împĕratul şi că se va sili în tot chipul a-l aduce la ascultare şi a-l face credincios sultanuluĭ. Spre a da maĭ mult credit acesteĭ fabule în ochiĭ Turcilor, el lăsă în Târgovişte un ciauş însărcinat a primi în lipsa luĭ un tribut pentru sultanul. Adesea turcul ca şi Michaiŭ aŭ căutat a se înşela unul pe altul prin asemenea fabule gróse, la care nimenĭ nu putea crede şi fără îndoială că şi acum, dacă Turciĭ nu năvăliră în ţéră, pricina fu maĭ mult din neputinţă decât de încrederea în vorbele luĭ Michaiŭ. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătămă decât caracteruluĭ sĕŭ, şi cu óre-ce temeiŭ îşĭ trăgea asupră-şĭ din partea duşmanilor sĕĭ învinovăţirea de a fi om viclén, prefăcut şi fără credinţă. Înainte de a eşi din ţéră, Michaiŭ aşeză pe bătrâna sa mumă Teodora, pentru care era plin de dragoste şi de îngrijire, ca într'un loc de siguranţă, la mănăstirea Cozia, clădită în sînul Carpaţilor, ca să şéḑă acolo câtă vreme va ţine răsboiul. Acéstă bĕtrână dómnă, care vĕḑù şi presimţì cu inima nestatornica norocire a fiuluĭ sĕŭ, fericirea şi restriştea luĭ până şi tristul sĕŭ sfârşit, murì în aceeaşĭ mănăstire cincĭ anĭ după acéstă expediţie (1603).

Dómna Stanca, ne isbutind a întórce pe soțul eĭ de a întreprinde expedițla hotărîtă, voì să-l însoțéscă în Ardél și împreună cu fiul sĕŭ Pĕtrașcu, ce era atuncĭ de două-ḑecĭ și cincĭ de anĭ, să împărtășéscă primejdiile soțuluĭ eĭ.

XIV.

Michaiŭ-Vodă nu se mulțumì, ca un general harnic, a învĕlui expediția sa în cel maĭ mare secret, dar încă adoptă un plan de operațiĭ a căruĭ idee strategică cu drept póte minuna. În înțelegere fiind cu Sașiĭ, sigur d'a trage pe Sĕcuĭ în partea sa, el hotărî să intre cu óstea principală pe la Vălenĭ și pe la pasul Buzĕuluĭ în Ardél, să se așeze între Sașĭ și Sĕcuĭ, să țină pe aceia în supunere, să tragă pe aceștia în partea luĭ și să închiză calea prin care ajutórele de Polonĭ și de Moldovenĭ puteaŭ sosi cardinaluluĭ. Tot într'o vreme el trămise peste Olt la Radu Buzescu și la banul Udrea ca să sară și eĭ cu tóte oștile Craioveĭ, ale Jiuluĭ și cu ale Mehedinților, să-ĭ ésă înainte către luncile Sibiuluĭ, și, ocupând acest oraș aliat, să țină calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardéluluĭ și punctul obiectiv al operațiilor răsboiuluĭ.

Ast-fel tóte întocmind și prevĕḑênd, treĭ ḑile după depunerea jurămîntuluĭ oștilor, la 16 octomvrie, Michaiŭ-Vodă poruncì ungurilor sĕĭ să mérgă a tăbărî în pólele Carpaților ce despart țéra Românéscă de Ardél. Acolo chiemă în grabă tótă mulțimea ostașilor, ce eraŭ împrăștiațĭ prin prejur în batalióne, puse prin glasul craĭnicilor de proclamă că tóte trăsurile să rĕ-

mână în urmă; fie-care să-şĭ pórte bagagiul; lucrurile cele maĭ grele să se încarce pe caĭ de cărăuşĭ şi în puţine trăsurĭ rĕmase pentru femeile şi avuturile boĭerilor; să încarce lucrurile taberiĭ pe caĭ uşorĭ de munte, lăsând tot ce e greŭ de purtat; că prinţul Andreiŭ a făcut pace şi alianţă cu Turcul; că óstea va trece prin Ardél, căcĭ cesarul ĭ-a dat loc de întâlnire în Ungaria; că el voiesce ca în acéstă cale căpeteniile şi soldaţiĭ să fie unul lângă altul soţĭ de drum. Astfel poruncind, el se pune cu tótă óstea a trece munţiĭ îndreptându-se către pasul Buzĕuluĭ. Inainte trămise o cétă alésă spre a ocupa trecĕtorile şi a stăpâni strîmtorile, ca să nu lase pe duşman să restórne pe drum copaciĭ, lucru ce lesne se face într'acele locurĭ, şi astfel să-ĭ taie drumul saŭ să-ĭ întindă curse în strâmtorile de din-cóce, poruncind ca, de se vor găsi, să le strice ca să înlesnéscă trecerea armieĭ. El se luă pe urma acesteĭ cete cu atâta iuţélă încât într'o ḑi şi o nópte trecuse munţiĭ maĭ cu tóte oştile sale, până a nu merge încă vestea în Ardél că el a pornit din ţéra Romànéscă. Acéstă extraordinară iuţélă dovedesce lămurit că acest mare răsboĭnic fu póte cel d'întâiŭ în Europa, care simţì ḑisa comună acum «că secretul tacticeĭ stă în picióre.» Timpul uscat şi arḑĕtor al veriĭ trecuse şi acela al tómneĭ din acest an favorisa întreprinderea luĭ Michaiŭ, căcĭ nicĭ cerul nu fu ploios, de pre cum adesea se întâmplă în acéstă lună, de face pămîntul noroios, nicĭ zăpada, nicĭ frigul şi nicĭ o altă turburare a aeruluĭ nu întârḑiè acéstă expediţie. «Un geniŭ favoritoriŭ luĭ Michaiŭ, «împotrivitor Ungurilor, ḑice Bethlen, iĭ făcuse tot

«lesne de împlinit. Drumurile nu eraŭ închise prin «copacĭ rĕsturnaţĭ, nicĭ apĕrate de oştire; el nu în-«tâlni nicĭ o óste care să-l oprésca în cale, şi trecu «Alpiĭ cu maĭ mare iuţélă decât odinióră Anibal.»

XV.

După ce a trecut munţiĭ, găsind un loc priincios pentru hrana şi odihna oştilor, la trecerea din ţéra Românéscă în Ardél, numită a Buzĕuluĭ, Michaiŭ-Vodă tăbărî acolo în acea ḑi, care era sâmbătă (18 octomvrie). Indată pornì pe George Mako, Ion Tamasfalvi, Stefan Harali şi un alt Stefan Dömöş, toţĭ săcuĭ de ném, ca să îndemne pe Sĕcuĭ la revoltă. Ajungênd lângă concetăţeniĭ lor, aceştia se siliră cât putură ca să-ĭ aducă cu glóta în tabĕra luĭ Michaiŭ. Eĭ le făgăduiră marĭ răsplătirĭ şi maĭ ales o libertate temeĭnică, pentru care d'atâtea orĭ eĭ se sculaseră şi trăseseră asupră-le cumplite pedepse de la prinţiĭ Bathorescĭ şi ceĭ de maĭ înaintea lor; eĭ îĭ povăţuiră d'a scutura acum acest jug nu numaĭ ruşinos, dar şi nesuferit; să nu gândéscă că vor fi în siguranţă de nu vor îmbrăţişa nicĭ o parte nicĭ alta; să se socotéscă că lângă Michaiŭ vor fi îndată răsplătiţĭ prin redobândirea libertăţiĭ şi că n'aŭ nimic a spera de la prinţul Andreiŭ, un Bathori şi un popă; că maĭ bine este a scutura odată o nevrednică robire decât a se lăsa trăind vecĭnic sub împilare, eĭ şi nému lor! Auḑind aceste vorbe şi altele, Sĕcuiĭ, care locuiaŭ Cikudul şi Ghergĭul, rĕspunseră că eĭ nu vor lua armele şi nu se vor duce la Michaiŭ până când cetăţuia Or-

heiul, zidită d'asupra capetelor lor de Ion Sigismund ce fusese ales craiŭ al Ungarieĭ, nu va fi dărâmată; că dacă Michaiŭ, eşind biruitor voiesce a primi acéstă condiţie şi să le dea libertatea, făgăduesc d'a alerga îndată lângă dînsul şi d'a urma stégul sĕŭ. Insciinţându-se Michaiŭ despre acestea, el primì cererile lor şi Sĕcuiĭ, cum aflară rĕspunsul domnuluĭ, se adunară în mare numĕr lângă cetăţuia Orheiul şi o deteră pradă flacărilor; apoĭ vr'o mie dintr'înşiĭ alergară la arme. In vreme ce aceştia se gătesc a se duce lângă Michaiŭ-Vodă, sfărămând şi arḑênd palaturile nobililor, ceĭ-alalţĭ Sĕcuĭ, după exemplul lor, năvăliră cu atâta furie asupra palaturilor celor marĭ, în cât maĭ nicĭ unul nu scăpă de omor. Intre aceste palaturĭ fură arse şi acele din posesiile luĭ Ion Beldi din sĕcuime, care cu greşală spun uniĭ că se arseră de Michaiŭ-Vodă.

Intr'aceia, ridicându-şĭ tabĕra de la Buzĕŭ, Michaiŭ o aşeză duminică (19 octomvrie) lângă Preşmĕr, oraş din ţéra Bârseĭ saŭ din ţinutul Braşovuluĭ. Michaiŭ-Vodă, nevoind să lase în urmă-ĭ un oraş aşa de important ca Braşovul, care ar fi putut a-l isbi în spate, saŭ a-ĭ tăia linia de comunicaţie şi provisiile, chiemă îndată în cortul sĕŭ pre ceĭ maĭ de căpetenie aĭ oraşuluĭ, între cari judele Valentin Herschel, om ales prin calităţile şi prin avuţiile sale, şi le ḑise ca să-ĭ dea oraşul şi să-ĭ jure creḑinţă, fiind maĭ bine pentru dînşiĭ a-l sprijini decât a-l mânia. Judele se consultă cu magistratul oraşuluĭ şi nu atât pentru orăşenĭ cât pentru ţéra Bârseĭ ce le era supusă, hotărîră şi se învoiră cu toţiĭ ca să facă pre voia luĭ Michaiŭ, sub condiţie dacă va coprinde ţéra. Aşa dar în 20 octom-

vrie eşiră deputaţĭ din partea oraşuluĭ, Cirilă Greissing, senator şi bĕtrân de respectat prin pĕrul sĕŭ cel alb şi prin înţelepciunea sa, împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunităţiĭ şi cu alţĭ doĭ cetăţenĭ juraţĭ, însoţiţĭ şi de câţĭ-va soldaţĭ. Apropiindu-se eĭ de tabără, le eşiră întru întîmpinare câţĭ-va cazacĭ carĭ îĭ duseră la cortul domnuluĭ. Eĭ îĭ presentară un car cu cojóce trebuinciόse soldaţilor spre a se feri de frig, şi bucate multe, şi-l rugară să tracteze oraşul Braşovuluĭ cu milostivire, căcĭ populaţia, fiind puţin răsboinică şi cu totul dedată la industrie, nu-l póte întru nimic vĕtăma. Michaiŭ le rĕspunse că eĭ prin înscris întărit cu pecetea cetăţiĭ să se îndatoreze cu credinţă împĕratuluĭ nemţesc, căcĭ de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ţinutul eĭ. La aceste cuvinte deputaţiĭ, vĕḑênd primejdia, îşĭ cerură treĭ ḑile spre a se chibzui.

XVI.

In nóptea aceleĭ ḑile, lunĭ spre marţĭ (20 spre 21 octomvrie) după meḑul nopţiĭ, pe o plóie şi o grindină grozavă, Michaiŭ dete semnalul d'a ridica tabăra de la Preşmer şi merse de tăbărî la Codlea.

In ḑiua următóre (21 octomvrie) sosiră în tabĕră Pavel Kertz doctorul cetăţiĭ, Matheiŭ Fronius şi Ion Hirscher juraţi cu câţĭva din sutaşĭ, solĭ aĭ Braşovenilor, spuind că comunitatea n'a maĭ voit să aştepte pană în sorocul de treĭ ḑile, ca să aducă rĕspuns şi că ĭ-a însărcinat să róge pe Michaiŭ-Vodă a se mulţumi cu făgăduială că-ĭ vor fi credincioşĭ, de-l va ajuta Dumneḑeŭ a isbuti asupra luĭ Andreiŭ; că de

vreme ce le voesce binele, după cum ḑice, să se îndure asupră-le și să nu-ĭ pună în primejdie de a peri prin rĕsbunarea luĭ Andreiŭ; cu tóte acestea, eĭ făgăduiaŭ de acum a nu unelti nimic împotriva luĭ, nicĭ de față, nicĭ pe ascuns și că vor sta în liniște desăvârșită, numaĭ și domnul să fie bine-voitor locuitorilor târguluĭ și loculuĭ dimprejur. Michaiŭ îĭ ascultă cu luare aminte și le rĕspunse astfel: «Vĕd că voĭ vĕ «ținețĭ și de mine și de principele vostru și nu fără «cuvînt. Decĭ eŭ sunt mulțămit cu făgăduințele vóstre numaĭ să rămânețĭ statornicĭ.»

In 22 Octomvrie Michaiŭ trece cu tótă óstea sa peste măgura Codleĭ, și încă în aceeașĭ ḑi ajunge la Șĕrcaĭa, o moșie de ale Brașovuluĭ. Trecênd armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 miĭ de pașĭ, nisce velițĭ polonĭ din avanguardie, întâlnind câțĭ-va negutătorĭ ce veniaŭ cu marfă, iĭ prădară și-ĭ uciseră. Alțĭ soldațĭ în cale aprinseră câte-va sate, între care Feldióra și Măghĭurușul, prădară câțĭ va preoțĭ și ridicară maĭ ales toțĭ caiĭ și bucatele ce găsiră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiștiĭ și istoriciĭ ungurĭ a urla și a se văita de fără-de-legile oștireĭ luĭ Michaiŭ, chiar și astăḑĭ când armiile se află disciplinate și administrația provisiilor organisată, sunt fórte comune la o oștire ce năvălesce in pămînt străin și este nevoită a se hrăni cum și unde va putea. Apoĭ îndărătnicia locuitorilor de a-șĭ ascunde bucatele mânia pe ostașĭ. Michaiŭ se silea cât putea a ține în frâul disciplineĭ pe ostașĭ; dar străș-nicia luĭ nu putea să vaḑă și să pedepsécă totul. Așa, când plecă óstea din Preșmĕr, nisce ostașĭ puseră foc

24

târguluĭ. Michaiŭ, cum aflâ, sărì şi puse ómeniĭ sĕĭ să stingă focul «jurându-se, spune o cronică vrăjmaşă «luĭ, cum că cu voia luĭ nu se fac aeéstea, însă el «nu e în stare a ţine în frâne o ast-fel de mulţime de «ostaşĭ furioşĭ.» El află maĭ apoĭ că nisce ostaşĭ isbiseră castelul de la Heltia şi eraŭ p'aci să-l coprindă şi îndată trimese poruncă straşnică de-ĭ oprì da la acéstă întreprindere. Acestea sunt destule spre a nimici neruşinatele hule ale istoricilor ungurĭ care învinovăţesc pe Michaiŭ, nu numaĭ că n'a făcut nimic spre a înfrâna ostăşimea, ci încă a îndemnat-o «la hoţie, tâl-«hărie, pustiire, aprinderĭ şi omor». Era cu greŭ într'adevĕr a nu se întîmpla óre-care escesurĭ şi a păstra o straşnică disciplină într'o armie numeróšă, compusă în mare parte de ostaşĭ mercenarĭ de felurite naţiĭ. Spre a-şĭ închipui cine-va ce fel eraŭ armiile atuncĭ, trebue să-şĭ aducă aminte cum eraŭ ele maĭ câţĭ-va anĭ în urmă, în răsboiul de treĭ-ḑecĭ de anĭ. Armia luĭ Michaiŭ trebuia să semene cu aceea împĕrătéscă a vestituluĭ Wallenstein.

La 23 Octomvrie Michaiŭ scóse afară o proclamaţie, vestind că el a venit ca să ţină pe locuitoriĭ Ardéluluĭ în credinţa şi supunerea ce eĭ juraseră maĭ nainte împĕratuluĭ şi a scóte din scaun pe Andreiŭ Bathori, carele, lăsând partida creştinéscă, va să predea Ardélul Turcilor. După aceea el pornì de la Şĕrcaĭa spre Făgăraş «nevătămând pre nimenĭ, ḑice aceeaşĭ «chronică citată maĭ sus, nicĭ prădând satele, pentru «că de bună-voie îĭ deteră cele trebuincĭóse spre «hrană»; şi chiar într'aceeaşĭ ḑi ajunse la Cârţişóra. În cale în tóte părţile Michaiŭ revoluţiona popórele şi le

silea, maĭ ales pe Sașĭ (pe care nu voĭa să-ĭ lase în urma sa în stare de a se arma) a se uni cu armia sa.

Michaiŭ făcea tóte cu o grabă mare, încredințat fiind că Andreiŭ se află cu totul fără de putere, încât el credea că silind la drum, îl va putea ajunge până'a nu apuca el să-șĭ strângă armia și că lesne îl va putea nimici.

XVII.

La Alba-Iulia dieta se adunase chiar în aceașĭ ḑi în care Michaiŭ-Voḑă tăbĕrîse în strâmtorile Carpaților. Ea se apucase îndată de pe cererea prințuluĭ de a face proces luĭ Bocskai, care nu voise a se înfățișa în persónă dinainte-ĭ de pe cum fusese citat. După doue ḑile, iată sosesce un curier trămis de Valentin Herschel de la Brașov cu cărțĭ către cardinalul, pe care deschiḑêndu-le svetnicul sĕŭ Gaspar Corniș, vĕḑu că se vestesce că de o cam dată tot e liniștit și sigur, afară numaĭ că s'a vĕḑut rătăcind într'o trecere în vecinătatea Buzĕuluĭ nisce companiĭ de velițĭ polonezĭ, dar că eĭ nu făcuseră nicĭ un rĕŭ nicĭ ómenilor, nici vitelor, și că de se va întîmpla ceva maĭ însemnat, vor face îndată cunoscut. Dar curierul care adusese scrisorile, când eșise din Brașov véḑuse avanguardia luĭ Michaiŭ întinsă de bătaie în préjma orașuluĭ. Ajungênd la Alba Iulia, încă galben de frică, și șocotind că în cărțile sale se pomenesce de năvălirea luĭ Michaiŭ, nu spuse nimic luĭ Gaspar Corniș, dar rĕspândea acéstă veste printre orășanĭ, încât tot orașul se umplu și ferbea pe ulițe vorbind de acésta,

când ceĭ marĭ nu sciaŭ încă nimic. Un căpitan de călărețĭ pretorianĭ anume Gaspar Libek, ducêndu-se la Corniș, îĭ făcu cunoscut sgomotul rĕspândit de curier în oraș. «Ajută-ne, Dómne!», strigă Corniș tremurând la acéstă gróznică scire și îndată aducênd înainte-ĭ pe curier, se asigură de adevĕr și după ce-l mustră rĕŭ, alergă la prințul Andreiŭ spre a-ĭ spune primejdia ce-l amèninţă. Cine ar fi vĕdut turburarea și spaĭma luĭ Corniș atuncĭ s'ar fi încredințat că acest om nu putea fi trădător, de pre cum l'aŭ bănuit uniĭ din analiștĭ.

Spun că Andreiŭ Bathori dintru'ntâiŭ nu voĭ să crédă, tratând acéstă veste de fabulă și glumă, maĭ ales că soliĭ luĭ Michaiŭ, banul Mihalcea și George Raț, se aflaŭ la Alba, lângă dînsul și-l încredințaŭ a nu se îngriji, căcĭ tote vor eși cu bine. Cu tóte acestea, ţiind după obiceiŭ îndată svat cu ceĭ maĭ marĭ, poruncĭ să trămită fără întârdiere în tóte părțile spre a chema pe locuitorĭ la arme. Intr'aceea, nobilimea Sĕcuilor, maĭ aprópe fiind de rĕŭ și credinciósă prințuluĭ Andreiŭ, trămitea curier peste curier spre a-ĭ vesti că Michaiŭ-Vodă a trecut Alpiĭ și a sosit cu o armie însemnată la Prešmĕr; că a aprins nu numaĭ castelul luĭ Ion Beldi, ce se afla atuncĭ la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin tóte satele și orașele ce a întîmpinat până la Feldióra. Spune Ambrosius Simigiani că mulțĭ din nobilĭ, voitorĭ de rĕŭ aĭ prințuluĭ Andreiŭ, prindeaŭ scrisorile ce-ĭ eraŭ adresate si opreaŭ pe curierĭ d'a se înfățișa dinaintea luĭ; pe lângă acésta, vorbele despre sosirea dușmanuluĭ se împotriveaŭ una alteia și eĭ se sileaŭ prin

multe cuvîntărĭ a-l încredinţa că n'are a se teme de nimic. Cu tóte acestea, ḑice Bethlen, precum valul gonesce valul, d'asemenea o vorbă despre sosirea luĭ Michaiŭ mărea şi întemeia cele-alate vorbe şi umplea urechile tutulor. A doua nópte după sosirea curieruluĭ de la Braşov se duseră Stefan Bathori, Gaspar Corniş, Pancratie Sennyei şi Stefan Bodoni lângă prinţul Andreiŭ, pe care-l găsiră meditând şi cântând dintr'un instrument de musică, pe când ţéra era în foc. Eĭ îl deşteptară pin meditaţia sa, descoperindu-ĭ adevĕrata stare a lucrurilor. Andreiŭ, fără a se prea grăbi şi fără a-şĭ perde cumpĕtul, dete drum dieteĭ şi, numind pe Gaspar Corniş locotenent al sĕŭ peste tótă armia, trămise îndată poruncĭ straşnice în tóte părţile crăieĭ, spre a se purta, de pe obiceiŭ, în tot locul o sabie încruntată în sânge şi a vesti ca fără zăbavă şi cu cea maĭ mare iuţélă tótă nobilimea, tótă brasla ostăşéscă să se adune înarmată la Sas-Sebeş, căcĭ o primejdie obştéscă amenință şi nu sufere nicĭ o întârḑiere; că toţĭ aceĭ ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviţĭ ca nisce trădătorĭ şi desertorĭ şi se vor pedepsi cu mórtea cea maĭ cruntă. El scrise asemenea şi la Sĕcuĭ, carĭ eraŭ scutiţĭ de slujba ostăşéscă de când fuseseră despuiaţĭ de libertatea lor, «ḑicêndu-le că într'o primejdie atât de grea să-şĭ «unéscă şi eĭ puterile spre a goni din patrie pe duş«manul comun, făgăduind a da libertate la toţĭ aceia «ce-ĭ vor sta intr'ajutor; că era mult maĭ bine şi maĭ «sigur pentru Sĕcuĭ a-şĭ dobândi libertatea de la un «prinţ ales de dînşiĭ, care are aceeaşĭ naţie, limbă şi «obiceiurĭ ca şi eĭ, decât a lua armele în favórea

«unuĭ străin, împotriva aceluia ce este osŭ din osul «lor și sânge din sângele lor»; și pentru ca să-ĭ facă să se lupte cu dînsul și fără voia lor, Andreiŭ luă mĕsurĭ aspre în țéra Sĕcuilor dintre rîurile Mureșul și Crișul, odinióră rîul aurit. Una din aceste mĕsurĭ era punerea în lucrare a unuĭ obiceiŭ vechiŭ întrebuințat de Scițĭ și apoĭ și în Ungaria pe la începutul acesteĭ crăiĭ. Acest obiceiŭ era ca la o primejdie mare cu care amenința vr'un dușman străin țéra, acel locuitor ce nu se scula îndată după poruncă spre a lua armele împotriva dușmanuluĭ, era legat cu funiĭ prin mijlocul trupuluĭ și cu multă rușine pedepsit. Dar ura Sĕcuilor asupra luĭ Andreiŭ era atât de mare încât nicĭ amenințările, nicĭ făgăduielile luĭ nu-ĭ putură îndupleca a lua armele în favórea luĭ.

În urma acestora, cardinalul merse de întâlnì pe Malaspina ce era bolnav, îĭ expuse primejdia în care se află și dobândì de la acesta făgăduiala că va sta mijlocitor spre a-l împăciui cu Michaiŭ-Vodă. Eĭ se chibzuiră de a trămite maĭ nainte pe un nobil Isac Csejtie la Michaiŭ spre a afla cererile luĭ și a căuta să-l aducă la simțeminte pacĭnice. Dar Michaiŭ, fără a da nicĭ un rĕspuns, oprì la sine pe Isac Csejtie până după bătaie. Fără a maĭ perde vreme, cardinalul, urcându-se într'o trăsură, eșì din capitala sa, ce nu maĭ era s'o vadă, ursit a fi o priveliște ticălósă a lunecóselor lucrurĭ omenescĭ. El lăsă în locul sĕŭ în Alba-Iulia pe fratele sĕŭ Stefan Bathori și pe Ladislas Gyulasi și se duse la Sas-Sebeș, unde se făcea adunarea oștilor. Aci, aflând Andreiŭ că Michaiŭ înainéză răpede spre Alba, fără a aștepta tóte oștile ce

soseaŭ încet, îşĭ ridică tabĕra de acolo. El poruncì ca ceĭ ce vor sosi să-l urmeze, şi, lăsând d'o parte Făgăraşul unde avea garnizónă, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiiŭ, unde ajunse a treia-ḑi, în 24 octomvrie. Locuitoriĭ Sibiĭuluĭ, cari împreună cu căpetenia lor Albert Süveg eraŭ aliaţĭ cu Michaiŭ, îl primiră rece, fără a-ĭ da datoriile de credinţă cuvenite.

XVIII.

Într'aceea Michaiŭ înainta cu grabă spre Sibiiŭ, socotind să ajungă acolo înaintea luĭ Andreiŭ. In 25 octomvrie el ajunse lângă târgul Tălmaciuluĭ cu óstea, cu soţia şi cu familia sa. Ţinta luĭ era a înlesni unirea cu armia sa a şése miĭ ostaşĭ Oltenĭ ce-ĭ aducea pe la Turnul-Roşu, Radu Buzescu şi banul Udrea, pe cari îĭ aştepta în tot minutul şi cari sosiră tocmaĭ a doua-ḑi în 26.* Armia luĭ Michaiŭ se maĭ adăogise în cale cu o sumă de Sĕcuĭ, Saşĭ şi alţĭ partisanĭ aĭ sĕĭ din Ardél, maĭ ales Românĭ, ce-ĭ venise într'ajutor. Astfel, împreunându-şĭ óstea, Michaiŭ-Vodă, maĭ naintând spre Sibiĭu, îşĭ aşeză tabĕra la sat la Vestem, ţiindu-şĭ mereŭ armia între cotiturile munţilor, până va socoti c'a venit vremea ca s'o scóţă la câmpie.

Între strîmtorile munţilor era un spaţiŭ şes îndestul de mare, unde Michaiŭ putea tăbĕrî şi a-şĭ întocmi oştile. Acolo el ascunse céta femeilor, tot ce de pe vârstă şi de pe sex nu era în stare d'a se lupta,

* Bethlen greşesce puind aci numele luĭ Baba-Novac în locul luĭ Radu Buzescu şi banul Udrea. Novac cu haiducĭĭ sĕĭ intrase în Ardél împreună cu Michaiŭ-Vodă.

împreună cu bagagiele și cu o mare mulțime de carĭ. Mercurĭ în 17 (27) octomvrie, strejile ambelor armate protivnice se arătară și se vĕḑură unele cu altele. Dar, atât pentru că tunurile nóstre rĕmăseseră în urmă, cale d'o ḑi, cât și pentru că în acea ḑi era sĕrbătórea evangelistuluĭ Luca, pe care Româniĭ îl cinsteaŭ fórte mult, Michaiŭ hotărî a-șĭ ține oștile în strîmtorile munților și d'a nu da bătaia în acea ḑi.

Cardinalul, vĕḑênd apropierea armieĭ luĭ Michaiŭ, intră în grijă mare, căcĭ nesosindu-ĭ încă ajutórele de la Lipova, Ieneŭ, Caransebeș și ale Sĕcuilor din scaunele Arieșuluĭ și Mureșuluĭ, el se socotea maĭ slab în puterĭ, nu numaĭ cu numĕrul, dar și cu calitatea oștilor. «Într'adevĕr, ḑice Bethlen, Româniĭ. «cari de maĭ mulțĭ anĭ se aflaŭ în răsboiŭ necontenit «cu Turciĭ, obicĭnuițĭ cu munca și cu primejdiile. «eraŭ privițĭ de toțĭ ca mult maĭ bunĭ ostașĭ decât «Unguriĭ.» Între aceste oștĭ românescĭ, maĭ deprinse la isbândă și maĭ vestite eraŭ cetele ce se chemaŭ *Buzesciĭ* și *Rățesciĭ*, pre numele căpitanilor sĕĭ, frațiĭ Buzescĭ și George Raț. Cu tóte că în adevĕr oștile luĭ Michaiŭ eraŭ maĭ bune decât ale luĭ Andreiŭ, în care se aflaŭ mulțĭ țĕranĭ rĕŭ armațĭ și nedeprinșĭ cu răsboiul, dar cu numĕrul nu se deosebia mult între dînsele. Fie-care armie numĕra ca la 25 miĭ luptătorĭ; * artileria luĭ Andreiŭ era maĭ bună și maĭ

* Un analist ungur anume Szamoscozi, martor de față citat de Bethlen, vorbesce astfel despre numĕrul oștilor luĭ Michaiŭ-Vodă: «Este anevoie d'a spune curat câte oștĭ eraŭ, căcĭ «căpeteniile înșișĭ n'o sciaŭ; fie-care, după patima sa, ridica «saŭ scădea numĕrul cum voia. Româniĭ înșișĭ, cari vor să se

numerósă decât a luĭ Michaiŭ; ea numĕra maĭ mult de patru-ḑecĭ tunurĭ în vreme ce Michaiŭ avea numaĭ opt-spre-ḑece bucăţĭ, marĭ şi micĭ. Cardinalul în tabĕra sa adună pe lângă sine senatul şi alţĭ ómenĭ încercaţĭ spre a se svătui cum să pórte maĭ bine răsboiul. Părerile fură împotrivite; uniĭ svătuiaŭ d'a prelungi răşboiul şi a nu lăsa să hotărască sórta şi norocul uneĭ singure bătăliĭ. Eĭ ḑiceaŭ că acéstă prelungire va desorganisa armata luĭ Michaiŭ prin fómete, ostenelile răsboiuluĭ, lipsa banilor şi nedisciplina ostaşilor; că, cu cât s'ar întârḑia maĭ mult, cu atâta armia lor va cresce în numĕr, în vreme ce a luĭ Michaiŭ va slăbi. Alţiĭ ḑiceaŭ că trebue a rezima tótă tabĕra de zidurile Sibiĭuluĭ şi s'o întăréscă prin

«arate maĭ curagioşĭ, mărturisesc un numĕr necreḑut de mic. «Iar noĭ fără patimă vom arăta aceea ce am vĕḑut cu ochiĭ «noştri. Aceĭ ce vorbesc maĭ mult urcă la 30 miĭ pedestraşĭ «şi călăreţĭ, numĕrul ostaşilor luĭ Michaiŭ; aceĭ ce spun maĭ «puţin, 20 miĭ. Românĭĭ spun numaĭ 8 miĭ. Aceĭ ce ţin mij«locul spun 25 miĭ. Atâta saŭ maĭ atâta mi se pare a fi maĭ «de creḑut. Aceĭ ce pun maĭ mult saŭ maĭ puţin fac abus de «calcul şi fără cuvînt se arată darnicĭ in cifre. Nimenĭ nu póte «tăgădui că acésta fu un potop mare de ómenĭ, ca cum tótă «ţéra Românéscă smulsă de la vetrile sale caḑuse peste noĭ «O parte mare era voluntarĭ ce alergaseră la Michaiŭ, traşĭ «prin speranţa de a putea prăda, şi nu atât puterea lor re«ală cât mulţimea lor insufla grózǎ.

«Este încă de sigur că Michaiŭ-Vodă îşĭ adăogi numĕrul «oştilor sale, după ce intră în Ardél, atât pentru că mulţĭ de «la sine alergaŭ în tabĕra luĭ, împinşĭ de speranţa pradeĭ, «cât şi pentru că Michaiŭ, în tóte părţile pe unde trecea, po«runcea să proclame într'o parte şi într'alta, că el va privi «ca duşman şi-şĭ va rĕsbuna ca de un asemenea pe orĭ-cine,

metereze făcute cu cară legate împreună; că astfel, unind taběra cu orașul, vor putea să aĭbă îndestulare despre hrană și să respingă pe dușman prin lovilurĭ de tun, de cum-va s'ar ispiti el să-ĭ lovéscă; că trebue a potoli focul dușmanilor prelungind răsboiul prin amânărĭ, făgăduelĭ, înșelăcĭunĭ și soliĭ; că astfel puterile dușmanuluĭ se vor înmuia și se vor slăbi prin așteptare și prin isbirĭ parțiale, maĭ ales cu un om ca Michaiŭ, ĭute, îndrăsneț și nerăbdător; ast-fel, încheiaŭ eĭ, Fabiu birui pe Anibale și craiul Matheiŭ triumfă lângă Vratislaŭ de silințele a doĭ puternicĭ craĭ, al Polonieĭ și al Boemieĭ. Emeric Szícszai, unul din credincioșiĭ prințuluĭ Andreiŭ, îl

«care fiind în stare a purta armele, nu va urma înarmat «óstea sa. El lucră într'acest chip atât ca să sperie spiritele «cu mulțimea, cât și spre a nu lăsa în spate-ĭ nimic din care «să se pótă organisa batalióne; aceea ce la vedere mărea «óstea Voevoduluĭ, era un număr fórte mare de cară, pe care «împotriva uneĭ strașnice poruncĭ a domnuluĭ, fie-care târa «cu sine, precum făcuse voevodul și toțĭ boeriĭ, purtând ne-«vestele, copiiĭ, tótă starea și avuția, ca cum ar fi avut de «gând de a schimba pentru tot-dauna pămîntul de locuință; «pricina era căcĭ se temeaŭ ca, în lipsa domnuluĭ și a ar-«mieĭ din țéră, Turciĭ saŭ Tătariĭ să nu cum-va să năvălé-«scă spre a o prăda.»

Despre armia luĭ Andreiŭ, analiștiĭ ungurĭ o scad peste měsură, făcênd-o de 9 miĭ; alțiĭ încă în numěr de 5 miĭ. Dar maĭ mulțĭ istoricĭ și analiștĭ străinĭ, precum De Thou (XIII p. 352), Guérin (p. 497), Orteliu (p. 453), Bisseliu și alțiĭ o fac de 25 miĭ. Istvanfi asemenea dice că numěrul oștilor era maĭ de o potrivă de ambe părțile. Din acestea se lămuresce că, de și póte a fost óstea românéscă maĭ mare decât cea unguréscă, deosebirea însă era neînsemnată.

rugă în deosebĭ d'a-șĭ căuta un asil înaintea lupteĭ spre a se feri de primejdiile răsboiuluĭ, aducêndu-ĭ aminte despre nenorocirile de la Varna și Mohacĭ. La acestea Andreiŭ réspunse: «D'așĭ fi în locul tĕŭ, «și eŭ aș face-o, dar sciindu-mĕ cap al acesteĭ armiĭ, «nu voiŭ să fiŭ fugar și să desertez de la aĭ meĭ.»

Dar alțiĭ, pe carĭ bănuitoriĭ chronicarĭ iĭ numĕră printre dușmaniĭ luĭ Andreiŭ, îl povățuiaŭ a nu se trage înapoĭ și a nu lăsa să trécă ocasia d'a stăvili năvălirea dușmanuluĭ și a opri rĕul d'a se întinde maĭ mult; cu cât maĭ mult vor întârḑia, cu atât armia luĭ Michaiŭ va cresce prin venirea Sĕcuilor, ce-ĭ maĭ aștéptă să vină și a altor partisanĭ aĭ sĕĭ; că dușmanul va fi mult maĭ de îngrozit atuncĭ când își va uni tóte puterile. Pentru aceea nu este vreme de perdut; trebue a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor sĕĭ și a cerca norocul răsboiuluĭ. Acest svat era și cel maĭ bun, căcĭ în adevĕr orĭ-ce prelungire a răsboiuluĭ ar fi fost în paguba luĭ Andreiŭ și în folosul luĭ Michaiŭ, de vreme ce popórele Ardéluluĭ țineaŭ cu acesta din urmă. La un asemenea svat se unì și Andreiŭ și hotărî a-șĭ cerca norocul. Maĭ 'nainte însă el voì să sleĭască tóte mijlócele de împăcĭuire. «O! nepricepută minte «omenéscă! ḑice unul din chronicariĭ noștri; câtă «vreme fu de a tocmi țéra și a face pace și nu vru, «ci vru să tocméscă când nu fu de nicĭ un folos».

XIX.

Michaiŭ-Vodă, precum am vĕḑut în urmă și din pri-

cinele arătate, ne voind a da bătaie în acea ḑi de mercurĭ $^{17}|_{27}$ octomvrie, spre a îndatora pe duşman a nu-l isbi, se socoti a-l ocupa în acea ḑi cu negociaţiĭ. Trămise dar solĭ la Andreiŭ, cerêndu-ĭ ca să-ĭ deschiḑă calea pentru el şi armia sa, spre a merge să se unéscă cu Nemţiĭ împotriva Turcilor, căcĭ de nu, apoĭ şĭ-o va deschide el cu sabia ; că el n'a intrat cu gândurĭ vrăjmăşescĭ în Ardél ; că de s'a făcut vr'o pustiire prin sate şi oraşe, a fost fără porunca luĭ. Andreiŭ, doritor de pace, ascultând soliĭ, îĭ trămise înnapoĭ la Michaiŭ, împreună cu doĭ aĭ sĕĭ, purtând acest rĕspuns : «că Michaiŭ-Vodă trebue să se tragă «în ţéra Românéscă tot pe drumul pe unde a venit şi «să despăgubéscă tóte relele ce aŭ făcut ostaşiĭ sĕĭ şi «apoĭ să facă o nouă legătură de pace şi alianţă te«meĭnică împreună». Michaiŭ, ascultând propunerile deputaţilor, se arătă a le primi în de bine şi, spre a însufla maĭ multe sperărĭ de pace luĭ Andreiŭ, el încheiè cu aceĭaşĭ deputaţĭ o încetare de arme pentru acea ḑi, pentru care ceru zălóge, făgăduind de a trămite şi din parte-ĭ. Andreiŭ se grăbì a trămite pe Moise Sĕcuiul şi pe Melchior Bogathi, cel d'întâiŭ căpitan vestit, cu cinste cunoscut de Michaiŭ pentru campaniile sale în Ardél, cel-alalt june ales prin nascerea şi calităţile sale. Michaiŭ îĭ trămise doĭ boerĭ străluciţĭ, postelniciĭ Preda şi George, cu cari Andreiŭ vorbì şi se plânse cu vioiciune de purtarea luĭ Michaiŭ către dînsul.

Intr'acéstă vreme sosì în tabăra luĭ Andreiŭ, Malaspina, legatul Papiĭ, pe care îndată prinţul îl pornì lângă Michaiŭ-Vodă ca să se siléscă în tot chipul spre

a-l aduce să facă pace. Nunciul, înfățișându-se dinaintea luĭ Michaiŭ, nu se temu d'a necinsti caracteruĭ sĕŭ de episcop și de sol, pogorându-se până a minți într-un chip nerușinat. Prefăcêndu-se că vine de la curtea împĕraluluĭ și slujindu-se cu numele M. S. Imperiale, de la care spunea că are carte la mână, el porunci luĭ Michaiŭ să iasă îndată din Ardél, fără a face nicĭ o vrăjmășie. Cerênd Michaiŭ să i se arate porunca împĕratuluĭ, nunciul rĕspunse că ea se află în mânile prințuluĭ Andreiŭ, căruia a lăsat'o, dar că peste puțin póte să ĭ-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșelăciunea sa, căcĭ Michaiŭ îl dete de minciună scoțênd carte a împĕratuluĭ cu totul dimpotrivă prin care i se poruncea să isbéscă pe cardinal fără întârḑiere și declară că la acéstă poruncă voia să asculte. Nunciul îl conjură atuncĭ în numele luĭ Dumneḑeŭ ca să nu facă nicĭ o mișcare în ḑiua aceia, până ce va vorbi cardinaluluĭ ca să-l aducă la alte simțeminte. Michaiŭ nu maĭ răspunse nimic nunciuluĭ și acesta se întórse chiar în acea ḑi la Andreiŭ. Din partea lor, Moise Sĕcuĭul și Melchior Bogathi se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Michaiŭ la simțeminte pacĭnice și bine-voitóre către Andreiŭ, ḑicênd cu înșelăciune, că un tractat de pace s'a și încheiat între acesta și împĕratul; că, privind nestatornicia lucrurilor omenescĭ, să se mulțuméscă pe posiția sa de acum și să n'o jertféscă ambițieĭ sale și unuĭ viitor nesigur.

La acestea ĭată care fu rĕspunsul luĭ Michaiŭ: «Am jurat luĭ Christos, pe Turcĭ să nu slujesc și voĭ «pe dînșiĭ îĭ iubițĭ, cum óre să mĕ încreḑ voue? D'a-

«ceia hotărît-am a vě coprinde ţéra şi a muri ca un «creştin saŭ peste voĭ a domni». El adăogì că alianţa ce spun eĭ c'aŭ încheiat cu împěratul este o pricinuire deşértă spre a ocoli greutăţile de faţă şi maĭ mult spre a rupe pacea decât a o face; că e maĭ bine a hotărî prin arme decât a maĭ face tractat de pace. «Incât pentru nestatornicia noroculuĭ, şciŭ, ḑise el, «că sunt om, dar sciŭ şi aceea că Dumneḑeŭ ajută «răsbóiele drepte, şi eŭ am luat armele pentru lege; el «va întări pe ceĭ ce se luptă pentru dînsul şi va pri«goni pe ceĭ ce-l vînd».

Joĭ, în $^{18}{}_{28}$ Octomvrie, ḑi consânţită de pe călendarul noŭ, apostolilor Simon şi Iuda, din ḑi de diminéţă Michaiŭ-Vodă trămise înapoĭ luĭ Andreiŭ pe Moise Sěcuĭul şi pe Melchior Bogathi, cu următorul ultimatum: «Andreiŭ Bathori, ca un partisan al Turcilor şi «vînḑětor al pricineĭ creştinătăţiĭ să se lepede de stă«pânirea Transilvanieĭ, să îmbrace haĭna popéscă, să «se ducă în Polonia şi să lase principatul pe séma luĭ «Sigismund Bathori, saŭ de almintrelea va hotărî pu«terea armelor; ĭar atuncĭ el, domn al ţěriĭ Romå«nescĭ se légă că-l va face a dobândi milostivirea «împěratuluĭ». Cardinalul înţelese atuncĭ că trěbuia a se găti de răsboiŭ şi trămise înapoĭ zălógele luĭ Michaiŭ. El se gândi însă să maĭ trămită odată pe Malaspina lângă Michaiŭ, spre a maĭ face o cercare de pace. Urcându-se într'o trăsură, însoţit de o mică escortă, Malaspina intră în tabăra voevoduluĭ, dar acesta nu vru să-l priméscă şi, fiind-că Malaspina se apucă în taběră a vorbi ofiţerilor şi ostaşilor, îndemnându-ĭ să lase armele ca să nu verse sânge creştin, «Michaiŭ, věḑêndu-l călcând astfel de a doua óră da-

«toriile sale de sol și pricepênd că nu-ĭ adusese nicĭ «acum porunca împĕratuluĭ făgăduită, îl chemă di-«nainte-ĭ, îl mustră puțin pentru înșelăcĭunea luĭ și, «fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit persó-«neĭ sale, îl trimese până la a doua poruncă, la arest «în códa taberiĭ, puindu-l sub paza fiuluĭ sĕŭ Pĕtrașcu, «ca să nu i se întîmple nicĭ un rĕŭ.

Fără cuvînt aŭ bănuit uniĭ Ungurĭ că și Malaspina, voind să câștige favórea împĕratuluĭ și să dobân-déscă prin mijlocirea luĭ demnitatea de cardinal, lucra în secret în favórea luĭ Michaiŭ și că de bună voie el rĕmase în tabĕra luĭ. Poloneziĭ maĭ ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovățirile lor, ḑicênd că el a fost un spion al împĕratuluĭ și că a în-șelat și a perdut pe cardinalul.

Acéstă bănuială a venit din aceia că, în urma bă-tălieĭ, Malaspina se arătă plin de zel pentru Michaiŭ și pentru împĕratul. Dar este de creḑut că el se arătă astfel, căcĭ se compromisese fórte mult în ochiĭ lor, prin focul cu care apărase pe Andreiŭ înaintea bătă-lieĭ. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favórea car-dinaluluĭ era că acesta cât-va maĭ nainte făgăduise în secret Papeĭ a-ĭ închina Ardélul, sperând ca astfel îl va avé la nevoie sprijin împotriva împĕratuluĭ și va puté păstra acéstă țéră ca un feud atârnător de sântul Scaun.

În vreme ce Andreiŭ și Unguriĭ sta în cumpĕnă între temere și nădejde și așteptaŭ intórcerea luĭ Ma-laspina, ca să vaḑă de le aduce pace saŭ răsboiŭ, Mi-chiaŭ îșĭ iea tóte mĕsurile pentru bătaie. El îșĭ întoc-mescè armia, îșĭ așéză tunurile, pune tot lucrul la

locul sĕŭ, şi, înaintând spre Sibiĭu, trămite un craĭnic cardinaluluĭ ca să-ĭ spună că el voesce să cruţe sângele creştinilor, că el nu vine ca să-l verse, dar că, în numele împĕratuluĭ să-ĭ asigureze învoirile ce i se dedese şi i se jurase de Sigismund, cum şi să-l facă a intra în stăpânirea acesteĭ ţĕrĭ; că cardinalul ţinea un principat ce nu era al luĭ; în sfârşit îĭ declară că, de nu va lăsa maĭ curênd armele spre a se supune la M. S., el îl va goni de pre urmă cu foc şi cu sânge până îl va scóte afară din acéstă ţéră.

XX.

La acéstă vestire trufaşă prinţul Andreiŭ, perḑênd sperarea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mâniat peste mĕsură, trămise înapoĭ pe craĭnic, încălecă calul şi poruncì luĭ Gaspar Corniş, generalul-şef d'a forma rândurile şi d'a întocmi armia de bătaie. Locul unde armia fu întocmită era o câmpie, nu prea bine alésă, aşezată între oraşul Sibiĭu şi târgul Şelimberg; acéstă câmpie este din natură aşa de nepotrivită încât pămîntul se plécă din partea Şelimberguluĭ şi dimpotrivă se ridică din partea oraşuluĭ Sibiĭuluĭ; întinderea eĭ este d'aprópe patru miĭ paşĭ. Michaiŭ era spre rĕsărit, urmând rîul Sibiiuluĭ. Andreiŭ era de cea-alaltă parte a rîuluĭ, spre apus. Armia luĭ Andreiŭ fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea maĭ de jos a câmpieĭ, închisă de ambele părţĭ între oraş şi rîul Sibiiŭ. Michaiŭ din contra rĕspândise ostaşiĭ sĕĭ parte pe şes şi cea maĭ mare parte pe înălţimile care din sus de Sibiiŭ şi de Şelimberg se ţin de munţĭ, astfel

încât, de pe împrejurărĭ, voevodul putea alege saŭ de pe natură saŭ de pe voinţă, un loc maĭ priincios, în vreme ce prinţul Andreiŭ n'ar fi putut lua decât unul maĭ rĕŭ.

Întocmirea armieĭ luĭ Andreiŭ era acésta: la centru o mie călăreţĭ, al căror cap era vitézul Moise Sĕcuĭul, avênd de locotenenţĭ pe Francisc Sevri şi pe ceĭ doĭ Toma, unul Czomortany, celalalt Becz, ambiĭ sĕcuĭ şi vestiţĭ în răsboiŭ; pe lângă dînşiĭ eraŭ treĭ sute polonesĭ armaţĭ cu arcurĭ, puscĭ şi săbiĭ, comandaţĭ de un nobil şi voĭnic polon. La drépta eraŭ aşezaţĭ pedestraşiĭ, luaţĭ din garnisone şi o mie Saşĭ; acéstă aripă o comanda Stefan Lazar, răsboĭnic harnic, care se ilustrase în răsbóiele cu Muscaliĭ din vremile luĭ Stefan craiul Polonieĭ; acestuia se dete ca ajutor George Aradi, ungur, căpitan al pedestraşilor Braşovuluĭ, carele se afla pe lângă Andreiŭ încă din naintea năvăliriĭ luĭ Michaiŭ. La stânga venea întâiŭ 600 pedestraşĭ pretorienĭ, ḑişĭ *albastriĭ*, de pre uniforma lor; capul acesteĭ cete alese era Matheiŭ Pereseth, voĭnic îndărătnic, avênd de locotenent pe Francisc Turi. După dînşiĭ venea o armie ajutătóre, povăţuită de Petre Huszar şi Stefan Tahi, ambiĭ ungurĭ din Ungaria cari fuseseră pentru vestea vitejieĭ lor chemaţĭ de prinţul Sigismund în Ardél. Huszar primise de la Andreiŭ comanda întregeĭ aripe stînge. Alăturĭ cu óstea luĭ Huszar, tot la stânga, veneaŭ ceĭ maĭ de căpetenie magnaţĭ şi nobilĭ, Melchior Bogathi, Niculae Zalasdi şi maĭ mulţĭ alţiĭ, iar la stânga lor era Andreiŭ Barcsai banul Lugoşuluĭ cu o călărime voĭnică, Gaspar Sibrik căpitan al călărimeĭ pretoriene şi juniĭ

nobilĭ ce slujeaŭ la palat, al căror regiment se urca la 400 ómenĭ, adaogit încă cu maĭ atâţĭ pedestraşĭ aleşĭ, veniţĭ, cum se dicea, de la porţile Comitatelor. În a doua linie venea falangea saŭ corpul armieĭ de reservă, formată de ómeniĭ Comitatelor şi de nobilime. Capiĭ eraŭ Ion Iffiu numit *juncle*, de pre vârsta luĭ, carele era frate vitreg cu prinţul Andreiŭ, Stefan Toldi, George Ravazdi, Stefan Bodoni dintre Senatorĭ, Baltazar Corniş asemenea senator şi fiŭ al luĭ Gaspar Corniş, precum şi mulţĭ alţiĭ. Capul tutulor era Gaspar Corniş, dar fiind-că în calitate de general-şef, el comanda tótă armia, Pancratie Sennyei luă în locu-ĭ comanda acesteĭ trupe. La spatele eĭ veneaŭ 600 călăreţĭ aĭ căror capĭ eraŭ Benedict Mendzenti, Michaiŭ Szeinere, Wolfgang Petki şi Stefan Beseni.

Astfel întocmindu-se armia, Andreiŭ se apropiè de capĭ şi le ţinu un cuvînt lung plin de patimă, fără demnitate şi cuviinţă, în care se vĕdesce semeţia şi obrăznicia ce maĭ tot-d'auna a întrebuinţat Ungurul către Român. El nu se mulţămì numaĭ a imputa luĭ Michaiŭ mustrările obicĭnuite atuncĭ de Ungurĭ, că s'a arătat ingrat către dînşiĭ, carĭ l'aŭ ajutat d'a se face domn şi l'aŭ mântuit de Sinan; dar încă aruncă înjurăturĭ gróse şi nevrednice asupra luĭ şi a naţieĭ române: «Michaiŭ, dicea Andreiŭ, e un şarpe pe care «l'a hrănit în sînul sĕŭ, şi al căruĭ venin umblă să-l «otrăvéscă. Fraţiĭ luĭ pasc şi astădĭ porciĭ şi caprele «în pădurile ţĕriĭ Româneścĭ. El sémănă maĭ mult u-«nuĭ dobitoc fioros de cât unuĭ om. El s'a unit cu «tâlhariĭ şi cu ţĕraniĭ, semeniĭ luĭ din tóte ţinuturile

«spre peirea nóstră. Nu vĕ temețĭ, adăogì el, de acé-«stă nație próstă și defăĭmată, de vécurĭ dajnică Un-«gariei, nație de robĭ, pe care se cuvine a-ĭ bate maĭ «bine cu nuĭele și bețe decât cu ferul.» Apoĭ spre a aprinde și maĭ mult mânia ostașilor sĕĭ în contra luĭ Michaiŭ și să le dovedéscă réoa luĭ credință, el puse de citì tractatul de alianță ce acesta încheiase cu Ravazdi și cu Vitézul și-l întărise prin jurămîntul luĭ și al boĭerilor. Andreiŭ uĭta numaĭ a spune că el a fost cel d'intâiŭ care călcase și rupsese acest tractat prin comploturile sale împotriva luĭ Michaiŭ și prin pacea ce încheiase cu Turciĭ. După aceea cardinalul se așeză la drépta falangeĭ sale, într'un loc înălțat, spre a priveghea tóte întîmplările răsboiuluĭ și, pentru ca locul sĕŭ să pótă fi vĕḑut de către aĭ sĕĭ, el puse înainte-ĭ un stég mic pe care era țesut cu aur litera **A**. El purta platoșa ostășéscă și încăleca un cal negru și generos, ce -l avea în dar de la Sigismund Bathori; lângă dînsul sta Stefan Csaki din Mediașĭ, George Palaticĭ și vr'o câțĭ-va alțĭ nobilĭ dintre Sĕcuĭ.

XXI.

Michaiŭ cătă la întocmirea ósteĭ luĭ Andreiŭ și despre dînsa îșĭ întocmì pe a sa. El vĕḑu că Andreiŭ întărise maĭ bine cu oștĭ aripa stângă, apoĭ centrul; iar aripa dréptă era cea maĭ slabă; decĭ el hotărî a-șĭ concentra silințele și isbirea asupra acestiĭ din urmă aripe a dușmanuluĭ și a centruluĭ, refusând a înhăța bataia între drépta luĭ și stânga dușmanuluĭ. Pentru

aceea el întărì bine stânga sa față cu drépta luĭ Andreiŭ, puind acolo pe Baba-Novac, vestit general pe acele vremĭ, cu catanele și haĭduciĭ sĕĭ; la drépta era călărimea sêrbéscă, o cétă de cazacĭ și alta de Moldovenĭ. La centru eraŭ unguriĭ, având cap maĭ mare pe George Mako; iar capiĭ cohortelor eraŭ Francisc Lugași, Dimitrie numit cel Mare, George Horvath, Michaiŭ Gyulai, Lupul Noak și alțiĭ cari comandaŭ batalióne saŭ companiĭ. În dosul lor eraŭ Polonesiĭ cu o sémă numerósă de Cazacĭ și călărimea românéscă. În sfârșit venea Michaiŭ cu falangea sa, o trupă de o mie Sĕcuĭ, împreună și boeriĭ cu milițiile lor. Treĭ crucĭ marĭ întregĭ de aur eraŭ dinaintea luĭ Michaiŭ și îndată după crucĭ venia eroica luĭ soție dómna Stanca. Până a nu se înhăța oştile la luptă, Michaiŭ protestă prin un craĭnic ce trimese în tabĕra luĭ Andreiŭ pentru sângele ce are să se verse, că, împotriva voințeĭ sale, cardinalul îl silesce a se bate. Apoĭ el declară că el dă iertare tutulor celor ce vor voì a recunósce pe împĕratul de stăpân. El propuse încă de a se cruța viéța celor ce vor voi să fugă dintr'o tabĕră într'alta, saŭ căcĭ spera că un mare numĕr din soldațiĭ luĭ Andreiŭ vor trece la dînsul, precum se și întîmplă, saŭ că voia a da Ardelenilor un semn de buna luĭ voință către dînșiĭ.

Michaiŭ, trecênd în fruntea oștilor, le vorbì puțin cu cuvinte scurte și energice, ast-fel cum trebuia unor ostașĭ doritorĭ de a se bate. Purtându-șĭ în drépta și în stânga trupul, ochiĭ și brațele sale, domnul maĭ mult prin gesturĭ expresive decât prin cuvinte în-

demna pe aĭ sĕĭ, ḑicêndu-le: «Aicea (și arata tabĕra «sa) aicea este dreptatea, aicea pricina cea bună, «tocmelele, legăturile și jurămintele de pace, împĕ-«ratul și Dumneḑeŭ. Grăbițĭ dar, căcĭ cu biruința vĕ «aștéptă o glorie mare și o bogată pradă. Iar duș-«manul (întorcêndu-șĭ mâna către dînsul) ce are óre «pe sémă-ĭ, fără numaĭ credința călcată în picĭóre și «jurămîntul batjocorit, lipsa de orĭ-ce bărbăție, vicle-«niile, cursele, svaturile oțeritóre cu Turciĭ și nele-«gĭuirea unor legăturĭ vinovate. Sub un cap chemat «la cele sânte soldatul e pângărit; sub o purpură «sântă e un pept nevrednic și răsvrătit către c er. «De la uniĭ ca aceștia ce maĭ e de așteptat? fără «numaĭ aceea ce eĭ ne arată: inimĭ îndoite, tremurul «trupuluĭ lor, blesteme femeescĭ și prin urmare fuga «maĭ nainte de a se bate.»

Astfel scurt cuvîntă Michaiŭ și grăind, chipu-ĭ ful-gerézǎ, ochi-ĭ scînteiază și focul inimeĭ sale aprinde în inimele ostașilor sĕĭ un eroic entusiasm. Eĭ sunt sigurĭ acum că vor birui. Domnul poruncì îndată a se invoca în tótă tabĕra de treĭ orĭ sântul nume al luĭ Iisus. O strigare mare se înălță de odată la cerurì; semnul de bătaie se dete și trîmbițele începură a suna din ambele tabere.

XXII.

Era ḑece césurĭ de diminéță ($^{18}|_{28}$ octomvrie) când începu bătălia prin o furiósă năvălire de ambele părțĭ. Sunetele trîmbițelor, urletele tunurilor, înfiorătórea șuerare a ghiulelelor ce se încrucișaŭ în aer, clăncă-itul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafuluĭ,

care în mijlocul sgomotuluĭ întuneca cerul, tóte acestea rĕspândeaŭ în tóte părţile spaĭma morţiĭ şi curmaŭ vieţĭ ĭfără numĕr. Tunurile luĭ Michaiŭ-Vodă eraŭ aşezate pe un loc maĭ bun decât ale Ungurilor şi ar fi făcut mult rĕŭ acestora de ar fi avut tunarĭ maĭ meşterĭ, căcĭ ghiulelele, aruncate prea sus, treceaŭ preste capetele ungurilor lovind numaĭ vârful lăncilor şi le făcea maĭ multă spaĭmă decât vătămare.

D'abia se începuse bătaia, când un nobil român din óstea luĭ Andreiŭ, anume Daniil Zalasdi, îşĭ lăsă postul ce i se încredinţase şi, dând pintenĭ caluluĭ, trecu în tabĕra nóstră. Talentele sale şi favórea prinţilor Bathorescĭ ridicase pe Zalasdi dintr'o tréptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathorescilor multe slujbe, care strălucise numele luĭ. Cinstea şi slujbele făcute şi primite l'ar fi îndatorit a rĕmânea credincios luĭ Andreiŭ, dar glasul sângeluĭ îl împinse, cu marea mirare şi întristare a Ungurilor, în tabĕra luĭ Michaiŭ. Spun că el făcu cunoscut luĭ Michaiŭ posiţia armieĭ vrăjmaşe. Curênd după aceea, vom vedea cum Unguriĭ răsplătiră luĭ Zalasdi cu mórte cumplită pentru acéstă faptă.

Cea d'întâiŭ isbire o făcu Baba-Novac cu recea-ĭ vitejie, în capul călăreţilor sĕĭ, asupra luĭ Stefan Lazar, pe care-l avea în faţă ; dar cu tóte silinţele ce-puse, el fu respins înapoĭ de voĭniciĭ pedestraşĭ aĭ acestuia. Îndată Michaiŭ iĭ trămise în ajutor o trupă voĭnică de călăreţĭ armaţĭ cu lance. Eraŭ călăreţiĭ Ungurĭ şi Sĕcuĭ comandaţĭ de George Mako. Aceştia, ajungĕnd în mijlocul ostaşilor luĭ Baba-Novac, uĭmiţĭ

de neisbânda lor, iĭ îmbărbătéză din noŭ şi împreună împingênd înainte caiĭ lor, cad peste oştile luĭ Lazar şi ale luĭ Andreiŭ; apoĭ despărţindu-se în doue trupurĭ, unul se lasă asupra pedestraşilor, care siliseră pe Baba a da înapoĭ, iĭ măcelăresce gróznic, călcând pe uniĭ în picĭórele cailor lor, lovind pe alţiĭ cu lăncile. Acolo perì Stefan Lazar, ce comanda acéstă aripă. El se jertfi de bună voie morţeĭ, asvârlindu-se în mijlocul măcelului soldaţilor sĕĭ şi strigând: «Voiŭ «să mor ca să nu maĭ slujesc un popă nemulţămitor «care mĭ-a răpit cinstea şi vredniciile mele.» Cel-alalt trup cădu peste óstea luĭ Moise ce-ĭ era în faţă. Aci se făcu o mare ucidere, căcĭ fiind punctul principal al bătăiĭ, şi o parte şi alta se purta cu bărbăţie şi se vătămară greŭ. «Ungurul, ḑice Bethlen, era în luptă «cu ungurul; unul se bătea spre a apăra Patria, cel-«alalt spre a o robi.» In sfârşit după ce se luptară cât-va cu puterĭ d'o potrivă, trămiţênd Michaiŭ încă un ajutor la aĭ sĕĭ, Moise Sĕcuĭul fu împins înapoĭ de Mako şi perdu multă lume în retragerea sa. Un stég învestit cu semnele Bathorescilor fu răpit de la óstea sa; stegariĭ Toma numit Grecul, Stefan Szeplaki, şi Tudor Colbaz fură omorîţĭ.

Petre Hùszar din aripa stângă, vĕḑênd óstea luĭ Moise c'a dat înapoĭ şi că bătălia este maĭ perdută, grăbì a alerga într'ajutorul luĭ Moise cu voĭnica trupă de lăncerĭ ce comanda şi, dând asupra sêrbilor şi ungurilor luĭ Michaiŭ, osteniţĭ de o lungă luptă, iĭ respinse înapoĭ. Vĕḑênd acésta, Michaiŭ cu rĕmăşiţa călărimeĭ sale unguresci şi românescĭ, cu cea maĭ mare parte din reserva sa, alérgă însuşĭ asupra luĭ

Petre Huszar, dă ajutor ungurilor și sêrbilor sĕĭ și, după multă vĕrsare de sânge, respinge înapoĭ tóte trupele luĭ Huszar, încremenite de atâta voĭnicie. Michaiŭ însușĭ alerga ca un leŭ prin mijlocul vrăjmașilor, ţiind în mână sabia sa gróznică și amenințătóre, cu care dobora în drépta și în stînga pe câţĭ întîmpina. El nu se mulţumì însă a inima pe aĭ sĕĭ prin exemplul ce le da, ci încă prin cuvinte îĭ îndemna, îĭ împingea, îĭ îmbărbăta spre a se folosi de acest minut priincios ca să spargă de tot armia dușmană.

XXIII.

Unguriĭ acum perdușeră bătaia; armia lor în răsipă fugea în tóte părţile; reserva numaĭ singură maĭ ţinea. Acéstă trupă numerósă și curagiósă, care încă nu dedese în bătaie, stătu în ajutor la cele-alalte oștĭ, le oprì din fuga lor și le silì a se întórce spre armia împrotivnică. Andreiŭ Barcsai, Moise Sĕcuiul, Stefan Tahi, Petre Huszar și ceĭ-alalţĭ capĭ, temêndu-se ca isbânda luĭ Michaiŭ să nu se prelungéscă și, spre a pune stavilă furióselor sale isbirĭ, se îndémnă și se îmbărbătéză uniĭ pe alţiĭ, îșĭ pun în orânduială batalionele ale căror rândurĭ eraŭ stricate și, cu energia desperăriĭ, cu o numerósă călărime de lăncerĭ și cu tótă pedestrimea guardieĭ, furios se aruncă asupra luĭ Michaiŭ, mândru și sigur acum de isbânda sa. Lupta reîncepe atuncĭ cu mare învierșunare din amândoue părţile și ajunge îngrozitóre, desperată. Româniĭ și Unguriĭ se sfâșie uniĭ pe alţiĭ ca nisce tigri flămânḑĭ,

sciind bine că prēţul biruinţeĭ e frumósa şi mănósa ţéră a Ardéluluĭ. Uniĭ se luptă ca s'o ţină; ceĭ-alalţĭ ca să iea înapoĭ moştenirea părintéscă. Biruinţa multă vreme stătu nehotărîtă, până când silinţele desperate ale Ungurilor şi împrospĕtarea oştilor lor, sparseră óstea ostenită a luĭ Michaiŭ şi o siliră a da dos. Cea maĭ spăĭmântătóre neorânduială intră atuncĭ în rândurile acelor ostaşĭ, cari cât-va timp înainte eraŭ biruitorĭ. Fuga lor fu atât de răpede încât cu mare greŭ Michaiŭ isbutì a-ĭ opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudóre şi de praf, el alerga într'o parte şi într'alta, întrebuinţând când îndemnările, când ameninţările, când înseşĭ loviturile spre a întórce pe ostaşiĭ sĕĭ la bătaie. El isbutì maĭ întâiŭ prin autoritatea persóneĭ sale a opri stégurile; apoĭ pe lângă dînsele, se nevoì a opri pe fugarĭ strigându-le : «Ce va să ḑică acéstă mişelie ? Ce va să ḑică «acéstă spăĭmîntare neobicĭnuită, care vĕ face să lă- «saţĭ a vĕ scăpa din mânĭ o biruinţă câştigată ? Voĭ «vĕ trageţĭ dintr'o luptă cu noroc începută; voĭ daţĭ «pas unuĭ duşman îngrozit şi în răsipă a-şĭ aduna «puterile. Unde sunteţĭ voĭ, vitejiĭ meĭ soldaţĭ, cari «odinióră aţĭ pustiit Bulgaria, cari aţĭ sdrobit armiile «luĭ Caraĭman şi ale luĭ Ahmet, cari aţĭ îmbogăţit «ţéra Românéscă cu jafurile barbarilor ? Pentru ce «puterile vóstre sunt acum topite, mânile vóstre slă- «bite şi inimile vóstre fără bărbăţie? Şi, — aceea ce «este ruşinos de spus, nevrednic de făcut, — pentru «ce mânele vóstre armate chiamă în ajutorul lor pi- «ciórele vóstre nearmate? Astfel óre o să biruiţĭ şi «să luaţĭ Ardélul ? astfel o să umpleţĭ casele vóstre

«de dobândă? Pentru de dar nu vě opriţĭ? Nu vreţĭ «óre maĭ bine a dobândi astădĭ gloria decât o vecĭ-«nică necinste?» Prin asemenea cuvinte-ĭ apostrofa Michaiŭ; dar spaĭma era maĭ puternică decât ruşinea. Ea biruia nu numaĭ cuvintele, ci încă rănile şi loviturile. În dosul taberiĭ Românilor era un dél năltişor înconjurat cu şanţurĭ lângă satul Heltau. D'abia în acel loc, numit tufişul Cisnădieĭ, Michaiŭ isbutì a opri fuga ostaşilor. a-ĭ întocmi în orânduială şi a-ĭ întórce cu faţa către duşman.

XXIV.

Unguriĭ făcuseră un pas mare spre biruinţă şi ar fi putut isbuti a sparge cu totul şi a rĕslăţi óstea nóstră spăĭmîntată şi pusă pe gónă şi a împedeca pe Michaiŭ Vodă a o-întocmi din noŭ, daca aceĭ ce comandaŭ reserva ar fi dus'o în ajutorul luĭ Barcsai şi a luĭ Moise, cari isbutiseră a înfrânge armia română; dar Corniş şi Pancratie Sennyei ţinură în nemişcare reserva ce era sub comanda lor. În vremea acéea, Michaiŭ îşĭ clătì oştile din noŭ asupra vrăjmaşuluĭ. El pornì înainte doue cete de polonesĭ ce nu dedeseră încă în acea ḑi, cari năvăliră cu furie asupra oştilor luĭ Barcsai şi Moise, ucigênd şi rĕsturnând totul dinnaintea lor. Moise şi Barcsai sprijiniră cât-va acéstă furtunósă isbire; dar, vĕḑênd că nimenĭ nu le vine într'ajutor, că flancul lor descoperit e ameninţat de Michaiŭ, se trag cu grabă spre reservă. Atuncĭ o cétă de polonĭ ce slujiaŭ în armia luĭ Andreiŭ, vĕḑênd fuga Ungurilor şi creḑênd că bătaia e perdută de dînşiĭ,

trec lângă compatrioțiĭ lor în armia nóstră. În vreme ce se petreceaŭ acestea Gaspar Corniș, generalul-șef al dușmanuluĭ, voind să facă o recunóscere spre drépta ca să vadă ce e de făcut în starea de atuncĭ a lupteĭ, fu fără veste ocolit de scadrónele moldovene ce slujeaŭ în armia nóstră; îl prinseră și -l aduseră dinaintea luĭ Michaiŭ, care, cunoscêndu-l de mult din soliile luĭ și respectând virtutea și vrednicia ce împodobeaŭ pe acest lăudat răsboinic, îl tratà bine și -l puse în loc sigur ca sà nu i se întîmple nimic. «Aŭ «fost uniĭ, dice Bethlen, vrăjmașĭ aĭ cinsteĭ și aĭ re-«putațieĭ luĭ, cari aŭ dis că Corniș de bună-voie și «într'adins s'a lăsat a fi prins și dus la Michaiŭ, fiind «din partida împĕratuluĭ». Analiștiĭ străinĭ staŭ însă la îndoială despre acésta. Prinsórea fără veste a generaluluĭ-șef, desertarea Polonilor, spargerea oștilor luĭ Moise și ale luĭ Barcsai, încremeniră de spaimă pe Andreiŭ și pe ostașiĭ sĕĭ, încât eĭ nu maĭ îndrăsniră a ține luptă cu Michaiŭ, în vreme ce acesta, reîmbărbătând pe aĭ sĕĭ, se aruncă puternic înainte, taie, turbură și pune în neorânduială tóte cetele ungurescĭ.

Era acum treĭ césurĭ după amiadĭ. Andreiŭ, care de la șépte césurĭ diminéța stătuse în acel loc, vĕdênd acuma, după o bătălie de cincĭ césurĭ, armia sa în răsipă, fără speranță de a maĭ îndrepta bătaia, gândì la sine spre a se mântui prin fugă, de pre povața unora și, înainte de scăpătatul sóreluĭ, el îșĭ părăsi postul și armata luând fuga, însoțit fiind de o sută de călărețĭ, între cari eraŭ frate-sĕŭ Ion Iffiu, Ion Gerendi, George Falaticĭ, Ion Beldi cu fiiĭ sĕĭ Pavel și Clement, Toma,

Czomortany, Nicolae Mico şi mulţĭ alţiĭ. Óstea luĭ Andreiŭ, părăsită astfel de prinţul sĕŭ şi lipsită de generalul sĕŭ robit, căută a mai ţine până la sosirea nopţiĭ, ce nu era departe ca să se pótă trage în siguranţă. Obosirea armieĭ nóstre o ajută întru acésta. Nóptea acum sosise şi bătaia tot maĭ ţinea. Pancratie Sennyei, Moise Sĕcuiul, Stefan Toldi, Petre Huszar maĭ sprijiniră încă maĭ multe isbirĭ ale luĭ Grigorie Mako, când pe la opt césurĭ Michaiŭ, înţelegênd de fuga luĭ Andreiŭ şi pricepênd că bătălia nu maĭ este nehotărîtă şi că rĕmâne numaĭ a o sfârşi, împinge înainte câte-va cete din óstea sa, ḑicêndu-le: «Feţiĭ meĭ, maĭ opintiţĭ încă o dată; biruinţa ea vó«stră; vitejiavóstră mĭ-o chezăşuiesce.» Năvala acestor cete sparge cu totul rĕmăşiţa oştilor luĭ Andreiŭ şi le pune pe fugă. «Eĭ se trag în tăcere, ḑice Bethlen, cu paşĭ grabnicĭ şi fără rânduială, părăsind Românilor «tabĕra, biruinţa şi patria.» Aĭ noştri se aruncară îndată în tabĕra unguréscă, unde găsiră şi prădară mult aur, argind, haĭne, caĭ, corturĭ, multe stégurĭ şi patru-ḑecĭ şi cincĭ tunurĭ. Ostaşiĭ noştri petrecură nóptea acea prădând tabĕra unguréscă şi sĕrbătorind biruinţa lor prin mese, cântece şi chiote de veselie. Armia luĭ Andreiŭ lăsase pe câmpul bătălieĭ 2027 morţĭ şi aprópe la 1000 rănitĭ şi prinşĭ. Între aceştĭ din urmă, afară de generalul Corniş, căḑuse şi George Ravazdi, pe care Sĕcuiĭ, urându-l de mórte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omorîră a doua ḑi după bătălie. Asemenea păţi de către Românĭ şi sĕcuianul Wolfgang Corniş. Toţĭ ceĭ-alalţĭ prinşĭ, cu mărinimie de Michaiŭ fură liberaţĭ. Perderea nó-

stră a trebuit încă să fie însemnată, deşi maĭ mică decât a Ungurilor.* Dintre aĭ noştri încă rĕmaseră morţĭ maĭ mulţĭ ostaşĭ de rînd, în vreme ce din Ungurĭ picară mulţĭ nobilĭ, între cari, afară de ceĭ maĭ sus însemnaţĭ, fură Francisc Tholdalesi, Ion Sassaovi, Michaiŭ Culpenius ce purta stégul guardieĭ, Ion Berende, Daniil Rako şi alţiĭ.

«Multe muĭerĭ unguróĭce, ḑice Stavrinos, rĕmaseră «vĕduve în ḑiua aceea; turburatu-s'a sórele şi ḑiua «s'a întunecat; praful în aer se înălţa şi pămîntul tot «s'a roşit de sângele vĕrsat.... Să fi vĕḑut acolo tru-«purĭ mórte şi tinerĭ vitejĭ cum zăceaŭ în ţĕrînă goĭ «fără suflare». Leşurile ce staŭ mormane în câmpie fură adunate de locuitoriĭ Sibiiuluĭ şi îngropate tóte la o laltă. Astfel aceĭ ce cu puţin înainte eraŭ duşmanĭ învierşunaţĭ, mijlocind natura, se lăsară fără împotrivire a fi împreunaţĭ într'acelaşĭ mormînt. Fiind-că grópa făcută nu putea cuprinde atâţĭa morţĭ, grămădiră trupurile unul peste altul, puind între fie care din ele o mână de érbă, ast-fel încât se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraş, şi «care «va fi, ḑice dureros Bethlen, pentru vécurile viitóre «un monument vecĭnic de peirea Ardéluluĭ».

Astfel fu bătălia de la Sibiiŭ, una dintre cele maĭ

* După istoricul Orteliŭ, morţiĭ luĭ Michaiŭ nu treceaŭ peste 200 ómenĭ, aceea ce e anevoie de creḑut într'o luptă aşa de lungă şi învierşunată. Bethlen pretinde că din ambele părţĭ împreună periră 2000 ostaşĭ. Istvanfi spune că din óstea cardinaluluĭ periră numaĭ 1118 ostaşĭ. De Thou şi Bisseliu numeră 3000 ómenĭ perduţĭ de Andreiŭ. Apoĭ Montreux exagerézá acest numĕr, urcându-l la 12 miĭ.

vestite în analele gloriei române. Ea fu mult maĭ mare prin resultatele eĭ, căcĭ ne făcu îndată stăpânĭ aĭ Ardéluluĭ.

XXV.

A doua-ḑi vinerĭ 29 octomvrie la răsăritul sóreluĭ, Michaiŭ pornì, în deosebite direcţiĭ, numeróse cete spre a lua în gónă pe duşman. El le poruncì ca să fie cu mare îngrijire, ca nu cum-va duşmanul să umble a se aduna unde-va şi a întinde vre o cursă. Spre a ispiti bine starea lucrurilor, el trămise spionĭ în tôte părţile, maĭ ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d'a-ĭ raporta îndată. Intr'adevĕr eşise vorbă că spre Alba şi Cluş, prinţul Andreiŭ făcea pregătirĭ de răsboiŭ şi că ridicase un mare numĕr de soldaţĭ. Michaiŭ însă cunoscŭ îndată că nicăirĭ nu se află oştĭ ca să îndrăsnéscă a sta saŭ de faţă, saŭ pe ascuns împotriva luĭ biruitor, şi hotărî a-şĭ duce armia drept la Alba-Iulia, spre a stăpâni acéstă capitală a Ardéluluĭ şi, împreună cu dînsa, ţéra tótă.

Intr'aceeaşĭ vreme făcu de obşte cunoscut prin proclamaţiĭ şi prin craĭnicĭ: că în orĭ-ce parte se va arăta Andreiŭ Bathori să-l prinḑă şi să i-l aducă la Alba, viŭ saŭ mort, făgăduind o bună rĕsplătire pentru o asemenea slujbă şi declarând că va pedepsi straşnic pe aceia ce -ĭ vor da lăcaş saŭ îl vor scăpa. El poruncì încă a se închide tóte trecerile şi pornì 1200 ómenĭ din óste de împĕnară tóte drumurile, căutând pe Andreiŭ. La Alba-Iulia Stefan Bathori şi Ladislaŭ Gyulasi, pe carĭ Andreiŭ iĭ însărcinase cu administraţia ţĕriĭ, cum aflară de bătălia nefericită

pentru dînșiĭ de la Sibiiŭ, luară ce aveaŭ maĭ scump și, cu o mică suită, fugiră, Gyulasi la Ceh, iar Stefan Bathori maĭ întâiŭ la Cluș, apoĭ la cetatea Husta, pe hotarul Polonieĭ. Acolo așteptă câtĭ-va, dar perḑênd sperarea d'a căpĕta ajutóre de la polonĭ, el se duse la Șimlăŭ, loc de unde se trage casa Bathorescilor.

Cum se vĕḑură liberĭ prin fuga luĭ Stefan Bathori, Albeniĭ se grăbiră a porni dinaintea luĭ Michaiŭ treĭ deputațĭ, ómenĭ ințelepțĭ și elocuențĭ, anume Martin Turi, Stefan ce-ĭ ḑicea Sartorius și George Nagilabu. Aceștia găsiră pe Michaiŭ tăbărît nu departe de Sibiiŭ și, înfățișându-ĭ nisce cupe de aur și alte darurĭ scumpe, îl rugară ca să fie maĭ mult cu îndurare decât cu asprime, să nu pustiască un oraș biruit care se predă fără împotrivire și să nu dea jaf o capitală unde el are să locuiască; că eĭ staŭ gata, pentru protecția ce le va da, a se jertfi, eĭ și tot ce aŭ, pentru dînsul. La acestea rĕspunse Michaiŭ «că el n'a între-«prins acest răsboiŭ spre a strica acea țéră și că iu-«besce mult maĭ bine a o vedea semĕnată și plină de «avuturĭ și bucate decât de a o pustiì și a o ruina cu «cruḑime; că el a vrut numaĭ să aducă pe locuitorĭ «la credința către împĕratul, ce eĭ iĭ jurase și apoĭ «șĭ-aŭ călcat jurămîntul, nesocotind legile dumne-«ḑeescĭ și omenescĭ; că gândul luĭ, coprinḑênd țéra, «n'a fost altul fără numaĭ d'a înfrânge pe rebelĭ, a da «pacea și liniștea popórelor; pentru aceia, el nu va «face nicĭ o smintélă nicĭ locuitorilor Albeĭ, nicĭ tu-«tulor celor ce vor recunósce autoritatea sa, ba încă «el iĭ va însoți cu tótă bunătatea sa câtă vreme iĭ «vor fi credincioșĭ».

XXVI.

Intr'aceea Michaiŭ-Vodă, ridicându-şĭ taběra de la Sibiiŭ, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia. Prin tóte oraşele pe unde trecù prin cale, locuitoriĭ alergaŭ înainte-ĭ cu darurĭ, trăgênd puscĭ în semn de veselie şi primindu-l cu mare dragoste şi entusiasm. Apropiindu-se de Alba, locuitoriĭ oraşuluĭ şi aĭ judeţuluĭ îl întîmpinară cale de o leghe înainte cu multă cinste şi darurĭ. În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi, înconjurat de tot clerul sĕŭ. El felicită în numele poporuluĭ pe domn de sosirea sa, urându-ĭ tot felul de fericirĭ, o domnie vecĭnică asupra ţĕriĭ Ardéluluĭ ce el dobândise cu sabia, o viéţă îndelungată şi isbânḑĭ multe care să se adaoge unele peste altele. In aceiaşĭ ḑi, lunĭ 1 noemvrie (s. n.) Michaiŭ-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardéluluĭ. Dorinţa ce adesea avea d'a face întipărire asupra popórelor printr'o strălucită privelişte adăogindu-se la vesela îmbătare a uneĭ isbânḑĭ de atâta vreme dorită, făcu pe Michaiŭ de puse în acéstă intrare triumfală o podóbă neauḑită în părţile nóstre. Intrarea s'a facut prin pórta Sântuluĭ George. De la acéstă pórtă până la palatul domnesc sta înşiraţĭ ostaşiĭ de ambe părţile căieĭ, în maĭ multe rândurĭ, în dosul cărora se grămădise miĭ de miĭ de popor. Inainte venea episcopul şi clerul sĕŭ, corporaţiile oraşuluĭ, apoĭ o bandă de musică, care se compunea de opt trâmbiţe ce cu multă armonie modulaŭ sunetele lor, de atâtea tobe de oţel de pre obiceiul turcesc, de un bun numĕr de flaute şi

fluiere. In urma acesteĭ orchestre venea Michaiŭ călare pe un măreţ cal alb. Opt copiĭ de casă, învestiţĭ cu mare eleganţă, încungiuraŭ calul domnuluĭ.

Michaiŭ purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o fulie négră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătase ţesută cu fir, avênd pe de laturĭ ţesuţĭ vulturĭ de aur; o tunică albă de aceeaşĭ materie; lungĭ ciorapĭ de mătase abĭ, cusuţĭ cu petre scumpe şi cisme de saftian galben: de brâŭ atârna o pală de Taban împodobită cu aur şi rubine.

O cétă de ḑece lăutarĭ urma îndată după domn, cântând cântece naţionale. Opt seiḑĭ duceaŭ de frâŭ opt caĭ acoperiţĭ cu şele preţióse, lucrate în aur şi argint şi împodobiţĭ la cap cu pene marĭ. Apoĭ venea o mulţime de boierĭ şi ofiţerĭ străluciţĭ, toţĭ călărĭ, şi o numerósă trupă de soldaţĭ. Lângă domn se purtaŭ stégurile luĭ Andreiŭ Bathori, luate în bătălia de la Sibiiŭ. Ele eraŭ desfăcute şi plecate spre pămint în semn că Ardélul este supus.

Astfel în mijlocul concertuluĭ trêmbiţelor, tobelor şi altor instrumente, în sunetul clopotelor şi în vuetul tunurilor, cu care se uniaŭ strigările de bucurie ale poporuluĭ, intră Michaiŭ în capitala Ardeluluĭ şi trase la palatul domnesc. In cale, pân' a nu ajunge la acest palat, Michaiŭ spun că se îndreptă către un nobil ungur Stefan Bodoni, ce căḑuse prins în bătălia de la Sibiiŭ şi-l îtnrebă unde ar fi maĭ bine să tragă. «Fără îndoială, ḑise Bodoni, în palatul prinţuluĭ Andreiŭ.» La care vorbe Michaiŭ rĕspunse: «Ce nu sunt eŭ încă biruitor?» mirându-se

26

că încă se da numele luĭ Andreiŭ unuĭ palat, care acum era cu drept cuvînt al sĕŭ. Tótă ostăşimea se împărţi în linişte şi cu orînduială prin ospătariĭ şi case publice, fără a face nicĭ o pagubă saŭ vătămare locuitorilor. Nimenĭ n'ar fi îndrăsnit a face vre un rĕŭ, sciind pe straşnicul domn acolea.

Exemplul Albanilor fu urmat de locuitoriĭ tutulor oraşelor ţĕriĭ carĭ se grăbiră a trămite deputaţiĭ la Michaiŭ spre a-ĭ aduce închinăciunile şi credinţa lor şi a cere mila şi ocrotirea luĭ. Cetatea Cluşuluĭ la cea d'intâiŭ somaţie ce i se făcu, se închină în 4 noemvrie şi primì în garnisonă 1000 soldaţĭ sub comanda banuluĭ Mihalcea. Michaiŭ pornì 3000 soldaţĭ spre a aduce la supunere tótă ţéra de jos, şi într'aceeaşĭ vreme scóse un decret deosebit, prin care făgăduia mila şi ertarea sa la toţĭ de o potrivă, de orĭ-ce tréptă ar fi, cari vor depune armele şi vor asculta de dînsul şi de slujbaşiĭ sĕĭ. El obştì acest decret în tóte părţile prin obicĭnuiţiĭ curierĭ. Astfel tótă ţéra Ardéluluĭ până la Solnocul din acest ţinut, era acum supusă luĭ Michaiŭ, deosebit numaĭ de cetăţile Husta şi Uiuara. Michaiŭ începu a purta titlul următor: «Michaiŭ vo«evodul Ţĕriĭ Românescĭ, al sânţiteĭ maestăţĭ cesaro«crăĭescĭ consiliar şi locuţiitor asupra Ardéluluĭ şi de «ósteĭ Maĭestăţeĭ sale dincóce de Ardél şi de părţile «luĭ supuse căpitan».*

Scirea biruinţeĭ luĭ asupra cardinaluluĭ fiind în-

* Noĭ nu cunóscem bine care a fost natura legămintelor din nainte între împĕratul şi Michaiŭ despre Ardél. Este însă prea de creḑut că acest titlu Michaiŭ nu şi l'a luat de la sine şi că Austria cel puţin i-l făgăduise.

dată dusă prin scrisorĭ la împĕratul Rudolf, acesta se bucură fórte mult şi o vestì întregeĭ împĕrăţiĭ, dând luĭ Michaiŭ cele maĭ măreţe laude. Tótă lumea era acum plină de numele luĭ Michaiŭ-Vodă şi minunată de repeḑile luĭ isbânḑĭ. Prin vitejia luĭ, pustiirile Turcilor şi Tătarilor fusese stăvilite şi creştiniĭ trăiaŭ liniştiţĭ sub apărarea sabieĭ sale pururea învingĕtóre. Acum tot el, pedepsind pe rebelĭ şi împăcând turburările popórelor, da în mânile cesaruluĭ *cheile Daciilor*. Nimic nu maĭ lipsea glorieĭ luĭ şi, de pe spusa istoricıuluĭ Bisseliu, luĭ i se aplica, în mintea naţiilor creştine, vechea cântare de biruinţă a bisericiĭ, în care se proslăvesce, ca biruitor al tutulur celor rĕĭ, sântul patron al vitejilor şi maĭ cu osebire al luĭ Michaiŭ, cerescul voevod şi Archangel Michailŭ.

XXVII.

Óre ce se va fi făcut nenorocitul Andreiŭ Bathori? Din ḑiua în care, cu desperarea în inimă, fugì din câmpul bătăiĭ de la Sibiiŭ i s'a perdut urma. Nimenĭ nu putea spune unde se află. Rămas'a încă în ţéră, oprit de vr'o sperare, saŭ că, perḑênd tronul, îşĭ părăsì şi patria, silind numaĭ a-şĭ mântui viéţa? Isbutit'a încă într'acéstă? Început'a în ţéră străină descoloratul şi tristul traiŭ al pribegieĭ, acea crudă suferinţă, care usucă pe om fără de a-l omorî? Astfel se întrebaŭ toţĭ în Ardél, biruitorĭ şi biruiţĭ. Vaĭ! In vreme ce trufaşul sĕŭ biruitor intra cu o pompă măréţă în capitala sa, sĕrmanul Andreiŭ în colţul împotrivitor al ţĕriĭ plătia printr'o mórte crudă nenorocirea de a fi domnit.

El se trăsese, cum am vĕḑut, din câmpul bătăiĭ însoţit de o sută inşĭ călărĭ, trecù pe lângă Sibiiŭ şi luă direcţia Sighişóreĭ, voind să sé îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aştepte vre o ocasie priincĭósă pentru a-şĭ redobândi tronul perdut. El ajunse într'o fugă până la Olţĕmir. Acolo calul sĕŭ căḑù în noroiŭ şi el trebuì sà-l lase, împreună cu multă avuţie ce era pe dînsul, ca să scape cât maĭ iute în cetatea Odorheiŭ din Sĕcuime, unde soţiĭ sĕĭ îl povăţuiră a merge. Aci el cercetă pe unde e maĭ bine a trece în Moldova. El dete aci poruncĭ spre a ţine în datoria supuneriĭ pe Sĕcuĭ, de nu s'aŭ revoltat încă, făgăduindu-le uĭtarea revolteĭ lor şi că le va da vechea libertate; dar tóte eraŭ zadarnice. Poporul sĕcuiŭ îl ura de mórte; nobiliĭ sĕcuĭ numaĭ, cari fuseseră la bătaie şi aceia pe care iĭ găsì pe la casele lor, primiră bucuros a-l însoţi şi a ocroti fuga sa. Eĭ se temeaŭ de Michaiŭ a rămânea în ţéră, ear maĭ cu sémă de ura înverşunată ce aveaŭ asupră-le compatrioţiĭ lor ruinaţĭ prin libertatea ce Michaiŭ-Vodă dedese ţĕranilor sĕcuĭ, eĭ doreaŭ cel puţin să-şĭ pótă scăpa viéţa, fugind în ţéră străină. Pregătirile ce nobilimea trebuì să facă pentru fuga luĭ, siliră pe prinţul Andreiŭ a aştepta pe loc treĭ ḑile, şi acéstă zăbavă fu peirea capuluĭ sĕŭ. Vĕḑênd el acéstă întârḑiere şi temêndu-se ca mulţimea soţilor sĕĭ să nu vedéscă maĭ mult duşmanuluĭ fuga sa, el hotărî a se despărţi de dînşiĭ. Lăsă în cetăţuia Odorheiŭ pe George Palatici; apoĭ, alegênd un numĕr óre-care din nobilĭ spre a-l însoţi, dete drumul celor-alalţĭ, mulţămindu-le de credinţa ce i-aŭ arătat şi povăţuindu-ĭ să mérgă să se închine

biruitoruluĭ Michaiŭ, de la care crede că vor primi iertare, şi să aştepte în linişte vremea care Dumnedeŭ, ce ţine în mâna sa ursitele împĕraţilor, o va însemna pentru mântuirea Ardéluluĭ de sub puterea acestor biruitorĭ străinĭ. De acolo Andreiŭ, lăsându-şĭ bogatele sale veşminte de purpură, spre a pune haĭne ţĕrănescĭ, se îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând poĭecile şi făcând ocolurĭ spre a-şĭ ascunde şi maĭ bine fuga. După câtă-va cale ajunse într'o vale unde găsì un isvor cu apă dulce şi îmbelşugată; vederea loculuĭ plăcêndu-ĭ cu deosebire, el se oprì acolo, apoĭ, deschiḑênd sacul unuia din soldaţiĭ sĕĭ, luă puţin vin şi pâne spre a-şĭ potoli óre-cum fómea şi setea şi a stâmpăra amarul inimeĭ sale. Făcênd acest mic ospĕţ, el se adresă către aceĭ ce-l înconjuraŭ şi le ḑise: «Precum Mântuitorul Christos, înainte d'a se da jertfă «morţiĭ, făcu cina cea din urmă cu uceniciĭ sĕĭ şi fu «vîndut de Iuda, unul dintr'înşiĭ, care-ĭ întinsese «cursă, asemenea şi eŭ, căḑut în nenorocire prin «trădătorĭ, póte fac astăḑĭ cea din urmă cină cu voĭ, «pe care o consânţesc morţiĭ mele.» Acéstă presimţire a morţiĭ ce-l aştepta şi pe care o şi întîmpină în ḑiua următóre, mişcă fórte inima sa, ca şi a tutulor celor ce-l ascultaŭ. Plecând din acest loc, eĭ ajunseră a doua ḑi în vederea munţilor celor marĭ ce ţin până la hotarele Moldavieĭ în capătul ţinutuluĭ sĕcuĭesc numit Csik şi sosiră la un loc pe care locuitoriĭ îl numesc Sân-Thomas, de pre o biserică ce-ĭ este consânţită. Acolo, în a şése ḑi după nenorocita bătălie. se oprì Andreiŭ, gândind că în aceste locurĭ

va fi maĭ în siguranţă de cursele Sěcuilor. Aceste locurĭ, ca tóte cele ce înconjură Ardélul, sunt aspre, muntóse, păduróse.

XXVIII.

Era între sěcuĭ un nobil din némul lor anume Blasie Ordög, care, prin facerile de bine ale cardinaluluĭ, ajunsese din stare sěracă la o avuţie însemnată. El nu voise să mérgă la bătaie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătăţeĭ sale; dar îndată ce audì despre învingerea şi fuga luĭ Andreiŭ, el puse să tragă clopotele spre a aduna, de pe cum este obiceiŭ la ţéră, rudele sale, clăcaşiĭ şi compatrioţiĭ sěĭ şi începù a-ĭ aţâţa spre a se lua vrăjmăseşce în gónă pe Andreiŭ. El dicea cu o mare furie către un popor acum destul de înfuriat «că eĭ trebue să aresteze pe Andreiŭ, «uneltitorul atâtor rele, ca să merite bună-voinţa «luĭ Michaiŭ; că numele Bathori vecĭnic a hrănit «nenorocirile publice şi private şi că este bine a-l «sterpi din ţéră; că trebue a ucide pe acest popă «navrednic în pace şi în răsboiŭ, ca să nu maĭ rě-«mână nimenĭ din acéstă afurisită familie, spre a «chinui ţéra prin tirania sa.» Nicĭ că făcea trebuinţă de multe îndemnărĭ, Sěcuiĭ fiind însuflaţĭ de o ură omorîtóre asupra numeluĭ Bathorescilor, căcĭ maĭ întâiŭ Stefan Bathori şi Sigismund Bathori, în aniĭ trecuţĭ, le răpise nu numaĭ orĭ-ce libertate, ci încă iĭ pedepsise fórte aspru pentru revolta lor şi apoĭ iĭ supusese nobilimeĭ ca nisce robĭ vînduţĭ. Eĭ căutaŭ tóte mijlócele spre a scăpa de acéstă ro-

bire; pentru aceea eĭ mutase asupra luĭ Andreiŭ tótă ura ce hrănise către ceĭ maĭ dinainte Bathorescĭ și-șĭ făgăduiaŭ prin mórtea sa d'a-șĭ redobândi libertatea și a se mântui de o robire ocărîtóre. Pentru aceea eĭ voiră maĭ bine să pérdă pe prințul Andreiŭ și nobilimea săcuie, decât să piară eĭ înșișĭ și să fie vecĭnicĭ robĭ. Eĭ alergară toțĭ din tóte părțile, bětrânĭ și junĭ, care cu arme, care fără arme, uniĭ împinșĭ de furie și de îndrăsnélă, alțiĭ de sperarea jafuluĭ, închipuindu-șĭ că Andreiŭ cu nobiliĭ ce-l însoțiaŭ trebuia să aĭbă multe avuțiĭ cu dînșiĭ. Intru acésta sperarea lor nu era cu totul înșelată. Prințul Andreiŭ și suita sa aflaseră că sunt gonițĭ de o cétă de sěcuĭ, dar nu o credeaŭ îndestul de mare spre a-ĭ putea vătăma. Cu tóte acestea Andreiŭ, nevoind a fi întârḑiată suita sa de bagagiele cele multe, vrea să le părăséscă; dintr'altă parte strîmtorile mocirlóse nu-ĭ îngăduia a se prea grăbi.

Numerósa cétă a sěcuilor isbì pe fugarĭ în pólele munteluĭ Sân-Toma. Când se apropiè printul Andreiŭ cu soțiĭ sěĭ de acest loc, cam pe la scăpătatul sóreluĭ, dete peste nisce strîmtorĭ cu șanțurĭ și găsiră drumul acoperit de copacĭ, iar vre o sută de sěcuĭ stând în loc și așteptându-ĭ. Eĭ întăriseră așa de bine acea strîmtóre încât eraŭ singurĭ că nimenĭ nu va putea răsbi printr'însa. La stânga aceluĭ loc era un munte fórte nalt, ale căruĭ pověrnișurĭ eraŭ acoperite cu pădurĭ și cu mărăcinĭ. Când suita luĭ Andreiŭ apucă de intră în acele strîmtorĭ cătând maĭ mult la fugă de cât la bătaie, Șěcuiĭ o isbiră cu strigărĭ marĭ, de o dată în fațǎ și în dos. Fugariĭ se opresc atuncĭ băr-

bătesce și se întocmesc spre bătaie. Sĕcuiĭ, vĕḑênd micul numĕr al protivnicilor, năvălesc cu maĭ mare foc asupră-le, descarcă în eĭ puscile ce aveaŭ, apoĭ încep a asvârli intr'înșiĭ cu săgeţĭ, suliţĭ, darde și lăncĭ; alţiĭ, ca dușmanul să nu-ĭ pótă lovi, fiind el călare și eĭ pe jos, rĕstórnă caiĭ tărînd plopĭ pe pămînt desrădăcinând alţĭ copacĭ și silindu-se în tot chipul a face lupta de o potrivă. Nu cu maĭ puţină înfocare nobilimea îșĭ apără viaţa și pe prinţul sĕŭ și respinge cât póte isbirile ţĕranilor; mulţĭ căḑură din ambele părţĭ, dar mult maĭ mulţĭ din partea luĭ Andreiŭ. Intr'adevĕr, căḑênd fără de veste în cursă, încurcaţĭ de bagagiele lor, eĭ nu puteaŭ a se sluji cu folos de caiĭ lor și nu le venea lesne a-șĭ întrebuinţa armele împotriva dușmanuluĭ. Deosebit de acésta, eĭ eraŭ fórte puţinĭ și Sĕcuiĭ maĭ mult de opt sute. Pentru aceea Andreiŭ și nobiliĭ, rĕsbiţĭ de mulţime, încep a se trage înapoĭ reslăţiţĭ; uniĭ perḑêndu-șĭ caiĭ, se aruncă pe jos printre stejarĭ și crângurĭ si fug încotro pot. Ţĕraniĭ sĕcuĭ maĭ agerĭ la picior și cunoscênd locurile, se urcă maĭ cu înlesnire prin strîmtorile și asprimile munţilor, caută, găsesc și ucid pe nobiliĭ ce nu cunosceaŭ căile și sângeréză până în departe tóte acele prăpăstiĭ cu uciderile lor.

XXIX.

Prinţul Andreiŭ, rugat fiind de aĭ sĕĭ ca să fugă să scape până când eĭ maĭ ţineaŭ frunte dușmanuluĭ se și trăsese cu un mic numĕr, lăsând drumul mare și luând'o prin cotiturile munteluĭ. După ce a făcut

ca vre-o două miĭ de pașĭ, el fu silit din pricina prăpăstiilor și a greutăților drumuluĭ, să-șĭ lase călăria, cu atât maĭ mult că calul său nu maĭ putea umbla fiind cu totul obosit. Decĭ el începu pe jos a urca pe munte, ajunse cum putù în locurĭ anevoie de apropiat și ișĭ îndreptă fuga spre părțĭ nelocuite. Lepădând tot ce ar fi putut întârḑia fuga sa, cu patru soțĭ, ce din întîmplare găsise, el pătrunse până în adîncul munților. Prin aceștĭ munțĭ Stefan numit Negrul era fórte trebuincios prințuluĭ, căcĭ cunoscea bine căile, dar fiind-că sângele ce curgea din rana ce el priimise îĭ luă puterea și simțurile, Andreiŭ și soțiĭ săĭ, temêndu-se ca dușmaniĭ ce-ĭ goniaŭ să nu-l găséscă și să-ĭ răpéscă puțina viéță ce-ĭ maĭ rĕmăsese, îl culcară maĭ mort într'un loc umbrit și-l acoperiră cu frunze uscate. Vindecându-se după aceea și întorcêndu-se la casa sa, el povestì acéstă barbară măcelărire.

După acest fel de îngropare a luĭ Negru, Andreiŭ maĭ înaintă cât-va doborît de sete, de căldură și de drum; în sfârșit, făcêndu-se din ce în ce maĭ mult nópte. el și singurul soț ce-ĭ maĭ rămĕsese, un nobil credincios anume Nicolae Mico, zăriră lucind în depărtare un foc. Eĭ se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care se strălucì de atuncĭ prin crunta dramă ce se petrecù într'însul. Sosind lângă acest foc care ardea în coliba unuĭ păstor, Andreiŭ, obosit de ostenéla drumuluĭ, nu maĭ putea face un pas și, murind de sete, cerù de la țĕranul ce găsì într'acel bordeiŭ să-ĭ dea de bĕut. Țĕranul ne avênd alt-ceva, îĭ dete puțin zer. Prințul Andreiŭ luă cupa și maĭ în-

tâiŭ o întinse luĭ Nicolae Mico ca să guste, ḑicênd: «Să bem aceste amărăciunĭ cu care vicleniĭ şi trădă-«toriĭ ne-aŭ adăpat îndestul». El înghiţì puţin, apoĭ trămise îndată pe ţĕran să-ĭ caute puţină apă, dându-ĭ un galben de aur unguresc, numaĭ să vie maĭ curând. Eşind atuncĭ din colibă, Andreiŭ se duse de se întinse pe iarbă sub un copaciŭ vecin, îşĭ rezimă capul de un trunchiŭ pe jumătate putred şi însărcină pe Mico să stea la pază, în vreme ce el se va odihni puţin, ca să pótă apoĭ a-şĭ urma drumul, făgăduind că va sta şi el la rândul sĕŭ de strejă până când Mico va odihni. Zăcĕnd ast-fel pe pămîntul gol, Andreiŭ luă breviarul în mînă, se puse a citi, la lumina luneĭ, césurile canonice şi îndată ostenéla biruindu-l, somnul pe nesimţite îl coprinse. În vremea acésta trupa Sĕcuilor urmând deosebitele cotiturĭ şi locurĭ grele, pe unde Mico şi Andreiŭ fugiseră, sosesc cu o iuţime minunată şi cad asupra ţĕranuluĭ strigând: «Ce procleţĭ de no-«bilĭ aĭ primit în gazdă? De nu ni-ĭ veĭ da îndată te «vom ucide, după ce te vom face maĭ întâiŭ a suferi «miĭ de chinurĭ, calăule». Spăĭmîntat fórte şi nesciind ce voiaŭ eĭ să facă, ţĕranul le spuse: «că doĭ inşĭ «intrase la dînsul, şeḑuse puţin şi apoĭ eşise; că «el nu scia de loc cine eraŭ eĭ şi că gândesce «că sunt ascunşĭ p'acolo p'aprópe». Mico, auḑind sgomotul acelor ce sosiaŭ şi întrebările ce făceaŭ ţĕranuluĭ, se duse spăimântat de sculă pe prinţul Andreiŭ şi-ĭ vesti că duşmaniĭ ĭ-aŭ călcat, rugându-l să caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s'ar fi temut a lumina fără-de-legea, se ascunsese sub negriĭ norĭ; şi în acel întunerec, Andreiŭ, care nu cu-

noscea locurile n'avea chip de scăpare. El trămise pe Mico înaintea vrăjmaşilor spre a căuta să-ĭ îmblânḑéscă prin vorbe şi făgăduielĭ. Dar glóta Sĕcuilor furiósă, în loc d'a asculta rugăciunile luĭ Mico, întórse către dînsul armele eĭ. După ce se ocrotì un minut cu sabia sa, Mico, plin de rănĭ, fu prins viŭ. Se povestesce că, doritor d'a scăpa maĭ curênd de viéţă şi simţind pe gâtu-ĭ tăişul ruginit al paloşuluĭ unuĭ ţĕran, el îĭ întinse sabia sa, care era maĭ ascuţită, ḑicêndu-ĭ: «Slujesce-te cu acésta, prietene, şi nu mĕ maĭ sfăşia, «rănindu-mĕ cu arma ta fără tăiş». Şi ḑicênd aceste, el îĭ întinse gâtlejul, ca să nu se ḑică că un vitéz a avut, ca un om fără inimă, capul tăiat pe dinapoĭ. In vreme ce Mico este astfel prins şi ucis, Blasie Ordög, de care am pomenit maĭ sus, împreună cu alţĭ treĭ soţĭ, isbesce pe Andreiŭ. Împins maĭ mult de nevoie de cât de vitejie, Andreiŭ trase sabia cea lată ce purta la cóstă şi începù a se apăra cu o mână slabă, silind să nu móră fără de rĕsbunare. El isbutise a răni pe uniĭ din vrăjmaşĭ, când Blasie, maĭ îndemânatic în luptă, îĭ dete o lovitură de secure în frunte, făcêndu-ĭ o rană mare d'asupra ochiuluĭ stâng, de unde începù sângele a curge părâŭ de-ĭ acoperea vederea. In acéstă stare nenorocitul Andreiŭ încercă să fugă, dar urmat de aprópe de ucigaşĭ, el priimì cu o asemenea armă o altă rană în partea din dos a capuluĭ, d'asupra grumazuluĭ şi, perḑênd simţirile, căḑù la pămînt, bătêndu-se în sângele sĕŭ. N'apucase încă să-şĭ dea sufletul când ucigaşiĭ, urându-li-se de vremea ce perdeaŭ ca să-ĭ smulgă un inel frumos de diamant ce purta în degetul cel mic, îĭ tăiară degetul ca să pótă lua inelul; apoĭ,

apropiindu-se de dînsul Blasie Ordög, iĭ taiè capul, pe care, punêndu-l într'o suliţă, îl luă cu dînsul, ĭar trupul îl lăsară în acel loc despuiat de orĭ-ce veşmînt şi în prada férelor sĕlbatice. Acéstă tragedie se petrecù lângă satul Szent Domokos (St. Dominic.) Astă-ḑĭ încă, într'acele părţĭ, ţĕraniĭ îţĭ arată locul unde fu omorît sĕrmanul Andreiŭ şi credincĭosul sĕŭ Mico.*

XXX.

Astfel fu sfârşitul luĭ Andreiŭ Bathori, prinţ, cardinal şi episcop de Varmia în Prusia. El era în vârstă de douĕ-ḑecĭ şi opt de anĭ numaĭ, nalt la stat, barba şi pĕrul capuluĭ galbene, pe care de pe ritul religieĭ, el avea obiceiŭ a le purta rase. Era d'un caracter dulce şi blând şi maĭ bun pentru biserică decât pentru răsboiŭ. Din copilăria luĭ avusese plecare către călugărie. Din nenorocire chiar calităţile luĭ private făcură dintr'însul un rĕŭ stăpânitor; ambiţia de a domni îl perdù; el cumpĕră printr'o crudă mórte o domnie de opt lunĭ asupra Ardéluluĭ şi fu numaĭ un jalnic exemplu al ticăşieĭ ursitelor omenescĭ. De pe arătarea unor analiştĭ, nenorocirea în care pică Andreiŭ şi Unguriĭ din Ardél fusese prevestită prin nisce semne cerescĭ. In luna luĭ iunie se ridică de odată despre apus o furtună grozavă

* Analiştiĭ contimporanĭ se deosebesc asupra ḑileĭ în care Andreiŭ fu ucis. Timon şi Alexandru Dubokay pomenesc de ḑioa de 31 octomvrie. Orteliu o pune la 9 noemvrie, iar Bisseliu tocmaĭ la 20 noemvrie. Noĭ am urmat pe Bethlen, care o pune şése ḑile după bătaia de la Sibiiŭ, adică în nóptea de 3 spre 4 noemvrie, socotind acéstă dată, după potrivirea ce am făcut cu altele, ca cea maĭ adevĕrată.

care înfricoşă pe toţĭ şi pricinuì multă stricăcĭune într'o parte mare a Ardéluluĭ. De diminéţă noriĭ se rostogoleaŭ uniĭ d'asupra altora. Cerul întreg se întunecase; tunetul urla neîncetat; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce strălucĭaŭ prin întuneric, o plóie désă şi repede şi maĭ ales o vijelie grozavă spăĭmîntase pe toţĭ. Parte din acoperişele caselor din Alba-Iulia fură ridicate, nălţimile zidurilor doborîte precum şi grajdurile din curtea prinţuluĭ care eraŭ fórte puternic zidite; păstoriĭ pe drumurĭ fură răsturnaţĭ saŭ tîrîţĭ cu iuţélă încotro nu voiaŭ; mulţĭ caĭ ce păsceaŭ pe la câmp fură asvârliţĭ în Mureş, unde se înnecară; o mulţime de stejarĭ marĭ şi pomĭ roditorĭ fură smulşĭ din rădăcină. Acéstă furtună ţinu ceva maĭ puţin de un cés şi fu privită de toţĭ ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu câte-va lunĭ în urmă. Intr'aceeaşĭ vreme globurĭ de foc se arătară în deosebite locurĭ răspândind gróza. O mulţime de lupĭ se pogorîră cete cete din munţiĭ numiţĭ Meseş şi se răspândiră în şesurile Ardéluluĭ şi prin sate, asemenea şi multe alte fére sălbatice. Cincĭ ḑile înaintea bătălieĭ de la Sibiiŭ, tótă nóptea se vĕḑură flacărĭ pe cer, astfel în cât armata luĭ Andreiŭ merse la drum luminată d'aceste minunate flacărĭ. Când Andreiŭ tăbĕrî la oraşul Mercurea din pămîntul săsesc, el vĕḑu de o dată trecênd pe dinainte-ĭ un arap negru purtând în mână o cósă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip aşa de neplăcut şi toţĭ magnaţiĭ, după ce cercetară şi căutară, ĭĭ răspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puţine ḑile până a nu se întâlnì Andreiŭ cu Michaiŭ-Vod , el visă că picase în nisce turme de

țapĭ furioșĭ și că d'abia scăpase, când nisce porcĭ iĭ sfâșiară mantela și coiful. Încredințat că acest vis este un semn de rĕŭ, el îl povestì îndată la Alba-Iulia luĭ Stefan Bathori și altora. In vreme ce Andreiŭ se scobora pe scara palatuluĭ sĕŭ din Alba-Iulia ca să mérgă la tabăra de la Sas-Sebeș, unul din pinteniĭ sĕĭ de aur se sfărâmă și când eșia pe pórtă îșĭ sfărâmă asemenea și chiotórea mantaleĭ sale. In sfârșit spiritul de superstiție și de misticism al Ungurilor merse pînă a crede că și schimbarea portuluĭ ce eĭ făcuseră de vre-o câțĭ-va anĭ, fusese un semn rĕŭ care arătă că eĭ trebuie să sufere într'o ḑi jugul uneĭ națiĭ străine.

XXXI.

După uciderea luĭ Andreiŭ, Sĕcuiĭ se apucară a căuta prin pădurĭ și prin strîmtorĭ pe nobiliĭ cărĭ umblaŭ rătăcind prin întuneric și, după ce-ĭ uciseră maĭ pe toțĭ, se întórseră la locul lupteĭ spre a culege jaful. Dar cu cât pusese maĭ multă grabă spre a câștiga acéstă pradă, cu atâta perdură din vreme spre a o împărți, certându-se și înjurându-se între dînșiĭ încât p'aci eraŭ să se înhațe la bătaie cu armele. Fură omorîțĭ atuncĭ, parte cu Andreiŭ, parte în fuga lor, Ion Beldi cu junele sĕŭ fiu Pavel, Nicolae Mico, frațiĭ Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany comis al luĭ Andreiŭ, căruia iĭ scăpă viéța în luptă, omorînd un sĕcuiŭ ce-l amenința cu mórtea, Emeric Lazar, Francisc numit cel Mare, Michaiŭ Caraczoni, meșter căpitan de artilerie, și mulțĭ alțiĭ vestițĭ prin meritul și avuțiile lor. «Sĕcuiĭiĭiĭiĭ ucideaŭ «fără milă, încredințațĭ că nimic nu putea fi maĭ fo-

«lositor republicei sěcuiescĭ decât mórtea tutulor a-
«cestor ómenĭ cari iĭ ținuse într'o robie aspră, ca pe
«nisce robĭ cumpěrațĭ cu banĭ. Eĭ credeaŭ că numaĭ
«acest mijloc aŭ spre a-șĭ redobândi starea lor cea
«d'întâiŭ și a-șĭ asigura libertatea pe care o doriaŭ cu
«înfocare.» Numaĭ un singur nobil, Csomortany, băr-
bat vestit în răsbóie, scăpă în Moldova. Acesta este
acelașĭ care, după cum s'a vědut înapoĭ, fusese tră-
mis sol de Andreiŭ la Michaiŭ-Vodă și carele, cu tóte
că credința luĭ era bănuită luĭ Andreiŭ, îl însoți în
fuga sa, dovadă puternică despre ușurința ce pun une-
orĭ ómeniĭ în bănuielile lor!

Fu atuncĭ o dispută între Sěcuĭ, din cari uniĭ voiaŭ
să păstreze în viéță vre-o câțĭ-va din nobiliĭ prinșĭ, iar
alțiĭ cereaŭ ca să se omóre îndată «aceștĭ ómenĭ
«nesuferițĭ și vrednicĭ de ură» ; se învoiră apoĭ a a-
mâna pentru câtă va vreme mórtea unora dintr'înșiĭ.
Aceștia eraŭ Ion Iffiŭ, fratele luĭ Andreiŭ, Stefan Ka-
bosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartakuti, Francisc Gereb
și Wolfgang Lazar. Sěcuiĭ le legară mânile la spate și
tot înjurându-ĭ mereŭ iĭ porniră ca să-ĭ ducă spre
Alba-Iulia la Michaiŭ-Vodă. Inaintea lor, Blasie Ordög
ducea, înfipt într'o suliță, sângeratul cap al luĭ Andreiŭ
Bathori învělit într'o pânză. Până a nu ajunge însă la
Alba-Iulia, Sěcuiĭ în cale uciseră pe prinșiĭ lor; tru-
purile lor le aruncară într'un șanț lângă Alba, iar ca-
petele sângerate și vinete le asvărliră neîngropate în
oraș. Blasie Ordög păstră numaĭ pe Ion Iffiu, pe un fiŭ
al luĭ Nicolae Mico anume Michaiŭ în vârstă numaĭ
de 12 anĭ și capul luĭ Andreiŭ, pe care-l înfățișă luĭ
Michaiŭ-Vodă, în 11 ale luĭ Noemvrie. Puseseră ca-

pul pe o masă şi Michaiŭ cătă puţin la dînsul în tăcere, până când, vĕḑênd pe dómna Stanca ce era lângă dînsul înecându-se în lacrimĭ, o întrebă pentru ce plânge? — «Pentru că, respunse acéstă milósă şi «simţitore femeie, aceea ce i s'a întîmplat luĭ se póte «întîmpla şi ţie saŭ acestuia,» arătând pe fiul eĭ Pĕtraşcu. Acéstă vorbă pĕtrunse inima oţelită a aspruluĭ domn şi-ĭ aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenescĭ. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrimile de odată îmbrobodiră fulgerarea ochilor luĭ şi din inimă strigă: «O săracul popă! săracul popă!» Astfel plânse marele Cesar când vĕḑu dinainte-ĭ capul duşmanuluĭ sĕŭ Pompeiŭ.

După acésta Michaiŭ trămise acest cap, pus sub un disc, luĭ Malaspina. Acesta puse un zugrav de scóse un portret de pe dînsul, pe care-l trămise împĕratuluĭ. Michaiŭ trămise pe Ion Iffiu în închisóre la cetatea Deva şi, de pe povaţa ce-ĭ dete logofĕtul Teodosie, pornì ómenĭ să caute trupul luĭ Andreiŭ pe care-l găsiră gol, dar nevĕtămat de pasĕrĭ şi dobitoce, nelipsind de la dînsul decât degetul cel mic care fusese tăiat de ucigaşĭ, după cum am spus. Trupul mortuluĭ fu pus într'un car şi, ca să nu fie într'o asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraş, îl acoperiră cu foĭ de copacĭ verḑĭ. Astfel îl aduseră în Alba-Iulia nouĕ ḑile după mórtea sa. Indată, cu mare îngrijire din porunca luĭ Michaiŭ, fu trupul învestit cu haine măreţe, întins pe o petră de marmură şi acoperit cu o manta de purpură. Apoĭ îl duseră în templul cel mic ca să stea până la ḑioa înmormîntăriĭ. Câte-va ḑile după aceea, adunându-se acolo şi deputaţiĭ ţĕriĭ

convocaţĭ pentru deschiderea dieteĭ. Michaiŭ trămise de aduse şi trupul luĭ Baltazar Bathori pe care prinţul Sigismund pusese de-l îngropase fără nicĭ o cinste în cetăţuia de la Gherla şi apoĭ se făcù înmormîntarea luĭ Andreiŭ cu o pompă de tot crăiască. Sicriul era purtat de junĭ nobilĭ şi înconjurat de toţĭ boieriĭ românĭ. Armăsarul luĭ, frumos împodobit cu tóte armele sale, urma după sicriŭ. Apoĭ venia Michaiŭ însuşĭ cu faţa întristată, cu o mulţime de nobilĭ, ofiţerĭ şi popor. Înainte şi înapoĭ păşiaŭ cu tótă cuviinţa oştile înarmate şi în bună rânduială. Apoĭ preoţiĭ, cântăreţiĭ şi faclele nu maĭ aveaŭ numĕr. Astfel duseră trupul luĭ Andreiŭ în biserica cea mare şi-l puseră în acel monument ce el, în viéţă fiind, zidise pentru frate-sĕŭ Baltazar. Acolo trupurile ambilor fraţĭ fură împreunate. În acelaşĭ templu zăceaŭ de maĭ multă vreme îngropaţĭ doĭ alţĭ călugărĭ, bărbaţĭ marĭ şi puternicì, cari periră cu aceeaşĭ mórte ca Andreiŭ, Cardinalul George Martinuţiŭ, ucis din porunca împĕratuluĭ Ferdinand, moşul luĭ Rudolf II, şi episcopul Oradieĭ, ucis de Griti. Blasie Ordög, ucigaşul luĭ Andreiŭ, în loc de rĕsplata ce aştepta de la Michaiŭ, fu osândit a i se tăia capul pentru fără-de-legea ce făcuse. Tótă prada ce Sĕcuiĭ luaseră de la Andreiŭ şi de la soţiĭ luĭ, în aur şi argint, din porunca luĭ Michaiŭ, fu vĕrsată în vistieria ţĕriĭ.

XXXII.

Mila, îndurarea şi generositatea ce arătă Michaiŭ-Vodă către caĭnicul sĕŭ duşman, mărì favórea popó-

relor pentru dînsul, îĭ atrase inimile nobilimeĭ Ardélulu ĭ și lauda tutulor națiilor străine. Nobiliĭ transilvanĭ simțiră maĭ ales atuncĭ că, urîțĭ fiind de mórte de către popor, singura lor scăpare e acum Michaiŭ. Eĭ gândiră că, de aŭ perdut cârmuirea țěriĭ și aŭ căḑut sub un stăpânitor de alt sănge, încaĭ să caute a-șĭ păstra starea și viéța lor. Acestea într'adevěr eraŭ atuncĭ fórte amenințate. Am vĕḑut înapoĭ ce fel uraŭ și trataŭ Sĕcuiĭ pe nobilĭ. Ostașiĭ mercenarĭ ungurĭ, polonĭ, sêrbĭ, cazacĭ și alțiĭ rĕspândinḑu-se prin țéră, nefiind sub ochiul strașnic al domnuluĭ, necăjiaŭ încă pe locuitorĭ, iar maĭ ales pe nobilĭ, făcêndu-ĭ să simță tóte relele răsboiuluĭ. Apoĭ chinuita nație a Românilor din Ardél, cum aflǎ de învingerea de la Sibiiŭ, se ridică în picĭóre gróznică, învĭerșunată, amenințătóre. Cu cât fuseseră eĭ maĭ cumplit împilațĭ de nobiliĭ ungurĭ, cu cât maĭ mult innecaseră în inima lor suferințele și ura ce aveaŭ către dînșiĭ, cu atât isbucnirea acesteĭ ure fu puternică și pustiitóre. Româniĭ ardelenĭ cuvîntaŭ astfel și într'un chip simplu către Ungurĭ : «Sunteţĭ nisce veneticĭ, cari ațĭ venit prin «silă de ne-ațĭ călcat țéra, ne-ațĭ răpit pămînturile, «drepturile, viéța; ne-ațĭ chinuit și ne-ațĭ aruncat în «cea maĭ cumplită robire. Intre noĭ și între voĭ n'a «domnit dreptatea séŭ simțirile omenireĭ, ci numaĭ «sila; acum, când ne-am deșteptat și ne simțim pu«ternicĭ, vrem să intrăm și noĭ în drepturile și în pă«mînturile nóstre, ce ni le-ațĭ răpit odinióră; vom «lua dar pe sémă-ne moșiile și casele vóstre, iar pe «voĭ vě vom ucide saŭ vě vom goni, ca să curățim «țéra de voĭ.» Aceste ideĭ și simțiminte povățuiră tóte

revoluțiile făcute saŭ încercate de Românĭ, de la năvălirea Ungurilor până astă-ḑĭ. Astfel revoluțiile vé-culuĭ le mijloc, aceea de la 1437, răscóla de la 1599, insurecția luĭ Horia de la 1784 și revoluția de la 1848 fură maĭ mult inspirate de setea rĕsbunăriĭ decât de dragostea libertățiĭ, și pentru aceia Româniĭ nu-șĭ putură asigura libertatea; căcĭ libertatea triumfă fără a-șĭ rĕsbuna; altmintrelea ea nu maĭ este libertate ci numaĭ rĕsbunare. Nicĭ o dată și nicĭ într'un loc libertatea nu s'a putut întemeia prin călcarea dreptățiĭ și prin cârmuirea grózeĭ. Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numaĭ prin libertate.

Româniĭ, credênd a-șĭ asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneaŭ de ucideaŭ la aristocrațĭ și pustiaŭ bunurile lor și, fiindcă maĭ adesea nobiliĭ apucaŭ de fugeaŭ, eĭ îșĭ vĕrsaŭ furia maĭ mult asupra bĭeților burgesĭ ungurĭ de prin orașe; apoĭ, cum trecea furtuna, asistocrația era iarășĭ în pĕr și Românul ĭar cădea în ghiara eĭ. De asemenea maĭ mulțĭ domnĭ românĭ din principate, dușmanĭ aĭ aristocrațieĭ, printr'un guvern de teróre, credeaŭ că fac ceva ucidênd la boĭerĭ, în loc de a ucide boĭeria. Tótă schimbarea era de persóne, dar spiritul de castă și instituția se păstra, ba încă se maĭ întărea prin interesul ce însuflaŭ ómenilor, ceĭ prigonițĭ și împilațĭ. Revoluția de la 1848 din țéra Românéscă singură pricepu că spre a asigura libertatea, trebue a lăsa pe boĭerĭ să putreḑéscă în pace și a ucide boĭeria prin proclamarea dreptuluĭ comun. Româniĭ ardelenĭ n'aŭ priceput acésta nicĭ la 1848; cu atât maĭ puțin eĭ o pricepură

la 1599. Eĭ nu se gândeaŭ că nu este nicĭ drept, nicĭ folositor, nicĭ cu putinţă de a curăţì ţéra Ardéluluĭ de tóte populaţiile străine, care fac maĭ a treia parte din totalul locuitorilor eĭ; uĭtară că o posesie îndelungată aduce drepturĭ positive şi netăgăduite, că o naţionalitate, orĭ-cât de mică va fi, trebue respectată, căcĭ sânt e dreptul ce are ea de a trăi în pămîntul ce ocupă; că acest drept natural e pe d'asupra orĭ-căruĭ drept istoric, de vreme ce pămîntul este al ómenilor, iar nu ómeniĭ aĭ pămîntuluĭ. Problema de deslegat în Ardél era şi este, nu cum vor face fie-care din Românĭ, Ungurĭ, Saşĭ şi Sĕcuĭ, ca să rĕmână numaĭ eĭ singurĭ într'acea ţéră şi să gonéscă pe cele-alalte popóre, ci proclamând dreptul comun saŭ egalitatea pentru individe şi naţionalităţĭ, să caute mijlocul de a armonisa împreună, alcătuind un stat federativ. Fără îndoială că numĕrul Românilor în Ardél le asigură în orĭ-ce cas o preponderanţă naturală şi dréptă în trebile ţĕriĭ şi va preface óre-cum Ardélul într'o ţéră românéscă.

Astfel Româniĭ şi Unguriĭ la 1848, luptându-se uniĭ împotriva celor-alalţĭ, plecară de la aceleaşĭ principiĭ greşite şi căḑură sub acelaşĭ jug.

XXXIII.

Aşa şi la 1599, Româniĭ ardelenĭ ridicându-se, nu se purtară ca un popor matur, însuflat de dragostea libertăţiĭ, prin care purtarea eĭ ar fi impus şi luĭ Michaiŭ şi asupritorilor lor şi ar fi silit şi pe unul şi pe ceĭ-alalţĭ a-ĭ întregì în drepturile lor naturale şi soci-

ale, ci, setoşĭ de rĕsbunare, se apucară să preumble torţe şi paloş prin palaturile nobililor. Mulţĭ nobilĭ periră atuncĭ. Dar şi maĭ mulţĭ încă scăpară, uniĭ afară din ţéră, alţiĭ sub protecţia luĭ Michaiŭ. Acesta nu putea să sufere asemenea neorânduelĭ care se descărcaŭ asupră-ĭ. Bănuit, încă până a nu intra în Ardél, de Ungurĭ că lucréză prin preoţiĭ românĭ a scula pe ţĕranĭ împotriva nobilimeĭ unguresci, el dorea să dovedéscă neadevĕrul acelor bănuelĭ, de şi după intrarea sa în Ardél fusese îndemnat spre uciderea nobilimeĭ unguresci, nu numaĭ de către Româniĭ ardelenĭ şi de către o sémă de boĭerĭ, dar încă şi de un numĕr însemnat din ceĭ marĭ aĭ Ardéluluĭ, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat póte pe Michaiŭ a-şĭ asigura stăpânirea Ardéluluĭ prin nimicnicirea acesteĭ aristocraţiĭ puternice, care tot d'auna era să-ĭ stea în potrivă; dar inima sa, dorinţa d'a-şĭ da un nume mare şi bun în Europa, care-şĭ aţintise ochiĭ àcum asupră-ĭ îl depărtaŭ de la o asemenea faptă, preferind a încerca cu binele să-şĭ tragă inimile nobililor ungurĭ. Din nenorocire el nu se mulţumi numaĭ a-ĭ tolera şi protegea, ci se înconjură de dînşiĭ, le încredinţă posturile cele maĭ însemnate în arme şi administraţie şi împărţi ĭarăşĭ între dînşiĭ averea confiscată de la ceĭ ucişĭ în bătaie saŭ care pribegiseră. Umilinţa ce arătaŭ către dînsul aceştĭ aspri şi trufaşĭ nobilĭ şi setea cu care vînaŭ favórea luĭ, înşelă pe Michaiŭ. El crẹdù că eĭ nu vor maĭ ridica nicĭ odată capul lor, după ce l'aŭ plecat aşa de jos. El socotì că va găsi un rézim şi o putere într'înşiĭ şi că prin eĭ va trage inima în-

ţregeĭ naţiĭ unguresci şi va deschide un câmp mare la întinsele şi ambiţióseie sale proiecte. Acésta îl orbì şi-l făcù de împinse pînă la nesocotinţă generositatea sa către dînşiĭ; şi cu cât eĭ stăruiaŭ în învinovăţirile şi bănuelile lor, cu cât eĭ complotaŭ şi umblaŭ maĭ rĕŭ să-l surpe, cu atâta el se arăta maĭ îndurător către dînşiĭ, încât generositatea luĭ ajunse a fi o slăbiciune care-l perdù. Acésta făcu că el, după ce domolì setea de răsbunare a ţĕranilor românĭ, nu le dete libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevĕr că el nu putea lucra în Ardél împotrivă de ce făcuse în ţéra Românéscă. Nenorocitul *aşezămînt de rumânie*, ca un butuc îl ţinea în lanţ şi-l tăra spre perdare. El dedese libertatea Sĕcuilor, nevoit fiind şi fiind că aceştia numaĭ de puţină vreme o perduseră şi o doreaŭ cu înfocare. Dar Româniĭ de maĭ multe vécurĭ îşĭ perduseră libertatea şi fiind şi maĭ numeroşĭ, paguba ce ar fi simţit nobiliĭ Ungurĭ ar fi fost mult maĭ simţitóre. Apoĭ Sĕcuiĭ era o populaţie fórte răsboĭnică, în vreme ce Româniĭ sub împilare uĭtaseră până şi întrebuinţarea armelor, de la a căror mânuire stăpâniĭ lor îĭ opriseră. Michaiŭ însă, ca toţĭ rĕsboinicіĭ, credea maĭ mult în soldaţĭ decât în popor; spiritul luĭ era maĭ mult de concuerant decât de naţionalist. Nobiliĭ în ochiĭ luĭ eraŭ representanţiĭ poporuluĭ, naţia armată, şi pre arme voia el a se întemeia. Michaiŭ socotì să urmeze în Ardél, în privinţa Românilor, politica Corvinilor, adică a uşura óre-cum sarcinele ţĕranilor, a-ĭ ocroti în contra abuzurilor nobililor şi a înălţa maĭ mulţĭ dintr'înşiĭ în trépta de nobilĭ, ca astfel naţia să fie representată în dietele ţĕriĭ.

Dar am vĕḑut maĭ înapoĭ că acéstă sistemă nu adusese marĭ folóse românilor, căcĭ nobiliĭ lor, dobândind interese împotrivitóre glóteĭ poporuluĭ, se aliaŭ cu ceĭ-alalțĭ nobilĭ ungurĭ și se lepădaŭ chiar și de naționalitatea lor. Datoria luĭ Michaiŭ ar fi fost de a da Românilor iertarea de iobăgie și proprietate de pămînt spre chezășuirea aceleĭ libertățĭ și de a înființa o representare deosebită a lor în dieta celor-alalte treĭ națiĭ. Astfel el ar fi dat stăpâniriĭ sale în Ardél o temelie neclintită. Nicĭ o dată ocasie maĭ bună pentru acésta nu se înfățișase ca acum, îndată după bătălia de la Sibiiŭ, când Unguriĭ îngrozițĭ, amorțițĭ cu totul, se mulțumĭaŭ de li s'ar fi lăsat măcar viéța. Maĭ târḑiŭ Michaiŭ în zadar voì; anevoințele crescuse prea mult; ocasia trecuse. Și nu trebue a crede că noĭ aci judecăm pe Michaiŭ de pe ideile de democrație ale véculuĭ nostru, iar nu de pe acelea ale véculuĭ sĕŭ, căcĭ urma ne va dovedì că aceste ideĭ eraŭ bine simțite atuncĭ și însușĭ de Michaiŭ.

De altfel de ideĭ inspirat însă, Michaiŭ-Vodă deschise la 20 Noemvrie în Alba-Iulia adunarea generală, în care el făgăduì că va păstra constituția țĕreĭ și tóte privilegiile, libertățile și dăniile nobililor, afară de cele făcute de Sigismund. Representanțiĭ depuseră jurămîntul de credință și, spre rĕspuns la cererile domnuluĭ da i se da provisiĭ și banĭ pentru ținerea oștilor, se orânduì ca de fie-care casă saŭ pórtă (cum se ḑice în Ardél) să se dea câte opt mĕsurĭ de făină și opt mĕsurĭ de ovĕz séŭ orḑ, și de la ḑece case câte o vită de tăiat, iar fiind omul sărac, în lipsă de vită, să dea treĭ oĭ. Asemenea se hotărî că, de vreme ce

s'a dat libertatea Sĕcuilor, aceştia să aĭbă a da, de pe vechiul lor obiceiŭ, când se schimbă domnul săŭ când se însóră, din şése boĭ unul pe séma domnuluĭ. Acéstă dare se numia de Sĕcuĭ *friptură de boŭ.* Incât pentru banĭ spre purtarea răsboiuluĭ, se hotărî ca să se dea de fie-care casă, fără a fi nimenĭ scutit, nicĭ domn nicĭ boier, câte şése florinĭ; treĭ florinĭ să se dea până în 25 ḑile, socotindu-se din ḑioa publicăriĭ decretuluĭ, iar cei-alalţĭ treĭ cu 25 ḑile maĭ târḑiŭ. Tóte cele-alalte articole, ce se încheară atuncĭ şi fură cuprinse în actul general al dietiĭ care se întărì de Michaiŭ-Vodă şi se publică, privesc numaĭ interesele nobililor; ele daŭ voie unora dintr'înşiĭ a se întórce în ţéră, asigură libertatea Sĕcuilor, iar pe Românĭ, fără nicĭ o uşurare, iĭ lasă în starea de iobagĭ aĭ nobililor. Astfel Michaiŭ trădase misia sa în Ardél şi merita de a cădé.

XXXIV.

In vremea acésta se rĕspândì faima în Ardél cum că o oştire turcéscă ar fi intrat în ţéra Românéscă pe la începutul luĭ decemvrie, şi mulţĭ se îngrijiră; dar acéstă temere perì îndată, lămurindu-se cum că Turciĭ, ce într'adevĕr intraseră în ţéră, cu tóte că bine armaţĭ, de pe obiceiul lor, eraŭ însă puţinĭ şi veniseră numaĭ ca să cumpere miere şi unt, aceea ce făcênd, eşiră din ţéră, fără a vătăma pe nimenĭ. Cu tóte astea, Michaiŭ, îngrijindu-se, pornì armie de călăreţĭ în ţéra Românéscă, care să împedice asemenea venirĭ ale Turcilor şi să apere ţéra. Scurt după aceea

Michaiŭ pornì şi pe fiul sĕŭ Pĕtraşcu în ţéra Românéscă cu o sémă de óste, spre a cârmui ţéra în locul luĭ, şi-ĭ dete de curator pe Pancratie Sennyei, pe care însă după o lună îl rechemă înapoĭ, nu se scie din ce pricină. Michaiŭ poruncise la o sémă de nobilĭ din Ardél ca să însoţéscă pe Pĕtraşcu în ţéra Românéscă. Dar eĭ începură a tremura toţĭ, gândind că merg la peirea lor, de se vor duce în ţéra Românéscă, şi rugară pe Michaiŭ d'a amâna de o cam dată pornirea lor, la care el se şi învoì.

La sfârşitul dietiĭ, Michaiŭ puse de aduse la Alba-Iulia vistieria prinţuluĭ Sigismund ce el pusese în cetăţuia Vecs, sub paza luĭ Stefan Bodoni. Era un numĕr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discurĭ, vasurĭ şi între altele, nisce pahare de argint aşa de marĭ încât abia doĭ ómenĭ puteaŭ duce unul gol; pe lângă aceste maĭ eraŭ podóbe de caĭ, platoşe, şelĭ ornate cu petre scumpe şi diamanturĭ, săbiĭ, pumnale, paloşe, hangerurĭ, securĭ şi alte asemenea lucrurĭ; apoĭ maĭ multe veşminte scumpe preţuite 32 miĭ florinţĭ, din care unul împodobit cu diamanturĭ era preţuit 15 miĭ florinţĭ; pe urmă un mare numĕr de monete de aur numite *de Portugalia*, din care una făcea cât ḑece galbenĭ de aur. Când intră Michaiŭ ca să véḑă acéstă avuţie în casa unde era aşezată, răpit de mirare strigă: «Ce de banĭ am să fac d'aci ca să-mĭ «plătesc ostaşiĭ şi ómeniĭ meĭ.» Preţul se ridica într'adevĕr la maĭ multe sute miĭ de florinţĭ. Michaiŭ îşĭ aşeză apoĭ oştirea în deosebite comitate pentru iernat, împărţind-o maĭ ales prin cetăţĭ; dar óre-care escesurĭ ce făcură ostaşiĭ şi maĭ ales unguriĭ, sêrbiĭ

şi cazaciĭ, ridicară plângerĭ din partea locuitorilor, maĭ cu osebire din partea nobililor, carĭ alergaŭ la Michaiŭ văitându-se. La aceste plângerĭ, Michaiŭ rĕspundea adesea cu bunătate, ḑicênd: «că acestea se «fac fără scirea luĭ, făgăduind că va pedepsi straşnic «pe ceĭ vinovaţĭ; că de vreme ce, din mila luĭ Dum-«neḑeŭ, Ardélul este acum al luĭ, el se va sili spre a «face să domnéscă într'însul pacea şi liniştea şi că «va stărui ca nimenĭ să nu încerce vre o pagubă.»

În vremea acésta, cuprins de mânie asupra luĭ Ion Maro, puse să-l caute şi să-l gonéscă prin tótă ţéra, până-l vor prinde. Este sciut că acest secretar al luĭ Michaiŭ desvĕlise maĭ întâiŭ prinţuluĭ Andreiŭ proiectul stăpânuluĭ sĕŭ d'a năvăli în Ardél. Michaiŭ îĭ iertă cu generositate acéstă vină; dar în ajunul bătălieĭ de la Sibiiŭ, nemulţumitorul Maro trecuse din tabĕra luĭ Michaiŭ în aceea a luĭ Andreiŭ, sperând că acesta va isbândi. Michaiŭ care iertase întâiŭ pe Maro, intră într'o mânie furiósă la acéstă nouă a luĭ trădare. Maro, care aflase mânia domnuluĭ asupră-ĭ, rătăcì pe ascuns într'o parte şi într'alta prin sate şi oraşe, pe la deosebiţĭ nobilĭ, căutând vre o ocasie spre a fugi în Ungaria. Astfel umblând, el se duse din întîmplare saŭ într'adins la Stefan Tholdi, nobil ungur, rugându-l a-ĭ acorda un asil ca să scape de góna ce-ĭ da Michaiŭ. Tholdi îl primì şi-ĭ făgăduì că va fi în siguranţă în casa luĭ; dar, temêndu-se de Michaiŭ şi dorind a dobândi favórea sa, îĭ descoperì îndată că Maro este ascuns la dînsul. Târît la Alba-Iulia, Maro fù dus dinaintea luĭ Michaiŭ, care după ce-l mustră pentru fără-de-legea luĭ, îl dete pe mâna calăilor me-

şterĭ a chinui pe vinovaţĭ. Aceştia îl legară strîns de picióre şi de mânĭ la un stâlp, care se afla într'una din suburbiile Albeĭ; apoĭ iĭ ciuntiră maĭ întâiŭ piciórele, pe urmă genuchiĭ unul după altul şi în sfârşit braţele până la cóte. Trupul luĭ, sfâşiat şi despuiat de tóte veşmintele, rĕmase douĕ ḑile în privirea tutulor, acoperit de noroiŭ şi de sânge.

Dar să întórcem maĭ bine ochiĭ de la acéstă uriciósă privelişte, tânguind barbaria acelor timpurĭ.

XXXV.

Michaiŭ-Vodă trămise o deputaţie de douĕ persóne, între care şi Petru Arménul, ca să mérgă la Praga să vestéscă împĕratuluĭ norocita biruinţă asupra luĭ Andreiŭ şi coprinderea Ardéluluĭ. Ajungênd deputaţia la Viena şi dând archiduceluĭ Matheiŭ acéstă înveselitóre scire, el puse îndată să cânte în tóte bisericile *Te Deum laudamus* şi, poruncind să ducă tóte tunurile pe bulevardurĭ, deşertară maĭ multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Archiducele Matheiŭ dărui căpetenieĭ deputaţilor un lanţ de aur şi la soţiĭ sĕĭ câte un pahar de argint suflat cu aur; apoĭ deputaţia se porni înainte şi se duse la Pilsen, unde găsi pre împĕratul. Ea raportă împĕratuluĭ despre isbânda dobândită. Acéstă ambasadă fù vesel primită de Mărirea sa şi fiind bine dăruită, primi poruncă a se întórce înapoĭ.

Impĕratul scrise îndată Papiĭ, vestindu-ĭ norocita coprindere a Ardéluluĭ, şi (de óre-ce nu cunoscea încă mórtea cardinaluluĭ) plângêndu-se fórte de pur-

tarea luĭ, învinovăţindu-l că el este în înţelegere cu Turciĭ şi rugând pe Sânţia sa ca să-l afuriséscă şi să-ĭ iea înapoĭ pălăria de cardinal. Intr'aceeaşĭ vreme sosì la Roma şi scrisorile episcopuluĭ Malaspina, care vesteaŭ mórtea cardinaluluĭ. Tot atuncĭ solul craiuluĭ Polonieĭ făcù cunoscut că învingerea şi mórtea cardinaluluĭ adusese marĭ neplăcerĭ la tótă curtea regeluĭ Polonieĭ şi că toţĭ strigaŭ împotriva luĭ Malaspiua. Cu ocasia acestor deosebite scrisorĭ, Papa convocă la 12 Ianuarie 1600, o congregaţie de nouĕ-spre-ḑece cardinalĭ ca să chibzuiască de trebue a se cere vre-o satisfacţie şi a huli omorîrea cardinaluluĭ. Papa maĭ întâiŭ şi apoĭ ceĭ maĭ mulţĭ din cardinalĭ fură de părere «că nu trebue de o cam dată a procede nicĭ «cu censura, nicĭ a cere vre o satisfacţie despre mór-«tea cardinaluluĭ, cu atât maĭ puţin că el fusese ucis «în răsboiŭ, purtând arme şi într'o haĭnă şi meserie «deosebită de aceea de cardinal; că nu se scie cine «l'a ucis şi dacă aceia sciaŭ saŭ nu că ucid un cardi-«nal, nicĭ dacă sunt eĭ catolicĭ saŭ schismaticĭ şi a-«fară de juridicţia sântuluĭ scaun; că, înainte de a «procede la afurisire, trebue a face formă de judecată «pe care în acea nehotărîre nu sciŭ de unde s'o în-«cépă; că apoĭ cu acésta, Papa ar supĕra pe împĕ-«ratul şi pe prinţul ţĕriĭ Românescĭ, pentru mânia a-«cestora asupra cardinaluluĭ, a căruĭ memorie eĭ se «vor sili a o înnegri cât vor putea; că în acel cas eĭ «ar putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele «procederĭ şi censurĭ şi vor face a se compune cărţĭ «împotriva cardinaluluĭ, în care nicĭ colegiul cardi-«nalilor, nicĭ sântul Scaun nu vor fi cruţaţĭ; că maĭ

«bine este să aștepte sosirea nunciuluĭ Malaspina, care «acum lăsase Ardélul și se afla în cale spre a se în-«tórce la Roma și de la care vor afla maĭ multe și «maĭ deslușit și vor sci ce este de făcut.»

Se vede că maĭ târḑiŭ Papa se hotărî a pedepsi ucinderea cardinaluluĭ osândind, depre cum spune analistul Timon, pe tótă nația sĕcuie de un post strașnic de o sută de anĭ. Malaspina, întorcêndu-se la Roma, Papa îl făcu să simță că aflase purtarea luĭ, căcĭ îĭ porunci să se tragă în episcopatul sĕŭ, unde murì de mâhnire, ducênd dorul pălărieĭ de cardinal.

XXXVI.

Ci dar în mijlocul acestor vremĭ, la 2 noemvrie, generalul Basta, pe care archiducele Maximilian, depărtându-se la Viena, îl lăsase locotenent în locu-ĭ la Casovia și în Ungaria de sus, însoțit de Michaiŭ Sekeli, Pavel Nias și David Ungnad, se duse cu oștile lor la Oradea mare, purtând cu dînșiĭ și o mare sumă de banĭ ce împĕratul trămisese la Casovia pentru plata armieĭ. Eĭ voiaŭ să vină în Ardél spre a da ajutor luĭ Michaiŭ întru cuprinderea acestiĭ țĕrĭ, când aflară că Michaiŭ a și isbutit a coprinde țéra fără a maĭ aștepta ajutorul lor. Cu tóte acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardél, cu pretenția d'a cârmui țéra în numele împĕratuluĭ. David Ungnad, svetnic însemnat al împĕratuluĭ, strălucit prin multe soliĭ la Constantinopole și într'alte părțĭ, apucă înaintea luĭ Basta și, însoțit de Petre Lasli, sosì în 12 noemvrie la Alba-Iulia spre a curteni pe Michaiŭ-Vodă despre norocita

să biruinţă. Acesta le dete audienţă a doua-ḑi în 13, la opt césurĭ de diminéţă, primindu-ĭ fórte bine. După aceea le trămise acasă capul luĭ Andreiŭ Bathori, pe care-l bălsămise. Ungnad puse îndată de scóse un portret de pre cap, fórte asemĕnat. In 17 noemvrie, când Ungnad voì să plece, Michaiŭ, care primise în dar de la dînsul un ban de aur mare pe care eraŭ ḑece portrete ale împĕratuluĭ, iĭ trămise şi el prin-tr'unul din ceĭ maĭ marĭ aĭ sĕĭ ofiţerĭ, o harşà frumósă, rugându-l s'o priméscă cu bună-voinţă. Ungnad primì acest dar arătând o mare mulţumire şi apoĭ pornì din Ardél.

Michaiŭ-Vodă, aflând de venirea luĭ Basta, trămise îndată vr'o mie de ómenĭ către cetatea Husta de pe Mureş, care e cheia drumuluĭ ce din Polonia, Ungaria şi Moldova duce în Ardél. In acéstă cetate era o garnizonă de 19 companiĭ de trabanţĭ, cărora se poruncise d'a se ţine bine acolo până la cel din urmă om; dar eĭ, vĕḑênd cetatea ocolită şi isbită, perdură curagiul şi se închinară cu condiţie că li se va cruţa viéţa. Intrând valoniĭ luĭ Michaiŭ în cetate, puseră mâna pe avuţiĭ nepreţuite, căcĭ acolo Bathori şi mulţĭ nobilĭ îşĭ lăsase averile lor. Spun că aceste avuţiĭ se urcaŭ la ḑece milióne. Tot atuncĭ Michaiŭ cuprinse şi Lipova şi alte oraşe din Banat.

Basta, intrând în Ardél, prinse la Şimlăŭ pe Stefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. El iĭ făgădui că va dobândì iertare de la împĕratul, dacă va mijloci predarea cetăţiĭ Uiŭara, cea maĭ puternică a Ardéluluĭ şi unde eraŭ atuncĭ în garnizónă 2000 trabanţĭ cu multe arme. Stefan Bathori primì a-şĭ cum-

pĕra libertatea prin predarea Uiŭareĭ. Michaiŭ se grăbì a trămite o garnízónă în acea cetate. Astfel acum, prin predarea acesteĭ din urmă cetățĭ, Ardélul întreg cădù sub stăpânirea luĭ Michaiŭ. Atuncĭ pentru întâiașĭ dată se întâlnì în față Michaiŭ cu Basta, al căruĭ nume era menit a fi înscris cu sângele sĕŭ în istoria vieţeĭ luĭ. Eĭ nu-şĭ plăcură unul altuia. După ce-şĭ arătară antipatia lor în public prin vorbe amare şi împungĕtóre, ce unul ḑicea asupra altuia şi muşcându-se prin satire, împrejurările îĭ aduse îndată a şi-o arăta prin fapte.

Să ne oprim puţin asupra acestuĭ geniŭ fatal al eroululĭ român.

George Basta era de némul luĭ arnăut, dar născut într'un sat numit la Rocca, lângă Tarent, la anul 1547; tatăl-sĕŭ Dimitrie, nobil din Albania, îşĭ părăsise ţéra împreună cu alte familiĭ spre a scăpa de tirania otomană şi trecuse în Puglia sub umbrirea craiuluĭ Spanieĭ, care-ĭ făcuse o pensie anuală şi-ĭ dedese comanda uneĭ companiĭ de lăncierĭ tot arnăuţĭ, cu care-l trămise la Milan. El luă de soţie o damă din Alexandria şi avù doĭ feciorĭ, din care cel maĭ mare Nicolae, ajunse locotenent-general de cavalerie în armia craiuluĭ Spanieĭ, cel d'al doilea, George Basta, intră la patru-spre-ḑece anĭ ca soldat în compania tatăluĭ sĕŭ, apoĭ după mórtea luĭ, trecù ca stegar în compania frateluĭ sĕŭ. El ajunse curênd locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de archebusierĭ călărĭ, căpitan de lăncierĭ, svetnic de răsboiŭ. El comanda un regiment de călărime de arnăuţĭ, când ducele de Parma fù numit cârmuitor în ţĕrile de jos al

1597, şi el se perfecţionă în meseria armelor sub acest mare căpitan, care, recunoscênd meritul luĭ Basta, îl făcù comisar general de călărime la anul 1580. El se deosebì în asedierile cetăţilor Anvers (1584) şi Bonna (1588), însoţì în Franţa pe ducele de Parma în ajutorul Ligeĭ la aniĭ 1590 şi 1592; asemenea făcù parte din expediţia comiteluĭ Carol de Mansfeld în Francia la 1593. După aceea merse de făcù câte-va campaniĭ în Ungaria, se întórse iarăşĭ în ţěrile de jos la 1596 şi, la 1597, fù cerut de împěratul de la Filip II, regele Spanieĭ, ca să-l lase să intre în slujba sa şi dobândindu-l, îl numì general de artilerie şi guvernator al cetăţiĭ Vieneĭ şi apoĭ general în óstea archiduceluĭ Maximilian, fratele împěratuluĭ. El era mare şi plin la trup, gras la faţă, ochiĭ marĭ şi privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, faţa măslinie, caracterul fisionomieĭ luĭ arăta viclenia; iar caracterul luĭ moral vom lăsa ca faptele luĭ să ni-l vedéscă. *

XXXVII.

Michaiŭ-Vodă se supěră de venirea luĭ Basta, nu voì în nicĭ un chip să-l cunóscă de general căpitan al ţěriĭ, ḑicênd că el este numit căpitan general şi prinţ

* Basta e autorul a două scrierĭ despre arta militară 1. *Maestro di Campo generale*, Veneţia, 1606. în 4°; 2. *Governo de la Cavaleria leggiera*. Francfort, 1612. în fol. Cea d'întâiŭ din aceste scrierĭ se află în Biblioteca Statuluĭ în Bucurescĭ împodobită cu un portret al luĭ Basta; cea de a doua am găsit-o în Bibliotéca naţională din Paris.

vasal şi tributar al împĕratuluĭ ; el făcù cunoscut luĭ Basta că, de vreme ce a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimenuĭ, va puté păstra prea bine ţéra în supunere, şi el ar face bine a se trage în Ungaria de sus, căcĭ n'are trebuinţă nicĭ de dînsul nicĭ de oştile luĭ. Dar Basta, care era sigur a dobândi el de la împĕratul cârmuirea Ardéluluĭ, nu numaĭ că nu voì să asculte cererea luĭ Michaiŭ, dar încă pretinse să pună garnizóne nemţescĭ prin cetăţile Ardéluluĭ, silind pe Michaiŭ, în numele împĕratuluĭ, a primi acésta măcar pe o vreme, până când Ardélul va fi cu totul liniştit şi nu va maĭ avé a se teme de năvălirea străinilor. Michaiŭ-Vodă, care primise în numele împĕratuluĭ şi numaĭ ca locotenent al luĭ jurămîntul de credinţă al ţĕriĭ Ardéluluĭ, jurase asemenea că va păstra tóte privilegiile şi drepturile acesteĭ ţĕrĭ. El era hotărît a-şĭ ţine jurămîntul chiar împotriva împĕratuluĭ, al căruĭ scop înţelese că era a reduce ţéra într'o provincie a împĕrăţieĭ, iar nu a o ţine ca o ţéră deosebită, liberă şi numaĭ tributară corónei sale, de pe cum se făgăduise întâiŭ. Afară de acésta, Michaiŭ nu voia să lase din mâna-ĭ guvernul Ardéluluĭ, pe care-l câştigase cu sabia şi să-l vadă maĭ ales trecênd în mânile luĭ Basta pe care de acum încă nu-l putea suferi.

Peste puţin ura acestor doĭ ómenĭ se vĕdì publiculuĭ într'o ciocnire, care fù p'aci să aprindă flacările răsboiuluĭ între dînşiĭ. Basta, spre a începe îndeplinirea voinţeĭ sale d'a pune garnizóne din oştirea sa prin cetăţĭ, trămise o cétă de Germanĭ ca să intre în cetatea Husta, de pe Tisa. Dar comandantnl român ce Michaiŭ pusese în acea cetate, nu voì să priméscă

în lăuntru pe ómeniĭ luĭ Basta și închiḑêndu-le porțile cetățiĭ, iĭ respinse înapoĭ cu vorbe răstite. Óstea împĕrătéscă fù nevoită să petrécă nóptea aceea în câmp pe o brumă și un frig mare și pe urmă a se întórce îndĕrĕt. Basta, aflând acésta, se înfuriè și îndată începù a se pregăti de răsboiŭ, trămițênd să-ĭ vină călărimea din Silesia și pedestrimea de pe marginele vecine ale Ungarieĭ și întocmindu-șĭ astfel o numerósă oștire sub arme. Michaiŭ nu se lăsă maĭ în urmă și îșĭ strînse și el pe lângă sine tóte puterile. Amêndouĕ taberile eraŭ acum gata a începe răsboiŭ între dînsele și a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om îndemânatec, ce se afla atuncĭ în Ardél, alergând când la Michaiŭ când la Basta și arătându-le primejdia în care se expune creștinătatea deschiḑêndu-se între eĭ un răsboiŭ civil, pe când Ibraim-Pașa în Ungaria începea a amenința prin mișcărĭ răsboĭnice, isbutì prin autoritatea cuvintelor luĭ a-ĭ împăca și, deșì eĭ urmară a se urî din inimă, dar în vederea ómenilor trăiaŭ în pace. Maĭ apoĭ însă rugat de Basta, Michaiŭ primì la 24 decemvrie în cetatea Husta, pe lângă garnizona românéscă și 200 de soldațĭ aĭ împĕratuluĭ. În orașele Tatta și Șimlĕŭ încă eraŭ nisce cete de Nemțĭ. Iar în cele-alalte cetățĭ Michaiŭ nu lasă să intre garnizóne împĕrătescĭ, ḑicênd că acésta este împotriva privilegielor și libertăților țĕriĭ și că acum răsboiul încetând într'acéstă țéră, el n'are trebuință de alte puterĭ decât d'ale luĭ. Aflând el prin comisarul împĕrătesc Petz că împĕratul voesce a da cârmuirea Ardéluluĭ luĭ Basta, se mâniè fórte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împĕrătéscă și

strigă tare că în acéstă revoluţie, Ardélul a dobândit maĭ mult un stăpân puternic, al căruĭ jug nesuferit o va împovăra, decât un apărător împotriva putereĭ turcescĭ. Michaiŭ împută încă prin vorbe amare cruḑimea, scumpetea şi obrăsnicia cu care puţin maĭ nainte ómeniĭ împĕrătescĭ trataseră Ardélul. În urma acestora, domnul făcù svat cu toţĭ boieriĭ românĭ şi nobiliĭ Ardéluluĭ, arătându-le lupta ce are cu ómeniĭ împĕrătescĭ pentru drepturile ţĕriĭ. La acest svat toţĭ fură de părere şi îndemnară pe Michaiŭ ca să ţină domnia acesteĭ ţĕrĭ, fiind numaĭ tributară către împĕratul. Spre a face cunoscut împĕratutuĭ acéstă hotărîre a ţĕriĭ, Michaiŭ iĭ trămise îndată doĭ solĭ, pe banul Mihalcea şi pe logofĕtul Stoĭca, ceĭ maĭ străluciţĭ dintre svetniciĭ luĭ. Aceştia, sosind în 13 ianuarie (1600) la Pilsen, înfăţişară maĭ întâiŭ împĕratuluĭ din partea luĭ Michaiŭ-Vodă, sabia, busduganul şi stégul luĭ Andreiŭ Bathori, precum şi calul ce el încălicase în bătălie. Apoĭ eĭ iĭ făcură cunoscut că Michaiŭ-Vodă nu se privesce în Ardél decât ca un guvernator spre a administra ţéra şi a o păzì de năvălirile duşmanilor şi că, sub acest titlu, el voesce ca împĕratul să ĭ-o încredinţeze; al doilea cereaŭ ca să se hotărască ce să facă cu oraşul Cluşuluĭ, care de mai multe orĭ necunoscuse şi trădase autoritatea împĕrătéscă şi merită o pedépsă exemplară; şi în sfârşit cum să se pórte cu aceĭ nobilĭ din Ardél, care fugiseră şi acum cereaŭ iertare voind a se întórce înapoĭ. Soliĭ, după ce fură ascultaţĭ cu multă bună-voinţă de împĕratul şi după ce M. S. ţinù svat, fură bine dăruiţĭ şi trimeşĭ înapoĭ cu mare cinste, purtând acest

rĕspuns: «Că împĕratul va trămite comisariĭ sĕĭ în «Ardél şi că printr'înşiĭ va face cunoscut luĭ Michaiŭ «voința sa.» În vremea acésta sosise la curtea împĕrătéscă scrisorĭ secrete ale luĭ Basta împotriva luĭ Michaiŭ-Vodă, prin care el făcea cunoscut svatuluĭ împĕrătesc că acest prinț voia să usurpeze suveranitatea țĕriĭ; că omenia ce acest om barbar afectéză şi dragostea ce el arată că are pentru popórele învinse măresc bănuielile, şi e de temut ca rugăciunile cele viĭ ce el face împĕratuluĭ pentru păstrarea privilegiilor țĕriĭ şi spre a-l îndemna a nu trămite într'însa oştirĭ străine, să nu ascundă gândirĭ ambițióse. Aceste scrisorĭ aruncară în deosebite părerĭ svatul împĕrătesc, saŭ maĭ bine acea camarilă de femeĭ şi de iesuițĭ ce cârmuiaŭ împĕrăția în locul slabuluĭ şi leneşuluĭ Rudolf II. Uniĭ, câştigațĭ cu totul în favórea luĭ Michaiŭ, strigaŭ că Basta scrie ca un rival şi ca un pismaş al glorieĭ sale; că Michaiŭ este fórte credincĭos împĕratuluĭ şi că este un căpitan cu merit şi cu vitejie sublimă. Dar alțiĭ, a căror părere biruì, ḑiseră că trebue a da maĭ mult creḑĕmînt luĭ Basta, căpitan credincĭos şi cu svat înțelept, decât luĭ Michaiŭ, a căruĭ nesățiósă ambiție de a domni este deobşte cunoscută.

XXXVIII.

Michaiŭ sigur acum că, după ce l'a ajutat norocul, ca să coprindă Ardélul, îl va ajuta ca să-l şi stăpânéscă, aştepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împĕratuluĭ şi urma a administra Ardélul ca pe o țéra a sa. La 9 fevruarie el convocă dieta țĕriĭ, unde,

de pe ḑisa unuĭ cronicar sas, nu făcură alta decât «mâncară, băură şi numĕrară baniĭ luĭ Vodă»; ĭar de pre mărturia istoriculuĭ Bethlen, acéstă sesiune se vede a fi fost maĭ seriósă, căcĭ Michaiŭ, începênd a se desilusiona de nobiliĭ ungurĭ şi voind a face óre care uşurărĭ poporuluĭ, aceştia începură a-l ruga să nu se atingă de privilegiile lor. Eĭ îndrăsneaŭ a vorbi de privilegiile lor, atuncĭ când cu orĭ-ce jertfă trebuia a uni pe toţĭ locuitoriĭ ţĕriĭ spre a apĕra privilegiile ţeriĭ ce eraŭ amenințate de Nemţĭ. Domnul, furios de acésta, rĕspunse lovind cu mâna mânerul săbieĭ sale şi strigând: «Iată privilegiul vostru!» Din nenorocire el amenință numaĭ, dar nu lucră. Intr'adevĕr acum era maĭ greŭ d'a o face decât îndată după bătălia de la Sibiiŭ. El apucase din nenorocire a jura paza constituţieĭ ţĕriĭ şi, credincĭos jurămîntuluĭ ca un domn constituţional, el nu putea preface nimic în ţérá fără de învoirea dieteĭ. El nu voia încă să facă ca Sigismund, să silésca dieta prin împilare a-ĭ împlini voința Astfel acum, ca şi maĭ pe urmă, ne vom încredința că buna credință îl perdù pe el şi tocmaĭ acéstă virtute ĭ-o tăgăduiră duşmaniĭ sĕĭ. Unguriĭ îl învinovăţiră atuncĭ că el ar fi vrut să stingă nobilimea şi că ar fi şi făcut-o, dacă Dimitrie archiepiscopul Bulgarilor nu s'ar fi dus cu Biblia la dînsul ca să-l întorcă din acea hotărîre. Vom maĭ vedea în urmă acestă învinovăţire repeţindu-se de maĭ multe orĭ, la care singurul rĕspuns ce istoria póte da spre a o nimicnici este că Michaiŭ a avut multe ocasiĭ de a o face, ba încă şi împrejurările l'aŭ îndatorat spre acésta, şi tot n'a făcut-o. Asemenea suntem la în-

doială de arătarea ce numaĭ Bethlen face cum că Michaiŭ ar fi poruncit în acea vreme luĭ George Ratz comandantul cetăţiĭ Deva să arunce în Mureşul îngheţat pe junele Ion Iffiu, ce se afla acolo la închisóre. Michaiŭ era un om iute la mânie, dar nu era crud. Viéţa luĭ ne dovedesce cu ce generositate el s'a purtat într'atâtea rândurĭ, către boĭeriĭ din ţéra Românéscă ce complotase peirea luĭ. Apoĭ am vĕḑut dorinţa luĭ d'a trage prin bunătate inima Ungurilor şi îl vom vedea în privinţa lor generos până la nesocotinţă.* Michaiŭ-Vodă, care maĭ de mult făgăduise că se va duce la Braşov şi fusese împedecat prin venirea solilor şi prin alte trebĭ, se duse în sfârşit la 1 martie în acest oraş, unde intră cu maĭ mult de 6000 călăreţĭ şi pedestriĭ şi cu o pompă necreḑută. La 9 martie ajunse la Braşov un sol de la împĕratul

* Intr'aceea Michaiŭ spre a păstra memoria biruinţeĭ sale în Ardél puse de tăiè o medalie care se află în cabinetul împĕrătesc de la Viena, bătută în aur şi trăgênd ḑece galbenĭ. Pe faţa principală se vede portretul luĭ Michaiŭ. Atât împrejurul portretuluĭ, cât şi pe cea-alaltă parte se coprinde titlul luĭ în latinesce astfel:

«Michael Valachiae Transalpinae Woiwoda, sacrae Caesa«reae Regiae Majestatis Consiliarius per Transilvaniam Lo«cumtenens, cis Transilvaniam partium eius super exercitu Generalis Capitaneus.»

Şi în mijloc; «a Deo vigilantia, virtute et armi victoriam «nactus (1600)» adică:

Michaiŭ Voevodul ţĕriĭ Românescĭ, Consiliarul Majestăţiĭ Sale Imperiale, crăiesc locuţiitor al Ardéluluĭ şi general căpitan peste armia din părţile cele dincóce de Ardél, dobândind de la Dumneḑeŭ biruinţa prin veghĭere, virtute şi arme. 1600.

turcesc, paşa de la Timişóra, bĕtrân venerabil numit Huraĭa-Aga. Michaiŭ îĭ eşì înainte cale de o jumătate de mil de oraş la Ghimbaş cu o cavalcadă măréţă; când se întâlniră, şi unul şi altul se deteră jos de pe caĭ şi după ce se îmbrăţişară, aga luă de la Michaiŭ o pală persienéscă ce acest domn purta la cópsa sa, şi-ĭ dăruì alta turcéscă împodobită cu aur şi petre scumpe. Pe lângă acésta, îĭ maĭ dete un stég verde spre semn de protecţie otomană, maĭ multe pene de erodiŭ din cele maĭ frumóse, spre a face fuliĭ, şépte caĭ de preţ şi un fórte bun şoĭm. Aceste darurĭ fură purtate înaintea luĭ Michaiŭ, şi astfel eĭ intrară amândoĭ în Braşov în sgomotul artilerieĭ întregĭ. Trămisul turc se silì în tot chipul a îndupleca pe Michaiŭ d'a se deslipi de împĕratul Germanieĭ spre a se alia cu sultanul. Michaiŭ îĭ răspunse cu bună-voinţă, dar îĭ declară curat că el nicĭ odată nu va recunósce altă autoritate decât aceea a împĕratuluĭ creştinesc. Tot atuncĭ so-

Acest titlu dovedesce că acéstă medalie s'a tăiat după cuprinderea Moldoveĭ, precum aŭ bănuit uniĭ din istoricĭ.

Şi într'adevĕr, ḑice Ioachim, vegherea luĭ era neobosită. Ea nu-l părăsea nicĭ odată şi el a arătat în tóte împrejurările că scia să se păzéscă de cele maĭ micĭ lucrurĭ ce l'ar fi putut vătĕma; vitejia luĭ era în tot chipul încercată şi într'acésta, duşmaniĭ sĕĭ ceĭ maĭ inverşunaţĭ îĭ da dreptate. In sfârşit, născut, ca să ḑicem aşa, în tabĕră, crescut sub corturĭ, mânuind armele maĭ bine decât orĭ şi cine din aĭ sĕĭ el nu dete de minciună devisa sa. El împreună într'însul virtuţile ce un poet cânta despre un alt eroŭ:

Labor impiger, aspera virtus
Vis animi excellens ardor, vigilantia cura,
et durum tractandis robur in armis.

(*Ioachimis* Neueröfnetes Münz-Kabinet).

sîră şi trimişiĭ împĕratuluĭ către Michaiŭ-Vodă, némţul David Ungnad şi ungurul Michaiŭ Seckeli căpitan în Sathmar. Eĭ fură martorĭ la acéstă primire făcută soluluĭ turcesc. Luĭ Michaiŭ îĭ părù bine de acésta; el nu se îndoì că o privelişte aşa de nouă nu-ĭ va pune în grije şi că bănuielile ce-ĭ va cuprinde îĭ va face să fie maĭ înduplecătorĭ. Cu tóte acestea, el le dete să înţelégă că eĭ nu trebue a se scandalisa de ce vĕḑuseră; câ el nu putea a nu primi de pe cuviinţă un ambasador şi de a-ĭ face cinstea ce i se cădea, fără de a fi privit de toţĭ ca cel maĭ puţin curtén dintre toţĭ prinţiĭ. Michaĭŭ pornì înapoĭ pe solul turcesc făcêndu-ĭ multe darurĭ şi cinste mare, trimeţênd sultanuluĭ vorbe pacĭnice şi în secret făgăduind munţĭ de aur, cum se ḑice. Agenţiĭ împĕrătescĭ, înfăţişându-se dinaintea domnuluĭ îĭ ḑiseră: «că cesarul, pentru atâta «credinţă şi slujbe memorabile ale luĭ, îĭ făgăduesce «tótă clemenţa şi tótă bunătatea sa împĕrătésca, dar «fiind-că împrejurările şi starea Ardéluluĭ o cer, el îĭ «poruncesce d'a se întórce îndată în ţéra Românéscă «şi d'a păzi hotarele împotriva Turcilor». Spre dovadă de favórea cesaruluĭ eĭ îĭ înfăţişară o carte împĕrătéscă cu acéstă coprindere:

XXXIX.

«Rudolf al II-lea, din mila luĭ Dumneḑeŭ Impĕrat al «Romanilor, pururea august.

«Noĭ recunóscem şi facem a se cunósce prin co«prinderea acestora tutulor:

«După ce, din mila a tot puternicului Dumneḑeŭ «(pentru gloria căruia ne luptăm împotriva naţiilor

«păgâne şi barbare) Ardélul a fost supus putereĭ nó-«stre şi strălucitul Michaiŭ-Vodă din ţéra Românéscă, «înflăcărat de un mare zel pentru creştinătate, a su-«pus pe sine şi ţéra sa Maiesţăţeĭ nóstre şi ne-a do-«vedit credinţa sa către noĭ prin fericitele şi curagió-«sele sale întreprinderĭ împotriva Turculuĭ şi în Ar-«dél, unde a tras acéstă ţéră de sub domnirea nedréptă «a cardinaluluĭ Bathori şi a dobândit o mare birninţă; «atât pentru îngrijirea cu care priveghem la păstra-«rea posesiilor nóstre, cât pentru bunătatea şi dărni-«cia nóstră obicĭnuită către supuşiĭ şi vasaliĭ noştri, «am voit să mărturisim că statornica credinţă a stră-«lucituluĭ voivod Michaiŭ către noĭ şi slujbele sale ne «aŭ fost plăcute, încredinţaţĭ nu numaĭ că strălucitul «voevod va urma a fi credincĭos precum a fost, dar «încă şi urmaşiĭ sĕĭ vor imita acest lăudat exemplu «de credinţă şi de curagĭŭ; pentru aceia din chiar «voinţa nóstră, după ce am chibzuit îndestul, pri-«mim în credinţa şi clientela nóstră şi aceea a ur-«mătorilor noştri regĭ aĭ Ungarieĭ pe numitul Michaiŭ «Voevod şi copiiĭ sĕĭ şi ţinutul sĕŭ ţéra Românéscă, «precum o mărturisim prin aceste cărţĭ. Astfel, de «câte orĭ va fi trebuinţă, pe cât vom putea, noĭ îĭ «vom da ajutor, pentru ca domnia acesteĭ ţĕrĭ Ro-«mânescĭ să tréca regulat de la persóna strălucituluĭ «Michaiŭ cu legĭuiţiĭ sĕĭ copiĭ de sexul bărbătesc de «la cel d'întâiŭ născut la cel cel d'intaiŭ născut, cu «acéştă condiţie însă, că de câte orĭ se va înfăţişa un «noŭ cas de moştenire, acel ce va moşteni va face «noue şi următorilor noştri jurămîntul de credinţă ce «Michaiŭ ne-a făcut. Spre dovada acestor cărţĭ, sub-

«scrise cu mâna nóstră și la care s'a pus pecetea «nóstră, datu-s'a în orașul nostru Pilna, în 11 fevrua-«rie, anul Domnuluĭ 1600, al 24lea al stăpâniriĭ nós-«tre ca rege împĕrat al Romanilor, al 28lea ca rege al «Ungarie și al 24lea al stăpânireĭ nóstre ca rege al «Boemieĭ.

RUDOLF.

Prin porunca Sânteĭ Maiestăţiĭ
Sale Împĕrătescĭ
*Ion Barvitius.»**

Michaiŭ-Vodă, auḑind de aceea ce-ĭ spuneaŭ agenţiĭ cesaruluĭ în numele sĕŭ, nu-șĭ putu ţine mânia și le rĕspunse îndată de faţă: «că el nu va lăsa Ardélul «spre a se întórce în ţéra Românéscă și nu va face «pe voia împĕratuluĭ; că de și cesarul ĭ-a plătit în toţĭ «aniĭ o subvenţie, dar că prin tóte ostenelile și pri-«mejdiile ce a suferit de la dușmaniĭ cesaruluĭ, lup-«tându-se pentru dînsul, el meritase guvernul Ardé-«luluĭ, care de pre dreptate și legĭuit i se cuvine», dând a înţelege că numaĭ puterea armelor cu care câștigase acéstă ţéră, îl va putea sili a o întórce înapoĭ. Apoĭ Michaiŭ de a doua óră adună la svat boieriĭ, cari toţĭ fură de părere «că iĭ este prin înţelepciune «poruncit a păstra pe sémă-ĭ Ardélul; că el suindu-se «pe scaunul ţĕriĭ Românescĭ, ţéra era ocolită de vrăj-«mașĭ și că Dumneḑeŭ iĭ puse în mână Ardélul ca cu «puterile unite a ambelor ţĕrĭ, să se pótă apĕra». Michaiŭ, vĕḑênd că simţemintele boierilor și ale nobi-

* Acest act, spune Bethlen care cel d'întâiŭ l'a scos la lumină, era scris pe pergament și se afla păstrat în biblioteca luĭ Gabriel Bethlen, prinţul Ardéluluĭ, și la mórtea luĭ trecù la comitele Stefan Bethlen, fratele sĕŭ.

lilor ardelenĭ conglăsuesc cu ale sale, se întemeiè și maĭ mult în hotărîrea de a ține Ardélul. În 15 martie el deschise dieta pe care o chemase la Brașov. Cu doue ḑile înainte el voise s'o amâne și să-ĭ schimbe locul la Sibiiŭ, dar fiind-că deputațiĭ veniseră din tóte părțile, îl rugaŭ a o continua. Tótă svătuirea dieteĭ ținu numaĭ un cés, aruncând o contribuție de patru fiorinĭ de cap. Toțĭ se așteptaŭ la o contribuție mult maĭ aspră; apoĭ, auḑind acésta, o priveaŭ ca o binefacere deosebită și se învoiră cu toțiĭ. În 16 martie la 7 césurĭ pornì din Brașov la Sibiiŭ și d'acolo la Alba, ducênd și pe agențiĭ împĕrătescĭ cu sine. Aci, după ce-ĭ ținu câte o sĕptămână și iĭ maĭ zăbovì și la Cluș, iĭ trămise înapoĭ la impĕratul Rudolf cu acest rĕspuns: «că de nu va trămite subvenția anuală și «acésta în grabă, el va duce asupra împĕratuluĭ nu «numaĭ ómenĭ, dar încă miĭ de miĭ de demonĭ; că el «n'are trebuință de ajutorul străinilor; ca are destuĭ «soldațĭ, numaĭ banĭ iĭ lipsesc spre a-ĭ putea ține». El rugă încă pe agențĭ a se sili ca împĕratul să numéscă altă persónă în locul luĭ Basta, care iĭ era bănuit din deosebite cuvinte și pentru ca sveḑile lor particulare să nu turbure liniștea țĕriĭ întregĭ. El învinovăția maĭ ales pe Basta că, în loc să grăbéscă a-ĭ aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinaluluí, își petrecuse vremea în zadar în fapte de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de banĭ de la cardinal, prin mijlocul luĭ Corniș ca să nu-l vatăme și pentru aceea el se mișcase prea cu încetul cu óstea sa spre Ardél, lăsând să scape ocasia d'a intra împreună cu dînsul în acea țéră. Deosebit

de acesta, Michaiŭ făcu a se propune pe de lăturĭ agenților împĕratuluĭ «că, de vreme ce Ardélul i se «face din ce în ce maĭ iubit, el doresce ca să-l stăpâ«néscă și după dînsul să trécă la fiul sĕŭ prin drept «de moștenire; că pe lângă Ardél, să i se adaoge încă «Oradia-Mare, Husta, Baia mare și părțile din afară «ale hotaruluĭ Ungarieĭ, care maĭ nainte ținuse de «Ardél și că tot ce va maĭ căștiga cu vreme, țĕrĭ și «ómenĭ, sa rămână pe séma luĭ și a fiuluĭ sĕŭ; că să «i se dea banĭ pentru a ridica oștĭ și aceleașĭ pensiĭ «și aceașĭ cinste de care se bucurase Sigismund Bathori, între care să fie făcut și principe ale Sânteĭ «Împĕrățiĭ și să i se dea ordinul mieluluĭ de aur; că «împĕratul și ceĭ-alalțĭ principĭ creștinĭ, care țin de «împĕrăție să se îndatoreze de a-l rĕscumpĕra cu banĭ «de la Turcĭ, întîmplându-se să cadă prins în mânile «lor; că dacă cum-va va fi gonit de dușmanĭ din «Transilvania saŭ din țéra Românéscă, împĕratul să «aĭbă a-ĭ plăti o sută miĭ talere pentru traĭul sĕŭ în «Ungaria de sus.» El adăogì, spre a pipâi și maĭ bine plecările deputaților împĕratuluĭ, «că speră că nu i se «vor cere înapoĭ cetățile Ardéluluĭ, pe care și le luase «în stăpânire. Apoĭ din parte-ĭ se îndatora către împĕrat a-l privi ca pe un prinț puternic; că nicĭ o dată «nu va umbla a-ĭ smulge țerile ce el iĭ încredințase, «ci din potrivă a i le păstra prin slujbe credinciósе, «precum asemenea și cele-alalte părțĭ ale Ardéluluĭ ce «sunt ale Măriеĭ sale, cu partea de țéră până în Tisa, «el le va cuprinde și le va supune împĕratuluĭ. Dacă «tóte aceste dăruirĭ le va dobândi el de la bunătatea «și dărnicia Împĕratuluĭ, apoĭ făgăduesce a face

«pentru mântuirea creștinătățiĭ maĭ multe isbândĭ și «coprinderĭ asupra dușmanuluĭ comun, de cum ar «face vre-o dată cine-va și că, de i se va da numaĭ «atâția banĭ cât se cheltuia pe fie care an în Ungaria «pentru armie, se légă că va supune împĕratuluĭ tótă «téra de la marea Négră până la Buda, Stuhlweissem- «burg și Solnoc.»

De și aceste cererĭ ale luĭ Michaiŭ eraŭ mult maĭ prejos de condițiile ce împĕratul dedese luĭ Sigismund Bathori prin tractatul de la 24 ianuarie 1595, ele se părură peste mĕsură de marĭ agenților împĕratuluĭ și aprinșĭ încă de Basta împotriva luĭ Michaiŭ, se întórseră fórte întărâtațĭ și cu inimă bănuitóre lângă împĕratul, căruia îĭ insuflară aceleașĭ bănuielĭ.

Michaiŭ nu-șĭ maĭ făcea ilusiĭ acum asupra Nemților: el înțelese că de bună-voie eĭ nu-ĭ vor da nimica, ci numaĭ silițĭ de dînsul și de împrejurărĭ. El se gândì a se împăciui cu dușmaniĭ sĕĭ ca să încete odată acest îndelungat răsboiŭ și spre a putea fi liber la întîmplare în fața Nemților. Pentru aceea trimise o solie la craiul Polonieĭ spre a încheia pace și alianță. Vorba eșì atuncĭ că Michaiŭ propuse și luĭ Ieremia domnul Moldoveĭ ca să-șĭ dea pe fie-sa după Pĕtrașcu, fiul luĭ Michaiŭ, ca așa Ardélul, Polonia, Moldavia și țéra Românéscă fiind una, să n'aĭbă temere nicĭ de Tătarĭ, nicĭ de Turcĭ, cu mult maĭ puțin încă de Nemțĭ. Dar o nouă dorință de domnire ce coprinse pe nestatornicul Sigismund Bathori, împedecă orĭ-ce tratație și aprinse din noŭ flacările răsboiuluĭ.

XL.

Când Sigismund Bathori află tragica mórte a vĕruluĭ sĕŭ Andreiŭ, alergă îndată către cumnatul sĕŭ Ión Zamoisky, marele cancelar al Polonieĭ ca să-l róge să-ĭ vină într'ajutor spre a redobândi Ardélul şi a goni dintr'însul pe Michaiŭ-Vodă. Din nenorocire pentru dînsul, în acest drum i se aprinseră doue trăsurĭ care arseră împreună cu maĭ mulţĭ caĭ şi cu tot ce avea maĭ scump. Zamoisky nu-ĭ rĕfuză ajutorul sĕŭ. Astfel Sigismund pe care nisce emigraţĭ din Ardél, anume Francisc Ferrei, Gabriel Bethlen şi alţiĭ îl aţâţaŭ mereŭ spre a rĕsbuna mórtea cardinaluluĭ, făcu confederaţie cu Ieremia-Vodă din Moldova şi cu Zamoisky, Se ḑicea că el se învoise cu acesta pe următórele base: «ca Zamoisky să-l ajute pe Sigismund din tóte puterile cu banĭ şi ómenĭ spre a-l restatornici pe tron; «Sigismund să iea în căsătorie o fată a luĭ Zamoisky, «saŭ pe orĭ-cine alt, numaĭ să nu fie nemţóică; de va «muri fără feciorĭ, atuncĭ domnia Ardéluluĭ să caḑă «în moştenire la fiul luĭ Zamoisky, născut din Gri«selda sora luĭ Sigismund. In tot casul Sigismund şi «Ardélul să fie cu totul desfăcuţĭ de Nemţĭ.»

Sigismund şi Ieremia-Vodă se adresară şi la Sultanul cerênd banĭ şi óste într'ajutor. Sultanul nu îndrăsni a se declara de faţă împotriva luĭ Michaiŭ. refusă a le da banĭ, dar în taĭnă era cu dînşiĭ; el mijlocì mult prin scrisorĭ ca Poloniĭ să le stea puternic în ajutor şi le trămise o sémă de óste, care de faţă se priviaŭ ca volontarĭ. Zamoisky asemenea îşĭ puse tóte silinţele spre a hotărî pe rege la acest răsboiŭ şi prin acésta

dete o bună ocasie Sueḑilor de a scăpa de acest rege al lor, pe care nu-l maĭ voiaŭ.

Astfel craiul Sigismund îşĭ perdu drepturile sale din Suedia, spre a călca pe ale vecinilor sěĭ. Aliaţiĭ puseră în picióre o armie de maĭ mult de 40,000 ostaşĭ, compusă de Moldovenĭ, Ungurĭ, Polonĭ, Tătarĭ şi Turcĭ. Eĭ se apropiară de hotarul Ardélului şi sta acum a năvăli asupra luĭ Michaiŭ-Vodă.

Acesta află furtuna ce-l amenința şi începù să se pregătéscă în grabă a o stăvili din tótă puterea ambelor ţĕrĭ ce el stăpânia. In inima sa se bucură de noua ocasie ce duşmaniĭ îĭ daŭ, saŭ maĭ bine de silința ce eĭ îĭ fac d'a-şĭ îndeplini proiectul sĕŭ cel vechiŭ d'a coprinde Moldova, precum coprinsese Ardélul. El era sigur de ostaşiĭ şi de popórele sale şi avea tótă credința într'înşiĭ. Sĕcuiĭ îĭ eraŭ cu totul jertfițĭ pentru drepturile ce căpĕtase de la dînsul; Cazaciĭ, Sêrbiĭ şi Bulgariĭ sta gata a muri pentru dînsul, căcĭ el îĭ îmbrăcase, îĭ înarmase, îĭ căutase adesea şi le plătia simbrie bună. Trupurile lor cele marĭ, barbele cele lungĭ, strălucirea veşmintelor şi a armelor lor însuflaŭ gróza. Dar Michaiŭ punea temeiŭ şi maĭ mult pe iubirea oştilor românescĭ, viteze şi cercate în atâtea răsbóie, şi apoĭ se întemeia el pe dragostea poporuluĭ român din ambele ţĕrĭ, care în răpirea entusiasmuluĭ ce avea pentru eroul sĕŭ, nu-l numia altfel decât «*Macedon al nostru*». Moldoveniĭ înşişĭ iubiaŭ maĭ din trecut pe Michaiŭ şi cu atât maĭ mult pre cât uraŭ acum de mórte pe Ieremia pentru asprimea cârmuireĭ sale şi pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Intr'adevĕr el pusese o dajdie de o soldie de

aur pe lună şi toţĭ baniĭ ce-ĭ strângea, îĭ trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăì acolo la nevoie, căcĭ el nu se întemeia în puterile sale şi negreşit încă maĭ puţin pe dragostea supuşilor sĕĭ.

Michaiŭ îşĭ avea armia ast-fel împărţită în deosebite părţĭ ale Ardéluluĭ : Sĕcuiĭ rĕmăseseră în ţinutul lor; Unguriĭ mercenarĭ, în numĕr de 1500, eraŭ aşezaţĭ lângă oraşul Braşov pe malurile rîuluĭ Bârsa, prin satele şi castelurile nobililor, ca într'un loc maĭ lesne de hrană ; iar pe Cazacĭ îĭ aşeză în tabĕră în târgul numit Arany (Uroiul) pe ţérmul Mureşuluĭ lângă cetatea Deva. Michaiŭ, saŭ din dorinţa de a se feri de răsboiŭ şi de a înfiinţa planul alianţeĭ între Ardél, Moldova, ţéra Românéscă şi Polonia ce-şĭ închipuise, saŭ că, desperând de a puté împedica răsboiul, voia numaĭ să câştige vreme ca să se pótă găti şi isbi pe duşman fără veste, deschise tractaţie de pre cum avea obiceiŭ de a vorbi tot de pace, pe când se pregătia cu din-adinsul pentru răsboiŭ. El trămise un sol la Sigismund, propuindu-ĭ că-ĭ va întórce Ardélul, dacă el va lua în căsătorie pe fica sa Florica, făgăduind că nu va păstra pentru sine decât oraşul Braşovuluĭ şi cetatea Făgăraşuluĭ. Sigismund era gata a primi aceste propunerĭ, dar Baltazar Szilasi şi Hertelius, cari eraŭ pe lângă dînsul, îl făcură a schimba părerea, cu atât maĭ mult că de acéstă propunere a luĭ Michaiŭ se ţinea şi alta ce acésta tot cu aceeaşĭ ocasie făcuse luĭ Ieremia. Michaiŭ îĭ cerea să dea pe fie-sa după fiiul luĭ, Petraşcu şi apoĭ de bună-voie să se tragă în Polonia, lepădându-se de domnia Moldoveĭ care să rĕmână pe séma luĭ Michaiŭ, ca de acolo să

aĭbă ocasie a goni pe Tătarĭ de la Dunăre până la cetatea Albă şi Nistru şi astfel să-şĭ măréscă statul.

XLI.

Negociaţiile cu Sigismund şi cu Ieremia nu isbutiră. Michaiŭ, vĕḑênd că nu va puté încunjura răsboiul, voì cel puţin a se silì să slăbéscă cât putea maĭ mult pe duşman. Spre acest sfârşit trămise la sultanul un sol anume Michaiŭ Török spre a-ĭ vorbi de dorinţa luĭ de a ţine pace cu Turciĭ şi a-ĭ cere semnele întăritreĭ pentru domnia sa asupra Ardéluluĭ. Asemenea trămise o solie şi la craiul Polonieĭ poftindu-l ca să nu sprijinéscă pe duşmanul sĕŭ Ieremia Movilă, nicĭ să dea ocrotire emigraţilor din Ardél, între carĭ era şi Thomas Csomortany. Acéstă solie, nu numaĭ că nu fù ascultată, dar încă craiul Sigismund însciinţă pe Ieremia de hotărîrea luĭ Michaiŭ d'a-l isbi, ca să iea mĕsurile cuviinciόse, să gătéscă provisiĭ pentru armia polonă şi să întăréscă cetăţile Sucéva şi Hotinul Michaiŭ se tulbură fόrte vĕḑênd pe Polonĭ declaraţĭ cu totul şi de faţă vrăjmaşĭ aĭ sĕĭ. El îşĭ închipuì atuncĭ un plan de uriaş; el voia să năvăléscă în Polonia, să se foloséscă de simpatiile ce avea în poporul aceleĭ ţĕrĭ spre a face o revoluţie, a rĕsturna pe rege, a pune pe altul în locu-ĭ saŭ chiar a opri acea crăie pe sémă-ĭ. Într'adevĕr, o parte mare din locuitoriĭ Polonieĭ şi popόrele ruse, speriate de unirea religiόsă, la care regele Sigismund împreună cu iesuiţiĭ ce-l cârmuiaŭ, le sileaŭ a face cu religia catolică, chemaŭ pe Michaiŭ din tόtă inima lor. «Nu

«era acum de temut, ḑic cronicariĭ polonĭ, de per-«derea uneĭ singure provinciĭ, dar de schimbarea gu-«vernuluĭ pentru tot regatul.» Mărturisesc încă uniĭ din analiştiĭ polonĭ că Michaiŭ merse şi maĭ departe, că cerea să desmăduleze crăia Poloniei, fără-de-lege impotriva sântuluĭ drept al naţiilor, care din norocire nu întină atuncĭ sabia românéscă, rĕmâind ca să fie, în ḑilele nóstre, povara ruşinósă a suveranilor Europeĭ. Spre îndeplinirea planuluĭ sĕŭ asupra Polonieĭ, Michaiŭ se puse în corespondenţă cu patriarchul de la Constantinopole, cu mitropolitul de la Kiev, cu marele duce al Muscalilor şi cu Carol ducele de Sudermania, carele cârmuia regatul Suedieĭ. El făgăduì acelor doĭ archiepiscopĭ că, de-l vor ajuta cu mijlócele ce le sunt prin putinţă, el va cuprinde Polonia va întemeia acolo religia rĕsărituluĭ şi o va întinde maĭ departe în Europa. Stăpânitorilor, el propunea o alianţă pentru împărţirea Polonieĭ pe aceste base : caseĭ Austriace să se dea Polonia cea mare, Muscaluluĭ Lituania, Suedieĭ Livonia, iar cele-alalte provinciĭ le opria pe séma sa. Maĭ înainte însă de a-ĭ sosi rĕspunsurile de prin tóte locurile de unde trămisese solĭ, Michaiŭ îşĭ puse oştile în mişcare asupra Moldoveĭ. Acéstă grabă a luĭ iĭ fù folositóre într'aceea că iĭ înlesnì răpedea cuprindere a aceleĭ ţĕrĭ; dar îl vătămă mult apoĭ, căcĭ nefiind sigur de aliaţiĭ sĕĭ, el nu îndrăsnì să tragă folósele isbânḑilor sale, năvălind în Polonia, ca să schimbe sórta aceştiĭ ţĕrĭ saŭ s'o silėscă a încheia pace. Fù într'adevĕr o mare greşélă din partea luĭ Michaiŭ, pe care o plătì scump, de a întărâta pe tóte puterile vecine împotrivă-ĭ, lăsându-se

pe şine fără nicĭ un aliat. De ar fi apucat cel puţin a se învoi cu împĕratul în privinţa Ardéluluĭ ca să fie sigur că nu va fi isbit în lipsă-ĭ, saŭ de ar fi luat în Ardél drept temelie a stăpânireĭ sale întréga mulţime a poporuluĭ român; dar el jertfise pe acésta nobililor, a căror dragoste tot nu şĭ-o putù trage şi carĭ acum şi eĭ complotaŭ peirea luĭ. Michaiŭ într'adevĕr prevĕḑuse multe din acestea; el căutase să amâne acest răsboiŭ, la care era târît ca de o fatalitate. Hotărîndu-se a-l face, el spera că, pe lângă aceea că-şĭ împlinea o veche dorinţă a inimeĭ sale, coprinḑênd Moldova, o isbândă nouă va putea încă să-ĭ slujéscă a învinge îndĕrătnicia Austrieĭ şi a o sili fără voie chiar să-ĭ acorde tóte cererile sale în privirea Ardéluluĭ; şi într'acésta nu se înşela. El nu scia însă că acéstă împĕrăţie nu uĭtă nicĭ o dată ceea ce i s'a smuls prin silă. nu iartă pre ceĭ ce aŭ siluit'o şi că perfida eĭ politică, în cumplita-ĭ sete de rĕsbunare, nu-şĭ alege mijlócele. Michaiŭ însciinţă însă pe împĕratul că el voiesce a face o expediţie împotriva Moldoveĭ spre a goni de acolo pe emigraţiĭ din Ardél, partisanĭ aĭ luĭ Andreiŭ Bathori şi aĭ familieĭ luĭ, dându-ĭ mult a spera. Spre a se asigura că nobiliĭ ungurĭ din Ardél nu vor face nicĭ o mişcare în contră-ĭ, pornì la fiiul sĕŭ Pĕtraşcu, în ţéra Românéscă, treĭḑecĭ din ceĭ maĭ de căpetenie nobilĭ ca să fie ca nişce zălóge. El nu voì să iea în ajutor nicĭ pe Basta, nicĭ vre o cétă din óstea împĕrătéscă, saŭ din'adins saŭ din graba cu care era silit a năvăli asupra duşmanuluĭ.*

*Aci autorul voia să adaoge un capitol special pentru care

XLII.

Adunăndu-şĭ în grabă oştile sale străine din cartierele lor, Michaiŭ le împreună cu armia sa şi cu a Ardéluluĭ. Eşì din Alba-Iulia şi, la 1 maiŭ, îşĭ aşeză tabĕra lângă orăşelul Preşmĕr. Acolo poruncì la toţĭ Sĕcuiĭ să se scóle în arme şi să-l urmeze. El făcù cunoscut atuncĭ armieĭ că are să intre în Moldova spre a rĕsbuna mórtea luĭ Stefan-Vodă Răsvan, aliatul sĕŭ, pe care Ieremia-Vodă îl omorîse cincĭ anĭ maĭ nainte, într'un chip crud, ruşinos şi împotrivitor obiceiurilor creştinescĭ. Armia luĭ Michaiŭ, spun că trecea peste 50,000 ostaşĭ din cari 38,000 puşcaşĭ, 3000 cazacĭ, 4000 călăreţĭ sêrbĭ, 4000 sĕcuĭ şi 4000 volontarĭ sub comanda luĭ Baba-Novac. Cea maĭ mare parte din acéstă armie trebuia să se pogóre din Ardél în Moldova pe la Trotuş; cea-altă să tréca din ţéra Românéscă pe la Focşanĭ. În 6 maiŭ 1600, Michaiŭ, lăsându-şĭ soţia în Ardél, pornì spre Moldova şi, voind a sosi chiar şi înainte de vestea sosireĭ sale, cu o grabă de care toţĭ s'aŭ minunat, fără a da rĕsuflare oştilor sale, trecù hotarul, nu prin drumul obicĭnuit pre unde scia că-l aştéptă duşmanul, ci urcându-se prin munţiĭ ceĭ maĭ greĭ, printre stâncĭ şi prin aspre strîmtorĭ. Pe acolo armia avu a suferi mult, maĭ cu sémă din lipsa provisiilor ce nu găsiră nicĭ pe acolo nicĭ în părţile Moldoveĭ, de óre-ce duşmanul le pu-

nu există text, căcĭ aflăm aci în manuscris următórea notă: «A intercala aci un capitol deosebit de descriere a Moldoveĭ.»

Nota editoruluĭ.

stiise maĭ dinainte. Caiĭ însă avură pășune și ostașiĭ fură siliți a se hrăni cu foĭ de copacĭ; totușĭ oștile nu murmurară de loc împrotiva acesteĭ repejunĭ. Într'adevĕr Michaiŭ le dedese încredințare că vor birui și le făcuse să spere mult în îmbilșugarea și gloria ce vor dobândi prin biruința câștigată fără de nicĭ un aliat. Oștile vrăjmașe, orânduite spre paza acelor munțĭ, vĕḑênd cu mirare și spaĭmă că dușmanul, trecênd prin prăpăstiĭ, le-a ocolit, se traseră spre șĕsul Moldoveĭ către tabĕra lor cea mare din lăuntrul țĕreĭ.

Sigismund Bathori, și Ieremia-Vodă, cari se aflaŭ atuncĭ la o nuntă în orașul Trotușuluĭ, luând veste că Michaiŭ a trecut munțiĭ ceĭ marĭ și că acum, rânduit de bătălie, se apropie de dînșiĭ. rĕmaseră încremenițĭ. În gróza ce-ĭ cuprinse, eĭ gândiră că aceea ce e maĭ sigur pentru dînșiĭ este d'a se trage în lăuntrul țĕriĭ și fără zăbavă sculându-se cu tótă armia, se îndreptară spre Sucéva. Michaiŭ-Vodă, ne întîmpinând în față-ĭ pe dușmanĭ, de pre cum se aștepta, se luă după dînșiĭ cu aceeașĭ ințélă cu care trecuse munțiĭ. Armia luĭ avù și aice a suferi mult de sărăcia loculuĭ, maĭ ales că dușmanul pustia tot în cale spre a întârḑia góna ce-ĭ daŭ aĭ noștri. Dar oștile luĭ Michaiŭ, biruind aceste suferințe, se îmbărbătară și maĭ mult, siliră la drum și în sfârșit ajunseră pe cele vrăjmașe la un loc anume Iascea și le nevoiră a sta de răsboiŭ; avanguardia dușmanuluĭ alcătuită de câte-va regimente polonese bine armate, isbì avanguardia nóstră compusă de câțĭ-va românĭ și sêrbĭ și o sparseră. Michaiŭ trămise îndată de chemă o sémă de Ungurĭ de Ardél, cari se aflaŭ maĭ în urmă și-ĭ asvârlì asupra Po-

lonilor din avanguardia duşmanilor, cari după puţină apărare, se întórseră în răsipă, lăsând în loc ca la 200 morţĭ dintr'înşiĭ. Între aceştia era şi un vitéz polon anume Dydynski. Îndată du| ă acéstă luptă de avanguardie, ambele trupurĭ de armie protivnice se arătară una în faţa alteia. Ele cătară cât-va una către alta ca cum ar fi aşteptat ceva. Ce va face armia moldovană? Lupta-se-va ea alăturĭ cu Poloniĭ pentru un domn pus de aceştia şi nesuferit ţěriĭ, împotriva fraţilor lor de sânge şi a unuĭ eroŭ, fala tutulor Românilor? Moldoveniĭ nu stătură mult în cumpĕnă. Într'o clipă 15,000 dintr'înşiĭ, puindu-şĭcuşmele în vârful lăncilor, cu mare strigare de bucurie, trecură în tabĕra luĭ Michaiŭ. Ieremia nu maĭ avù alt ce face decât a fugi cât maĭ în grabă, împreună cu óstea ce-ĭ rĕmăsese, spre Hotin. Ajungênd la Sucéva, el nu îndrăsnì să intre în cetate, neîncreḑêndu-se în locuitorĭ. «Era aşa de gróznic Michaiŭ Vodă şi vestit «de răsbóe în tóte aceste părţĭ, ḑice Miron Costin, «cât îndată ce aŭ sosit la Sucéva ĭ s'aŭ închinat «cetatea Suceviĭ şi a Némţuluĭ şi puse în cetăţĭ o «sémă de aĭ luĭ pedestraşĭ». Cronicarul polon Heidenstein bănuesce că comandantul Suceviĭ. un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câştigat fiind printr'o mică rĕsplătire. Michaiŭ-Vodă apoĭ pripì aşa de aprópe pe Ieremia, încât avanguardia sa ajunse nisce haĭducĭ pedestri cu câte-va cară din arierguardia luĭ Ieremia. Haiduciĭ stătură cu inimă la răsboiŭ apărându-se câte-va césurĭ, dar înglotându-se óstea luĭ Michaiŭ, eĭ fură sparţĭ şi deteră dosul. Acéstă luptă stătù lângă rîul Jijia, la un sat anume Verbia,

unde stă o movilă mare făcută după aceea peste trupurĭ, de Ieremia. În sfârşit duşmanul ajungênd la Nistru, la cetatea de margine a Moldoveĭ, numită Hotinul, pe care Ieremia o grijise fórte bine cu slujitorĭ de aĭ sĕĭ nemţĭ, hotărî de a se opri acolo spre a da bătaie, sperând că va putea isbuti să birue oştile luĭ Michaiŭ, obosite de atâta cale. Numĕrul ostaşilor ce aveaŭ aliaţiĭ cu dînşiĭ se urca încă la 30,000. În 18 maiŭ sosì şi Michaiŭ pe loc şi îndată se înhăţă bătaia la Otanĭ lângă Hotin. Bătălia ţinù de la 10 césurĭ dimĭnéţa până séra şi, cu tóte că duşmanul se purtă maĭ vitejesce în acéstă bătălie, dar nu fù maĭ norocit decât altă dată. Michaiŭ căḑù cu o furie mare asupra armieĭ duşmane, care după o lungă împotrivire perdù câmpul de bătaie, pe care-l roşì şi-l udă cu valurĭ de sânge; 8000 din vrăjmaşĭ zăceaŭ pe câmpul bătălieĭ, iar din ŏstea nóstră numaĭ 2000; mulţĭ duşmanĭ încă periră ca vaĭ de eĭ, înnecaţĭ în rîul Nistruluĭ. Româniĭ câştigară o pradă bogată, iar duşmaniĭ ce scăpară se închiseră cu toţiĭ în cetatea Hotinuluĭ.*

XLIII.

Michaiŭ începù a bate cetatea. Ghiulelele luĭ, spune Miron, se cunosceaŭ în zidurile cetăţiĭ până la surpa-

* Maĭ toţĭ analiştiĭ pun acéstă bătaie pe Nistru, însă uniĭ la Hotin, la un loc aprópe, pe care nu-l scriŭ tot un fel. Aşa De Thou scrie *Orthein*, Orteliu *Oglioni* şi alţiĭ *Orthun*, Bisselie, *Orthano*. Acestă din urmă se asémănă cu numele satuluĭ *Otaniĭ* de lângă Hotin, unde credem că s'a dat acéstă bătălie, necunoscênd vr'un loc acolo al căruĭ nume să se apropie maĭ mult de cele date de isoricĭ.

rea eĭ, și după un asediŭ de treĭ ḑile, vĕḑênd că nu o va puté sparge, căcĭ îĭ lipseaŭ tunurĭ marĭ, puse un trup de pază împrejurul cetățiĭ și, lăsând în capul oștilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu și Baba-Novac, el se întórse la Sucéva și de acolo la Iașĭ, unde intră cu triumf, se suì în tronul domnilor moldovenĭ, primind într'o ceremonie solemnă jurămîntul de credință al boierilor acesteĭ țĕrĭ. De atuncĭ el începù a se întitula și a se scrie: «Domn al țĕreĭ Românescĭ, «al Moldoveĭ și al Ardéluluĭ.» Ieremia-Vodă, vĕḑênd că-l vor scóte din cetate, fugì într'o nópte pe furiș cu toțĭ boieriĭ luĭ în Polonia. Michaiŭ deși cunoscea bine cât de mulțĭ partisanĭ are în Polonia întrégă, iar maĭ cu sémă că vecina țéră a Podolieĭ, care era de lege orientală îl chema și-l aștepta cu mare bucurie spre a i se închina luĭ, tot nu îndrăsnì a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârși răsboiul, încheind pace saŭ îndeplinindu-șĭ planurile sale în acea țéră, din pricină că el încă nu era înțeles bine cu aliațiĭ sĕĭ, că nu putuse coprinde cetatea Hotinul și că trebĭ grabnice îl chemaŭ în Ardél. Acésta fù o mare greșală a luĭ Michaiŭ, căcĭ vecinatele provincĭĭ eraŭ fără oștĭ și cu simpatia popórelor, chiar și fără de aliațiĭ sĕĭ, el ar fi putut impune voința sa în Polonia. El scrise craiuluĭ Polonieĭ că a luat armele și a intrat în Moldova spre a oprì isbucnirea unuĭ complot rĕŭ ce Ieremia urḑise împotrivă-ĭ. Eraŭ atuncĭ Poloniĭ strânșĭ la dietă în Varșovia, svătuind óste împotriva Suedieĭ, silind mult craiul ca să i se dea mijlóce de a-șĭ redobândi crăia de moștenire. Eșise vorba cum că Michaiu dobândise de la Pórtă întărirea nu numaĭ de domn

al Moldoveĭ, ci încă i se dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întăria stăpânirea peste tóte provinciile polone ce va puté cuprinde. Tóte acestea aţîţară marĭ dispute în dietă. Adoratoriĭ şi partisaniĭ luĭ Michaiŭ, cari eraŭ mulţĭ, tăgăduiaŭ adevĕrul acesteĭ din urme vorbe şi, lăudând faptele eroice ale luĭ Michaiŭ, împotriva Turcilor, încredinţaŭ că el va fi un om fórte folositor republiceĭ şi pregătirile răsboĭnice ce vor să facă împotrivă-ĭ sunt de prisos. «Siguranţa crăieĭ Polonieĭ, ḑiceaŭ eĭ, nu se razimă pe «Moldova. Ce ne pasă noue şi ce perde saŭ câştigă «republica, dacă va domni în acea ţéră Ieremia saŭ «Michaiŭ? De trebue a apĕra pe Ieremia, apere-l a«ceia cari aŭ câştig dintr'acésta şi cărora le place «orĭ-ce pricinuire, numaĭ să pótă face răsboiŭ.» Acéstă din urmă observaţie bătea în Zamoisky şi în ambiĭ fraţĭ Potocki. Cel d'întaiŭ era patronul luĭ Ieremia pe care-l pusese pe tronul Moldoveĭ şi făgăduise a-l apĕra; ceĭ-alalţĭ eraŭ rudiţĭ cu Ieremia prin căsătorie. Partida luĭ Zamoisky striga împotriva partideĭ luĭ Michaiŭ, învinovăţind'o de a fi spirit austriac şi prietenă a religieĭ rĕsărituluĭ. O greşală se făcù atuncĭ din partea nóstră. Baba-Novac intră în Pocuţia, provincie a Polonieĭ, cu gând ca să tragă pe Cazacĭ în partea luĭ Michaiŭ. El pustiì acolo moşiile luĭ Stefan Potocki. Fără îndoială că aveam drept a intra în Polonia, care ne făcuse răsboiŭ pînă atuncĭ; aveam drept a intra în Pocuţia, care este o veche provincie a Moldoveĭ, fiind cumpĕrată la 1431 de Alexandru-Vodă cel bun şì cel bĕtrân de la craiul Polonieĭ Vladislaŭ, într'o mie de ruble de argint, şi apoĭ multă vreme ea stătù

o pricină de răsbóie necurmate între Polonĭ și Moldovenĭ. Michaiŭ cunoscea acésta și reclama acum drepturile Moldoveĭ asupra Pocuţieĭ. Dar nefiind hotărît Michaiŭ a purta îndată răsboiul în Polonia, intrarea în Pocuţia era o greșală, căcĭ întărâtă maĭ mult pe dușmaniĭ sĕĭ din Polonia și le dete cuvînt împotriva partisanilor noștri. Partida luĭ Zamoisky începù într'adevĕr a striga tare că Baba-Novac a pustiit Pocuţia prin foc și sabie, ducênd în robie o mulţime de ómenĭ, femeĭ și copiĭ, prin mijlocul orașelor și satelor aprinse. Cu tóte acestea dieta nu voì a libera banĭ pentru pregătirile de răsboiŭ. Zamoisky nu se descoragiè de acestea, nicĭ se lăsă din hotărîrea sa. El câștigă pe craiul, asupra căruia scim că avea mare influenţă, mereŭ ḑicêndu-ĭ prin scrisorĭ și prin graiŭ că unchiul și vrăjmașul sĕŭ ducele de Sudermania din Suedia se va bucura mult și se va întări în puterea sa, vĕḑênd că străiniĭ calcă ţéra Polonieĭ nepedepsiţĭ. În înţelegere dar cu craiul, Zamoisky dete poruncă hatmanuluĭ Zotiewski de a se duce în grabă cu câte oștĭ va puté să adune maĭ curênd ca să se așeze pe Nistru spre a apĕra hotarul și a observa mișcările luĭ Michaiŭ. Acesta, vĕḑênd atuncĭ că Poloniĭ un sunt încă în stare a-ĭ face vre-un rĕŭ, că eĭ se mulţumesc a sta în posiţie de apărare. socotì până una alta să se întórcă în Ardél, spre a pune capĕt la pricina ce era între dînsul și împĕratul pentru stăpânirea Ardéluluĭ. El trămise curierĭ la cetăţile acesteĭ ţĕrĭ spre a vesti triumfurile sale în Moldova și tot Ardélul îșĭ arătă veselia prin descărcăturĭ de tunurĭ și alte ceremoniĭ.

Asemenea Michaiŭ pornise curierĭ la împĕratul ca să-ĭ facă cunoscut coprinderea Moldoveĭ şi a ĭ-o închina din partea sa şi a fiuluĭ sĕŭ Pĕtraşcu, păstrând însă pe sémă-ĭ stăpânirea eĭ.

XLIV.

Apoĭ spre a-şĭ trage dragostea poporuluĭ Moldoveĭ, Michaiŭ îĭ iertă birul şi-l aduse a făgădui că pe câtă vreme se va păstra acéstă iertare, cu mijlócele lor, locuitoriĭ vor apĕra ţéra de tot felul de duşmanĭ. El oprise asemenea prin straşnică poruncă jaful în oraşe şi sate, hotărînd a fi osândiţĭ la bătaie toţĭ oşteniĭ românĭ carĭ o vor călca ; iar pe ostaşiĭ ungurĭ, fiind maĭ deprinşĭ la pradă, îĭ osândea la mórte. Din nenorocire nobiliĭ Ungurĭ, carĭ strigaseră atât de mult a, supra relelor ce făceaŭ soldaţiĭ luĭ Michaiŭ în Ardél, găseaŭ că este prea firesc lucru ca ostaşiĭ lor să prade în Moldova nepedepsiţĭ. Intr'o ḑi şépte ungurĭ din ómeniĭ luĭ Pancratie Sennyei şi Giegi Sibrii, nobilĭ însemnaţĭ din Ardél, fură prinşĭ jăfuind şi aduşĭ dinaintea luĭ Michaiŭ. O mulţime de nobilĭ alergară atuncĭ şi se rugară de domn, în numele întregeĭ armiĭ ungurescĭ, ca să dea drumul vinovaţilor. Michaiŭ le dete drumul cu vorbe nehotărîte şi cum plecară nobiliĭ, îndată trămise poruncă să ómóre pe aceĭ şépte prinşĭ. Începură atuncĭ Unguriĭ a murmura, ḑicênd că fără dreptate aŭ fost aceştia ucişĭ. Nisce intriganţĭ ambiţioşĭ precum Moise Sĕcuiul şi Stefan Csaki ce folosiră de ocasie spre a întărâta pe nobilĭ împotriva cârmuiriĭ luĭ Michaiŭ şi a-ĭ aduce a trămite pe ascuns deputaţĭ

către Sigismund Bathori, carele se audise că se află la marginile Podolieĭ în tabĕră cu Ioan Zamoisky cancelarul crăieĭ polone, spre e se svătui cu dînsul şi cu Potocki despre chipul cu care ar putea să intre maĭ lesne în Ardél spre a goni pe Michaiŭ, făgăduind că eĭ îĭ vor sta întru ajutor şi că poporul îl va primi cu mare bucurie. Sigismund le rĕspunse că: «Dumnedeŭ «e bun şi că, de va voi să-l cheme iarăşĭ la cârmuirea «Ardéluluĭ, el nu va lăsa să-ĭ scape din mână ocasia, «de temere ca să nu stea împotrira voinţiĭ luĭ Dum«nedeŭ. Dar că acuma trebue a suferi cu răbdare tóte «relele la care ca ómenĭ suntem supuşĭ, şi aştéptă «vremea hotărâtă de Dumnedeŭ pentru sfârşitul tira«nieĭ luĭ Michaiŭ.» Zamoisky încă făgăduì că la vreme va da ajutor aliatuluĭ sĕŭ Sigismund. Boieriĭ Moldoveĭ se rugară de Michaiŭ ca să le dea domn spre a-ĭ cârmui în locu-ĭ pe fiul sĕŭ Nicolae. Michaiŭ le făgăduì întâiŭ a le face pre voie şi pornì numaĭ de· cât pe Radu Buzescu şi pe postelnicul Stoica cu o cétă de 300 inşĭ să mérgă să aducă din ţéra Românéscă pe fiiul sĕŭ Nicolae, dar pe urmă se socotì cum că fiiul sĕŭ este prea tînĕr şi nu va putea cârmui o ţéră de margine, maĭ ales că avea încă a se teme de Ieremia şi de Polonĭ, şi îşĭ schimbă hotărîrea, orânduind o comisie vremelnică de cârmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generalĭ aĭ sĕĭ, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armaşul Sava şi spătarul Negrea. Apoĭ în 27 iunie, părăsind Moldova, trecù pe la Oĭtuz in Ardél şi venì la Braşov, însoţit numaĭ de 400 călăreţĭ cazacĭ, sêrbĭ şi valonĭ. El poruncise cu armia să l urmeze, rămâind în

Moldova numaĭ 6000 pedestraşĭ şi călăreţĭ, sub comanda unĭ boier strălucit în răsbóie, anume Mârza şi a luĭ Moise Sĕcuiul, pe care-l numise în acéstă expediţie căpitan general al Ungurilor. La Braşov, Michaiŭ petrecù cincĭ ḑile. Aicĭ, necăjindu-se pe Braşovenĭ pentru nisce vorbe deşerte ce auḑise de la dînşiĭ, iĭ ameninţă că le va prăda cetatea, dar rugat de uniĭ din ómeniĭ sĕĭ şi maĭ ales de Moise Sĕcuiul, care-l însoţise din Moldova, se îmblânḑì şi-ĭ iertă, căcĭ el adesea avea asemenea mâniĭ prefăcute. El îşĭ împărţi apoĭ armia în Ardél într'ast fel: pe Ungurĭ, sub poruncile luĭ George Mako şi Stefan Tarkany, în ţéra Bârseĭ; pe Sêrbĭ în scaunele Saşilor de la Cohalm şi Şinc; pe Polonĭ şi pe Cazacĭ asemenea în scaunele săsescĭ, de la Sighişóra şi Mediaş, şi cu tóta cea-alaltă óste intră cu triumf în Alba-Iulia, în cele d'intâiŭ ḑile ale luĭ Iulie şi hotărî ḑiua de 20 ale aceleiaşĭ lunĭ pentru a se aduna acolo dieta ţĕriĭ.

XLV.

Când se vestì coprinderea Moldoveĭ, tótă lumea rĕmase uĭmită de mirare. Acel căpitan care umblă şi isbesce cu iuţéla trăsnetuluĭ, aceĭ minunaţĭ ostaşĭ cari sufere în tăcere marşurile cele maĭ repeḑĭ, ostenéla şi fómea cumplită, trăind numaĭ de entusiasm şi de glorie, bătêndu-şĭ joc de puterile natureĭ, ca şi de ale ómenilor, acea bună rânduială, acea disciplină şi jertfirea ce eĭ păstrase în acéstă campanie, tóte strălucitele triumfurĭ care încununară strădaniile lor fură glorificate şi trâmbiţate în tóte părţile. Vécul nu arătase

încă în Európa o asemenea armie nicĭ un asemenea general, În tóte părţile se ḑicea că Michaiŭ a coprins Ardélul în un-spre-ḑece ḑile şi Moldova numaĭ în opt. Toţĭ duşmaniĭ sĕĭ se îngroziră. Eĭ se încredinţară că singurĭ nu pot face nimic împotrivă-ĭ ci numaĭ coalisându-se toţĭ împreună.

Michaiŭ ajunsese acuma în culmea gloriеĭ şi a mărireĭ ce el visase. Abia cincĭ anĭ trecuse de când el trăsese sabia spre a apĕra ţéra sa de tirania turcéscă şi printr'o mulţime de eroice triumfurĭ, respinsese potopul turcesc departe de dînsul şi de întrégă Europa creştină. Nu numaĭ atât! El voise a-şĭ crea o patrie mare pe cât ţine pămîntul românesc şi norocul ajutându-l, în câte-va lunĭ şi Ardélul şi Moldova şi o parte din Banat sunt unite cu ţéra Românéscă. Rĕmăsese numaĭ Timişóra cu ţinutul ce se afla sub Turcĭ şi Oradea-mare cu părţile orientale ale Ungarieĭ, pe care el le cerea de la împĕratul, cu dreptul că ele fac parte din Ardél, precum fusese şi sub Sigismund Bathori. Aceste micĭ ţinuturĭ dobândite unitatea naţională ar fi fost completă. Independenţa absolută ar fi urmat fără îndoială. Michaiŭ realisase acum visarea iubită a voevoḑilor celor marì aĭ Românilor. Acum Românul s'a înfrăţit cu Românul, şi toţĭ aŭ una şi aceeaşĭ patrie, una şi aceeaşĭ cârmuire naţională, astfel precum eĭ n'aŭ fost ḑin vremile uĭtate ale vechimeĭ. Statul acesta noŭ are hotare naturale de minune; el e destul de puternic; pămîntul sĕŭ destul de bine-cuvîntat de cer; locuitoriĭ sĕĭ numeroşĭ şi în mare parte omogenĭ; el póte trăi, póte sta de sineşĭ şi a se apăra împrotiva năvălirilor străine. Michaiŭ avea

destulă înţelegere spre a constitui acest stat, ale căruĭ hotare le trăsese cu sabia sa. Dar spre a aşeza bine temeliile şi a întări cimentul acesteĭ zidirĭ, prea grabnic înălţată, îĭ trebuia vreme; şi vremea îĭ fu de lipsă. El n'apucase încă să încunune zidirea sa d'abia ridicată şi iată glasul cobitor al clopotuluĭ răstrişteĭ începe a suna cu tărie, şi din tóte părţile învierşunaţĭ alérgă duşmaniĭ sĕĭ miĭ de miĭ şi toţĭ într'una spre al dărâma. Vaĭ! căcĭ nu ne am putut opri aci, în culmea triumfuluĭ naţieĭ Române, oprind împreună cu noĭ şi timpul şi istoria?

Pentru ce după draga povestire a atâtor norocite şi marĭ isbânḑĭ, să fim osândiţĭ a descrie şi cruntele nóstre nenorocirĭ?! *

* S'ar putea ḑice că acéstă patriotică urare a autoruluĭ, cel puţin pentru sineşĭ, s'a îndeplinit, căcĭ mórtea l'a răpit maĭ nainte ca să fi terminat cartea următóre, a V^a «*Mirislĕŭ*» şi să fi început măcar ultima «*Guruslĕŭ*». Am putea să ne oprim aci cu acéstă publicare, mărginind'o în cele patru cărţĭ care povestesc măreţele fapte împlinite de Eroul Românilor pînă în epoca când el ajunse, singur dintre toţĭ domniĭ românĭ de până astăḑĭ, a realisa dorul întregeĭ Românimĭ, *Unitatea Naţională*.

Respectul însă ce datorim ilustruluĭ scriitor N. Bălcescu ne impune şi sarcina de a da publicităţiĭ cele XXXII capitole ce ne-aŭ rĕmes printre manuscrisele luĭ, din următórea cârte a V^a. In planul Bălcesculuĭ, cu dînsa trebuia să se încépă a doua parte a opereĭ sale: *Scăderea măririĭ românescĭ*, precum cele tipărite până acum formaŭ partea întâia saŭ *Crescerea aceleĭ mărirĭ*.

Nota editoruluĭ.

CARTEA V

MIRISLÉU.

(Iulie 1600 — Ianuarie 1601.)

I.

Indată după întórcerea luĭ Michaiŭ în Alba-Iulia sosiră acolo olacĭ de la împěratul aducêndu-ĭ urărĭ pentru norocita isbândă din Moldova şi însciinţându-l ca să se mulţuméscă cu ţéra Românéscă şi cu Moldova şi să lase Ardélul pe séma împěratuluĭ. Michaiŭ nu se putea învoi cu aceste propunerĭ, neîndurându-se a lăsa Ardélul; el pornì îndată la curtea împěrătéscă doĭ solĭ, pe Tudosie Logofĕtul şi pe Gaspar Cornişi, spre a ruga pe Rudolf II ca să-ĭ lase Ardélul, căcĭ l'a dobândit cu sabia şi cu atâta sudóre, ostenelĭ şi sânge, şi să-ĭ dea drumul asupra Turcilor, să mérgă a lua maĭ întâiŭ de la dînşiĭ Timişóra, pe care s'o închine împěratuluĭ. După aceea, Michaiŭ schimbă cârmuirea vremelnică din Moldova şi orânduì acolo în locul sěŭ pe Marcu, fiiul luĭ Petru-Vodă Cercel,

trămițênd împreună cu dînsul și pe credinciosul sĕŭ Preda Buzescu.

Întru aceea, Michaiŭ, la 20 iulie 1600, deschise dieta în Alba-Iulia spre a o consulta despre deosebite trebuințe ale țĕreĭ. El o puse din noŭ de-ĭ jură credință. Însă nu se spărsese dieta și Michaiŭ, aflând că doctorul Bartholomeŭ Petz, trămis de împĕratul către dînsul, sosise la Satmar în Ardél, pornì doĭ ardelenĭ, pe Francisc Alord și Andreiŭ Barcsai la Cluș, ca să se împreune cu banul Mihalcea ce era acolo, ca să mérgă tustreĭ la Satmar lângă acest ambasador spre a-l învita să vină la Alba, unde-l aștepta dieta cu nerăbdare, ca să aducă baniĭ ceruțĭ într'atâtea rândurĭ împĕratuluĭ de Michaiŭ, și în sfârșit spre a trata despre trebile Ardéluluĭ și ale cârmuireĭ sale. El le ḑise că la întîmplare când solul bănuitor, cum se aude, s'ar teme să vină, eĭ să rĕmână la Satmar zălog până la întórcerea sa. Ajungênd aceștia la Satmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba și eĭ rĕmaseră în acel oraș. Petz fù adus în câmpia Albeĭ în mijlocul mulțimeĭ de popor și încunjurat de un strălucit cortegiŭ de pedestrașĭ și de călărețĭ; pe urmă, după un măreț cuvînt de urare ce-ĭ ținù Pancratie Sennyei, fu dus la palat, unde Michaiŭ îĭ eșì întru întîmpinare până la mijlocul rândurilor. Bartholomeŭ Petz, fiind astfel primit, aduse domnuluĭ, în numele împĕratuluĭ, darurĭ scumpe, titlul de Locuțiitor al sĕŭ în Ardél, acela de consilier împĕrătesc și o sumă însemnată de banĭ pentru plata ostașilor, pe care însă o lăsase la Satmar, saŭ din pricina nesiguranțeĭ drumurilor, cum da el a înțelege, saŭ pentru că nu voia să dea aceștĭ

banĭ în mâna luĭ Michaiŭ, până a nu se asigura maĭ nainte bine de simţemintele luĭ. Michaiŭ, după ce primì bine pe solul împĕrătesc, îĭ trămise respuns prin Gaspar Corniş şi Pancratie Sennyei: «ca să binevoiască «a se întórce îndată lângă Cesar, spre a-ĭ cere pen«tru dînsul şi în numele sĕŭ, să-ĭ dea Ardélul sub «nisce nouĕ condiţiĭ şi să-l róge a trămite rĕspuns «craiuluĭ Polonieĭ ca să nu-l isbéscă cu putere în Mol«dova, pentru ca el, cu oştile ardelene, moldovene şi «muntenescĭ precum şi cu acele ce avea în léfă de la «împĕratul, să pótă cu maĭ multă grabă şi siguranţă «merge împotriva Turcilor, să trécă Dunărea şi să a«meninţe Constantinopolul». Auḑind acestea, Bartholomeŭ Petz le rĕspunse în taină: «că el scie cum că «după pornirea sa, Michaiŭ nu va împlini nicĭ una «din făgăduielile sale, că înşelătorìa luĭ este acum «deplin cunoscută; dar, ḑise el, tréba vóstră este de «a priveghia tóte faptele luĭ şi, de-l veţĭ vedé că plă«nuiesce ceva împotriva împĕratuluĭ, daţĭ îndată de «scire Maiestăţeĭ Sale.» Aceste cuvinte ale luĭ Petz ne desvălesc caracterul adevĕrat al misieĭ luĭ; cu tóte acestea el făgăduì a sprijini dinaintea împĕratuluĭ cererile luĭ Michaiŭ. Astfel se întórse Petz, după ce 'n câteva ḑile fù tratat cu mare cinste de către Michaiŭ şi umplut de darurĭ. În acéstă vreme Michaiŭ începù a-şĭ lua următorul titlu: *Michaiŭ Voevod al ţĕreĭ Românescĭ, al Moldoveĭ, consilier al Sânteĭ Maiestăţĭ împĕrătescĭ şi crăiescĭ şi Locuţiitorul seŭ în Ardél.*

Într'aceea dieta hotărî o contribuţie de şése fiorinĭ de fie-care pórtă pentru ţinerea oştilor demnuluĭ, poruncind la toţĭ a fi gata de plecare în răsboiŭ la po-

runca domnéscă. În vremea acésta, nobiliĭ din Ardél, ce fuseseră trimişĭ în ţéra Românéscă la Pĕtrascu, se întórseră înapoĭ.

II.

Încheindu-se dieta, vestiră luĭ Michaiŭ că un sol de la marele vizir Ibrahim se apopie de Braşov cu darurile ce-ĭ trămite împĕratul turcesc. Deci îndată el pornì într'acolo cu o escortă numerósă. Aflând sosirea soluluĭ, el eşì din oraşul Braşov în câmpie spre a-l întîmpina, împreună cu toţĭ guardiĭ sĕĭ şi cu alte oştĭ, ducênd înainte prin seizĭ câţĭ-va caĭ frumoşĭ. El se pogorî de pe cal, primì stégul sultanuluĭ plecându-se şi îmbrăţişându-l; pe urmă, salutând cu mult respect pe sol, primì de la dînsul sabia şi cuca pe care o puse pe cap. Apoĭ încălecând, puse pe sol la stînga sa, ceea ce pentru turcĭ este un loc maĭ de cinste decât drépta, îl duse în oraş pe când se descărcaŭ tóte tunurile şi bombardele ce se aflaŭ în Braşov şi-l primì, în acéstă lungă procesiune, cu tóte semnele putinciósе de bucurie şi cu tóte graţiile uneĭ gazde recunoscĕtóre. După ce l-a tratat mĕreţ, l-a împovărat cu darurĭ şi l-a ţinut câtă-va vreme la sine, Michaiŭ îĭ dete drumul şi se întórse la Alba-Iulia.

Împreună cu solul turc, Michaiŭ trămise în solie la marele vizir Ibrahim, care bătea atuncĭ cetatea Canişa, pe vornicul Dimu séŭ Dumitru, spre a trata despre trebile Ungarieĭ; după luarea Canişeĭ, pe la începutul luĭ septemvrie (1600), vizirul Ibrahim pornì la Constantinopole pe ambasadorul român cu Iazid-

şade, reis-efendi al taberiĭ, spre a se înţelege acolo cu divanul şi cu sultanul. Hafiz-Paşa eunucul, vĕdênd pe Dimu care-l înşelase şi-l biruise la Nicopole în anul 1598, precum am vĕḑut înapoĭ, voì să-şĭ rĕsbune. El dobândì de la muftiul Sanollah o fetvà care declara că solul unuĭ domn viclean ca Michaiŭ este afară de dreptul gintelor. Pe acéstă fetvà rezimându-se, eunucul puse mâna pe Dimu şi-l bătù la falangă până ce-şĭ dete sufletul în gróznice durerĭ. Acésta trase asupra luĭ Hafiz-Paşa mânia tutulor, chiar şi a Turcilor. Ibrahim-Paşa maĭ ales se supĕră fórte şi scrise într'acésta sultaneĭ-validè. Hafiz-Paşa fu îndată depărtat din slujba de caĭmăcam. Acéstă întîmplare însă mâniè fórte pe Michaiŭ şi din noŭ îl întărâtă împotriva Turcilor.

Într'aceea dînsul, aflând că Poloniĭ adună óste pe hotarul Móldoveĭ şi că şĭ-aŭ aşezat tabĕra lângă Nistru în dreptul Hotinuluĭ, scrise îndată generaluluĭ împĕrătesc din Ungaria de sus ca să-şĭ ţină armia gata, ca la trebuinţă s'o pótă avea sub mână. Era Basta care comanda acéstă armie. Din porunca împĕrătéscă el se trăsese din Ardél la Casovia, capitala guvernuluĭ sĕŭ, cu durere de inimă că lasă Ardélul pe mâna luĭ Michaiŭ. El avea însă poruncă de a sta gata a ajuta pe Michaiŭ la orĭ ce cerere.

Dar aceste favorĭ ce împĕratul făcù luĭ Michaiŭ ascundeaŭ o viclénă trădare. Am auḑit vorbile luĭ Petz către Cornis şi Sennyei şi am observat că ele vĕdesc adevĕrata luĭ misie. Într'adevĕr el fusese însărcinat ca, pe de o parte să aducă luĭ Michaiŭ împlinirea cererilor luĭ, iar pe de alta să pregătéscă elementele

prin care să pótă trage rĕsbunare asupra luĭ Michaiŭ pentru siluirea ce stăruinţa sa făcuse împĕratuluĭ. În lipsă de óste spre a putea scóte prin silă pe Michaiŭ din Ardél, Cesarul, carele se temea ca din ambiţie el să se alieze cu Turciĭ şi să se proclame neatârnat de împĕrăţie, hotărî a-l adormi acordându-ĭ cererile sale şi într'aceeaşĭ vreme, cunoscĕnd ura nobililor ungurĭ către Michaiŭ, prin taĭnice instrucţiĭ ce dete luĭ Petz şi luĭ Basta, iĭ însărcină a se folosi de acéstă ură, a o aţâţa şi a o lăţi şi maĭ mult, iar când va isbucni răscóla, a ajuta cu putere mişcările în contra luĭ Michaiŭ. Petz şi Basta nu pregetară întru acésta; elemente găsiră cu prisos. Cunóscem viclenele uneltirĭ ale luĭ Moise Sĕcuĭul şi Stefan Csaki în Moldova. Cu tótă favórea la care-ĭ avea Michaiŭ pe amândoĭ, cu tótă cinstea şi darurile ce le făcea, eĭ îşĭ urmaŭ în taĭnă comploturile lor. Moise Sĕcuiul lăsase pe Mârzea în Moldova şi însoţise, cum am vĕḑut, pe Michaiŭ în Ardél. La întórcerea sa el se oprì câtă-va vreme în ţinutul Bârseĭ, în oraşele Feldióra şi Bodul; se înţelese acolo cu George Mako şi cu ceĭ-alţĭ căpitanĭ ce comandaŭ pe ostaşiĭ ungurĭ, despre întórcerea luĭ Sigismund şi revolta în contra luĭ Michaiŭ, aţâţându-ĭ a sta şi eĭ una spre a mântui naţia lor de sub domnirea unuĭ aşa de rĕŭ stăpân. După aceea, el trecù la Sighişóra sub cuvînt ca să-şĭ vaḑă femeia şi pe ginerile sĕŭ Wolfgang Corniş şi, şeḑênd puţin acolo, fugì în Polonia la Zamoisky, ca să-ĭ céră ajutor de óste împotriva luĭ Michaiŭ. Îndată ce acesta auḑì de desertarea luĭ Moise şi înţelese uneltirile luĭ, pornì la Sighişóra pe George Raţ ca să prinḑă pe Wolfgang

Corniş şi să i-l aducă în fére la Alba-Iulia. Pe când se săvârşeaŭ acestea, Sĕcuiĭ din scaunul Odorheiuluĭ, aflând vicleniile nobililor pe care atât de mult îĭ uraŭ, puseră mâna pe doĭ dintr'înşiĭ, anume Francisc Farcaş şi Michaiŭ Szemere şi-ĭ uciseră acolo în Sighişóra. Unul din complotiştĭ, anume Ion Petki, ce se afla acolo, o luă la fugă; dar domnul spre pedépsă îĭ confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniş, după ce fu adus la Alba-Iulia, îl puseră la închisóre. Uciderea acelor doĭ nobilĭ şi arestarea acestuĭ din urmă deteră pricină intriganţilor a aţîţa şi a spăĭmînta lumea, pregătind şi întinḑênd astfel complotul lor. Eĭ maĭ ales strigaŭ maĭ tare,— şi întru acésta se părea că aŭ óre care cuvînt,— în contra relelor ce făceaŭ ostaşiĭ în ţéră şi ḑiceaŭ că aceştia ar fi omorît un preot sas din târgul numit *Insula Creştină* şi că ar fi jăfuit pe alţiĭ. Dar aceea ce pricinuì maĭ multă turburare fù fapta ce se întîmplă în oraşul Huedinul. Michaiŭ trămisese în acest oraş o sută de pedestraşĭ românĭ spre a fi hrăniţĭ acolo. Locuitoriĭ nu prea eraŭ mulţumiţĭ de purtarea lor; când într'o ḑi de duminecă, diminéţa pe când eĭ mergeaŭ în numĕr mare la biserică, iată că vĕd în piaţă maĭ mulţĭ ostaşĭ românĭ beţĭ făcênd felurĭ de rele şi necăjind ómeniĭ, luându-le marfa de prin prăvăliĭ. Larma şi strigările neguţătorilor şi soldaţilor auḑindu-se în biserică, locuitoriĭ ce se aflaŭ în lăuntru, nesciind ce se petrece afară, eşiseră înspăimântaţĭ din biserică şi se siliră a împăca certa; dar întărâtându-se şi maĭ mult şi uniĭ şi alţiĭ, Româniĭ chémă pe toţĭ aĭ lor într'ajutor şi urméză a prăda şi a face la rele; locuitoriĭ din partea lor se adună

mulţime mare, ĭaŭ armele, năvălesc asupra Românilor şi-ĭ ucid pe toţĭ, afară de un mic numĕr ce putură scăpa. Aflând acésta Michaiŭ se turbură fórte şi, în aprinderea mânieĭ sale împotriva locuitorilor Huedinuluĭ, voind a face un straşnic exemplu, poruncì luĭ Stefan Csaki, căpitan general peste tótă armia ţĕriĭ, să iea câtă óste îĭ va trebui, ca să mérgă să spargă oraşul, să ucidă pe locuitorĭ saŭ să-ĭ aducă prinşĭ. Csaki, neindrăsnind a sta împotriva poruncii domnescĭ, plecă spre a o îndeplini; dar apucă înainte de trămise pe ascuns un om care spuse locuitorilor primejdia ce-ĭ amenința. Locuitoriĭ se grăbiră atuncĭ a fugi la munte cu familiile lor şi cu tot ce aveaŭ maĭ scump; un mic numĕr numaĭ de nenorocițĭ, credênd că nu li se va întîmpla nimic, rĕmaseră pe loc şi oraşul fu ars împreună cu dînşiĭ.

III.

Vestindu-se tóte acestea în ţéră, se spăimîntară peste mĕsură nobiliĭ, încât mulţĭ (ca la o sută dintr'înşiĭ), încărcând în cară familiile cu tot ce aveaŭ maĭ scump, se sileaŭ a se mântui prin fugă. Aflând însă Michaiŭ aceste mişcărĭ ale nobilimeĭ în urma desertăreĭ luĭ Moise Sĕcuiul, spre a opri ca din acéstă ferbere să nu se aprindă un foc maĭ mare şi plecat fiind maĭ mult a întrebuința mijlóce blânde decât aspre către nobilĭ, trămise oficial în palatele şi locuinţele lor pe Nicolae Vitézul, un român din Ardél, vestit orator pe acele timpurĭ. Vitézul, supus şi jertfit cu totul domnuluĭ, primì cu bucurie însărcinarea ce-ĭ dete şi,

închinându-i-se plecat, se şi duse la fie-care nobil în deosebĭ; întrebuinţând felurite argumente de pe spiritul celor către care se adresa, el se silì a-ĭ încredinţa despre strălucitele proiecte ce are domnul pentru creştinătate şi adesea sfârşa cuvîntul ḑicênd că «Michaiŭ «iubesce maĭ presus de orĭ ce mântuire şi păstrarea «creştinilor; că ḑi şi nópte el se gândesce numaĭ cum «ar puté sluji maĭ cu credinţă împĕratuluĭ, a in«tinde hotarele creştinescĭ, a doborî puterile Tur«cilor, în sfârşit a păstra Ardelenilor, a căror vi«tejie o preţuise în cea de curênd biruinţă asupra luĭ «Ieremia, vechile lor legĭ şi privilegiĭ; că el n'are ni«mic maĭ scump ca sângele nobililor, nimic care să «iubéscă maĭ mult ca naţia ungurése, şi că nu va «întreprinde nimic împotriva legilor obştescĭ ale a«cesteĭ ţĕrĭ, precum de curênd o încredinţase luĭ Bar«tolomeiŭ Petz solul împĕratuluĭ; că nimenĭ nu tre«buie să se turbure de fuga luĭ Moise Sĕcuiul, carele «în cea din urmă expediţie din Moldova făcuse parte «dintr'o conjuraţie, al căruĭ scop era de a omorî pe «domn spre a da principatul luĭ Sigismund, şi că el, «prin fuga sa în Polonia, scăpase de drépta pedépsă «a vicleniei sale; că deşi doĭ ómenĭ însemnaţĭ, Fran«cis Farcaş şi Michaiŭ Szemere, fuseseră ucişĭ la Si«ghişóra prin furia Sĕcuilor, acésta fórte a fost ne«plăcută domnuluĭ şi el asiguréză că uneltitoriĭ morţiĭ «lor se vor pedepsi îndată cu mórte, iar pentru vătă«marea ce soldaţiĭ domnuluĭ aŭ făcut, fără scirea luĭ, «locuitorilor, după o cercetare şi o preţuire făcută, «se vor plăti până la un ban.» Prin asemenea cuvinte şi jurăminte personale, Nicolae Vitézul, părêndu-se a

fi domolit înferbîntarea nobililor, se întórse triumfător lângă Michaiŭ. Nobiliĭ ungurĭ eraŭ însă împărţiţĭ în deosebite părerĭ şi partide. Aceĭ veniţĭ din Ungaria, cari numaĭ de câtă-va vreme se statorniciseră în Ardél şi cari nu împărtăşeaŭ ura naţională a nobililor transilvănenĭ către Românĭ, se lipiseră din inimă de Michaiŭ. Eĭ vedeaŭ de atâţia anĭ, de la nenorocita înfrângere de la Mohacĭ, draga lor patrie Ungaria robită şi sfâşiată de Turcĭ şi de Nemţĭ. Eĭ vedeaŭ acum că nu aŭ altă sperare de a mântui patria lor şi de a o reîntregi în libertatea şi unitatea eĭ decât în Michaiŭ. Într'însul eĭ îşĭ pironiseră tóte sperările; eĭ îl înconjuraŭ, îl aţiţaŭ, îl îndemnaŭ, îl linguşiaŭ dându-ĭ titlul de *Rege*, titlu cu care îl salutase şi vizirul Ibraim; şi îl rugaŭ să scape crăia Ungarieĭ din mânile Turcilor şi ale Nemţilor şi s'o opréscă pe sémă-ĭ, aducându-şĭ bine aminte că cele maĭ strălucite timpurĭ ale aceleĭ crăiĭ aŭ fost când ea era cârmuită de familia română a Corvinilor. Aceste sperărĭ nu eraŭ deşérte; ele coprindeaŭ o mare idee, care fusese visarea bărbaţilor celor marĭ ungurĭ şi românĭ în trecut, şi care a rĕmas de atuncĭ până astăḑĭ şi va fi încă în viitor idealul ómenilor de stat aĭ acestor doue naţiĭ, deopotrivă viteze şi generóse. Într'adevĕr, locuind în parte pe acelaşĭ pămînt, singure numaĭ deosebindu-se cu sângele de cele-alalte némurĭ din prejur, deopotrivă ameninţate şi bântuite de puternicele împĕrăţiĭ ce le împresóră, aceste naţiĭ dintru început semĕnaŭ menite a-şĭ uni viéţa printr'o legătură frăţéscă, spre mântuirea şi desvoltarea comună şi spre a forma un stat mare şi puternic între Adriatica şi Marea-Négră. Maĭ

mulţĭ regĭ aĭ Ungarieĭ, precum Stefan-cel-mare, Carol-Robert. Sigismund I şi Ludovic I, precum şi Corviniĭ doriră şi se ispitiră a înfiinţa acéstă idee; dar, înfăţişătorĭ aĭ ideilor véculuĭ lor şi aĭ geniuluĭ semeţ şi iubitor de domnire al Ungurilor, în loc de a vorbi Românilor de frăţie şi egalitate, eĭ cereaŭ ca aceştia să li se supună şi să recunóscă a lor supremaţie. Aceste smintite şi nenorocite pretenţiĭ aţîţaŭ în inima Românilor, înfocată atuncĭ pentru libertate, o ură mare împotriva Ungurilor şi tóte încercările regilor Ungarieĭ şi năvălirile lor în ţéra Românéscă şi în Moldova fură greŭ pedepsite. Ambiţia luĭ Michaiŭ zîmbia la proiectele nobililor din Ungaria; el întrevedea póte în viitor o ḑi în care se va ispiti întru îndeplinirea lor; dar de o cam dată se vede că, deşi ameninţa prin vorbe pe Austria ca s'o aducă a-ĭ împlini cererile, dar în adevĕr nu avea de gând să ridice răsboiŭ în contră-ĭ spre a-ĭ smulge drepturile eĭ asupra crăieĭ ungare, de pe cum îl învinovăţesc uniĭ din istoricĭ. Nevoia şi înţelepciunea sa îl siliaŭ spre acésta. Inconjurat de atâţĭ duşmanĭ, el nu putea să scótă sabia şi asupra Austrieĭ, când tótă sperarea luĭ de sprijinire o avea numaĭ într'însa.

IV.

Cu totul altele eraŭ simţemintele nobililor ungurĭ din Ardél către Michaiŭ. Un mic numĕr dintr'înşiĭ, recunoscĕtorĭ pentru purtarea cea blândă a domnuluĭ către nobilime, se lipiseră de dînsul şi-l slujiaŭ în dreptate; eĭ vedeaŭ bine că, de vor scăpa de stăpâni-

rea luĭ Michaiŭ, vor cădea sub Nemţĭ, sub Turcĭ saŭ sub Sigismund Bathori, şi vor fi cu mult mat rĕŭ. Ceĭ maĭ mulţĭ însă nu iubiaŭ pe Michaiŭ, fiind-că era domn român. Deprinşĭ a urî şi a despreţui naţia română în iobagiĭ lor ţĕranĭ, le venea cu ciudă a-şĭ pleca semeţele şi trufaşele lor capete sub o stăpânire românéscă. Eĭ se temeaŭ încă, şi cu mare cuvînt, de relele urmărĭ ce póte avea pentru dînşiĭ întemeierea unuĭ guvern românesc în Ardél; se temeaŭ de o schimbare în politica luĭ Michaiŭ, de ḑioa în care el va înceta d'a maĭ fi generos către dînşiĭ şi d'a-ĭ ocroti pe eĭ şi privilegiile lor în paguba Românilor; se maĭ temeaŭ chiar ca ceĭ maĭ mulţĭ dintr'inşiĭ, câştigaţĭ de domn saŭ mânaţĭ de simţul şlugărieĭ şi al ambiţieĭ, să nu se lepede cu încetul de naţionalitatea lor şi să se românéscă. Ceea ce se petrecea în Ardél de cât-va timp da temeiŭ mare temerilor lor. Michaiŭ începuse a favora cu deosebire pe Românĭ şi a căta cu ochiŭ bănuitor la nobiliĭ ungurĭ, pe cari iĭ învinovăţia de a fi nemulţumitorĭ către dînsul, iar maĭ ales la nobiliĭ sĕcuĭ, pe cari iĭ scia duşmanĭ aĭ sĕĭ, pentru libertatea ce el dedese poporuluĭ. El înălţa din Româniĭ ardelenĭ la trépta de nobilĭ, silia pe ungurĭ a face óre-care uşurare ţĕranilor, şi ocrotia pe aceştia împotriva abusurilor. Deosebit de acestea, începuse a umplé Ardélul deşertat în mare parte de locuitorĭ, cu coloniĭ de românĭ din ţéra Românéscă şi de bulgarĭ, şi nu se încredea decât în aceĭ nobilĭ ungurĭ cari adoptaseră cu totul obiceiele şi veşmintele românescĭ. Apoĭ iar, ca să placă Românilor ardelenĭ, le zidise mitropolie în Alba-Iulia şi o înzestrase cu multe averĭ. Un baston

de argint, dăruit de dînsul mitropolituluĭ Ioan la anul 1599, se păstréză şi până astăḑĭ la Blaj. Tóte acestea dovedeaŭ la Michaiŭ planul de a românì cu încetul Ardélul, iar pe nobiliĭ ungurĭ îĭ îngrijaŭ fórte; eĭ vedeaŭ că se stinge cu totul supremaţia lor în Transilvania, care se prefăcea într'o ţéră maĭ cu sémă românéscă. Aceste temerĭ le aţiţa şi le măria încă micul numĕr de complotiştĭ pe cari ĭ-am vĕḑut în lucrare încă din expediţia în Moldova. După fuga luĭ Moise Sĕcuiul, soţul sĕŭ Stefan Csaki rĕmăsese cap al complotuluĭ. Csaki se trăgea din una din cele maĭ strălucite familiĭ ungurescĭ din Ardél. Era el om ager la minte, harnic, cu falnică înfăţişare, dulce la limbă, dar viclén la inimă şi ambiţios peste mésură; el închipuise a aduce rĕsturnărĭ în Ardél, că dóră de va putea dobândi pe sémă-ĭ tronul acesteĭ ţĕrĭ. Începuse prin a se face cu totul curtén al luĭ Michaiŭ, imitând în tóte, apucăturile şi obiceiele luĭ, apărând cu înfocare faptele şi proiectele luĭ, înălţându-l până la cer şi comparându-l cu ceĭ maĭ marĭ eroĭ aĭ lumeĭ, ale căror marĭ fapte le laudă istoria. Prin aceste chipurĭ, iar maĭ ales prin vitejia ce dovedì în expediţia Moldoviĭ, Michaiŭ îl luase fórte la inimă, îĭ aràta mare încredere, îl numise căpitan general al tóteĭ armieĭ sale şi-ĭ dăruise maĭ multe moşiĭ însemnate în Ardél. Csaki trăda cu nevrednicie încrederea domnuluĭ şi bunătăţile luĭ către dînsul şi profita de favórea ce avea ca să abuseze de dînsele şi să surpe pe făcĕtorul sĕŭ de bine. Pe lângă aceea că povĕţuia propaganda rebeliuneĭ în Ardél, el era în corespondenţă necurmată cu generalul Basta, către care se arĕta cu totul închinat Austrieĭ

și lucrând numaĭ pentru dînsa, pe cánd într'aceeașĭ vreme, prin Moise Sĕcuiul, el sta în relațiĭ cu Polonesiĭ, cu Sigismund Bathori și cu Ieremia Movilă. Acesta se puse atuncĭ în raport cu Tătariĭ și cu Turciĭ, cerênd ajutor împotriva luĭ Michaiŭ. Și uniĭ și alțiĭ fură voioșĭ a intra în coaliție. Turciĭ trămiseră pe dată în taĭnă 40,000 galbenĭ de aur, sumă însemnată pe acele timpurĭ, luĭ Ieremia Movilă ca să facă oștĭ în contra luĭ Michaiŭ și-ĭ deteră hatișerif de domnie neschimbată în Moldova luĭ și seminţieĭ sale. Într'aceeașĭ vreme, eĭ adunaŭ oștĭ în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în ţéra Românéscă. Astfel o coaliție puternică și îngrozitóre se pregătea asupra capuluĭ luĭ Michaiŭ. Austriaciĭ, Unguriĭ, Poloniĭ, Ieremia cu partida sa în Moldova, Turciĭ și Tătariĭ, tóte aceste popóre, cari fusese umilite prin triumfurile nóstre, călcate de oștile nóstre, acum înțelegêndu-se din mână în mână unele cu altele, se înfioraŭ de mânie și de sperare și se găteaŭ a năvăli miĭ de miĭ într'una, ca o vijelie furiósă spre a doborì la pămînt pe un singur om; dar acest om era Mihaiŭ Vitézul, domn al vitejilor Românĭ !

V.

Michaiŭ nu bănuia nimic de furtuna ce-l amenința ; el se încredea încă în stéoa sa și în fatalitate, acea superstiție a ómenilor cărora mult le-a slujit norocul. El simți bine că Poloniĭ saŭ Turciĭ nu-l vor lăsa mult în odihnă, dar socotia că cu sprijinul Austrieĭ, de care nu se îndoia, va puté lesne să pedepséscă în-

drăsnéla duşmanuluĭ. Se vede că Michaiŭ se ţinea de hotărîrea sa d'a se porni împotriva Turcilor ca să le iea banatul Timişóreĭ, de precum se făgăduise cesaruluĭ. El spera că pe lângă folosul d'a unì Banatul cu cele-alalte ţĕrĭ române, prin acest răsboiŭ va câştiga încă cu totul încrederea Austrieĭ, temĕtóre ca el să nu se alieze cu Turciĭ. Spre acest sfârşit Michaiŭ avea nevoe de a fi sigur că nu va fi isbit de Polonĭ. Pentru aceea trămise la craiul Polonieĭ doĭ solĭ, pe George Raţ şi pe Stroe Buzescu, boier însemnat, spre a-ĭ arăta pricinile care l'aŭ silit a coprinde Moldova, asigurându-l că «nu are de gând să facă nimic împotriva «republiceĭ poloneze şi a regeluĭ eĭ, că el încă se pune «la voia craiuluĭ îmbiindu-l la prietenie şi la bună «vecinătate, numaĭ să voiască el a se unì cu creştiniĭ «şi a se lepăda de alianţa Turcilor.» Pretinde Bethlen că acéstă solie era o prefacere din partea luĭ Michaiŭ, ca să înşele pe craiul Polonieĭ, după cum înşelase pe Andreiŭ Bathori şi pe Ieremia Movilă, şi să-l isbéscă fără de veste şi fără a fi el gata de apărare, iar că scopul voevodu luĭ era de a subjuga Polonia ; că soliĭ sĕĭ, sosind la Satmar spuseră în numele stăpânuluĭ lor către ofiţeriĭ împărătescĭ ce găsiră acolo că prinţul Românilor are mare prietenie către archiducele Maximilian şi cugetă a-l face rege al Polonieĭ ; că intr'acésta are corespondenţă secretă cu ducele ţĕriĭ muscălescĭ, pentru ca Muscaliĭ de o parte Michaiŭ de alta şi Maximilian de a treia parte într'aceeaşĭ vreme să isbéscă Polonia ; că pe urmă, comunicând acelor ofiţerĭ solia lor la craiul Polónieĭ, eĭ îĭ asigu-

rară că merg la dînsul numaĭ spre a-ĭ da maĭ multă încredinţare despre gândurile luĭ Michaiŭ. Dar într'adevĕr proiectele acestuĭa ţinteaŭ întru a goni, de se va putea, pe regele Polonieĭ, apoĭ a da maĭ lesne de o parte pe Maximilian şi a-şĭ asigura pentru sine crăia aceleĭ ţĕrĭ. Soliĭ, sfârşind trebile lor la Satmar, plecară spre Muncacĭ. Este cu greŭ a crede că Michaiŭ, pe carele aceştĭ istoricĭ străinĭ îl arată atât de ascuns şi de prefăcut în găndurile sale, să şi le fi dat pe faţă cu aşa nesocotinţă. Credem că multe din acestea sunt numaĭ bănuielĭ. Michaiŭ se mulţumea de o cam dată pe câte ţinuturĭ coprinsese, fără a maĭ voì să răpéscă şi altele de la Polonĭ, şi el ar fi fost bucuros dacă Poloniĭ l'ar fi lăsat să stăpânéscă în pace Moldova, dorinţa luĭ fiind acum d'a-şĭ mărì ţéra, coprinḑênd locurĭ, ţinuturĭ şi cetăţĭ numaĭ de la Turcĭ, iar maĭ ales banatul Timişóreĭ cu cetăţile Ghĭula şi Solnocul din Ardél, ce se aflaŭ încă în mânile Turcilor.

VI.

Dar cu tóte asigurările ce Michaiŭ dedese nobililor ungurĭ prin Nicolae Vitézul, ferberea tot domnia între dînşiĭ. Acésta începù a neodihni pe domn. O umbră de tristă îngrijare, presimţire a viforuluĭ ce urla în depărtare, ameninţase d'a intra în cutezătórea şi voĭnica sa inimă. Creḑênd, ca toţĭ contimporaniĭ sĕĭ, în înrîurirĭ misteriósе ale natureĭ asupra omuluĭ, în astrologĭ şi ghicitorĭ, el întrebă pe mumă-sa, ce era meşteră în a ghici viitorul; dar ea-ĭ răspunse că «termenul putereĭ sale se apropie.» Fără de a se îndupleca la a

acéstă desvălire a sórteĭ luĭ următóre, Michaiŭ într'o ḑi, când un mare numĕr de nobilĭ se aflaŭ adunaţĭ la Alba-Iulia, puse să alégă junĭ sprintenĭ românĭ şi ungurĭ, ca să se apuce la luptă dinaintea luĭ şi să prevaḑă din eşitul bătăiĭ, dacă până în sfârşit triumful va rĕmânea pe lângă naţia română saŭ va trece la cea unguréscă. Se aleseră dar atâţĭ românĭ câţĭ şi ungurĭ şi-ĭ înarmară numaĭ cu darde şi ciomege; rânduindu-se eĭ spre bătaie, în faţa domnuluĭ, lângă rîul Ampoiţa, juniĭ luptătorĭ de ambele némurĭ se înhăţară la luptă cu o de-o-potrivă îndrăsnélă şi se luptară multă vreme, ţinênd biruinţa la îndoială, ne voind a se lăsa nicĭ uniĭ nicĭ alţiĭ. În sfârşit unguriĭ, cari eraŭ mereŭ umiliţĭ prin cuvintele ocărîtóre pe care româniĭ se obicinuiseră a le întrebuinţa când le vorbeaŭ, vĕḑênd şi că uniĭ din pedestraşiĭ românĭ se amestecă printre luptătorĭ, năvăliră tare mânioşĭ cu dardele lor asupra românilor şi isbutiră a-ĭ puue pe gónă până la porţile cetăţiĭ. Domnul, după ce a lăudat pe juniĭ ungurĭ pentru isbânda lor, iĭ chemă în curtea palatuluĭ sĕŭ, puse să le dea cu îmbelşugare pâne şi vin şi apoĭ le dete drumul. Pe când juniĭ ungurĭ eşiaŭ din curte felicitaţĭ de toţĭ că în acéstă luptă s'aŭ arătat maĭ voĭnicĭ ca româniĭ, soldaţiĭ românĭ ce păzeaŭ la pórtă, supĕrându-se de îngâmfarea lor, puseră mâna pe unu dintr'înşiĭ şi începură a-l bate cu nuiele şi ciomege; soţiĭ luĭ, maĭ luând îndrăsnélă şi din vinul ce bĕuseră, alergară în ajutor şi încăerară din noŭ lupta cu ostaşiĭ românĭ, pe care iĭ răsipiseră.

În aceleaşĭ ḑile altă întîmplare veni de maĭ adaose ura între cetele ostăsescĭ. Vre o sută de ofiţerĭ ca-

zacĭ venise la Alba-Iulia spre a-şĭ primi léfa. Aci în oraş, unul din cazacĭ găsì o femee publică şi o luă la sine. Amantul acesteĭ femeĭ, care era din curtea domnuluĭ, aflând acésta, se duse de-şĭ luă cu sila ţiitórea înapoĭ. Cazacul mâniat asupra românuluĭ, chemă pe soţiĭ luĭ într'ajutor; românul chemă pe pedestraşiĭ românĭ şi îndată se încăerară la luptă cu armele. Aflând căpeteniile căzăcescĭ că soţiĭ lor în oraş se află în primejdie, es cu armele, ucid şi rănesc maĭ mulţĭ din românĭ. Aceştia se adună atuncĭ în numĕr maĭ mare şi daŭ năvală cu puscile în cazacĭ; îndărătnicindu-se şi uniĭ şi alţiĭ, ţinură bătaie ca la treĭ césurĭ, încât periră din ambele părţĭ ca la o sută de ómenĭ. Audind despre acestea, ceĭ-l-alţĭ cazacĭ din tabĕră se ridică cu toţiĭ şi sosesc înglotiţĭ lângă Alba, ameninţând pe românĭ. Când află domnul tóte acestea, el se grăbì a trămite ómenĭ de-ĭ împăcară şi liniştiră pe uniĭ ca şi pe ceĭ-l-alţĭ prin ameninţărĭ şi făgăduinţe.

Asemenea desbinărĭ arătaŭ slăbiciunea uneĭ armate, compusă din oştĭ din felurite naţiĭ, în care se strecurase neînfrînarea, gelosia şi vrăjmăşia cetelor unele către altele; ele daŭ curagiŭ duşmanilor în uneltirile lor cele taĭnice în contra luĭ Michaiŭ.

VII.

Într'adevĕr nobiliĭ, cari complotaŭ se foloseaŭ de orĭ-ce spre a aţîţa lumea şi a o îmbia la o revoltă de faţă împrotiva luĭ Michaiŭ. Ca să tragă prin spaĭmă pe toţĭ nobiliĭ în svaturile lor viclene, eĭ respândiaŭ mereŭ vorba că voevodul are de gând să-ĭ pună sub

sabie pe toţĭ. Prin asemenea cuvinte închipuite, eĭ răscoleaŭ patimile, deşteptaŭ urele şi hrăneaŭ spaĭma printre nobilĭ. Noĭ am arătat înapoĭ viclenia acesteĭ mincinóse veştĭ şi cuvintele ce depărtaŭ pe Michaiŭ de la o asemenea urmare. Analiştiĭ ungurĭ cari pun temeiŭ pe acéstă bănuială, nu aduc nimic spre a o întemeia prin dovedĭ, fără numaĭ aceste două fapte, care încă şi ele aŭ trebuinţă de a fi adeverite. Eĭ spun că într'o séră Michaiŭ, aflându-se în palatul sĕŭ din Alba-Iulia, în camera numită *veres bársonyos* (căcĭ sub vechiĭ principĭ păreţiĭ eĭ eraŭ îmbrăcaţĭ cu purpură), unde pre obiceiul sĕŭ se odihnea pe perne şi perniţe puse una d'asupra altora, depre moda turcéscă numită *kerevat*, chemă la sine pe un ofiţer ungur numit Stefan Hadnagy din legiunea mercenarilor ungurĭ care se afla în cuartier în ţéra Bârseĭ. După ce l-a pus de a jurat pe icóna Maĭceĭ Domnuluĭ, ce era atârnată în părete, Michaiŭ dic că ĭ-ar fi vorbit într'astfel: «Îţĭ aducĭ aminte, Stefane, tot ce am făcut «pentru creştinătate în ţéra Românéscă, ce primejdiĭ «am înfruntat spre a supune regeluĭ Romanilor Ardé«lul rebel şi spre a birui pe cardinalul carele, prin în«demânările şi înşelătoria prinţuluĭ Sigismund, dobân«dise peste voia împĕratuluĭ domnia acesteĭ ţĕrĭ. Cât «despre voĭ, pe cari ceĭ-l-alţĭ principĭ vĕ nesocotea, «nedându-vĕ nicĭ banĭ, nicĭ cinstirile cuvenite vitejieĭ «vóstre, dărnicia mea v'a încărcat cu facerĭ de bine; «ajutând Dumnedeŭ şi norocul, v'am făcut din săracĭ «bogaţĭ, din pedestraşĭ călăreţĭ, din necunoscuţĭ «vestiţĭ şi faimoşĭ, fiind eŭ singur prinţul care caută «maĭ puţin la nascere, avere şi alte lucrurĭ, pe care

«ceĭ-l-alțĭ prințĭ le cinstesc în supușiĭ lor maĭ mult «decât vitejia și faptele frumóse. Am câștigat treĭ «mândre provinciĭ, țéra Românéscă, Ardélul și Mol- «dova, pe care le-am luat cu mare greŭ de la prințĭ «puternicĭ. Ce ne maĭ rămâne óre să dobândim, de «pre părerea chiar a împĕratuluĭ Turcilor, fără numaĭ «diadema crăiască? Împĕratul creștin ne o va acorda «lesne, maĭ cu sémă după ce va încerca puterile nó- «stre, de vețĭ voi. După dărnicia mea cea veche către «voĭ, atuncĭ când n'aveam atâtea mijlóce, putețĭ închi- «pui ce cinstirĭ vĕ aștéptă pe tine și pe soțiĭ tĕĭ. Dar, «iubite Stefan, avem o stavilă, pe nobiliĭ Ardelenĭ, «obicĭnuițĭ a trăi în desfătărĭ casnice, ținêndu-se de «lucrarea pămîntuluĭ, de vînătoriĭ, negoț și alte pe- «trecerĭ. Puțin doritorĭ de glorie, de triumfurĭ asupra «națiilor străine, de a mări hotarele țĕreĭ lor, eĭ se «mulțumesc pe starea de acum a lucrurilor. Eĭ aŭ «purtat cu părere de rĕŭ armele până aicĭ împotriva «Turcilor, a căror alianță le-a slujit de a petrece cât- «va timp în desfătărĭ. Dar fiind oprițĭ prin credința ce «aŭ făgăduit într'atâtea rândurĭ împĕratuluĭ, eĭ privesc «ca o fără-de-lege de a întreprinde ceva împotrivă-ĭ, «saŭ de față saŭ pe taĭnă. Așa dar, numaĭ sdrobind «și perḑênd până la cel maĭ din urmă pe aceste trân- «dave trunchiurĭ ale creștinătățiĭ, vom putea noĭ do- «bândi adevĕrata glorie a uneĭ marĭ vitejiĭ și margi- «nile dorite ale celor maĭ bogate țĕrĭ. Trebue să-ĭ «sdrobim pe toțĭ, Stefane dragă. Alérgă îndată către «unguriĭ voștri, lăsațĭ în ținutul Bârseĭ și spune-le în «numele nostru ceea ce aĭ auḑit. Nobiliĭ ucișĭ și țéra «umplându-se de sêrbĭ și de românĭ, atuncĭ lesne vom

«putea pune mâna pe hotarele Ungarieĭ şi cu încetul «vom putea merge până la Praga. Acum primesce «doue sute colonate, preţul credinţeĭ tale şi, de ne va «ajuta norocul, veĭ primi şi maĭ mult.» Acestea ḑicênd dete drumul luĭ Hatnagy primind de la dînsul făgăduiala că-ĭ va fi credincios şi va împlini însărcinarea sa.

Ca Michaiŭ să se fi plâns adesea de nemulţumirea nobililor ungurĭ, ca el să-ĭ fi ameninţat póte că-ĭ va pedepsi de-şĭ vor urma comploturile lor, acésta este lesne de înţeles; dar ca el să fi avut hotărîrea a-ĭ ucide, acésta n'avem destul temeiŭ a o crede. El tot d'a una a tăgăduit acésta. De ar fi avut un asemenea gând, cum de nu-ĭ ucise într'atâtea rândurĭ, când îĭ avea pe toţĭ adunaţĭ la un loc cu ocasia dietelor saŭ pentru alte pricinĭ. Spre îndeplinirea acestuĭ scop, el nu avea trebuinţă să câştige pe Hadnagy saŭ chiar pe ceĭ 1500 ungurĭ ce formaŭ legiunea din ţinutul Bârseĭ, avênd destuĭ soldaţĭ în supunerea cărora avea deplină încredere. Apoĭ chiar, în lipsă de soldaţĭ, spre a se curăţa de nobilĭ, n'avea decât să închiḑă ochiĭ şi să lase pe ţĕraniĭ românĭ din Ardél şi pe sĕcuĭ a-şĭ îndeplini înfocatul lor dor de rĕsbunare asupră-le.

A doua faptă adusă de ungurĭ împotriva luĭ Michaiŭ este o scrisóre ce spun că el a scris'o luĭ Tamasfalvi. Acesta era de ném sĕcuĭŭ şi de maĭ mult slujia în armia voevoduluĭ, carele pentru vitejia ce arătase în bătălia de la Sibiiŭ, iĭ mărise léfa şi-l făcuse prefect maĭ mare şi căpitan peste sĕcuiĭ din scaunul Mureşuluĭ. În campania Moldoveĭ, fiindcă jefuise o mănăstire, Michaiŭ poruncise să-ĭ taie capul, dar apoĭ îl iertă. Ta-

masfalvi, precum vom vedea, fu nevrednic de încrederea și de generositatea domnuluĭ sĕŭ. Scrisórea ce spun că Michaiŭ iĭ scrise, ar fi sunat'așa: «Tamasfalvi! «În cele maĭ marĭ greutățĭ, în minutele cele maĭ cri«tice, noĭ am încercat și nicĭ odată nu ne-am îndoit «de jertfirea ta pentru noĭ, cunoscênd vitejia ta, ta«lentele tale și credința ta. Când veĭ vedea acéstă «carte, desfășurățĭ stégurile și pune-le în cale cu ostașiĭ «tĕĭ; pe unde veĭ sci că se află *vre o tabĕră de nobilĭ*, «du-te acolò în grabă și ucide-ĭ până la cel maĭ de pe «urmă. Tu veĭ primi peste puține ḑile o mare și însem«nată dovadă de recunoscința mea.» Scrisórea acésta adevĕrată fiind, nu dovedesce încă ceea ce aci aŭ cugetat unguriĭ a o face să dovedéscă. Ea se vede a fi scrisă după răscóla nobililor și atuncĭ Michaiŭ era în drept a porunci să se risipéscă și să se ucidă nobiliĭ adunațĭ *în tabere.*

VIII.

Într'aceea George Mako, capul legiuneĭ de ungurĭ ce se afla în téra Bârseĭ, de pre înțelegerea ce am vĕḑut că avuse cu Moise Sĕcuĭul, nu numaĭ că lucra mereŭ a face pe ostașiĭ ce comanda să se revolteze împotriva luĭ Michaiŭ, dar încă îndemna de față și pe alțĭ prietenĭ aĭ luĭ ca să stea gata pentru rĕscólă. Unul dintr'aceștĭ prietenĭ trămise luí Michaiŭ-Vodă nisce scrisorĭ primite de la Mako, unde-ĭ ḑicea: «Să «aĭ de sigur că nelegiuitul Michaiŭ-Vodă conspiră «mórtea tutulor nobililor. De aceea trebue; prin «tóte chipurile, prin înșelare saŭ prin silă, de se

«va putea, să-l perdem pe dînsul maĭ din nainte. Iată-«mĕ eŭ, chiar de m'ar chema el lângă dînsul, nu mĕ «voiŭ duce, ci cu soldaţĭ aleşĭ, pe care cred că-ĭ voiŭ «îndupleca lesne să-şĭ scape sângele şi patria lor, voiŭ «apĕra naţia mea până la cel din urmă suspin împo-«triva cruḑimeĭ acestuĭ tiran. Nu mĕ îndoiesc că veĭ «face asemenea.» Aflând apoĭ Mako că aceste scrisorĭ aŭ picat în mânile luĭ Michaiŭ, scrise luĭ Stefan Halmagyi, nobil ungur prieten al sĕŭ, carele se afla în slujbă prea de aprópe a domnuluĭ, de a-ĭ trămite cum va sci înapoĭ acele cărţĭ scrise în glumă, fiindu-ĭ témă a lăsa în mâna luĭ Michaiŭ acea dovadă materială cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagyi, şi el prieten necredincios, spuse tóte domnuluĭ şi se silì şi el prin multe cuvinte a-l face să întórcă acea carte luĭ Mako; unul din cuvîntele sale era că «dând înapoĭ a-«cele cărţĭ va ridica orĭ ce neîncredere de la Mako «şi că liniştindu-l şi mântuindu-l de temerea pedepsiĭ «ce-l aştéptă, va puté lesne să-l tragă la curtea sa». Dar Michaiŭ-Vodă rĕspunse: «Nu se póte, fĕtul meŭ, «nicĭ se cuvine a da o scrisóre atât de obrasnică şi atât «de primejdiósă, la cel carele a scris'o. Ea este o do-«vadă a vicleniei luĭ împotriva mea şi o mărturie te-«meĭnică a drepteĭ pedepse ce am hotărît a-ĭ face.» Cu tóte acestea junele Halmagyi înduplecă pe domn a rupe o parte pe care să o ţină ca o dovadă de dreptatea pedepseĭ ce-ĭ hotărâse şi să-ĭ dea pe cele-lalte spre a le trămite înapoĭ luĭ George Mako. Halmagyi duse aceste scrisorĭ luĭ Mako, asigurându-l că domnul nicĭ le vĕḑuse, nicĭ le citise; dar Mako, băgând de sémă că lipsesce o parte din ele, îĭ crescù temerea şi

cu tóte că domnul îl chemă prin carte a veni cu soldații în tabĕra sa, el rĕmase statornic pe lângă hotărîrea sa de maĭ nainte de a nu merge. El nu stătù însă în nelucrare, ci în tótă ḑiua rĕspândea vorbă printre ostașiĭ sĕĭ că Michaiŭ voesce a ucide pe toțĭ unguriĭ, vorbă care se mărea trecênd din gură în gură, fie care de pre obiceiŭ maĭ adăogînd ceva de la sine; el se silea astfel a aduce pe soldațiĭ mâniațĭ prin aceste vorbe a se revolta asupra domnuluĭ. Pe de altă parte Michaiŭ îl chema mereŭ prin scrisorĭ a veni la Alba cu oștile alese și cu nobiliĭ ce avea sub poruncĭ, fiind gata a întreprinde o expediție împotriva Turcilor. Vĕḑênd însă că sub nicĭ un cuvînt nu póte birui îndărătnicia luĭ George Mako, Michaiŭ plecat maĭ mult spre mijlóce blânde și împăcătóre, chemă la sine pe Grigorie Mako, fratele luĭ George, ostaș curagios și acesta, dar maĭ dulce la caracter decât frate-sĕŭ și pe care-l avea în de bine, fiindu-ĭ fórte credincĭos, și-l trămise cu însărcinare ca să caute a înduplecа pe fratele luĭ și să-l aducă la Alba-Iulia. Acesta se duse lângă frate-sĕŭ, dar nu isbutì într'altceva fără numaĭ să facă pe George Mako a trămite domnuluĭ, în numele legiuneĭ întregĭ, pe Martin Vereș și pe George Borșai cu sarcină de a-ĭ ḑice că: «ostașiĭ nu pot veni lângă domn până nu li se va trămite léfa pe patru lunĭ ce nu li se plătise încă; afară «de acésta, că eĭ se rógă ca domnul să iea în băgare «de sémă cum că eĭ l-aŭ slujit cu bărbăție și că acum «s'a respândit o gróznică vorbă despre hotărîrea ce «domnul ar fi luat de a-ĭ da pe toțĭ jertfă morțeĭ; că «soldațiĭ, înspăimîntațĭ de acésta, se tem a se împre-

«una cu oştile tabereĭ; că chiar dacă acest sgomot «nu are temeiŭ. el însă făcuse o aşa mare întipărire «asupra spirituluĭ oştilor, încât sub nicĭ o pricinuire «eĭ nu vor merge la dînsul, de nu le va trămite maĭ «nainte cărţĭ care se declare de mincinos acest sgo- «mot.» Audind Michaiŭ acestea de la deputaţĭ, rĕmase încremenit de mirare şi de ciudă, din aceste nevrednice vorbe împrăştiate de voitoriĭ de rĕŭ. El respunse jurându-se pe tot ce are maĭ sânt, pe viéţa, norocirea, femeea şi copiiĭ sĕĭ, că nicĭ o-dată n'a meditat un asemenea proiect. «Ar trebui să am o inimă «de fer spre a nu recunósce meritele şi faptele lor «cele bune; ar fi cea maĭ mare nemulţumire din par- «te-mĭ de a trata pe nisce veteranĭ ce m'aŭ slujit aşa «de bine pe mine şi pe copiiĭ meĭ, ca nisce făcĕtorĭ «de rele vrednicĭ de pedépsă. Decĭ să nu se maĭ témă «nimenĭ de aceste sgomote mincinóse, semănate de «turburătoriĭ păceĭ obştescĭ şi de duşmaniĭ norocireĭ «mele. Le voiŭ da acele cărţĭ de încredinţare unde se «vor arăta gândurile mele; asemenea le voiŭ plăti şi «léfa ce maĭ aŭ a lua.» Dar aceste asigurărĭ curate şi sincere, zadarnice eraŭ, căcĭ Mako, ca şi nobiliĭ, cari bine sciaŭ că tóte acele sgomote scornite de dînşiĭ eraŭ mincinóse, rĕmâneaŭ statornicĭ în hotărîrea or de a duce complotul până la sfârşit.

IX.

Tóte aceste fapte de care atinserăm până acum într'acéstă carte se petrecură în cursul luneĭ luĭ august 1600. Pe la capĕtul aceteĭ lunĭ, fiind lucrurile

într'acéstă stare între domn și George Mako, Stefan Csaki, cu vre o câțĭ va magnațĭ conjurațiĭ luĭ, se adunară la Cluș, unde ţineaŭ svaturĭ taĭnice cum vor face spre a împărtăși proiectele lor nobilimeĭ și a scula ţéra; hotărîră a trămite veste taĭnică la fie-care d'a se afla la o ḑĭ hotărîtă în câmpiile vecine de orașul Turda. Michaiŭ-Vodă auḑind despre acéstă adunare a nobililor la Cluș și bănuind din cele ce scia despre complotul unor nobilĭ din Moldova că vor să cheme pe Sigismund și pe Zamoisky, precum și din scrisorile luĭ Mako că este óre-care mișcare în Ardél, trămise rĕspuns nobililor adunațĭ în Cluș să vină îndată la curtea luĭ. Dar aceștia, sciindu-se vinovațĭ, se temură, se scusară cu deosebite pricinuirĭ și îndată se și rĕspândiră.

În vreme ce acestea se petreceaŭ în Ardél, Michaiŭ primì veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă și Sigismund Bathori cu o puternică armată staŭ gata a intra în Transilvania. Îndată el pornì olăcarĭ spre Casovia către George Basta, ca să-l invite, precum iĭ și era poruncit prin cărțĭ de archiducele Matheiŭ, cu cea maĭ mare grabă a veni cu óstea sa spre a se împreuna cu domnul la Alba-Iulia, rugându-l fórte că, de va vedé cum că nu póte ajunge la vreme cu pedestrimea, să-ĭ trămită înainte cât maĭ curênd douĕ miĭ călărețĭ. Trămișiĭ luĭ Michaiŭ întîmpinară pe Basta, douĕ marșurĭ de Casovia, în cale spre Ardél. Printr'o coincidență, lesne de înțeles de pre cele ce am vĕḑut înapoĭ, pe când nobiliĭ se adunaŭ la Cluș și hotăraŭ ḑiua de isbucnirea revolteĭ, Basta se mișcase și el din Casovia, la 2 septemvrie (1600)

și luase calea spre hotarele ardelene. El avea cu dîn-sul pe colonelul Rotowitz cu o mie de călăreţĭ reiterĭ, un regiment de o mie pedestrașĭ toţĭ din Silesia, re-gimentul luĭ Pezen de treĭ miĭ de Nemţĭ, apoĭ o sémă de oștĭ din partea loculuĭ, în patru companiĭ numaĭ de călărime de rând nemţéscă și compania guardieĭ sale de călărime valonă, cu vre o câţĭ-va husarĭ și haĭducĭ. Peste tot óstea sa se urca la șépte miĭ ómenĭ pedestrime și călărime și nouĕ tunurĭ, din care treĭ de baterie și șése de campanie cu tóte cele trebuin-ciose. Basta, dinaintea trămișilor luĭ Michaiŭ, se pre-făcù că are mare prietenie către domnul lor și se arătă fórte voios a-ĭ veni întru ajutor. El le ḑise că nu póte, fără de a face o mare nesocotinţă și a se pune în primejdie, a porni înainte, cum cerea Mi-chaiŭ, călărimea sa de care simte nevoie pentru a sprijini pedestrimea prin câmpiile pe unde are să trécă și unde póte să fie isbit de Turcĭ, Polonĭ și Tătarĭ; dar făgăduia că, în cea maĭ mare grabă putinciósă, va alerga cu tótă óstea spre a da ascultare porunci-lor cesaruluĭ și a sluji pe Michaiŭ într'o așa frumósă ocasie. Trămișiĭ se întórseră spre a duce acest rĕs-puns luĭ Michaiŭ, iar Basta, trecênd rîul Tisa și câm-pia Kaló cu o iuţélă neauḑită, îșĭ duse óstea pe la Satmar la hotarele Ardéluluĭ și se oprì la satul Mai-tin, spre a priveghia cele ce se petreceaŭ în Transil-vania.

X.

Michaiŭ-Vodă, sperând că Basta va sosi în ajuto-rul sĕŭ, poruncise la toţĭ aĭ ţĕriĭ d'a veni armaţĭ în

tabĕra de lângă oraşul săsesc numit Sas-Sebeş. Aci se adunară îndată toţĭ ostaşiĭ, românĭ, polonĭ, cazacĭ şi sĕcuiĭ toţĭ, osebit de călăreţiĭ din scaunele Mureşuluĭ şi Arieşuluĭ; dar nobiliĭ ungurĭ, de pe cum li se dedese cuvîntul de magnaţiĭ conjuraţĭ, se adunară cu toţiĭ lângă oraşul Turda în câmpia numită *Keresztes*, lângă rîul Arieşuluĭ şi tăbĕrîră acolo. Vĕḑênd Michaiŭ că nobiliĭ nu înaintéză maĭ încóce de Turda, începù a le da zor şi le poruncì ca în treĭ ḑile să pornéscă spre Alba-Iulia. Dar nobiliĭ, dând de aḑĭ până mâne, iĭ trămiseră pe Gabriel Banfi ca să arate domnuluĭ cuvintele care iĭ opria d'a veni la Sas-Sebeş, dintre care cele maĭ de căpetenie eraŭ: că în ţinutul Albeĭ şi al Sebeşuluĭ, care sunt pustiite prin atàta soldăţime şi prin ómeniĭ curţiĭ ce alérgă mereŭ într'o parte şi într'alta, nu pot găsi nutreţ de caĭ, în vreme ce la Turda sunt liveḑĭ şi păşunĭ îndestule de vite, şi că şi viéţa ómenilor este acolo maĭ lesne; că toţĭ comiţiĭ ce se află duşĭ ca să strîngă contribuţiile hotărîte de dietă încă n'aŭ sosit, dar că eĭ staŭ gata la cel d'intâiŭ semn al domnuluĭ să mérgă unde le va porunci. «Astfel, ḑice Bethlen, nobiliĭ, ca nisce păsĕrĭ care aŭ să fie prinse în cursă, vâlturaŭ imprejurul laţurilor ce pe ascuns eĭ întinseseră luĭ Michaiŭ». Acesta păru a se domoli prin cuvintele luĭ Banfi şi făcu cunoscut magnaţilor şi nobililor ca să vină la Alba-Iulia fie-care cu câte o slugă, lăsând celealalte oştĭ ale lor în tabĕră, fiind-că imprejurările cereaŭ ca să le comunice lucrurĭ de interes public. Pretinde Bethlen că acéstă chemare era cu gînd ca să-ĭ omóre; că banul Mihalcea dedese acest svat, pe care

îl aprobase cea maĭ mare parte din boierĭ. ḑicênd că va peri domnul de nu va face să péră nobilimea; dar Radu Buzescu, carele era aplecat către ungurĭ, căcĭ slujise odinióră ca stolnic pe Stefan Bathori când era acesta prinţ în Ardél, fù de părere să se întrebuinţeze mijlóce blânde către nobilĭ, fiind maĭ lesne a le câştiga dragostea decât a le însufla temere. Este anevoie de înţeles cum Michaiŭ a putut crede că nobilĭ, cari nu voiaŭ să vină la dînsul cu oştile lor, vor veni fără de oştĭ. Nu se póte tăgădui că acum nu maĭ era de întârḑiat. Trebuia a merge asupra acelor nobilĭ cari îndrăsniaŭ a nu da ascultare poruncilor domnuluĭ lor, a le împrăştia oştile încă nehotărîte şi neadunate tóte şi a pedepsi pe capiĭ conjuraţieĭ; iar de apucaŭ eĭ a se întemeia în puterĭ, trebuia a face un apel poporuluĭ român şi sĕcuiŭ şi. insurecţieĭ nobililor, a respunde printr'o insurecţie poporană. Cu acéstă pârghie puternică în mână şi sprijinind armia naţională cu óstea sa regulată ce avea în léfă, Michaiŭ ar fi fost sigur de a nimicnici orĭ-ce putere duşmană în Ardél. Adevĕr că furia poporuluĭ ar fi cucerit tótă nobilimea. Fie! péră! căcĭ şĭ-a meritat peirea. Din nenorocire Michaiŭ nu pricepù nicĭ-odată că în popor şi numaĭ în popor era adevĕrata luĭ putere, adevĕratul luĭ sprijin. El le căutase când în nobilime, când în armata şi în oştile mercenariĭ, când în ocrotirea Austrieĭ. De-şi însă apăsând poporul saŭ nefăcênd nimic pentru dînsul, el îşĭ depărtase de la sine inima luĭ, dar poporul, în care simţemîntul naţional vecĭnic şi curat trăiesce, era încă gata a se scula la chemarea luĭ Când însă Michaiŭ se hotărî a o face, era prea

târdiŭ. O fatalitate orbesce pe Michaiŭ, saŭ maĭ bine el este târît și pedepsit prin urmările neapărate ale greșelilor sale. El, carele a minunat lumea prin îndrăsnéla sa, prin iuțimea cu care apuca de isbia pe dușman până a nu prinde acesta de veste, el carele a sdrobit atâțĭ vrăjmașĭ puternicĭ, acum stă amețit dinainte răscóleĭ unuĭ cârd de nobilĭ. În loc d'a porni asupră-ĭ, el stă în nelucrare, măgulindu-se cu sperarea ca cu vorba îĭ va aduce la cunoscință. Asigurarea că Basta îĭ va veni în ajutor și că astfel nobiliĭ, aflându-se prinșĭ între două armiĭ, nu vor îndrăzni să facă nimic, singură numaĭ acésta póte explica órecum purtarea luĭ. Astfel, ca cum șĭ-ar fi pus în gând cu paguba sa să arate neadevĕrul calomniilor analiștilor ungurĭ asupră-ĭ, în loc d'a porni óste în contra nobilior, el trămise în tabĕra lor doĭ ungurĭ, pe Ioan Kemeny senator și pe Stefan Petki răsboĭnic ales (acesta cădênd în vină mare, fusese osândit a i se tăia capul, dar Michaiŭ de pe rugăciunea senatorilor și maĭ ales a episcopuluĭ ardelén Naprazdi, luând în privire că el se purtase vitejesce la Lipova și într'alte părțĭ, îl iertă), pentru ca dînșiĭ amândoĭ să afle ce vor nobiliĭ și să caute a-ĭ împăca prin făgăduielĭ.

XI.

Aceștĭ doĭ trămișĭ ungurĭ trădară încrederea ce Michaiŭ puse într'înșiĭ. Sosind în tabĕra nobililor eĭ audiră plângerĭ, tânguirĭ ascunse, vĕdură pe uniĭ vĕrsând lacrimĭ. Cu tóte că nobiliĭ adunațĭ în tabĕră eraŭ împotrivitorĭ domnuluĭ, între dînșiĭ însă nu era nicĭ

o unire; niciĭ unul nu îndrăsnia a se încredința altuia. Numaĭ numele luĭ Michaiŭ iĭ amuția pe toțĭ și, deși sciaŭ că sufer tot de o durere, nimenĭ nu cuteza a descoperi rana comună. «Corturile rĕsunaŭ de suspi«nărĭ și de vaiete; ar fi ḑis cineva că-s nisce ómenĭ «isbițĭ fără veste de focul trăsnetuluĭ, spăĭmântațĭ de «sgomotul tunetuluĭ, cari arată printr'o căutătură ne«ghióbă că otrava uneĭ duhorĭ puturóse ĭ-a pĕtruns «cu totul». Astfel iĭ descrie chiar și istoricul ungur Bethlen. Puținĭ eraŭ aceea cari aveaŭ curagiul de a vĕrsa mânia ce ferbea în inima lor, și chiar aceia, vorbind încet și numaĭ către prietenĭ, ḑiceaŭ că «voe«vodul este un înșelător, un adevĕrat turc și că «trebuie a se mântui prin orĭ-ce mijloc de acéstă pe«ire». Cu tóte că pusese în capul ósteĭ lor pe Stefan Csaki, dar sciindu-l favorisat și entusiast de Michaiŭ, nimenĭ nu avea îndredere într'însul și nimenĭ chiar din prieteniĭ sĕĭ nu îndrăsnia dinaintea luĭ a spune ceva împotriva domnuluĭ, nicĭ măcar în glumă. In acéstă stare de spaĭmă și de sfiélă reciprocă în care se aflaŭ nobiliĭ, ar fi fost fórte lesne a-ĭ răsipi dacă Michaiŭ, pe lângă solie și vorbe blânde, ar fi înaintat îndată spre dînșiĭ cu armia sa. Ar fi fost asemenea cu putință, atuncĭ la început a-ĭ împăca și prin vorbe și cu făgăduielĭ, daca trămișiĭ luĭ Michaiŭ, în loc d'a căuta să facă pace, nu ațițaŭ încă maĭ mult pe nobilĭ și nu iĭ apropiaŭ unul de altul. Csaki, ințelegênd inima luĭ Ioan Kemeny și a luĭ Petki, trămișiĭ luĭ Michaiŭ și simțind obiectul neîncredereĭ tutulor, se adresa către dînșiĭ, ḑicêndu-le: «Îndrăsni-voiŭ a vorbi cu sigu«ranță dinaintea vóstră?» — «Dar noi dinainte-țĭ?»

rĕspunseră eĭ. Csaki iĭ asigură dându-şĭ cuvîntul şĭ mâna drépta. Atuncĭ aceştia îl îndemnară a nu perde vreme. Conjuraţiĭ toţĭ cari eraŭ înţeleşĭ uniĭ cu alţiĭ se întruniră. Eĭ convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaki luă cuvîntul şi-ĭ îndemnă cu multă elocuenţă «a scutura jugul unuĭ domn străin, barbar «şi tiran, carele a jurat peirea lor şi carele pentru a«césta voesce a se folosi de ocasia de faţă, când se a«flă toţĭ adunaţĭ la un loc şi armaţĭ şi când óstea ce«saruluĭ nu e departe». El sfârsi propuind ça «să tră«mită adunarea solĭ la Basta generalul Ungarieĭ de «sus, carele acum se află la hotar, spre a-l chema în «ajutor, arătându-ĭ că a venit vremea ca să dobân«déscă Ardélul pe séma împĕratuluĭ, să-şĭ isbândéscă «despre Michaiŭ şi tot de odată pe dînşiĭ să-ĭ mântu«iască de tirania acestuĭ om.»

Avu mare putere cuvîntarea luĭ Csaki asupra nobililor adunaţĭ, nu spre a cresce ura lor către Michaiŭ dar spre a-ĭ hotărî la rĕsbunare. Îndată eĭ aleseră din sînul lor pe Francisc Alord şi pe Gabriel Haller ca să mérgă lângă Basta, însărcinându-ĭ ca să-l róge «a le «da ajutor spre a se mântui de jugul şi cârmuirea «cruntă a luĭ Michaiŭ, să-ĭ spună că voevodul este «aliat taĭnic al Turcilor; că d'abia dedese drumul tră«misuluĭ de la împăratul Rudolf, când primì cu mare «pompă pe trămisul turc, carele iĭ dedese spre întări«rea domnieĭ, semnele de la împĕratul turcesc; că eĭ «făgăduesc o vecĭnică credinţă împĕratuluĭ Rudolf, «către carele sunt şi de maĭ nainte legaţĭ; că primejdia «grăbesce; paloşul domnuluĭ ameninţă acum cape«tele ungurilor; că după nimicirea lor, acest trufaş-

«barbar va merge cu sabia și focul in mânĭ să-șĭ «cerce norocul spre Casovia, de pe cum se făgăduise «mareluĭ vizir Ibraim-Pașa ; că dacă Basta nu le va «da ajutorul așteptat, eĭ, carĭ sunt hotărîțĭ a nu maĭ «suferi pe Michaiŭ, se vor vedea nevoițĭ saŭ a chema «pe Sigismund ce este la hotar cu óste puternică saŭ «a cere ajutorul sultanuluĭ turcesc.»

Nimic nu era maĭ neadevĕrat decât aceste învinovățirĭ ce aduceaŭ Unguriĭ luĭ Michaiŭ. În loc d'a se arăta tiran către nobilĭ, el le mântuise viéța de furia Sĕcuilor și a Românilor; în loc d'aĭ ucide, de pe cum făcuse Sigismund, pe carele eĭ doreaŭ a-l avea domn în locul luĭ Michaiŭ, acesta nu pedepsise pe nimenĭ fără vină și judecată, ba încă pe mulțĭ din ceĭ osândițĭ iĭ iertă. El păstrase starea și privilegiile lor cu paguba Românilor și cu propria sa scădere; păstrase cu scumpătate constituția țĕreĭ, nu făcuse nicĭ o schimbare în legĭ, nu scosese nicĭ o dajdie fără învoirea dieteĭ și nu siluise hotărîrile acestia, de pe cum într'a tâtea rândurĭ făcuse Sigismund. Pe lângă acésta e învederat că nu el era taĭnic aliat al Turcilor, ci tocmaĭ nobiliĭ, cari în față se arătaŭ plecațĭ împĕratuluĭ, iar pe ascuns îșĭ daŭ mâna cu Sigismund, cu Poloniĭ și cu Turciĭ, nobiliĭ ale căror viclene urmărĭ nu întârḑiară a eși la ivélă. Pe nădejdea luĭ Sigismund și a Polonilor maĭ mult se sculaseră eĭ, și dacă acum se adresaŭ către Basta, acésta o făceaŭ de nevoe, căcĭ Bathori și aliațiĭ luĭ eraŭ încă departe, încă nu pregătițĭ și lor le era témă de a nu fi isbițĭ de Michaiŭ în grabă: pentru aceea se îndreptară la Basta pe care-l

sciaŭ aprópe și gata a-ĭ ajuta. Gândind nobiliĭ că el va voi un act public de credință. deteră deputaților spre a i le duce, cărțĭ subscrise cu mânile tutulor stărilor și pecetluite cu pecetea lor, în care își închinaŭ credința lor cesaraluĭ Rudolf.

XII.

După ce porniră pe aceștĭ deputațĭ la Basta, nobiliĭ trămiseră alțiĭ luĭ George Mako, ca să-l róge, de-ĭ este scumpă mântuirea patrieĭ, să vină îndată la dînșiĭ cu oștile ce el comanda. Aflând acésta, Mako lăsă ținutul Bârseĭ și se îndreptă spre orașul Mediaș. Când primiră veste nobiliĭ de sosirea luĭ la Mediaș, iĭ trămiseră pe Nicolae Bogathi ca să-ĭ făgăduiască, între alte lucrurĭ, că «eĭ nu-șĭ vor maĭ aduce aminte de relele ce «el le-a făcut de curênd, că nu-ĭ vor lua niciĭ odată fără «despăgubire și fără o judecată maĭ dinainte moșiile ce «voevodul iĭ încredințase, și că încă iĭ vor dărui léfa «pe doue lunĭ»; și spre a da maĭ mult temeiŭ acestor făgăduelĭ, iĭ trămiseră în acelașĭ oraș unde încă se afla, pe Ioan Kemeni și pe Stefan Petki, cari veniseră la dînșiĭ de la Michaiŭ, ca să-l róge a-șĭ aduce aminte de nația ungară din care și el se trage, de a urma ceea ce a început, de a veni în tabĕra de la Turda, a-șĭ unì puterile sale cu ale lor, spre a depărta din țéră un tiran crud, de a nu se teme de un popor căruĭa norocul a slujit maĭ mult decât curagiul.

În vremea acésta, curierii vestiră luĭ Michaiŭ că Mako, stăruind în îndărătnicia sa, în loc d'a merge cu óstea sa la Alba-Iulia, de pre cum iĭ poruncise, s'a

dus la Mediaş. Ţinêndu-se de hotărîrea sa d'a umbla cu binele şi a-ĭ linişti şi domoli maĭ mult cu mijlóce împăcĭuitóre, Michaiŭ găti douĕ soliĭ, una către soldaţiĭ luĭ Mako, puind în capu-ĭ pe Ioan Nemeş cu însărcinare de a astîmpĕra minţile oştilor şi a le ridica órĭ ce bănuială, plângêndu-se de răscóla lor, chemându-ĭ la datorie, ca nu în acest minut greŭ pentru creştinĭ să-l pună în nevoe a-ĭ pedepsi, pe dînsul carele în tot d'auna a fost bine voitor către dînşiĭ, şi nu eĭ să fie o stavilă la bunele şi cuviósele sale strădaniĭ. Cea-laltă solie, compusă de Pancratie Sennyei şi de vistierul Stoĭca, român ispravnic al palatuluĭ, care de curând se întorsese de la Pilna, unde fusese trămis ambasador către împĕratul Rudolf, avea a merge în tabĕra nobililor la Turda. Eĭ eraŭ însărcinaţĭ să dea de minciună sgomotul rĕspândit printre nobilĭ că el voesce peirea lor. Cu aceştia dete împreună şi pe trămisul către Mako, spre a-l presenta nobilimeĭ. Ajungênd cu toţiĭ la Turda, aceştĭ deputaţĭ, dinaintea tutulor nobililor adunaţĭ, faţă fiind şi doĭ solĭ trămişĭ de George Mako, îşĭ împlinira misia ce le era încredinţată. Făcêndu-se tăcere, vistierul Stoĭca, cu gravitatea sa obicĭnuită, astfel cuvîntă : «Cu mare părere de «rĕŭ a aflat domnul resvrătirea luĭ George Mako şi «răscóla legiuneĭ sale, rĕscólă ce el n'a întărîtat prin «nicĭ o nedreptate, fiind mulţumit de bunele slujbe ale «eĭ până acum ; el nu cunósce pricina uneĭ aşa fără «de veste desbinărĭ şi bănue că póte ea ar fi efectul «uneĭ mişcărĭ pricinuite printr'un sgomot mincinos «maĭ mult decât printr'o veste sigură. Daca eĭ aŭ «fost îndemnaţĭ la acéstă îndârjire nesocotită, căcĭ le

«a rĕmas simbria neplătită, ĭată că le a trămis prin «Ioan Nemeş simbria pe patru lunĭ întregĭ; de aŭ «altă temere, să o părăséscă, căcĭ domnul le a tră«mis cărţĭ de încredinţare la care tot creştinul trebue «să se încrédă. Dacă sunt ceva vinovaţĭ în legătura «făcută cu Sigismund, domnul îĭ îmbiéză cu uĭtare şi «cu o ĭertare deplină. Cu maĭ mare părere de rĕŭ a «aflat domnul că nobilimea s'a turburat de óre-care «larmă răsvrătitóre care dă domnuluĭ gândurĭ mincin óse şi nelegiuite; el iea de martor pe Dumnedeŭ şi «pe sânţĭ că n'are nimic maĭ scump ca sângele nobi«lilor; nimic nu are maĭ la inimă fără numaĭ de a «păstra legile lor cele vechĭ şi ale patrieĭ, şi el stă gata «a rĕsplăti fie căruĭa de pre meritele sale.»

Abia sfârşì Stoĭca cuvîntul şi ceĭ doĭ trămişĭ aĭ luĭ George Mako strigară «că toţĭ soţiĭ lor de arme nu «vor să mérgă a se împreuna cu domnul, că eĭ nu «maĭ vor să slujéscă sub stégurile luĭ, că eĭ vor maĭ «bine să tréca îndată în Ungaria, unde vor găsi ve«chea libertate a patrieĭ, administraţia dreptăţeĭ, si«guranţa pentru viéţa lor şi milostivirea împĕratuluĭ; «că în zadar Stoĭca ostenesce urechile lor printr'a«tâtea vorbe, căcĭ Mako a şi hotărît a trece în Unga«ria.» Deputaţiĭ românĭ, vĕdênd îndărătnicia lor, nebănuind nimic nicĭ de înţelegerea lor cu nobiliĭ, nicĭ de hotărîrea acestora d'a ridica cap şi sabie împotriva domnuluĭ, credênd vorbele trămişilor luĭ Mako şi gândind că acesta se va îndrepta spre Cluş ca să trécă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l întîmpina. Eĭ aveaŭ de gând să laude luĭ Mako şi oştilor sale milostivîrea domnuluĭ, să se silésca a do-

moli mânia lor şi să'ĭ aducă în tabĕra domnuluĭ, saŭ, de nu isbuteaŭ cu vorba, să scóle în numele domnuluĭ pe ţĕranĭ şi să ucidă pe soldaţĭ până a unul. Acésta fusese şi dorinţa luĭ Michaiŭ. O asemenea hotărîre ar fi trebuit a o lua la vreme şi a o întinde preste tótă ţéra. Din nenorocire nu se făcù nimic, nicĭ măcar în acest cas în parte. Deputaţiĭ, mergênd la Cluş, aşteptară acolo în zadar maĭ multe ḑile sosirea oştilor luĭ Mako şi, vĕḑênd că nu maĭ vin, se întórseră la Alba-Iulia lângă domn fără să fi făcut nimic. Asemenea şi Ioan Nemeş, ducêndu-se la George Mako, iĭ spuse tot ce-ĭ ḑisese voevodul, dar simţind că cântă dinaintea unuĭ surd şi perḑêndu-şĭ tótă sperarea, se întórse şi el la Michaiŭ.

XIII.

Întru aceea, deputaţiĭ nobililor trămişĭ la generalul Basta ajunseră la Maitin, unde se afla acesta şi, spunêndu-şĭ însărcinarea lor, fură cu multă bună-voinţă şi dragoste primiţĭ. Basta se arătă maĭ mult vesel şi prea gata a-ĭ sluji, şi le făgăduì ajutorul şi sosirea sa. Sunt însă uniĭ analiştĭ cari, nebănuind că Basta avea instrucţiĭ taĭnice de la împĕratul, instrucţiĭ provocate fără îndoială de ura luĭ, spre a lucra întru surparea luĭ Michaiŭ, pretind că Basta stătù puţin în cumpĕnă, când primì solia nobililor. Dar şi de este adevĕrată acéstă îndoire a luĭ Basta, e învederat că ea era o prefacere. Maĭ mulţĭ analiştĭ şi istoricĭ maĭ noĭ se îndoesc că Basta ar fi putut îndrăsni a nu asculta porunca împĕrătéscă, de nu ar fi avut taĭnice instrucţiĭ spre a lucra în contra porunceĭ celeĭ dată

de faţă. In adevĕr, urmările curţiĭ austriace sunt destul de cunoscute, şi apoĭ chiar dacă Basta, mânat numaĭ de ura sa contra luĭ Michaiŭ, a lucrat în contra poruncilor împĕratuluĭ sĕŭ, óre acesta, nepedepsind neascultarea luĭ, n'a luat asupră-şĭ tótă rĕspunderea şi nu dă temeiŭ drept la orĭ ce bănuială ?

Basta, spre a acoperi rĕspunderea sa personală şi aceea a curţiĭ împĕrătescĭ ale căriĭ taĭnice instrucţiĭ nu le putea arăta armieĭ sale, căria îĭ spusese că o duce în ajutorul luĭ Michaiŭ, spun că convocă un sfat de răsboiŭ, propunêndu-ĭ a-şĭ da părerea dacă trebue a ajuta pe Michaiŭ orĭ pe nobiliĭ revoltaţĭ. Treĭ fură părerile în care se împărţiră membriĭ aceluĭ svat. Uniĭ eraŭ de părere d'a nu ajuta nicĭ pe o parte nicĭ pe alta, ci d'a aştepta să se vadă eşitul şi a dobândi noĭ poruncĭ de la împăratul; alţiĭ, că potrivit poruncilor cesaruluĭ, trebue a merge în ajutorul luĭ Michaiŭ şi a nu se da ascultare acelor ómenĭ resvrătiţĭ la Turda, râvnitorĭ mereŭ de lucrurĭ noue şi pre atât străinĭ de împĕrăţia cesaruluĭ, precât sunt îndĕrătnicĭ şi duşmanĭ luĭ Michaiŭ-Vodă; că eĭ nu cer ajutorul luĭ Basta, pentru că iubesc maĭ bine pe împĕratul decât pe Michaiŭ, ci numaĭ siliţĭ fiind prin greşéla răscóleĭ lor, de a chema ajutorul cel maĭ vécin. Eĭ adăogeaŭ că bine este ca voevodul să înfrâneze trupa revoltaţilor, fiind nisce ómenĭ îndrăsneţĭ cu mintea şi pururea gata la lucrurĭ noĭ; astfel apoĭ, când se va lepăda Michaiŭ de Ardél, acéstă ţéră va fi maĭ lesne şi maĭ în pace cârmuită de ministriĭ cesaruluĭ. Urma va dovodi că acéstă părere era cea maĭ înţeléptă. A treia însă, pe care Basta o inspiră unuĭ june cu totul

închinat luĭ, comitele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, și pe care el o sprijinè, era că trebue a se uni cu revoltanțiĭ și a se folosi de acéstă ocasie spre a răpi Ardélul din mânile usurpătóre și tiranice ale luĭ Michaiŭ; că de și poruncă aŭ de a ajuta pe acesta, dar împĕratul nu scie, cum le-aŭ aflat eĭ, înșelăciunile cu care Michaiŭ voesce a prăpădi óstea lor și a se rebela împotriva cesaruluĭ; că prin ajutorul ce vor da nobililor și mântuindu-ĭ de Michaiŭ, vor îndatora și maĭ mult pe aceștia la credință către împăratul; că cu óstea lor și cu ceĭ doĭ-spre-ḑece miĭ și maĭ bine de luptătorĭ ce spun că aŭ nobiliĭ, și prin aceea că Michaiŭ nu cunósce scopurile ce aŭ și îĭ aștéptă a-ĭ veni întru ajutor, vor putea lesne a-l isbi fără veste și a-l birui.

Svatul, ce era întocmit de Basta maĭ mult de ómenĭ sigurĭ aĭ luĭ, probă acéstă părere a comiteluĭ Tomaso Cauriolo, și Basta «carele de maĭ nainte era hotărît «la acésta», de pre cum spune istoricul sĕŭ Spontoni, îndată ce primì din noŭ de la soliĭ nobililor jurămîntul că vor fi pururea credincioșĭ cesaruluĭ Rudolf, chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companiĭ de rând nemțeștĭ din călărimea Ungarieĭ de sus, și-ĭ poruncì în secret d'a se pune îndată în cale cu călărețiĭ sĕĭ spre Turda și de va găsi acolo lucrurile sigure, astfel după cum făgăduiseră soliĭ, să se unéscă cu nobiliĭ, asigurându-l că cea-alaltă óste în vre o cincĭ ḑile se va împreuna cu dînsul. El îĭ poruncì să caute a bate locurile și a lua limbă unde este Michaiŭ și cu ce puterĭ se află; că dacă din întîmplare acesta, apucând înaintea gândurilor altora, se va fi unit și împăcat cu nobiliĭ, să-șĭ schimbe hotărîrea și să

mérgă la dînsul să-ĭ spună că, potrivit poruncilor cesaruluĭ, armia iĭ vine în ajutor. Astfel Basta, de pe împrejurărĭ, sta gata a trăda saŭ pe Michaiŭ saŭ pe nobiliĭ ardelenĭ. El chemă apoĭ pe deputaţiĭ nobililor şi stăruì mult ca nobiliĭ să nu dea bătălie voevoduluĭ până nu va apuca să soséscă şi dînsul; că dacă de pe natura locurilor, fără voia lor vor fi siliţĭ a veni în luptă, să se tragă maĭ bine spre Cluş. Într'aceeaşĭ vreme, se făcea scire tutulor nobililor Ardéluluĭ, tutulor bräslelor de ostaşĭ de a-şĭ aduce aminte de credinţa ce aŭ jurat împĕratuluĭ Rudolf, de a părăsi pe voevod şi de a veni în tabĕra lor.

XIV.

Intorcêndu-se deputaţiĭ în tabăra nobililor, le spuse câte le ḑisese Basta. Decĭ eĭ îndată, ascultând svatul acestuia, trămit deputaţĭ la Sĕcuiĭ ce ţineaŭ cu Michaiŭ ca să-ĭ îndemne a se unì cu dînşiĭ. Dar Sĕcuiĭ, recunoscĕtorĭ către Michaiŭ pentru libertatea ce le dedese şi temêndu-se că de vor veni Unguriĭ iar la putere, nu numaĭ că o vor perde cu vremea, dar că încă eĭ vor căuta a-şĭ rĕsbuna asupră-le pentru mulţiĭ nobilĭ ce omorîseră, rĕspunsesă «că eĭ sunt mul-«ţumiţĭ de un domn aşa mare ca Michaiŭ.» Tot într'o vreme nobiliĭ trămiseră la Cazaciĭ luĭ Michaiŭ pe Balthazar Vereş şi pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca să-ĭ invite a se unì cu dînşiĭ sub bune şi sigure condiţiĭ. Cazaciĭ însă eraŭ cu totul jertfiţĭ luĭ Michaiŭ. Slujind în dobnâdă şi iubitorĭ de bogăţie, eĭ căpătaseră mult de la voevodul românesc şi speraŭ încă a maĭ

căpăta. Michaiŭ. precum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostașiĭ sĕĭ. Adesea la mese el dăruĭa pe Cazacĭ ca și pe cele-alalte oștĭ, cu banĭ, cu caĭ, cu haĭne cusute în firuri ce luaŭ vederile prin felurimea colorilor și a florilor. Astfel tótă armia sa era frumos împodobită și mândră de strălucitórele eĭ îmbrăcămințĭ, cât și de vitejia eĭ. Adesea Michaiŭ, când le da darurĭ saŭ léfa, îĭ îndemna să stea credincioșĭ pe lângă prietenia și norocul luĭ și le ḑicea: «Maĭ adăs-«tațĭ puțin, ostașĭ, și vĕ voiŭ duce într'o țéră, unde se «găsesc cu îmbelșugare, mătasea, aurul, diamantele «și tot felul de avuțiĭ.» Aceste făgăduielĭ și buna-voință ce Michaiŭ arăta oștilor, lipiseră cu totul inimile Cazacilor de dînsul și, când daputațiĭ nobililor se duseră să-ĭ îndemne ca să se tragă din partea voevoduluĭ, înfuriațĭ eĭ uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnuluĭ tóte cărțile ce le trimeseseră nobiliĭ. Soțul luĭ Balthazar, jurisconsultul Ioan Zoltai, d'abia scăpă; pe când el se silea a dovedi Cazacilor că, potrivit legilor luĭ Justinian, eĭ aŭ drepte cuvinte de a părăsi pe Michaiŭ, aceștia năvăliră asupră-ĭ siluindu-l, bătêndu-l și rupêndu-ĭ hainele, încât cu greŭ apucă de scăpă în strîmtorile munților.

Fură maĭ norocițĭ nobiliĭ cu alte oștĭ. Eĭ rugaseră încă să vină la dînșiĭ pe pedestrașiĭ pretorianĭ aĭ voevoduluĭ, cari eraŭ în numĕr de șépte sute și pe călărețiĭ beșliĭ, ambele cete compuse de Ungurĭ; dar pedestrașiĭ avură anevoință a fugi, căcĭ domnul, simțind gândurile lor, îĭ sili a sta în frâul disciplineĭ, ucigênd câțĭ-va centurionĭ aĭ lor și închiḑênd pe toțĭ ceĭ-alalțĭ într'o grădină îngrădită cu ziduri ce se afla

lângă camerile sale. Acéstă grădină, în care Michaiŭ clădì o baie frumósă, fu maĭ târḑiŭ făcută cetăţue de printul Ardéluluĭ Gabriel Bethlen. Câţĭ-va din aceştĭ pedestraşĭ, carĭ putură scăpa, fură ucişĭ în cale prin pasnicii orânduiţĭ de stréjă de către Michaiŭ şi fórte puţinĭ, făcênd un mare ocol, ajunseră târḑiŭ şi tocmaĭ după bătae în tabĕra nobililor. Călăreţiĭ beşliĭ isbutiră maĭ bine. Intr'un semn hotărît, eĭ se sculară cu toţiĭ şi se duseră la Turda a se unì cu nobiliĭ. Pe lîngă dînşiĭ se luă şi Ioan Iacobini, un tînĕr cu învĕţătură, ce era secretar la cancelaria domnuluĭ. El fusese maĭ nainte în aceeaşĭ calitate pe lângă Sigismund Bathori şi însoţind pe acest prinţ în expediţia sa din ţéra Românéscă împotriva luĭ Sinan vizirul la 1595, descrise acéstă campanie.

XV.

Nobiliĭ trămiseră asemenea, încă din 2 septemvrie, scrisorĭ la Saşiĭ din Braşov şi Sibiŭ spre a-ĭ trage în partea lor, părăsind pe Michaiŭ. Saşiĭ însă necunoscênd mărimea mişcăriĭ împotriva acestuia şi temêndu-se de puterea luĭ, spre a se arĕta cu slujbă şi credinţă către dînsul, ìĭ trămiseră acele cărţĭ. Încă nu sosiseră acestea în mâna domnuluĭ, şi Braşoveniĭ precum şi Sibieniĭ primesc şi alte cărţĭ de la nobilĭ, în care se coprindea pe larg tot planul desbinăriĭ Ungurilor. Braşoveniĭ îndată porniră aceste cărţĭ cu un om într'adins la domn, iar Sibieniĭ, spre a se arĕta şi maĭ cu bună voinţă, plecară maĭ mulţĭ în persónă spre a duce cărţile, luând cu dînşiĭ şi pe omul trămis

de Brașovenĭ. Era eĭ să intre în curtea domnuluĭ, când aflară de la unii ómenĭ aĭ curţiĭ că cele-alalte cetăţĭ săsescĭ s'aŭ lepădat de credinţa lor către Michaiŭ, precum și că toţĭ unguriĭ, ce se aflaŭ în tabĕra acestuia, aŭ fugit și s'aŭ împreunat cu nobiliĭ, câștigându-șĭ maĭ întâĭ amnistie deplină pentru câte făcuseră, când se aflaŭ sub poruncile luĭ Michaiŭ, lucru ce nobiliĭ bucuroșĭ le acordară, maĭ ales sperând că cu modul acesta vor putea trage în partea lor și pe Sĕcuĭ. Acestea înţelegênd, Sibieniĭ se întorc din drum la aĭ sĕĭ și trimit la Brașovenĭ noĭ scrisorĭ de la nobilĭ, cu altele ce eĭ primiseră de la Germanĭ și Ungurĭ și de la ómeniĭ și generaliĭ împĕratuluĭ, îndemnătóre la revoltă, vestindu-le că și eĭ, în 10 septemvrie, s'aŭ răsculat și rugându-ĭ a sta împreună cu dînșiĭ. Sașiĭ n'aveaŭ nicĭ un temeiŭ a se revolta. Eĭ, împreună cu Sĕcuiĭ, chemaseră pe Michaiŭ în Ardél. Acesta nu numaĭ că iĭ mântuì de tirania luĭ Andreiŭ Bathori, dar încă iĭ favorase cu deosebire în tótă vremea; dar Sașiĭ, nemulţumitorĭ și mișeĭ, cât bănuiră slăbiciunea făcĕtoruluĭ lor de bine și vĕḑură că și împĕratul e împotrivă-ĭ, nu pregetară a-l părăsi și a rĕsplăti printr'o trădare mârșavă binele ce le făcuse domnul Românilor.

Brașoveniĭ, cum primiră acele scrisorĭ de la Sibienĭ, încă atuncĭ séra, duminică 11 septemvrie, toţĭ cu mare aplaus se învoesc a se desbate de sub Michaiŭ și îndată în acea nópte prind și pun la închisóre pe toţĭ Româniĭ, pe câţĭ pot pune mâna, între care fură vistierul Vistelie și George fratele banuluĭ Mihalcea ; pe alţiĭ iarășĭ iĭ omorîră «căutând pe Românĭ în tóte

«unghiurile și văile, ḑice cronica săséscă a luĭ Fuch-«sius, și dându-ĭ morțiĭ fără de nicĭ o crutare.» După aceea în zadar se ispitiră în câte-va locurĭ a pĕtrunde până la tabĕra nobililor, căcĭ oștile luĭ Michaiŭ îĭ stăvileaŭ. Eĭ fură silițĭ a-șĭ mărgini revolta în ținutul lor și a urma cu uciderile mișelescĭ de Românĭ, de pre cum începuseră. Numaĭ Sașiĭ de la Bistrița putură trămite câte-va sute de pedestrașĭ în tabĕra Ungurilor. Aceștia se adresară cu rugăciune și la Clușenĭ, ḑicêndu-le: «că voevodul a hotărît a nimici de tot «nația lor; că trebue a ajuta patria amenințată de o «asemenea sórtă; că Clușeniĭ, fiind singuriĭ care aŭ «arĕtat virtute în imprejurărĭ grele și generositate la «trebuințele patrieĭ, pentru aceea cer de la dînșiĭ a «le da o mie de pușcașĭ și șépte sute talere impru-«mut». Clușeniĭ, după ce rĕspunseră numaĭ câte-va cuvinte de neprimire la deputațiĭ nobililor, porniră îndată lângă domn, printr'un lung înconjur, pe concetățeniĭ lor Ioan Hosszu și Toma Literatu, spre a-ĭ spune cererile nobililor și a se lega către dînsul printr'o nouă legătură de credință, iar drept rĕsplată a credințeĭ lor, a-ĭ cere să li se dea numaĭ un singur târg. După ce ĭ-aŭ lăudat fórte, domnul se făgădui a le împlini cu prisos cererea, de-ĭ vor rĕmânea credincioșĭ. El dete scire deputaților d'a face un mare ocol și d'a se întórce în grabă către concetățeniĭ lor, căcĭ pe drumul cel mare eĭ vor putea să cadă în mânile Ungurilor. Dar nobiliĭ tăiase tóte drumurile, ca domnul să nu scie nimic de starea lor și deputațiĭ, cu tóte că urmaseră svatul luĭ Michaiŭ, luând un drum cotit, tot fură prinșĭ de nobilĭ și adușĭ despuiațĭ în tabĕră,

de unde înse li se dete apoĭ drumul ca să se întórcă la concetăţeniĭ sĕĭ. Cluşeniĭ remaseră pe lângă Michaiŭ. Numaĭ unul dintr'înşiĭ, anume Ioan Darabos ridică câţĭ-va călăreţĭ şi-ĭ duse în tabĕra nobililor ḑicêndu-le: «Aĭdeţĭ să ne luptăm cu inimă sub stégul împĕratuluĭ, căruia am jurat credinţă!» şi protestând împotriva luĭ Stefan Seres magistratul Cluşuluĭ, carele oprea orĭ ce rĕscólă.

Astfel maĭ mult în numele împĕratuluĭ se făcea revolta. Prin viclenia Ungurilor, care în faţă se arătaŭ supuşĭ împĕratuluĭ, luă insurecţia întindere şi putere mare şi încinse de tóte părţile pe Michaiŭ, în vreme ce, de ar fi ascultat el poporul cum trebue să facă, ar fi putut coprinde cu totul pe duşman şi nu i-ar fi dat vreme să se întăréscă în putere şi să-ĭ desorganiseze armata cu încetul. În pept inima ni se frânge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă gróznică, la care ne târîră aceste greşelĭ; căcĭ de aci isvorîră, nu numaĭ nenorocirile aceluĭ mare bărbat, unul din ceĭ maĭ minunaţĭ în istoria omenireĭ, dar încă şi nenorocirile naţieĭ române, care dintr'atâta mărire şi glorie, căḑù, împreună cu eroul sĕŭ, într'o prăpastie spăimîntătore, de unde douĕ vécurĭ şi jumătate de suferinţe încă nu aŭ putut'o mântui.

XVI.

În vremea acésta George Mako, încheind cu deputaţiĭ nobililor condiţiile de alianţă, plecase de la Mediaş şi sosise cale de cincĭ mile de tabĕra rebelilor,

într'un loc numit Bogacĭa, îmbelșugat de vin, unde dete soldaților sĕĭ voe să bea. Cu tóte vorbele mincinóse asupra luĭ Michaiŭ ce rĕspândise între ostașĭ de atâta vreme, el nu era încă sigur că va putea să-ĭ facă a se revolta. uĭtându-șĭ credința jurată domnuluĭ și bunătățile luĭ pentru dînșiĭ. Drept aceea îșĭ opri ostașiĭ într'acest loc, credênd că prin amețéla bețieĭ iĭ va târî lesne în tabĕra nobililor. El trămise credincioșĭ de aĭ sĕĭ dintre ofițerĭ și soldațĭ prin tóte cârciumile unde se aflaŭ ostașĭ deșertând pahare, care începură a cârti cu dispreț și a rosti amenințărĭ asupra luĭ Michaiŭ. «Trebue, diceaŭ eĭ, să gonim pe «acéstă féră până la hotarele țĕreĭ Românescĭ; trebue «să murim pentru patrie și să alegem dintre ungurĭ «domn de sângele nostru. Decât să ținem cu Michaiŭ «pentru o pĕcătósă léfă ce ne o dă maĭ mult de ne«voe decât de dragoste, maĭ bine să ne unim cu «George Basta, din armia căruia se dice că aŭ și so«sit câte-va miĭ de ostașĭ de frunte!» și fiind-că nimenĭ nu vorbea împrotiva acestora, sângele ostașilor se aprindea prin bĕutură din ce în ce maĭ mult. George Mako, temêndu-se ca a doua-di potolindu-se focul vinuluĭ, să nu se schimbe și părerile, fără a maĭ aștepta să se facă diuă, dă armieĭ sale semnul de plecare, trece Mureșul și apoĭ opresce un minut în loc pe ostașĭ și le grăesce astfel: «Soților, nemurito«rul Dumnedeŭ ne a dat erĭ tutulor una și aceeașĭ «gândire și toțĭ fără osebire v'ați unit împotriva aceleĭ «peirĭ a nației nóstre, aceluĭ stricător al legilor nós«tre, carele plănuia cu crudime mórtea nóstră a tu«tulor, împotriva luĭ Michaiŭ Voevod! Voĭ ațĭ luat

«armele pentru apărarea acesteĭ provinciĭ, ce prin «vitejia nóstră Michaiŭ a supus'o tiranieĭ sale; voĭ «v'ațĭ pus a apĕra atâtea fecĭóre curate și nevinovate «împotriva dobitocireĭ și cruḑimeĭ barbarilor. Sigurĭ «că astăḑĭ vom puté să rĕsbunăm relele ce domnul «prin noĭ a făcut Ungurilor, întărițĭ prin alianța «dumneḑeéscă, aidețĭ în tabĕra lor și să unim sórta «nóstră cu a lor.»

Soldațiĭ rĕspunseră aceṡteĭ cuvîntărĭ a luĭ Mako printr'o murmurare mâniósă. Uitând vorbele de erĭ și ceĭ maĭ mulțĭ viindu-șĭ acum în fire din amețéla vinuluĭ, îșĭ aduseră aminte datorința lor și începură în gura mare a lăuda facerile de bine ale voevoduluĭ, osândind o așa de rușinósă nemulțumire din parte-le. Eĭ îșĭ aduceaŭ aminte că aŭ fost goĭ și că Michaiŭ iĭ îmbrăcase, că eraŭ pe jos și că el le dedese caĭ și, din starea de călărețĭ de rând iĭ înălțase apoĭ în rangurĭ maĭ înalte: că ar fi o necinste neperitóre, o faptă vinovată dinaintea luĭ Dumneḑeŭ de a trage sabia asupra unuĭ așa de mare făcĕtor de bine, carele afară de léfa ce le-a plătit, le-a maĭ făcut și atâtea alte bunătățĭ. Vre-o câțĭ-va comandanțĭ încă îșĭ despărțiră oștile de cea-laltă armie, protestând în gura mare asupra trădătoruluĭ George Mako. Acesta era perdut acum, déca din norocire nu-ĭ sosia în acel minut în ajutor Wolfgang Kamutki, trămis de nobilĭ spre a biruì îndoirile ostașilor. Acest deputat, june cu curagiŭ și cu mare elocuență, ținù ostașilor un cuvînt, în care reînnoì și întărì în numele nobilimeĭ tóte cele făgăduite de Nicolae Bogathi și adăogì: «că «George Basta este să vînă cu o puternică armie în

«ajutorul Ungurilor, că el e la hotar, că o mare temere «a coprins pe voevod, că Stefan Csaki vine asemenea «întru întîmpinarea lor cu magnaţiĭ ţĕriĭ spre a-ĭ fe-«ricita, că este mult maĭ cu cinste, de va voì aşa no-«rocul, a cădé apărând viéţa sa şi mântuirea patrieĭ, «decât a maĭ sluji puţin timp încă şi într'o spaimă «necurmată pe un tiran.»

Prin aceste şi alte vorbe, el câştigă până în urmă spiritele turburate ale soldaţilor. George Mako, vĕḑênd ostaşiĭ aprinşĭ, dete semnul şi după ce mustră pe a-ceĭ ce nu-l vor urma, puse armia în mişcare, şi chiar aceia cari până atuncĭ iĭ eraŭ împotrivitorĭ fură si-liţĭ a merge cu dînsul. Îndată Stefan Csaki, în frun-tea uneĭ părţĭ din oştile nobililor şi a celor maĭ în-semnaţĭ dintre capiĭ lor, cu un costum strălucit şi călare pe un cal, măreţ înşĕuat, eşì întru întîmpina-rea legiuneĭ luĭ Mako, sunând trâmbiţele, tobele şi dând tóte semnéle de veselie. Ambele oştĭ oprindu-se în loc, Csaki le rostì un cuvînt pompos şi apoĭ din âmbele părţĭ îşĭ deteră mânile şi se îmbrăţişară. Toţĭ unguriĭ laudă pe soldaţiĭ luĭ Mako că aŭ preţuit maĭ mult pe Dumneḑeŭ, patria şi legea decât prietenia Românilor. După aceea iĭ duc în tabĕră unde nobi-liĭ le daŭ la toţĭ mese, le dăruesc o câtime îndestu-lătóre de grâŭ, nutreţ pentru caĭ şi léfă pe douĕ lunĭ.

Astfel se împlinì trădarea luĭ Mako şi a legiuneĭ sale.

XVII.

Michaiŭ-Vodă, cu tóte că nu aflase încă nimic despre trădarea luĭ Basta, dar cunoscênd acum pu-

terile nobililor, începù cu tot dinadinsul a se gâti de óste. El chemă pe lângă sine tóte oștile, chiar pe acelea din orașele de margine, precum Ienö, Lipova, Lugoș și Caransebeș, sub povața luĭ Andreiŭ Barcsai; scrise încă și luĭ Pĕtrașcu să-ĭ aducă o óste însemnată din țéra Românéscă. Afară de acestea, el strîngea arme, munițiĭ și tot ce era de trebuință pentru un lung răsboiŭ. Deși se gătia de bătaie, dar dorința luĭ era statornică d'a o încunjura. Pentru aceea, el chemă la sine doĭ preoțĭ, părintele George Vasarhelly din societatea luĭ Iesu, om bun și predicator de minune, și pe Ioan Ungvari, alt predicator elocuent al reformaților din Alba, carele scia adânc din cărțĭ, și-ĭ trămise pe amândoĭ la Turda, fiind eĭ de religiĭ deosebite, să pótă sta fiecare pe lângă ceĭ de credința lor, însărcinându-ĭ a propune pace și iertare nobililor și a-ĭ îndemna să-șĭ unéscă maĭ bine puterile împreună spre a se lupta împotriva Turculuĭ; «daca cum-va el saŭ soldațiĭ luĭ aŭ făcut vre o gre- «șélă s'o spună de față și fără sfiélă; în sfârșit să-ĭ «încredințeze că prin căința lor și milostivirea sa, a- «céstă răscólă se va puté ispăși printr'o vecĭnică ui- «tare.» Dar când aceștĭ deputațĭ sosiră la tabĕra nobililor, nu fură nicĭ primițĭ, nicĭ ascultațĭ.

Intr'aceea Rothalt, urmând poruncile generaluluĭ sĕŭ Basta, se apropiè de Turda și, aflând starea nobililor acolo, pornì înainte cu călărimea sa în tabĕra lor, unde fu primit cu marĭ demostrațiĭ de bucurie. *

* Depe Bethlen. capul acesteĭ călărimĭ nu era Rothalt, ci Ladislaŭ Petö.

El asigură nobililor că generalul sĕŭ, doritor de a-ĭ ajuta şi a-ĭ mântui de tirania luĭ Michaiŭ, în cincĭ ḑile va veni să se împreune cu dînşiĭ, şi pentru aceea l'a trămis pe el înainte cu călărimea sa, spre a le fi de slujbă până atuncĭ. El apoĭ trămise rĕspuns înapoĭ luĭ Basta ca să-ĭ dea de scire despre ceea ce a făcut, şi pornì vre o ḑece séŭ doĭ-spre-ḑece călăreţĭ uşorĭ ca să bată drumul, nu numaĭ spre Alba-Iulia, ci în tóte părţile, spre a descoperì unde se afla atuncĭ Michaiŭ. Doĭ din aceştĭ călăreţĭ fură prinşĭ de pasniciĭ acestuia şi de la dînşiĭ el află că chiar în acea ḑi Basta trebuie să-şĭ împreune armia cu a nobililor. Basta în adevĕr, pornind de la Maitin, venì la Tăşnad, îndreptându-se către Ardél, pe drumul numit Meseşia, din pricina varuluĭ de care se află acolo mulţime saŭ aĭ năsipuluĭ alb; se oprì apoĭ puţin la oraşul Zilău în pólele munteluĭ Meseşul la hotarul Ardéluluĭ, de unde, în doue marşurĭ, sosì la Cluş cu armia şi bagagiele sale, la 13 septemvrie. Aci fù primit cu pompă de locuitoriĭ, cari îĭ eşiră întru întîmpinare.

Tabĕra de la Turda se mărea pe tot césul. Trădătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoĭ, sosì şi el cu 400 călăreţĭ sĕcuĭ din scaunul Mureşuluĭ, lăudându-se că a venit nechemat ca să dee mână de ajutor împotriva tiranuluĭ şi arătând nobililor scrisórea ce-ĭ trămisese Michaiŭ şi a căriĭ coprindere am vĕḑut-o maĭ sus. Maĭ veniră încă o sémă de sĕcuĭ din scaunul Arieşuluĭ. Aceştĭ sĕcuĭ din scaunele Mureşuluĭ şi Arieşuluĭ tot d'auna şĭ-aŭ deosebit simţemintele şi causa de ale fraţilor sĕĭ din cele-alalte scaune. Ma iubitorĭ de linişte, eĭ s'aŭ ţinut în vecĭ departe de re-

voluţiĭ, alăturându-se maĭ adesea de puterea care li se părea maĭ legiuită; aşa eĭ aŭ fost cu Andreiŭ impotriva luĭ Michaiŭ; pe urmă stătură cu nobiliĭ, căcĭ aceştia se arătaŭ că sunt supuşĭ împĕratuluĭ. In ḑilele nóstre încă eĭ aŭ ţinut spre partea împĕratuluĭ împotriva tot némuluĭ lor rebelat asupră-ĭ. Cluşeniĭ, vĕḑêndu-se şi dînşiĭ în mânile armieĭ luĭ Basta, trebuiră să se supună la rândul lor şi să trimită nobililor oştile şi baniĭ ce le ceruseră. Intr'aceea, în tabĕra de la Turda sbura în tóte corturile vestea sosireĭ luĭ Basta şi toţĭ veselindu-se câştigară inimă şi se arătară maĭ aprinşĭ împotriva domnuluĭ, începênd a striga de faţă *la arme!* şi însciinţând pe improtivniciĭ lor, la scăpĕtatul sóreluĭ, prin descărcărĭ din arme, semn obicĭnuit pe atuncĭ la soldaţiĭ din tabere ca dovadă de înfocarea lor şi de dorinţă de a veni la luptă.

După ce dete la Cluş o ḑi de odihnă oştilor sale, Basta sosì într'un singur marş până la tabĕra nobililor, departe numaĭ de două mile. El fù primit cu marĭ semne de bucurie şi salutat cu mare respect de tóte stările, ce-ĭ eşise întru întimpinare. El tăbĕri dincolo de podul de pre rîul Arieşuluĭ, pe locul unuĭ sat de curând ars de Cazacĭ, care se chema Keresztes. Îndată Stefan Csaki şi ceĭ-alalţĭ magnaţĭ îĭ deteră comanda tuturor oştilor Ardéluluĭ, ce eraŭ în numĕr de douĕ-spre-ḑece miĭ ostaşĭ călărĭ şi pedestri şi patru tunurĭ; toţĭ se supun cu toţĭ aĭ lor la poruncile luĭ, şi-l îndestuléză cu grâŭ şi cu bucatele trebuincĭóse.

XVIII.

Aflând Michaiŭ-Vodă sosirea luĭ Basta în tabĕra

nobililor, trămise în acéstă tabĕră unul din ceĭ maĭ de frunte boierĭ și anume Andreiŭ Postelnicul și pe Luca Trausner, dându-le treĭ soliĭ: cea dîntâia pentru George Basta, căruia iĭ însărcină să-ĭ spue că: «de vreme ce n'are nicĭ o poruncă de la împĕratul să năvăléscă în ținutul sĕŭ, să plece dându-ĭ pace și «să-șĭ aducă aminte cu ce trude și cheltuielĭ el biru«ise pe Turcĭ în interesul creștinătățiĭ și cu ce greu«tățĭ supusese Ardélul împĕratuluĭ, resturnând pe «cardinalul Andreiŭ, care avea sprijin și putere în «Polonia și Moldova; acestea împĕratul nu le-ar fi «putut face, de nu era el; de aceea ar fi cu nedrept a «rĕspunde la atâtea slujbe printr'o purtare dușmană».

A doua însărcinare era pentru nobilĭ, cărora el vrea să li se aducă aminte: «că eĭ aŭ fost toțĭ în pu«terea luĭ atuncĭ când a supus Ardélul, că el ar fi pu«tut să-ĭ ucidă pe toțĭ, dar că el fusese atât de milos«tiv încât nu le făcù nimic rĕŭ la sfârșitul răsboiuluĭ, «ci încă-ĭ păstră în legile și privilegiele lor, când, de «pe dreptul răsboiuluĭ, el ar fi putut să desființeze și «să nimicnicéscă tóte acele legĭ și prerogative: că el «și acum e gata le da tot ce e drept și a păstra în «armie o aspră disciplină; că se miră de ce eĭ s'aŭ re«voltat împotrivă-ĭ, și că ar trebui să se gândéscă cum «că Dumnedeŭ sprijină în tot-d'auna numaĭ pricinele «drepte».

A treia însărcinare era pentru ostașiĭ ce-l părăsise și cărora el puse să le spună: «că dînșiĭ trebue să-șĭ «aducă aminte cum că el iĭ ridicase din starea próstă «la trepte maĭ înalte; că el, și nu altul, în țéra Ro«mânéscă și în Ardél, le dedese caĭ, haĭne, arme și

«alte podóbe ce maĭ aveaŭ; că în tóte ocasiile el le-«a arătat bună-voința sa; că sub poruncile sale, în «țéra Românéscă, eĭ aŭ înfrând pe Turcĭ și aŭ câști-«gat reputație și bogățiĭ, și că atuncĭ când eĭ se um-«plea de dobândă de la dușman, el nu oprea nimic pe «sémă-ĭ, lăsându-le lor totul și tratându-ĭ tot d'auna «nu ca pe nisce slujbașĭ ci ca pe nisce copiĭ aĭ séĭ; să «se socotéscă eĭ dar, împotriva cuĭ aŭ să ridice acum «arma și cu ce rușine aŭ să fie pătațĭ pe tótă viéța ce «le maĭ rĕmâne; ĭar cât despre dînsul, el jură pe ce «are maĭ scump că se va purta către dînșiĭ cu binele «și cu dragoste ca și maĭ 'nainte, de se vor întórce la «datoria lor».

Însĕ când deputațiĭ sosiră în tabĕră, nu li se dete voie d'a arăta în public aceste propunerĭ.

Michaiŭ nu-șĭ maĭ făcea acum ilusiĭ asupra dușmanilor și, în vreme ce aștepta întórcerea acestor deputațĭ, de sârg el se gătea ca să pornéscă împotriva nobililor și a luĭ Basta. In nóptea din ajunul dileĭ în care era să iasă din Alba-Iulia, i se ivì în vis o mare și gróznică furtună, care se ridică despre Turda, se oprì și se sparse tunând înfricoșat d'asupra Albeĭ și până 'n sfârșit îl isbì cu trăsnet pe el însușĭ. Minunat de acest vis și deșteptându-se fără veste, Michaiŭ sare din pat, aprinde o lumînare și poruncesce să vină îndată la dînsul Pancratie Sennyei, Stefan Bodoni și câțĭ-va din ceĭ maĭ de căpetenie boierĭ. Aceștia, alergând iute, găsiră pe domn turburat fórte de visul ce avusese și pe care-l destăĭnuì și lor, spunĕndu-le că acésta îĭ prevestesce nenorocirĭ. Cu greŭ boieriĭ isbutiră a-l liniști. Urma ne va arăta că acest vis fù, vaĭ! e u prisos profetic.

XIX.

A doua-ḑi Michaiŭ, ridicând tabĕra de la Alba-Iulia, dete poruncă armieĭ să se aşeze de la vale de oraşul Aĭud. în câmpia numită Tinod. Intr'aceeaşĭ vreme Basta, după ce dete o ḑi de repaos oştilor sale, obosite de iuţimea cu care veniseră la Turda, în 16 septemvrie, împreună cu óstea nobililor, ridică tabĕra de la Kereszteş şi merse de o aşeză într'o câmpie udată de rîul Mureşuluĭ din ţinutul Uióreĭ, pe care Michaiŭ o dedese banuluĭ Mihalcea. De aci, în diminéţa viitóre, 17 septemvrie, rânduindu-şĭ armia de bătaie, pornì împreună cu tóte bagagiele sale spre Aĭud, cu gând de a tăbĕrî în sus-numita câmpie Tinod; dar, aflând că Michaiŭ l'a întrecut în ocuparea acestuĭ loc, el se oprì lângă satul Mirislĕu, unde şi întîmpină pe Michaiŭ cu tabĕra aşezată pe o câmpie de alăturea, numită Holtmurĕş.

Mirislĕul e un sat douĕ[leghe dincolo de Alba-Iulia.* El e aşezat în capĕtul de dincócĭ al uneĭ câmpiĭ lungĭ de şése mile aprópe,dar de o lărgime maĭ mică, fiind ţĕrmurită de o parte de munţĭ, iar de cea-alaltă de Murĕş, rîŭ plutitor care din ţéra Sĕcuilorĭ trece prin mijlocul Ardéluluĭ, sosesce la Lipova în Banat şi se varsă în Tisa. În unele locurĭ lărgimea câmpieĭ e de o milă, în vreme ce cu cât vine maĭ încóce spre satul Mirislĕuluĭ, se strîmtoréză, până ajunge de o ju-

* De pe Tarducci, iar de pe Işfvanfi, treĭ mile de Alba. Lucrul trebue verificat, căcĭ pe charte este maĭ mult.

mătate de milă şi maĭ puţin. Satul era aşezat între délurĭ şi rîul Mureşuluĭ, încălecànd drumul cel mare, care pe la pólele munţilor duce din Alba-Iulia la Cluş. Dincóce de sat se întindea o holdă cultivată de mărimea uneĭ mile, care e ţĕrmurită printr'un părâŭ mult adânc, ce din délurĭ se varsă în Mureş. Pe acest pârâŭ era un pod, pe unde drumul cel mare şi alte douĕ maĭ micĭ, unul din sat şi altul de la Murĕş, trec spre Alba-Iulia. Dincóce de acest pod şi de părâŭ era tăbĕrât Michaiŭ. El lăsase de la corturĭ până la părâŭ numaĭ atâta loc cât îĭ era de trebuinţă pentru piaţă de arme spre a-şĭ mânui oştirea. Era posiţia tabereĭ nóstre aşa de temeĭnică şi în loc aşa de bun, încât nu putea avea a se teme de nimic, şi nicĭ un chip nu era ca vrăjmaşul să ne pótă isbì saŭ sili la bătaie fără voia nóstră; căcĭ aripa dréptă, care se afla despre rîul Mureşul, era ocrotită de o mare pădure, care şi dînsa se ocrotia de zăgazurĭ şi de ţĕrmurile rîuluĭ; la aripa stângă se înălţaŭ necurmate délurĭ şi munţĭ, care încingeaŭ până şi spatele tabereĭ nóstre; ca să trécă prin aceĭ munţĭ nu se putea almintrelea decât printr'un urcuş, care era o potecă strimtă şi aceea fórte bine păzită şi cu tunurĭ întărită; în frunte era părâul adânc de care am pomenit şi pe al căruĭ pod îngust şi fórte lesne de rupt, anevoie şi numaĭ cu marĭ perderĭ ar fi putut trece oştile duşmane. În tot lungul acestuĭ părâŭ Michaiŭ aşezase bateriĭ de tunurĭ. El trămisese încă dincolo de Mureş, pe un dél înalt lângă satul Gâmbaşul, treĭ sute călăreţĭ spre a observa rânduiala oştilor duşmane şi să védă ce făceaŭ ele.

Vĕḍênd că vrăjmașul înaintéză spre satul Mirislĕŭ, el scóse din tabĕră o trupă de douĕ miĭ călăreţĭ polonĭ* și o trămise dincolo de sat spre a recunósce oștirea protivniculuĭ. Îndată acéstă trupă se înhăţă în luptă cu avanguardia dușmană, compusă de călăreţĭ ardelenĭ sub comanda luĭ Stefan Csaki. Lupta ţinù cât-va îndoiósă, căcĭ când uniĭ când alţiĭ dovediaŭ și din noŭ se întorceaŭ la harţă. Aflând Basta de acéstă luptă ce se urma la avanguardie, împreună cele douĕ regimente nemţescĭ, al luĭ Pezen și cel din Silezia, făcênd dintr'însele un batalion mare, ca un lung pătrat cu douĕ mânicĭ de câte cincĭ sute muschetarĭ fie care, și în mijloc puse pe suliţașĭ, lăsând numaĭ atâta deșert cât încăpeaŭ cele șése tunurĭ de câmpie, pe care le rândui acolo cu muniţiunea lor, târâte de pedestrime cu mânile. Într'acéstă rânduială, deschiḍêndu-ĭ cea-alaltă óste drum, înaintă batalionul până la cele d'întâĭ oștĭ de la avanguardie, unde luându-șĭ posiţie pe un loc înălţat, vĕḍu pe Polonĭ, formaţĭ în scadróne, stând în câmpie puţin departe de sat, nehotărîţĭ ce să facă. Îndată, la un semn dat, se deschise în douĕ aripĭ fruntea de suliţĭ a batalionuluĭ, și tunurile se deșertară drept în Polonĭ, doborînd ghĭulelele lor atâţĭ ómenĭ și caĭ, încât ceĭ-alalţĭ, spăimîntându-se, căḍură în confusie și neorânduială. Fără a le lăsa vremea a se desmetici și a se pune din noŭ la rând, Basta înaintă spre dînșiĭ cele douĕ mânicĭ de muschetarĭ care începură a da cu focurĭ în Polonĭ, ast-fel încât acești fură siliţĭ a se trage înapoĭ. În retragerea lor, eĭ puseră foc de patru colţurĭ satuluĭ Mirislĕŭ, pentru ca dușmanul

* De pe Bethlen însă era o trupă de Cazacĭ.

să nu se pótă aşeza într'însul. Dincóce de sat eĭ deteră peste o cétă de husarĭ ungurĭ carĭ trecusera cu gând să iea pe Polonezĭ pe la spate, dar fură eĭ prinşĭ la mijloc de Polonĭ de o parte, şi de alta de o cétă trămisă de Michaiŭ în ajutorul Polonilor; ast-fel aceĭ husarĭ fură toţĭ snopiţĭ acolo, fără ca Basta, care privea acéstă măcelărire, să voiască a le da ajutor, pricinuind că fără poruncă eĭ sĕ duseră acolo.

XX.

Ungurii, vĕḑênd acéstă isbândă a lor sĕĭ, voiaŭ ca Basta sà unéscă îndată puterile lor spre a isbi tabĕra luĭ Michaiŭ. Stefan Csaki cu Ioan Mikloş şi vre-o câţĭva magnaţĭ se duseră la Basta ca să-ĭ spună acéstă dorinţă a nobililor şi a soldaţilor. Basta le rĕspunse: «Caut la aşezarea loculuĭ şi vĕḑ că voevodul şĭ-a «pus tabĕra intr'o posiţie prea tare încât nu-l vom «putea trage spre bătaie fără de a perde mulţĭ dintr'aĭ «noştri; pe lângă acésta se apropie séra şi vremea de «a ne bate a trecut astă-ḑĭ. Voevodul întrebuinţéză «meşteşug, deci trebuie a lucra împotrivă-ĭ cu multă «minte. Cu tóte acestea, de socotiţĭ că trebue să în«cepem astă-ḑĭ bătaia, eŭ nu staŭ împrotivă, căcĭ «chiar când acéstă parte a armieĭ împĕrătescĭ ar peri, «cesarul, prea milostivul meŭ stăpân, maĭ are şi alţĭ «ostaşĭ mulţĭ; dar dacă,—feréscă Dumneḑeŭ!— vom «fi biruiţĭ, cea maĭ mare primejdie vĕ amerinţă pe «voĭ şi acéstă ţéră ce va cădea în peire. Socotesc dar «că e bine să petrecem în linişte nóptea viitóre şi

«sper că voevodul se va trage în acest timp, saŭ, de «va avea de gând a se bate, el va veni spre noĭ. Pentru «aceia, sunt de părere să aşteptăm ḑiua de mâne care «am sperare că ne va fi fericită.» Acest svat al luĭ Basta fu primit de toţĭ. Cereaŭ uniĭ de la Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul şi a-şĭ aşeza acolo tabĕra; dar, din maĭ multe pricinĭ, maĭ ales din inţimea pârjoluluĭ ce era anevoie de potolit, generalul nu se învoi. El îşĭ tăbĕrî oştirea dincolo de Mirislĕŭ, la apus aprópe de sat, într'un loc care, parte se întindea pe câmpie, parte se urca frumos pe dél. El despărţi din óste treĭ trupurĭ marĭ de guardie, aşezêndu-le la cele treĭ intrărĭ ale satuluĭ de către tabĕra nóstră: unul de Ungurĭ, în vârful unuĭ dél unde era o biserică ce domina satul, altul de Ardelenĭ, dincóce de sat, lângă drumul cel mare, şi al treilea, alcătuit de tótă pedestrimea nemţéscă şi de tótă artileria, sub comanda strejaruluĭ general-major comitele Tomaso Cauriolo brescianul, pe malul Mureşuluĭ d'a mâna stângă, care era vecin de tabĕra nóstră, de o bătaie de tun. Acolo ridicară Nemţiĭ o tabie între rîŭ şî sat, şi de o dată ambele părţĭ începură a tuna una asupra celeĭ-alalte.

Pe la cea d'întâiŭ mutare a santinelelor de nópte, prinseră Nemţiĭ patru din şése Românĭ, carĭ cu nesocotită îndrăsnélă, voind să calce vre-o santinelă, căḑură într'o cursă întinsă de comitele Cauriolo la povârnişul rîuluĭ. Eĭ fură îndată duşĭ la cortul luĭ Basta şi amerinţaţĭ de dînsul cu ştréngurĭ de nu vor mărturisi adevĕrul; spuseră că dincolo de părâŭ e tăbĕrît Michaiŭ cu maĭ mult de treĭ-ḑecĭ miĭ luptătorĭ şi patru-ḑecĭ tunurĭ

marĭ și de câmpie, și că din cés în cés aștéptă pe fiul sĕŭ Pătrașcu cu deosebit ajutor. Saŭ din nesciință saŭ din nevoință aceștĭ prinșĭ nu spuseră adevĕrul despre numĕrul oștilor luĭ Michaiŭ. Adevĕr era numaĭ că dînsul adăsta pe fiul sĕŭ; acéstă pricină îl făcea a nu se prea grăbi la bătaie. Vĕḑênd dar că dușmaniĭ staŭ liniștițĭ, îșĭ închise și el oștile în tabĕră, așteptând ḑioa de a doua-ḑi să vaḑă ce va face protivnicul.

XXI.

Pe la meḑul nopțiĭ aceliașĭ ḑile (17 septemvrie), Michaiŭ chemă însă pe unul din ceĭ maĭ vitejĭ căpitanĭ aĭ sĕĭ, Petre Arménul, și-l trămise în tabĕra dușmană cu cărțĭ către Basta și Ungurĭ, în care el lua de martur pe cel Înalt și pe toțĭ Sânțiĭ: «că dînsul nu este «pricina acesteĭ nenorocirĭ a creștinilor; că așa foc nu «s'a aprins din greșéla luĭ, ci din neastîmpĕrul și rĕu-«tatea a doĭ treĭ nobilĭ numaĭ; că el nicĭ a gândit vre o «dată să ajungă tréba la o bătălie între creștinĭ, la acea «cruḑime de a-șĭ vĕrsa sângele între dînșiĭ; că de vreme «ce el e credincios împĕratuluĭ, ce caută Basta cu o-«știle împĕrătescĭ în tabĕra rebelilor? Întórcă-se dar «toțĭ către dînsul și mérgă cu toțiĭ să bată Timișóra «saŭ să se lupte cu Turciĭ, orĭ unde îĭ vor găsi; ar fi «acésta creștinesc lucru de a nu trage sabie între «sine; ar fi acésta glorios pentru maiestatea sa îm-«pĕrătéscă.»

Basta și Ardeleniĭ rĕspunseră îndată luĭ Michaiŭ: «că maĭ întâiŭ eĭ nu-l cunoscuseră; că și lor li se pă-«rea crud lucru d'a vĕrsa atâta sânge creștin, orĭ și

«care parte ar triumfa; dar că e pré târḑiŭ spre a da «un rěspuns hotărît într'o pricină aşa de însemnată, «pentru care trebuie svatul şi chibzuirea ale tutulor «stărilor; că vor face acésta şi că a duoa-ḑi dinḑi «de diminéţă iĭ vor da rěspuns.»* Aceste cuvinte eraŭ înşelătóre, căcĭ nicĭ o hotărîre nu luară Ungurii, nicĭ rěspuns nu deteră luĭ Michaiŭ a duoa-ḑi de diminéţă. Eĭ vorbise aşa numaĭ spre a hrăni în Michaiŭ acea fatală sperare ce avù că va puté să vină la pace şi să se ferésca de bătaie.

Michaiŭ într'adevěr le voia acestea din tótă inima. Fie órba-ĭ încredere în Austria şi dorinţa nesmintită ce purure a avut d'a se arăta credincios către dînsa; fie acea letargie morală care stăpânesce mintea unuĭ om maĭ mare şi-ĭ întórce tóte pasurile în greşelĭ, când provedinţa a hotărît surparea luĭ, Michaiŭ era îndoios, nehotărît, fără voinţă statornică. «El se lupta «cu inima pe jumătate, ḑice biograful sěŭ Stavrinos, «căcĭ nu voia a se bate cu Nemţiĭ ca să nu se arate «trădător.» Apoĭ nicĭ un minut nu fu maĭ critic, maĭ însemnat, maĭ cumpănitor în viaţa luĭ ca acesta. Nicĭ odată ca acum el n'avusese nevoie de a desfăşura cele maĭ din urmă puterĭ ale sufletuluĭ sěŭ; nicĭ odată nu fù el maĭ mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru

* De pe Spontoni şi Tarducci, Basta dete luĭ Michaiŭ prin Petre Arménul un rěspuns fórte aspru, ḑicêndu-ĭ să lase îndată ţéra Ardéluluĭ şi să se tragă în ţéra Românéscă, făgăduind a nu-l supěra în retragerea sa; după aceea, puse pe Petre Arménul sub pază până-l scóse din taběră. Michaiŭ, auḑind acestea, fórte se mâniè şi cu vorbe de ameninţare şi de dispreţ poruncì, cu tóte că era încă nópte, să ḑică din trâmbiţe şi din tobe, obştind bătălia pe diminéţa.

dînsul o ruină completă, de pre cum şi fuse. Biruitor, el scăpa de odată şi de legăturile sale cu Austria şi de acelea cu Ungurii. Aristocraţia unguréscă perea pentru tot d'a una în Ardél şi acéstă ţéră, cu peirea Ungurilor şi a Saşilor, rĕmânea o ţéră maĭ cu sémă românéscă. Austria, amerinţată de Turcĭ, neavênd altă armie spre a-ĭ opune, s'ar fi vĕḑut silită să lase orĭ ce pretenţiĭ asupra Ardéluluĭ şi a părţilor ce se ţin de dînsul şi să recunóscă independenţa nouluĭ stat românesc. Polonia n'ar fi maĭ îndrăsnit atuncĭ a ne supĕra, saŭ, şi de o făcea, Michaiŭ ar fi căḑut asupră-ĭ cu tóte puterile sale, cu farmecul numeluĭ sĕŭ de nebiruit, cu simpatiile ce el avea în populaţiile eĭ, şi amar de dînsa! De atuncĭ, naţia română, înconjurând tóte nenorocirile ce o bântuiră în urmă, s'ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea şi libertatea eĭ şi s'ar fi apucat a îndeplini, cu putere mare, misiunea de liberare şi de civilisare la care provedinţa a menit-o în orientele Europeĭ. Câtă mărire, câte gloriĭ şi ferícirĭ o ar fi întîmpinat în acéstă cale! O biruinţă....! şi tote aceste visărĭ, tot acest măreţ ideal de naţionalitate, de atuncĭ se înfiinţa!

XXII.

A doua-ḑi diminéţa $^{8}/_{18}$ septemvrie, Michaiŭ nu se mişcă din tabĕra sa, hotărît fiind a aştepta în ace loc, întărit puternic de natură, şi sigur că va sdrobi pe duşman de se va ispiti dînsul a trece părâul spre al isbi. Generalul Basta în aceeaşĭ diminéţă îşĭ destinse armia în rânduială de bătălie sub formă de semi-lună, dincóci de satul Mirislĕŭ în holda cea cul-

tivată, cu hotărîre statornică a înhăţa lupta cu Michaiŭ. Neîncredêndu-se însă numaĭ pe arătarea Ungurilor, cari pretindeaŭ că este fórte lesne a trece părâul, voì să mérgă să védă locurile chiar cu ochiĭ sĕĭ. El se asigură atuncĭ de primejdia învederată la care s'ar expune de ar isbi pe Michaiŭ în acel post bine ocrotit, atât prin părâul cel anevoie de trecut care apĕra fruntea şi o parte din flanc, cât şi prin o înălţime d'a mâna stângă, de unde artileria mătura tot locul coprins între tabĕra luĭ Michaiŭ şi sat.

Spun că privind acestea, Basta încreţì sprâncéna şi dise: «Prieteniĭ mĕ făceaŭ să fiŭ acum *şah-mat*, «din dorinţa ce aŭ de a-şĭ rĕsbuna, de nu căutam lu-«crul aci cu ochiĭ meĭ;» dând a înţelege pe Unguriĭ, cari îĭ disese că e lesne şi comodă trecerea părâuluĭ. Decĭ, armat şi călare cum se afla, el chemă svatu de răsboiŭ şi cu bune cuvinte dovedì primejdia la care s'ar expune armia lor, de s'ar ispiti a trece părâul spre a isbi pe aĭ noştri şi încheiè dicênd că este trebuinţă a face cu totul alt ceva. Părerea luĭ era ca să se tragă puţin înapoĭ, pentru ca Michaiŭ, înşelându-se de prefăcĕtoria acesteĭ fugĭ părute, să se iea în urmă-le şi să pérdă folosul ce-ĭ da acea firéscă cetate a loculuĭ. Unguriĭ rĕspunseră la acéstă părere cu inima rĕsculată că este lucru fórte necinstitor şi vătămător de a face o retragere în faţa unuĭ duşman numeros şi îndrăsneţ, căcĭ a se retrage, spre a se feri de bătaie de pre aparenţa loculuĭ, nu este alt ceva decât a fugi şi a-şĭ rupe însuşĭ óstea, tăind inima la aĭ sĕĭ şi mărind pe a duşmanilor; că părerea lor este ca, nesocotind acea mică greutate, să trécă rîul, isbind

pe vrăjmaş, saŭ să-l închidă în acel post unde se află aşteptând o ocasie priinciósă de a se lupta.

Basta se sili să le dovedéscă cum că aceea ce propune el nu este o retragere şi maĭ puţin încă un fel de fugă, ci o stratagemă militară spre a scóte pe duşman din acel loc întărit, asigurându-le că el cu Nemţiĭ sĕĭ se va pune la arierguardie spre a nu perde nicĭ un om.

Se ţinea acest svat de răsboiŭ, cum s'a ḑis, în câmpie şi călare, făcênd toţĭ capiĭ un cerc împrejurul luĭ Basta, cătând a-l păzi de lovirile tunurilor românescĭ, ce grindinaŭ din tóte părţile, îndreptate fiind într'acea parte de către capul tunarilor luĭ Michaiŭ, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. Intr'aceea, un soldat ungur, doritor d'a afla şi el ce se hotărîse în svatul de răsboiŭ, apropriindu se de cerc, cu coiful în mână, iată o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a nimerì în acea adunare de ofiţerĭ călărĭ, sbóră aceluĭ soldat coiful din mână fără de a-l răni nicĭ pe dînsul nicĭ pe cal, care îndată se puse pe fugă, iar ghiuléoa trecu alăturĭ cu comitele Camil Cauriolo, carele într'acea parte închidea ocolul svatuluĭ, cu primejdie de mórte pentru el.

Acéstă împrejurare făcù că svatul se sparse de odată târîndu-se şi Unguriĭ în grabă către părerea luĭ Basta.

Indată, ridicând strejile, trăgênd tunurile de pre întăriturĭ, scoţênd pedestrimea din préjma satuluĭ şi puind foc caselor, óstea se clătì spre plecare; avanguardia se îndreptă către un pod peste Mureş; după aceia, venì bagagiul în cară, apoĭ tótă pedestri-

mea și călărimea din Ardél, osebind dintr'însa numaĭ douĕ miĭ călărețĭ spre întărirea avanguardieĭ, la care remaseră tunurile și toțĭ pedestrașiĭ și călărețiĭ germanĭ, împreună și Basta cu cele douĕ cete de muschetarĭ, cu patru companiĭ de călărime de rând din Ungaria de sus și cu compania de Valonĭ, guardia sa personală, avênd incă cu sine maĭ mulțĭ nobilĭ cavalerĭ nemțĭ, ungurĭ, francesĭ și italienĭ. Intr'acéstă rânduĭală, tótă armia se îndreptă către satul Dej, de unde veniseră în ḑiua trecută.

XXIII.

Dinḑi-de diminéță Michaiŭ, eșind din tabĕră, își întocmise armia și aștepta să véḑă ce face dușmanul, când strejile și iscódele îĭ raportară că óstea protivnică s'a ridicat și că merge acum înapoĭ spre partea de unde a venit. Intru'ntâiŭ luĭ îĭ fù cu greŭ a crede acésta, dar vĕḑênd că așa era, își închipuì—fatală orbire! — că într'adevĕr Basta fuge și zîmbind ḑise: «Unde fuge «cânele de italian? Nu scie el că în tot locul îl voiŭ a-«junge?» Decĭ îndată, părăsind postul sĕu atât de sigur, se puse în gónă după dușman cu mare furie și nu cu maĭ puțină neorânduĭală. Temêndu-se însă că nu-l va putea ajunge la vreme cu tótă óstea, el pornì înainte o mare parte din călărimea sa, cu câte-va trupe de Cazacĭ, ca să recunóscă pe dușman, să-l supere și să-l întârḑieze în retragerea sa. Dar cele douĕ cete de muschetarĭ, cari se opriră în loc, schimbându-se când uniĭ, când alțiĭ în luptă, ajutate de artilerie și de călărimea ușóră, ținură în depărtare pe călărețiĭ noștri.

Duşmanul însĕ, din pricina acestor isbirĭ, se trăgea încet şi acésta plăcea luĭ Michaiŭ, doritor să soséscă însuşĭ cu tótă óstea, spre a se destinde de bătae dincolo de Mirislĕŭ, în acea spaţiósă câmpie, credênd mereŭ că duşmaniĭ fug spre a se feri de o întâlnire. Basta însă începù a se mişca şi maĭ încet ca să înşele pe Michaiŭ, dându-ĭ nădejde că-l va putea ajunge şi depărtându-l de sat cât putea maĭ mult. Inima luĭ săltă de bucurie când vĕdu că, după călărime, ies din sat şi căruţele de artilerie românéscă, semn că Michaiŭ, părăsind cu totul postul sĕŭ, înainta cu tóte ale sale puterĭ. Basta îşĭ însemnase de maĭ nainte un loc bun şi destul de întins care în parte, puţin câte puţin, se ridica frumos, rĕmânênd încă destulă câmpie pentru călărime. De acest loc apropiindu-se, el se tot întorcea şi privĭa mişcările luĭ Michaiŭ.

Acesta, credênd mereŭ că duşmanul fuge şi dorind fórte să-l ajungă la timp, zorea pedestrimea la drum şi tot într'o vreme poruncì să-ĭ aducă înainte un cavaler ungur, ce fusese prins, anume Baltazar Bornemissa, căruia făcù multe întrebărĭ despre persóna luĭ Basta, de dînsul bine cunoscută, cercetându-l cam în glumă, de crede el că Basta îl va aştepta saŭ va fugì întins la Casovia. Bornemissa, lăudând talentele ostăşescĭ ale luĭ Basta şi adăogind că el crede că va primì bătaiă şi că acéstă retragere nu este fără vre un mister; Michaiŭ fù fórte vesel la aceste cuvinte, arătându-se cu mare dorinţă de a se bate şi ajungênd in câmpie ca la cincĭ sute paşĭ dincolo de Mirislĕŭ, poruncì armieĭ a se opri în loc şi a se întocmi în rânduială de bătaie.

Basta, vĕḑênd acésta, se oprì și el cincĭ sute de pașĭ departe de Michaiŭ, lângă satul Dej și îșĭ întórse tótă armata spre dînsul. Cum băgă de sémă Michaiŭ că dușmanul se oprise în loc, pentru întâiașĭ dată bănuind că fuga luĭ fusese póte o stratagemă, se urcă pe un dél vecin ca să vaḑă oștirile luĭ și ḑise către Andreiŭ Barcsai, generalul sĕŭ : «Ce gândescĭ că vor dușma-«niĭ?»—«Vor să dea bătălie», rĕspunse acesta. Atuncĭ Michaiŭ. din noŭ stăpânit de îndoirile și nehotărîrile spirituluĭ sĕŭ, îĭ ḑise «să facem paçe cu dînșiĭ. dom-«nule Barcsai.» — «E cam târḑiŭ acum, strălucite «dómne ;—fu rĕspunsul luĭ—punețĭ platoșa, rândue-«sce soldațiĭ de bătălie și să ne pregătim de luptă».

XXIV.

Indată Michaiŭ se puse de-șĭ întocmì oștile de bătălie. El făcù din tótă armata o singură frunte de o potrivă, destul de îndesată pentru îngustimea câmpieĭ, întinḑêndu-se de la délurĭ până în râpa rîuluĭ Mureșu-luĭ. In aripa dréptă, începênd de la Mureș, véneaŭ maĭ întâiŭ toțĭ Cazaciĭ, care eraŭ arcașĭ și archebuzierĭ călărĭ, împărțițĭ în patru scadróne, lângă care veneaŭ două scadróne de lăncerĭ Românĭ. Numĕrul acesteĭ cete de călărețĭ românĭ și cazacĭ se urca la 4500 ómenĭ șĭ eraŭ comandațĭ de Stefan Tahi, carele arsese Aĭudul și de Francisc Lazar. Alăturĭ cu călărimea venĭa un batalion marc de pedestrime de Sĕcuĭ, Sêrbĭ și Românĭ, avênd în frunte patru tunurĭ micĭ, ocrotit din partea stângà de un alt scadron de lăncerĭ polonĭ și moldovenĭ. Peste tótă acéstă aripă dréptă

era maĭ mare Baba-Novac, cel maĭ d'intâiŭ general al călărimeĭ, «om, deşi bêtrân, dice Spontoni, dar «cu mare foc şi curagiŭ şi cu o deosebită experienţă». La aripa stângă, care era ţĕrmurită de munte, venea rĕmăşiţa călărimeĭ, împărţită în cincĭ scadróne, în numĕr de patru miĭ, Românĭ, Sêrbĭ şi Sĕcuĭ, aĭ căror capĭ eraŭ George Budai, şi Petre Odobaşa; aceste scadróne eraŭ rânduite de ambele laturĭ a altor douĕ batalióne de pedestrime sĕcuie, română, sêrbă şi moldovană, întărite şi ele cu câte douĕ tunurĭ de câmpie şi aşezate astfel in cât acéstă aripă stângă se sfârşia întindêndu-se încovoiată pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia. Tótă cea-alaltă artilerie fu aşezată dintr'acéstă parte, pe acelaşĭ drum mare, dinaintea linieĭ de bătălie. In centru veneaŭ câte-va miĭ de pedestraşĭ sĕcuĭ, comandaţĭ de Pangratie Sennyei, de Stefan Bodoni şi de Andreiŭ Barcsai. Aci era şi Michaiŭ cu o trupă strălucită, alcătuită de boĭeriĭ sĕĭ şi de tótă acea nobilime ce-ĭ rĕmăsese credincĭósă în Ardél şi care-l însoţia din Moldova şi Polonia; dar, pre obiceiul sĕŭ, el nu sta la un loc, ci mereŭ alerga printre deosebitele rândurĭ. In dosul acesteĭ liniĭ, ca reservă, venea, sub George Fărcaş, căruia de puţin timp domnul îĭ luase comanda cetăţiĭ Lipova, treĭ miĭ călăreţĭ sĕcuĭ şi un numĕr însemnat de ţĕranĭ pe jos, Românĭ şi Sĕcuĭ, pe cari Michaiŭ îĭ armase cu puscile ce-ĭ trămisese împĕratul Rudolf, cum şi o sémă de Sêrbĭ, cari cu puţin maĭ nainte părăsiseră ţéra turcéscă şi venise în mare numĕr a se aşeza în Ardél.

Scopul luĭ Michaiŭ era, de pre cum spun Unguriĭ,

ca nimicnicind pe Ungurii din Ardél, să pună pe acești Sêrbĭ în locul lor, iar o parte dintr'înșiĭ să-ĭ trămită în locurile pustiĭ de prin țéra Românéscă. In urma acestora veniaŭ opt-sute soldațĭ de guardie pe jos, sub comanda unguruluĭ Matheiŭ Gyamarthi. Numĕrul oștireĭ luĭ Michaiŭ, de pe mărturia chiar a istoricilor ungurĭ, se urca aprópe la douĕ-ḑecĭ și douĕ miĭ ómenĭ*, și tunurĭ, marĭ și micĭ, douĕ-ḑecĭ și śépte de pe Tarducci, iar treĭ-ḑecĭ și douĕ, de pe Bethlen. Eraŭ aceștĭ ostașĭ aĭ luĭ Michaiŭ din ceĭ maĭ de rând ce avusese, căcĭ oștile cele maĭ bune se aflaŭ în Moldova și în țéra Românéscă. Firea acestor soldațĭ era ast-fel că eĭ nu-șĭ țineaŭ bine șirégul și că daŭ într'o parte și într'alta, de pre cum le venia, fără de nicĭ o rânduială. Aci într'o săritură se asvârleaŭ prea departe și apoĭ aci se trăgeaŭ fără mĕsură înapoĭ.

Intocmindu-șĭ ast-fel oștile, Michaiŭ le rostì un cuvînt, le lăudă mult, poruncì la douĕ miĭ pedestrașĭ archebuzierĭ sĕcuĭ aleșĭ să se urce pe délul cel maĭ învecinat ce se înălța lângă drumul cel mare, și dete semnul de bătaie. Soldațiĭ rĕspunseră cu marĭ strigărĭ și tunurile de la cele treĭ batalióne și de pe drumul mare începură de o dată a tuna și a grindina asupra oștireĭ dușmane din fața lor.

XXV.

Basta, cătând la întocmirea armieĭ luĭ Michaiŭ, îșĭ rânduì și el pe a sa într'o singură frunté paralelă cu a

* Bethlen o face de 25 miĭ, iar analiștiĭ italienĭ exageréză și maĭ mult, urcând armia peste numĕrul de 30,000.

luĭ.* El așeză în capĕtul aripeĭ drepte, asupra drumuluĭ celuĭ mare, un scadron de pedestrime din Ardél și Ungaria. Alăturĭ venia o cétă de douĕ miĭ călărețĭ lăncerĭ, sub comanda luĭ Stefan Csaki, Ladislaŭ Petke și George Mako. După dînșiĭ veniaŭ pedestrașiĭ sĕcuĭ din scaunul Mureșuluĭ, pedestrașiĭ Clușenĭ și Bistrițenĭ, avênd de cap pe Francisc Turi. Apoĭ venea o cétă de o mie cincĭ sute călărețĭ reiterĭ din Silezia, sub povățuirea luĭ Melchior Rottowitz și Ioan Sepratwitz. Preste tótă acéstă aripă era cap maĭ mare Stefan Csaki. La aripa stângă, pe râpa Mureșuluĭ, staŭ douĕ cete de lăncierĭ ardelenĭ, lângă care era într'o cétă călărimea luĭ Propostvari, și în cósta eĭ un scadron de pedestrime din Ungaria și Ardél, comandat de Sigridie Prunitz moravul, flancuită de călărimea Ungarieĭ de sus sub poruncile luĭ Ragozi; apoĭ un alt scadron de reiterĭ sub povățuirea luĭ Balthazar Rottowitz, vĕr al luĭ Melchior. In centru venia batalionul de douĕ regimente pedestrime nemțéscă, comandat de Colonelul Ioan-Henric Baptist Petz, avênd la drépta câțĭ-va călărețĭ armațĭ ușor sub poruncile luĭ Stefan Petki. Intre centru și aripa stângă sta Basta cu ceĭ o sută valonĭ aleșĭ și cu cavaleriĭ străinĭ. El ținea de rezervă cele patru companiĭ de rând de călărime nemțéscă din Ungaria de sus, comandate de Rothalt, punênd în acest scadron și stindardul împĕrătesc, ținut de un june ungur. Tot înapoĭ veniaŭ încă douĕ sute călărețĭ sub poruncile luĭ Ioan numit *Cel-din-urmă*. Ioan Tamasfalvy, cu patru sute călărețĭ sĕcuĭ din sca-

* Spontoni arată cu greșală că Basta dete linieĭ sale de bătălie o formă semi-lunară.

unul Mureşuluĭ, şi Matheiŭ Pereset, cu câte-va miĭ de ţĕranĭ, înconjuraŭ tótă armata, învĕluind'o. In sfârşit artileria fu aşezată dinaintea centruluĭ, pe părţile cele marĭ ridicate ale câmpieĭ. Pe un car se vedea stând George Borbely, strălucit prin biruinţele câştigate la 1595 asupra Turcilor, la Lipova, Cianad şi Ienö. Neputêndu-se sluji cu mânile şi picióreIe sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor la luptă, svaturile luĭ fiind fórte preţuite.

Oştirea tótă a luĭ Basta cu a Ungurilor se urca, de pre istoriciĭ acestora, peste numĕrul de opt-spre-ḑece miĭ, iar de pre Spontoni, panegiristul luĭ Basta, era de douĕ-ḑecĭ miĭ, din care douĕ-spre-ḑece miĭ pedestrime de deosebite naţiĭ, dar toţĭ de o vitejie încercată, opt miĭ călărime, cu treĭ tunurĭ de baterie şi douĕ-spre-ḑece de câmpie.

Ast-fel întocmindu-şĭ armia, Basta dete semnalul de bătaie, în numele luĭ Isus şi Maria!

XXVI.

Era după améḑĭ când începù bătălia printr'o furiósă puşcărire din ambele părţĭ. Artileria duşmanuluĭ ne supĕra puţin, precum şi puscile nóstre pe dînsul dar tunurile nóstre de pe drumul mare îl vătăma greŭ. El se clătină din loc şi se apropiè cu pas încet spre linia nóstră care sta frumos neclintită aşteptându-l. Artileria nóstră însă urmă, furtunând departe cu mare pagubă tótă linia duşmanuluĭ şi ĭ-ar fi pricinuit stingere şi maĭ mare, dacă nepotrivirea loculuĭ nu ĭ-ar

fi slujit pe alocurea drept zid de apărare împotriva ghiulelelor care se îngropaŭ în pămînt. Atuncĭ, dintre vrăjmașĭ, perì isbit de o ghiulea de culevrină Stefan Borseny, unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ nobilĭ ungurĭ.

Pe la douĕ ceasurĭ după amédĭ, desperarea dușmanilor de pustiirile ce le făcea artileria română așezată pe drum inspiră strejaruluĭ-maior general Cauriolo o idee fericită care hotărì sórta bătălieĭ. El se înfățișă dinaintea luĭ Basta și-ĭ ḍise că el se légă că, cu o bună cétă de muschetarĭ aleșĭ, va putea pune mâna pe artileria dușmană așezată pe drum, care atât de vĕtămătóre este armieĭ lor. Plăcù luĭ Basta acéstă propunere și îndată scóse din rîndurĭ treĭ sute din ceĭ maĭ bunĭ muschetarĭ și-ĭ dete luĭ Cauriolo. Acesta apucă cu vre-o cincĭ-ḍecĭ pașĭ maĭ nainte de aripa dréptă și, luându-se pe lângă délurĭ, ascuns și apărat de cotiturile lor, înaintéză răpide asupra guardieĭ de Sĕcuĭ și de Sêrbĭ, ce era lăsată spre apĕrarea artilerieĭ nóstre.

Michaiŭ, vĕḍênd cum acea cétă de muschetarĭ înaintă cu hotărîre, bănuì vre-o stratagemă și poruncì la cel maĭ vecin scadron de lăncerĭ, în numĕr de treĭ miĭ călărețĭ, ca să împresóre pe dușman, isbind în cóstă pe muschetariĭ povĕțuițĭ de Cauriolo. Basta însă vĕḍù acea divisie de lăncerĭ stând gata a se pune în mișcare și, presimțind menirea lor, poruncì luĭ Melchior Rottowitz ca cu toțĭ reiteriĭ sĕĭ să grăbéscă a întîmpina pe lăncieriĭ noștri și să-ĭ isbéscă când se vor mișca, până a nu apuca eĭ a lovi pe muschetarĭ. Într'aceea, artileria românéscă își urmă pustiirile

sale în rândurile dușmanuluĭ. Încă și ceĭ douĕ miĭ archebuzierĭ sĕcuĭ, ce se aflaŭ așezațĭ pe înălțime, vĕḑênd că dușmaniĭ maĭ înaintéză spre dînșiĭ. descărcară asupră-le toțĭ într'una un foc de rând; dar puțin îĭ vătămară, căcĭ nu mĕsuraseră bine distanța și eraŭ la vre o douĕ sute de pașĭ departe de dînșiĭ. În același timp se mișcă înainte și acea divisie de lăncerĭ maĭ sus pomenițĭ, în care Michaiŭ îșĭ pusese sperarea și de carĭ Basta fórte era în grije dar până a nu ajunge eĭ să isbéscă pe muschetarĭ, pe care de sigur ĭ-ar fi sdrobit cu totul, Melchior Rottowitz se grăbì a sprijini furia lor, împresurându-ĭ cu reiteriĭ sĕĭ și, după ce se tăiară uniĭ cu alțiĭ cât-va, fură lănceriĭ noștri respinșĭ înapoĭ.

Într'acest chip, scăpând muschetariĭ de isbirea lăncerilor românĭ, năvăliră spre pasniciĭ artilerieĭ nóstre. Artileria, din pricina norilor de fum și de pulbere ce întunecaŭ până în depărtare aerul, nicĭ că vedea apropierea dușmanilor, când aceștia, ajungênd la bătaie, începù a trage într'înșiĭ, luându-ĭ pe la spate Ast-fel isbițĭ fără veste și fiind în mai puțin numĕr, pasniciĭ artilerieĭ, orĭ ce fac spre apărarea lor este zadarnic și maĭ toțĭ cad morțĭ peste carăle artilerieĭ, care pică atuncĭ în mânile dușmanuluĭ. Îndată Cauriolo poruncì să întorcă gurile tunurilor, astfel coprinse, către linia nóstră.

XXVII.

Indată ce Basta vĕḑù isbutirea luĭ Cauriolo, poruncì ca pedestrimea și călărimea ardelene. ajutate

de divisia de pedestrașĭ nemțĭ, să năvălĕscă asupra aripeĭ nóstre stânge. Dar furia dușmanuluĭ întimpină un curagiŭ deopotrivă de mare în pedestrimean óstră, care sta țépănă fără de așĭ strica linia. Nimic n'ar fi putut isprăvì aci dușmanul și ar fi fost respins înapoĭ cu rușine și cu perdere, dacă artileria nóstră, coprinsă de dînsul, isbind acum în aĭ noștri, nu ar fi făcut în rândurile lor, adânci și îngrozitóre pustiirĭ. Acésta îĭ aduse în neorânduială și până în urmă îĭ sillì a-șĭ strica șirurile și a se reschira. Michaiŭ și căpitaniĭ sĕĭ printre cari spătarul Radu și aga Leca, chĭor d'un ochiĭ dar vitéz mare, alergaŭ înaintea ostașilor ce se rĕslățiaŭ. silind a-ĭ opri în loc și îndemnându-ĭ prin vorbe și prin semne a se întórce la bătaie; dar, vĕḑênd că silințele lor sunt zadarnice, Michaiŭ, adânc clătit prin perderea artilerieĭ sale și prin răsipirea aripeĭ stânge, se duse în grabă la centru ca să stăvilĕscă pe Basta, ce înainta către acea parte. Aci stătù căutând a inima pe aĭ sĕĭ și tot maĭ spera că va putea îndrepta bătălia, când vĕḑù că și aripa dréptă dă cu încetul înapoĭ. Ea fusese de odată isbită de călărimea luĭ Ragozi, de pedestrimea ungurĕscă a luĭ Prunitz și de rămășițele călărimeĭ ardelene și silesiane, așa încât, cu tótă puternica împotrivire și cu minunile de vitejie ale luĭ Baba-Novac, fu silită a se pleca acelor isbirĭ împreunate. Cazaciĭ, maĭ întâĭ de toțĭ din acéstă aripă, se asvârliră în rîul Mureșul, unde mulțĭ din tr'înșiĭ se înnecară.

Vĕḑênd ostașiĭ din centru că și aripa stângă s'a spart, începură și eĭ a-șĭ părăsi rândurile prăvălindu-se în neorânduială și în voia întîmplăriĭ.

Michaiŭ şi generaliĭ sĕĭ se silesc din tóte rĕsputerile a opri pe fugarĭ, împingêndu-ĭ spre bătaie, pe uniĭ prin cuvinte, pe alţiĭ cu mâna şi pe alţiĭ cu pavăza. Zadarnică trudă! Nicĭ o putere omenéscă nu maĭ era în stare acum a opri din fugă pe rĕschiraţiĭ şi spăĭmîntaţiĭ soldaţĭ. Părăsit astfel de ostaşiĭ sĕĭ şi de norocul duşman, Michaiŭ rĕmăsese singur cu câţĭ-va ofiţerĭ şi călăreţĭ, pe acest nenorocit câmp de bătaie. El strânsese pe lângă sine stégurile, sperând că armia se va aduna în jurul acelor semne gloriόse. Duşmaniĭ se apropiaŭ să-l impresόre şi Michaiŭ cu inima despicată de durere nu se putea smulge din acel loc. Toţĭ respectaŭ acea tăcută şi adâncă mâhnire; cu tóte acestea duşmaniĭ se apropiase; trebuia a fugi. Acésta o strigaŭ cu rugare către Michaiŭ soţiĭ luĭ. El, Michaiŭ!... el să fugă? O! nu... generaliĭ sĕĭ, prieteniĭ sĕĭ iubiţĭ îl înconjόră, îl rόgă, îl îndémuă, îl târăsc. El se hotărî în sfârşit. Maĭ întâiŭ însă poruncì să-ĭ aducă stégul cel mare, stégul ţĕreĭ. Acest stég fόrte vechiŭ şi privit de Românĭ ca sânt, era de damasc alb, avênd zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cĭoc o cruce roşie îndoită. Michaiŭ puse de-l scόse de pre lancea de care era atârnat şi-l ascunse în sânul sĕŭ, dând astfel exemplu ofiţerilor sĕĭ de făcură asemenea spre a scăpa cât maĭ multe stégurĭ se putù. După aceea, dând pintenĭ caluluĭ şi lăsându-ĭ frâul pe voie, luă fuga însoţit de ofiţeriĭ sĕĭ, de câţĭ-va polonĭ şi de alţĭ călăreţĭ, ce putură scăpa, căcĭ duşmaniĭ impresurase pe Michaiŭ şi trupa sa; eĭ eraŭ p'aci să-ĭ închidă de tόte părţile la mijloc şi pe

toţĭ să-ĭ prindă, de maĭ întârḑiaŭ câtuşĭ de puţin. Michaiŭ fù gonit de aprópe în fuga sa, de călărimea valonă şi de alţĭ cavalerĭ dintre duşmanĭ, avênd toţĭ cea maĭ mare dorinţă ca să aĭbă cinstea a-l duce prins luĭ Basta.

XXVIII.

Într'acest chip, necurmat şi de aprópe gonit de duşman, Michaiŭ ajunse la malul Mureşuluĭ în vecinătate de satul cel ars Mirislĕŭ; rîul era lat, adânc şi plin de trupurile ostaşilor ce se încumetaseră a-l trece; cu tóte acestea nu era alta de făcut, căcĭ duşmanul era în spate. Michaiŭ nu stătù de loc în cumpănă; el se asvârlì în apă, încredinţându-se în puterea ageruluĭ sĕŭ armăsar. Aşteptarea luĭ nu fù înşelată; generorul fugar, deşi obosit de truda aceleĭ ḑile, se lupta împotriva valurilor întărâtate ale rîuluĭ, înnotând cu putere, şi, ferind pe călăreţul sĕŭ de orĭ-ce primejdie, îl trecù pe cel-alalt mal al rîuluĭ; dar acolo, el se oprì sleit de puterĭ şi Michaiŭ, vĕḑênd neputinţa luĭ, descălecă şi, recunoscĕtor pentru slujba ce-ĭ făcuse, cu acea dragoste ce are călăreţul pentru calul sĕŭ, soţul sĕŭ iubit, el îl mângâiè, îl trase de cóma frunţeĭ, îl sărută şi apoĭ îĭ dete drumul să mérgă slobod pre câmpie. Acest cal, cu deosebire frumos, roĭb înfocat, de viţă turcéscă curcită, fusese trămis în dar luĭ Sigismund Bathori, când era prinţ în Ardél, de Vicenzo ducele de Mantua. De la Sigismund, el încăpuse în stăpânirea luĭ Michaiŭ şi părăsit fiind într'asfel de dînsul, el pică în mânile ostaşi-

lor luĭ Basta, cari mult se minunară de frumuseţile luĭ.

Încălecând Michaiŭ pe alt cal, se întórse şi aruncă ochiĭ asupra câmpieĭ de bătaie, unde se vedeaŭ ruinele armieĭ sale, tótă rĕschirată, gonită şi tăiată de duşmanĭ. Oh! cine ar putea spune câtă durere sorbì inima luĭ în acea ochire! Apoĭ se îndreptă spre Alba-Iulia. În cale, el ajunse pe ostaşiĭ sĕĭ ce fugiseră, iĭ puse în rânduială pe cât putù, şi, împreună cu dînşiĭ, intră în Alba. Aci, până a nu sosi el, se aflase prin fugarĭ de învingerea Românilor. Soldaţiĭ ce eraŭ puşĭ în pază la cetăţuia principală eşiseră de acolo; Wolfgang Corniş, care era închis într'însa, aflând acésta, se coborî în curtea cetăţuieĭ; vre o cincĭ sése paznicĭ ce rĕmăseseră, vĕḑêndu-l că se preumblá singur (căcĭ slugile ce avea pe lângă sine alergaŭ prin palatele boierilor spre a jefui) puseră mâna pe dînsul şi, trăgêndu-l printr'o mică pórtă a cetăţuieĭ despre grădină, iĭ aruncară maĭ întâiŭ o secure în frunte, pe urmă iĭ făcură treĭ alte rănĭ tot cu securea, şi în sfârşit îl omoriră.

Michaiŭ nu zăbovì la Alba-Iulia decât până îşĭ schimbă calul şi-şĭ luă ce avea maĭ scump; apoĭ apucă drumul spre cetăţuia Făgăraşuluĭ.

Ast-fel fù bătălia de la Mirislĕŭ, acésta întâie nenorocire, incepătură şi pricină a tutulor celor-alalte Ast-fel nestatornicul noroc în câte-va ceasurĭ ne răpi aceea ce ne dedese într'atâţia anĭ şi după atâtea marĭ strădaniĭ. Vaĭ! câte sperărĭ frumóse înşelă el! câte proiecte marĭ nimicnicì!

Mirislĕŭ! Mirislĕŭ! blestem asupra ta, loc de peire,

loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbişĭ tu în acéstă ḑi pustie! Amar nouĕ! Acest sânge îl vom isbândi curênd. Biruinţele strălucite de la Guruslĕŭ (3 august 1601), de la Braşov (17 Iulie 1603), de la Petrisdorf (12 iulie 1611) ne vor rĕsbuna cu prisos asupra viclenilor Ungurĭ; ele însă nu ne vor putea întórce mărimea perdută în acéstă ḑi; şi 'nenorocitele nóstre sfâşierĭ cu Unguriĭ, de atuncĭ până acum, nu vor folosi decât despoticelor împĕrăţiĭ, duşmanele nóstre comune. Ni se cade a vĕrsa lacrimĭ amare asupra acesteĭ marĭ nenorocirĭ de la Mirislĕŭ; dar să nu invinovăţim de loc provedinţa. Noĭ, carĭ robiserăm pe fraţiĭ noştri ţĕraniĭ din ţéra Românéscă şi păstrasem în robia Ungurilor pe ceĭ din Ardél, maĭ meritam noĭ óre atuncĭ mărimea şi fericirea?

XXIX.

Armia nóstră se rĕschirase în tóte părţile. Spun că de la Mirislĕŭ spre Alba, ca la douĕ mile de loc, eraŭ câmpiile şi drumurile semĕnate cu trupurĭ de morţĭ saŭ murindĭ. De pe mărturisirea cea maĭ dréptă şi a maĭ multora, noĭ perdurăm 4000 ómenĭ,* douĕ-spre-ḑece tunurĭ şi tóte bagagiele.

Bethlen însă spune că Basta, însărcinând pe locuitoriĭ Aiudululĭ d'a aduna într'un mormînt tóte trupurile celor căḑuţĭ în bătaie, eĭ deteră acéstă sarcină unora din concetăţeniĭ lor, carĭ, îndeplinind'o, raportară, de pe spusa analelor unguresci, că în cea maĭ mare movilă eraŭ nouĕ miĭ de trupurĭ şi în cea maĭ mică douĕ miĭ, din ambele tabere, dar ceĭ maĭ mulţĭ eraŭ Sĕcuĭ şi Românĭ. Rîul Mureşul strică maĭ

Basta, folosindu-se de biruință, pornise îndată călărimea sa ușóră, însoțită de o mie din călăreții luĭ Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostașilor luĭ Michaiŭ, din carĭ pe mulțĭ întîmpinând, iĭ uciseră séŭ iĭ prinseră. Ajungênd aceștia în Alba, cu tóte că toțĭ aĭ noștri se depărtaseră, eĭ însă luând de pretext că încă aŭ maĭ rĕmas lucrurĭ de ale Românilor, deteră în pradă orașul și uciseră maĭ mulțĭ locuitorĭ nevinovațĭ. Eĭ puseră acolo mâna pe armele trămise luĭ Michaiŭ de împĕratul. Basta poruncise la toțĭ gonaciĭ sĕĭ ca să păstreze viéța tutulor acelora din Sĕcuĭ carĭ de bună-voie vor depune armele, gândind să-ĭ câștige în partea sa. Acéstă bună-voință a luĭ Basta către Sĕcuĭ fu pricina că în nóptea bătălieĭ chiar, neunirea intră între dînsul și Ungurĭ carĭ, în loc de a se lăsa a fi mânațĭ de dînsul, iĭ arătară că el le-a slujit de instrument numaĭ.

Scim că Michaiŭ așezase pe un dél ce domina locul bătălieĭ două miĭ archebuzierĭ sĕcuĭ, ómenĭ aleșĭ, socotind că prin înălțimea posițieĭ vor putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a archebuzeler lor. Aceștia, fiindu-le poruncit d'a nu se mișca

târḑiŭ cea maĭ mare din aceste movile. In acest numĕr nu se socotesc ceĭ înnecațĭ. De ar fi temein că acéstă arătare, ar urmà că noĭ, perḑênd de la 4 la 5 miĭ ómenĭ și încă două miĭ Sĕcuĭ ucișĭ după bătălie (cum se va vedea), dușmanul ar fi perdut maĭ mult de 4 miĭ ómenĭ Italieniĭ Tarducci și Spontoni, exagerézâ cu deosebire numĕrul ucișilor. Ceĭ d'intâiŭ ḑice că noĭ perdurăm ḑece miĭ ostașĭ și Basta patru-ḑecĭ numaĭ; cel d'al doilea că am perdut noĭ opt-spre-ḑece miĭ, afară de ceĭ înnecațĭ în Mureș, și treĭ-ḑecĭ tunurĭ, marĭ și micĭ, iar Basta numaĭ patru-ḑecĭ de inșĭ.

din loc fără numaĭ când vor fi chemaţĭ, vĕḑură priveliştea lăcrămósă şi fură privitorĭ aĭ nenorociteĭ bătăliĭ, nemişcându-se din locul lor. După ce vĕḑură măcelărirea soţilor lor, temêndu-se şi eĭ de a lor viéţă, făcură de maĭ multe orĭ semne cu bandierele că vor să se predea. Basta înţelese semnele lor şi-ĭ primì în milă, şi cu omenire le dăruì viéţa şi libertatea. Dar în acea nópte chiar, ce din întîmplare era fórte intunecósă, Csaki, carele începuse a se îngâmfa ḑicênd ca el şi cu Unguriĭ sĕĭ aŭ câştigat bătălia, iar nu Basta, chiemă la sine pe nobiliĭ şi credincioşiĭ sĕĭ dintre unguriĭ din Ardél şi începù a se plânge de Basta, căcĭ «a primit în milă pe Sĕcuĭ, cari eraŭ tocmaĭ din ceĭ «ce se revoltase cu plebea împotriva nobilimeĭ, ispi«tindu-se a o stinge cu totul; într'acest chip, eĭ carĭ, «cu obicĭnuita lor vitejie, dobândiseră o aşa de stră«lucită biruinţă, să nu-şĭ pótă lua drept rĕsplată a o«stenelilor lor, satisfacţie, de-şi mică, despre nisce «duşmanĭ aşa de neîmpăcaţĭ. Decĭ el era de părere că «nu se cade a lăsa nepedepsiţĭ pe aceĭ mişeĭ; dar că «în acea nópte chiar să pună sfârşit duşmănieĭ şi vie«ţeĭ acelor ómenĭ dintr'o partidă ce le este cu atâta su«pĕrare împotrivitóre şi vrăjmaşĕ. Cât despre general, «lesne se vor putea îndrepta dinainte-ĭ, sub cuvînt «că eĭ n'aŭ făgăduit nimic Sĕcuilor şi prin urmare «n'aŭ greşit întru nimic scoţênd din lumina ḑileĭ pe «aceştĭ turburătorĭ aĭ liniştеĭ comune.»

«Plăcură fórte cuvintele luĭ Csaki la acele inimĭ «stricate de necazurile păţite, din natură nemilostive «şi peste mĕsură nesăţióse de rĕsbunare», ḑice Spon-

toni. Decĭ toțĭ de obște hotărîră ca pe la medul nopțiĭ să ucidă pe aceĭ nenorocițĭ, care pe parola dată lor de Basta, neputênd bănui o asemenea barbară întreprindere asupră-le, fără grije saŭ dormeaŭ, saŭ nearmațĭ vegheaŭ. In puterea nopțiĭ și în tăcerea cea maĭ mare, nobilimea ridică din cuartierele lor câte-va miĭ de pedestriĭ sașĭ și ungurĭ, povățuițĭ de căpitanĭ dintre nobilĭ, dușmanĭ de mórte aĭ Sĕcuilor și înconjurară locul despărțit unde aceștĭ nenorocițĭ avusese poruncă a tăbărî. La un semn dat între nobilĭ din deosebite părțĭ eĭ năvăliră cu soldatiĭ lor în mijlocul Sĕcuilor și, cu viclénă și aspră crudime, iute și fără preget îĭ înjunghiaŭ și-ĭ ucideaŭ unde și precum îĭ aflaŭ. Prin acéstă gróznică jertfă, se stîmperară sufletele nesățióse ale nobililor cu mórtea a douĕ miĭ nenorocițĭ Sĕcuĭ, toțĭ ómenĭ alesĭ și flórea națieĭ lor. «Faptă cu atât maĭ crudă și barbară, adaoge Spon-«toni, că se săvârșa de ómenĭ din aceeașĭ nație, lege «și obiceiurĭ». Ast-fel de cinste și de inimă curată aveaŭ aristocrațiĭ ungurĭ, dușmaniĭ noștri.

Desplăcù fórte cruda lor rĕsbunare la tótă armia împĕrătéscă și mulțĭ începură a povățui și a striga luĭ Basta de a pedepsi pe ceĭ ce aŭ necinstit tótă armia și pe generalul eĭ; dar Basta, deși amărît de acestea, nu îndrăsnì a face nicĭ a dice nimic. Astfel căpătă și maĭ multă îndrăsnélă Csaki, carele, puind mâna pe câte-va tunurĭ și pe o parte de munițiunile din dobânda bătălieĭ, fără de voia luĭ Basta, le trămise la castelul sĕŭ de la Almaș.

A doua-di după bătălie, Basta pornì pe comitele Tomaso Cauriolo la curtea împĕrătéscă spre a duce

bandierele și stégurile câștigate în bătaie. În ḑece ḑile ajunse acesta la curte și fù îndată primit de împěratul, care se înveselì mult de isbândă, dăruì bine pe trămis și lăudă mult fapta luĭ Basta. Ast-fel se dovedì complicitatea curțiĭ în purtarea generaluluĭ eĭ în Ardél.

Intr'aceea, Basta și Unguriĭ, fără a maĭ întârḑia, alérgă la Alba-Iulia, unde găsesc orașul prădat de ómeniĭ lor și trupul luĭ Wolfgang Corniș. Eĭ poruncesc să-ĭ pună trupul într'un sicriŭ spre a-l înmormînta maĭ târḑiŭ și fără a maĭ perde vreme se luară în urma luĭ Michaiŭ.

XXX.

Michaiŭ, obosit, plin de grijă și de întristare, cu puținiĭ ómenĭ ce-l însoțiaŭ, lăsând de laturĭ Sibiiul, merse la Făgăraș, unde avea în cetate femeea și multe lucrurĭ prețióse ale luĭ. Aci se apucă să-șĭ adune rěmășițele spăimîntate ale oștireĭ sale, care alergaŭ căutând scăpare în acest loc sigur. Printre aceștĭ ostașĭ se arătă și Baba-Novac, rănit, cu pěrul și barba arse, cu fața smolită de pulberea sângerósă a bătălieĭ, căcĭ îșĭ făcuse cum se cade datoria luĭ în ḑioa lupteĭ, îndeplinind tot de odată și slujba unuĭ căpitan prevěḑětor și a unuĭ voĭnic soldat. Iafățișându-se el dinaintea domnuluĭ sěŭ, îĭ ḑise suspinând și întristat: «Suntem biruițĭ și înfrânțĭ, dómne, maĭ mult de împotrivnicul nostru noroc, decât de armele dușmanuluĭ; «și pentru ca el să nu rěmână cu totul mângâiat prin «mórtea ta, încalecă-țĭ calul și mântuesce-te trecênd

«în ţara Românéscă. Acest loc nu este atât de sigur «cât să nu pótă fi luat de biruitorul Basta, carele «mereŭ gonesce respânditele rĕmăşiţe ale ticăiteĭ nós-«tre oştirĭ. Şi într'adevĕr să mĕ credĭ că aşĭ fi voit «maĭ bine să rămân mort printre atâţĭ vitejĭ soldaţĭ, «ucişĭ în bătălie, decât fugind să maĭ trăesc după o «perdere atât de nenorocită şi vreduică de lacrimĭ. «de n'aş fi dorit a îngriji încă de siguranţa ta şi a te «sluji până la cel din urmă suspin. Fugĭ dar cu ce aĭ «maĭ scump, căcĭ duşmaniĭ peste puţin vor sosi aci. «vor împresura acéstă cetăţuie, şi atuncĭ îţĭ va fi «peste putinţă să scapĭ. Eŭ însă voiŭ rĕmânea aci spre «a aduna pe nenorociţiĭ răsipiţĭ şi voiŭ sta până la «mórte împotriva duşmanilor noştri.»

Michaiŭ iubea şi stima fórte pe bĕtrânul sĕŭ general Baba-Novac şi hotărî a urma povaţa luĭ. Deşi însă Baba-Novac stăruia ca să rĕmână cu câţĭ-va soldaţĭ spre apărarea aceleĭ cetăţuĭ şi a ţine în loc pe duşmanĭ, până să apuce Michaiŭ să scape, voind ast-fel a-şĭ jertfi viéţa pentru mântuirea stăpânuluĭ sĕŭ, dar Michaiŭ nicĭ într'un chip nu voì să plece fără dinsul. Decĭ împreună intrară în ţéra Bârseĭ la 23 septemvrie şi tăbĕrîră la Codlea. Aci Michaiŭ întîmpină trupele ce, de pre porunca luĭ, îĭ aducea fiul sĕŭ Pĕtraşcu, din ţéra Românéscă şi cele ce-ĭ venise în ajutor din Moldova.

XXXI.

Ţéra Bârseĭ fusese teatrul de scene sângeróse. Braşoveniĭ în 12 septemvrie, a-doua-ḑi după răscóla lor,

ridicaseră furcĭ în mijlocul pieţeĭ, unde acăţaŭ pe orĭ-ce romîn puteaŭ pune mâna. In aceeaşĭ ḑi aflară că o trupă de romînĭ sunt apópe de hotarul Bârseĭ la Rucăr voind să intre în Ardél. Acéstă scire o întăriră câţĭ-va bărbaţĭ fruntaşĭ din óstea română, cari veniaŭ înainte şi mergeaŭ fără prepus, nesciind nimic de trădarea Braşovenilor. Aceştia însă fără veste cad asupră-le şi-ĭ duc în cetatea Braşovuluĭ, unde după puţină cercetare, fură îndată omorîţĭ, păstrând numaĭ pe un agă al lor cu viéţă. In aceeaşĭ séră, pe la 4 césurĭ, eşiră Braşoveniĭ ca să întîmpine pe Româniĭ ce sosiaŭ. Dar aceştia, vĕḑêndu-se maĭ slabĭ cu numĕrul, se traseră înapoĭ. Puţinĭ picară în mânile duşmanilor şi fură ucişĭ fără milă.

In 13 septemvrie pe la amédḑĭ Braşoveniĭ merg de pun tabĕra la Premĕr, ca în ḑioa următóre să năvăléscă asupra acelor Românĭ ce se aşteptaŭ să vină din Moldova pe la Oĭtuz. Pe lângă dînşiĭ se uniră a-doua-ḑi şi o sută cincĭ-ḑecĭ pedestraşĭ ungurĭ cu puscĭ. In acea ḑi de 14 septemvrie, eĭ năvălesc asupra Românilor, care începeaŭ a se arăta. Dar aĭ noştri le rĕspunseră cu ast-fel de tărie în cât pe mulţĭ dintr'inşiĭ omorîră, pe alţiĭ îĭ răniră şi capul tunarilor lor primi printr'o bombă o ast-fel de lovitură în cât nu rĕmase pele pe trupul sĕŭ care să nu fie arsă. Către séră le merse Braşovenilor maĭ bine, căcĭ luară de la Românĭ un tun ; dar a-doua-ḑi, aflând că sosesce din Moldova armaşul Sava cu o trupă de Moldovenĭ, eĭ năpustiră totul şi fugiră de se închiseră în Braşov.

In aceeaşĭ ḑi Sĕcuiĭ de pe lângă Olt se ridică asupra Saşilor şi aprind Crisbavul şi Bodila. A-doua-ḑi

în 16, se adună Româniĭ cu Moldoveniĭ, între care era şi armaşul Sava, şi cu Sĕcuiĭ, la Preşmăr de unde maĭ nainte de a începe ceva, trămit o deputaţie la senatul din Braşov ca să céră următórele : «1⁰. întrébă «pentru ce nu ĭ-aŭ lăsat să trécă în pace, ci le-aŭ fă«cut felurĭ de stricăciunĭ, omorînd mulţĭ dintr'înşiĭ «şi luându-le şi machinele de răsboiŭ ; 2⁰, cer să li se «dea lor toţĭ nobiliĭ câţĭ s'ar afla la eĭ şi maĭ ales ceĭ «ce s'aŭ împreunat ḑioa trecută cu dînşiĭ contra Ro«mânilor, asemenea şi tunul tot de la dînşiĭ». Acestea le cer printr'un braşovean pe care l'aŭ fost prins în ḑioa trecută. Sĕcuiĭ amenință pe Braşovenĭ cu foc, de nu le vor da pe nobilĭ şi tunul. Braşoveniĭ rĕspund că de vor da foc, eĭ vor omorî femeile şi copiiĭ Românilor şi aĭ Sĕcuilor, câre se află spre siguritate în Braşov. În urmarea acestora, în ḑioa de 17 septemvrie, trecură aĭ noştriĭ în pace prin ţéra Bârseĭ, nefăcênd altă stricăciune decât că aprinseră un sat romănesc ce parte se ţinea de Braşov, parte era moşia unuĭ nobil. Spun că numĕrul celor carĭ trecuseră se urca peste cincĭ miĭ. Intr'acest timp, braşoveniĭ primesc scrisóre de la Turda, ca să închiḑă tóte drumurile şi să taie tóte podurile de către Moldova şi România, pentru ca să nu pótă veni óste de ajutor luĭ Michaiŭ. Dar braşoveniĭ n'avură timp a face nimic, căcĭ diminéţa, la 18 septemvrie, aflară printr'un român anume Rascie ce venea din ţéra Românéscă şi care picase în mânile lor, cum că Pĕtraşcu, fiul luĭ Michaiŭ, se apropie cu o armie de 29,000 ómenĭ şi că Româniĭ sunt hotărîţĭ a deprăda tótă ţéra Bârseĭ şi a o nimici prin foc şi prin sabie ; lucru de care se şi încre-

dinţară Braşovenii, căci pe la ameadi o sémă de Românĭ, aflând că femeile lor lăsate în Braşov s'ar fi omorît de orăşeni, deteră de o dată foc la satele următóre: Preşmĕrul, Hermanul, Bodul, Sânt-Petrul, Heltia, Noul, Feldióra, Rotbavul şi Măgheruşul. Braşovenii însă nu omoriseră pe femeile Românilor; eĭ numaĭ le adunaseră de prin oraş, unde şedeaŭ împrăştiate şi le închiseseră în casa svatuluĭ, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetăţii. În 19 septemvrie Româniĭ se apropie de cetate şi aprind într'o suburbie treĭ case, dar fiind forte puţinĭ se trag dinaintea năvălireĭ orăşenilor. În 20 septemvrie Pĕtraşcu, care sosise cu armia sa, trămite cu ameninţărĭ şi făgăduielĭ scrisóre orăşenilor, îndemnându-ĭ a se supune luĭ Michaiŭ. Tot în acea ḑi nouĕ cete eşite din sĕcuime în ţéra Bârseĭ, prefac tot ce le vine înainte în praf şi cenuşe şi aprind satele de a-rândul, încât séra ardea şi Codlea Braşoveniĭ, spăĭmîntaţĭ de aceste pustiirĭ, s'ar fi supus îndată; dar a doua-zi (21 septemvrie) primiră veste cum că Michaiŭ a fost bătut la Mirislĕŭ. Scirea acésta îĭ îndârjì spre apĕrare,

Iată care fură pustiirile ce se căşunară în ţéra Bârseĭ până în ḑiua de 23 septemvrie, când sosì Michaiŭ la Codlea, pustiirĭ ce nu fură întrecute decât prin înfricoşatul răsboiŭ local de la 1848 şi 1849.

XXXII.

Michaiŭ, intrând în ţéra Bârseĭ, aprins de mânie asupra Saşilor pentru trădarea lor, poruncì să se dea flacărilor tóte târgurile pe unde trecea. Soldaţiĭ sĕĭ

de la Mirislĕŭ, adunându-se pe lângă dînsul și împreunându-se cu oștile venite din țéra Românéscă și din Moldova, el se vĕḑu iarăși în capul uneĭ armate puternice, pe care autoriĭ poloniĭ o urcă la cincĭ-ḑecĭ de miĭ ómenĭ. De ar fi adevĕrată spusa cronicaruluĭ Fuchsius, că Pĕtrașcu venise cu douĕ-ḑecĭ și nouă miĭ și că armașul Sava adunase cincĭ miĭ sub comanda luĭ, adăogindu-se acestea cu vre o cincĭ-spre ḑece miĭ scăpațĭ de la Mirislĕŭ, arătarea polonilor n'ar fi o exagerație. Orĭ-și cum Michaiŭ avea acum destule trupe ca să pótă crede că va isbuti a-șĭ rĕsbuna asupra luĭ Basta și a Ungurilor și a-șĭ redobândi puterea asupra Ardéluluĭ.

El îșĭ așezase oștile la Bod și la Preșmĕr și aștepta sosirea Nemților și a Ungurilor, care acum eraŭ pe la Șĕrcaia, ca să le dea bătălie, când în 30 octomvrie îĭ sosì scirea că hatmanul Zamoisky, cu Sigismund Bathori și cu Ieremia Movilă, aŭ intrat în Moldova în capul uneĭ frumóse armate compusă de Polonĭ, Turcĭ și Tătarĭ și că eĭ se apropie ca să năvălécă în Ardél. Poloniĭ trecuseră Nistrul în Moldova la 30 septemvrie. Scim că cù câte-va lunĭ înainte, încă aflându-se Michaiŭ în Moldova, Zolkiewsky cu armia sa, din porunca luĭ Zamoisky, îșĭ așazase tabĕra pe malul Nistruluĭ în dreptul Hotinuluĭ, unde tăbĕraŭ Româniĭ. Întâlnirĭ particulare începură de atuncĭ între ostașiĭ ambelor tabere. Poloniĭ, încuragĭațĭ de nisce micĭ lupte, în care fuseseră norocoșĭ, cereaŭ de la căpetenia lor să-ĭ lase să trécă rîul. Zolkiewsky scrise luĭ Zamoisky întrebându-l de-ĭ dă voie a trece Nistrul maĭ nainte de sosirea luĭ. Zamoisky îĭ rĕspunse că se lasă

pe înțelepciunea sa, recomandându-ĭ d'a nu expune cu ușurință oștile ce avea și care, perḑêndu-se, nu vor maĭ putea fi puse la loc, din ura ce simte téra pentru noĭ dăjdiĭ. Zolkiewsky, încuragiat prin acest rĕspuns al luĭ Zamoisky, se urcă pe o măgură de unde putea să véḑă tot ce se petrecea în tabĕra nóstră.

Intr'o ḑi, vĕḑênd că la noĭ nu este așa mare priveghiere, de pe cum era tot d'a-una, trecù rîul fără veste și făcù o isbire puternică cu tunurí marĭ asupra întăririlor tabereĭ nóstre, care vătămându-se greŭ, aĭ noștri fură siliţĭ a se așeza în altă tabĕră, o milă maĭ departe în dosul celeĭ d'întàiŭ. Polonezeiĭ fură nevoițĭ îndată a trece rîul înapoĭ. Tot ce câștigară prin acéstă isbire fù că comunicația pentru transportul bucatelor se făcù pentru eĭ maĭ înlesnitóre. Intr'aceea, Poloniĭ maĭ luară inimă și sperare de isbândă, cand vĕḑură că sosì în tabĕra lor și Ieremia-Vodă. El îșĭ lăsase femeea și copiiĭ la Camenița și venise a se unì cu Zolkiewsky, aducênd cu sine o mie de călărețĭ și cincĭ-sute pedestrașĭ.

Generaliĭ noștri din Moldova scriseră luĭ Zolkiewsky, întrebându-l pentru ce a trecut Nistrul și de aduce răsboiŭ séŭ pace? Polonul rĕspunse «că acéstă «întrebare din partea celor ce aŭ vĕrsat sânge polon «este o nouă ocară; că răsboiul și pacea atârnă de «la craiŭ; că el propune o armistiție de treĭ-ḑecĭ ḑile «ca să mérgă un trămis din partea nóstră a se înțe«lege despre acestea cu craiul.»

Acéstă armistiție, pe care aĭ noștri făcură greșala a o primi, o încheiase Zolkiewski, în înțelegere fiind la acésta cu Zamoisky, numaĭ cu acel scop ca să dea acestuia timp să soséscă cu armia sa.

XXXIII *

* Aci şi ast-fel se întrerupe manuscriptul luĭ Nicolae Bălcescu, fără de nicĭ o urmă de redacţiune pentru ultimele capitole din *Cartea a V^a^* precum nicĭ pentru *Cartea VI^a^* care avea să fie cea din urmă.

Depre tóte aparenţele, cartea intitulată *Mirislĕŭ*, avea să coprindă tot şirul nenorocirilor militare ale luĭ Michaiŭ din 1600, perderile sale în Moldova şi în ţéra Românéscă, cu bătăliile de la Seret şi de la Teléjen, în octomvrie 1600, unde armatele române fură învinse de Potocki şi de trădătorul Moisi Sĕcuiul, cu aceea de la Argeş perdută la 25 noemvrie. Răpide şi gróznică grămădire de catastrofe, picând una după alta pe capul eroului român, părăsit acum de norocul, dar nu şi de geniul sĕŭ! De aceea, el nu-şĭ perdù curagiul şi, în *Cartea VI^a^* a opereĭ luĭ Bălcescu, noĭ l-am fi vĕḑut de sigur pornind însuşĭ la Viena şi la Praga ca să véḑă şi să vorbéscă în persónă cu împĕratul Rudolf, căruia se arătase pururea aşa devotat.

Péna Bălcesculuĭ ne-ar fi descris, cu neasemuitul eĭ farmec, impresiunea împunĕtóre ce produse voevodul român asupra

curţeĭ austriace, petrecerea luĭ prelungită la Viena şi la Praga, în primăvéra anuluĭ 1601; întrevederea sa cu împĕratul şi dibacele luĭ tractative diplomatice, distincţiunile meritate ce el obţinù acolo şi în sfârşit întórcerea sa triumfală în Ardél, unde, ajutat acum de viclénul Basta şi gonind din scaun pe nestatornicul Sigismund Bathori, întors pentru a treia óră la domnia Transilvanieĭ, Michaiŭ îşĭ limpeḑì restriştele militare din tómna anuluĭ trecut în strălucitórea bătălie de la Guruslĕŭ, isbândă câştigată în 13 august 1601.

Ḑioa vestită de la *Guruslĕu* era destinată de Bălcescu să fie punctul luminos al acesteĭ ultime cărţĭ a opereĭ sale, precum ea părea a fi şi un noŭ lucéfer de glorie pentru domnia românéscă a luĭ Michaiŭ.

Dar, printr'un contrast din cele maĭ dramatice, în pripă după dînsa, avea să soséscă gróznica scenă de trădare, în care generalul Basta, unéltă înrĕutăţită a vicleniel austriace, curmă prin ucigaşĭ din guardia sa valonă, viéţa mult pré scurtă a erouluĭ român şi resturnă astfel din temelie tot edificiul măririĭ naţionale a Românilor.

Câte subiecte de elocuente, de uĭmitóre, de patetice povestirĭ! Cine va fi acela care, cu un egal talent, va împlini vre o dată lipsurile pe care o mórte timpurie le-a lăsat în nemuritórea scriere a luĭ N. Bălcescu!

. . . .

Şi cine va fi acela care va îndeplini aievé visul de *Mărire Românéscă*, pe care uciderea luĭ Michaiŭ Vitézul, îl contenì din făptuirea luĭ în acea fatală diminéţă de 29 august 1601!

Nota editoruluĭ.

NICOLAE BALCESCU.

SCRIERI DIVERSE.

NOTĂ PRELIMINARĂ.

Am adunat aci patru din scrierile luĭ N. Bălcescu, ce, sub diferite privirĭ pot presenta un interes maĭ viŭ cititorilor mareĭ sale opere istorice, carĭ, ajunşĭ până la acéstă pagină, de sigur vor simţì cu durere lipsa nereparabilă a sfârşituluĭ *Istorieĭ luĭ Michaiŭ-Vodă Vitézul.*

Cele ce vom tipări în urmă sunt presentate aci ca în chip de compensaţiune, însă fie-care dintr'un punct de vedere deosebit.

Maĭ întâiŭ vom retipări, ca un complement la cele ḑise despre persóna domnesculuĭ eroŭ al Românieĭ, partea ce se atinge de Michaiŭ Vitézul în articolul din *Magazinul istoric pentru Dacia* vol. IV, 1847, intitulat: *Buletin despre portretele principilor ţĕreĭ Românescĭ ce se află în cabinetul de stampe da la Biblioteca regală din Paris.*

Apoĭ, ca relativ la mişcările poporuluĭ român din Ardél, pe care Bălcescu le-a apreţuit cu aşa înaltă pătrundere în cele două din urmă cărţĭ ale *Istorieĭ* sale, vom reproduce frumosul cuvînt rostit de dînsul la Paris, în ḑiua de 15 maiŭ 1851 aniversarea *Mişcăreĭ Românilor din Ardél la 1848.*

Pe urmă vom face loc printre scrierile cele maĭ târḑiĭ ale mareluĭ nostru prosator, aceleĭ poetice aruncăturĭ de ochiĭ asupra întregeĭ sórte a poporuluĭ român, pe care, în orĭ-ce cas, Bălcescu a fost acela care ne-a dat'o, într'o minunată limbă strămoşéscă, sub titlul de: *Cântarea Românieĭ.*

In fine vom încheià, reproducênd cele două însemnate memoriĭ, scrise de Bălcescu la începutul carriereĭ sale literare şi tipărite unul la 1844 în Iaşĭ (în *Fóia literară*) şi altul la 1846 în Bucurescĭ (în *Magaz. istor. p Dacia. t.* II), tratând despre: *Puterea armată şi arta militară la Românĭ* din ambele principate ţéra Românéscă şi Moldova; lucrare, care prin nenumĕrate puncte se légă cu istoria, maĭ cu totul ostăşéscă, a Românilor din timpul luĭ Michaiŭ-Vodă Vitézul, şi prin care junele autor îşĭ despică vârtos, de la început, brasda sciinţifică, pe care avea în câţĭ-va anĭ aşa de mult să o înrodéscă.

Aceste patru fragmente vor lăsa, suntem încredinţaţĭ, în mintea şi inima tutulor, o adâncă întipărire, făcĕnd pe fie-care să preţuiască odată maĭ mult, câte norocite însuşirĭ ale istoriculuĭ critic, ale prosatoruluĭ plin de talent şi ale ferbinteluĭ şi luminatuluĭ patriot eraŭ întrunite într'acel mare bărbat, ce a perit dintre noĭ la vârsta de 33 de anĭ, lăsându-ne atâtea capete de operă literare şi istorice. *Editorul.*

BULETINUL
DESPRE PORTRETELE
PRINCIPILOR ŢĔREI ROMÂNESCI şi MOLDAVIEI
CE SE AFLĂ ÎN CABINETUL DE STAMPE DE LA BIBLIOTECA REGALĂ DIN PARIS.*

Sunt doĭ anĭ aprópe decând, avênd norocirea a mĕ afla în mult iubita nóstră ţéră, mi se vestì că d. dr. Mayer aduse din Transilvania un potret al luĭ Michaiŭ Vitézul. Eram fórte doritor a vedea caracterul fisionomic al acestuĭ bărbat, al căruĭ caracter moral şi politic îl studiez de atâta timp, al acestuĭ bărbat care pentru Românĭ este nu numaĭ un eroŭ ce a acoperit armele lor cu o glorie neperitóre, ci încă simbolul ideeĭ de viéţă, ideeĭ de mântuire, *simbolul Unimiĭ lor naţionale.* Alergaiŭ atuncĭ în salonul d-luĭ Poenaru unde acest potret se afla expus şi, vĕdênd o fisionomie care nu-mĭ spunea nicĭ unul din simţemin-

* Tipărit maĭ întâiŭ în *Magazinul istoric pentru Dacia,* Bucuresci 1847. Tom IV. pag. 212—217 *Nota Edit.*

tele ce caracterisaŭ pe acest mare bărbat, mĕ întorseiŭ către prietenul çe mĕ'nsoţia şi-ĭ ḑiseiŭ din convingere adâncă: «Nu e acesta Michaiŭ al nostru.»

Citiiŭ în urmă disertaţiunea învĕţatuluĭ d. A. Kurz* în care d-luĭ se silesce a dovedi că acesta trebuie să fie cel adevĕrat portret, şi, rĕmăseĭ cu tóte acestea statornic în mărturisirea minţiĭ şi a inimeĭ mele.

Decând mĕ aflu depărtat de ţéra mea, în necurmatele mele cercetărĭ prin bibliotecele maĭ multor ţĕrĭ, căutam mereŭ să pot da după vre un portret al luĭ Michaiŭ V.V., deosebit de acele ce se află în cărţile luĭ *Ieronim Orteliu* şi *Ioan Bisselius*, cunoscute de d-l A. Kurz şi pe care găsindu-le şi eŭ acĭ, am pus de mi le-a desemnat, cu tóte că nu mĕ mulţumiaŭ. Când mĕ aflaiŭ în Roma, căutaiŭ în deşert în bibliotecĭ între miile de portrete ale altor ómenĭ vestiţĭ, fără a avea norocirea a găsi acest portret acolo unde aşĭ fi dorit maĭ cu sémă al vedea. În sfârşit Dumneḑeŭ împlinì cu prisos dorinţa mea.

La 2 ale acesteĭ lunĭ, însoţit de prietenul meŭ d. A. Gr. Golescu, ne duserăm la cabinetul de stampe de acĭ, ca să facem óre care cercetărĭ archeologice. Acolo între altele ceruiŭ, fără multă speranţă că voiŭ găsi ceva, să mi se arate portretele ce aŭ despre Otomaniĭ, Unguriĭ, Transilvaniĭ şi Româniĭ vestiţĭ. În condica colecţiuneĭ, pentru Transilvania, iată ce găsiiŭ:

Şése portrete ale luĭ Michaiŭ Vitézul, şi anume:

1. Portretul din cartea luĭ *Ieronim Orteliu*, de pe care s'a făcut copia în uleiŭ dată de d. dr. Mayer la Museul Naţional;

* Veḑĭ Magaz. istor. Tom. II, pag 371.

2. Portretul din cartea luĭ *Ioan Bisseliu.* A. Kurz arată cu prea mare cuvînt, despre acest portret că nu crede a fi cel adevĕrat, căcĭ fisionomia ĭ este prea bĕtrână de vreme ce e bine cunoscut că Michaiŭ fu ucis la vârstă de 43 de anĭ. Aceea ce adaoge d. A. Kurz că îmbrăcămintea acestuĭ portret, care i se pare maĭ cu totul turcéscă, ar fi o dovadă de neadeverirea luĭ, nu mi se pare exact. Singura deosebire între acéstă îmbrăcăminte de a celor-alalte portrete, este gugĭumana. Acésta este de blană, lăsată la o parte pe stînga, în forma căciuleĭ ţurcănescĭ, numaĭ ceva maĭ ovală şi împodobită în partea dréptă cu un frumos *surguĭu* cu petre scumpe. Eŭ am vĕḑut în ţéră maĭ multe portrete de ale principilor noştri purtând aceeaşĭ gugiumană, precum şi aci vre o câte-va portrete de Ungurĭ şi Polonĭ tot cu asemenea căcĭulă. Din potrivă, căcĭula de la portretul din cartea luĭ Ieronim Orteliŭ, este necunoscută între Românĭ. Pe acest portret se află numele pictoruluĭ şi al sculptoruluĭ:

Umbach fecit . *I. A. Boener sc.*

de desubtul portretuluĭ sunt scrise aceste cuvinte:

Michaël Wallachiae Waywoda

3. Al treilea portret se asémănă cu acest din sus, din cartea luĭ Bisseliu, atât la fisionomie cât şi la îmbrăcăminte, barba numaĭ e maĭ lungă şi încolţorată ĭar nu rotundă ca la cel-alalt. Împrejurul portretuluĭ se află scris cu litere marĭ acestea:

Michaël Palatinus Valachiae.

iar din jos de portret aceste versurĭ :

Eidem, o vellet, Dacorum hic colla Michael
Eximeret Turcæ, libera tota jugo. *

4. Al patrulea se deosebesce de acestea de sus atât în fisionomie, cât şi în îmbrăcăminte. In acest portret stampat cam rĕŭ de pe lemn pe o fóie in 4°, bustul principeluĭ e întreg, figura e lungărétă tare şi slabă, ochiĭ, ca în tóte portretele luĭ, fórte marĭ ; barbă, de pe moda spaniolă, are numaĭ la bărbie, iar pe obrajĭ puţină ; capul e gol, fruntea lată şi rasă puţin, pĕrul scurt. Sub mantă pórtă lorică (platoşe, *cuirasse*), în mâna drépta un topuz şi la cópsă sabie. Jos sunt scrise aceste cuvinte cu litere marĭ :

*Michail Vaivoda della Vallachia il quale prese la cità di Nicopole ne la Bulgaria, l'anno 1598.***

şi la vale cu litere micĭ :

Ioan Orlandi forma in Roma.

Din sus, în colţul din drépta al stampeĭ, este un scut cu o corónă d'asupra, înfăţişând o cetate cu treĭ turnurĭ ; fundul cadruluĭ arată un câmp de bătălie.

5. Al cincilea sémănă în tóte cu al şaselea, de care vom vorbi acum, de şi e maĭ rĕŭ săpat. Împrejur are aceleaşĭ cuvinte, iar in jos acestea (care nu se află în celal-alt) :

Franco forma.

* Acesta e Michaiŭ care póte, îndată ce va voi, să mântuiască pe toţĭ locuitoriĭ Dacieĭ de jugul Turculuĭ.

** Michaiŭ domnul ţĕreĭ Românescĭ care luă cetatea Nicopoliĭ în Bulgaria, la anul 1598.

acestor dese descărcări de arme ale asediatorilor și asediaților ajunse de întunecă aerul și ascunse si unora și altora vederea dușmanilor. Săcuiĭ căutară a se folosi de acéstă negură ; eĭ aduseră lemne uscate, catran, rășină, buștene aprinse, torțe și alte materiĭ aprinḑĕtóre și, ațîțînd bine focul, începură a-l arunca pe streșinele caselor din cetate și căutară a aprinde întăririle eĭ. Dar fiind-că bîrnele de care eraŭ făcute acele întăriturĭ eraŭ încă verḑĭ și prin urmare umede și huma după dînsele nu se uscase, ele nu se puteaŭ lesne aprinde de focul ce li se punea pe de desubt. Pe lângă acésta, prin desele pușcărirĭ ale artilerieĭ creștine, sfĕrâmăturile caselor cetățiĭ începură a cădea pe capul celor ce se aflaŭ sub zid cătând a-l aprinde și astfel îĭ sili a se trage îndĕrĕt. Apoĭ dușmaniĭ, luptându-se vitejesce, nu maĭ lăsară a se apropia de zidurĭ, încât isbânda rĕmase cu totul înduoĭósă.

XXIX.

Vĕḑênd Bathori și ceĭ-l-alțĭ descuragĭarea oștilor de atâtea silințe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe Săcuĭ a da dovadă că-șĭ aduc aminte de libertatea cea de curênd dobândită, a nu se descuragĭa de anevoințe și de primejdiĭ și a se arăta că sunt bărbațĭ cu inimă și vrednicĭ de libertate. Săcuiĭ se formară atuncĭ în cohorte și începură a aduce o maĭ mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulțĭ din eĭ căḑură sub loviturile dușmanilor, dar desprețuind orĭ ce primejdie, vitejiĭ Săcuĭ isbu-

tiră în sfârşit a aprinde întăririle. La vederea flacăriĭ ce se întindea în tóte părţile, eĭ strigară toţĭ într'una : «Iisus! Maria!» şi, care cu scărĭ, ceĭ maĭ mulţĭ fără scărĭ, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr'înşiĭ purta focul într'alte laturĭ ale cetăţiĭ. Artileria, din locul eĭ, aruncând ghiulele arse de cele inventate de craĭul Stefan Bathori, aprindea acoperişurile caselor, şi dărămăturile lor, prin mijlocul flacărilor, cădeaŭ pre capul asediaţilor. Acum, zidul peste tot luase foc şi Turciĭ, închişĭ de flacările cele gróznice de marĭ ce mereŭ cresceaŭ, sunt nevoiţĭ, cel puţin o mare parte din eĭ, a lăsa apĕrarea zidurilor, spre a încerca să stingă focul. Aĭ noştri se folosesc de acest minut, daŭ voĭnicesce asalt şi în vecinătatea seriĭ, din tóte părţile isbucnesc în cetate. Turciĭ, lipsiţĭ de svat, ameţiţĭ de flacărĭ şi de vrăjmaşiĭ ce-ĭ împresurase, ne maĭ avênd vreme a capitula, spre a se mântui de primejdie şi de o prăpădire desăvârşită, esŭ cu toţiĭ pe portiţa despre délŭ, necunoscută la aĭ noştri, cătând pe acolo scăpare. Dar călărimea creştină, care pre obiceĭul războiuluĭ, sta gata pentru orĭce întîmplare a lupteĭ şi aştepta călare eşitul isbireĭ, îĭ vede, îĭ ia cu caiĭ în gónă, le taie calea, pe uniĭ îĭ ucide, pe alţiĭ îĭ prinde ; puţinĭ numaĭ, favorisaţĭ de nópte, putură scăpa prin pădurĭ, şi aceştia încă. până maĭ apoĭ, fură găsiţĭ şi ucişĭ şi din tótă garnizóna, numaĭ treĭ Turcĭ, fiind bine călăriţĭ şi ajutaţĭ de întunecimea nopţiĭ, avură norocul să scape şi se îndreptară spre Bucurescĭ ca să ducă luĭ Sinan vestea acesteĭ nenorocirĭ.

Săcuiĭ intrând în oraş făcură mare vĕrsare de sânge

MIŞCAREA
ROMÂNILOR DIN ARDÉLU
LA
1848*

Una din faptele cele maĭ minunate ale acestuĭ minunat al XIX^{lea} véc, fără îndoială că e deşteptarea naionalităţiĭ române în Ardél, după un somn greŭ într'un jug ce de o mie de anĭ o împovăra. Nicĭ odată o naţie maĭ multă vreme în robie cumplită nu zăcù! Nicĭ odată o naţie robită, maĭ repede şi într'un timp maĭ scurt nu se deşteptă! Maĭ multe vécurĭ trebuise nă-

* La 1848, pe când o mişcare de un caracter aspru, dar cu totul naţional, turburà munţiĭ şi câmpiile Transilvanieĭ, mult iubitul nostru istoric N. Bălcescu, scăpat din închisórea plutitóre de pe Dunăre în care-l ţinură vre-o cât-va timp Turciĭ după întrarea lor şi a Ruşilor în Bucurescĭ, se refugise în Ardél şi trăì acolo cu luptătoriĭ românĭ, maĭ multe lunĭ. cercând în zadar să potoléscă duşmănia aceea crâncenă dintre Românĭ şi Ungurĭ, aşa de stricăciósă încă de pe atuncĭ libertăţiĭ ambelor popóre. Apoĭ de acolo, viind în Paris, după trecere de doĭ anĭ şi maĭ bine, într'o ḑi de 15 maiŭ, ḑi aniversară a primeĭ adunăreĭ a Românilor ardelenĭ pe *Câmpul libertăţiĭ* de la Blaj, fiind maĭ mulţĭ compatrioţĭ şi soţĭ de exiliŭ adunaţĭ ca să serbeze acea ḑi memorabilă, Bălcescu, fórte slăbit de durerea ce avea să-l culce în mormînt peste câte-va lunĭ, citì următórele

vălireĭ unguresci ca să pótă amorţi şi înjuga de tot pe Românĭ.* Maĭ puţin de un véc fu de ajuns acestora spre a scutura greŭ şi învechit acel jug. Înviere de minune într'adevĕr! dovadă puternică cum că nemuritor e sufletul naţiilor şi cum că sânt, dumneḑeesc şi neperitor e dreptul lor.

Dar, năvălirea, împilarea şi tirania străină putù batjocori şi chinui pe român în dreptul luĭ şi, în timpul lor, putù a-l socoti afară din legĭ şi a-l privi în rândul dobitócelor, dar nu-l putù atinge în sufletul luĭ, nu putu stinge dintr'însul credinţa naţională. Silit a închide în adâncul inimeĭ sale, fără a putea nicĭ într'un chip a o răspândi în afară acéstă credinţă astfel înăbuşită se înferbânta din ḑi în ḑi şi crescea în tărie, încât când putù isbucni, isbucnirea-ĭ fù puternică, înverşunată, pustietóre şi roditóre în fapte măreţe şĭ cumplite tot de odată,

Scim toţĭ cine fură ceĭ dîntâi apostolĭ aĭ românis-

rândurĭ, în care descrie cu elocuenţă vie şi colorată, impresiunile sale culese în mijlocul poporuluĭ ardelén inimat de focuĭ răsboiuluĭ naţional.

Acéstă cuvîntare a fost maĭ întâĭ pusă sub tipar în Paris, darĭ fóia în care s'a publicat şi care, redactată de câţĭ-va studenţĭ moldovenĭ şi muntenĭ din Paris, purta numele de *Junimea Română*, a avut o existenţă şi o răspândire fórte restrînsă; al treilea şi ultim numĕr al eĭ, din iunie 1851, conţine discursul următor, carele a fost apoĭ reprodus şi în *Revista Română pentru sciinţe, litere şi arte*. Vol. II, 1862, pag. 588.

Nota editoruluĭ.

* Subjugarea completă a Românilor din Ardél se făcu tocmaĭ la 1438, când Unguriĭ, Săcuiĭ şi Saşiĭ se uniră în contra lor, de le răpiră orĭ ce drept politic le maĭ rămăsese.

mului. Cine nu cunósce numele gloriόse ale luĭ Şincai, Petru Maĭor, Samuil Klain, Paul Iorgovicĭ, George Lazăr, cariĭ prin scolĭ, prin cultivarea limbeĭ şi a istorieĭ, puseră stâlpiĭ de temelie aĭ naţionalităţiĭ române şi propagară idea unităţiĭ sale?

Ideile respândite prin aceste lucrărĭ literare şi istorice isbucniră îndată în fapte. Horea luă securea în mână şi, înmuind'o în sânge unguresc şi nemţesc, scrise cu dînsa drepturile naţieĭ române şi programa politică şi socială a revoluţiilor eĭ viitóre. Muncitoriĭ ce urmară atât în Ardél cât şi în Principate, micşorară chestia din proporţiile măreţe de unitate şi de naţionalitate ce-ĭ dedeseră ceĭ din naintea lor şi o mărginiră întru apărarea intereselor române de provincie şi de localitate. Lor li se păru că deosebitele frângerĭ ale naţieĭ aŭ nevoe de o lucrare asupră-le în parte, spre a-şĭ curăţi miseriile şi spiniĭ din casă, pân'a nu se uni cu toţiĭ într'acelaşĭ trup. Anul 1848 găsì pe Românĭ într'aceste ideĭ. Româniĭ din Ardél fură ceĭ d'intâĭ care salutară cu înfocare falnicul sóre de libertate ce lumină atuncĭ omenirea. Sunt astădĭ treĭ anĭ, mulţĭ din noĭ aŭ vĕdut cu ochiĭ lor când deputaţiĭ românĭ din tótă ţéra Ardéluluĭ, în numĕr de maĭ mulţĭ de cincĭ-decĭ miĭ, toţĭ ţĕranĭ şi fiĭ de ţĕranĭ, se adunară la Blaj în câmpul numit de atuncĭ *al libertăţiĭ*, ca să facă în numele naţieĭ acéstă declaraţie: *Sunt, decĭ intru în drepturile mele!* şi Europa află cu mirare că în Transilvania o naţie română, de a căreĭ existenţă nicĭ nu bănuia, şĭ-a proclamat independenţa sa, şi ea fu silită a-ĭ recunósce dreptul şi a o înscrie de atuncĭ în numĕrul naţiilor celor viĭ.

Ḑi de 15 maiŭ 1848! Ḑi de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag! Tu minunașĭ lumea și-ĭ arătașĭ că nația română e matoră, vrednică de libertate, vrednică de a intra în frăția cea mare a națiilor. În analele Românilor altă ḑi nu strălucesce maĭ frumos decât tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, ḑiua de 11 Iunie 1848 a poporuluĭ din Bucurescĭ. Te pomenim și te serbăm cu drag, o ḑi măréță căcĭ întâiașĭ dată auḑirăm atuncĭ un popor întreg rĕspunḑênd celor ce-ĭ vorbeaŭ de unirea Ardéluluĭ cu Ungaria, prin acéstă strigare: «*Noĭ vrem să ne unim cu Ţéra!*»* Minunată destăĭnuire a luĭ Dumneḑeŭ, care în ḑile așa marĭ de sĕrbătróre populară, vorbesce d'a dreptul în inimile aleșilor sĕĭ, și numaĭ poporul și poețiĭ, aceștĭ fiĭ aĭ inspirațieĭ divine, avură la 1848 consciința întîmplărilor viitóre, numaĭ eĭ citiră și destăĭnuiră aceea ce era scris în fundul inimeĭ fie căruĭ român: *Mântuire de orĭ ce domnire străină prin Unitatea națională!*

Ḑioa acésta de 15 maiŭ (1848) ni se pare mult maĭ frumósă și maĭ strălucitóre, când privim la ḑilele ce o urmară, ḑile negre, amare, chinuite, ḑile de foc, ḑile de sânge. Aceste ḑile le am urmat și le am vĕḑut cu toțiĭ, una după alta. Am vĕḑut cum manifestația poporuluĭ român din 15 maiŭ trase asupră-ĭ terorismul guvernuluĭ unguresc; am vĕḑut cum povățuitoriĭ națieĭ spăĭmîntațĭ, închinară drepturile eĭ,

* Sub acest cuvînt *Ţéra*, Ardeleniĭ arată țéra Românéscă. Eŭ n'am avut norocire a mĕ afla la Blaj în ḑioa de 15 maiŭ 1848; dar maĭ mulțĭ Românĭ din Ardél ce se aflară acolo mĕ asigurară despre acéstă strigare a poporuluĭ.

maĭ întâĭ la Ungurĭ ;* apoĭ, când vĕḑură pe aceştia în nevoe, le închinară împĕratuluĭ şi deteră poporul cu totul în mâna şi în prada ómenilor împĕrătescĭ. Am vĕḑut pe acest sĕrman popor împins în foc, fără nicĭ o armă în mână, despoiat şi de cele ce căpĕta cu sângele sĕŭ,** slujind—cruḑime nepilduită ! — de baricadă oştilor împĕrătescĭ ;*** apoĭ părăsit mişelesce de aceste oştĭ şi lăsat în prada furieĭ rĕsbunătóre a duşmanuluĭ învingĕtor. Dar atuncĭ, în acel minut greŭ, când nu maĭ putu pune temeiŭ decât pe sineşĭ, când rĕmase slobod de orĭ-ce povăţuire nemţéscă ce-l paralisa, îl vĕḑurăm desfăşurând tótă energia sa, stând noclintit ca granitul munţilor sĕĭ dinaintea duşmanuluĭ ce măturase atâtea oştirĭ marĭ, regulate şi tarĭ, şi făcênd din numele de *Moţu***** un nume de spaĭmă şi de grózā vecĭnică pentru semeţul şi vitézul ungur.

Multe şi grele imputărĭ s'aŭ făcut aceşteĭ revoluţiĭ a Românilor din Ardél. Ea fu asemănată cu furia sĕl-

* Veḑĭ proclamaţia episcopuluĭ Şaguna din Pesta, Iulie 1848.

** In luna luĭ Dechemvrie, înainte de intrarea luĭ Bem în Ardél, *Comitetul de pacificăciune,* de pe porunca luĭ Puhner, puse să adune armele ce poporul dodândise de la Ungurĭ ca să armeze oştile împĕrătescĭ. Era acesta pretextul cu care Puhner vru să desarmeze poporul, de care credea că nu va maĭ avea nevoe. Am vĕḑut însumĭ adresa Comitetuluĭ întru acésta către prefecţĭ.

*** În maĭ multe locurĭ în Ardél şi la luarea cetăţeĭ Lipova în Banat (Dechemvrie 1848).

**** Sub acéstă numire sunt cunoscuţĭ toţĭ mocaniĭ din aceĭ munţĭ aĭ Abruduluĭ. Credem că acéstă numire vine de acolo că aceştĭ nalţĭ şi trupeşĭ ţĕranĭ port pĕrul lung împletit în două códĕ care le cad pe grumaz.

batică a rĕsbunărilor, stând peste mormane de ruine şi de morţĭ, îngrozitóre şi cu gura plină de spume sângeróse, ţiind într'o mână o torţă pustiitóre de cetăţĭ, în cea-laltă un paloş crud şi neîmdlânḑit, cu care cucerea tótă suflarea de seminţie duşmană de pre pămînt. Acéstă icónă spăĭmântătóre e adevĕrată. Revoluţia Ardelenilor fu gróznică, nemilósă, mânjită de multe excesurĭ vrednice de osândit; dar putem spune, spre apĕrarea eĭ, că acele excesurĭ fură o urmare fatală a uneĭ suferinţe şi a uneĭ urĭ înăbuşite şi înăsprite de ḑece vécurĭ într'o tăcere silită şi sub o cumplită tiranie; că aceste excesurĭ fură provocate de terorismul cu care începură Unguriĭ în contra Românilor, că purtarea acelora în tot cursul răsboiuluĭ fu maĭ tot asemenea de crudă ca a acestora; în sfârşit că aceste excesurĭ sunt faptele numaĭ a uneĭ mânĭ de ómenĭ gunoiul, cel maĭ stricat şi maĭ corupt al naţieĭ, care şi ea fu îndemnată şi povăţuită spre acésta, de pilda ce-ĭ deteră ofiţeriĭ împĕrătescĭ. Aceste îndreptărĭ, temeinice în ochiĭ şi în privinţa străinilor, la noĭ şi între noĭ nu sunt de ajuns, căcĭ noĭ în dragostea ce hrănim pentru fala, gloria şi mărirea morală a naţieĭ nóstre, am fi dorit să vedem revoluţia română curată de orĭ ce exces; am fi dorit şi dorim ca nicĭ un român să nu uĭte că omenirea îşĭ are drepturile sale sânte şi nesiluite, şi că mila şi îndurarea sunt podóba sufletelor generóse.

S'a ḑis încă cum-că scularea Românilor ardelenĭ n'avu nimic naţional; că eĭ n'avură nicĭ măcar, ca Sêrbiĭ şi Croaţiĭ, un stég naţional, ci se luptară mereŭ sub stégul austriac; că scularea lor fu ca a unor robĭ

ce se ridică din porunca şi de temerea stăpânuluĭ, ĭar nu ca a unor ómenĭ liberĭ ce se luptă pentru libertatea lor. Este adevĕr şi am vĕḑut'o însumĭ, roşindu-mĕ de ruşine, că Româniĭ se luptară pentru libertate sub stégul celuĭ maĭ mârşav, maĭ cumplit şi maĭ învechit despotism; este adevĕr că Româniĭ se lăsară a fi înşelaţĭ de Austriacĭ, cari esploatară eroismul şi jertfele lor. Nu este însă adevĕr că Româniĭ nu fură împinşĭ şi însufleţiţĭ în tot acest crud răsboiŭ de simţemîntul naţional şi de dragostea libertăţiĭ. Fost-am de am vĕḑut însumĭ pe aceĭ îngrozitorĭ *Moţi*, pe cari spaima vitejilor Ungurĭ mi-ĭ descria ca nisce fére sĕlbatice, eşind din vizuinele munţilor lor numaĭ spre a face pradă şi omor; ĭ-am găsit înfuriaţĭ fórte şi hrănind o ură fanatică către duşmaniĭ lor,—astfel cum trebuie să fie orĭ ce popor în răsbóiele naţionale; — dar am găsit unite într'înşiĭ multe simţeminte omenóse, înalte şi generóse. În acea vreme când inima îmĭ era sdrobită, căcĭ din tóte părţile vedea naţionalitatea română călcată şi strivită de duşmaniĭ străinĭ, fuseiŭ fericit a găsi acolo, pe acele piscurĭ uriéşe, pe d'asupra nuorilor, o naţionalitate şi o viéţă românéscă înfocată şi puternică. Cu ce entusiasm frenetic fuseiŭ aclamat şi binecuvîntat de toţĭ aceĭ ţĕranĭ, când le spuseiŭ că am venit să le aduc urărĭ de noroc şi isbândă din partea fraţilor lor din Ţéră, minunaţĭ de vitejia lor! În ce tăcere adâncă mĕ ocoliaŭ şi mĕ ascultaŭ eĭ, când le vorbeam de puterea naţieĭ române, de numĕrul eĭ, de întinderea pămîntuluĭ ce ĭ-a dat Dumneḑeŭ şi de ursitele cele măreţe ce o aştéptă în viitor! Séra, după ce tótă ḑioa

strejuiaŭ potecile, se hărţuiaŭ şi se luptaŭ cu duşmanul, îĭ vedeaĭ adunaţĭ trâmbe trâmbe pe lângă focurĭ, care povestind întîmplările ḑileĭ şi acele trecute, care dănţuind împrejurul flacărilor, care ḑicênd din fluiere, buciume şi cimpóie. Cât colo o altă trâmbă din ceĭ maĭ junĭ învăţând şi întrebându-se dialogul românisat din cartea : *Paroles d'un croyant* a luĭ Lamenais : «June soldat unde mergĭ ?» Apoĭ cu toţiĭ, junĭ, bărbaţĭ şi bětrânĭ, se puneaŭ de făceaŭ să resune văile munţilor de cântărĭ de vitejie şi de naţionalitate, maĭ cu sémă de acea puternică şi frumósă marseliesă a d.luĭ Andreiŭ Mureşanu : «*Deştéptă-te Române, din somnul cel de mórte* !...» pe care o cântaŭ chiar în mijlocul focurilor şi a urletelor de tunurĭ, silind şi pe Ungurĭ a o învěţa şi a o cânta cu dînşiĭ împreună în bătăĭ. Generaliĭ acesteĭ óste ţĕrănescĭ eraŭ nisce preoţĭ şi nisce tinerĭ abia eşiţĭ din scólele de teologie, filosofie şi jurisprudenţă; eĭ nu pusese până atuncĭ mâna pe o armă, când nevoia îĭ silì a se face generalĭ şi a câştiga bătăliĭ. Lipsiţĭ de cunoscinţe şi de principie de arta militară, eĭ le învăţară în mijlocul luptelor. Am vĕḑut cu mirare cum eĭ dibuise adevĕratele principie ale răsboiuluĭ şi cum simţise importanţa posiţiilor naturale şi folosul ce sciură trage din orĭ ce localitate. Femeile nu rĕmăsese în urmă nicĭ cu curagiul, nicĭ cu simţemintele naţionale; ele luară parte la tóte primejdiile soţilor lor. Din vârful munţilor ele aruncaŭ o plóie de bolovanĭ, care răreaŭ batalionele vrăjmăşescĭ. Cântecele lor nu eraŭ ca maĭ nainte, cântece de dor şi de plăcere, ci cânturĭ pline de patriotism şi de simţemint naţional.

Am audit în ruinele Abrudului, — oraş pustiit de flacărĭ şi cucerit de maĭ multe miĭ de locuitorĭ ungurĭ, în tragica scenă ce se petrecù în luna luĭ maiŭ 1849, — am audit o jună, naltă şi frumósă fată de munte cântând un cântec dulce şi duios. El îmĭ spunea despre o tînĕră română, fericită că se chiamă Flórea, fericită că e română, de origină din Italia, fericită că nu scie şi că muma sa nu ĭ-a vorbit de loc unguresce, iubind numaĭ tot ce este românesc şi jurând d'a nu iubi în vecĭ un ungur câtă vreme va maĭ trăi un român pre pămînt. Acest cântec îmbătător de simţire, acea albă, rumenă şi frumósă fecióră, ruinele pârlite şi înnegrite ale Abrudului ce mĕ încunjuraŭ, movilele mormintelor unguresci ce vedeam d'alăturĭ, tóte aceste mĕ impresionară fórte. Mi se părù a avé dinainte-mĭ o vedenie; mi se părù a vedé geniul naţionalităţiĭ române stând pe d'asupra mormintelor duşmanilor străinĭ şi cântând un imn de înviere.

Aci daţi-mĭ voe a vĕ aduce a-minte că revoluţionariĭ de la 1848 din ţéra Românéscă, deşi credură că trebue a urma de pre pilda Ardelenilor şi că împrejurările politice nu-ĭ értă a pune din început în programa lor chestia unităţiĭ naţionale, dar n'aŭ perdut un minut din vedere solidaritatea ce-ĭ légă cu tóte ramurile naţieĭ române; eĭ aŭ apărat şi s'aŭ luptat de-opotrivă pentru drepturile Moldoveĭ ca şi pentru ale ţĕreĭ Românescĭ, şi atât înainte, în vremea, cât şi după revluţiao de la iunie 1848, eĭ mereŭ aŭ apĕrat şi apĕră încă dinaintea Ungurilor şi a Europeĭ întregĭ drepturile Românilor din Ardél, Banat şi Ungaria. Dacă puţinĭ numaĭ dintr'înşiĭ primiră a împăr-

tăşi primejdiile răsboiuluĭ romăuesc, pricina fù numaĭ că stégul sub care se luptaŭ fraţiĭ lor din Ardél era stégul austriac, stégul despotismuluĭ, stég prieten şi aliat al Muscalilor, duşmaniĭ ceĭ cumpliţĭ aĭ naţionalităţiĭ române. Astădĭ lucrurile şi ideile s'aŭ prefăcut şi s'aŭ lămurit. Astădĭ vedem că un acelaşĭ despotism ne copleşesce pe toţĭ Româniĭ, împreună cu Unguriĭ, duşmaniĭ de ierĭ, şi cu tóte popórele Europeĭ. Astădĭ este învederat pentru tot românul cu minte şi cu inimă că libertatea naţionalităţilor nu póte veni de la curţile împĕrătescĭ şi din mila împĕraţilor şi a despoţilor, ci numaĭ dintr'o unire strînsă între toţĭ Romăuiĭ şi dintr'o ridicare a tutulor împreună şi în solidaritate cu tóte popórele împilate. Acésta este calea nouă pe care păşesc şi trebue a păşi toţĭ Româniĭ de progres şi de mişcare din Ardél, din Banat, din Ungaria precum şi ceĭ din Principate.

Astfel am vĕdut eŭ revoluţia romăuă din Ardél cu simţemintele eĭ naţionale, cu faptele eĭ măreţe şi eroice, cu greşelile şi cu vinile eĭ. Dar diua de la 15 maiŭ 1848 remâne frumósă şi luminósă, neatinsă şi curată de orĭ-ce exces şi greşală. Daţi-mĭ voe dar a inchina la acéstă di, în care poporul român adunat la Blaj, în câmpul libertăţiĭ, strigă:

«*Noĭ vrem să ne unim cu Ţéra!*»

Paris, 1851.

CÂNTAREA ROMÂNIEĬ *

PRECUVÎNTARE

Acum cincĭ anĭ mă aflam în călĕtorie pe la mănăstirile din măreţiĭ noştri Carpaţĭ, căutând pe sub ruine urmele mărireĭ strămoşescĭ. Intr'una din acele mănăstirĭ, economul chinovieĭ, spre rĕspuns la dorinţa mea de cercetărĭ şi descoperirĭ istorice, mĕ duse în biblioteca mănastireĭ. Sala ce purta acest nume era o cameră lungă şi întunecósă, murdară şi plină de

* *Cântarea Românieĭ* a apărut maĭ întâiŭ la 1851 într'o broşură românéscă publicată în Paris sub titlu: *România viitóre*; acolo ea era precedată de precuvîntarea subscrisă de N. Bălcescu pe care o reproducem aci, şi în care el pretinde că ar fi găsit acéstă scriere într'o mănăstire veche din ţéră, pe care nu o numesce. D. V. Alecsandri o retipări în Iaşĭ, la 1855, în revista sa *România literară*: şi maĭ târḑiŭ tot d-luĭ, într'o epistolă din care am împărtăşit o parte cetitorilor *Revisteĭ Române*

praf, în care între o mulţime de mobile stricate şi calabalîcurĭ grămădite, vĕḍuĭ într'un unghiŭ un mornan de cărţĭ şi chârtiĭ. Începuĭ a răscoli cu nerăbdare acele vrafurĭ, şi alegĕnd ce mi se păru maĭ interesant, alergaĭ de mĕ închiseĭ în chilia mea spre a le cerceta. Între manuscrisele ce aveam dinaintea mea, unul, intitulat *Cântarea Românieĭ*, aţintì maĭ cu deosebire mintea mea de la cele d'întâĭ feţe; urmaĭ cetirea fără întrerupere până în sfârşit şi vĕḍuĭ cu mirare şi descuragiare că istoria ce cu atâta trudă şi cercetărĭ mĕ nevoiam a

(anul 1863, pag. 361), vorbind despre *Alecu Russo*, un alt tînĕr român din Moldova, plin de talent şi rĕposat în flórea vârsteĭ, ḍice cele ce urmézâ: «A. Russo avea obiceiŭ, pentru înlesnirea compuneriĭ. a scrie în limba francesă şi apoĭ a traduce «scrierile sale pe românesce.... El mĭ-a fost bun prieten; avea «un spirit ager, cultivat şi, cât pentru talentul sĕŭ, cât pentru «frumósa şi poetica luĭ închipuire, voiŭ descoperi o mare taină «literară: *Cântarea Românieĭ*, publicată în jurnalul meŭ, a fost «compusă în limba francesă de *A. Russo* şi tradusă pe româ«nesce de *N. Bălcescu*. Am la mine manuscriptul sĕŭ original.»

Aşa dar frumósa poemă naţională, căreia nu-ĭ lipsesce decât versificaţiunea spre a putea fi prenumĕrată printre capetele de operă epice, a născut în imaginaţiunea vie şi patriotică a luĭ A. Russo şi-a luat forma eĭ curat românéscă şi expresivă sub péna luĭ N. Bălcescu. Gloria nemuritoruluĭ istoric al luĭ Michaiŭ Vitézul nu scade din acéstă încuscrire, ci din contra, frumósa *Cântare a Românieĭ* devine pentru noĭ un scump şi preţios odor, în care se unesc amintirile a doĭ tinerĭ românĭ cu inimĭ înalte şi cu talente puternice, perduţĭ amândoĭ prea de timpuriŭ de patria lor, pe care eĭ, în exil şi suferinţe, aŭ cântat-o, aŭ strălucit-o, şi a căreĭ *Unire* eĭ încă de mult aŭ dorit-o şi aŭ plămădit-o prin lucrările lor. *Nota editoruluĭ.*

descoperi şi a scrie, se afla scrisă tótă aci în vre o câte-va feţe, dar astfel cum nimenĭ nu se ispitise a o scrie. Ea mĭ păru scósă, nu din adâncimea cărţilor, ci din sufletul naţieĭ, acest isvor bogat, elocuent şi neperitor. Cu tóte imperfecţiile sale, vĕḑuĭ într'acéstă scriere un plan hotărît de maĭ nainte şi metodic. Autorul, după o invocaţie către ţéra sa, atât de frumósă şi atât de nenorocită, apucă istoria Românieĭ întrégă din vremea Dacilor, înaintea năvălireĭ «feciorilor vulturuluĭ» pe când, ḑice el, «pe o pajişte verde Libertatea,* copilă «bălăióră cu cosiţe lungĭ şi aurite, se juca cu un arc «destins». După aceea urméză din epocă în epocă naţia prin tóte mişcările şi prefacerile sale istorice. Iată năvălirea Romanilor, învingerea Dacilor, un popor noŭ eşind din amestecarea rĕmăşiţelor Dacilor cu

* Ierte-ni-se a fi schimbat aci şi pre unde se maĭ află în cursul poemeĭ apocrife a luĭ Bălcescu, cuvîntul de *Slobodenie* cu acela de *Libertate*. Causa pentru care mĭ-am permis acéstă unică preschimbare în textul autoruluĭ, este că Bălcescu a întrebuinţat acest cuvînt, cu care de altmintrelea nu s'a servit nicăierĭ, numaĭ spre a ascunde sub o colóre maĭ archaică plăsmuirea scriereĭ sale; cu tóte acestea neplăcuta ḑicere *Slobodenie* nu a avut nicĭ odată pe romănesce înţelesul concret ce autoruĭ voiesce să-ĭ impună în strofele sale şi mi se pare că atât urechia romănéscă cât şi deplina mulţumire a minţeĭ recclamă pretutindenĭ aci, maĭ cu sémă acum când scim cu toţĭ că cel puţin stilul acesteĭ frumóse opere e curat al Bălcesculuĭ, — reclamă, ḑicem, înlocuirea eĭ cu adevĕrata noţiune şi expresiune a *Libertăţeĭ*. Cine însĕ va ţine cu tot dinadinsul a păstra forma primitivă a textuluĭ, bine-voiască a citi *slobodenie* pe unde va vedé tipărit *Libertate* şi aşa vom remâné cu toţiĭ împăcaţĭ.

Nota editoruluĭ.

Romaniĭ. Autorul îșĭ exaltă póte cam mult fericirea epoceĭ romane care, pe lângă o mare civilisație materială, avù durerile sale. Dar iată că «cerul se întu-«necă și din patru unghiurĭ ale lumeĭ se vĕd înălțân-«du-se stâlpĭ de flacără, învăluițĭ în norĭ de fum». Dumnedeŭ deschide porțile noroduluĭ și o mulțime de popóre necunoscute năvălesc, îndesându-se și împingêndu-se unele peste altele asupra întinseĭ împĕrățiĭ romane, îmbĕtrânită și putredită de multe rele. Faptă provedințială! căcĭ sosise timpul, ca unitatea falsă sub care Roma împilà lumea, să se sdrobéscă și să dea loc la organisarea uneĭ alte unitățĭ, produsă prin unirea naționalităților libere. Dar spre a ajunge la acéstă unitate spre a se preface, lumea e nevoită să trécă prin multe cercărĭ: iată vârsta de mijloc, feodalitatea și robia. Româniĭ din Dacia, după ce se luptă multe vécurĭ împotriva năvălireĭ Barbarilor, sunt silițĭ a se pleca dinaintea acesteĭ vijeliĭ omenescĭ și a-șĭ părăsi țéra pribegind în partea munților și peste Dunăre; epocă însemnată în chronice sub numirea de «cele douĕ marĭ pustiirĭ ale țĕreĭ». Româniĭ pribegesc, dice cântărețul nostru, ducênd cu sine «numaĭ limba și dorul țereĭ.» Acéstă dragoste a Românilor către limba lor ne o mărturisesc istoriciĭ vârsteĭ de mijloc. «Româniĭ, dice Bonfi-«nie, s'aŭ luptat maĭ mult spre a-șĭ apĕra limba de-«cât viéța.» Dar barbariĭ maĭ slăbesc, Româniĭ pribegĭ se 'mbărbătéză din noŭ și, stăpânițĭ de dorul țĕriĭ, se întorc în vetrile strămoșescĭ. Abia se așezară, abia furtuna omenéscă se maĭ potolì și potopul Asieĭ «fe-«ciorii prooroculuĭ» se varsă peste lume. Misia Românilor, așezațĭ la porțile lumeĭ civilisate, atuncĭ, ca și

maĭ nainte, ca şi acum, este lupta spre a stăvilì barbaria şi o luptă necurmată. «Tu eştĭ stréja lumiĭ!!... O «patria mea, jertfesce-te!» strigă poetul către ţéra sa. Misie sântă şi gloriósă dată Românilor de Provedinţă pentru binele omenireĭ şi pe care nicĭ odată eĭ n'aŭ trădat'o! De câte orĭ o primejdie mare a ameninţat Europa şi civilisaţia lumeĭ, România, sentinelă gata spre jertfă, a fost la postul sĕŭ, la datoria sa. Cea d'întâiŭ în faţa duşmanuluĭ, ea fù cea d'întâiŭ jertfită. Sub ocrotirea însă a pepturilor góle ale Românilor, pe care se ascuţiaŭ paloşele barbarilor, Europa apusénă putú în pace cultiva sciinţele şi a ajunge la acéstă desvoltare minunată a înţelegeriĭ şi a inimeĭ ce o fericesce. Astădĭ chiar, când din noŭ barbariĭ norduluĭ ameninţă civilisaţia şi libertatea lumeĭ, naţia română nu şĭ-a uĭtat şi nu-şĭ va uĭta datoria eĭ. Ea maĭ întâiŭ vĕdù şi arătă primejdia ce ameninţă lumea, şi dacă strigătul eĭ la 1848 ar fi fost ascultat de aprópe, libertatea ar domnì adĭ în Europa! Dupá triumfurile răscólelor vin timpurĭ nenorocite. Boieriĭ caută a păstra pe sémă-le libertatea şi bunurile câştigate şi a-şĭ întemeia fericirea lor pe robirea poporuluĭ; împărecherile din casă aduc pe duşmanul de afară, şi Româniĭ din ambele ţĕrĭ cad sub regimul Fanarioţilor. Apoĭ vine împilarea străină, robirea şi sdrumicarea naţieĭ sub «Turcul păgân, Némţul mişel şi Muscа-«lul sĕlbatic,» şi suferinţele poporuluĭ «pribég în coliba «părintéscă şi străin în pămîntul sĕŭ de nascere». Cântăreţul sfârşésce aci, aruncând blesteme asupra împilătorilor şi vĕrsând nădejdea în inima împilaţilor.*

* Nu ne putem opri de a semnala perfecta conformitate de

Zadarnice fură silinţele mele de a descoperi pe autorul acesteĭ cântărĭ şi epoca când fù scrisă. De pre forma, titlul şi ideile eĭ cred că autorul trebuie să fi fost un călugăr hrănit în singurătate de citirea Biblieĭ şi a Psalmilor luĭ David, cărţile cele maĭ frumóse şi maĭ literare ale lumeĭ vechĭ şi noue. El nu se vede inspirat decât de acea citire şi maĭ cu sémă de sufletul naţieĭ, ce ni se arată aşa de lămurit şi frumos în cântecile şi în poesiile populare. Adesea în schiturile şi peşterile Carpaţilor s'aŭ aflat părinţĭ, cari aŭ exprimat într'o poesie biblică suferinţele poporuluĭ şi aŭ căutat a vedé în viitor. Proorociile părinteluĭ Spiridon sunt cele maĭ cunoscute de călugărĭ şi ţĕranĭ. Călugăriĭ de rând şi preoţiĭ românĭ, atât ceĭ din Principale cât şi ceĭ din Ardél, nu s'aŭ despărţit nicĭ cu traiul nicĭ cu inima de popor; d'acì vine influenţa morală a lor asupra poporuluĭ, căştigată numaĭ prin patriotismul şi prin ideile lor liberale şi curat evangelice. Caracterul scrisoriĭ şi óre-care cuvinte şi ideĭ din scriere mĕ fac să socotesc că ea fù produsă înuniĭ din aceĭ anĭ, când Europa era cutremurată de omare mişcare populară, precum fù cea de la 1830. Sgomotul revoluţieĭ Franţeĭ şi a Polonieĭ. sora nóstră în nenorocire, mişcările Italieĭ şi ale Germanieĭ străbătură până în singurătăţile Carpaţilor şi deschiseră trista şi căldurósa inimă a pustniculuĭ. El privì ţéra sa. o vĕḑù gemênd sub împilarea şi ocuparea Ruşilor şi strigă: «în şesurile tale duşmaniĭ corturile

plan ce există între poetica concepţiune a *Cântărei României* şi *Introducerea* proiectată de N. Bălcescù pentru Cartea sa cea mare asupra luĭ Michaiŭ Vitézul. *Nota editoruluĭ.*

«şĭ-aŭ întins»; începù a-şĭ aduce aminte una câte una ḑilele vechimeĭ şi oftă după mărimea şi vitejia trecută a Românilor; ascultă sgomotul lumeĭ şi arĕtă ţĕriĭ sale semnele vestitóre de mântuire ce se iviaŭ pe orizonul politic. «Paharul fără-de-legeĭ, strigă el, s'a împlut peste mĕsură şi palaturile lor de strîmbătate se «prăvălesc, surpate de blestemele poporuluĭ!.... Fur«tuna mântuireĭ a'nceput!» Vaĭ! Vĕḑurăm într'o ḑi sórele strălucitor al libertăţeĭ a se 'nălţa şi cu raḑele sale ferbîntătóre a învia pămîntul; şi îndată iarăşĭ a se întuneca şi, în mijlocul aceleĭ întunecimĭ, viscolul a ne asvârli departe de patria nóstră «sub cortul pri«begieĭ,» ca odinióră pe părinţiĭ noştri. Vĕḑurăm duşmanul călcând în voie acéstă ţéră, sânţită de nenorocire şi glorie, fără să avem fericirea a ne isbândi, cruntând paloşul nostru într'însul şi a muri încailea bărbătesce, astfel cum trăiră părinţiĭ noştri. Şi de atuncĭ, de doĭ anĭ, rătăcim prin lume cu inima frămîntată de dorul ţĕreĭ depărtate, raiul nostru mult iubit. Cu tóte aceste durerĭ am păstrat vie în inima nóstră credinţa şi dragostea libertăţiĭ şi n'am desperat de mântuirea némuluĭ nostru. Scim ce greŭ şi anevoie este a redobândi libertatea perdută, a întrupa o patrie atât de sdrumicată, a realţa o naţie slăbită şi culcată la pămînt de vécurĭ de tiranie; dar scim încă cum că din covârşirea rĕuluĭ are să ésă binele; scim că nimic în lume nu se nasce fără durere, şi credem, cu autorul acesteĭ cântărĭ, că mântuirea stă în noĭ şi că vom fi mântuiţĭ dacă vom fi cu priveghiere, stăruinţă şi jertfire, daca ne vom întări braţele şi inima şi vom sta «toţĭ pentru unul şi unul pentru toţĭ.»

Nu trecuse mult după preţiósa descoperire a acestuĭ manuscris şi fuiŭ silit la 1846 a-mĭ părăsi ţéra. Înprejurările, viéţa rătăcită ce am petrecut de atuncĭ în ţĕrĭ străine, viforósele evenimente ale acestor doĭ anĭ din urmă m'aŭ făcut să uit cu totul manuscrisul ce zăcea în biblioteca mea. Acum, când privirile Românilor cu minte şi cu inimă se îndreptéză cu dragoste către patria lor, căutând a cresce şi a hrăni sufletul Românieĭ, până să vină ḑioa în care s'o pótă cresce şi întări în trupul sĕŭ, adusu-mĭ-am aminte de acel glas duios al munţilor şi mĕ hotărîiŭ a publica Cântarea pustniculuĭ spre a mângâia ţéra-mĭ amărită.

N. Bălcescu.

Paris, 8 august 1850.

Décă dușmanul vostru ʌa cere legăminte rușinóse de la voĭ, atuncĭ maĭ bine murițĭ prin sabia luĭ, decât să fițĭ privitorĭ împilăreĭ și ticăloșieĭ țĕreĭ vóstre. Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrămile slugilor sale și va ridica dintre voĭ pe cine-va carele va așeza iarășĭ pre urmașiĭ voștriĭ în voĭnicia și puterea de maĭ nainte.

Testamentul luĭ Stefan-cel.bun, domnul țĕriĭ Moldoveĭ.

I.

Domnul Dumneḑeul părinților noștri înduratu-s'a de lacrimile tale, țéra mea? Nu ești îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâșiată? Văduvă de vitejiĭ tĕĭ, tu plângĭ cu pĕrul smuls și despletit pe mormintele lor, precum femeile se jelesc pe mormîntul mut al soților lor.

II.

Némurile auḑiră țipĕtul chinuireĭ tale; pămîntul se mișcă. Dumneḑeŭ numaĭ să nu-l fi auḑit?.. Rĕsbunătorul prevestit nu s'a născut óre?

III.

Care e maĭ mândră decât tine între tóte ţĕrile semĕnate de Domnul pre pămînt? Care alta se împodobesce în ḑile de sĕrbatóre cu florĭ maĭ frumóse, cu ḑâne maĭ bogate?

IV.

Verḑĭ sunt délurile tale; frumóse sunt pădurile şi dumbrăvile spânzurate pe cóstele tale; limpede şi dulce e cerul tĕŭ; munţiĭ tĕĭ se'nalţă trufaşĭ în vĕsduh; rîurile, ca un brâŭ pestriţat, ocolesc câmpurile; nopţile tale încântă auḑul... Pentru ce zîmbetul tĕŭ e aşa de trist, mândra mea ţéră?

V.

Multe şi frumóse turme pasc văile; sórele milostiv înrodesce brasda; mâna Domnuluĭ te-a împodobit ca p'o mirésă; liveḑile tale cele 'ntinse sunt smălţuite cu florĭ felurite şi belşugarea varsă avuţiile sale peste câmpiĭ.....O bogata mea ţéră pentru ce gemĭ?

VI.

Dunărea bĕtrână, biruită de părinţiĭ tĕĭ, îţĭ spală pólele şi-ţĭ aduce avuţiĭ din ţinuturile de unde sórele rĕsare şi de unde sórele apune; vulturul din vĕsduh cată la tine cu dragoste ca la pămîntul sĕŭ de na-

scere ; rîurile cele frumóse și spumegóse, pîraele cele răpeḑĭ și sĕlbatice càntă neîncetat slava ta....O ţéră jalnică pentru ce faţa ţĭ-e îmbrobodită ?....

VII.

Nu eștĭ frumósă, nu eștĭ bogată ? N'aĭ copiĭ mulţĭ la numĕr, cari te iubesc ? N'aĭ cartea de vitejie a trecutuluĭ și viitorul înaintea ta ?....Pentru ce curg lacrimile tale ?...

VIII.

Pentru ce tresarĭ ? Trupul tĕŭ se topesce de slăbiciune și inima-ţĭ se frămîntă cu ĭuţélă....Citit'aĭ óre în cartea ursiteĭ ?....Aerul se mișcă turburat... vîntul dogoresce.... Îngerul peireĭ ţi s'aŭ arătat óre ?... Nopţile tale sunt recĭ, visurile turburate ca marea bătută de furtună...Ce-ţĭ prevestesc ?

IX.

Privesce de la méḑă-ḑi la miaḑă-nópte popórele ridicându-șĭ capul....Gândirea ivindu-se luminósă pe d'asupra întunereculuĭ...gândirea ce zidesce și credinţa ce dă viéţă...Lumea veche se prăvălesce și p'ale eĭ dărămăturĭ Libertatea se înalţă !...Deștéptă-te..!.

X.

Mucenicĭĭ sângeluĭ tĕŭ n'aŭ ḑis óre : «Și Domnul «va scula pe unul dintre voĭ, care va așeza pe ur-

«mașiĭ vrștri ĭarășĭ în libertatea și puterea lor...»
Uĭtat-aĭ sângele ce cură prin vinele copiilor tĕĭ?....
Mult eraĭ mândră odinióră când, cu securea în mână cucăcĭula țurcănéscă pe creștet, tu strigaĭ: *Ura!* în bătăliĭ!... Peptul tĕŭ era tare ca de oțel; paloșul se tocĭa pe dînsul....Sórele se'ntuneca de noriĭ de pulbere ce ridicaŭ răsboĭniciĭ tĕĭ....

XI.

Poporul tĕŭ era îndrăzneț ca vulturul, răsboĭnic și trufaș ca taurul sĕlbatic... Rĕmasu-țĭ-a óre numaĭ umbra potereĭ și aducerea aminte a vitejieĭ tale?

XII.

Cum a slăbit peptul tĕŭ de oțel! Mâna ta cea tare cade de obosélă....și moleșirea a intrat în locașul voĭnicilor!...

XIII.

În vremea veche...cerul era limpede... sórele strălucea ca un flăcăŭ tînĕr....Câmpiile frumóse, împrejurate de munțĭ verḑĭ, se întindeaŭ maĭ mult decât póte prínde ochiul....pădurĭ tinere umbreaŭ délurile....Turmele s'auḑeaŭ mugind de departe... și armăsariĭ nechezaŭ jucându-se prin răriștĭ ..Pe o pajiște verde Libertatea, copilă bălăióră cu cosițe lungĭ și aurite, se juca cu un arc distins. Ferice de ómeniĭ din câmpie, ferice de ceĭ de la munte!.. Era vremea atuncĭ când tot omul

trăia fără stăpân şi umbla mândru fără să-şĭ plece capul la alt om, când umbra văilor, pămîntul ca şi aerul ceruluĭ era davalma pentru toţĭ. Viéţa atuncĭ se petrecea în cea maĭ deplină fericire şi, când ajungeaŭ pe om nevoile bĕtrâneţelor şi mórtea, el se ducea ḑicênd: «Mĭ-am trăit ḑilele!» şi era sigur că viéţa luĭ se va prelungi şi după mórte şi că pe cea-alaltă lume va întîmpina o fericire şi maĭ mare. Dar iată că aerul se turbură.... cerul cel limpede se îmbracă cu norĭ întunecoşĭ.... un nor de praf învĕluie câmpia şi ascunde munţiĭ.... se aud vaiete.... dobitócele fug speriate ca de góna strechieĭ, saŭ ca în nopţile vijeliόse când lupiĭ esŭ din pădurĭ.... caiĭ nechiază jalnic.... Mulţime de glasurĭ se aud strigând şi vĕdesc, când primejdie când nădejde, isbândă, când perdere, turbare, desnădăjduire.... Norul se împraştie puţin.... Dómne! Se vede amestecul uneĭ bătăliĭ!.... Ceĭ ce aŭ năvălit sunt îmbrăcaţĭ cu fer.... săgéta alunecă pe pavĕză, şi paloşul cu douĕ ascuţişe taie în carne vie.... Le staŭ împotrivă.... se luptă cu furie..... se plécă săbieĭ lor.... inimile slăbesc.... fug.... Perit'a Dacia!! Staţĭ cu inimă.... arcul se întinde din noŭ..... luptătoriĭ se amestecă şi se isbesc.... pepturile góle cu pavezile.... capetele descoperite cu coĭfurile.... Departe în câmpie se vĕd arcurĭ sdrobite, fâşiĭ de stégurĭ, apoĭ un coşciug mare, mare se ridică şi o pară grozavă de foc înflăcăréză cerul.... Învinşĭ şi învingĕtorĭ cad în genuchĭ şi la lumina flacăriĭ îşĭ daŭ drépta şi se iaŭ în braţe! Fiĭ cu inimă, Dacia mea!..... Tu fuseşĭ altarul rudireĭ a crivĕţuluĭ cu pustia, a bărbăţieĭ cu mintea, a libertăţiĭ

cu puterea.... Din acéstă rudire, pecetluită cu sânge şi lămurită prin foc, se născu un popor noŭ.

Ast-fel povestesc bětrâniĭ.

XIV.

Oraşele se întemeiază şi se înfrumuseţéză din noŭ.... ómeniĭ cresc în îndestulare şi se înmulţesc ca nisipul măriĭ.... pămîntul se acopere cu holde aurite.... Libertatea domnesce ca maĭ înainte, dar nu acea Libertate pruncă, flóre plăpândă a pustietăţiĭ, ci Libertatea cea bărbată şi luminósă, sad puternic şi cu rădăcină ţépănă şi adînc înfiptă în pămînt.... Sabia acum nefolositóre a răsboĭniculuĭ stà spânzurată în coliba sa.... femeile zâmbesc dulce la copiiĭ lor.... chipul sbârcit al bětrânilor se întinde de bucurie.... Pacea aduce legea care chezăşuesce iar nu asupresce.... legea rod al libertăţiĭ.... legea care apěră pe cel slab de nedreptate şi nu apasă pe sěrmanul în folosul bogatuluĭ.. Şi multă vreme eraŭ numaĭ ómenĭ fericiţĭ, deşi se aflaŭ bogaţĭ şi maĭ săracĭ.... căcĭ nelegiuirea nu era cunoscută, şi ceĭ bogaţĭ şi ceĭ maĭ tarĭ nu făceaŭ eĭ singurĭ legea de pe cum le vine lor maĭ bine şi nu puteaŭ călca dreptul altuia. Şi juniĭ ḑiceaŭ, închinându-se către bětrânĭ: «Cinste fie părinţilor noştri, care s'aŭ «luptat vitejesce şi ne-aŭ lăsat de moştenire patrie «şi libertate.»

XV.

Cel ce nu cunósce nevoia legiĭ nu cunósce ce e libertatea, căcĭ nu póte fi libertate fără lege, şi acel ce nu se ţine de duhul legiĭ se lépădă de libertate.

XVI.

Libertatea e îndoită: cea din lăuntru și cea din afară.... ele sunt surorĭ, și una fără alta nu póte trăi. Libertatea din afară este neatârnarea țěriĭ în care nascem și de la care avem dreptul de om de sub biruirea orĭ-căreĭ alte țěriĭ și împěrățiĭ. Libertatea din lăuntru este legea, icóna dreptătiĭ dumnedeescĭ, făcută prin învoirea tutulor și la care toțĭ de o potrivă suntem supușĭ. Acolo unde nu e lege, nu e nicĭ libertate, și acolo unde legea e numaĭ pentru uniĭ și ceĭ-alalțĭ sunt scutițĭ de sub ascultarea eĭ, libertatea a perit.... Căcĭ atuncĭ asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia isvoresc în lume; atuncí lumea se împarte în săracĭ și bogațĭ, în stăpânĭ și robĭ, flămândĭ și îmbuĭbațĭ..... atuncĭ lumea stă în cumpěnă de peire; căcĭ dreptatea Domnuluĭ e vecĭnică și el blestemă pe omul ce alunecă în calea nedreptățiĭ..... Străbuniĭ noștri aŭ fost blestemațĭ de Domnul pentru strâmbătățile lor și blestemul a trecut din ném în ném până în dilele nóstre. Privegiațĭ asupră-vě ca candela ce arde, ca nu copiiĭ voștri și copiiĭ copiilor voștri să dică de voĭ: «Blestem asupra părinților, care aŭ făcut strîmbătate!... Strîmbătatea isvoresce din siluire, din pismă, din jefuire și din nesciință..... Legea dreptățiĭ e frăția. Și ce frăție póte fi între un uliŭ și jertfa luĭ, între strîmbătate și dreptate? Până când maĭ puteți, voĭ, ceĭ ce ațĭ călcat dreptatea, grăbițĭ a intra în calea Domnuluĭ, căcĭ va sosi dioa isbândireĭ, când vrabia se va lupta cu uliul și-l va birui, și într'adevěr dic voě, acea di s'a apropiat.

XVII.

Tot lucru lasă sĕmînţa sa, prin care din noŭ se nasce, şi din tulpina bĕtrână şi putredă a copaciuluĭ încolţesc vlăstare tinere şi ţepene; aşa şi din robie se nasce libertatea, din neorânduială ese rânduială.... Jugul aduce mântuirea, precum furtuna liniştea.

XVIII.

Furtuna mântuireĭ straşnică are să fie.... Aveţĭ grije de ḑiua aceea şi grăbiţi-vĕ a vĕ îndreptà din vreme. Târḑiŭ va fi atuncĭ a plânge şi a se căì; căcĭ suferinţa îndelungată împetresce inima omuluĭ şi ucide mila dintr'însa.... Ceĭ marĭ şi puternicĭ aŭ tóte ḑilele spre a se îngrăşa din asuprirea creştinilor.... poporul are numaĭ un cés în care îşĭ isbândesce, şi cu acest cés rĕscumpĕră vécurĭ de chinuire..... Blestemele văduvelor sărace, sudórea ómenilor cheltuită în folosul altora, hrana sĕrmanilor mistuită, moştenirea copiilor hrăpită, tóte adunate la un loc cresc furtuna omenéscă şi rĕsplata cumplită a dreptăţiĭ Domnuluĭ. Ceĭ ce prin siluire fac asemenea nelegiuirĭ, prin siluire per.... şi sabia Domnuluĭ e braţul poporuluĭ.... şi sabia atuncĭ mănâncă carne şi nu cruţă pe nimenĭ, de la sugătoriŭ până la cel desăvârşit bĕtrân. Şi sângele curge ca un isvor, căcĭ sângele îmbată mintea ca spirtul şi ca vinul cel tare.... Şi în acea ḑi se vor auḑi maĭ multe vaiete decum s'audiră de când cu lumea... şi sângele vĕrsat va cadea peste capul celor ce ḑic acum: «Nu e dreptate dumneḑeéscă!»....

cari precupeţesc dreptul văduveĭ şi vînd cugetul lor şi sângele fraţilor lor.

XIX.

Lumea întrégă are tot o poveste... strîmbătatea care lăcomesce la bunul altuia şi sĕrmanul care sfăramă lanţul ce-l strînge. Grea e strîmbătatea... dar şi rĕsplata eĭ cumplită este!...

XX.

Şi era viéţa dulce şi pacĭnică!... Sub acoperemîntul aripelor libertăţiĭ legea înflorea.... toţĭ fiiĭ ţĕreĭ trăiaŭ în fericire, căcĭ unirea şi dragostea domneaŭ în mijlocul lor; bogatul ajuta pe serman; sĕrmanul un pismuia pe bogat, ci-l ocrotea... fie care om avea dreptul sĕŭ şi era moştén tn ţéra sa... Legea era dréptă şi tare; ea nimicea în lăuntru pe ceĭ cu inima viclénă şi era zid de apĕrare de către duşmaniĭ din afară... Fruntea ta, o patria mea, nu se pleca atuncĭ ruşinos dinaintea strainilor, şi când grăĭaĭ glasul tĕŭ se auḑea de departe;... numele străinilor nu te îngro«zea şi de şi ḑiceaŭ eĭ între sine: «Haĭ să punem în «fére pe fecĭoriĭ vulturilor şi să domnim asupra lor... «căcĭ noĭ suntem maĭ tarĭ şi maĭ mulţĭ la numĕr... şi «turmele lor vor fi ale nóstre;... vom necinsti femeile «şi fetele lor... şi vom batjocori periĭ cărunţĭ aĭ bătrâ«nilor lor...» Dar tu rîdeaĭ de aceste lăudărĭ ale sĕlbaticilor şi, când cătaĭ la dînşiĭ, eĭ perĭaŭ, precum pere un nor de graurĭ când vulturul plutesce

prin vĕzduh... Ingâmfarea lor iĭ ucidea... Fie-care om era atuncĭ liber și plătia cât o sută de ómenĭ, căcĭ se lupta pentrn libertate.... Libertatea însutesce puterea. Numaĭ ceĭ mișeĭ și ceĭ rĕĭ țin cu străiniĭ și cu apăsătoriĭ!

XXI.

Vîntul de la miadă-nópte bate cu furie.... cerul se întunecă... pămîntul se cutremură... în patru unghiurĭ ale lumeĭ se vĕd înălțându-se stâlpĭ de flacără învĕluițĭ în norĭ de fum... Se aud armăsarĭ nechezând, turmele mugind, sgomote de cară și o larmă îngrozitóre de glasurĭ de tot felul; limbile se amestecă și ómeniĭ nu se maĭ pot înțelege. Popórele se grămămădesc și se îndésă unele peste altele... d'abia urma unora de pre pămînt s'a șters, și altele aŭ năvălit în locul lor.... pare-că ḑioa cea de apoĭ a lumeĭ ar fi sosit... scârșnirĭ de dințĭ, gemete și țipete de mórte se maĭ aud.. noródele daŭ năvală peste noróde și ómeniĭ peste ómenĭ... pustiirea pășesce înainte... și în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în vârful săbieĭ... Nóptea cu besnele sale a cotropit omenirea... sângele curge pârae... focul mistuesce ce scapă de sabie, și mórtea seceră pămîntul... întunecimea se îndésă și maĭ mult... tot némul omenesc se frământă și se sdruncinéză... Urgia Domnuluĭ, dreptatea dumneḑeéscă trece pre pămînt pustiind...

XXII.

Viscolul siluireĭ se întinde și maĭ mult și jaful se

întocmesce... Ceĭ maĭ voĭnicĭ dintre voĭnicĭ vor să supună putereĭ lor pe ceĭ maĭ slabĭ... sângele curge mereŭ... sabia domnesce în acea vreme.... setea de a stăpânì coprinde pe ómenĭ.. Domniĭ şi boieriĭ némurilor se ridică ca nisce uriaşĭ şi caută a sdruncina popórele.... O luptă mare şi îndelungată se începe între om şi om, popor şi popor, şi între popóre cu căpeteniile lor cele hrăpitóre.... Ómeniĭ sângiurilor se unesc toţĭ din tóte părţile între sine.... libertatea se învinge.... pustiirea se întinde preste tot locul.... Dar răbdarea şi viitorul rămân popórelor.

XXIII.

Din acéstă frământare se născù o féra.... robia.

XXIV.

Tărie, sufletelor bărbate! Temeiurile dreptuluĭ şi ale libertăţiĭ nu per în vecĭ; în orĭ ce inimă rĕmâne un loc ascuns unde sĕmânţa lor încolţesce.... popórele îşĭ perd svaturile şi rătăcesc din calea dréptă saŭ adorm, dar nu per în ḑilele vécurilor.

Lumea răvăşită se întocmesce iarăşĭ, dar cu încetul şi cu durere mare; némurile trec prin ispite şi cercărĭ până să intre sciinţa într'însele şi să înţelégă; aşa şi ferul numaĭ prin foc se mlădie, se neteḑesce şi se face strălucitor.

XXV.

S'a ḑis odată că Domnul pre ceĭ fără-de-lege, când voiesce a-ĭ perde, iĭ orbesce şi le însuflă cugete nebune şi neînţelepte. Domniĭ şi boieriĭ némurilor ḑiseră

între dînşiĭ: «Să nu lăsăm popórele nóstre în odihnă, «căcĭ repaosul deştéptă gândirea şi gândirea aduce «fapta.... Să ridicăm stavilĭ, se semănăm zavistia şi «ura şi să însuflăm lăcomia coprinderilor şi a prădilor «şi să împingem némurile unele asupra altora, ca ast-«fel să întindem domnirea şi puterea nóstră....» Şi némurile se duşmăniră şi se pismuiră între dînsele, luptându-se mereŭ ca să slăbéscă pe cele maĭ tarĭ, ca să înghită pe cele maĭ slabe, nu spre folosul lor, ci spre folosul asupritorilor şi tiranilor pămîntuluĭ.... Ast-fel popórele se făcură părtaşe la nelegiuirile şi nedumnedeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele şi topiră carnea de pe ósele lor în luptă, până când, rănite de mórte şi dându-şĭ sufletul, cunoscură în sfârşit rătăcirea lor, cum că tóte limbile pămîntuluĭ sunt surorĭ şi fice iubite ale Domnuluĭ....; şi vremea neînţelegereĭ trecù....!

XXVI.

In mijlocul viscoluluĭ ce făceaĭ tu, patria mea? Pămîntul ce acoperia cenuşa strămoşilor têĭ era frămîntat de lavă... vârtejul furtunos învĕluia câmpia... talazurile aceluĭ ocean de némurĭ, prăvălindu-se din tóte părţile lumeĭ, spintecaŭ cu durere cóstele tale... Mumă fără copiĭ, fecĭoriĭ têĭ, rătăciţĭ în vijelia omenéscă, pribegiaŭ în tóte părţile, ducênd cu dînşiĭ numaĭ limba şi dorul sêŭ.. ! Patria e cel maĭ d'întâŭ şi cel maĭ de apoĭ cuvînt al omuluĭ; într'însa se coprind tóte bucuriile luĭ; simţirea eĭ se nasce de odată cu noĭ şi e nemărginită şi vecĭnică ca şi Dumnedeŭ...Patria e aducerea aminte de dilele copilărieĭ, coliba părintéscă

cu copaciul cel mare din pragul ușeĭ, desmerdările drăgăstóse ale maĭceĭ nóstre, plăsmuirile nevinovate ale inimeĭ nóstre, locul unde maĭ întâĭ am iubit și am fost iubițĭ, cânele care se juca cu noĭ, sunetul clopotuluĭ de la biserica satuluĭ, ce ne vestea ḑilele frumóse de sĕrbătóre, sbieretul vitelor când se întorceaŭ în murgul sereĭ de la pășune, fumul vetriĭ ce ne-a încălḑit în légăn înălțându-se în aer, barza de pe strașină ce cată duĭos pe câmpie, și aerul care nicăirĭ nu e maĭ dulce!..

Și sub cortul pribegieĭ, bĕtrâniĭ ḑiceaŭ copiilor: «Colo, în vale, departe, prea departe, unde sórele se «vede așa de frumos, unde câmpiile sunt smălțuite și «păraele rĕcorose, unde cerul e dulce, junicele albe «și pămîntul roditor,... copiĭ,... acolo e *Țéra!!»... Și la aceste cuvinte, voĭniciĭ prindeaŭ armele, prunciĭ tresăreaŭ în légăne, femeile cântaŭ patria depărtată și durerea pribegieĭ... ceĭ slabĭ se îmbărbătaŭ. Și tu eraĭ mândră atuncĭ, țéra mea... fecĭoriĭ tĕĭ era un ném bărbat; numele tĕŭ era vestit noródelor; răsboĭniciĭ tĕĭ eraŭ vitejiĭ vitejilor; dragostea libertățiĭ întăria ca o zea de oțel latele lor pepturĭ și brațele lor eraŭ țepene.... Câțĭ căutaŭ la ține te pismuiaŭ și dușmaniĭ tĕĭ înșișĭ te proslăviaŭ, și când, din nărĭ sforăind și din ochĭ scînteind taurul clătina córnele sale, gróza le rĕspândia în tóte părțile.

XXVII.

Lupta întăresce pe cel slab și primejdia măresce pe cel tare. — Tot lucrul are nevoile sale, așa și li-

38

bertatea mulţĭ vrăjmaşĭ are, pentru că ea este partea cea maĭ frumósă din moştenirea strămoşéscă... Ca să păstrăm acéstă moştenire, saŭ ca s'o luăm înapoĭ când ni s'a hrăpit, trebue o mare stăruinţă şi priveghere, jertfe necurmate şi o unire strânsă între ómeniĭ de acelaşĭ sânge. astfel ca toţĭ să stea pentru unul şi unul pentru toţĭ.

XXVIII.

Maĭ odihnesce-te pămînte al luptelor!.. precum luptătorul ostenit stă de resuflă. Fruntea ta e plină de sudóre şi de pulberea bătălieĭ... maĭ resuflă puţin. . căcĭ aĭ duşmanĭ mulţĭ la numĕr.... şi sórta ta e o luptă necurmată...

Fost'aĭ multe vécurĭ volnică ca pasĕrea vĕsduhuluĭ, până când o seminţie iubitóre de coprinderĭ rîvnì după patria fecĭóră a libertăţiĭ. Vulturul legiónelor sdrobise lumea în ghiarele sale;... ca să te pótă lua în braţe, fù silit a te lua de soţie! Seminţia pustieĭ cu seminţia ce năvălise peste dînsa s'aŭ amestecat... Acum libertatea maĭ bărbată, are arc şi sabie spre apĕrare... Ascute-ţĭ sabia ca fulgerul şi încórdă-ţĭ arcul, o ţéra mea,... duşmanul se gătesce şi tu eştĭ stréja lumeĭ...! Lumea te a părăsit şi s'a sculat asupră-ţĭ; noródele s'aŭ legat între ele spre a te batjocori şi a stinge dintre ómenĭ pomenirea ta... O patria mea jertfesce-te...

XXIX.

Grăbesce a maĭ prinde putere... Ĭată că se maĭ a-

propie o furtună... D'abia vijelia omenéscă se maĭ potolì și o întunerecime cât un grăunte se zăresce despre răsărit... De ce merge maĭ cresce și ca un nor se îndésă și se întinde... Cerul se întunecă; viscolul sbucnesce; norul se varsă pre pămînt ca un rîŭ întărîtat și ca un ocean înghite tot ce-ĭ ese înainte.... Spaĭma a coprins tóte némurile.... libertatea și legea popórelor se sdrumică.... potop de sânge este... pămîntul se umple cu dărămăturĭ... rĕsboinicii o iaŭ la fugă;.... voĭniciĭ sunt prinșĭ de frică.... Seniluna strălucesce în tărie.

XXX.

Pentru ce te salțĭ, Dunăre bĕtrână?... Un biruitor îndrăsneț venit'a óre. ca în dilele strămoșilor noștri. să calce cu amèndouĕ ale luĭ picĭóre pe amêndouĕ ale tale malurĭ? Legiónele înviat'aŭ și vin să întemeieze de a doua óră patria?... Apele tale se umflă, sar în sus și vîjie îngrozite... Nu... nu... un turban se vede pe mal... armăsariĭ de la Anadol nechiază sărind în douĕ picĭóre de nerăbdare... pala pustiesce țĕrmul din drépta;.. popórele de la médă-di la medă-nópte, de la răsărit la apus, plécă capul lor săbieĭ și se lépădă de legea părinților lor ca să crédă Coranuluĭ.... Mahomet ĭea locul luĭ Christos... sabia și Coranul duc robia după dînsele...

XXXI.

Pe rîurĭ plutesc dărămăturile palatelor și bisericilor... Cu sângele se scurge rĕmășița neatârnăriĭ a

două-ḍecĭ de popóre... Valurile isbesc spumegând valurile şi spuma lor e sângerată.... Pe talazul ce merge şi se întórce un iatagan scânteiază.... se afundă...ese ĭarăşĭ pe d'asupra... şi valul înfiorat asvârlă pe ţĕrmurile nóstre pe fecĭoriĭ spurcatuluĭ prooroc... «Alah! «strigă eĭ... asta e pămîntul făgăduit celor credin-«cioşĭ....»

XXXII.

Pustiirea se întinde în câmpiĭ... codriĭ clocotesc d'o fâşiere duiósă... pe cóstele délurilor se vĕd numaĭ sate arse şi turme de femeĭ rătăcind cu pruncíĭ lor la ţîţă... O ţéra mea! unde sunt acum voĭniciĭ tĕĭ... ceĭ cu inima vitéză şi cu braţul tare? N'aud eĭ răcnetul primejdieĭ tale... vaetele femeilor.... plânsorile copiilor... rugele fecĭórelor?... Leiĭ făcutu-s'aŭ mieĭ?.. Paloşele crunte ruginitu-s'aŭ în mânile răsboĭnicilor tĕĭ? şi femeile ḍiceau: «Vaĭ nouĕ, vaĭ! bărbaţiĭ şĭ-aŭ «perdut inima... moştenirea copiilor noştri o să cadă «in prada vrăjmaşilor şi copiiĭ vor ajunge robiĭ lor, «şi eĭ se vor purta cu dînşiĭ ca stăpânul cel rĕŭ cu «cânele sĕŭ... şi vom fi de rîsul şi de batjocura né-«murilor»... Şi mumele ḍiceaŭ la fecĭoriĭ lor: «Ceĭ «ce fuge dinaintea duşmanuluĭ este mişel.... şi mişeiĭ «nu sunt din sângele nostru... Duceţi-vĕ de muriţĭ «maĭ bine liberĭ decât să trăiţĭ în robie şi ocară!»

XXXIII.

Vîjie crivĕţul... se clétină pămîntul... ómeniĭ se is-

besc cu ómenĭ.... zalele cu ferul.... pepturile cu oțelul.... vitejiĭ cad morțĭ în țĕrână.... sângele desfundă pămîntul.... leşurile plutesc pe rîurĭ.... fumul pârjoluluĭ se învertejesce în tóte părțile ; strigările luptătorilor şi clăngăitul paloşelor încrucişându-se rĕsună cu huiete.... Ce te-aĭ făcut, mare vizir?... Unde-țĭ sunt voiniciĭ, paşo cu treĭ tuiurĭ ? Vêntul împotriviriĭ sfĕramă zăbalile armăsarilor tĕĭ....Năvala se trase înapoĭ, spăimîntată de pepturile góle ale vitejilor !...

Cine fuge colo în vale, cu brêul tĕrindu-se după dînsul, cu turbanul desfăcut... cu pala de Taban plină de sânge...

Sultanul... cel măreț.... cel gróznic !... Fugĭ acum, sultane.... şi eraĭ împĕratul împĕraților.... numele tĕŭ îngrozia maĭ mult decât o oştire.... paşiĭ tremuraŭ când te vedeaŭ trecênd.... Unde sunt cetele tale aşa de numeróse ca şi țĕrile tale, ostaşiĭ tĕĭ maĭ mulțĭ la numĕr decât grăunțiĭ năsipuluĭ mărilor ?.. Trăsnetul pică din mânile tale.... numele tĕŭ de nebiruit perì... Fugĭ,... şi 'n góna fugiĭ tale, căpitaniĭ tĕĭ nu maĭ pot cunósce pe răsboinicul voinic ce încurà armăsarul înaintea bătălieĭ.... Cată înapoĭ, Sultane!... Vedĭ comorile Asieĭ prădate.... haremul tĕŭ pângărit.... caiĭ nechezând în câmpie de pe stĕpâniĭ lor.... Câte mume te vor blestema, o sultane fulgere !.... O sută de miĭ musulmanĭ zac neîngropațĭ pe câmpurĭ !......

XXXIV.

Eştĭ frumósă, eştĭ bogată.... o țéra mea.... aĭ copiĭ mulțĭ la numĕr cari te iubesc...... aĭ cartea de vitejie

a trecutuluĭ şi viitorul înaintea ta.... Pentru ce curg lacrimele tale ?

XXXV.

Tresarĭ ca cum aĭ vedé un duh nevĕḑut.... inima ţĭ se frămĕntă cu iuţélă.... Citit-aĭ în cartea ursiteĭ, orĭ că îngerul peireĭ ţi s'a arătat ?...

XXXVI.

Pentru ce staĭ înmărmurită, o ţéră Română ?..... Nu-ţĭ maĭ aducĭ aminte de ḑilele tale cele vechĭ ? Trăsnetul se sdrobia în mânile celor nebiruiţĭ. .. turbanul se rostogolia în ţĕrână.... străinul fugia ca de mórte când vedea amerinţătorul tĕŭ stég, ce era simbol de dreptate, putere şi libertate..... Turcul, coprins de spaimă, alerga să se ascundă între cadîne în harem.... şi tătarul lua în trépĕtul cel mare al caluluĭ, calea pustieĭ.....

XXXVII.

În pólele unuĭ munte se întindea o câmpie mare şi un sóre strălucitor o lumina... Doĭ inşĭ se preumblaŭ încetişor printr'însa.... sta adesea în loc şi apoĭ se porniaŭ maĭ departe.... Precum spicurile în vremea cóseĭ zac unele peste altele, aşa şi óse peste óse de morţĭ grămădite acoperiaŭ pemêntul... nisce petice de stégurĭ sfăşiate şi acăţate încă de prăjina lor plecată, d'abia se maĭ mişcaŭ de vîntul ce dogoria... un nuor-

de corbĭ fâlfâia pe d'asupra croncăind, vâltura şi se învêrtejia in tóte părţile ş'apoĭ de odată se asvârlia cu iuţélă peste óse.... Nicĭ o locuinţă nu se maĭ zăria în acea vale a morţiĭ..... icĭ colo nisce movile, semĕnate fără rând, increţiaŭ numaĭ ca nisce valurĭ luciul câmpieĭ.... şi pe fie-care din acele movile era câte un semn deosebit ... pe una o cruce roşie plecată.... pe alta un turban sângerat cu semiluna înfiptă pe dînsul.... maĭ departe o lance tătăréscă sfărâmată... şi acolo staŭ, mormane grămădite de pe seminţie şi lege, ósele némurilor care se întîmpinară pe acest câmp de bătaie.... fie-care la un loc cu un semn de isbîndă..... La marginea câmpieĭ era o pădure, din fundul căria se auḑia eşind o fâşiire neînţelésă... o plângere ce semĕnà cu vaietele sufletelor chinuite.... Copaciĭ eraŭ împestriţaţĭ de frunḑe felurite, pline de o rouă roşiă... şi în vârful unuĭ stejar bêtrân un vultur alb fâlfâia din aripĭ.... Şi la fie-care din acele mormane ceĭ doĭ ómenĭ îngenuchiaŭ şi ḑiceaŭ împreună: «Slavă ţie, ţéra nó-«stră !... feciorîĭ Hunilor s'aŭ încumetat ca să te su-«pună.... şi tu aĭ fost mormîntul lor... Potopul Asieĭ a «vrut să înghită lumea.... şi tu i-aĭ pus stavilă.... Un «ném de răsboĭnicĭ a rîvnit la turmele tale şi la grânele «aurite al holdelor tale.... şi tu aĭ legat pe răsboinicĭ «câte doĭ doĭ.... şi aĭ arat cu dînşiĭ ţérina... şi aĭ se-«mĕnat cu sângele şi cu sudórea lor *dumbrava roşie* «pădurea sângeluĭ.»

XXXVIII.

Cum te-aĭ veştejit, flóre a libertăţiĭ? Într'o ḑi vruseşĭ să te odihnescĭ ca omul obosit de muncă.... şi

feciorii tĕĭ ceĭ vicleni făcură svat rĕŭ între dînșiĭ.... cugetul nedreptăţiĭ şi al domnieĭ intră în sufletul lor.... şi rîvniră la armele şi la avuţia fraţilor lor.... Zavistia semĕnă sĕmînţa gîlcevelor şi a împărechierilor din casă.... feciorii tĕĭ te muşcară de ţîţă, o ţéra mea, şi-ţĭ făcură rană mare..... Străinul puse piciorul sĕŭ pe peptul tĕŭ ca să te năbuşéscă.... şi dete în mânile voĭnicilor tĕĭ furca în locul paloşuluĭ... şi tu te lăsaşĭ de bună voie în mânile celor ce nu putuseră a te birui!....

XXXIX.

În şesurile tale duşmaniĭ corturile şĭ-aŭ intins.... Mîndria numeluĭ tĕŭ a căḑut, precum cade de pe dél stejarul cel bĕtrân, şi nu-ţĭ lăsară de a resuflà numaĭ atât aer precât se îndurară eĭ.... Domniĭ şi boieriĭ tĕĭ îngenuchiară dinaintea lor!...

XL.

Eraĭ un trup cu viéţă şi aĭ ajuns umbra morţiĭ.... răsboiniciĭ tĕĭ s'aŭ făcut muierĭ, boieriĭ tĕĭ robĭ aĭ duşmanilor şi stégul tĕŭ perì dintre stégurile némurilor!

Pentru ce te maĭ frămînţĭ óre? Ţĭ-e dor de vremea vechie?.... Vre o raḑă din slava trecută venit'a să lumineze fruntea ta?.... Nu... ci de durere!....

XLI.

Mândră şi viteză eraĭ în bătăliĭ, o ţéră Română.... cu greŭ şi cu anevoie era a te birui.... Ca să-ţĭ sugă

sângele, feciorii tĕĭ ceĭ blestemaţi te deteră în prada duşmanuluĭ. Némurile ce pismuiaŭ puterea ta și numele tĕŭ cel falnic se legară între ele și ḑiseră: «Haĭ să «sdrobim acest cuĭb de libertate!».... Ele te orbiră de ură și de zavistie: puterea ta se tocì, pilită de trupul tĕŭ însușĭ.... și treĭ uriașĭ, Turcul păgân, Némţul mișel și Mnscalul sĕlbatic, se aruncară asupra trupuluĭ tĕŭ și-l tăiară în bucăţĭ și împărţiră între sine ca pe nisce turme pe feciorii tĕĭ....

XLII.

Mult maĭ nainte păgânul ḑisese: «Ca să sdrobesc «acest trup ce mĕ 'ngrozesce și mĕ amerinţă, să daŭ «drumul asupră-ĭ nemernicilor meĭ....» Și mulţime de grecĭ calicĭ, lepădaţĭ de Domnul, ca un nor de lăcuste trecură mările și se asvêrlirĕ peste tine, o ţéra mea, și supseră sângele tĕŭ! Eĭ aruncară pe copiiĭ tĕĭ în besnele întunereculnĭ.... și numele lor perì cu tine!.... Eraĭ liberă.... și te puseră în lanţurĭ.... Eraĭ bogată.... și se îmbuibară de carnea ta, ca nisce lupĭ flămânḑĭ... eraĭ vitéză.... și înfipseră mișelia în inima ta.... Eraĭ vrednică și lăudată.... și ajunseșĭ defăimată.... Eraĭ curată, și te pângăriră cu tâlhărie și nedumneḑeire!

XLIII.

Sângele feciorilor tĕĭ s'a stricat și inima lor a putreḑit.... Când eraĭ tare eraŭ și eĭ mândri de tine.... dar de când s'aŭ amestecat cu ceĭ mișeĭ și cu ceĭ viclenĭ s'aŭ făcut și eĭ viclenĭ și mișeĭ....

XLIV.

Tu eştĭ ca corabia fără cârmă bătută de furtună.... şi vâslaşiĭ ceĭ rĕĭ, carĭ şĭ-aŭ însuşit dreptul de a fi cârmacĭ, te duc dintr'o nevoie într'alta şi maĭ mare, şi din fără-de-lege în fără-de-lege.... Iarba se usucă pe unde calcă eĭ.... Înţelepciunea lor e minciuna..... isteciunea lor jefuirea.... faptele lor, faptele iaduluĭ.... Eĭ aŭ supus sub jugul clăciĭ pe poporul tĕŭ şi aŭ ofilit fruntea ta.... Stins'aŭ candela cu suflarea lor împuţită de fără-de-lege.... Ce veĭ dice, o patria mea, când veĭ grăi?.... Ce veĭ face, când va veni dioa dreptăţiĭ?.....

XLV.

Jalnic e cântecul tĕŭ, Româncă copiliţă!... Ce dice? Ianiceriĭ spurcaţĭ trecut'aŭ Dunărea? Tătarul cel fieros împrăştie óre spaima în tot locul? Léhul venit'a să-şĭ isbândéscă de răsbóiele perdute, şi Ungurul să-şĭ adune ósele răsipite ale ostaşilor sĕĭ?.... Logodnicul tĕŭ luat'a din cuiŭ paloşul părintesc?.... Cântă-ţĭ cântecul...

XLVI

Doină şi iar doină! Cântarea mea e vĭersul de mórte al poporuluĭ... pămîntul îĭ e de lipsă... şi aerul îl înécă... Vĕdut'am flăcăiĭ scuturându-şĭ pletele..... fruntea lor a se încreţi înainte de vreme.... florile de pe capul copilelor a se vesteji... şi poporul a căuta în

beţie uĭtarea necazurilor..... Trist e cântecul în serbătorile satuluĭ: «*Biru-ĭ greŭ, podvada-ĭ grea!....*» Bětrâniĭ îşĭ ascund ochiĭ plinĭ de lacrimĭ.... bărbaţiĭ staŭ obidiţĭ.... cântecul se sfârşesce afurisind si copiiĭ blestemă nascerea lor..... Poporul e stâlpul pămîntuluĭ fie-care părticică de pămînt e văpsită cu sângele luĭ... Şi 'ntr'o ḑi ni se ḑise: «Muncesce de diminéţă până «în séră.... şi rodul munceĭ nu va fi al těŭ.... Tatăl těŭ «ţĭ-a lăsat de moştenire o ţérină.... tu nu te veĭ bu«cură de dînsa..... ea va fi a ciocoiuluĭ, şi tu veĭ trăi «robind vecĭnic luĭ.... trupul şi sufletul těŭ vor fi «ale luĭ.... veĭ plăti aerul ce rěsufli.... veĭ plăti locul «unde sórele te póte încălḑi şi un loc de îngropăciune «în mormîntul unde zace maică-ta.... veĭ plăti dreptul «ca să-ţĭ crescĭ vaca ce hrănesce pe copiiĭ těĭ şi boul «care te slujesce.... Trupul těŭ se va gârbovi de greu«tatea munciĭ şi de bătaie.... în loc de somn veĭ pri«veghia muncind şi partea ta de libertate va fi «ocara».... Nisce veneticĭ de sânge străin ḑisu-ne-aŭ în limba lor: «Al nostru e pămîntul şi aceĭ ce locuesc pe «dînsul.... ale nóstre câmpurile... ale nóstre délurile... «ale nóstre cătunele, satele, şi târgurile, colibele şi pa«laturile.Tu aĭ fost puternic şi vitéz în luptă.... dar pu«terea ta s'a tocit de sărăcie şi de stricăciune... şi noĭ «am cules rodul vitejieĭ tale.... Îţĭ tot ḑic că eştĭ un po«por!.... Traiul těŭ e chinuirea şi dreptul těŭ bătaia... «plătescĭ şi muncescĭ şi munca ta înrodesce pămîntul «ce ţi s'a răpit... Toţĭ îşĭ bat joc de sărăcia ta... şi «slugile slugilor calcă peste trupul těŭ... Ceĭ ce ḑic că «sunt aleşiĭ těĭ cresc în bogăţie şi în boierie, şi ţie ţĭ«e frig şi copiilor těĭ fóme!.... Eĭ fac legĭ, dar nu pentru

«dînşiĭ, ci numaĭ împotriva ta...» Doină şi iar doină! Suntem pribegĭ în coliba părintéscă... şi străinĭ în pămîntul nostru de nascere!... Dar în câmpie cresce, şi pe dél iarăşĭ cresce o flóre pentru popórele chinuite... Nădejdea!

XLVII.

Era odinióră un ném de fraţĭ născuţĭ tot dintr'o mumă şi dintr'un tată... şi fraţiĭ se iubeaŭ între sine şi cresceaŭ în avuţie şi în fericire... Turmele lor nenumĕrate, ca stelele de pe cer, păsceaŭ în câmpiile întinse... veciniĭ pismuiaŭ unirea, puterea şi bogăţia lor, dar le era témă de dînşiĭ, căcĭ bărbăţia lor iĭ îngrozia. Şi ast-fel aceştĭ fraţĭ trăiaŭ fericiţĭ, eĭ şi copiiĭ lor, în moştenirea cea mare rĕmasă de la părinţiĭ lor... Când vre o nevoie venea într'o parte, eĭ alergaŭ cu toţiĭ într'acolo... cădeaŭ cu toţiĭ împreună când vijelia mare iĭ doborà, dar se ridicaŭ iarăşĭ cu toţiĭ împreună şi isbândiaŭ... ast-fel se plécă şi se ridică în timp de viscol vîrfurile codrilor... După ce trăiră într'acest chip vreme multă, nepoţiĭ lor ḑiseră într'o ḑi între dînşiĭ: «Pentru-ce să maĭ trăim amestecaţĭ uniĭ cu «alţiĭ; haĭ, maĭ bine, să ne împărţim moştenirea pă«rintéscă şi fie care să ia o parte.»... Atuncĭ traseră cu funia şi îşĭ împărţiră moşia în maĭ multe părţĭ, una la méḑă-ḑi, alta la apus şi alta la meḑă-nópte.... săpară şanţurĭ şi puseră rîurile şi munţiĭ hotare.... şi de atuncĭ fraţiĭ nu se maĭ puteaŭ vedea între sine... şi veciniĭ se umplură de bucurie... Nu trecù mult şi fie-care, şeḑênd închis în moşia sa, ajunse că copiiĭ din a-

ceiaşĭ părinţĭ uitară de tot uniĭ de alţiĭ şi, deşi vorbeaŭ tot o limbă, dar nu se maĭ înţelegeaŭ.... şi când una din ramurile aceluĭ ném cu vreme se stinse înecată în vecinĭ, ceĭ-alalţĭ fraţĭ nu simţiră nicĭ o durere... căcĭ acum eraŭ străinĭ şi duşmanĭ între dînşiĭ... Şi aceste némurí care încă se numesc între sine Românĭ, în ochiĭ celor-alalte popóre eraŭ numaĭ nisce seminţiĭ rătăcite, al căror isvor s'a stins din ţinerea de minte a ómenilor!...

XLVIII.

Domnul Dumneḑeul părinţilor noştri înduratu-s'a de lacrimile tale, ţéra mea? Nu eştĭ îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâşiată? Vĕduvă de vitejiĭ tĕĭ, tu plângĭ cu pĕrul smuls şi despletit pe mormintele lor, precum femeile se jelesc pe mormîntul mut al soţilor lor!...

XLIX.

Némurile auḑiră ţipĕtul chinuireĭ tale; pămîntul se mişcă. Dumneḑeŭ numaĭ să nu-l fi auḑit?... Rĕsbunătorul preursit nu s'a născut óre?

L.

Care e maĭ mândră decât tine, între tóte ţĕrile semănate de Domnul pre pămînt? Care alta se împodobesce în ḑile de sĕrbătóre cu florĭ maĭ frumóse, cu grâne maĭ bogate?

LI.

Deştéptă-te, patria mea! Biruie-ţĭ durerea... E vreme ca să eşĭ din amorţire, seminţie a Domnilor lumeĭ! Aşteptĭ óre, spre a învia, ca strămoşiĭ tĕĭ să se scóle die mormênt? Într'adevĕr, într'adevĕr, eĭ s'aŭ sculat şi tu nu ĭ-aĭ vĕḑut... eĭ aŭ grăit şi tu nu ĭ-aĭ auḑit... Cingeţĭ cópsa ta, cată şi ascultă!.. ḑioa dreptăţiĭ se apropie... tóte popórele se mişcă... căcĭ furtuna mântuireĭ a început... Veḑĭ că cu cât maĭ mult îţĭ plecĭ capul, cu atât ceĭ spurcaţĭ îşĭ bat joc de tine şi sug sângele tĕŭ... Din drépta şi din stânga piticiĭ şi uriaşiĭ rîvnesc la tine, orĭ cât de slabă şi sdrumicată eştĭ.

LII.

Sfârşitul ispitelor se apropie.... căcĭ vremea trece iute... şi semne s'aŭ arătat pe cer... şi blestemul a covârşit mĕsura... Ómeniĭ sângĭurilor ţĭ-aŭ mistuit rărunchiĭ... Eĭ înălţară trufia lor pe tâlhărie... avuţia lor pe fómetea ta... boieria lor pe sdrenţele tale... puterea şi strălucirea lor pe sângele ce tu vărsaşĭ într'o sută de bătăliĭ, unde părinţiĭ lor nu eraŭ!... Ţine minte numele lor, o ţéra mea, şi numele străinuluĭ ce te împiléză, ca să le afurisescĭ!...

LIII.

Aurică copilă, cântă-mĭ frunḑa verde, cântă-mĭ flórea câmpuluĭ, cântă-mĭ florea munteluĭ, cântă-mĭ

nădejdea.... Nădejdea e glasul Domnuluĭ! Popórele trebue să se ispăşéscă şi să se curețe de pĕcatele lor, căcĭ prin ispitele suferințeĭ numaĭ se curăță popórele.... Cele ce am făcut în vremea trecută nu sunt ispite... căcĭ rodul lupteĭ eraŭ libertatea şi dreptul nostru... Ispitele sunt strîmbătatea judecătorilor.... despuĭerea vĕduveĭ şi a sĕrmanuluĭ, desfrânarea şi mişelia, mincĭuna şi lăcomia, sgârcenia şi împilarea domnilor şi a boĭerilor.. cumpăna nepotrivită a dreptățiĭ.... uciderea proslăvită... robirea pentru uniĭ şi desfrâul pentru alțiĭ.... tóte acele fapte grozave pentru care s'aŭ cotropit Sodoma şi Gomora, oraşe urgisite de Domnul pentru blestemățiile lor! Şi tóte aceste ispite le cercaşĭ téra mea... şi le suferĭ încă şi acum.. Paharul fără-de-legeĭ s'a împlut peste mĕsură şi palaturile lor de strîmbătate se prevălesc surpate de blestemele poporuluĭ!.. Făptuitoriĭ tâlhăriilor se spăĭmîntéză înşişĭ de faptele lor... Domnul şĭ a întors cu scârbă fața de la dînşiĭ şi îngeriĭ s'aŭ depărtat cu grózā de eĭ. Eştĭ sérbĕdă şi slăbănogită.... aĭ suferit tóte, téra mea!.... Ridică-țĭ puțin capul strivit şi cată de vedĭ.... semne s'aŭ ivit pe cer... Furtuna mântuireĭ a început!....

LIV.

Să nu ne întristăm de vremea trecută când bĕtrâniĭ ne povestesc bătăliile cele uriaşe şi ne arată dĕrămăturile vre uneĭ cetățĭ, când ne zugrăvesc lupta, sgomotul. sângele şi câmpia morțiĭ, ciuma şi văpaia foculuĭ, fómetea şi răsboiul, şi în câmpiile pârjolite,

cetele tătărescĭ târînd în fuga mare, legațĭ de códele cailor lor, pe femeĭ, copiĭ și bĕtrânĭ!.... Era atuncĭ vremea lupteĭ.... era viéță, bărbăție și putere, vitejie și jertfire către patrie... Ceĭ ce feceaŭ acele fapte marĭ aveaŭ o patrie.... și eraŭ umĕrul drept al țĕriĭ și țéra nóstră era zidul cel tare al credințeĭ!....

LV.

Orașele s'aŭ întemeiat din noŭ, dĕrămăturile turnurilor și ale palaturilor de care șanțurile eraŭ pline nu se maĭ vĕd.... și alte palaturĭ și turnurĭ s'aŭ înălțat în locul lor... Copiiĭ robițĭ întorsu-s'aŭ din țéra tătăréscă... Dar ómeniĭ sângĭurilor nu-țĭ deteră înapoĭ libertatea, pămînt al durerilor..... și copiilor tĕĭ le-a rĕmas numaĭ robia!.... Pe câmpurile de bătaie vĕd ómenĭ cu brațele góle, cu pepturile desvelite, cari se prăvălesc peste ascuțișul paloșelor.... și în locul orĭ-căruĭ om ce cade, în locul orĭ-căruĭ pept ce se despică, alt pept și alt om se pune îndată.... carnea ascute ferul.... bĕtrâniĭ robițĭ cântă... femeile blestemă pe ceĭ mișeĭ.... Și'n orașele tale cele nouĕ, țéra mea, se află numaĭ ómenĭ fără inimă; în palaturile tale nu se maĭ aude de vitejie.... ci de lăcomie și nedreptate!.... Pe câmpiile tale și pe drumurĭ trec nisce fețe serbede și veștede, fluierând doina duiósă.

LVI.

Viscolul pustiireĭ a suflat pe acest pămînt.... sângele părinților în vinele strîmte ale strănepoților a secat.

LVII.

Viforóse eraŭ vremile cele vechĭ.... dar ómeniĭ se născeaŭ tarĭ;... pămîntul era acoperit de dĕrămăturĭ şĭ de trupurĭ mórte... dar din acele câmpiĭ ce fumegaŭ de pârjol şi de măcel, se înălţaŭ strigărĭ de biruiuţă şi de libertate! Ticăloşie şi mórte sunt şi acum.... dar unde e libertatea şi biruinţa?.... Ce ar fi ajuns patria astădĭ, dacă strămoşiĭ noştri ar fi dormitat şi eĭ!....

LVIII.

Deştéptă-te, patria mea! biruie-ţĭ durerea.... E vreme ca să eşĭ din amorţire, seminţie a domnitorilor lumeĭ! Aştepţĭ óre, spre a învià, ca strămoşiĭ tĕĭ să se scóle din mormînt? Într'adevĕr, într'adevĕr eĭ s'aŭ sculat şi tu nu ĭ-aĭ vĕdut; eĭ aŭ grăit şi tu nu ĭ-aĭ audit.... Cinge-ţĭ cópsa şi ascultă. Dioa dreptăţiĭ se apropie.... tóte popórele se mişcă.... căcĭ fortuna mântuireĭ a început!....

LIX.

Nu ţi s'a dis óre prin gura uneĭ slugĭ a Domnuluĭ: «Dumnedeul părinţilor voştri se va îndura de lacră-«mile slugilor sale şi va scula pe unul dintre voĭ, care «va aşeza pe urmaşiĭ voştri ĭarăşĭ în volnicia şi pute-«rea lor de maĭ nainte...?»

LX.

Decĭ timpul sosit'a!... Semne s'aŭ ivit pe cer.... pămîntul s'a cletinat de bucurie.... un blestem gróznic s'a audit despre apus și tóte popórele s'aŭ deșteptat!....

LXI.

Cinge-ţĭ cópsa, o ţéra mea.... şi-ţĭ întăresce inima.... Médă-nópte şi médă-ḑi, apusul şi răsăritul s'aŭ luat la luptă.... urlă vijelia... Duhul Domnuluĭ trece pre pămînt !...

PUTEREA ARMATA
ŞI
ARTA MILITARĂ LA ROMÂNĬ
DE LA INTEMEIEREA
PRINCIPATELOR VALACHIEĬ ŞI MOLDOVEĬ PÂNĂ ACUM.

Decĭ şi acest ném Românesc, până aŭ fost dragoste în mijlocul lor, Dumnedeŭ încă aŭ fost cu dînşiĭ şi nu ĭ-aŭ călcat pre dînşiĭ alte limbĭ străine; ce aŭ făcut multe viitejiĭ şi aŭ trăit în bună pace.

Radu Greciauu (1707)

O istorie adevĕrat naţională ne lipesce. Ea zace încă sub praful cronicelor şi documentelor contimporane. Nimenĭ până acum nu s'a încercat s'o desgrópe. Toţĭ câţĭ s'aŭ îndeletnicit cu scrierea istorieĭ n'aŭ dat decât biografia stăpânitorilor. Nimenĭ nu ne-a reprodus cu acurateţă instituţiile sociale, ideile, simţemintele, obiceĭurile, comerciul şi cultura intelectuală a vremilor trecute.

Cât de mare trebuinţă însă am avé de o asmenea istorie! Sórta părinţilor noştri a pregătit pe a nóstră; instituţiile lor sunt basa instituţiilor nóstre. Într'însa maĭ cu sémă am vedé că, într'acele vécurĭ ce le numim barbare, părinţiĭ noştri adoptară nisce instituţiĭ întemeĭate pe nisce principiĭ, pe care publiciştiĭ de acum aĭ Europeĭ luminate le găsesc de cele maĭ raţi-

onale. Într'însa am vedé că drepturile sânte ale omenireĭ aŭ găsit tot d'auna apĕrătorĭ într'acéstă ţéră, că părinţiĭ noştri le-aŭ cunoscut, le-aŭ preţuit, s'aŭ jertfit pentru dînsele, şi dacă nu ni le-aŭ lăsat întru tótă întregimea lor, vina nu a fost a lor, ci a grelelor împrejurărĭ în care s'aŭ aflat; căcĭ eĭ se luptară vitejesce şi învinseră maĭ multe stavile dacât am avea inimă să urmăm pe pasurile lor. Dar a face un tot din amărunturile ce se află răspândite în deosebitele scrierĭ şĭ documente, este o lucrare lungă şi anevoe. Ea cere, pe lângă alte cualităţĭ, o răbdare, o erudiţiune şi o agerime de minte, ce rar se pot întâlni într'un acelaşĭ om.

Mărturisesc că sunt departe de a lua dorinţa-mĭ pentru studiile istorice ca o dovadă de talent, că nu pot prin urmare a pretinde a fi istoricul ţĕriĭ mele. Prin acéstă mică scriere, imperfectă în multe privirĭ, am voit numaĭ să arăt chipul şi drumul ce ar trebui a se lua, spre a se scrie o istorie, încredinţat fiind că încurînd sau târḑiŭ se va ridica şi între Românĭ un om care să aĭbă curagiul şi vrednicia să iée asupră-şĭ acéstă înaltă sarcină. Omul acela ar face cea maĭ mare slujbă patrieĭ nóstre. Am preferit a lucra instituţiile ostăşescĭ înaintea orĭ căror altora, căcĭ aceste instituţiĭ sunt cele maĭ minunate ce aŭ avut părinţiĭ noştri, căcĭ ele aŭ făcut mărimea şi puterea ţĕriĭ în vreme de patru vécurĭ, însfârşit căcĭ sunt convins că ţéra Românilor, de-şĭ va lua vre o dată rangul ce i se cuvine între popórele Europeĭ, acésta o va fi ea datóre maĭ mult regeneraţieĭ vechilor eĭ instituţiĭ ostăşescĭ.

(1844).

LISTA SCRIERILOR

CITATE ÎNTR'ACÉSTA LUCRARE (*I-iul MEMORIŬ*).

1. Începutul învěţăturilor bunuluĭ şi credinciosuluĭ *Io Neagoe Basarab Voevod,* care a învěţat pe fiiul sěŭ Theodosie Manuscris în 4° de la începutul véculu al XVI-lea (tipărit în Bucurescĭ la 1846).
2. Istoria ţěreĭ Românescĭ, 1290—1700, de vel-logofětul *Radu Grecianu.* Manuscris în 4°, 1707 (tipărit în *Magaziuul istoric pentru Dacia*).
3. Létopiseţul ţěriĭ Românescĭ, 1290—1729, de *Radul Logofeţelul de Divan, sin Michail Ieromonachul Lupescu.* Manuscris in-folio, 1729.
4. Létopiseţul ţěriĭ Românescĭ, 1290 - 16*8. scris de *Tudosie, sin Stoianŭ ot Tulşiĭ.* Manuscris in-8, 1747.
5. Istoria ţěriĭ Românescĭ, 1290—1688, scrisă de *Constantin Căpitanul.* Manuscris in-4°, 1761. (tipărită în *Mag. istor. p. Dacia*).
6. Létopiseţul ţěriĭ Moldoviĭ, 1352—1591. (*Urechiă* şi *Costiniĭ*) Manuscris in-folio (tipărit de d-nul Cogălnicénu).
7. Létopiseţul ţěriĭ Moldoviĭ, 1662—1716, scris de *Axentie Uricariul,* de pre isvodul luĭ *Vasilie Duběŭ, Tudor Damian* şi alţiĭ. Manuscris in-4°, 1716, (tipărit de d-l Cogălnicénu)
8. *Natalis Comitis* Universae historiae sui temporis libri triginta ab anno 1545—1581, Venetiis, 1581.
9. Conspectus historiae Valachiae, auxilio cum divino ab anno reparatae salutis 1695, citată de *Engel,* f. 106—109.
10. L'Ottomano du *Lazaro Soranzo.* Milano, 1599. în-8.
11. *Iacob. Genderus.* Turca Νικητός, de imperio ottomano evertendo. Francoforti, 1601.
12. *Tomasi* (*Georgio,* protonotario apostolico e secretar del Principe Sigismundo Battori), Delle guerre e rivolgimenti del regno d'Ungaria e della Transilvania con succesi d'altre parti, in Venetia, 1621 in-4.
13. Historica relatio de statu Valachiae, 1679—1688, citat de *Engel* t. I, 109—117.
14. Histoire d'Eméric comte de Tekeli. Cologne, 1693.
15. *Dlugoss,* Histoia Polonica. Francfort. 1711, in-fol.

16. *Istuanfius Panonius,* Historia regni Ungariae. 1724, in-fol.
17. *Del Chiaro,* Historia delle revoluzioni di Valachia. Venezia 1718, in 4.
18. *Cantémir* (Démétrius), Histoire de l'Empire Ottoman. Paris, 1743, 4 vol.
19. *Bonfinius* (Antonius), Rerum Hungaricarum decades. Lipsiae, 1771, in-fol.
20. *De Baur* (général), Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Francfort et Leipzic, 1778, in-8.
21. *Sulzer* (Franz-Ioseph), Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien. 1782, 3 vol. in 8.
22. *Bethlen* (Wolfgang de), Historia de rebus Transilvaniae. Cibinii 1783, 5 vol.
23. *Engel* (Iohann Christian von), Geschichte der Moldau und Walachei, Hale, 1804 2 vol. in-4.
24. Encyclopédie méthodique : Art militaire, 4 vol.
25. Ἱστορία πολητικὴ καὶ γεωγραφικὴ τῆς Βλαχίας, Vienna, 1806. Acéstă scriere anonimă se dă că este scrisă de *Constantin Cantacuzino.*
26. Φωτεινοῦ (Διονυσίου) Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας. Viena, 1819, 3 tomurĭ.
27. Stratagèmes militaires et ruses de guerre. Paris, 1826. 2 vol.
28. *Breton,* La Russie. 1813. Paris, 4 vol. in-12
29. *Hammer,* Histoire de l'empire ottoman. 1838. Paris, 12 vol. in-8.
30. *Rocquancourt,* Cours élémentaire d'art et histoire militaires, 1838, 4 vol.
31. *Kogalnitchano* (Michel), Histoire de la Valachie. Berlin 1837.
32. Chrisóve :
a) al luĭ Petru-Vodă, feciorul luĭ Mircea-Vodă, 1561 sept. 4.
b) » » Radu-Vodă, » » Mihnea-Vodă, 1613 ian. 13.
c) » » Leon-Vodă » » Stefan-Tomşa. 1630 ian. 11.
d) » » Stefan Cantacuzino, 1714 maĭ 4.
e) » » Grigore Ghica II, 1733 iulie 16.
f) » » Grigore Ghica III, 1751 april. 19.
g) » » Alexandru Ipsilant, 1775 dech.
h) » » Nicolae Mavrogheni, 1785 mart. 4
i) Mărturia luĭ Theodor monachul de la schitul Frăsineniĭ, 1763 noemv.

I-iul MEMORIU

PUTEREA ARMATĂ ȘI ARTA MILITARĂ

DE LA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATULUI VALACHIEI PÂNĔ ACUM.[1]

PARTEA I.

De la întemeierea principatuluĭ până la așezarea domnilor Fanarioțĭ (1290—1716).

Barbariĭ, așezându-se pe ruinele împĕrățieĭ romane, îșĭ puseră legile și obiceiurile lor în locul înstituțiilor romane. Numirea de Roman perise; lumea perduse până și aducerea aminte a unuĭ popor ce ostășise atâtea vécurĭ; civilisația se stinsese, și acum nu se maĭ vedea nicĭ urma acelor arte și sciințe în care stătuseră slava Grecieĭ și puterea Romeĭ. Arta și instituțiile ostășescĭ, care dintr'un sat mic făcuseră din Roma capitala universuluĭ, periseră și ele cu celealalte, în mijlocul întunereculuĭ nesciințeĭ ce, ca o

[1] Acest memoriŭ s'a tipărit maĭ întâiŭ în *Foia literară* din Iașĭ la 1844, și tot atuncĭ și acolo, într'o broșură in-16 de 85 pagine.

mantă de plumb apăsà Europa. Cărţile care ar fi putut lumina lumea eraŭ în mânile popilor şi interesul lor era ca lumea să fie în întuneric.

Încă în vécul al XIV-lea, Europa militară era lipsită de orĭ-ce organisare; pedestrimea eĭ, cunoscută sub numirea de *Comune,*[1] se alcătuiaŭ de nisce orăşénĭ proştĭ, fără organisare, fără disciplină, adunaţĭ numaĭ în momentul răsboiuluĭ, schimbându-se în fie-care campanie, abia îndatorindu-se la o slujbă de treĭ până la şése lunĭ, şi adesea părăsind stégul în puterea răsboiuluĭ, atuncĭ când trebuia a se face vre o mişcare saŭ a se împresura vre o cetate, nefiind maĭ cu sémă de nicĭ o trébă în bătăliĭ. Puterea armatelor sta atuncĭ numaĭ în călărime. Acésta era vestita instituţie a *Cavalerimeĭ,*[2] instituţie frumósă, însă contrarie tacticeĭ, căcĭ acéstă instituţie era a voĭnicieĭ individuale, iar nu a sciinţeĭ, căcĭ tactica cere maĭ întâiŭ întrebuinţarea glótelor saŭ puterea morală, iar nu lucrarea individuală saŭ puterea fisică.

Astfel era pe acel timp starea ostăşéscă în Europa; nimenĭ nu se gândia cum s'ar puté dobândi o maĭ bună organisare, când Românii deteră o deslegare aceste vestite probleme militare, care stă în a dobândì resultatele cele maĭ bune cu cheltuiala cea maĭ puţină; deslegare la care abia după cincĭ vécurĭ a putut ajunge Europa.

Românii de la întemeierea principatuluĭ lor aŭ sim-

[1] *Comunele* se întocmiră întâiŭ în Franţa de regele Ludovic IV cel gros; de unde le adoptă şi Henric II în Englitera şi Frederic Barbă-roşă în ţéra Nemţéscă. *Rocquancourt.* I. p. 252.

[2] Idem I. p. 293. — Encyclop. méthod. IV. 2 part. r. 635.

ţit trebuinţa ce are un stat de o armată permanentă, armată care să fie gata la orĭ ce minut a reîmpinge pe vrăjmaş, din orĭ ce parte s'ar ivi. Eĭ pricepură încă şi acésta, că o asemenea armată nu se póte privi de cât ca o avanguardie a noroduluĭ, şi că tótă basa sistemeĭ militare trebue a sta într'o bună întocmire de o numerósă reservă naţională; pentru aceea aŭ organisat eĭ de la început *Armata*, *Miliţia* şi *Ridicarea glótelor*, încât la dînşiĭ tot Românul se născea cu datoria de a fi soldat şi d'a apăra statul la vreme de nevoe, şi când vrăjmaşul călca pămîntul românesc, tótă ţéra trebuĭa să fie în arme.

Fiice ale luĭ Radu-Negru şi Mircea cel bĕtrân, legiunile românescĭ patru vécurĭ fură campionul creştinătăţiĭ şi bulevardul Europeĭ. Venì o ḑi fatală când se desfiinţară... În acea ḑi... ţéra era în mânile Fanarioţilor !

Puterea armată a Românilor sta:

I⁰ În *Ostaşiĭ* saŭ *slujitoriĭ statorniciţĭ* cu léfă (armata);
II⁰ în *Catane* saŭ *slujitoriĭ de scutélă* (miliţia);
III⁰. în *Ridicarea glótelor*.

§ I.

ARMATA.

Armata românéscă a fost cea d'intâiŭ armată permanentă în Europa. Este de creḑut că ea îşĭ avea începutul de la Radu-Negru, carele a pus basa tutulor instituţiilor nóstre. Istoria ne arată că Mircea I[iŭ] re-

gulă corpul Dorobanților, care era alcătuit de maĭ 'nainte. [1]

Luĭ Mircea dar se dă maĭ cu sémă cinstea de întemeĭetorul armateĭ românescĭ. El înălță și regulă edificiul început de ceĭ maĭ de nainte de el. El fu cel d'întâiŭ care se înfățișă în Europa cu o armată permanentă și regulată, care, sub următoriĭ domnĭ, se desăvârșì și se maĭ mărì.

Armata românéscă, de la început s'a împărțit în *Cete* de 1000 ómenĭ, sub un *Căpitan*. Fie-care cétă se subîmpărțea în ḑece *centuriĭ* sub un *Sutaș*, în urmă *Iuz-bașă*. Fie-care centurie apoĭ se maĭ împărțea în ḑece *decuriĭ*, fie-care sub un *Cetaș*. Capul a 500 se numia *Vătaf*, în vremile noĭ *Cĭauș*.[2] Ea se alcătuia:

1. De *cetele de Dorobanțĭ* saŭ *némnl Dorobănțesc*, de pre cum il numesc cronicariĭ noștri. Eĭ eraŭ în numĕr de 5000 *crucĭ*,[3] saŭ 10,000 ómenĭ și alcătuiaŭ

[1] Este cunoscut că între staturile acum înfloritóre în Europa, cele d'intâiŭ oștirĭ permanente aŭ fost *les Compagnes d'ordonance* și *les Francs Archers*, alcătuite de Carol VII, regele Francieĭ la 1445 și 1447. Armata românéscă era dar cu mult maĭ veche.

[2] *Grecĭanu*, f. 240.— Letop. luĭ *Tudose sin Stoĭan*, f. 210, — al luĭ *Radul Lupescu* f. 134. — Chrisov. luĭ *Radu-Vodă* către Ĭuz-bașa Mircĭotă, 1613 ian. 13.— Histor. relat. de stat Valach. — *Fotino* t. II. p. 205.

[3] Omeniĭ fiind îndatorațĭ să plătéscă óre-ce la căpeteniile lor, se împărțeaŭ în *crucĭ*, și s'a hotărît ca fie-care *cruce* să plătéscă pe an un *leușor (leonium*, monedă unguréscă, de la care a rĕmas numirea *leu* la piastrul turcesc 40 parale). Daca céta era maĭ bogată, se așeza câte unul saŭ doĭ ostașĭ pe *cruce*; iar fiind maĭ săracă, se puneaŭ treĭ, patru și maĭ mulțĭ

pedestrimea cea grea a ţěriĭ. Fiiĭ urmaŭ părinţilor în slujbă. La început eraŭ armaţĭ cu arcurĭ şi suliţe. La aflarea prafuluĭ, li se deteră puscĭ şi tunurĭ. Capul lor se numia *Căpitanul cel mare* saŭ *Căpitanul Dorobanţilor*. Fie-care cétă de o mie de ómenĭ se comanda de un *Căpitan* maĭ mic saŭ *sub-căpitan*.

2. *Călăraşiĭ*. La început eraŭ mulţĭ; ĭar în urmă s'aŭ împuţinat din pricină că sărăciseră şi nu se puteaŭ ţine, avênd multe cheltuielĭ. La 1620 eraŭ 8000 [1]; ĭar pe la 1679, numaĭ 6000 ómenĭ. Capul lor era *Spătarul;* crucea lor nu se scie de câţĭ era.[2]

3. *Roşiĭ de ţéră*, în numěr de 5000; ĭarăşĭ călărime sub comanda *mareluĭ Paharnic*. Acest corp atât de vestit, a ţinut până la al XVIII[lea] véc.

4. *Lefegiiĭ*, în numěr de 1000 ómenĭ, alcătuiaŭ un regiment saŭ céta de pedestrime, sub *Căpitanul de Lefegiĭ*.

5. *Lefegiiĭ Spătaruluĭ*, în numěr de 500, sub comanda *Cĭauşuluĭ spătăresc*.

6 *Vânătoriĭ*, în numěr de 1000, din cari jumătate pedestrime şi jumătate călărime, sub *Căpitanul de Vânătorĭ*.[3] Pînă la al XVI[lea] véc trebuie să fi fost numaĭ 500 Vânătorĭ, fiind-că în cronicĭ găsim pe atuncĭ numirea de *Vătaf de Vânătorĭ*, iar nu *Căpitan*. Acesta avea mare importanţă, fiind însărcinat şi cu poliţia capitaleĭ. El se alegea dintre ómeniĭ însemnaţĭ.

(Histor. relat. de stat. Valach). — Acéstă împărţire în *crucĭ* a fost nu numaĭ la ostaşĭ, ci şi la companiile neguţătorescĭ.

[1] *Georg. Tomasi*. p, 74.

[2] Histor. relat. de stat. Valach.

[3] idem. — *Fotino*, III p. 354—7—46. — *Cantacuzino*, f. 54.

Neagoe Basarab era *Vătaf de Vânătorĭ*, când s'a ales domn la 1513,[1] Radu-Vodă Mihnea la 1620 dete acestuĭ Căpitan titlul de Agă.[2]

7. *Sărăceiĭ* 500 şi *Scutelniciĭ* iar 500. Aceştia eraŭ călărimea Bucurescilor sub *Căpitanul Spătărieĭ*. Ceĭ d'întâiŭ trebue să fi meritat numele ce purtaŭ, căcĭ crucea lor era de patru ómenĭ une orĭ, iar alte orĭ s'a urcat şi până la opt ómenĭ.

8. *Lipcaniĭ*, 1000 sub *marele Postelnic*.

9. *Cazaciĭ*,[3] 2000 pedestrime şi călărime, sub un *Polcovnic*.[4] Armele lor eraŭ puşca şi paloşul.[5]

10. *Puşcaşiĭ*, 500, sub *marele Armaş*.

11. *Aprodiĭ*, 500, sub un *Vătaf*. Sub acesta era un *Ciauş* saŭ locotenent; peste dînşiĭ era *marele Postelnic*.

12. *Copiiĭ de casă*, 500. Eĭ alcătuiaŭ guardiea din lăuntru a palatuluĭ domnesc. Capul lor era *Vătaful de Copiĭ*.[6]

13. *Curteniĭ*, guardia călăréţă, nu scim de cât era.

14. *Ferentariĭ*, un corp de pedestrime uşóră.[7]

[1] Istor. ţĕr. Român. de *Constantin Căpitanul*. f. 46 ; *Radu Lupescu* f. 24.

[2] *Fotino*. III. p. 488.

[3] Nu trebue a socoti, vĕdênd numirile străine de *Lefegiĭ, Lipcanĭ, Cazacĭ*, că aceştia eraŭ străinĭ. Cronicariĭ ne spun că eĭ eraŭ *ómenĭ de ţéră*. Aceştia s'aŭ întocmit maĭ târdiŭ, imitându-se depe străinĭ, şi li s'a păstrat cu organisarea şi numirea. Acest obiceiŭ a fost şi este de obşte în tótă Europa.

[4] *Fotino* III. p. 356.

[5] *Tomasi*, p. 67.

[6] Histor. relat. de Stat. Valach. — *Fotino* III. p. 357. — *Cantacuzino*. f. 54.

[7] *Kogalnitchan*, Hist. de la Valah. p. 132, 242.

15. *Fustaşiĭ*, de cari eraŭ numaĭ 100, sub *Iuz-başa de Fustaşa*. Eĭ purtaŭ lăncĭ.[1]

16. *Haĭduciĭ*, călărime şi pedestrime, armaţĭ cu săbiĭ şi lăncĭ.[2]

17 *Călărimea Sărdaruluĭ de Mazilĭ*, care se alcătuia de toţĭ boieriĭ eşiţĭ din slujbă ce se numiaŭ *Mazilĭ*. Acest corp era fórte însemnat.[3]

18. *Tunariĭ*, 500 cu artileria, maĭ întâĭ sub *Căpitaniĭ dorobănţescĭ*; iar de la 1655, sub *marele Armaş*.[4]

Numĕrul tutulor acestor oştirĭ trece apeste 30,000, şi în vreme de răsboiŭ, tot d'a-una se maĭ măria. Aceste oştirĭ însă eraŭ numaĭ în *România mare;* căcĭ în *România mică* era o deosebită oştire a Banuluĭ.[5]

Banul, cârmuind singur banatul Craioveĭ şi fiind domnuluĭ numaĭ vasal, a trebuit să aĭbă o oştire a sa. Cursul istorieĭ încă o adeverézǎ, pentru că ne arată:

a. la 1508 pe nisce boierĭ, sub banul Pârvul şi pentru aceea numiţĭ *Pârvulescĭ*, cu *oştirile Craioviĭ*, că goniră pe Mihnea I şi puseră domn pe Vlăduţă;

b. la 1522, Barbul banul Craioviĭ, cu *oştirile sale*, gonesce pe Vlad VIII;

c. la 1563, boieriĭ, cu *oştirile de peste Olt*, se scólă asupra luĭ Petru II;

d. istoria dice, la începutul biografieĭ luĭ Michaiŭ-Vitézul, că el, ca ban al Craioveĭ, avea o *oştire deosebită;*

[1] Histor. relat. de stat. Valach.
[2] *Radu Lupescu*, f. 177.— *Grecianu*, f. 195.
[3] Histor. relat. de stat. Valach.
[4] Idem.—*Fotino*. III. p. 356.
[5] *Cantacuzino*, f. 56.

e. la 1599, Michaiŭ Vitézul, intrând în Transilvania, scrise luĭ Radu Buzescu şi banuluĭ Udrea să mérgă şi eĭ în Transilvania cu *oştile Craioveĭ;*

f. la 1601, boieriĭ Buzescĭ, cu *oştirile Craioveĭ*, gonesc pe Simeon Movilăŭ [1];

g. la 1630, aga Mateiŭ din Brâncovenĭ (maĭ apoĭ Mateiŭ Vodă Basarab), cu *Roşiĭ de peste Olt*, se răscólă împotriva luĭ Leon-Vodă.[2]

Luând în privire atât duhul răsboinic al Oltenilor, cât şi istoria care ne arată că Vlad VIII; la anul 1522, n'a putut a se împotrivi cu oştirile ce avea banuluĭ Barbu, putem încheia că oştirea banatuluĭ era destul de însemnată.

Armata românéscă, depe cum o arătarăm, a stat în puterea eĭ până la 1580. De atuncĭ până la 1592 domniile ticălóse ale luĭ Mircea II, Petru III, Stefan II şi Alexandru III o desorganisară şi o împuţinară. Ast-fel Michaiŭ Vitézul, când s'a urcat pe tron, află numaĭ vre o ḑece miĭ ostaşĭ. Acest mare càpitan împlinì cadrele armateĭ, o reformă, o disciplină şi adăogì pe lângă cetele de maĭ sus, alte doĕ în călărime: *Delii* şi *Beşlii*. Aceştĭ din urmă eraŭ 200 călăreţĭ fruntaşĭ. Michaiŭ dete atuncĭ comanda acestor arme luĭ Stefan Petnahazi ungurul «om cu coragiŭ şi vrednic, ḑice Bethlen, «să comande nisce ómenĭ ce se însemnaseră prin «multe vitejiĭ.» [3]

[1] *Kogalnitchan.* Hist. de la Valach. p. 116, 121, 130, 136, 196, 222.

[2] Létopis. luĭ *Teodosie Stoian*, f. 89.

[3] *Bethlen*, IV, p. 355.

Michaiŭ Vodă, vĕḑênd despoporarea ţĕriĭ şi trebuindu-ĭ soldaţĭ, a început a lua cu léfă ungurĭ, transilvănenĭ, polonĭ, cazacĭ, sêrbĭ şi arnăuţĭ. Pilda luĭ o urmară şi alţĭ domnĭ în urmă: ast-fel, Mateiŭ Basarab organisă un corp de 2000 sêrbĭ, bulgarĭ, arnăuţĭ, numit *Seimeniĭ* asemănat cu Ianiceriĭ *Seimung*, sub un Polcovnic.[1] Acest element străin întrodus în armata românéscă aduse marĭ nenorocirĭ.

Autoriĭ contimporanĭ cu Michaiŭ vorbesc ast-fel de armata luĭ: «Slujesc de soldaţĭ acestuĭ voevod, afară «de Românĭ, a căror vitejie o cunosc bine Turciĭ din «vremea vitézuluĭ lor căpitan Dracula, mulţĭ Ungurĭ, «Transilvănenĭ, câţĭ-va Arnăuţĭ, Grecĭ, Bulgarĭ şi «Sêrbĭ. Are puţinĭ puşcaşĭ de care se află în lipsă şi «Transilvăneniĭ, şi maĭ cu sémă Unguriĭ se bat maĭ «voios cu săbiile şi călărĭ cu suliţele, şi cu mare în«drăsnélă arată faţa la vrăjmaşĭ.»[2]

Armata primia de la stăpânire léfă, hrană şi veşminte. Sub Mircea cel bĕtrân tot soldatul primea pe ḑi câte doĭ *banĭ roşi*, care fac 13 parale. Mateiŭ Basarab mări léfa şi o făcu de opt *banĭ roşi*; în sfârşit, sub următoriĭ domnĭ, ea merse crescêud până în vremea domnilor Fanarioţĭ. Atât soldaţiĭ cât şi oficeriĭ saŭ boieriĭ aveaŭ de la stăpânire pe fie-care ḑi mertic de carne, de pâne, de grâŭ saŭ de meiŭ şi de lumînărĭ.[3]

Căpeteniile însărcinaţĭ cu administraţia şi aprovisionarea oştirilor eraŭ aceştia:

[1] *Grecianu*, f. 121.

[2] L'ottomano di *Lorenzo Soranzo*, p. 147. — *Iacob Gender*. Turca Niceta, p. 149.

[3] *Fotino*, III, p. 355. — *Cantacuzino*, p. 54.

Marele Clucer, care era cuartier-maiestrul cel mare al armateĭ. El lua banĭ de la visterie şi cumpĕră provisie de pâne, vin, orḍ şi fîn, trebuinciόse armateĭ. Avea sub dînsul doĭ cluceri maĭ micĭ: *Clucerul de arie*, carele îngrija de magaziile de fîn şi de orḍ, şi *Clucerul de pivniță*, care se îngrijia pentru pivnițele cu vin ale armateĭ. Afară de aceştia maĭ avea sub dînsul şi *Jignicerii* saŭ magazinerĭ dintre boiernaşĭ;

Marele Sluger era însărcinat cu aprovisionarea armateĭ de carne şi lumînărĭ;

Marele Pitar primia provisiile de la aceştia de maĭ sus şi le împărția pe la cete;

Marele Şătrar era îngrijitor al corturilor armateĭ. Avea sub dînsul şi micĭ *Şĕtrăreĭ*.[1]

Capul cel mare al armateĭ era *Marele Spătar*. El avea sub comanda luĭ imediată pe toțĭ Călăraşiĭ, cum şi pe Lefegiĭ, Sărăceĭ şi Scutelniceĭ. De la aceştia el primia de fie-care cruce pe an câte un leuşor (leonum) şi un car de fân, care în urmă nu s'a maĭ plătit în natură, ci i se da un leŭ pentru dînsul. Când un oficer înainta în grad, era dator să-ĭ facă un dar. Spătarul avea un tribunal ostăşesc, unde se judecaŭ pricinile όsteĭ.[2]

Încă din vremile cele maĭ vechĭ, obiceiul era ca domnul odată într'un an să facă revistă (căutare) armateĭ şi milițieĭ. Atuncea se făceaŭ şi înălțărĭ în rangurĭ.[3]

1 *Cantacuzino*, p. 41. *Fotino*, III. p. 495, 502, 503, 508. — Histor. relat. de stat. Valach.

2 *Fotino*, III p. 473.

3 *Neagoe V. V.* ḍice: «La căutarea din toțĭ aniĭ, ce este o-

Uniforma oştirilor era asemănată, parte cu a Ungurilor, parte cu a Polonilor, afară de unele cete, precum Dorobanţiĭ şi alţiĭ, cari purtaŭ vechia uniformă naţională : haĭnă vînătă şi în cap chivere.[1] La Pascĭ dăruia domnul fie-căruĭ ostaş o chivĕră saŭ baretă şi o bucată de postav pentru uniformă.[2] *Roşiĭ de ţéră* eraŭ înveşmîntaţĭ în roşu.

Seimeniĭ purtaŭ cepchen roşu cu mânecile despicate, în cap barete cu fundul roşu scos afară la o parte. Eĭ, pentru uniforma lor, se numiaŭ şi *Roşiĭ străinĭ*, spre a se deosebi de *Roşiĭ de ţéră*.[3]

Fustaşiĭ aveaŭ uniformă verde ca puciósa arsă. *Copiiĭ din casă* şi *Lipcaniĭ* purtaŭ uniformă leşéscă.[4]

Alte cete purtaŭ haĭna verde, peste haĭnă încinşĭ cu brâŭ roşu, în cap baretă cu fundul roşu.[5]

Istoria ne arată că Constantin I, la 1654 înveşmîntă pe căpitaniĭ Dorobanţilor şi Călăraşilor, cu *frenghiĭ* şi *coftiriĭ* şi cu *atlas*.[6]

Ostaşiĭ aveaŭ multe privilegiĭ saŭ *obiceĭe*, de pe cum se dicea pe atuncĭ. Unul din cele maĭ însemnate era că capetele oştirilor eraŭ din drept mădularĭ aĭ svatuluĭ domnesc şi aĭ obşteseĭ adunărĭ. După a-

«biceiŭ a se face oştilor, boerimea şi căpeteniile aştéptă cin«ste şi darurĭ.»

[1] Istoria ţĕr. Rom. de *Constantin Căpitanul*, f. 198.

[2] *Fotino*, III, p. 355.

[3] *Fotino* III, pag. 436.— *Sulzer* III. p. 252.

[4] Idem.

[5] *Fotino*, III p. 438 — *Breton*, III, p. 71. În acest tom este o stampă a unuĭ ostaş român desemnată la Petersburg.

[6] Létopiseţul luĭ *Tudosie Stoian*, f. 228 şi al *Raduluĭ Lupescu*, f. 132.

césta. venea scutirea de dăjdiĭ. Eĭ nu se scuteaŭ însă de tóte dăjdiile. Privilegiul scutireĭ complete la Românĭ îl aveaŭ numaĭ robiĭ. De la boier până la moşnén, de la mănăstire şi preot până la oştén, toţĭ luaŭ parte la contribuţiile Statuluĭ.[1] Istoria ne arată că ostaşiĭ ridicaŭ maĭ mult eĭ *haraciul* împĕrătesc; că Mihnea II, la 1585, mări taxa ce plătia Roşiiĭ de ţéră; că, Constantin I, la 1654, voind a-şĭ trage favórea ostaşilor, iĭ plăti la un *haraciu* deplin; asemenea că el iertă Dorobanţilor şi Călăraşilor *dijmăritul* şi *oieritul* familiilor lor.[2]

[1] Cu tote că de la început boeriĭ nu primiaŭ lefurĭ pentru slujbele lor, decât óre-care darurĭ de la subalterniĭ lor, cu tóte că eĭ eraŭ îndatoraţĭ să facă o parte însemnată în armată şi să mérgă la răsboiŭ cu cheltuiala lor, dar tot plăteaŭ dăjdiile cele maĭ însemnate; astfel eĭ aŭ plătit în tot anul *haraciul, ploconul baĭeramuluĭ, văcăritul, baniĭ caluluĭ* şi *oieritul* la treĭ anĭ; asemenea şi mănăstirile. Vistieria făcea chibzuire de pre starea fie-căruia cât se cuvine să plătéscă. Constantin Mavrocordat, la 1741, prin actul reformeĭ desfiinţând multe drepturĭ ale boerilor, iĭ scuti cu totul de dăjdiĭ, precum şi pe mănăstirĭ. Michaiu Racoviţă, în anul următor, şi Grigore Ghica; la 1748, stricară multe din reforme şi se hotărî ca boeriĭ şi mănăstirile să plătéscă *ploconul, ajutorinţa, mucarerul, văcăritul* si *oieritul* în toţĭ aniĭ. Următoriĭ domnĭ supuseră pe boierĭ să plătéscă şi *dijmăritul*, de care iĭ scuti în parte Grigore Ghica, prin chrisovul de la 1751 april 19. Constantin Racoviţă iĭ scuti de *mucarer* şi Alexandru Ipsilant, la 1775, hotărî ca *oieritul* să li se ia numaĭ la treĭ anĭ, depe vechiul obiceiŭ. Astfel a urmat până în vremile maĭ de curând.— *Cantacuzino,* f. 86, 96, 97.— *Baur*, p. 108, 114, 117.— Chris. luĭ *Grigore Ghica*, 1733 maiŭ 4; al luĭ *Stefan Cantacuzino*, 1714 maiŭ 4; al luĭ *Alexandru Ipsilant*, 1775 decemv.

[2] *Grecianu* f. 140.

Ostaşiĭ, cu tóte că léfa lor era însemnată, dar tot n'ar fi putut întîmpina cheltuielile lor, dacă în vreme de răsboiŭ nu le ar fi fost iertată prada, de pre cum era iertată în tóte armatele din Europa, şi dacă în vreme de pace nu se întrebuinţaŭ, ca la Romanĭ, în lucrărĭ obştescĭ şi particulare, precum facere de drumurĭ, fântânĭ şi altele,[1] pentru care socotim că eraŭ plătiţĭ deosebit.

În vreme de pace armata era aşezată, parte în capitală, parte prin judeţe. Dorobanţiĭ făceaŭ garnizóna capitaleĭ. Eĭ daŭ sentinelele care păziaŭ la pórta din faţă a curţiĭ domnescĭ. Fustaşiĭ păziaŭ la pórta din dos a curţiĭ.[2]

Călăraşiĭ eraŭ aşezaţĭ la Ploiescĭ. Mănescĭ, Gherghiţa şi Ruşiĭ-de-Vede.[3]

Sărăceiĭ şi Scutelniciĭ şedeaŭ în Bucurescĭ, fiind călărimea oraşuluĭ.

Aproḑiĭ slujiaŭ ca taxidarĭ (trepădătorĭ) şi împliniorĭ de datoriĭ. Eĭ primiaŭ pentru ostenéla lor un dar în banĭ ce se numia *plata cismelor*.[4]

Copiiĭ din Casă alcătuiaŭ, de pe cum am ḑis, guardia din lăuntru a palatuluĭ domnesc. La ceremoniile cele marĭ, *Vătaful de copiĭ* purta arcul şi purpura (praporul?) domnilor. Unul din Copiĭ purta stégul domnesc, care era de mătase roşie, avênd 'zugrăvit de o parte pe S-tul George, protectorul armateĭ. şi

[1] Létopis. luĭ *Radu Lupescu* f. 162, 364.

[2] Histor. relat. de stat. Valach.

[3] Létop. luĭ *Radu Lupescu*, f. 101 şi al luĭ *Teodosie Stoian*, f. 172. — Istor. ţer. Rom. de *Constantin Căpitanul*, f. 179.

[4] *Cogalnitchano*, Hist. de la Valach. p. 72, 241.

de cea-laltă acuila cu crucea în cioc. După aceştia veniaŭ toţĭ Copiiĭ din casă, învăscuţĭ leşesce, purtând suliţe lungĭ şi steguleţe cu prapore de mătase bicolore: albastru şi galben.[1]

Puşcaşiĭ păziaŭ la temniţe.

Lipcaniĭ se întrebuinţaŭ la trămiterĭ cu depeşele,[2]

Vînătoriĭ se întrebuinţaŭ la vînat şi din cele ce vînaŭ se îndestula maĭ întâiŭ curtea domnéscă; iar rĕmăşiţa se vindea în târgul domnesc, în folosul lor şi al căpitanuluĭ lor. De aci a venit ca acest căpitan să fie şi îngrijitorul tîrguluĭ.[3]

Armata românéscă era supusă uneĭ discipline straşnice. Neagoe Voevod ne arată că ostaşiĭ, cari picaŭ în vină se pedepsiaŭ, şi că una din pedepse era degradarea; iar ceĭ ce se trăgiaŭ din slujbă, li se făcea cinste, trămiţêndu-se acasă cu escortă.[4] Româniĭ însă, ca tóte naţiile meridionale, pré cu anevoe se supun juguluĭ disciplineĭ. Plăcerea prădăciunilor maĭ cu sémă avea mare stăpânire asupră-le, nu atâta însă ca la cele-alalte oştirĭ străine; căcĭ vedem pe Michaiŭ Vitézul, când a intrat în Moldova, la 1600, poruncind să împusce pe toţĭ Transilvăneniĭ ce se vor prinde deprădând, în veme ce pe Românĭ îĭ osândia numaĭ la bătaie.[5] Cu vre o câţĭ-va anĭ maĭ nainte, la 1595, Albert Kiraly, generalul român, dete o pildă de străşnicie militară, osândind la mórte vre o câţĭ-

[1] *Fotino*, III, p. 318.
[2] Idem, p. 354.
[3] Idem, p. 488.
[4] *Neagoe V. V.*, f. 68.
[5] *Engel*, II, p. 248.

va ostașĭ, căcĭ aŭ călcat capitulația ce făcuse cu ciaușul Mahomed saŭ Mustafa pentru închinarea Brăileĭ.[1]

In vremea luĭ Michaiŭ Vitézul, duhul ostășesc ajunse în culmea sa. Model de credință și dragoste către capul lor și de pietate către religie, în acele vremĭ s'aŭ vědut ostașiĭ românĭ, la poftirea domnuluĭ lor, de a jertfi părțile lor de léfă spre a se înzestra cu satul Costesciĭ mănăstirea Bistrițeĭ (din Vâlcea), în care se adăpostiseră câtă-va vreme.[2]

Sórta țěriĭ Românescĭ, ca sórta orĭ-căruĭ stat constituit spre răsboiŭ, a fost lipită de sórta armateĭ. Pe câtă vreme acéstă armată a păstrat în inima sa simțemintele de disciplină, neapărate virtuțĭ ale unuĭ

[1] *Hammer*, VII, p. 229.

[2] Acéstă faptă am găsit-o arătată într'un chrisov al luĭ Leon-Vodă de la 1638 ianuarie 15. dat la mănăstirea Bistrițeĭ, prin care întăresce dania satuluĭ Costesciĭ, sat ce Michaiŭ Vodă cumpěrase de la moșnenĭ, drept 42,000 aspri gata și îl dăruise mânăstireĭ: «Însă când aŭ cumpěrat rěposatul Mi«chaiŭ Vodă acel sat Costesciĭ, dice chrisovul. aŭ fost întru «eșirea luĭ din domnia acesteĭ țěrĭ și aŭ fost atuncĭ întru «multă strimtorare și scârbă de tóte părțile, și întru împuți«narea avuțieĭ de cheltuială, și pentru lefile unor ostașĭ ce «era atuncĭ lângă domnia-sa, aŭ întrebat Michaiŭ Vodă pe toțĭ «aceĭ ostașĭ, vrea-vor să lase părțile lor de léfă să cumpere «acel sat maĭ susdis, ca să fie pentru Dumnedeŭ la sânta mă«năstire și pentru pomana domnieĭ sale; iar aceĭ ostașĭ atuncĭ «cu glas mare aŭ dis: Să fie după îngăduința și după voia «domnieĭ sale, pentru sânta mănăstire, ca să fie de întărire «și călugărilor de hrană și domnieĭ sale întru vecĭnica po«menire; și aŭ fost pentru neputința domnieĭ sale și pentru «atâtea nevoĭ ce aŭ avut cu șederea la sânta mănăstire cu «aceĭ ostașĭ în câtă-va vreme.»

bun oștén, Românii aŭ făcut minunĭ. Sub Michaiŭ Vitézul disciplina fù maĭ strașnică și România fù în mărire. După ce însă trădarea din câmpul Turdeĭ răpì Românilor pe eroul lor, disciplina începù a scădé, dimpreună și puterea statuluĭ, care era întemeiat pe disciplina ostașilor. Armata întîmpină un vrăjmaș înverșunat în duhul Grecilor ce năpădiră în țéră îndată după mórtea luĭ Michaiŭ-Vodă. Ținta lor fiind a slăbi statul românesc, firesce că cele d'întâiŭ ale lor loviri aŭ trebuit să fie îndreptate împotriva armateĭ. Doĕ-ḑecĭ de anĭ de domniĭ străine, ce aŭ urmat de la căderea de pe tron a luĭ Radu Șerban, până la înălțarea luĭ Matheiŭ Basarab (1611—1631) fură în deajuns spre a demoralisa de tot armata.

Istoria ne a păstrat rĕspunsul ostașilor românĭ către domnul Alexandru IV Iliéș, când acesta îĭ ruga să-l apere de răscóla vestituluĭ paharnic Lupul Mehedințénul: «Măria-ta, i-aŭ ḑis eĭ, noĭ nu vom sta «cu tine, că aĭ călcat jurămîntul și ne-aĭ oprit lefile «și ne-aĭ stricat obiceiele, cât am rĕmas săracĭ și «n'avem nicĭ o armă, căcĭ le-am vîndut pentru ne«voile ce am avut de la tine, dómne, și acum te scólă «de fugĭ, că vrăjmașiĭ tĕĭ s'aŭ apropiat.»[1] Vrăjmașiĭ domnuluĭ nu maĭ eraŭ atuncĭ vrăjmașiĭ ostașilor! Demoralisația ostășimeĭ trebuia să-șĭ aĭbă efectul sĕŭ. Cel d'întâiŭ act al eĭ fù revolta Călărașilor de la Mănescĭ, Gherghița, Ploiescĭ și Rușiĭ-de-Vede, la 1623.[2] Deși acéstă răscólă se potolì îndată prin în-

[1] Létopis. luĭ *Radu Lupescu*, f. 98 și al luĭ *Teodosie Stoian*, f. 166.

[2] *Grecianu*, f. 188.— *Constantin Căpitanul*, f. 179.

vingerea rebelilor la Mănescĭ, dar pricina ce o produsese remâind, nedesciplina ostașilor merse crescênd.

Matheiŭ I Basarab, urcăndu-se pe tron, se silì a preîntîmpina relele ce se aștepta a isvorî din acea demoralisație a ostașilor. El se încercă a-ĭ aduce la simțeminte de disciplină, îĭ ocupă cu răsbóie, cunoscênd bine că gândirea la rĕŭ îșĭ are principiul sĕŭ în nelucrare și crutarea lenevireĭ este mormîntul disciplineĭ. Însă greŭ lucru este a întrodce disciplina după ce o dată armata a perdut-o! De-și liniștì pe soldațĭ, dar liniștea lor era înșelătóre și prevestea grozave furtunĭ. Revolta aștepta numaĭ o ocasie ca să isbucnéscă cu atâta maĭ multă tăriă cu cât maĭ mult fusese comprimată. Ocasia se înfățișè. Un grec, Ghinea vistier mare, se făcuse nesuferit țĕriĭ prin tiraniile luĭ. Revolta era în tóte capetele. Ostașiĭ o introduseră în fapte. Îndată după vestita biruință a luĭ Matheiŭ Vodă la Finta, în 17 maiŭ 1653, revolta isbucnì. Seimeniĭ străinĭ deteră semnalul și după dînșiĭ se luară Dorobanțiĭ și cele-alalte oștĭ. Atuncĭ țéra căḑù în cea maĭ gozavă anarchie militară, atuncĭ.... Însă să aruncăm maĭ bine un vĕl asupra acelor scene d'o amară suvenire, care nimiciră planurile patriotice ale aceluĭ domn vrednic și care aŭ adus necurmatul răsboiŭ și derăpânarea țĕriĭ. Oh! căcĭ nu putem smulge din cartea istorieĭ nóstre aceste foĭ scrise cu sânge!!

El prevedea bine, bunul Matheiŭ, că dintr'acésta se va strica țéra, când pe patul sĕŭ de mórte, auḑind

urletele turburaţilor soldaţĭ, adresă credincioşilor sĕĭ aceste profetice cuvinte: «De acum, fraţiĭ meĭ, să «sciţĭ cu adevĕrat că pentru faptele lor vor să fie marĭ «rĕutăţĭ asupra acesteĭ ticălóse de ţéră, şi va să cadă «la mare nevoie, şi vor să pătiméscă rĕŭ şi ceĭ bunĭ «pentru ceĭ rĕĭ.»[1]

Revolta nu murì cu Matheiŭ-Vodă. Ea se prelungì şi maĭ cu furie încă sub următorul domn Constantin I Basarab. Ticăitul domn, din închisórea unde îl ţineaŭ rebeliĭ, însciinţă pe domniĭ Transilvanieĭ şi Moldoveĭ să vină să-l scape. Aceştia, intrând în ţéră, isbiră şi învinseră pe rebelĭ la Teléjăn, în 17 iunie 1655 şi ţéra se liniştì. Rĕmăşiţa acestor soldaţĭ, revoltându-se din noŭ în anul următor în Bucurescĭ şi Brăila, Constantin I trămise oştirĭ credincióse şi-ĭ răsipì cu totul, oprind numaĭ puţinĭ dorobanţĭ, pe cari ĭĭ supuse cu căpitaniĭ lor Agăĭ, ĭar tunurile le-a dat în îngrijirea Armaşuluĭ. Mihnea III organisă ĭarăşĭ armata la 1658, când s'a ridicat împotriva Porţeĭ. Nenorocita isbândă a acesteĭ întreprinderĭ, prădile ce maĭ făceaŭ Dorobanţiĭ şi Seimeniĭ, ĭĭ aduseră de a se vedea răsipiţĭ încă o dată de Tătarĭ în aniĭ următorĭ.

Grigore Ghica reorganisă óre-ce armata la 1672, când a însoţit oştile turcescĭ în Polonia. «El a strâns «din tóte bréslele, dice un chronicar, Călăraşĭ, Doro«banţĭ, Roşiĭ, cum şi pe Visterniceĭ, Spătăreĭ, Postel«niceĭ, Vorniceĭ, Păhărniceĭ, le-aŭ fecut stégurĭ noĭ «şi le-aŭ dat tutulor suliţe cu prapore felurĭ de felurĭ «fie-care de pre brésla lor, şi aŭ făcut óste frumósă

[1] *Grecianu*, f. 262. — *Radu Lupescu*, f. 124.

«atât cât mergênd şi făcênd halaiŭ înaintea împěra-«tuluĭ, s'aŭ mirat şi împěratul şi toţĭ Turciĭ de oştĭ «ce avea Grigore-Vodă frumóse.»[1]

Un chronicar moldovén laudă mult talentele ostă-şescĭ ale luĭ Grigore-Vodă şi vitejia ce aŭ arătat Românii în aceste campaniĭ ale Poloniei şi maĭ cu sémă la bătălia de la Levenz.[2]

La 1673, în taběra de la Hotin, Seimeniĭ cercară o nouă revoltă; Grigore Ghica V.v. cu oştile cele-alalte ĭ-a supus, a prins pe 80 din ceĭ maĭ rěĭ, ĭ-a băgat în butucĭ şi ĭ-a trămis la ocnă; ĭar pe ceĭ-alalţĭ ĭ-a lăsat la stégurile lor, schimbându-le căpeteniile.[3]

La 1688, Şerban IIlea Cantacuzino, când umbla să se ridice împotriva Porţiĭ, reformă şi mări armata, urcând'o la 40,000 ómenĭ şi 38 tunurĭ marĭ.[4] Din rěmă-şiţele Dorobanţilor întocmì un corp de 4000 *Talpaşĭ* şi *Cazacĭ* şi-ĭ dete sub comanda Agăĭ, carele de atuncĭ a luat titlul de *Aga de Dorobanţĭ*, şi s'a privit ca un general de pedestrime.[5]

Armata atuncĭ s'a împărţit de pe Arme, în treĭ divisiĭ marĭ: pedestrimea tótă sub Aga, călărimea sub Spătar şi Artileria sub Armaş. Guardia prinţuluĭ era numaĭ deosebită sub comanda Căminaruluĭ.

Tălpaşiĭ, fiind de pe asemănarea Talpaşilor saŭ Tolpaşelor ungurescĭ, trebue să fi avut armele ace-

[1] *Constantin Căpitanul*, p. 224

[2] Létopis. ţěrii Moldovii de *Axentie Uricariul*, p. 2, 3, 15.

[3] *Constantin Căpitanul*, p. 233.

[4] *Cantemir*, III. p. 180 — *Del Chiaro*, p. 137

[5] *Baur*, p 67. — *Fotino*, III, p. 356.

stora, care eraŭ pușca, pistolul și sabia. Eĭ eraŭ înveșmîntațĭ cu talare roșiĭ,[1] și în cap cu chivere.[2]

Când tot era gata, când Româniĭ eraŭ acum să tragă sabia, ca în vremea luĭ Michaiŭ Vitézul, pentru sânta pricină a independențeĭ naționale, Șerban-Vodă murì. și cu dînsul și acea vrednică hotărîre...

Minunata stare în care Șerban-Vodă adusese armata făcù ca și sub următorul domn Constantin Brâncovénul, ţéra Românéscă să urmeze a fi un Stat respectat în Europa. Treĭ împěrațĭ marĭ îșĭ disputaŭ atuncĭ alianța Românilor: împěratul Nemtilor, Sultanul cu vestitul comite Emeric de Tekeli[3] și împěratul Rusieĭ Petru-cel-mare.

Bătălia de la Zărnescĭ, din 21 august 1690, câștigată de Brâncovénul cu armata română și turcéscă, fù cea din urmă în care vechile nóstre legiunĭ se luptară în mare bătălie rânduită. Aci Româniĭ îșĭ luară adio de la slava militară!

Constantin Brâncovénul neîngrijì în urmă armata. «El strică multă slujitorime, ḑice chronicarul, făcên- «du-ĭ podanĭ prin satele luĭ și ale rudelor luĭ».[4]

Acest domn, cu tóte ale sale bune cualitățĭ, nu sciù a se folosi de posiția sa și a Turcieĭ. Alianțele sale cu împărațiĭ Germanieĭ și Rusieĭ fură vătămătóre luĭ și țěreĭ, căcĭ el nu trase sabia la vreme, căcĭ «în minute «marĭ și hotărîtóre, de pre cum ḑice Engel, el n'a sciut

[1] *Sulzer*, III. p. 252.
[2] *Fotino*, III. p. 436.
[3] Histoire d'Eméric comte de Tékéli, p. 243
[4] Létopis. luĭ *Radu Lupescu*, p. 364.

lucra într'un chip mare și hotărîtor; duhul luĭ Michaiŭ Vitézul nu răposase asupră-ĭ.»[1]

Fanarioţiĭ atuncĭ intrigară, și în doĭ anĭ capetele Brâncovenilor și ale Cantacuzinilor, acele două familiĭ maĭ puternice ale ţěreĭ, căḑură sub securea otomană. Fanarioţiĭ atuncĭ dobândiră tronul românesc.

§ II.

MILIŢIA, RIDICAREA GLÓTELOR.

Radu Negru, viind în ţéra Românéscă, găsì aci deosebite căpitanaturĭ pe care, de și le supuse sieșĭ, dar tot le păstră întocmirea lor. Ast-fel trebue să fi fost organisarea din lăuntru a ţěreĭ până în vremea luĭ Mircea, carele imparte ţéra în judeţe, dând la fie-care numire de pre rîul cel maĭ mare ce trece printr'însul.

El, ţintind a organisa tot Statul ostășesce, împărţì judeţele în căpităniĭ de o mie de ómenĭ, fie-care sub un Căpitan. Aceștĭ Căpitanĭ aveaŭ putere administrativă, judecătoréscă și ostășéscă în judeţe. La Câmpulung și Târgoviște, fiind orașe, Căpitanul cârmuitor purta titlul de Dvornic.[2]

Căpităniile eraŭ în numěr de opt-spre-ḑece numaĭ în România mare, precum urméză:

În judeţul Slam-Râmnic, treĭ căpităniĭ: *Focșaniĭ*, *Grădiștea*, *Măxineniĭ*. Cea d'întâiŭ din aceste căpităniĭ era maĭ însemnată și se numea *Căpitănia cea mare a Focșanilor de margine*. Ea a avut în urmă și

[1] *Engel*, I, p. 370.
[2] *Cantacuzino*, p. 62.

jumătate de tuiŭ (stég turcesc). Rămășița din acéstă căpitănie s'a maĭ ținut până în vremile maĭ de curând și s'a numit *Buciucașĭ* saŭ *tuiul Buciuc.*[1]

În județul Buzĕŭ, o căpitănie a târgului Buzĕuluĭ.

În județul Prahova, căpitănia *Ploiescilor*.

În județul Dâmbovița, aceea a *Căpitanilor Târgoviștei*.

În județul Ialomița, treĭ căpităniĭ: *Lichiresciĭ*, *Stelnica* și *orașul de Flocĭ*.

În județul Ilfov, treĭ căpităniĭ: *Ciocănesciĭ*, *Oltenița* și *Gherghița*.

În județul Vlăsciĭ, două căpităniĭ: *Odivoe* și *Daia*.

În județul Muscel și județul Argeșul, căpitănia *orașuluĭ Câmpulungul*.

În județul Oltu, două căpităniĭ: *Slatina* și *Uda*.

În județul Teleorman, căpitănia *Roșilor-de-Vede*.

În România mică, cârmuitor fiind Banul, eraŭ deosebite căpităniĭ, din care cea maĭ însemnată era a *Cerneților* și se numia, ca și a Focșanilor, *Căpitănia cea mare a Cerneților de margine.*[2] Rămășiță din acéstă căpitănie s'a ținut până la 1830.

Cele 18,000 de *Catane* saŭ *Slujitorĭ de scutélă* din România mare, precum și ceĭ din România mică, nu primiaŭ léfă, ci se scuteaŭ de óre-care dăjdiĭ. Eĭ eraŭ organisațĭ ostășesce și împărțițĭ, ca și armata, în centuriĭ și decuriĭ, și se numiaŭ maĭ în deosebĭ: *Cazacĭ Martalogĭ* și *Cazacĭ Cataragĭ.*[3] În vreme de pace eĭ eraŭ îndatorațĭ să facă garnizóna orașelor și târguri-

[1] *Fotino,* III. p. 350

[2] *Cantacuzino,* p. 56.— Histor. relat. de stat Valach.

[3] *Baur*, p. 69 —*Fotino,* III. p. 357. - *Sulzer*, III, p. 253.

lor și să păzéscă pe rând *marginile* (granițele).[1] În vreme de răsboiŭ slujiaŭ sub marele Spătar.[2] Uniforma lor era albastră.[3]

Deosebit de aceste căpitănii, eraŭ multe sate de Catane, organisațĭ iarășĭ ostășesce, fără léfă, avênd numaĭ óre-care scutirĭ. Aceste Catane din sate aveaŭ cap pe câte un Boier. Ast-fel ceĭ de sub Dvornic se numeaŭ *Dvorniceĭ*; ceĭ de sub Spătar, *Spătăreĭ*; ceĭ de sub Postelnic, *Pos'elniceĭ*; ceĭ de sub Vistier, *Visterniceĭ*; ceĭ de sub Paharnic, *Păhărniceĭ*; ceĭ de sub Comis, *Comișeĭ*, ș. c. l.[4] În vreme de răsboiŭ eĭ eraŭ în activitate sub căpităniile lor, iar în vreme de pace ședeaŭ pe la casele lor, căutându-șĭ de lucrul câmpuluĭ. D'aci a venit proverbul, atât de mult cunoscut în ţéra Românéscă și ţéra Moldoviĭ,[5] «de la armă la sapă».

Acésta a fost miliția saŭ *Landwehrul* țěriĭ.

La o trebuintă neapărată saŭ când patria era în primejdie, se chema *ridicarea glótelor*. Jupaniĭ (bo-

[1] Paza granițetor din vechime era fórte strașnică. Într'un chrisov al luĭ Petru-Vodă, feciorul luĭ Mircea-Vodă, din anul 7069 sept. 4, se arată că în vremea luĭ Pătrașcu Vv. «Voĭcu, «cu cetașiĭ luĭ și cu mulțĭ alțĭ românĭ din Poteĭ, fiind păzitorĭ «la marginea Dunăriĭ ca să nu tréca pribegiĭ saŭ alțĭ făcĕtorĭ «de rele, iar eĭ nu aŭ păzit marginea bine de pe *legea veche*, și «aŭ trecut pribegi printr'acel loc, și pentru acéstă vină a lor «le-aŭ luat Pătrașcu Vv. treĭ șugubinĭ.. .»

[2] *Baur*, p. 56.

[3] *Sulzer*, III. p. 252.

[4] *Cantacuzino*, p. 57.—Histor. relat. de stat. Valach.—*Fotino* III. p. 358.

[5] Organisarea putereĭ armate a Moldoveĭ a fost asemenea cu a țĕriĭ Românescĭ, cu pré puțină deosebire. Vedĭ *Cantemir*, Descrierea Moldoveĭ.

ierii) atuncĭ cu feciorii lor, ca nisce domnĭ feodalĭ, se ridicaŭ cu banierele lor şi cu slujitoriĭ lor, ca să apere *moşia* (patria) ameninţată.[1] Asemenea tot norodul era îndatorat să se ridice în arme sub comanda boierilor şi a căpitanilor de miĭ.[2]

În nicĭ o ţéră, ca în ţĕrile românescĭ, acéstă generală armare nu s'a întîmplat maĭ de multe orĭ. Învederat este că, cu o aşa minunată organisare ostăşéscă, ţéra la trebuinţă putea pune în picióre şi 100,000 ómenĭ. Nimenĭ dar nu se va maĭ mirà acum, când va vedea în istorie pe Radu VIII, la 1538, în acele vremĭ de despoporare, pregătind o armată de 80,000 ómenĭ, spre a o trămite în ajutorul luĭ Ioan Zapolia prinţul Transilvanieĭ, împotriva sultanuluĭ Suleiman;[3] pe Mircea II, la 1550, a întîmpina pe pretendentul la tron Radu Ilie, cu 80,000 ostaşĭ şi 36 tunuri;[4] pe Alexandru II, la 1577, a merge împotriva Moldovenilor cu o armată de 40,000 ómenĭ;[5] pe Michaiŭ Vitézul a intra în Moldova, la 1600, cu 50,000 ostaşĭ.[6]

Ce materie durerósă de gândire! Româniĭ încă din vécul al XIV-lea, pe când tótă Europa era cufundată în barbarie, aveaŭ nisce instituţiĭ cu care, în acele

1 Că boieriĭ eraŭ nisce domnĭ feodalĭ slujind la răsboiŭ cu cheltuiala lor, o mărturisesce şi *Georgio Tomasi* (cap, III. p. 37) carele, fiind secretarul prinţuluĭ Sigismund Bathori, a trebuit să cunóscă bine pe Românĭ şi instituţiile lor. «Boiari, ḍice el, «sono nobili di feudo obligati a proprie spese a la guerra.»

2 *Kogalnitchano,* Hist. de la Valach. I, p. 241.

3 *Engel,* I. p. 215.

4 *Natalis Comit.*

5 Lépotis. ţĕriĭ Moldoviĭ, f. 300.

6 *Kagalnitchano,* Hist. de la Valach. p. 206.

vremĭ, ar fiajuns o naţie puternică în Europa, dacă unirea ar fi domnit între dînşiĭ! Fie ca rătăcirile părinţilor noştri să ne slujéscă de pildă, precum virtuţile lor de îndemn! Fie ca să nu uĭtăm de aci înainte că unirea face puterea staturilor şi prin urmare fericirea lor!

§ 3.

ARTA MILITARĂ LA ROMÂNI ÎN ACÉSTĂ EPOCĂ.

Lipsa isvórelor nu ne iartă a cunósce cu deamĕruntul tactica oştirilor românescĭ. Létopisiţile nóstre coprind prea puţine băgărĭ de sémă asupra acesteĭ materiĭ; autoriĭ străinĭ şi maĭ puţin. Neagoe Vv. este singurul autor care ne dă óre-care desluşirĭ.

Este pré de credut că Româniĭ să nu fi fost maĭ înapoĭ decât cele-alalte naţiĭ europene în arta militară. În al XIV-lea, XV-lea şi al XVI-lea véc, scóla răsboiuluĭ era în ţĕrile Dunăreĭ de jos: Ungaria, Transilvania, Sêrbia, România şi Moldova. Provedinţa scosese ómenĭ marĭ în aceste locurĭ ca să apere creştinătatea ameninţată. Mircea-cel-bĕtrân, Ioan Huniad, «cavalerul cel alb al Românieĭ,»[1] Dan III. Stefan-cel-bun şi mare al Moldoveĭ, Vlad Ţepeş, Michaiŭ Vitézul, tóte aceste geniurĭ înalte, care luptaŭ tot d'auna unul împotriva a dece, trebuiaŭ să aĭbă óre-care temeĭnice principiĭ de arta militară, care nu este alta decât «d'a «învinge o putere maĭ mare cu alta maĭ mică».

Istoriciĭ deosebitelor némurĭ laudă talentele, iscu-

[1] Astfel se numise Huniad de contimporaniĭ sĕĭ. *Commines*, tom. III. ch. XIII.

sinţa, vitejia acestor căpitanĭ marĭ şi rézimul ce eĭ aŭ dat creştinătăţiĭ. Bonfiniu ḑice de Dan III Dracula «că «era un bărbat înzestrat cu mare virtute şi căpitan «prea vitéz în orĭ-ce răsboiŭ, carele, cu puţine oştirĭ, «prin mărinimia şi înţelepciuea sa şi prin înalta vir-«tute a soldaţilor sĕĭ, a susţinut, fără vre un ajutor «străin, răsboiul Turcilor, peste părerea tutulor, care «răsboiŭ abia puteaŭ toţĭ creştiniĭ împreună să-l sus-«ţină şi a făcut atâta deşertare a provinciilor sale prin «necurmatele-ĭ răsbóie, încât abia aŭ rĕmas ómenĭ «ca să lucreze câmpurile.»[1]

Dlugoss, istoric polon contimporan luĭ Stefan-cel-bun al Moldoveĭ, descriind faptele strălucite ale aceştuĭ prinţ, se pornesce d'un nobil entusiasm şi strigă: «O, bărbat vrednic de mirare! cu nimic maĭ prejos «decât generaliĭ eroicĭ de cari noĭ atât ne mirăm, care «în vremile nóstre dintre toţĭ prinţiĭ lumeĭ maĭ întâiŭ «aĭ repurtat o biruinţă atât de însemnată asupra Tur-«cilor. Tu eştĭ cel mal vrednic, de pre judecata mea, «căruia se cuvine a i se da domnia şi comanda a tótă «lumea, şi maĭ ales vrednic de general împotriva Tur-«cilor, de pe invoiala, hotărîrea şi decretul tutulor «creştinilor, lăsând pe ceĭ-alalţĭ împĕraţĭ şi prinţĭ ca-«toticĭ să se tăvălèscă în lenevire, desfrânărĭ saŭ în «răsbóie civile.»[2]

Istvanfi, istoric ungur, ḑice de acelaşĭ: «Fost'a Ste-«fan în tótă viaţa sa un om prea însemnat pentru sciinţa «disciplineĭ militare şi pentru faptele răsboĭnice cele

1 *Bonfinius*, Decad. III. lib. 6. p. 471.

2 *Dlugoss*, lib. XIII.

«slăvite; căcĭ dintre toțĭ vrăjmașiĭ cu care s'a luat la «arme a eșit biruitor, cu o virtute și cu o vitejie «vrednică de mirare, ș.c.l.»[1]

In sfârșit, Engel ḑice de Michaiŭ Vitézul: «Să arun-«căm drage florĭ pe mormintul unuĭ prinț român care «intereséză istoria lumeĭ; și el a lucrat, și puternic a «lucrat, spre a înbrânci barbaria turcéscă despre «cele-alalte părțĭ ale Europeĭ.»[2]

Să nu ne pară acum cu mirare dacă despre unele părțĭ ale arteĭ militare vom vedé că Româniĭ aveaŭ mult maĭ bune principiĭ, decât aveaŭ pe vremea de atuncĭ, Nemțiĭ, Francesiĭ și Englesiĭ.

Armele Românilor, atât ofensive cât și defensive, eraŭ cele obicĭnuite pe atuncĭ: arcul, lancea, sulița, securea, sabia, paloșul măciuca (ghióga), haĭna de fer (zéoa), scutul, pavĕza și altele. In răsbóiele naționale se serviaŭ și cu cósele. După aflarea prafuluĭ, se slujiră cu puscile și tunurile. Intrebuințarea acestor arme se urcă la sfârșitul véculuĭ al XIV-lea. Româniĭ iubiaŭ pré puțin aceste arme și se slujiaŭ maĭ bucuros cu sabia și sulița, maĭ cu sémă călărimea lor, din care o mică parte numaĭ priimì arme cu foc.[3] Astfel călărimea românéscă începù a se desăvârși, în vreme ce călărimea Europeĭ, adoptând armele cu foc, se depărtă de menirea eĭ, care stă în iuțime și în luptă cu arma albă, iar nu în pușcărire, și se întârḑiè multă vreme desăvârșirea eĭ.

[1] *Istvantfi*, lib. IV.

[2] *Engel.* I p. 268.

[3] Létopis. luĭ *Radu Lupescu*, f. 116 și al luĭ *Teodosie Stoian*. f. 208.

Socotesc că călărimea la Românĭ trebuie să fi fost de două felurĭ: *grea* şi *uşóră;* fiind-că adesea vĕḑ pe chronicarĭ a face deosebire între călărimea ce se bătea în linie şi *gonaciĭ cu caĭ uşorĭ*, cari se întrebuinţaŭ spre a lumina marşul oştirilor şi a lua în gónă pe vrăjmaşĭ.

Călărimea uşóră avea caĭ micĭ de aĭ ţĕriĭ, sprintenĭ şi iuţĭ ca fulgerul; eĭ săriaŭ în fuga mare pâraie, ripe şi, fără a se teme de vrăjmaş, îĭ da harţă din tóte părţile, arătându-se şi făcêndu-se nevĕḑuţĭ la tot minutul.[1]

Nu este adevĕrat, depre cum aŭ ḑis uniĭ, că Româniĭ aveaŭ maĭ multă călărime decât pedestrime. De-şi firea naţieĭ şi posiţia ţĕriĭ, care e maĭ mult câmpie, povăţuiaŭ pe Românĭ maĭ mult spre călărime decât spre pedestrime, tot-d'auna acésta a fost maĭ numerósă în armata lor. Georgio Tomasi mărturisesce şi el că Româniĭ aveaŭ maĭ mulţĭ pedestraşĭ decât călăreţĭ.[2]

Pedestrimea, acéstă armă a bătăliilor, de pre cum a numit-o Napoleon, era despreţuită în Europa, când Româniĭ simţiră importanţa eĭ şi organisară pe a lor. Ea era armată cu suliţe şi se rînduia în *falange*[3] saŭ *glóte adâncĭ*, de unde a venit şi expresia «a sa «înglotii oştile», ce aşa des se întâlnesce în scriitoriĭ noştri ceĭ vechĭ. Chronica ne arată că, la 1448, în «câmpiĭ Regeluĭ» (Cosovo), unde Huniad, cu Ungurĭ

[1] *Kogalnitchan,* Hist. de la Valach. p. 115.

[2] *Tomasi,* p. 74.

[3] *Natalis Comitis* univ. histor.: «Radulphus ubi in planitiem venit sua copias in duas phalanges divisit.»

și Românĭ, a ținut o bătălie cruntă cu sultanul Amurat, pedestrimea românéscă și unguréscă, împresurată din tóte părțile de călărime turcéscă, «sta frumos «ca un zid de pétră tare; iar Turciĭ, adaoge chronica«rul, vĕḑênd acésta, începură a face meșteșugurĭ; «când se loviaŭ cu creștiniĭ, eĭ îndată da dosul; decĭ «creștiniĭ îĭ goniaŭ și-șĭ stricaŭ *șirégul*; iar Turciĭ «se întorceaŭ și până a se *tocmi*, stricaŭ mulțĭ din «creștinĭ.» [1]

Cele dintâĭ bucățĭ de artilerie, numite în Europa *bombarde*, la Românĭ se numiaŭ *balimezurĭ*. Acestea fiind pré marĭ, de pe obiceiulŭ de atuncĭ, când s'aŭ făcut altele maĭ micĭ, s'aŭ dat acestora numirea de *tunurĭ*, spre a se deosebi de cele marĭ, cărora s'a păstrat vechia numire.[2]

Artileria la Românĭ a fost mult maĭ în bună stare decât la cele maĭ multe némurĭ. La acestea, tunurile fiind pré marĭ căpeteniile nu puteaŭ nicĭ nu sciaŭ a le schimba posiția dintâiŭ, și astfel de multe orĭ ajungeaŭ a fi nefolositóre în bătăliĭ; pentru aceia în Europa scăḑù mult artileria și începù a se întrebuința, maĭ cu sémă în isbirea și apărarea cetăților; iar în bătăliĭ d'abia figuraŭ câte două, treĭ tunurĭ. Astfel a urmat până în vécul al XVII-lea.[3] Tunurile românescĭ eraŭ maĭ micĭ,[4] de aceea eraŭ maĭ mobile și se putea

[1] Létopis. luĭ *Teodosie Stoian*, f 39, 40.

[2] Idem. — *Radu Lupescu*, f. 204.

[3] *Rocquancourt*, I. p. 344—46.

[4] In planurile din cartea luĭ *Georgio Tomasi*, se vĕd tunurile românescĭ și moldovene tîrîte numaĭ de doĭ caĭ, în vreme ce cele împĕrătescĭ sunt tîrîte de patru caĭ.

trage tot folosul dintr'însele. Puţine pilde póte găsi cineva în analele ostăşescĭ de o ispravă maĭ bună decât aceea ce dobândì Michaiŭ Vitézul la bătălia de la Călugărenĭ (1595, august 13). El aşeză douĕ tunurĭ în aşa bună posiţie încât prăpădì tótă aripa dréptă a armateĭ turcescĭ. Fapta este vrednică de tótă aducerea aminte!.

Puţine ideĭ strategice a trebuit să fi avut Româniĭ, din pricină că eĭ n'aŭ avut teatrurĭ marĭ de lucrărĭ. Româniĭ n'aŭ iubit răsboiul de coprinderĭ (la guerre de conquêtes); numaĭ sub Mircea şi Michaiŭ Vitézul eĭ aŭ fost concheranţĭ. Misiunea lor era să apere ţéra şi creştinătatea; cele maĭ multe ale lor răsbóie aŭ fost defensive în politică, de-şi ofensive ostăşesce. Eĭ s'aŭ răsboit maĭ mult în ţéra lor, în Bulgaria, Transilvania şi Moldova, şi într'acestea numaĭ Mircea şi Michaiŭ s'aŭ întins maĭ departe.

Năvălirea însă a luĭ Michaiŭ Vitézul în Transilvania la 1599, ne înfăţişéză un plan strategic bine combinat maĭ de'nainte. Răsboiul defensiv, socotindu-l ca o parte a strategieĭ séŭ a politiceĭ răsboiuluĭ, s'a adus la cea maĭ mare perfecţie de Românĭ; ţéra avênd încă părţĭ destule muntóse şi păduróse, ajuta mult o apărare naţională. De câte orĭ un vrăjmaş puternic năvălia în ţéră, toţĭ locuitoriĭ câmpilor năpustiaŭ oraşele şi satele şi se strîngeaŭ cu turmele şi bucatele lor la munţĭ, a căror intrare era apărată, atât prin natură cât şi prin fortificaţie. Bătrâniĭ, muierile şi copiiĭ se odihniaŭ în munţĭ, iar juniĭ luaŭ armele, se formaŭ în cete şi daŭ harţă vrăjmaşilor. Armata ţĕriĭ sta ascunsă în pădurĭ, ferindu-se a se mĕsura în bă-

tălie generală cu glótele duşmanuluĭ, mulţumindu-se a-l hărţui, a-ĭ tăia liniile de comunicaţie, a-ĭ cuprinde provisiile, a-ĭ aduce prin urmare fómete şi a-l trage în locurĭ grele şi necunoscute de dînsul, unde plătia scump îndrăsnéla ce a avut de a călca pămîntul românesc. Cu acest chip ţéra scăpă în maĭ multe rîndurĭ de órdele unguresci şi turcescĭ ce amenințaŭ să o cotropéscă.

Chipul cu care se luptaŭ Româniĭ, îl vĕḑ asemenea cu chipul cu care Titu-Livie ne arată că se luptaŭ Romaniĭ. Este de creḑut că tradiţia să ne fi păstrat arta militară a strămoşilor noştri. Organisaţia armateĭ, pe cât o cunóscem, despărţirea eĭ în cete, centuriĭ şi decuriĭ, sunt curat romane.

Neagoe Vv., în cartea sa, la capul «despre rînduiala răsbóielor.» ne arată cum se luptaŭ Româniĭ: «Vrênd să eşĭ la răsboiŭ împotriva vrăjmaşilor, ḑice «el, întâiŭ să rânduiescĭ strejĭ, ómenĭ sprintenĭ şi în«drăzneţĭ, *cum este obiceiul*; iar după a doua, să vină «tabĕra cea mare, însă să nu fie departe una de alta, «ci aprópe, pentru că, de se va întîmpla vre o pri«mejdie strejiĭ dintâiŭ, să vină să se amestece în «cea de a doua; iar de se va vedé că şi a doua se «biruiesce de vrăjmaş, să pótă ajunge ca să vină să «se amestece în tabĕra cea mare; că stréja cea din«tâiŭ şi cea d'a doua este inima a tótă óstea, ci tre«buie să se ferescă fórte tare să nu caḑă în primej«die, pricinuind spăimîntare tabereĭ celeĭ marĭ; că «fiind strejile tăria oştilor, de va vedea tabĕra strejile «nebiruite, se va îndârji şi cu aceea veţĭ birui pe vrăj«maşiĭ voştriĭ.»[1]

[1] *Neagoe Vv.* f. 186.

Comparaţĭ fie-care din acestea cu aceea ce dice Titu Livie la cart. VIII, cap 9, şi veţĭ vedea asemănarea.

Trebue însă a-însemna că Neagoe Vv. se slujésce cu dicerile *stréjă*, *taběră*, *cétă*, ca să exprime aceea ce, în diua de astădĭ numim *linie de bătaie*; aşa, la faţa 192, el dice: «*Céta* întâiŭ şi a doua» şi «*céta* cea mare,» în loc de *stréja* întâia şi a doua şi *taběra* cea mare.

Maĭ la vale adaoge Neagoe Vv.: «La răsboiul hărţu«itor, sprintenimea să nu iasă înainte să dea harţă, «că nu sunt de nicĭ un folos, ci încă înfricoşéză oştile, «ci numaĭ să se adune toţĭ în frunte.»[1]

La faţa 188, Neagoe Vv. dă fiuluĭ sěŭ o lecţie de politică militară, dicêndu-ĭ că «biruindu-se de vrăjmaşĭ «să nu iasă afară din ţéră, ci să şéză pre hotare în «locurĭ ascunse, unde vor fi prietenĭ d'aĭ luĭ, pentru «că vrăjmaşul nu se va putea ţine mult în ţéră, ci se «va întórce; iar pe domnul ce va fi adus, îl va lăsa «fără oştĭ; atuncĭ să pornéscă asupră-ĭ cu óste.»

După aceea, îl povăţuesce că nu trebue ca un general să se expună la bătaie şi sa nu stea unde va fi temeiul oştilor şi al răsboiuluĭ, că vrăjmaşul acolo îşĭ va îndrepta tunurile, ci cu «păzitoriĭ trupuluĭ sěŭ» să se aşeze între a doua şi a treia cétă, d'alăturea oştirilor, şi d'acolo să caute la răsboiŭ.[2]

In sfârşit Neagoe Vv. povăţuesce ce měsurĭ trebue a lua la rěsplătirĭ, cum trebue să se pomenéscă sufletele celor morţĭ în răsboiŭ pe la sântele bisericĭ, ca să vadă toţĭ şi să se îndemne; cum nu trebue să rěsplă-

[1] Idem. f. 186.
[2] Neagoe Vv., f. 190.

téscă numaĭ pe boierĭ, saŭ pe rudeniile luĭ, saŭ pe ceĭ ce-ĭ vor fi dat mită ca să-ĭ laude, «ci şi pre sărac (nenobilul), ḑice el, dacă e vrednic şi harnic, şi-şĭ va păstra «dregătoria cu cinste, că maĭ bun îţĭ este săracul cu «cinste de cât boierul cu ocară.»

Aşezarea oştilor în «rânduiala bătălieĭ» era ast-fel: pedestrimea, precum Dorobanţiĭ, Lefegiiĭ, Vînătoriĭ, Seimeniĭ, la *mijloc* (centru); la *cornul* din drépta saŭ aripa dréptă, se aşezaŭ Călăraşiĭ, Sărăceiĭ, Scutelniceiĭ. La *cornul* din stânga saŭ aripa stângă, Roşiĭ de ţéră, Cazaciĭ, Haiduciĭ şi alţiĭ. La reservă eraŭ Căpitaniĭ miilor şi miliţiile boierilor. Acéstă aşezare la răsboiŭ nu era tot-d'auna statornică; nu numaĭ posiţia loculuĭ şi iscusinţa generaluluĭ, dar chiar şi firea armelor îĭ siliĭa să o modifice, depre cum istoria ne arată într'atâtea întîmplărĭ.

Istoria ne dă fórte puţine relaţiĭ despre «rânduiala bătăliilor.» Din cele ce avem ni se invederéză: că maĭ multe bătăliĭ, iar maĭ cu sémă ale luĭ Michaiŭ Vitézul, Şerban I şi Mateiŭ Basarab, sunt metodice; că *rânduiala oblică* s'a întrebuinţat maĭ des, iar la bătălia de la Dudescĭ (1631) se întrebuinţéză *rânduiala concavă;* că Româniĭ cunoscuseră din vreme importanţa posiţiilor firescĭ la răsboiŭ, cum şi întrebuinţarea reservelor.

Să dovedim ḑisele nóstre printr'o aruncătură de ochiŭ asupra unor bătăliĭ.

Bătălia de la Mănescĭ (1550) între Radu Iliéş şi Mircea III, este cea maĭ veche despre care istoria ne a păstrat date. Ea se deosebesce: 1°. prin nepotrivirea puterilor ambelor părţĭ; Mircea avea 80,000 ostaşĭ,

în vreme ce Radu abia avea 12,000: 2⁰ prin întocmirea a douĕ falange ce Radu făcù din armia luĭ; 3⁰ prin întinderea ce el dete frontuluĭ sĕŭ spre a-şĭ ascunde maĭmicimea numerică; 4⁰ prin atacul la vreme ce el făcù asupra celor-alalte rândurĭ, când vĕḑù pe cel d'întâiŭ în neorânduială. Tóte aceste întocmirĭ ale luĭ Radu îl făcură să triumfeze de rivalul sĕŭ.[1]

Bătălia de la Călugărenĭ (1595, august 13) este cea maĭ strălucită dovadă despre vitejia şi sciinţa militară a Românilor. Generalul cel maĭ isteţ al véculuĭ de acum n'ar putea face nisce disposiţiĭ maĭ bune de cât acele ce făcù Michaiŭ Vitézul. Cu 16,000 luptătorĭ el învinse o armată de 200,000 ómenĭ. Într'acéstă vestită bătălie însemnăm disposiţiile următóre: 1⁰ Michaiŭ trage pe vizirul Sinan-Paşa într'un loc strîmt, unde acesta nu-ĭ putea pune împotrivă de cât 12,000 luptătorĭ şi prin urmare tótă glóta armateĭ ĭĭ fù nefolositóre; 2⁰. vedem pe aĭ noştri năvălind asupra Turcilor, a fi reînvinşĭ, a se ralià şi a năvăli de isnóvă; singură numaĭ acéstă împrejurare dovedesce o artă, şi o artă înaintată; 3⁰. Michaiŭ aşéză douĕ tunurĭ în aşa bună posiţiune în cât prăpădesce tótă aripa dréptă a armateĭ turcescĭ; 4⁰. minunata isbire ce vitézul căpitan Cocea, cu maĭ puţinĭ de 400 călăreţĭ, făcù asupra armateĭ turcescĭ, luând'o pe la spate şi rĕschirând'o, în vreme ce Michaiŭ o isbea în front.[2]

«Turciĭ, ḑice un autor descriind acéstă bătălie, se

[1] Veḑĭ descrierea aceste̋ĭ bătăliĭ în *Natalis Comitis* univ. histor.

[2] *Engel*, I. p. 236. — *Hammer*, II. p. 604. — *Kogalnitchano*, Hist. de la Valach. p. 151.

«luptaŭ ajutoriţĭ de mulţime şi de numĕr, Româniĭ «de tărie şi îndrăsnélă.»[1]

La bătălia de la Sibiiŭ (1599, octomv. 28) vedem pe Michaiŭ a da rândueleĭ sale de bătaie o posiţie oblică; atacul se făcu numaĭ asupra aripeĭ stânge şi centruluĭ, Româniĭ la început perduseră bătălia şi se rĕschiraseră, când Michaiŭ isbutesce a-ĭ ralià, năvălesce cu iuţélă asupra Transilvănenilor biruitorĭ şi le smulge biruinţa. Acéstă bătălie e cea dintâiŭ unde istoria pomenesce de întrebuinţarea reservelor. Transilvăneniĭ nu sciură a o întrebuinţa pe a lor la vreme; de aceea le scăpă biruinţa. Michaiŭ se folosì maĭ bine de a luĭ.[2]

La bătălia de la Mirislĕŭ (1600, septemv. 8) vedem pe Michaiŭ a-şĭ acoperi flancurile, aşezându-şĭ armata între rîul Mureşul şi un dél. El avù nesocotinţa de a părăsi acéstă minunată posiţie şi d'a lua în gónă pe Transilvenĭ, cari se trăseseră spre Dej; ast-fel el căḑù în cursa ceĭ-o întinsese generalul Basta şi perdù acéstă bătălie însemnată, cea dintâiŭ în care fù biruit.[3]

La bătălia de la Guruslĕŭ (1601, august 2), armata românéscă şi împĕrătéscă era aşezată într'o posiţie fórte bună pe un dél. Sigismund Bathori, cu o armată de două orĭ maĭ mare, era aşezat pe alt dél opposit; o câmpie deosebea ambele armate. Michaiŭ sta în nelucrare şi aştepta ca vrăjmaşul să vină să-l lovéscă. Când acesta se coborà de pe munte, Michaiŭ îl trăs-

[1] Conspectus historiae Valachiae: «Turci pugnabant adjut «multitudine et numero, Valachi fortitudine et audacia.»
[2] *Bethlen*, IV. p. 384 et sq. — *Kogalnitchano*, p. 198—9.
[3] *Kogalnitchano*, p. 211.— *Engel*. I. p. 261.

nesce cu artileria sa. Neorânduiala vrăjmaşuluĭ crescênd în trecerea luĭ prin câmpie, Michaiŭ şi Basta se folosesc de acest minut priincios şi fac o isbire atât de iute încât iĭ omóră 10,000 ómenĭ, în vreme ce eĭ nu perdură de câ̂t 300. Acéstă fù cea din urmă biruinţă a erouluĭ şi una din cele maĭ strălucite.[1]

La bătălia de la Petrisdorf (1611, iulie 12), Transilvăneniĭ isbiră centrul armateĭ nóstre. Pedestrìmea românéscă, puţin numerósă, se sparge curând; bătălia era perdută, când Şerban I. numaĭ cu ajutorul călărimeĭ, reîntocmì lupta şi câştigă o biruinţă strălucită.[2]

La bătălia de la Dudescĭ (1631, octomv. 26), Roşiĭ de ţéră, cari eraŭ în aripa stângă, isbiţĭ de Tătarĭ, se deschiseră şi iĭ luară în mijloc. Lupta se aţîţă atuncĭ grozav în aripa stângă. Ea se comunică în urmă la pedestrimile din centru. De cincĭ orĭ pedestrimea românéscă fu respinsă de pedestrimea moldovană şi de cincĭ orĭ ea năvălì de isnóvă. În acéstă bătălie, ca şi în cele maĭ multe, pedestrimea s'a luptat împotriva pedestrimeĭ şi călărimea împotriva călărimeĭ.[3]

Taberile îngrădite (les camps retranchés) eraŭ cunoscute de Românĭ încă din vécul al XV[lea]. La bătălia de la Cosovo, vedem pe Huniad a-şĭ îngrădi taběra. Îngrădirile se făceaŭ când cu şanţurĭ, când cu cară legate şi umplute cu pămînt.

[1] Mémoires chronologiques pour servir à l'histoire universelle de l'Europe depuis 1600 jusqu'en 1716. t. I., p. 16.

[2] *Kogalnitchano*, Hist. de la Valah. p. 258.

[3] *Fotino*, III., p. 172—4.

Isbirea şi apĕrarea cetăţilor eraŭ în aceiaşĭ stare de pruncie ca şi în tótă Europa.

La 1595 vedem însă oştirea românéscă şi transilvană a se purta la împresurarea Târgoviştei de pre óre-care principie, făcênd şi şanţurĭ acoperite (fossés couverts), spre a se apropia de zidurĭ.[1]

Cetăţile ţĕreĭ eraŭ: Giurgiu, Brăila, Oraşul de Flocĭ, Târgoviştea, Bucurescii, cetatea Negru-Vodă, Poenariĭ zidită de Ţepeş Vv., Domaica,[2] Teléfa şi Crăciuna. Acéstă din urmă o luară Moldoveniĭ dimpreună cu judeţul Putna la 1473[3].

La 1544, Turciĭ coprinseră Brăila, Turnu şi Gĭurgiu, pe care le ţinură până la 1830.

La 1659, George Ghica I, din porunca sultanuluĭ, dărâmă tóte cetăţile.

Afară de cetăţile de maĭ sus maĭ eraŭ multe alte cetăţuĭ, care apăraŭ intăririle munţilor şi vadurile Dunăriĭ. Ruinele acestor cetăţuĭ se vĕd încă şi în ḑioa de astăḑĭ p'alocurea.[4]

[1] *Kogalnitchano*, Hist. de la Valach. p. 157. —*G. Tomasi*, în cartea sa, are un tabloŭ care arată armia creştinéscă sosind înaintea Târgoviştei. Acéstă cetate este în faţa planuluĭ pe dél; creştiniĭ vin de la Nord-Vest şi aŭ şi aşezat o baterie care puşcăresce cetatea. Turciĭ fug spre răsărit, unde se vĕd tunurile şi bagagiele lăsate de dînşiĭ. Avanguardia călăréţă a creştinilor se vede în luptă cu avanguardia Turcilor. Ostaşiĭ Românĭ, ca şi ceĭ Transilvanĭ, se vêd purtând casce cu pene marĭ; călăreţiĭ port platoşe (cuirasse).

[2] *Engel* I. p. 154

[3] Létopis. ţĕriĭ Moldoviĭ, f. 138.

[4] Afară de multe ruine de cetăţĭ, care de pre materialul lor, se vĕd a fi clădite din vremea Romanilor, sunt multe altele care se cunosc a fi maĭ nouĕ aşa:

Orăşeniĭ eraŭ însărcinaţĭ cu apărarea cetăţilor;[1] de aceea nicĭ n'a progresat mult acéstă ramură a arteĭ militare. Munţiĭ şi stufósele pădurĭ eraŭ cetăţile favorite ale Românuluĭ şi el scia bine să le apere pe acelea.

Acésta a fost arta militară şi întocmirea putereĭ armate la Românĭ. Despre bunătatea acesteĭ întocmirĭ, despre vitejia şi sciinţa Românilor pot mărturisi 76 de campaniĭ, din care 19 împotriva Turcilor, 15 împotriva Moldovenilor, 18 împotriva Transilvanilor, 15 civile, 6 împotriva Polonezilor, 5 împotriva Ungurilor, 1 împotriva Bulgarilor, 1 împotriva Grecilor, şi 1 împotriva Cazacilor. În aceste campaniĭ s'aŭ dat maĭ mult de 80 bătăliĭ rânduite, din care in 75 armata românéscă a fost partea principală, ĭar în 5, ca aliată, şi maĭ multe lupte deosebite.

La Răsboienĭ, pe hotar din susul satuluĭ Porcescĭ din drépta Jiuluĭ, se află şi acum o cetăţuie;

altă cetăţuie se află din jos de satul Bârlesciĭ d'a stânga apiĭ; alta iar în dreptul satuluĭ Brădescĭ, d'a stânga Jiuluĭ;

la casa-albă lângă Căcĭulescĭ, d'a stânga apiĭ, se află ruine; asemenea şi la satul Cremenea, judeţul Gorjiĭ la gura Bălaşuluĭ în Jiŭ; la satul Răcariĭ, d'a stânga Jiuluĭ;

la satul Muĭereniĭ pe Olteţ, maĭ sunt răsipurĭ de o cetate pe care ţĕraniĭ o numesc «Cetatea muĭeriĭ»;

pe Néjlov, de la vale de satul Crevedia, s'a găsit o zidire ruinată ce ţĕraniĭ numesc «Cetatea fetiĭ»;

pe apa Argeşuluĭ, în plaiul Arifuluĭ lângă acest rîŭ, până astădĭ sunt ziidurĭ de cetate, ce se dice a fi fost a luĭ Neagoe Vv. Alte cetăţuĭ se maĭ găsesc la Orvénca şi Bujorénca în judeţul Teleorman şi altele.

[1] *Kogalnitchano.* Hist. de la Valach. p. 243.

Generaliĭ ceĭ maĭ vestițĭ ce aŭ commandat armatele românescĭ, afară de domniĭ Mircea I, Dan III, Vlad Țepeș, Radu de la Afumațĭ, Michaiŭ Vitézul, Șerban I și Matheiŭ Basarab, aŭ fost Dan nepotul luĭ Mircea, Zavisie Negru, Radu Buzescu, Banul Mihalcea, Banul Manta, Fărcaș, Albert Kiraly, Banul Udrea, Baba-Novac, George Raț și alțiĭ.

PARTEA II.

Puterea armată de la așezarea domnilor Fanarioțĭ până acum.
(1716—1844.)

§ I.

DE LA AȘEZAREA DOMNILOR FANARIOȚI PÂNĂ LA REGULAMENT (1716—1830).

Ḑioa de 10 fevruarie 1716 fù o ḑi de doliŭ pentru Românĭ: în acea ḑi Nicolae Mavrocordat, cel d'întâiŭ domn fanariot, se urcă pe slăvitul, tron ilustrat de Basarabĭ.

Fanariotul pricepù bine că puterea Românilor era în instituțiile lor; de aceia nicĭ nu întârḑiè a săpa acele instituțiĭ spre a pregăti némuluĭ sĕŭ o lungă domnire. El așeză temeliele sistemeĭ ce trubuia a se substitui în locul constituțieĭ nóstre, lăsând urmașilor sĕĭ însărcinarea de a le desvolta și a lè consânți. Dovadă despre acésta ne dă însușĭ Constantin Mavrocordat, ḑicênd în actul reformaĭ de la 1741, că «la acéstă re«formă el a urmat învĕțăturilor părinteluĭ sĕŭ Nico«lae Vv.»

Încă din cel d'întâiŭ an al domnireĭ sale, Nicolae Mavrocordat împuţină mult armata şi miliţia. După dînsul Constantin Mavrocordat, la 1739, desfiinţă de tot vechĭa organisare militară a ţĕriĭ. Din armată el păstră numaĭ o sută douĕ-ḑecĭ Tălpaşĭ şi alţĭ atâţĭ Cazacĭ, cărora le plătia câte treĭ leĭ pe lună; iar pe ceĭ-alalţĭ ostaşĭ îĭ desfinţă de tot, supuindu-ĭ în rîndul dajnicilor de obşte. Guardia luĭ o alcătuì de câte-va sute de Turcĭ şi Arnăuţĭ. De asemenea strică pe săteniĭ numiţĭ Spătăreĭ, Postelniceĭ Visterniceĭ, Păhărniceĭ, ş.c.l., cum şi căpităniile de pe la judeţe, luând şi cârmuirea judeţelor din mâna Căpitanilor miilor, şi dând'o Ispravnicilor. Din miliţie el oprì numaĭ 1620 de slujitorĭ pentru slujbele din lăuntru.[1]

«Acéstă stricare a armatelor, ḑice generalul Baur, «începută de tatăl şi săvârşită de fiul, slăbì de tot sta«tul; nu numaĭ că ea grăbì covîrşirea proiectelor «Porţiĭ, lăsând ţéra Românéscă în capriciul eĭ, fără «temere de contraḑicere saŭ revoltă, dar ea expuse «încă ţéra la supărările Turcilor şi maĭ cu sémă a lo«cuitorilor din vecinătatea Dunăriĭ, vrăjmaşiĭ eĭ ceĭ «maĭ neîmpăcaţĭ. Eĭ atuncĭ făceaŭ necurmat preum«blărĭ prin ţéră, scoţênd darurĭ de la domn, deprădând «pe săracĭ, făcêndu-se în acea vreme stăpânĭ pe tot «comerciul, căcĭ nu maĭ eraŭ braţe armate ca să pe«depséscă aceste fără-de-legĭ.»

Este de însemnat că reforma luĭ Mavrocordat, întru cât a coprins dispoziţiĭ regulamentare şi de un inte-

[1] *Baur*, p. 69,— *Fotino*, III. p 483, 352, 358.—*Cantacuzino*, 57, 63.—*Kogalnitchano*, p. 391.

res maĭ secundar, s'a priimit și s'a întărit de obștésca adunare; iar desfiinţarea putereĭ armate n'a încuviinţat'o nicĭ un român; de aceea nicĭ că se află trecută în actul de reformă.

Le păsa greŭ Românilor sub Fanarioţĭ, le păsa cu mult maĭ greŭ, căcĭ nu aveaŭ nicĭ o carieră spre a-șĭ desvolta talentele lor ostășescĭ; de aceia, de câte orĭ vre un căpitan mare se ivea în Europa, Româniĭ alergaŭ cu glóta sub stégurile luĭ. Ast-fel, mulţĭ românĭ se deosebiră în armata luĭ Carol XII regele Suedieĭ;[1] ast-fel, maĭ în urmă, mulţĭ românĭ slujeaŭ în armata luĭ Frederic-cel-mare regele Prusieĭ, între cari Radul Cocónă ce era Hotnogiŭ și Tudor din Bogdănescĭ.[2]

[1] Analele ostășescĭ ne aŭ păstrat o faptă îndrăsnéţă a unuĭ ostaș român, din vremea eând Carol XII se bătea în Polonia cu Poleneziĭ și Rușiĭ. La 1706 un căpitan român, slujind în armata regeluĭ Carol XII, apropiindu-se de un oraș al Polonieĭ prin care trebuia să trécă, află cu durere că trupele Ţaruluĭ sunt acolo fórte numeróse. Cum luă acéstă sciinţă, lăsă pe aĭ séĭ în urmă, înduplecă pe un sved ce-l întovărășea, să se lase să-l lege, îl duse lagat cot la cot la guardia orașuluĭ, spuind că este și el din armata ruséscă și că în drumul luĭ a găsit vre o câţĭ-va Suedĭ, pe care ĭ-a tăiat, oprind numaĭ pe acesta ce-l vĕd, pe care-l aduce la colonelul sĕŭ. Acéstă fabulă se primesce prea bine. Rușiĭ serbéză în tóte chipurile acea mică biruinţă, și biruitorul se strecóră binișor, după ce șĭ-a făcut tóte observaţiile trebuincióse. Împrejurarea acésta îndîrjise pe soldaţiĭ luĭ; el se pune în capul lor, s'apropie de oraș, intră fără stavilă, găsesce pe vrăjmașĭ beţĭ, și împrăștiaţĭ și după ce a trecut sub ascuţișul săbieĭ pe toţĭ câţĭ ĭ-aŭ eșit înainte, ese fără de a fi gonit prin pórta dimpotrivă.—(Stratagèmes militaires et ruses de guerre. t. II.p. 225.)

[2] Între chrisóvele mănăstireĭ Arnota am găsit o mărturie din anul 7271 (1763), care începe așa: «Eŭ Teodor monachul

Alexandru Ipsilant, singurul domn fanariot, căruia suntem datorĭ recunoscinţă, pentru îmbunătăţirile ce a făcut, reorganisă la 1775 vechile rămăşiţe din armată, maĭ adăogind şi alţĭ slujitorĭ.[1]

Pe atuncĭ puterea armată se deosebea în *Slujitorĭ din năuntru şi Slujitorĭ din afară.*

Ceĭ d'întâiŭ eraŭ :

100 Lefegiĭ sub un Căpitan,
100 Lefegiĭ sub vel-Ciauş,
400 Seimenĭ sub Baş-Bulubaşa,
50 Catane sub un Căpitan,
100 Pompierĭ (tulumbagiĭ) sub doĭ Căpitanĭ,
400 Scutelnicĭ sub opt Căpitanĭ de margine,
50 Poteraşĭ sub un Căpitan.

Aceştia toţĭ eraŭ sub Spătarul; iar sub Aga eraŭ :

120 Talpaşĭ sub Căpitanul Dorobanţilor,
120 Cazacĭ sub Polcovnicul Bucurescilor,
120 Cazacĭ sub Polcovnicul Târgovişteĭ,
120 Slujitoriĭ sub stégul Agăĭ,
500 Slujitorĭ cu treĭ-ḑecĭ Căpitanĭ.

Slujitoriĭ din afară eraŭ în numěr de 3144 sub 78

«de la schitul Frăsinenil, care pe mirenie m'am chemat Tudor «din Bogdănescil Episcopiel, adeverez cu acéstă scrisóre a mea «la mâna sânţiel sale părintelul Stefan egumenul sânteĭ mă- «năstirĭ Arnota şi la tot soborul sânteĭ mănăstirĭ, precum să «se scie că fiind eŭ în răsmiriţă, catană împreună cu alţĭ tova- «răşĭ şi făcêndu-se în ţéra acéstă pace, noĭ am mers în ţéra «Brandiburgulul, fiind acolo rěsmiriţă, şi împreunându-mě eŭ «cu un Radu Cocónă ce aŭ fost Hotnogiŭ, mĭ-a spus că «fiind el aicĭ în ţéră, ş.c.l.»

[1] Chrisovul luĭ *Alexandru Ipsilant,* 1775. dechem.

Căpitanĭ. Eĭ, ca și maĭ nainte, eraŭ sub comanda Spătaruluĭ și strejuiaŭ marginile.

Cele 78 căpităniĭ eraŭ următórele:

În județul Slam-Rîmnic, 8 căpităniĭ: Focșaniĭ, Grădiștea, Măxineniĭ, Râmnicul, Comisóia, Vârtejcoiul, Belcĭugata, Unturósa.

În județul Buzĕuluĭ, o căpitănie a târguluĭ Buzĕul.

În județul Sĕcuienĭ, 3 căpităniĭ: Mărgineniĭ, Găgeniĭ și Slujitoriĭ județuluĭ.

În județul Prahova, o căpitănie a Ploescilor.

În județul Ialomița, 6 căpităniĭ: Lichiresciĭ, Stelnica, Orașul de Flocĭ, Gârboviĭ, Slobozia și Pandurul.

În județul Ilfov, 7 căpităniĭ: Ciocănesciĭ, Oltenița, Gherghița. Podul-Pitaruluĭ, Copăceniĭ, Obilesciĭ, Pădurea județuluĭ.

În județul Dîmbovița, 3 căpităniĭ: Cazaciĭ Târgoviștei, Floresciĭ și Băleniĭ.

În județul Vlașca, 8 căpităniĭ: Odivoie, Daia, Găiesciĭ, Călugăreniĭ, Baciu, Podul-Dómneĭ, Cacaleț și Pușul-Tălpi.

În județul Teleorman, 6 căpităniĭ: Mortologiĭ județuluĭ, Zimnicea, Rușiĭ-de-Vede, Balaciu, Căcăneul și Cĭocănesciĭ-Bordiĭ.

În județul Muscel, 2 căpităniĭ: Căliesciĭ și Slujitoriĭ județuluĭ.

În județul Argeșul, 4 căpităniĭ: Loviștea, Pitesciĭ, Vînătoriĭ și Potera județuluĭ.

În județul Oltu, 7 căpităniĭ: Slatina, Uda, Șerbănesciĭ, Bănésa, Gurguiul, Catanile Slatineĭ și Slujitoriĭ.

În județul Romanațĭ, 4 căpităniĭ: Caracalul, Islazul. Podul-Balș, Catanile Călărașilor.

În județul Vâlcea, 4 căpitănii: Slujitorii Râmnicului, Vînătorii, Catanele Potereĭ și Catanele Marculuĭ.

În județul Dolj 3 căpitănii: două ale Potereĭ și una a Slujitorilor județului.

În județul Gorj, 4 căpitănii: a Slujitorilor, a Mezilgiilor, a Vînătorilor și a Haiducilor predați.

În județul Mehedinți, 7 căpitănii: a Plaiuluĭ, Cernețiĭ, Calafatul, Iamlanița, Gogoșiĭ, Vodița și Slujitorii județuluĭ.

Toți slujitorii, atât din lăuntru cât și din afară, slujiaŭ cu sĕptĕmâna. Ceĭ cari nu mergeaŭ la rândul de sĕptĕmână, plătiaŭ Spătaruluĭ saŭ Agăĭ o leiță. Eĭ eraŭ în cea maĭ próstă stare și nicĭ nu meritaŭ a se numi ostașĭ.[2]

Pe Arnăuțĭ, Ipsilant ĭ-a luat sub comanda luĭ imediată. El a armat maĭ întâiŭ pe ostașĭ cu puscĭ cu baionetă, ce le adusese din Viena printr'un preot italĭan.[3]

Căpităniile din afară se maĭ înmulțiră în urmă și se întocmì și câte o Polcovnicie de fie-care județ.

La 1787, Nicolae Petre Mavrogheni făcù óre-care îmbunătățirĭ în oștire, hotărînd și lefile slujbașilor și precurmând abusurile ce se introduseseră.[4]

Atuncĭ aceĭ Slujitorĭ se deosebiră în răsboiul cu Nemțiĭ și maĭ cu sémă în luptele de la Sinaia și Cozia.

După Mavrogheni, și aceste începuturĭ de oștire scădură mult. Dorința Românilor de a avé o armată

[1] *Cantacuzino,* p. 320—326

[2] *Baur*, p. 81, 87.

[3] *Sulzer,* III, p. 258.

[4] Chrisovul luĭ *Mavrogheni* pentru bresla Spătărieĭ 1787, mart. 4.

regulată în picióre nu se putea învinge; astfel, la 1802, eĭ îşĭ cerură de domn pe Constantin Ipsilant numaĭ căcĭ acesta le-a făgăduit că va întocmi vechia organisare militară. Dar Fanariotul, vĕḑêndu-se domn, îşĭ uită făgăduinţa.

În sfârşit anul 1821 venì. Atuncĭ în ţéră se manifestă una din acele mişcărĭ energice, care arată junețea popórelor şi dorinţa lor de propăşire. Duhul naţionalităţiĭ se deşteptă şi Româniĭ scuturară jugul fanariotic, ce un véc întreg iĭ apăsase. Grigorie Ghica puse temelie armateĭ românescĭ, organisând trupul de Pandurĭ. Aceştĭ Pandurĭ, dimpreună cu Volontiriĭ se deosebiră fórte mult în răsboiul din urmă al Ruşilor şi maĭ cu sémă la Băilescĭ, Cireş, Schela-Cladovi şi Calafat.

§ II.

PUTEREA ARMATĂ SUB REGULAMENT (1830—1844).

În sfârşit venì şi ḑioa când se rĕsturnă reforma fanariotică şi redobândirăm o parte din vechile nóstre instituţiĭ.

Regulamentul recunoscù cele treĭ părţĭ alcătuitóre uneĭ bune organisărĭ ostăşescĭ : armata, miliţia şi ridicarea glótelor. Aplicarea însă ce s'a făcut, nu póte aduce isprava dorită.

Oştirea permanentă, sub nepotrivitele numirĭ de *Stréjă pămîntéscă* şi *Miliţie pămîntéscă*, s'a alcătuit la 1830, de douĕ 'arme : pedestrime şi călărime. Ea se împărţì în treĭ regimente, fie-care de douĕ bataliόne şi douĕ scadróne.

Batalionul se alcătuiesce de patru companiĭ, compania de douĕ plotóne, şi plotonul de şése despărţirĭ.

Scadronul se alcătuesce şi el de patru plotóne, şi plotonul de şése despărţirĭ.

Batalionul şi scadronul, ca unităţĭ de putere coprindeaŭ la început: cel dintâiŭ 386 ómenĭ şi cel d'al doilea, 190 ómenĭ, cu ofiţerĭ împreună.

Oştirea se comandă *en chef* de marele Spătar, ajutat de un Stat-major.

Strîngerea ostaşilor se face prin conscripţie şi intrare de bună voie. Învoirea de a pune om în loc, astă mĕsură demoralisătóre armatelor, este autorisată de legiuirĭ. Conscrişiĭ, de pe lege, trebuie să se tragă cu sorţĭ. Acéstă mântuitóre mĕsură până acum încă nu s'a îndeplinit.

Nimenĭ nu se póte primi în slujbă decât în vârstă de 20 până la 30 anĭ.

Privilegiile cinurilor de jos sunt : ca familia soldatuluĭ să fie scutită de dajdie câtă vreme va sluji el; iar slujind treĭ termenĭ, atuncĭ dobândesce dreptul acesta de scutire pe viéţă.

Îmbrăcămintea soldatuluĭ, după trecerea de slujbă, rĕmâne a luĭ, precum şi calul la călăreţ.

Cinurile de sus n'aŭ alt privilegiŭ de cât, că slujind treĭ anĭ într'un rang, să aibă, eşind din slujbă, drept la un rang maĭ sus.

Oştirea a încercat óre-care prefacerĭ de la alcătuirea eĭ până acum ; scadrónele, care la 1835 se uniseră într'un regiment deosebit, la 1843 se redusesă pe jumătate şi se deteră iarăşĭ în administraţia colonelilor de pedestrime. Acum, o încercare de un an de

ḑile a fost îndestul spre a arăta că călărimea nu póte merge bine, decât avênd administrarea eĭ deosebită.

La 1843, spre a se împlini reducţia făcută în călărime şi în Cordonaşĭ, iarăşĭ se mărì numĕrul soldaţilor de pedestrime, şi batalionul ajunse să fie de 800 ómenĭ, afară de oficerĭ.

La 1844, se maĭ adaogì o a treia armă: artileria, alcătuită până acum de şése tunurĭ. Acéstă armă n'a primit încă o organisare hotărîtóre. Asemenĭ se legiuì a se întocmi şi o companie de Pompierĭ.

Efectul oştireĭ acum este peste tot şi în complet de 5608 ómenĭ, din cari: 4869 cinurĭ de jos în pedestrime şi 574 în călărime; 128 ober-ofiţerĭ în pedestrime şi 20 în călărime, şi în ambe armele, 18 stab-ofiţerĭ.

De-şi n'ar puté cine-va învinovăţi acéstă oştire în privinţa mânuireĭ armelor şi a evoluţiilor, dar este încă primitóre de multe îmbunătăţirĭ. Aşa, instrucţia ofiţerilor, ce e neîngrijită, duhul ostăşesc ce-ĭ lipsesce, cer o mare luare aminte a cârmuireĭ. Intocmirea uneĭ foĭ ostăşescĭ, care să se dea în mâna ofiţerilor, iar maĭ cu sémă întocmirea uneĭ scolĭ militare speciale, în care să se formeze atât ofiţeriĭ pentru câte trele armele, cât şi un trup de ingînerĭ, sunt neapĕrat de trebuinţă. Acéstă scólă ar costà puţin în privinţa minunatelor folóse ce ar aduce.

Miliţia. Instituţiile cărora se cuvine numirea de *miliţie* la noĭ sunt: *Jandarmiĭ* şi *Cordonaşiĭ* cu *Potecaşiĭ*.

Trupul călăreţ de *Jandarmĭ*, cărora s'a dat vechia numire de *Dorobanţĭ*, s'a întocmit la 1832. Insărci-

narea acestuĭ trup este să implinéscă slujbe lângă partea administrativă şi spre a sluji de reservă oştireĭ, asigurând liniştea obştéscă de bântuirile făcătorilor de rele.

Dorobanţiĭ se împart în căprăriĭ de ḑece ómenĭ. Treĭ din aceste căprăriĭ slujesc necurmat pe lângă cârmuitorĭ şi una pe lângă sub-cârmuitoriĭ judeţelor. Numĕrul lor este întreit şi fie-care se află în slujbă câte ḑece ḑile pe lună, afară de întîmplărĭ extraordinare.

Asupra Dorobanţilor de pe lângă cârmuirĭ se orânduiesce un *Tist*, care se alege de cărmuitorul judeţuluĭ dimpreună cu proprietariĭ locuitorĭ aĭ aceluĭ judeţ şi se întăresce de svatul administrativ.

Casele Dorobanţilor se scutesc de capitaţie şi de recrutaţie. Eĭ primesc léfă un leŭ pe ḑi pentru cele ḑece ḑile ce se află în slujbă într'o lună; căprariĭ primesc câte un leŭ şi jumătate pe ḑi, şi Tiştiĭ, o sută leĭ pe lună. Capitaţia şi léfa lor, care la început se plătea din casa reserveĭ vistieriĭ, de la 1834 se plătesc din cutiile satelor. Acéstă mĕsură a fost pricina cea maĭ de căpetenie din care a sărăcit şi s'a înglotit în datoriĭ acele cutiĭ, încât astăḑĭ nu maĭ sunt în stare a întimpina cheltuelile lor cele maĭ neapĕrate.

Dorobanţiĭ sunt îndatoraţĭ să slujéscă călărĭ, armaţĭ şi învestiţĭ într'o uniformă cu cheltuiala lor.

Numĕrul Dorobanţilor din tóte judeţele Principatuluĭ este acum de 4362. Eĭ ar putea alcătuì oştireĭ o reservă minunată şi ar fi putut împlinì scopul întocmireĭ lor, dacă s'ar fi împlinit buna disposiţie a art. 11 şi 13 din legĭuirea de la 1831 şi aceea a art. 4 şi 9

din legĭuirea de la 1834, coprindĕtóre: că aceştĭ Dorobanţĭ să se alégă maĭ cu preferire dintre soldaţiĭ eşiţĭ din slujbă, să se deprindă ne 'ncetat la arme şi să le aĭbă bine îngrijite, pentru ca să li se facă revisie de două orĭ pe an de un trimis într'adins al ministeruluĭ din năuntru.

Cordonaşiĭ şi Potecaşiĭ s'aŭ întocmit la 1834, spre a strejuì, sub privegherea oştireĭ, picheturile şi potecile ce se află între puncturile de distanţiĭ strejuite de oştire, care sunt maĭ cu sémă carantinele şi cantórele vămiĭ. Toţĭ săteniĭ dajnicĭ de la margine, în stare d'a purta arme, de la vîrsta de 20 anĭ până la 50, sunt datorĭ a se întocmì în *cete* de câte şése ómenĭ, şi fiecare cétă slujesce pe rând câte o sĕptĕmână.

Strejuirea unuĭ pichet se dă la 120 familiĭ.

Îndatoririle satelor ce sunt însărcinate cu paza unuĭ punct sunt:

1. d'a avea tot-d'auna patru ómenĭ înarmaţĭ spre paza aceluĭ punct şi câte doĭ vîslaşĭ cu îmbrăcămintea şi hrana de la sine;

2. d'a avea luntrile trebuincĭóse pentru plutirea pe Dunăre, cum şi de a clădì casele trebuincĭóse spre adăpostirea strejuitorilor.

Privilegiile Cordonaşilor ca şi ale Potecaşilor sunt scutirea de recrutaţie şi de darea Dorobanţilor.

Numĕrul Cordonaşilor şi al Potecaşilor, se urca la 1842, la 39,839 familiĭ; la 1844, s'a făcut o reducţie de vre o câte-va sate marĭ departe de margine.

Acéstă instituţie, bună în principiŭ, însă rĕŭ aplicată, a avut un efect cu totul dimpotrivă de ceea ce se aştepta. Să las că săteniĭ nu s'aŭ deprins la mânu-

irea armelor şi la slujba ostăşéscă, ca să pótă ast-fel a nu maĭ avea trebuinţă să aĭbă necurmat ostaşĭ pe lângă dînşiĭ şi prin urmare să uşureze sarcina oştireĭ; dar sub administraţia trecută aŭ ajuns într'o stare aşa de ticălósă, încât dreptatea cere a nu se maĭ întârḑia ridicarea acesteĭ grele sarcine d'asupră-le. O organisare maĭ bună, iar maĭ cu sémă întocmirea unuĭ trup de ofiţerĭ grănicerĭ, ar fi putut de maĭ nainte scăpa şi păstra acéstă instituţie, care ar fi mărit atât de mult mijlócele nóstre ostăşescĭ. Acest adevĕr simţit de toţĭ, silise pe cârmuirea trecută a făgăduì că-l va înfiinţa; dar în deşert aşteptarăm atâta vreme, căcĭ este în sórta tutulor cărmuirilor viţióse de a făgăduì multe şi de a face puţine, de a stengherì orĭ ce propăşire, de a apĕsa şi de a împilà poporul în loc de a-l realţa, realţându-se şi ea împreună cu dînsul.

În sfîrşit principiul *ridicăriĭ glótelor* se recunoscù în disposiţiile proiectuluĭ noŭ din anul 1832, care ḑice că la întîmplare de ivire de tâlharĭ, săteniĭ să se ridice cu toţiĭ ca să-ĭ gonéscă, până-ĭ vor prinde saŭ îĭ vor ucide. Nedeprinderea locuitorilor cu armele face acéstă mĕsură şi maĭ ilusorie, şi de multe orĭ un judeţ întreg în picióre nu póte face nimic la cincĭ, şése tâlharĭ bine înarmaţĭ.

§ III.

ÎNCHEIERE.

Am vĕḑut organisarea ostăşéscă cea vechie; am vĕḑut şi pe cea nouă. Este învederat că acésta nu póte împlinì ţĕlul eĭ, ce este de a ne da o bună apĕ-

rare națională; că oștirea, care nicĭ odată nu e completă,[1] rĕspândită în tótă țéra, n'ar puté întîmpina o isbire iute și fără de veste; că Dorobanțiĭ, ast-fel cum sunt, nu pot slujì de reservă națională; că ținerea unuĭ așa mare numĕr de Dorobanțĭ este încă prea împovĕrătóre locuitorilor; că instituția ¡Cordonașilor și Potecașilor e perdută și nu se maĭ póte îndrepta și aduce vre un folos.

Trebue óre să perdem din vedere că starea Orientuluĭ se face din ḑi în ḑi maĭ nesigură și maĭ neodihnitóre, și că o slabă barieră ne desparte de dînsul? In starea acésta slabă în care ne aflăm, nu suntem óre în primejdie ca vre o câte-va sute de Pasvanțĭ să ne facă iarășĭ a apucà drumul pribegieĭ? O asemenea stare este óre de dorit? Și cât n'am fi de vinovațĭ, de nu am prevedea-o din vreme spre a o lecuì?

Este dar de neapărată trebuință a purcede cât maĭ în grabă spre o reformare a organisațiuneĭ nóstre ostășescĭ, o reformare care să ne chezășuéscă maĭ bine temeiurĭ de apĕrare. Spre acésta, nu e trebuiuță a face înoire deosebită în legĭuirea ce avem. Principiile fundamentale sunt recunoscute de Regulament; n'avem de cât să le dăm o bună aplicație.

Mărirea oștireĭ nu numaĭ că nu ne-ar putea folosì nimic, ci încă ar fi o nenorocire pentru stat. Oștirile permanente aŭ îndoitul defect de a fi prea costisitóre

[1] Oștirea și acum are lipsă de 636 ómenĭ până la complet; la acest numĕr să se maĭ adaoge ceĭ bolnavĭ, al căror numĕr e destul de însemnat, ceĭ slobodițĭ cu voie și se vor găsì fórte puținĭ sub stégurĭ.

şi de a răpi fără folos atâtea braţe agriculturei şi industriei. Pe lângă acestea, mijlócele nóstre nu ne-ar ierta a ţine în picióre o oştire atât de numerósă pe cât am avea trebuinţă. Tótă speranţa nóstră este dar în organisarea reservelor naţionale.

Puterea statuluĭ nu stă în armata activă, ci în reservele naţionale; acest adevĕr acum este în de obşte simţit şi tóte puterile Europeĭ şĭ-aŭ organisat reservele lor: Franţa, *Guardiele naţionale;* Austria, Prusia şi tótă Germania, *Landwehrul;* Suedia, *Landwernul* şi armata *Indelta;* Rusia, *Coloniile militare.*

Din tóte sistemele militare ce există în ḑioa de astăḑĭ în Europa, cea maĭ bună şi maĭ raţională e a Prusieĭ.

Puterea armată în Prusia se împarte :

1° în *Armata* de linie,

2° în *Landwehrul* de întâiul ban,

3° în *Landwehrul* de al doilea ban,

4° în *Landsturm* saŭ ridicarea glótelor.

In Prusia este lege generală că tot prusianul fără excepţie trebue să slujască, saŭ în *Armată* saŭ în *Landwehr.* Nimenĭ nu póte dobândi vre o slujbă de nu-şĭ va fi plătit maĭ întâiŭ acéstă datorie.

Armata de linie se alcătuesce: 1° din recrutaţia făcută în fie care an dintre tineriĭ de la 20 la 25 anĭ; 2°. din voluntarĭ, ce se primesc de 17 anĭ; 3°. de alţĭ voluntarĭ care slujesc numaĭ un an, când cer voe a se arma şi a se echipa cu cheltuiala lor. Acéstă clasă coprinde maĭ în deosebĭ pe tineriĭ de familie care aŭ stare şi cărora se dă astfel înlesnire de a se plăti de îndatorirea de a sluji, pusă asupra tutulor ce-

tățenilor. Asemenea fac și tinerii care se hotăresc pentru altă carieră. Peste treĭ anĭ, aceștia trec în Landwehr ca ofițerĭ.

Termenul slujbeĭ este de treĭ anĭ. Ómeniĭ din armata de linie, după ce aŭ slujit treĭ anĭ, se maĭ țin de armată doĭ anĭ și se numĕră în reserva de răsboiŭ *(Kriegsreserve)*. In vreme de răsboiŭ eĭ sunt hotărîțĭ să intre îndată în corpurile lor spre a le completa. După trecerea acestor doĭ anĭ, eĭ intră în Landwehrul de I[iul] ban, unde se țin până vor veni în vîrstă de 32 de anĭ.

Basa instituțiilor militare ale Prusieĭ este Landwehrul.

Landwehrul de I[iul] ban este hotărît în vreme de răsboiŭ a ajuta armata activă, saŭ în țéră saŭ afară; în vreme de pace fie-care șéde la casa sa, afară de vremea consânțită exercițiilor.

Landwehrul de I[iul] ban se alcătuesce de toțĭ tineriĭ de la 20 până la 25 anĭ, care nu slujesc în armată, și de tótă populația de la 25 până la 32 anĭ.

Ómeniĭ din Landwehrul de I[iul] ban se adună de douĕ orĭ pe an pentru exercițiĭ, primăvara și tómna; cele dintâiŭ țin opt dile; cele d'al doilea, treĭ sĕptĕmânĭ.

Landwehrul de al doilea ban se alcătuesce de toțĭ ómeniĭ eșițĭ din armata activă saŭ din Landwehrul de I[iul] ban, coprindênd tótă populația de la 32 până la 39 anĭ. El este menit în vreme de răsboiŭ a ocupa cetățile saŭ, depe împrejurărĭ, a întări armata. Fiind-că ómeniĭ care o alcătuesc aŭ slujit în armata saŭ în

Landwehrul de I[iul] ban, el nu se exercită decât în cete micĭ pe la casele sale și prea rar se adună.

Landsturmul există numaĭ cu numele, și e chemat numaĭ la întîmplare de năvălire extraordinară. El se alcătuesce de toțĭ ómeniĭ care nu sunt coprinșĭ în armată și Landwehre, până în vîrsta de 50 anĭ, și de tineriĭ de 17 anĭ în stare să pórte arme. In vreme de pace, Landsturmul póte a se întrebuința în óre-care împrejurărĭ, pentru păstrarea linișteĭ din lăuntru; el se formézá atuncĭ în companiĭ orășenescĭ, în orașe, și companiĭ țĕrănescĭ în țéră.

Unitatea de putere a Lanwehruluĭ este batalionul. Ocolurile (Kreise) sunt asfel împărțite ca să dée un batalion și un scadron, ĭar sub-ocolurile o companie. În vreme de pace statul plătesce léfă, în regimentele de Landwehr, numaĭ la statul-major al fie-căruĭ batalion de I[iul] ban, și la fie-care companie de la I[iul] ban, un feldwebel, un magaziner și doĭ sub-ofițerĭ. În fie-care scadron de I[iul] ban, un ofițer, un wachtmaister și treĭ sub-ofițerĭ. Ceĭ din al 2[lea] ban nu primesc nicĭ o léfă.

Ómeniĭ din Landwehre nu păstrézá uniforma la eĭ. Haĭnele, armele și cele-alalte se depun la locul de căpitănie a fie-căruĭ ocol, tot batalionul avênd o magazie deosebită.[1]

Îndrăznesc a spune aicĭ ideia fundamentală a uneĭ organisărĭ ostășescĭ, ce ni s'ar cuveni maĭ bine noue,

[1] Vedĭ pentru maĭ multă deslușire scrierea generaluluĭ *Caraman*, Essai sur l'organisation militaire de la Prusse. Paris 1831.

care avem numaĭ o ţintă defensivă. O supuiŭ meditaţiunilor ómenilor cunoscĕtorĭ, spre a o desvolta şi a o desăvârşi.

Ea ar fi :

A declara că tot Românul fără escepţie se nasce cu datoria d'a fi soldat al patrieĭ, de la 20 până la 60 de anĭ.

Acéstă glótă a populaţieĭ s'ar împărţi în treĭ categoriĭ.

Cea d'întâiŭ s'ar alcătui de ómeniĭ de la 20 până la 30 de anĭ. În timpul de pace ar face în oraşe slujba de guardie naţională, adică ar împărţi cu oştirea strejile deosebitelor posturĭ. Ceĭ de pe marginĭ ar împărţi asemenĭ cu oştirea strejuirea hotarelor. La trebuinţă extraordinară, ea ar putea fi purtată în tot întinsul ţĕriĭ, la tóte puncturile ameninţate.

A doua categorie s'ar alcătui de ómeniĭ de la 30 până la 45 de anĭ. Aceştia vor fi întocmaĭ ca Landwehrul de al 2lea ban în Prusia ; se vor aduna maĭ rar şi nu vor putea fi purtaţĭ la trebuinţă decât în ocolul judeţuluĭ lor.

A treia categorie ar coprinde pe ceĭ bĕtrânĭ de la 45 până la 60 de anĭ. Eĭ nu vor putea a se mişca din satul lor în lipsa celor-alalţĭ şi vor îngriji pentru poliţia satuluĭ şi împlinirea poruncilor stăpânireĭ. Aceste glóte s'ar împărţi în legiunĭ şi cohorte.

În toţĭ aniĭ s'ar face în fie-care judeţ exerciţiĭ; primăvara o sĕptĕmână şi tómna douĕ. Oştirea va da, în ocolul ce ocupă, ofiţerĭ şi sub-ofiţerĭ învĕţătorĭ ; aceştia, unindu-se cu sub-ofiţeriĭ şi soldaţiĭ eşiţĭ din slujbă, din care se află în tóte satele, ar face ca învĕţă-

tura să fie cu înlesnire şi grabnică. În timpul acelor adunărĭ, fie-care va primi îndestularea şi léfa gradulu̇ĭ sĕŭ, de pre tariful oştireĭ. Spre a se acoperi acele cheltuelĭ, Spătarul ar sloboḑi (ar congedia) în toţĭ aniĭ cu voe pe la casele lor, un numĕr hotărît de sub-ofiţerĭ şi soldaţĭ, pe câte patru saŭ şése lunĭ.

Uniforma n'ar fi neapĕrată.

Folosurile ce am dobândi, adoptând o asemenea organisare, ar fi nepreţuite:

1° Viéţa, averea şi liniştea cetăţenilor şi a statuluĭ ar fi ocrotite de bântuirile uneltitorilor de rĕŭ şi a năvălirilor de care am putea fi ameninţaţĭ.

2° Numĕrul oştireĭ ar putea a se micşora mult şi am avea atât o economie mare de banĭ, cât şi s'ar întórce agricultureĭ atâtea braţe ce-ĭ sunt răpite.

3° Numĕrul Dorobanţilor s'ar putea încă împuţina, oprindu-se numaĭ o a treia parte peutru slujba administrativă.

4° Poporul din tóte clasele ar câştiga mult moralicesce, căcĭ introducênd plăcerea armelor, maĭ cu sémă între tineriĭ oraşelor şi obicĭnuindu-ĭ la o viéţă militară şi activă, vom goni luxul şi desfrânările ce degeneréză caracterele, înmóie curagĭele şi pregătesc robirea popórelor.

5° Agricultura nóstră ar câştiga încă, căcĭ experienţa de tóte ḑilele şi istoria ne arată pe naţiile militare a fi cele maĭ muncitóre.

În sfârşit să nu uĭtăm şi vĕḑul politic, că o naţie răsboĭnică şi unită, orĭ cât de mică ar fi, n'a fost nicĭ odată biruită şi nicĭ că va fi; şi maĭ cu sémă să luăm

aminte acea maximă a politiceĭ răsboiuluĭ că «un «stat, chiar de a doua mână, póte ajunge arbitrul «cumpeneĭ politice, când va sci a arunca, *la vreme*, «o greutate într'acea cempĕnă.»

II-lea MEMORIU

PUTEREA ARMATĂ ȘI ARTA MILITARĂ LA MOLDOVENĬ

ÎN TIMPURILE MĂRIREI LOR[1]

«O Moldovo, săracă Moldovo! De ar fi domniĭ tĕĭ, care domnesc întru tine toțĭ înțelepțĭ, încă nu aĭ peri așa lesne. Ce domniile nesciutóre rânduluĭ tĕŭ și lacome sunt pricina peireĭ tale, că nu caută să'șĭ agoniséscă șie nume bun ceva la țéră, ce caută desfrânațĭ numaĭ avuție să strângă. Care apoĭ totușĭ se risipesce; și încă și cu primejdia caselor lor. Că blestemul săracilor, cum se ḑice, nu cade pre copacĭ, măcar cât de târḑiŭ.»

Logofĕtul Miron Costin.

PARTEA I.

PUTEREA ARMATĂ

Puterea armată a Moldoveĭ, pe când era liberă, depe mărturisirea chronicarilor, era de șépte-ḑecĭ miĭ, și de multe orĭ, până la o sută miĭ ómenĭ. «Nicĭ nu va fi ne-

[1] Tipărit maĭ întâĭ în *Magazinul istoric pentru Dacia* t. II. 1846. Bucurescĭ pag. 36 și următóre.

«creqută mărturisirea acésta, dice prinţul D. Cante-«mir, de vom socoti cu ce megiaşĭ puternicĭ a avut «Moldova răsboiŭ p'acele vremĭ, adecă cu Turciĭ, «Leşiĭ, Cazaciĭ, Unguriĭ şi Munteniĭ; şi cum că ea «nu numaĭ îşĭ apĕră libertatea sa de către năvălirile «lor până în vremea luĭ Bogdan IV, ci încă şi hota-«rele eĭ şi le a lărgit maĭ mult.»

Puterea armată a Moldoveĭ, ca şi a ţĕriĭ Româ-nescĭ, se osebia în *Ostaşĭ cu léfă* (armată) şi *Ostaşĭ de scutélă* (miliţie).[2] Iar la trebuinţă se făcea *Ridicarea glótelor*, de pre cum istoria ne o arată în multe casuri.

Organisaţia armateĭ moldovene se urcă la ceĭ dintâiŭ anĭ aĭ întemeiereĭ principatuluĭ. Noĭ o vedem la 1359 sub Petre I Vv. cu puţinĭ anĭ în urma descălecăriĭ ţĕriĭ, a triumfa asupra Polonilor; dupe aceia, pe la 1400, vedem pe Iuga Vv. a întemeia cetele de Călăraşĭ, dăruindu-le moşiĭ,[3] întocmaĭ de pe temeiul cu care vedem mult maĭ în urmă în Suedia întocmindu-

[1] *Cantemir*, Descrierea Moldoveĭ. p. II cap. 7.

[2] «Şi aceştia se osibesc între sine în ostaşĭ cu léfă şi ostaşĭ «de scutélă, cari slujesc cu cheltuiala lor, numaĭ să fie scutiţ «de bir.» *Cantemir*, p. II, cap. 7.

[3] «Joga bâtit des villes et des villages et comença de mon-«ter une cavalerie réglée » *Peyssonel*, Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube. Paris, 1765 p. 229.—«Şi aŭ început Ioga «Vodă a dărui ocine prin ţéră a voĭnicĭ şi bunĭ ostaşĭ.» *Miron Costin*, ms.—«În starea a treia a boierilor sunt Călăraşiĭ, «cari, pentru moşiile ce le sunt lor dăruite de domn, tot de «una merg la răsboiŭ cu cheltuiala lor.» *Cantemir*, p. II, cap. 15.

se armata sa *Indelta*. Următorul domn Alexandru Vv. cel bun maĭ completă organisarea eĭ, orânduind şi Hatman maĭ mare peste tóte oştirile ţĕriĭ.[1] In sfîrşit Stefan cel mare la 1556, o maĭ desăvârşì.[2] Atuncĭ ea a ajuns, de pre cum ḑice Cantemir, la vârful cel maĭ înalt.

Armata Moldoveĭ, în ḑilele mărireĭ sale, se urcă la patru-ḑecĭ miĭ Moldovenĭ şi patru-spre-ḑece miĭ străinĭ : Nemţĭ, Cazacĭ, Sêrbĭ, Bulgarĭ, Albanesí şi Grecĭ.[3]

Plecând de la temeiul cum că armata Moldoveĭ, ca şi a ţĕriĭ Românescĭ, de pre arătarea chronicilor, se împărţia în cete de 1000 ostaşĭ, sub un Căpitan, afară de Căpitaniĭ ceĭ maĭ marĭ, carĭ comandaŭ maĭ multe cete; că *Vătaviĭ* eraŭ capete de 500 ostaşĭ ; că *Hotnogiĭ*, *Sutaşiĭ* şi *Bulucbaşiĭ*, cum s'aŭ numit maĭ târḑiŭ, comandaŭ o sută,[4] iar *Chihaiĭ* séŭ *Ciauşiĭ* eraŭ peste ḑece ostaşĭ; vom puté din notiţiile ce ne a păstrat Cantemir, să lămurim armata Moldoveĭ. Ea se compunea din :

1° *Darabaniĭ*, pedestrime, împărţiţĭ în opt căpităniĭ sub opt *Căpitanĭ*, peste cari era *Căpitanul cel mare al Darabanilor*. Maĭ târḑiŭ acesta s'a dat sub ascultarea Agăĭ.[5]

[1] «Hatman peste toţĭ slujitoriĭ căţĭ sunt la Curte lângă «domn şi pre la marginĭ, şi Pârcălab de Sucéva» *Miron Costin*.

[2] *Vornicul Urechiă*. ms.

[3] *Cantemir*, p. II, cap. 7.

[4] *Urechiă*. — *Miron*. — *Cantemir*, p. II, cap. 7, 8. — Cartea domnéscă a luĭ *Michaiŭ Vv. Racoviţă* în *Archiva românéscă* f.. 1, p. 74.

[5] *Cantemir*, p. II cap. 7.

2° *Călăraşiĭ de ţéră*, 11.000, sub 11 *Capitanĭ*. Aceştia sta sub ascultarea *Hatmanuluĭ*.

3° *Panţiriĭ*, iarăşĭ un corp de călărime fórte însemnat.[1]

4° Douĕ vătăşiĭ: *a Călăraşilor de Galaţĭ* şi a *Călăraşilor de Ţarigrad*.

5° Douĕ vătăşiĭ: *Umblătoriĭ de Hotin* şi *Umblătoriĭ de Soroca*.

6° Vătăşia de *Fustaşĭ*.[2]

7° *Curteniĭ*, saŭ ceĭ ce n'ajunseseră încă în tréptа boieréscă şi slujiaŭ la curtea domnéscă. Eĭ eraŭ toţĭ ném de boier şi mergeaŭ la răsboiŭ sub marele *Logofĕt*. Eĭ se împărţiaŭ în :

a. Vătăşia *Copiilor de casă* ;
b. Vătăşia *Aprodilor de Divan*,
c. Vătăşia de *Paicĭ*,
d. Vătăşia de *Postelniceĭ*, marĭ şi micĭ.
e. Vătăşia de *Păhărniceĭ*,
f. *Stolniceiĭ*,
g. *Armăşeiĭ*, sub marele *Armaş*,
h. *Uşériĭ*, sub *Uşérul* saŭ *Portarul* cel mare.[3]

Toţĭ aceştĭ Curtenĭ eraŭ maĭ mult o jandarmerie. Vătăşiile lor eraŭ maĭ micĭ decât ale celor-alalte cete. De asemenea Curtenĭ se aflaŭ şi prin ţinuturĭ.[4]

8° *Puşcaşiĭ* saŭ *Tunariĭ*, sub *Căpitanul cel mare al Darabanilor*.[5]

[1] *Cantemir*. — *Miron* şi *Neculaĭ Costiniĭ*, ms.
[2] *Cantemir*, p. II, cap. 7.
[3] Idem. cap. 6, 7 şi 15.
[4] *Miron Costin*. ms.
[5] *Cantemir*, p. II. cap 8.

Acestea eraŭ cetele pămîntene; iar cele străine eraŭ:

1⁰ *Seimeniĭ Hatmanescĭ*, împărţiţĭ în 10 *bulucbăşiĭ*, peste care era *Baş-Bulucbaşa de Seimenĭ*. Acésta era pedestrimea străină, şi se compunea de Sêrbĭ, Bulgarĭ, Arnăuţĭ şi Grecĭ;[1]

2⁰ Patru căpităniĭ de Ungurĭ saŭ Nemţĭ, de câte 1000 ómenĭ fie-care;

3⁰ Patru căpităniĭ de Cazacĭ asemenea;

4⁰ Căpităniile Tătarilor *Lipcanĭ*;

5⁰ Două căpităniĭ de *Vesliĭ*, ce eraŭ Turcĭ saŭ Tătarĭ, sub *Vesli-Agasi*.[2]

Aceste două cete se formară maĭ târḑiŭ.

Intocmirea oştireĭ străine fu fatală Moldovenilor. Rezimaţĭ pe dînsa, domniĭ ceĭ rĕĭ, de cari Moldova a avut cu prisos, tiranisaŭ pe bieţiĭ pămîntenĭ. De aceia o ură vecĭnică a domnit neîncetat între ambele oştirĭ. La 1564, oştirea străină se măcelărì maĭ tótă de Hatmanul Tomşa şi Ilie Toroman, când aceştia se revoltară asupra luĭ Despot Vv. La 1592, Aron Vv. cel cumplit o restatornicì. De atuncĭ lupta între ambele oştirĭ s'a renoit în maĭ multe rândurĭ şi a adus marĭ nenorocirĭ ţĕriĭ.

Miliţia ţĕriĭ se compunea:

1⁰ De 19 *Căpităniĭ de miĭ*, câte una în cele 19 ţinuturĭ ale Moldoveĭ. Fie-care căpitănie se împărţia în 10 róte de 100 ómenĭ, sub un *Sutaş*. Aceştia, la început, sta sub ascultarea *Vorniculuĭ de Ţéra de jos*

[1] *Cantemir*. — *Miron* şi *Neculaĭ Costin*. — *Axentie Uricariul*, ms.
[2] *Cantemir*, p. II, cap. 7.

și *Vornicului de Țéra de sus*; iar maĭ târḑiŭ se deteră sub Hatman. Dintr'acești Căpitanĭ, aceia cari se aflaŭ pe lângă hotare, strejuiaŭ drumurile potecile munților și trecerea apelor; iar ceĭ din mijlocul țěriĭ, unde nu era temere de vrăjmașĭ, strejuiaŭ la curtea Hatmanuluĭ și se trămiteaŭ de dînsul în slujbele țěriĭ,[1] fiind-că uniĭ dintr'înșiĭ purtaŭ numirea de *Hînsarĭ*;[2] prințul Cantemir încheie fără nicĭ un alt temeiŭ, că eĭ trebue să fi fost odată Husarĭ.[3]

2⁰ *Seimeniĭ* [saŭ *Sebganiĭ Agescĭ*, de cari eraŭ în fie-care târg câte patru saŭ cincĭ, iar în Iașĭ ḑece, sub Aga.[4]

3⁰ Călărimea din ținuturile *Lăpușneĭ*, *Orcheiuluĭ și al Sorociĭ*, cari eraŭ sub comanda *Sĕrdaruluĭ*. Era un corp fórte însemnat și apăra țéra între Prut, Nistru și Basarabia, de năvălirile Tătarilor de Crîm și de Bugĭac.[5]

4⁰ *Céta Vînătorilor*, care locuia cu Vătaful eĭ, un sat la munte, în ținutul Petreĭ. Eĭ aveaŭ de datorie, la vreme de răsboiŭ să fie tot pe lângă domn în tabere, iar în vreme de pace, se întrebuința la vînatul dobitócelor sĕlbatice pentru masa domnuluĭ. Pentru aceea eĭ eraŭ scutițĭ de bir; iar pentru cheltuiala încărcătureĭ pușcelor aveaŭ léfă deosebită.[6]

1 *Cantemir.—N Costin*, ms.

2 Ibidem.— Idem – *M. Costin.*

3 *Cantemir.* p. II cap. 7.

4 Idem. cap. 6 și 7. - *Axentie Uricariul.*

5 *Cantemir*, p. II, cap 6.—*Chronicar anonim*, ms.— *Carra*, Histoire de la Moldavie et de la Valachie, p. 5—6, Neuchatel 1781.

6 *Cantemir*, p. II, cap. 7.

5⁰ *Pedestrimea Câmpulungenilor* și *Hânganilor*, armațĭ cu sînéțe (pușcĭ) și cu topóre lungĭ în cóđă.[1]

6⁰ *Codreniĭ Tigheciuluĭ*, în numĕr de 12,000 și toțĭ călărĭ. Eĭ locuiaŭ un codru dincolo de Prut, despre hotarul Tătarilor din Bugiac, care coprindea în lâuntrul sĕŭ maĭ 30,000 mile italiene. Eĭ eraŭ, de pe cum đice Cantemir, «peptul Moldoveĭ cel maĭ tare între Prut «și Basarabia». Aceștia întreceaŭ cu vitejia lor pe toțĭ ceĭ-alalțĭ Moldovenĭ, încât se obicĭnuise a se đice despre dînșiĭ acéstă vorbă: «cincĭ Tătarĭ de Crîm «plătesc maĭ mult de cât đece de Bugĭac și cincĭ Mol«dovenĭ biruesc pre đece Tătarĭ de Crîm; iar cincĭ «Codrenĭ saŭ Tighecenĭ bat pre đece Moldovenĭ.»

Tighecĭul, *Câmpulungul* și *Vrancea* eraŭ treĭ republicĭ care formaŭ staturĭ deosebite în statul Moldoveĭ. Locuitoriĭ acestor locurĭ se cârmuiaŭ de pre legile lor, nu primeaŭ nicĭ un slujbaș al domnuluĭ și nu eraŭ îndatorațĭ către dînsul de cât la un tribut ușor pe an, a căruĭ cuautitate se hotăra la intrarea luĭ în scaun. Cele două d'întâiŭ da și ajutor de óste la trebuință. De multe orĭ eĭ, đice Cantemir maĭ cu sémă despre Câmpulungenĭ, prin îndemnările unor capete revoluționare, se trăgeaŭ de sub stăpînirea domnilor, și se da sub protecția Polonilor; care împrejurare a făcut pe uniĭ din istoriciĭ aceleĭ națiĭ să créđă că Moldova le a fost tributară.[2] Este cunoscut că frumósele instituțiĭ republicane sunt fórte vechĭ în Moldova, că în vécul al XII^lea înflorea într'acéstă țéră *republica Bărladuluĭ*, faĭmósă prin pirateria de uscat și care se

[1] *Cronicar anonim.* ms.

[2] *Cantemir*, p. I, cap. 6; p. II, cap. 16,

întinsese cu stăpînirea până la gura Nipruluĭ; că curînd după aceea, Genovesiĭ și Raguzaniĭ întemeiară maĭ multe republicĭ într'acest pămînt, ast-fel stătură: Galațiĭ, Chilia, Cetatea-Albă, Hotinul și Tighina.

Într'acest chip, ce am arătat, a fost organisată puterea armată a Moldoveĭ. La o trebuință însă mare, saŭ când patria era în primejdie, se ridicaŭ *Maziliĭ* și *Breslașiĭ*, țěraniĭ, maĭ cu sémă *Joseniĭ* saŭ ceĭ din țéra de jos, și *Boiariĭ*, cu ómeniĭ saŭ slugile lor, ca să apere patria amenințată. Aceștia se numeaŭ atuncĭ *Óste de strînsură* saŭ *Óste în dobândă*, spre a se deosebi de *Óstea în léfa* saŭ *Lefegiĭ*.[1]

Pentru plata lefilor ostașilor, afară de ale Darabanilor, pentru care până la 1622, în a doua domnie a luĭ Stefan Tomșa Vv., se oprea din tributul ce se dà la Pórtă, 5000 ughĭ,[2] se așezase o dajdie, sub numire de *fumărit*, ca tótă casa de țěran să plătescă în vreme de pace pe an 80 aspri, iar în vreme de răsboiŭ 120 aspri, și la o nevoe maĭ mare, un galben saŭ 200 aspri. D'aci se vede, observă Cantemir, ce populată era odată Moldova, de vreme ce acéstă dajdie ținea cu îndestulare cheltuiala la o oștire de 54,000 ómenĭ.[3]

În vreme de pace armata era așezată, parte în capitală, parte în județe. *Darabanii* strejuiaŭ la curtea domnéscă. Căpitanul cel mare cerceta strejile dioa și nóptea, le rânduia și le schimba. În lipsa Agăĭ din o-

[1] *Vor. Urechie. — Miron Costin.* Chronic. anonim ms. —*Cantemir*. p. II, cap. 17.

[2] *Miron Costin.*

[3] *Cantemir*, p. II, cap. 13.

raş, el îĭ îndeplinea locul.[1] *Seimeniĭ* asemenea strejuiaŭ în curtea domnéscă, schimbându-se între sine pe rînd. Cásarma lor era lângă zidul curţiĭ şi se numĭa *Odaile seimenescĭ*.[2]

Călăraşiĭ de Ţarigrad trebuia să scie turcesce ca şi ceĭ de *Galaţĭ* şi se trimeteaŭ cu depeşe.

Umblătoriĭ de Hotin şi *Umblătoriĭ de Soroca* trebuea să înţelégă limba polonă şi muscăléscă, şi când cerea trebuinţă, se trimiteaŭ în Polonia şi Moscovia

Fustaşiĭ strejuiaŭ la perdelele dómneĭ şi la guardia. curţiĭ în care se închideaŭ slugile curţeĭ pentru greşéle maĭ micĭ. În paradele domnescĭ eĭ mergeaŭ pe lângă domn de ambe părţile cu *fuştĭ* lungĭ în mânĭ. Asemenea făceaŭ şi la răsboiŭ.[3]

Toţĭ *Curteniĭ*, cum am maĭ ḑis, eraŭ ca un fel de jandarmerie şi aveaŭ deosebite funcţiĭ în curtea domnéscă, aşa: *Aproḑiĭ de divan* ca şi *Copiiĭ din casa* alcătuiaŭ guardia domnuluĭ. Eĭ eraŭ înveşmîntaţĭ, pe vremea luĭ Stefan cel mare, cu *şabanale* şi cu *cabaniţe*;[4] iar în vremea Raduluĭ Mihnea Voivod (1623—1627) eĭ purtaŭ *urşinice, cabaniţă cu jder şi cu hulpĭ*. În vremea de pace, *Aproḑiĭ* slujeaŭ la Divanul domnesc, împlineaŭ datoriile după hotărîrĭ judecătorescĭ, şi purtaŭ poruncile domnuluĭ pe la boierĭ. Boierul care primea printr'înşiĭ asemenea poruncă, trebuia să stea în picĭóre până ĭ-o citea Aprodul.[5] În vremea de răs-

[1] *Cantemir*, p. II, cap. 6.
[2] Idem. p. II, cap. 7.—*Neculaĭ Costin*. ms.
[3] Ibidem. p. II, cap. 6.
[4] *Vornicul Ioan Neculcea*, ms.
[5] *Miron Costin*, ms.

boiŭ eĭ se afla tot pe lângă domn. *Copiiĭ din casă* păzeaŭ la *cămara cea cu arme* saŭ arsenal, la cabinetul cel mare al domnuluĭ, sub îngrijirea *Cămăraşuluĭ*, şi sta împrejurul domnuluĭ când şedea la divan. Eĭ se trămiteaŭ asemenea de domn în ţinuturĭ de chemaŭ boieriĭ; şi vătaful lor luà câte un leŭ din şése leĭ ce le da, de pe obiceiŭ, fie-care boier chemat. *Postelniceiĭ* ceĭ marĭ şi ceĭ micĭ slujeaŭ asemenea în curtea domnéscă. *Paharniceiĭ* şi *Stolniceiĭ* slujeaŭ la mesele domnescĭ. *Armăşeiĭ* strejuiaŭ pe ceĭ închişĭ. *Uşeriĭ* duceaŭ la gazdă şi slujeaŭ pe solĭ. *Paiciĭ* slujeaŭ lângă domn şi eraŭ încinşĭ cu brâne de argint şi purtaŭ săbiĭ si lăncĭ cu mănuchele şi vârfurile legate cu argint şi poleite cu aur.

Marele Hatman era cap al *Călăraşilor* şi maĭ mare peste tótă armata, călărime şi pedestrime. Când mergea la Curte purta toiag aurit.[1]

Marele Clucer îngrija pentru aprovisionarea armateĭ cu bucate.[2]

Marele Şetrar era general-cuartier-maistru al armateĭ. El îngrija pentru corturile eĭ, pentru tunurĭ şi cele-alalte arme şi aşeza taberile.

Cămăraşul de catastişe purta condica ostaşilor. Când se făcea adunarea oştilor pentru cercetare, el citĭa numele fie-căruia. Asemenea făcea când li se da léfa. După aceea, el da fie-căruĭ căpitan, condica ostaşilor din céta luĭ, pe care o scriea cu mâna luĭ

[1] *Cantemir*, p. II, c. 6. şi 7.
[2] *Carra*, p. 57.

însuşĭ, şi pentru ostenélă avea de la fie-care căpitan câte un taler nemţesc.[1]

Disciplina la Moldovenĭ era fórte straşnică. Duelul între ostaşĭ era aspru pedepsit. Când un ofiţer muria, atuncĭ caiĭ luĭ se îmbrăcaŭ cu postav negru şi d'asupra punea haĭnele luĭ cele maĭ de preţ, şi înaintea trupuluĭ ducea o suliţă în vîrful căria se spânzura o sabie cu mănuchĭul în jos, şi de amândouĕ părţile mergeaŭ ostaşiĭ înzeoaţĭ (en cuirasse) şi încoĭfaţĭ.[2]

Prinţul Cantemir ne a păstrat descrierea rânduelei cu care domnul eşia din capitală ca să mérgă la răsboiŭ: «Înainte, ḑice el, merg vre o câţĭ-va ómenĭ «povăţuitorĭ şi îndreptătorĭ de drum, cari sunt bunĭ «pentru acea trébă, dintre ostaşĭ şi dintre alergătorĭ. «După aceştia urmézä călărimea, înaintea căria merg «stégul şi căpitaniĭ cetelor, aşa încât fie-care cétă să «lase loc deşert ca să se pótă deosebi una de alta. «Iar de amândouĕ părţile stéguluĭ merg căpitaniĭ ce«telor şi iaŭ aminte pentru ostaşĭ ca să umble toţĭ cu «rânduială şi în dréptă linie. După aceştia, urmézä «călăraşiĭ şi umblătoriĭ cu vătaviĭ lor; ĭar după dîn«şiĭ, caiĭ domnescĭ, mergêndu-le înainte douĕ tunurĭ, «care se daŭ domnuluĭ de la Pórta otomană. În ur«ma acestora, vin fiiĭ domnuluĭ şi, ceva maĭ depăr«tişor de dînşiĭ, urmézä tatăl lor, drept în mijlocul li«nieĭ, înconjurat de paicĭ d'amândouĕ părţile. Maĭ «depărtişor de a drépta urmézä Comişiĭ şi Vătaviĭ «Curtenilor, ĭar d'a stânga Postelnicul cel mare şi

[1] *Cantemir,* p. II, cap. 6 şi 7.
[2] Idem, cap. 17 şi 19

«ceĭ-alalţĭ postelnicĭ. În linia a treia după domn, merg «Bulucbaşiĭ, patru de amêndouĕ părţile, ceĭ maĭ «vechĭ fiind maĭ aprópe de domn. Pe urmă vín Seĭ-«meniĭ d'amêndouĕ părţile, pentru care iaŭ aminte «Cĭanşiĭ, ce se înţeleg căprariĭ de pre obiceiul Euro-«peĭ, ca să mérgă în dréptă linie şi cu pas potrivit. «După aceştia, urméză boĭeriĭ ceĭ din lăuntru, depe «cum se numesc, adică: Vistierniceiĭ, Păhărniceiĭ, «Cĭohodarul, Medelniceriĭ. După dînşiĭ, vătavul de «Copiĭ cu slugile, al doilea Păhărniceiĭ, şi al treilea «Stolniceiĭ.

«După aceştia, urméză Sangiacul cel mare, care «are în vîrt semi-luna, împreună cu alte douĕ stégurĭ «ce se daŭ domnuluĭ când intră în stăpânire de la «Curtea împĕrătéscă. După stégurĭ merge musica «după care merg Armăşeiĭ d'amêndouĕ părţile. După «aceştia, în linia d'întâiŭ, sunt boieriĭ ceĭ marĭ, într'a «doua ceĭ de starea a doua şi întru a treia ceĭ de «starea a treia; ĭar ceĭ fără de slujbă merg fie-care «depe starea şi boieria sa unul după altul. Apoĭ ur-«méză armele cele marĭ, adică tunurile sub purtarea «de grijă a Şetraruluĭ celuĭ mare şi Căpitanuluĭ de «Darabanĭ, cu puşcaşiĭ sĕĭ tunarĭ, şi cu tóte cele tre-«buincĭóse uneĭ tabere şi zahăreaua.»[1]

Câtă vreme Moldova a fost independentă, armata eĭ a înflorit; ĭar după ce a cădut sub suzeranitatea Turcilor, domniĭ ne maĭ avênd trebuinţă să ţină atâ-ţĭa ómenĭ cu léfă, aŭ lăsat nu numaĭ să cadă cetele ostaşilor din vitejia lor cea veche, dar încă aŭ scădut

[1] *Cantemir*, p. II. cap 8.

şi numĕrul lor. Până pe vremea Movilescilor însă tot se maĭ ţinea ca la patru-ḑecĭ miĭ ostaşĭ.[1] Astfel la 1538, vedem pe Petru Vv. Rareş a întîmpina pe Polonĭ cu 26,000 ómenĭ şi maĭ mult de 50 tunurĭ; la 1561 pe Alexandru Vv. Lăpuşnénu, cu 25,000 ostaşĭ, a se lupta împotriva luĭ Despot Eraclid; la 1574 pe Ión Vv. cu 30,000 ostaşĭ, a se revolta împotriva Turcilor. Răsbóiele civile din vremea Movilescilor (1595—1615) slăbì mult Moldova. La 1615, la Tăutescĭ, se măcelăriră mişelesce Darabaniĭ de către Poloniĭ ce veniseră cu dómna Ieremii Vv. Movilă împotriva luĭ Stefan Vv. Tomşea.[2] «Era la Ştefan Vodă «Darabaniĭ, ḑice chronica, fórte îmbrăcaţĭ bine, după «credinţa ce făcuse de stătuse cu dînsul la ridicarea «boierilor, cum n'a fost nicĭ la o domnie grijită aşa «bine pedestrimea: cu haĭne tot de feléndreş, cu ua-«sturĭ şi cu cepraze de argint, în pilda Haĭducilor de «ţéra leşéscă, cu pene de argint la cumănace şi cu «table de argint la şoldurĭ pre ledunce.»

Ticăloşia domnilor care stăpâniră Moldova în urmă, nenorocita revoltă a luĭ Gaspar Vv., răsbóiele Turcilor cu Leşiĭ al căror teatru era Moldova, răsbóiele luĭ

[1] *Cantemir*, cap. 7.

[2] *Logofĕtul Miron* povestesce acéstă ucidere a Darabanilor într'acest chip: «Bieţiĭ Darabanĭ, părăsiţĭ de Călăreţĭ, se «bulḑiseră la o râpă d'asupra Tăutescilor şi se apăra. Ce «aŭ venit Leşiĭ de le aŭ făgăduit viéţa, numaĭ să-şĭ dea «armele, şi aŭ creḑut Darabaniĭ şi aŭ dat armele de la sine, «şi daca le aŭ luat armele, Léşiĭ aŭ intrat cu săbiile intr'înşiĭ, şi aŭ perit toţĭ acolea. Le staŭ movilele şi până asăḑĭ d'asupra satuluĭ Tăutescilor.»

Vasilie Vv. cu Matheiŭ Vv. din ţéra Românéscă, în sfîrşit pustiirea Tătarilor de la 1650, sleiră cu totul puterea Moldoveĭ. «D'atuncĭ, ḑice Miron, aŭ purces «acéstă ţéră tot spre rĕŭ, pre an ce trece.»

După vre-o câţĭ-va anĭ de răsboiŭ între Vasile Vv. şi George Stefan Vv., armata se împuţina fórte mult. Acest din urmă, rămâind în sfârşit biruitor şi domn în ţéră (1614—1658), începù a îngriji de armată. El ar fi adus'o într'o stare maĭ bună, décă duhul de indisciplină, propagat de ostaşiĭ muntenĭ ce-ĭ avea în éfă, nu ar fi zădărnicit silinţele luĭ; cu tóte că răscóla Seĭmenilor moldovenĭ nu fù însoţită de acele împrejurărĭ spăimîntătóre ce răscóla ostaşilor adusese în ţéra Românéscă, este de însemnat că Moldova era atât de slabă atuncĭ, încât mica armată ce ţinea domnul pe lângă sine se părea încă prea împovorătóre ţéreĭ.[1]

De atuncĭ instituţiile militare ale Moldoveĭ merseră desfăcêndu-se, căcĭ domniĭ preferĭaŭ maĭ bine să strîngă banĭ pentru dînşiĭ decât să-ĭ cheltuiască pentru ţinerea ostaşilor de care li se părea că nu maĭ aŭ trebuinţă. In vremea luĭ Dimitrie Cantemir, vătăşiile ajunseră numaĭ de câte 40 şi 50 ómenĭ, în loc de 500, şi Moldova nu putea scóte óste de răsboiŭ decât până la 6000 ómenĭ. Nesocotinţa ce el făcù d'a se uni cu Petru-cel-mare grăbì căderea Moldoveĭ. Arendaşiĭ fanarioţĭ puseră ghiara pe dînsa. Ea vĕḑù atuncĭ obiceiurile sale a se corupe, virtuţile militare a peri. Ea

[1] *Miron Costin.*

vĕḑu streiniĭ, ce odată tremuraŭ de dînsa, a se împuternici și a-ĭ răpi una după alta provinciile sale, acele locurĭ slăvite, udate cu sângele eroilor eĭ! In acele triste ḑile vre-o câte-va glasurĭ slabe protestară; dar ele strigară în deșert și nicĭ un braț nu se armă ca s'o rĕsbune..... *Moldova perduse mărirea sa!*

PARTEA II.

ARTA MILITARA.

Moldoveniĭ, în vécul de mijloc și maĭ în urmă încă, se arătă unul din cele maĭ viteze popóra ale Europeĭ. Un scriitor polon din vécul XVI, Orichovius, ḑice pentru dînșiĭ: «Eĭ sunt ómenĭ feroșĭ, însă fórte vitejĭ, și «nu maĭ este alt ném care să aĭbă hotare așa de în«guste și să se lupte maĭ mult pentru gloria răsboiu«luĭ și pentru arătarea vitejieĭ și să susțină maĭ mulțĭ «vrăjmașĭ împrejurul lor, cărora saŭ le face neîncetat «răsboiŭ saŭ se apără în contra răsboiuluĭ făcut de «către aceia.»[1]

«Dârjia și semeția, ḑice Cantemir, este maĭca și sora «lor, căcĭ daca unul are cal bun și arme bune, atuncĭ «gândesce că nicĭ un om nu-l póte întrece, și nu s'ar «feri, d'ar fi cu putință, însușĭ cu Dumneḑeŭ să se «lupte».[2]

Locuitoriĭ de țéra de jos, obicĭnuițĭ maĭ mult să trăiască în răsboiŭ cu Tătariĭ, eraŭ maĭ vitejĭ decât ceĭ de țéra de sus. A omorî și a prăda pe Turcĭ și pe

[1] *Stanislaus Orichovius,* Annales regni Poloniae, V.
[2] *Cantemir,* p. II, cap. 17.

Tătarĭ era la eĭ o datorie creştinéscă.[1] Intre dînşiĭ se deosebiaŭ Orcheieniĭ ca ceĭ maĭ dârjĭ.[2]

Armele Moldovenilor eraŭ, ca şi ale Muntenilor: arcul, suliţa, securea, sabia, paloşul, măciuca, puşca, care la dînşiĭ se numia *sĕnéţă*, ş. c. l. In răsbóiele naţionale se slujiaŭ cu cóse, topóre şi fuşturĭ.[3] «Arcul, «ḑice Cantemir, îl întind eĭ fórte bine şi se pricep a «purta şi suliţa; dar cu sabia tot-d'auna fac maĭ «multă isbândă. Iar puşca o port numaĭ Vînătoriĭ, «pentru că ḑiceaŭ eĭ că este lucru ruşinos să se lupte «la óste cu acest fel de arme cu care nu se póte cu«nósce nicĭ arta militară, nicĭ vitejia[4]».

Pedestrimea Moldovenilor se rânduia în glóte adâncĭ, de unde şi expresia «a se îngloti pedestrimea» ce aşa de des se vede în chronicele luĭ Ureche şi Miron. Călărimea însă era arma lor cea maĭ perfectă. Ea se lupta călare şi pe jos, pe rând; lucru ce este cunoscut ca cel maĭ mare grad al perfecţieĭ uneĭ oştirĭ. Chronica ne arată că «la 1422 pornindu-se craiul Vladislav al Polonieĭ asupra Crijaţitor (Cruciaţilor) ĭ-aŭ trămis şi Alexandru Vodă 400 de Moldovenĭ, ómenĭ tot aleşĭ într'ajutor, cari aŭ arătat mare «vitejie cu isbânda împotriva Crijaţilor, că făcênd nă«vală Moldoveniĭ asupra Crijaţilor, apoĭ de odată s'aŭ «făcut a fugi. Iar Crijaţiĭ, eşind dintr'o cetate anume «Marienburg gonind pre Moldovenĭ până ĭ-aŭ înşirat «spre o pădure şi acolo, pedestrându-se Moldoveniĭ

[1] *Cantemir*, p. II, cap. 17.
[2] *Miron Costin*, ms.
[3] Idem.
[4] *Cantemir*, p. II.

«*pre obiceiul lor*, aŭ prins a săgeta pe Crijaţiĭ Nemţĭ, «şi dând Nemţiĭ jos, şi încălecând Moldoveniĭ, mare «mórte aŭ făcut în Nemţiĭ aceia, şi întorcându-se Mol- «doveniĭ cu isbândă la craiul Vladislav, mare mulţu- «mită şi laudă aŭ avut».[1] Asemenea vedem pe Mol- doveni şi în maĭ multe rândurĭ a se lupta. Ca la tóte naţiile meridionale nimic nu era maĭ iute şi maĭ de temut decât cea d'întâiŭ a lor isbire. Ne isbutind însă, lesne se descuragiaŭ. Acésta ne-o mărturisesce şi Can- temir, dicênd : «Moldoveniĭ la începutul răsboiuluĭ «tot-d'a-una sunt fórte vitejĭ, şi de al doilea slabĭ la «inimă! Iar dacă îĭ înfrâng protivniciĭ înapoĭ, atuncĭ «prea rar aŭ bărbăţie să încépă d'a treia óră, însă aŭ «învěţat de la Tătarĭ de se întorc înapoĭ din fugă, şi «prin acéstă apucare cu meşteşug, aŭ smuls biruinţa «de multe orĭ din mânele protivnicilor.»[2]

Tunurĭ, ce Moldoveniĭ numiaŭ *puscĭ*, n'aveaŭ multe în oştirea lor la început, pentru că, depre cum am a- rătat, eĭ iubiaŭ prea puţin armele cu foc. Maĭ în urmă însă, în al XVI-lea véc, ele se înmulţiră, şi în bătăliĭ vedem figurând 50 şi 80 tunurĭ. Mortierele se numiaŭ *pive* şi obusurile *bumbarale*. Ele eraŭ asemenea nume- róse. În bătălia de la Cahul (1574) vedem pe Ion Vv. a întîmpina pe Turcĭ cu 30 tunurĭ şi 80 pive. Îngrădirile de campanie saŭ retranşementele aŭ fost asemenea de mult cunoscute Moldovenilor şi se nu- miaŭ *băştiĭ*.

[1] *Miron Costin* şi *Urechie*, — *Ioan Dlugossius*, Historia Polon. lib. *II, ad* 1422. — *Martini Cromeri*, de origine et rebus gestis Polon. lib. 19, p. 419.

[2] *Cantemir*, p. II. cap. 17.

Răsboiul defensiv se perfecţionă mult la Moldovenĭ. Încă în vécul al XIV[lea], eĭ deteră o frumósă probă despre acésta.' La 1359 regele Cazimir al Poloniei, trămiţênd o armată însemnată din Polonia mică şi Rusia, cu Ştefan Vv. împotriva luĭ Petru I Vv., acesta, vĕḑênd că, din inferioritatea numerică a oştireĭ sale, nu isbutesce în bătăliile particulare, s'a tras în locurĭ strîmte. Poloniĭ, trebuind să trécă printr'o pădure désă şi neumblată numită Plonin din muntele Sepeneţ, Petru Vv. o ocupă maĭ dinainte şi puse să taie cu ferestraie toţĭ copaciĭ de pe lângă drum, lăsându-ĭ pe trunchiurile lor numaĭ înţepaţĭ. Când intrară Poloniĭ în codru, Moldoveniĭ începură a împinge copaciĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ, care căḑênd pe ceĭ maĭ de aprópe, îĭ prăvăliră pe toţĭ peste oştirea polonă. In ameţéla şi învălmăşala în care eraŭ Poloniĭ, vĕḑênd pădurea din tóte părţile căḑênd pe dînşiĭ, ese de o dată şi Petre Vv. şi îĭ isbesce; eĭ nu maĭ putură face atuncĭ nicĭ o mişcare, încurcaţĭ fiind de copaciĭ, cari în căderea lor îĭ sluţise de mânĭ şi de picĭóre. Mulţĭ din Polonĭ periră în acea ḑi memorabilă, maĭ mulţĭ însă căḑură prinşĭ; treĭ stégurĭ marĭ, al Cracovenilor al Sandomirenilor şi al Leopolenilor, şi altele nouĕ maĭ micĭ militare saŭ boierescĭ (gentilitia) şi cu tot aparatul de răsboiŭ, picară în mânile biruitóre ale Moldovenilor.[1]

Acéstă tactică o păziră Moldoveniĭ tot-de'auna când aveaŭ a se lupta cu o armată maĭ numerósă de cât a

[1] *Urechie*. — *Miron Costin* ms. — *Ion Dlugoss*, Historia Polon. lib. IX. ad an. Chr. 1319.—*Martini Croneri*, de origine et rebus gestis Polonorum, lib. 12. p. 314.—*Philip. Brietius*

lor; ast-fel între altele, la 1540, intrând o oştire însemnată de Polonezĭ, sub comanda generalilor Petru Odrovicĭ, Konezpolski şi Michail Buceacki şi un numĕr de Moldovenĭ cu Alexandru Vv. împotriva usurpatoruluĭ Bogdan, acesta, vĕḑênd că nu le va putea sta împotrivă cu óstea sa, se trase la strîmtorĭ cu gând să aducă pe Polonĭ după dînsul, şi ast-fel zăbovindu-ĭ şi flămânḑindu-ĭ, să-ĭ pótă învinge. Acéstă tactică îĭ isbutì. După ce purtă pe Polonĭ din loc în loc, îĭ aduse în sfârşit la apa Bârladuluĭ. Acolo, trebuind Poloniĭ să tréćă printr'o pădure, de şi sciaŭ că este ocupată de ómeniĭ luĭ Bogdan Vv., dar semeţindu-se, porniră maĭ întâiŭ carăle cu pârcălabul de Hotin şi cu toţĭ Moldoveniĭ şi Podoleniĭ. Pe când aceştia eraŭ în mijlocul pădureĭ, óstea luĭ Bogdan Vv. îĭ isbì şi după o cruntă apărare, d'abia putură scăpa cu multă pagubă.

Atuncĭ vrênd să tréćă şi cea-alaltă óste polonesă îĭ eşì înainte Bogdan cu «multe stégurĭ şi bucime şi fără «călărime, iar multă pedestrime.» Vĕḑênd acésta, Poloniĭ «se tocmiră de răsboiŭ» şi aŭ ţinut lupta de la chindie până a înoptat, când «înglotindu-se pedestri«mea, aŭ făcut mare perire în Polonesĭ la strîmtorĭ, tăind vinele cailor cu cóse şi cu fuşturĭ. Atuncĭ pi«cară morţĭ şi capetele armateĭ polone. Isbânda ar fi «fost a luĭ Bogdan Vv., dacă Moldoveniĭ protivnicĭ ce

în Chron. univers. ad anno Christi 1359.— *Petrus Albinus* in Commentat. de Valachia, p. 160.—*Stanislas Sarnisius* in Annalibus Polonicis, lib. 7, cap. I.

«trecuseră cu carăle înainte, nu s'ar fi întors şi ĭ-ar fi «smuls biruinţa.»[1]

Într'aceste răsbóie civile se formară Moldoveniĭ ca într'o scólă militară. Eĭ nu avură îndată trebuinţă de cât de un căpitan mare ca să se facă vestiţĭ şi să fie eroĭ aĭ Creştinătăţiĭ. Acest căpitan nu întârḑiea a se ivi şi fù Stefan-cel-mare.

El se arată credincios tacticeĭ părinţilor sěĭ. Aceea ce avu însă maĭ deosebit, este că, folosindu-se de cunoscinţa ce avea despre importanţa posiţiilor naturale la răsboiŭ, el ascundea un trup de oştire care, la un semn hotărît, se arunca pe la spatele vrăjmaşuluĭ, în vreme ce cea-laltă armie îl isbea în faţă. Este cunoscut că acestuĭ principiŭ fù dator Anibal biruinţele sale. Ast-fel la bătălia de la Bârlad (20 ianuarie 1475) Ştefan Vv., după ce slăbise caiĭ Turcilor pârjolind érba înaintea lor peste tot locul prin care trebuia să tréca, ĭ-a tras la strîmtóre. Acolo, folosindu-se de posiţia loculuĭ, chiar şi de neguréla atmosfereĭ, puse o sémă de ómenĭ în câmpie, cari deteră semnal de răsboiŭ cu «trâmbiţe, buciume şi tobe.» Turciĭ, întorcêndu-se către glasul ce se auḑea, socotind că acolo se află Stefan cu tótă puterea sa, acesta ese atuncĭ de unde era ascuns, îĭ isbesce în dos, în vreme ce ceĭ-alalţĭ îĭ isbeaŭ în faţă, şi printr'acéstă «apărare cu «meşteşug», după cum ḑic chronicariĭ, el numaĭ cu 47,000 ómenĭ, învinse o armată de 120,000.[2]

Aceste principie tactice povăţuiră pe Ştefan Vv., în

[1] *Urechia* ms.—*Miron Costin.*—*Martin Cromer, lib.* 22.
[2] *Miron Costin.*

numerósele sale campaniĭ și bătăliĭ ce a dat în vreme de 46 de anĭ necurmat cu tóte popórele învecinate. La aducerea aminte a minunatelor fapte de arme ale acestuĭ eroŭ, chronicarul polon Dlugoss aruncă o strigare d'o admirație sublimă! Istoricul ungur Istvanfiu mărturisesce că el era cel maĭ vestit general al vremeĭ sale pentru sciința militară;[1] iar un scriitor vechiŭ moldovean, în entusiasmul sěŭ strigă: «Care voevod «maĭ multe răsbóie a avut? Care domn, maĭ marĭ bi«ruințe a făcut, și acestea în deosebite vremĭ și locurĭ «cu deosebite némurĭ? Ca fulgerul de la răsărit la a«pus a străluminat; marturĭ sunt Léșiĭ, cari cu sân«gele lor pămîntul nostru aŭ roșit! Marturĭ Unguriĭ «cari pre satele și cetățile lor de foc potopite le aŭ vĕ«dut! Marturĭ sunt Tătariĭ, cari cu iuțimea fugeĭ lor «de ferul luĭ n'aŭ scăpat! Marturĭ sunt Turciĭ, cari în «fuga lor nu putură afla mântuire! Marturĭ sunt Mun«teniĭ, cari de călărimea nóstră s'aŭ sdrobit! Marturĭ «sunt tóte némurile de prin prejur, care ascuțitul să«bieĭ luĭ aŭ cercat.»[2]

După mórtea acestuĭ domn, sub Bogdan Vv., Ștefan V[lea] Vv., Petru Rareș Vv., Moldoveniĭ maĭ avură óre-care triumfurĭ militare. Ceștĭ domnĭ făcură răsboiŭ și cu isbândă Ungurilor, Polonilor, Muntenilor și Tătarilor. După stingerea lor, Moldoveniĭ, cădênd cu totul sub suzeranitatea Porțiĭ, domniĭ, ne maĭ avênd a apăra libertatea și independința patrieĭ ce le perduseră, lăsară a scădea și a se demoralisa armata. Răs-

[1] *Istuamfius Pannonius,* Historia regni Hungariae. lib. IV

[2] Vedĭ «Cuvîntul de îngropare vechiŭ al luĭ Ștefan domnul Moldoveĭ,» publicat în *Archiva românéscă,* t. I. f. 5, Iașĭ 1841.

bóiele lor încetând atuncĭ de a maĭ fi naţionale, eĭ perdură acel entusiasm care face pe tot norodul nebiruit, când el scie că se luptă pentru naţionalitatea şi libertatea sa. Răsbóiele ce eĭ avură în urmă a sprijini fură maĭ tóte numaĭ nisce lupte între pretendenţĭ pentru dobândirea tronuluĭ, la a căror sfadă poporul lua prea puţină parte. Şi într'aceste răsbóie curat ostăşescĭ, Moldoveniĭ se arătară adesea mult maĭ prejos decât naţiile vecine, căcĭ în vreme ce acestea progresaŭ în arta militară, eĭ sta pe loc. Ast-fel la 1561, în bătălia de la Vĕrbia, Alexandru Vv. Lăpuşnénul, cu tótă superioritatea numerică a armateĭ sale către a protivniculuĭ sĕŭ Despot Eraclid, cu tótă vitejia personală ce arată, perdù acéstă bătălie, căcĭ nu sciù a se folosì cum trebuie de artileria sa, nu luă ofensiva la vreme, şi se apără móle, când fù atacat.[1] Ast-fel la 1570, Poloniĭ învinşĭ scăpară din mânile biruitóre ale luĭ Ion Vv. învingĕtor, numaĭ căcĭ acesta nu sciù iarăşĭ întrebuinţà bine artileria sa. Acest domn, ca şi Tomşa Vv., culese óre care triumfurĭ asupra Turcilor, Polonilor şi Muntenilor şi ar fi fost în stare a da Moldovenilor vechia lor strălucire militară. El ridică stégul independenţeĭ; dar Moldoveniĭ, scârbiţĭ de tirania luĭ, refusară a-l secundà. În bătăliile luĭ însă, vedem pe Moldovenĭ a profita de lecţiile vecinilor şi a arăta óre-care sciinţă tactică. Se vede că pe atuncĭ începuseră Moldoveniĭ a studia tactica, maĭ cu sémă în cărţile vechimeĭ, căcĭ la 1578. vedem pe Petru Vv. Schiopul, în bătălia de la Docolina împotriva luĭ Ioan

[1] *Miron Costin. - Istuanfius.*

Potcóvă ce cu Cazacii ocupase tronul, a întrebuința aceeaşi tactică ce vestitul cartaginez Anibal întrebuință în bătălia de la Zama. In lipsă de elefanți însă, el puse în fruntea liniei sale de bătălie, cireḑi de vacĭ şi ergheliĭ de caĭ pentru ca să calce pedestrimea luĭ Potcóvă. Luĭ i se prilejì aceeaşĭ nenorocire ce întimpină vestitul biruitor de la Canne, căcĭ Cazaciĭ, stând pe loc şi lăsând să se apropie oştirea luĭ Petru Vv., de o dată sloboḑiră focurile într'însa. Atuncĭ acea erghelie de caĭ şi acea cirédă de boĭ spăimîntându-se, se întórse înapoĭ şi, năvălind peste óstea luĭ Petru Vv. o puse în neorânduială. Cazaciĭ se folosiră de acéstă împrejurare, o isbiră de odată d'a drépta şi d'a stînga şi lesne o învinseră.[1]

Stefen Tomşă Vv. (1612—1618), ajutat de vestiţiĭ căpitanĭ munteni Mârzea, Gheţea şi Racea, cari după mórtea domnuluĭ lor Michaiŭ Vv. Vitézul se trăseseră în Moldova, învinse în vr'o câte-va rândurĭ pe Polonĭ şi maĭ cu sémă în bătălia de la Cornul-luĭ-Sas. De atuncĭ. pe timpurile luĭ Vasilie Vv. şi Ştefăniţă Vv. vedem pe Moldovenĭ luptându-se vitejesce în maĭ multe ocasiĭ. Bătălia de la Boianĭ (1685) în care Cantemir Vv. bětrânul a spart şi a desfăcut cele d'întâiŭ rândurĭ ale Polonilor; este cea din urmă bătălie generală, în care legiunile moldave străluciră cu falǎ.[2] De atuncĭ arta militară se perdu în Moldova!

Moldova era încunjurată de un brâŭ de cetăţĭ pe tóte marginile sale. Despre Polonia avea Hotinul, So-

[1] *Urechiă. — Miron Costin.*
[2] *Niculaĭ Costin. — Carra*, p. 59 şi 100.

roca și Tighina (Benderul); despre Transilvania avea cetățuiele Némțu și Smedorova; despre țéra Românéscă, Crăciuna; pe Dunăre, cetățile Reniĭ, Cartalul, Smilul (Ismailul) și Chilia, și pe Marea Négră. Cetatea Albă (Moncastro, Acherman). Afară de acestea, Sucéva capitala era tare întărită. La tóte aceste cetățĭ era comandant câte un Pârcălab, afară de cetățile Chilia și Cetatea Albă, la care pentru importanța lor, se trămiteaŭ doĭ Pârcălabĭ; iar în cetatea Suceveĭ era Hatmanul Pârcălab. Aceste cetățĭ fură multă vreme asilul libertățeĭ Moldovenilor. De aceea asupra lor vedem țintuite tóte silințele vrăjmașilor lor. Moldoveniĭ se ilustrară în apărarea lor. La 1497, Ioan Albert regele Polonieĭ, asediând cetatea Suceveĭ cu 80.000 ostașĭ, o bătu în zadar în vreme de treĭ septĕmânĭ. Cetățeniĭ se luptară vitejesce și ce stricaŭ tunurile Polonilor ḑioa, eĭ astupaŭ nóptea cu pămînt scândurĭ și pétră.[2]

Dar acolo unde Moldoveniĭ se ilustrară maĭ mult fù în apărarea Cetățeĭ-Albe. Acéstă cetate era singurul lor port pe Marea Négră și printr'însul eĭ domniaŭ asupră-ĭ. Căcĭ nu trebue a uĭta că acéstă Mare era odinióră un lac moldovenesc și că domniĭ Moldoveĭ purtaŭ titlul de *Stăpânitorĭ aĭ Măreĭ Negre.*[3] Turciĭ pricepură importanța acesteĭ cetățĭ și nu pregetară nicĭ o jertfă spre a o dobândi. Dar Moldoveniĭ o apărară cu vitejie, și Mahomet I-iŭ, după o asediare

[1] *Urechiă.* — *Miron Costin.* — *Cantemir*, p. II, cap. 4.
[2] *Urechiă.* — *Miron Costin.*
[3] Archiva Românéscă. t, I. f. 103.

de o lună, învins de dînșiĭ, fù silit a se trage îndarĕt. Următorul sultan, Baiazet fù maĭ norocit. La 1483, el veni cu o oștire și cu o flotă numerósă, de asediè cetatea. Un scriitor vechiŭ ne a păstrat amĕruntele acesteĭ asedierĭ, prin a căreĭ perdere se îngropă viitorul maritim al Moldoveĭ. «Cetatea Moncastru, ḑice «el, se află pe rîpa măreĭ aprópe la gura Nistruluĭ. «Locul e fórte bine întărit, și prin posiția sa cea na«turală și prin muniția sa cea artificială, și de fórte «mare importanță pentru înlesnirile țĕriĭ, ale rîuluĭ, «ale măreĭ și de fórte mare preț și nume pentru tótă «provincia dimprejur, care nume și-l câștigase maĭ «vîrtos pe timpurile când sultanul Mahomed, mergĕnd «asemenea asupra luĭ, îl combătù în vreme de o lună «de ḑile și, neputĕndu-l lua, fù gonit de rigórea fri«guluĭ și silit să-l lase. Baiazet, dând voie la aĭ sĕĭ «să prade țéra și vĕḑĕnd că ceĭ din lăuntru nu se «mișcă, hotărî a apropià armata de pe mare și de o«dată îl înconjură de pe apă și de pe uscat, și-l strînse «așa încât nu se putea aduce saŭ scóte nimic. Vĕ«ḑĕnd pe locuitorĭ cerbicoșĭ în voința lor a-l apăra, «pregătì artileriele, începù a bate zidurile de maĭ «multe părțĭ, și urmând a-l bate maĭ multe ḑile, dĕ«râmase din ziduri atâta cât socotia că ómeniĭ sĕĭ «vor putea să intre destul de lesne. Cu tóte acestea el «porunci colónelor sale ca în luptă să urmeze una «după alta și în diminéța viitóre, cum se făcu ḑioă, «se puseră împrejurul zidurilor. Omeniĭ ceĭ din lă-

[1] Discorso di *Teodoro Spandugino Cantacusino* gentil'homo Constantinopolitano, Delle origine de'principi Turchi.

«untru îşĭ făcuseră în ruinele zidurilor, apărăturĭ fórte «însemnate cu valurĭ şi cu şanţurĭ fórte adâncĭ, aşa «în cât, când s'aŭ arătat Turciĭ la intrarea lor prin «rupturĭ, îndată se încăierară cu dînşiĭ, şi împingên-«du-ĭ înapoĭ cu mare impetuositate, întrebuinţând «spre apărarea lor săgeţĭ, focurĭ, darde şi petre, se «purtară cu atâta inimă încât, rănind şi omorînd fórte «mare numĕr din ceĭ din afară, îĭ goniră maĭ de «multe orĭ. Dar vrăjmaşiĭ avênd ómenĭ prea mulţĭ, «lesne se renoiaŭ, şi venindu-le soldaţĭ noĭ în bă-«taie, nu da loc de repaos la înconjuraţĭ. Omorîndu-se «şi rănindu-se ómenĭ mulţĭ dintr'aceştia şi neavênd «pe cine pune în locul celor ce lipsiaŭ, se micşora «mereŭ numĕrul apărătorilor şi aşa suferia cu mult «maĭ mare pagubă prin ceĭ puţinĭ cari îĭ perdiaŭ, «decât aduceaŭ prin ceĭ mulţĭ cari îĭ omoraŭ din-«tre vrăjmaşĭ. Baiazet, după ce ţinu pe aĭ sĕĭ în «bătaiă o mare parte de ḑi, porunci să dea semn să «se adune şi, încetând bătaia, îĭ reconduse în lagăr «cu gând ca în diminéţa viitóre să se aşeze armata «aşa ca, împărţindu-se în multe colóne, care să ur-«meze în bătaie una după alta, să pótă înnoi ne'nce-«tat colónele şi să ţină fără întrerupere bătaia ḑioa «şi nóptea, până când vor dĕrâma valurile şi vor mis-«tui pe apărătorĭ. Cu acest cuget trămiţênd la repaos «oştile, le făcu să înţelégă că după ce va trece nóp-«tea, în cea-altă ḑi, maĭ nainte de rĕsăritul sórelui, «să se afle la rândul lor, spre a se întórce din noŭ la «bătaie, cu idea saŭ de a lăsa acolo viéţa, saŭ de a «câştiga locul maĭ înainte de a se retrage. Vĕḑênd «locuitoriĭ pregătirile vrăjmaşilor, nelipsindu-le cura-

«giul, cu tóte că cunosceaŭ primejdia în care se aflaŭ. «fiind slăbiţĭ prin ceĭ răniţĭ şi ceĭ morţĭ, dreseră locurile de care aveaŭ trebuinţă şi se pregătiră cu tóte «puterile ce le maĭ remâneaŭ spre apărare. Venind «ḑioa următóre, Baiazet reconduse oştile tóte la locul «de atac, cu mare sgomot de sunete, de strigărĭ şi de «larmă ce făceaŭ soldaţiĭ sĕĭ, cari fără îndoire îşĭ «făgăduiaŭ biruinţa. Baiazet, dorind să scape cât va «putea, şi ómeniĭ şi locul, se hotărî să încerce dacă, «cunoscênd eĭ primejdia, va putea să-ĭ aducă cu în«voire să se lase de îndărătnicia lor; făcu semn că «avea să voréască cu eĭ, trămise înainte pe un sol al «sĕŭ ca să le spună, cum că Turciĭ vin cu hotărîre «statornică de a nu înceta bătaia ḑioa şi nóptea, până «ce nu vor lua locul, şi că dacă aştéptă să fie siliţĭ, «le vestesce că le va da locul în pradă, şi nu va ierta «nicĭ vârstă, nicĭ sex, şi că toţĭ se vor omorî; iar «dacă vor voi a se supune, îĭ va primi fără a vă«tăma averea saŭ persónele şi, dându-le libertatea, «va sta în voia lor d'a rĕmânea pe loc saŭ a se duce «într'altă parte. Auḑind ceĭ din lăuntru propunerile «sultanuluĭ şi nevĕḑênd nicĭ un chip de a se putea «mântui, fiind-că nu maĭ rĕmăsese atâţia cât să pótă «apăra valurile, cerură puţină vreme ca să rĕspundă. «Strîngêndu-se atuncĭ căpeteniile, după câte-va dis«pute, se hotărîră să priiméscă condiţiile propuse, «încredinţându-se maĭ vârtos buneĭ opiniĭ ce aveaŭ «despre Baiazet, că le va păzi credinţa. După ce s'aŭ «svătuit între sine, trimiseră soliĭ lor ca să le dea lo«cul, şi fiind primiţĭ cu bunătate de Baiazat, în«grijì sultanul cu scumpătate ca să nu pătiméscă ni-

«mic, dând voie celor ce vor voi să se ducă d'aci, să «pótă scóte tóte lucrurile lor fără vre-o împedecare «și lăsând Moncastrul bine păzit, se întórse la An«drianopol.»[1]

Pârcălabiĭ cetățiĭ carĭ aŭ făcut acéstă frumósă, de și zadarnică apărare, s'aŭ numit Gherman și Ioan.[2]

Tot într'acéstă vreme perdură Moldoveniĭ și cetățile de la Dunăre. Alexandru Vv. Lăpușnénul, la 1564, dărâmă cetățile din lăuntrul țěriĭ.[3] Ele se rezidiră în urmă ca să fie dărâmate iarășĭ de Dimitrașcu Cantacuzino la 1684, din porunca sultanuluĭ. La 1714 Turciĭ rezidesc numaĭ cetatea Hotinul și o opresc pe séma lor.[4]

Acésta este tot ce am putut descoperi despre organisarea putereĭ armate și arta militară în Moldova. Cetele moldave, în curs de treĭ vécurĭ, făcură 90 de campaniĭ, din care 19 civile, 15 împotriva Polonilor, 13 împotriva Ungurilor și Nemților, 12 împotriva Turcilor și Tătarilor, 13 împotriva Muntenilor și 8 împotriva Cazacilor.

Generaliĭ ceĭ maĭ vestițĭ ce aŭ comandat armatele Moldoveĭ, afară de domniĭ arătațĭ în cursul acestĕĭ

[1] *Andrea Cambini*, citadin Fiorentino. Dell'origine de Turchi, lib. III. Acéstă scriere, dimpreună cu cea maĭ sus citată, se află tipărită într'un tom în 4º, sub titlul : Historia delle origine, guerre et imperio de' Turchi raccolta da *M. Francesco Sansovino*. Veneția, 1654.

[2] *Urechiă*.

[3] Idem.

[4] *Neculaĭ Costin*. — Cronicar anonim.

scrierĭ, aŭ fost : Boldur Vornicul, Șendrea Hatmanul, vornicul Cărăbăț, vornicul Grozea, hatmanul Barbowski, vornicul Bucim și hatmanul Buhuș.

SFÎRȘIT.

TABLA MATERIILOR.

faţa hanuluĭ tătăresc. —V Luptele între Polonĭ şi Tătarĭ la Ţuţora. — VI. Se face pace între dînşiĭ. — Zamoisky şi Tătariĭ es din Moldova. — VII. Sigismund Bathori, împĕratul şi Papa fac imputărĭ regeluĭ Poloniеĭ şi hatmanuluĭ Zamoisky. — Răzvan-Vodă intră în Moldova cŭ óstea sa, împotriva luĭ Ieremia. — VIII. Bătălia de la Schee. — IX Răsvan este biruit după o luptă eroică — X. Ieremia îl osândesce la mórte cu caznă. — XI. Bathori nu isbutesce să resbune mórtea luĭ Rĕsvan în contra Polonilor. — XII. Michaiŭ se ocupă cu îndreptarea relelor pricinuite în ţéră de răsbóle. — Intrigile Turcilor în contra luĭ nu isbutesc. - XIII Complot urzit de boĭerĭ în contra luĭ Mihaiŭ, în înţelegere cu Turciĭ. — Mihaiŭ pedepsesce pe conspiratorĭ, respinge pe Turcĭ. — Viclenia hanuluĭ tătăresc. — XIV. Cete de haiducĭ românĭ coprind Nicopole, Plevna şi Bela. — Călătoria luĭ Sigismund Bathori la Praga şi la Viena; făgăduinţele ce i se fac. — Rĕscóla Sĕcuilor potolită de Stefan Bocskai. — XV. Sinan, vizir pentru a cincea óră, móre în primă-véra 1596. — Hotărîrea sultanuluĭ de a purta însuşĭ rĕsboiul în Ungaria. — XVI. Revolta în Austria. — Noue cercări fără isbîndă de a atrage pe Polonĭ în alianţa în contra Turcilor. — XVII. Sultanul ajunge în Buda şi coprinde cetatea Erlaŭ. — Lupte ale luĭ Michaiŭ la Dunăre. — Bătălia de la Keresztes, câştigată şi apoĭ gróznic perdută de creştinĭ. — XVIII. Isbândĭ ale luĭ Michaiŭ la Nicopole şi în ţéră. — XIX Turciĭ îĭ propun pace. — Călĕtoria luĭ la Alba-Iulia. — Sigismund plécă din noŭ la Praga. — XX. Michaiŭ închee pace cu Turciĭ, dar se pregătesce de răsboiŭ. - Mare complot al creştinilor de peste Dunăre. — XXI. Idea unităţiĭ naţionale la Românĭ. — XXII. Sigismund Bathori închee la Praga tractat, prin care dă Austrieĭ domnia Ardéluluĭ, şi se întórce la Alba-Iulia. — XXIII. Nehotărîrea luĭ Sigismund. — El sémănă discordia în Transilvania. - Inalta posiţie a luĭ Stefan Iojica. — Comisariĭ împĕrătescĭ vin în Ardél — XXIV. Michaiŭ reînnoesce tractatul cu Pórta. - XXV. El se găte ce a coprinde domnia Moldoviĭ. — XXVI. Complotul comisarilor

trece cu trădare la polonĭ. — III. Michaiŭ caută să liniştéscă prin Nicolae Vitézul pe nobiliĭ Ungurĭ din Ardél. — IV. Aceştia însă complotéză cu vrăjmaşiĭ luĭ Michaiŭ. spre a-l depărta din Ardél. — V. Michaiŭ trămite solĭ în Polonia. — VI. Desbinarea cresce între Românĭ şi Ungurĭ în Ardél şi în tótă armia luĭ Michaiŭ.

VII. Plan de ucidere a nobililor ungurĭ ce pe nedrept se atribuia domnuluĭ român. — VIII. Uneltirĭ de trădare ale luĭ George Mako, căpitan al Ungurilor. — IX. Nobiliĭ se adună la Cluş şi apoĭ se răsipesc. — Michaiŭ scrie luĭ Basta ca să vină a se uni cu el. — X. Michaiŭ îşĭ adună óstea la Sas-Sebeş şi chiamă la sine pe nobiliĭ Ungurĭ adunaţĭ la Turda. — Aceştia refusă de a veni. — XI. Csaki se află în capul nobililor revoltaţĭ. — Eĭ trămit să céră ajutorul luĭ Basta, care le făgăduesce. — XII. Nobiliĭ se înţeleg cu G. Mako şi înşélă pe trimişiĭ luĭ Michaiŭ. — XIII. Basta face svat spre a trămite oştĭ în ajutorul nobililor. — XIV. Nobiliĭ nu isbutesc a câştiga în partea lor pe Cazacĭ, dar sunt maĭ norocoşĭ cu alţĭ ostaşĭ aĭ luĭ Michaiŭ. — XV. Saşiĭ se desbină şi eĭ de la Michaiŭ, iar Cluşeniĭ îĭ staŭ credincioşĭ. — XVI. Legiunea luĭ G. Mako, după câte-va îndoielĭ, se unesce cu nobiliĭ. — XVII. Nuoe cercărĭ ale luĭ Michaiŭ spre a îmbuna pe nobilĭ. Basta se împreună cu dînşiĭ şi primesce comanda armieĭ lor.—XVIII. Michaiŭ trămite din noŭ solĭ la Basta, la nobilĭ şi la ostaşĭ. — Vis prevestitor al luĭ Michaiŭ. — XIX. Michaiŭ înaintéză spre Mirislĕŭ şi se aşéză într'o posiţie minunat de întărită. — Basta se pornesce împotrivă-ĭ şi se încinge o luptă de avanguardie — XX. Basta deşi învingĕtor, amână bătaia pe a doua-ḑi şi-şĭ aşéză strejile de nópte. — XXI. Îndoielĭ fatale din partea luĭ Michaiŭ. — XXII. A doua-ḑi Basta, încredinţându-se de tăria posiţieĭ nóstre, propune ca stratagemă de a se retrage; ceia ce şi făcu după un svat de răsboiŭ. — XXIII. Michaiŭ se ia în góna luĭ Basta; dar acesta, ajungĕnd 'a un loc prielnicios, se opresce gata de bătaie—XXIV. Întocmirea ósteĭ luĭ Michaiŭ. — XXV. Întocmirea armateĭ luĭ Basta.—XXVI. Bătălia se începe. — Isprăvile artileriei româneseĭ; ea cade însă în mânile duşmanu-